

વર્તમાન વિશેષ™

GPSC 360°

CONTENTS

Cover Story

- Indian Economy @ 75 05

પ્રાથમિક પરીક્ષા વિશેષ

સામાન્ય અભ્યાસ - 1 :

- ઇતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક વારસો 25
- બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા 28
- આંતરરાષ્ટ્રીય ઘટના..... 41

સામાન્ય અભ્યાસ - 2 :

- ભારતીય અર્થતંત્ર અને આયોજન 45
- ભૂગોળ અને પર્યાવરણ 63
- વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી 75
- અન્ય 89

મુખ્ય પરીક્ષા વિશેષ

સામાન્ય અભ્યાસ - 1 :

- ભૂગોળ 101

સામાન્ય અભ્યાસ - 2 :

- બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા104
- લોક પ્રશાસન અને શાસન113
- નીતિશાસ્ત્ર117

સામાન્ય અભ્યાસ - 3 :

- વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી 122
- અર્થતંત્ર અને આયોજન 137
- અન્ય સાંપ્રત ઘટનાઓ 153

નોલેજ જંકશન

- Calender 155
- Map 156

* Detailed Index Inside

Editor in Chief & Director

વિકાસ પટેલ

Co-Editor

જીજ્ઞેશ ગઢિયા, રવિરાજ ડાહી,
જય ડોબરિયા, કાનજી કુહડિયા

Content Team

ધ્રુપદ પટેલ, સંદીપ પ્રજાપતિ, કરણ પટેલ, વીરપ્રતાપ સિંહ,
દક્ષાબા રાણા, કિષ્ના ધોરાજીયા, ઝાલા યોગેશકુમાર, ચંદ્રસિંહ રાઠવા,
મહેન્દ્ર પઢિયાર, સુરજ પટેલ, ચૌહાણ, કુલદીપસિંહ,
પ્રકાશકુમાર પ્રજાપતિ, જીગર દરજી, પટેલ મયુરભાઈ, સંજય સોનગરા,
યશવંતકુમાર પરમાર

Typing Team

પ્રિયંકા લેઉવા, હિતેન્દ્રસિંહ રાજપાલ, હિમાંશીબેન રાઓલ,
કોમલ પરમાર, કોમલ પ્રજાપતિ, મિતલ નાણાવટી, નરેન્દ્રભાઈ
ગોહિલ, ઋત્વા દવે, વાઘેલા ધારાબેન, પ્રકાશભાઈ પરમાર, મહેમદ
ઈલિયાસ દાણી, અંસારી બસીરુદ્દીન નિઝામુદ્દીન, કરણસિંહ ગોહિલ,
ભાવનાબેન પટેલ, દેવેન્દ્રભાઈ ઠક્કર, ચેતનભાઈ નાયી

Designing Team

અંશ વાઘાણી, ખુશ્બુ સોલંકી, કોમલ રાવળ, હાર્દિક
લાખાણી, શુભ જગડ, નિતિન વાલાણી, કુંદન પટેલ,
નિકુંજ સગર, મયંક ઘેલાણી

Managment Team

મહેશ રખિયાણીયા, મનસ્વી ગઢવી, મેહુલ ચૌહાણ,
કિષ્ના પટેલ, કિશન બુટાણી, દેવ્યાની પોકાર

વર્તમાન વિશેષ™ GPSC 360°

ગુજરાતના તમામ મહેનતુ વિદ્યાર્થીઓને અર્પણ

Book Name : વર્તમાન વિશેષ GPSC 360°

Copyright© : WebSankul®

Pages : 160

Price : Rs. 130/-

Book Design : WebSankul

Email : publication@websankul.com

Contact No : 77 77 99 13 48, 96 01 60 83 48

Website : www.websankul.com

© Strictly reserved with the Editor

No Part of this Publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise or stored in a database or retrieval system without prior written permission of the publishers.

સંપાદક તથા પ્રકાશક દ્વારા પુસ્તકના તમામ તથ્યોની યોગ્યતા તપાસમાં આવી છે, તેમ છતાં કોઈપણ ક્ષતિ માટે પ્રકાશક, સંપાદક, મુદ્રક જવાબદાર રહેશે નહીં.

સંપાદકીય ...

નમસ્કાર વિધાર્થી મિત્રો,

આપ સૌ જાણો છો એમ ગત મહિને 15મી ઓગસ્ટના રોજ ભારતવર્ષે પોતાનો 76મો સ્વાતંત્ર્ય પર્વ ઉજવ્યો. એ આજ દિવસ હતો, જેના પરિણામે હું સ્વતંત્રતાથી આ લેખ લખી રહ્યો છું અને તમે સ્વતંત્રતાથી આ લેખ વાંચી રહ્યા છો. પરંતુ મારે આજે સ્વતંત્રતાની નહીં પરંતુ જવાબદારીની વાત કરવી છે.

હર ઘર તિરંગા એ સ્વતંત્રતા છે, પરંતુ તિરંગાનું સન્માન જળવાય એ જવાબદારી છે. એક ભારત- સ્વતંત્રતા છે, પરંતુ શ્રેષ્ઠ ભારત-જવાબદારી છે. આઝાદીના આ પવિત્ર પર્વે વડાપ્રધાનશ્રી નરેન્દ્ર મોદીએ કહ્યું એમ, 'આજની યુવાપેઢીને India@100 માટે સજ્જ થવું પડશે.' આપણે સૌ નાગરિકોએ જેટલી સહજતાથી અધિકારોને સ્વીકાર્યા છે, તેટલી જ અને તેના કરતાં પણ વધુ સહજતાથી ફરજોને સ્વીકારવી રહી. ફરજ કોઈપણ હોઈ શકે, દેશના નાગરિક તરીકેની, પુત્ર કે પુત્રી તરીકેની, વિધાર્થી તરીકેની કે પછી શિક્ષક તરીકેની, એક શિક્ષક તરીકે મારી ફરજ બને છે કે અત્યારથી જ મારા વિધાર્થીઓને સિવિલ સેવા સાથે જોડાયેલી જવાબદારીઓથી અવગત કરાવું. આજના યુવાનો સિવિલ સેવાને ફક્ત પાવર, પોઝિશન અને પોપ્યુલારિટીના માપદંડથી જ જુએ છે, પરંતુ વાસ્તવિકતા એ છે કે, આ પદ પર રહેલા કોઈપણ વ્યક્તિ સાથે હજારો-લાખો લોકોની અપેક્ષા જોડાયેલી હોય છે. સત્તાના નશાને બાજુએ કરી પ્રજાની સેવા કરવી એ દરેક અધિકારીની નૈતિક ફરજ છે. જો ભારતભરના નાના-મોટા તમામ અધિકારીઓ પોતાની જવાબદારીઓને ઈમાનદારીથી નિભાવે તો India@100 સુખદાયક થશે.

પરીક્ષા અગાઉ જ્યારે હવે ખૂબ ઓછો સમય છે, ત્યારે આપ સૌ એક વિધાર્થીની ફરજ તરીકે ખૂબ અભ્યાસ કરો, શિક્ષણને જીવનમાં સાર્થક કરો અને ભવ્ય સફળતા મેળવો તેવી શુભેચ્છાઓ.

D.S. Patel

વિકાસ પટેલ

તમને ખાખી પહેરાવવા માટે આવી રહી છે
ગુજરાતની સર્વશ્રેષ્ઠ ફેકલ્ટી ટીમ

CONSTABLE

Date 19-01-2023

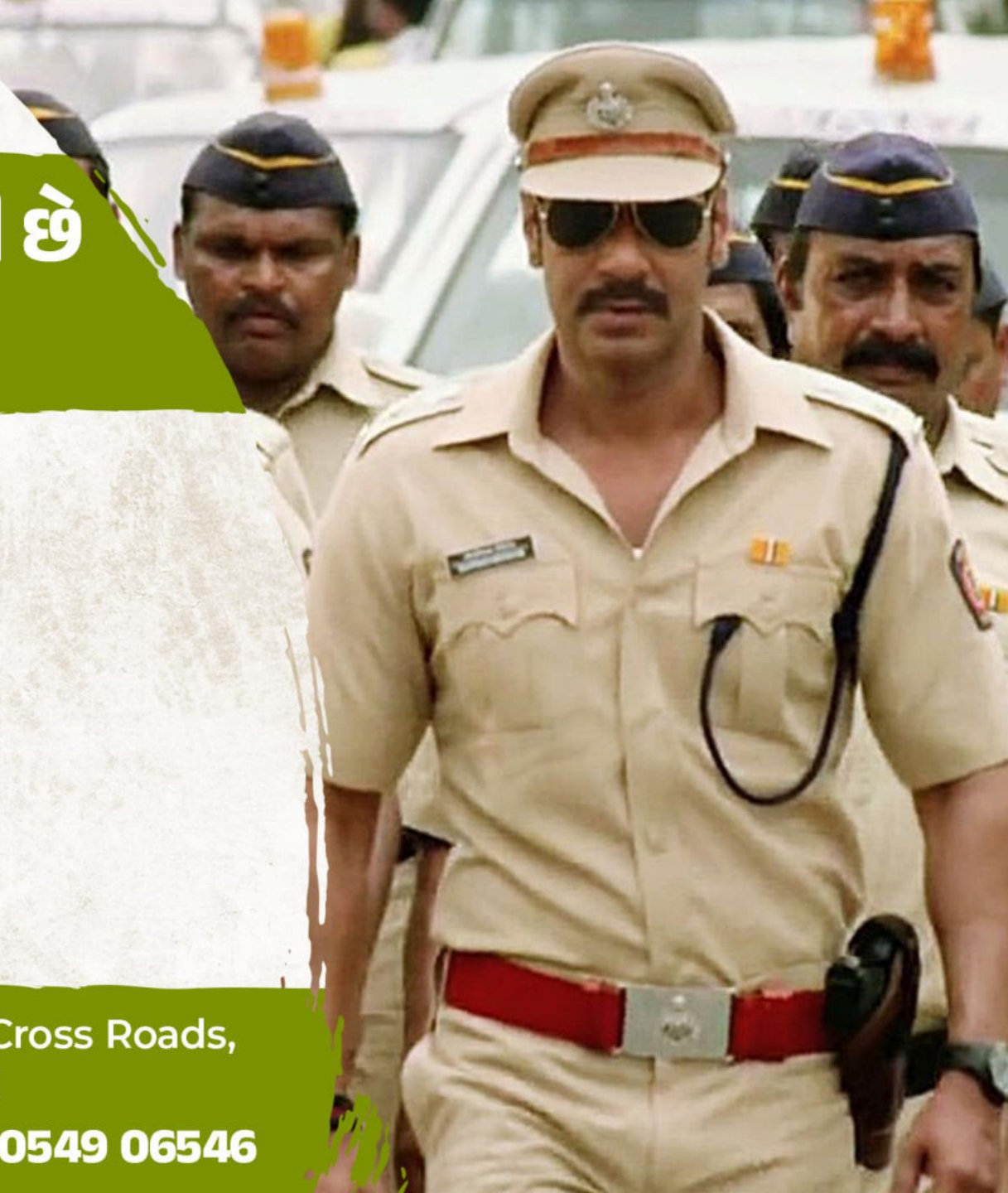
Time 11:00 to 1:00

Fees 18000 (~~25000~~)

(Offer Valid till 19 January)

Address : 1st Floor, Ashwamegha Complex, Sargasan Cross Roads,
KH-0 Circle, Gandhinagar, Gujarat - 382421

 77788 98734 | 90549 03902 | 96249 43920 | 90549 06546

- ચાલુ વર્ષે ભારત પોતાની આઝાદીનો અમૃત મહોત્સવ ઉજવી રહ્યો છે. ભારતે પોતાની આઝાદીનાં ઝળહળતા 75 વર્ષ પૂર્ણ કર્યાં છે. આઝાદીનાં ઝળહળતા આ 75 વર્ષમાં ભારતે અનેક સિદ્ધિઓ, સફળતાઓ અને પડકારોનો સામનો કર્યો છે. ભારતે દરેક ક્ષેત્રમાં વિશેષ પ્રગતિ કરી છે. જેમાં અર્થતંત્ર, રાજવ્યવસ્થા, સમાજ વ્યવસ્થા, તકનીકી ક્ષેત્ર, પર્યાવરણ બચાવ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
- આ કવર સ્ટોરીમાં આપણે ભારતની 75 વર્ષે અર્થવ્યવસ્થા પર નજર કરશું. ભારતે અર્થવ્યવસ્થાના ક્ષેત્રો જેમ કે કૃષિ ક્ષેત્ર, ઔદ્યોગિક ક્ષેત્ર, સેવા ક્ષેત્ર, નાણાકીય ક્ષેત્ર, આંતરમાળખાકીય ક્ષેત્ર, બેન્કિંગ ક્ષેત્ર વગેરેમાં આઝાદીના 75 વર્ષે દરમિયાન હાંસલ કરેલ પ્રગતિ પર આપણે ઝાંખી નાખીશું.

ભારતમાં આર્થિક બદલાવની ઝલક

- ભારત જ્યારે આઝાદ થયું ત્યારે તેની સામે અનેક પડકારો હતા. જેમાં નિરક્ષરતા, ભ્રષ્ટાચાર, ગરીબી, બેરોજગારી, લિંગ ભેદભાવ, અસ્પૃશ્યતા, પ્રાદેશિકતા અને સાંપ્રદાયિકતા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આમ આ અસંખ્ય મુદ્દાઓએ ભારતના આર્થિક વિકાસમાં મુખ્ય અવરોધ તરીકેનું કામ કર્યું છે. 1947 માં જ્યારે ભારતે તેની આઝાદીની ઘોષણા કરી ત્યારે તેની GDP માત્ર રૂ. 2.7 લાખ કરોડ હતી. જે વિશ્વની GDP ના માત્ર 3% હિસ્સો ધરાવતી હતી. આજે ભારતની GDP 3.17 ટ્રિલિયન ડોલર બની ગઈ છે, જે વિશ્વની પાંચમી સૌથી મોટી GDP અર્થવ્યવસ્થા છે.
- વર્ષ 1965માં, હરિયાણાક્રાંતિના પિતા એમ. એસ. સ્વામીનાથન દ્વારા ભારતમાં હરિયાણી ક્રાંતિની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. જેના કારણે ભારત ખાદ્ય ચીજ-વસ્તુઓમાં નેટ આયાતકારના સ્થાને નેટ નિકાસકાર બની શક્યો. વર્ષ 1978-79 સુધીમાં હરિયાણી ક્રાંતિને કારણે 131 મિલિયન ટનના વિક્રમી ધોરણે અનાજ ઉત્પાદન કરી શક્યું.
- કંપનીઓ, ફેક્ટરીઓ અને હાઈડ્રોઇલેક્ટ્રિક પાવર પ્લાન્ટ જેવી સુવિધાઓના નિર્માણ થકી કૃષિ કામદારો ઉપરાંત ઔદ્યોગિક કામદારો માટે પણ મોટી સંખ્યામાં રોજગાર સર્જન થયું.
- આજે ભારત 147 લાખ કરોડની GDP સાથે વિશ્વની 5મી સૌથી અર્થવ્યવસ્થા છે. જે વૈશ્વિક GDPના 8 % હિસ્સો ધરાવે છે. તાજેતરના વર્ષોમાં ભારતમાં સ્ટાર્ટઅપ્સની સંખ્યામાં 15,400% નો જંગી વધારો જોવા મળ્યો છે. જે 2016 માં 471 થી વધીને 2022 સુધીમાં 72,993 પર પહોંચી ગયું છે. સ્ટાર્ટઅપ્સ ક્ષેત્રે આ અસાધારણ ઉછાળોએ દેશમાં લાખો નવી નોકરીઓ પેદા કરી રહી છે. આઝાદી સમયે ભારતમાં માથાદીઠ આવક 265 રૂપિયા હતી, જેમાં 500 ઘણા વધારા સાથે આજે ભારતમાં માથાદીઠ આવક 1.28 લાખ રૂપિયા સુધી પહોંચી છે.
- આંતરમાળખાકીય પ્રગતિ વગર આર્થિક વિકાસ શક્ય નથી. ભારતે ઊર્જા, રોડ-રસ્તા, રેલવે, ડિજિટલ ક્રાંતિ, શહેરી પરિવર્તન વગેરે ક્ષેત્રે આઝાદીના અમૃત 75 વર્ષમાં સારી એવી ઉડાન ભરી છે. વર્લ્ડ ક્લાસ આંતરમાળખું ભારતે તૈયાર કરવાની પ્રતિબદ્ધતા દાખવી છે.
- કર અને બેન્કિંગ માળખામાં ભારતની પ્રગતિ ઉમદા છે. આ બે ક્ષેત્રોમાં ભારતે માળખાગત સુધારથી GST કરમાં એપ્રિલ 2022માં 1.68 લાખ કરોડ કલેક્શન કર્યું છે. બેન્કિંગ ક્ષેત્રમાં ખાનગીકરણ, ડિજિટલીકરણ, મૌદ્રીકરણ જેવા સુધારાથી અર્થતંત્રના સ્તંભ બન્યા છે.

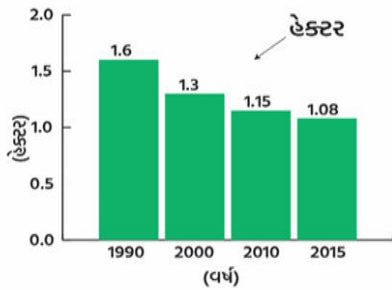
કૃષિક્ષેત્રે

આઝાદી સમયની પરિસ્થિતિ

- બ્રિટિશ શાસન હેઠળનું ભારતીય અર્થતંત્ર કૃષિ આધારિત હતું.
- દેશની 85 % વસ્તી ગામડાઓમાં રહેતી અને કૃષિમાંથી જ પ્રત્યક્ષ કે અપ્રત્યક્ષ રીતે રોજગારી મળતી હતી.
- ઓછી કૃષિ ઉત્પાદકતાનાં લીધે કૃષિક્ષેત્રનો વિકાસ પ્રમાણમાં સ્થિર રહ્યો હતો.
- ટેકનોલોજી, સિંચાઈ, વીજળી, ખાતરો વગેરેનો અભાવ અને કૃષિ વ્યાપારીકરણના લીધે ખાદ્ય સુરક્ષા વગેરેને લગતા પડકારો હતા.
- આઝાદી પહેલા ભારતની રાષ્ટ્રીય આવકમાં કૃષિમાંથી પેદા થતી આવકનો 70 % હિસ્સો હતો. દેશની 95 % અર્થવ્યવસ્થા ખેતીમાંથી થતી આવક અને ખેતી પર નિર્ભર હતી. દેશની GDP માં કૃષિનો 54 % ફાળો હતો.

કૃષિક્ષેત્રની વર્તમાનમાં સ્થિતિ

- લગભગ 70 % ગ્રામીણ પરિવારો ખેતી પર આધારિત હતા.
- કૃષિક્ષેત્ર ભારતની GDPમાં અંદાજે 17% થી વધુ ફાળો આપે છે અને 43 % થી પણ વધુ લોકોને રોજગાર પૂરો પાડે છે.
- ખાદ્યાન્નનું ઉત્પાદન વર્ષ 1990-91માં 51 મિલિયન ટન (MT) થી વધીને 2021-22માં 314 MT સુધી પહોંચી ગયું છે.
- ભારત વર્તમાનમાં વિશ્વનું પાંચમા નંબરનું સૌથી મોટું બીજનું બજાર (seed Market) છે.
- આશરે 200 મિલિયન ભારતીયો પશુપાલન સાથે સંકળાયેલા છે. જેમાં આશરે 100 મિલિયન ડેરી ફાર્મરનો સમાવેશ થાય છે.
- ભારતનું કૃષિ ઉત્પાદ ઓક્ટોબર 1991માં Rs. 4.95 બિલિયન હતું જે જૂન 2022માં Rs. 379 બિલિયનની ઊંચી સપાટીએ પહોંચ્યું છે.
- ખેતી માટે ઓપરેશનલ લેન્ડ હોલ્ડિંગનું સરેરાશ કદ ગ્રાફમાં દર્શાવ્યું છે;

જમીન સુધારણા

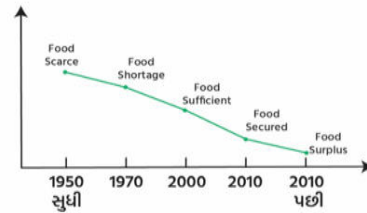
- જે.સી. કુમારપ્પન સમિતિએ જમીન સુધારણા માટે ચાર ઘટકોની ભલામણ કરી હતી;

1. મધ્યસ્થીઓની નાબૂદી
 2. ટેનન્સી એક્ટ (ભાડુઆતો માટે)
 3. જમીનની ટોચ મર્યાદા
 4. જમીનધારકોનું એકત્રીકરણ
- મધ્યસ્થીઓની નાબૂદી : જમીનદારી પ્રણાલી નાબૂદ કરી ખેડૂત અને સરકાર વચ્ચે રહેલ મધ્યસ્થીઓને દૂર કર્યા.
 - 1971માં નવી જમીન ટોચમર્યાદા નીતિથી સમગ્ર દેશમાં જમીન ધારણ કરવાની ઉપલી ટોચ મર્યાદા નિર્ધારિત થઈ.
 - ભૂદાન અને ગ્રામદાન જેવી ચળવળો
 - Model Agricultural Land Act-2016 જેના દ્વારા લીઝ અંગેની જોગવાઈઓ સરળ બનાવાઈ.
 - જમીન ધારકોના એકત્રીકરણ માટે વિવિધ યોજના/કાયદાઓ:
 - Ex. Model Contract farming Act – 2018

હરિયાણી ક્રાંતિ

- વર્ષ 1965માં ભારત સરકારે શ્રી એમ.એસ.સ્વામીનાથનની અધ્યક્ષતામાં હરિયાણી ક્રાંતિની શરૂઆત કરી હતી. દેશની સ્થિતિને ખાદ્યપદાર્થોની અછત ધરાવતી અર્થવ્યવસ્થામાંથી વિશ્વના અગ્રણી કૃષિ રાષ્ટ્રોમાનું એક બનાવવામાં હરિયાણી ક્રાંતિ ખૂબ મહત્વની છે. તે વર્ષ 1967માં શરૂ કરાઈ અને 1978 સુધી ચાલુ રહી.

ભારતમાં ખાદ્ય સુરક્ષા

સિંચાઈ સુવિધા

- ભારતમાં સિંચાઈ માટે વરસાદી પાણી, નદીમાંથી નહેરોનું નેટવર્ક, ભૂગર્ભજળના કૂવા, જળાશયો, ચેકડેમો, નહેરો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. વર્ષ 2013-14માં ભારતમાં કુલ ખેતીની જમીનમાંથી માત્ર 36.7 % જમીન પર જ વિશ્વનીય રીતે સિંચાઈ સુવિધા હતી. ભારતમાં બાકીની 2/3 ખેતીની જમીન ચોમાસાના પાણી પર આધારિત છે.
- ભારતમાં 65 % સિંચાઈ ભૂગર્ભજળ દ્વારા થાય છે. હાલ કૃષિ લાયક જમીનના લગભગ 51 % વિસ્તાર સિંચાઈ દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલ છે. બાકીનો વિસ્તાર હજુ પણ વરસાદ આધારિત ખેતી પર નભે છે.

ભારતમાં કૃષિ ક્રાંતિ

ક્રાંતિ	ક્રાંતિના પિતા	ઉત્પાદનો/ધ્યેય
સદાબહાર ક્રાંતિ	એમ એસ સ્વામીનાથન	તકનીકી વિકાસમાં ઈકોલોજીકલ સિદ્ધાંતોનું એકીકરણ
પીળી ક્રાંતિ	સામ પિત્રોડા	તેલીબિયાંનું ઉત્પાદન (ખાસ કરીને સરસવ અને સૂર્યમુખી)
કાળી ક્રાંતિ	-	પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનો
વાદળી ક્રાંતિ	ડૉ અરુણ કૃષ્ણન	મત્સ્ય ઉત્પાદન
બ્રાઉન ક્રાંતિ	-	ચામડું/કોકો/બિન-પરંપરાગત ઉત્પાદો
ગોલ્ડન ફાઈબર ક્રાંતિ	-	શણ ઉત્પાદન
સુવર્ણ ક્રાંતિ	નિરપખ તુટેજ	ફળો / મધ ઉત્પાદન / બાગાયત વિકાસ
ગ્રે ક્રાંતિ	-	ખાતર
ગુલાબી ક્રાંતિ	દુર્ગેશ પટેલ	ડુંગળી/ફાર્માસ્યુટિકલ્સ ઉત્પાદન
સિલ્વર રિવોલ્યુશન	ઈન્દિરા ગાંધી (ક્રાંતિની માતા)	ઈંડા ઉત્પાદન / મરઘાં ઉત્પાદન
સિલ્વર ફાઈબર ક્રાંતિ	-	કપાસ
લાલ ક્રાંતિ	વિશાલ તિવારી	માંસ ઉત્પાદન / ટામેટા ઉત્પાદન
ગોળ ક્રાંતિ	-	બટાકા ઉત્પાદન
શ્વેત ક્રાંતિ	વર્ગીસ કુરિયન	દૂધ ઉત્પાદન
પ્રોટીન ક્રાંતિ	-	ઉચ્ચ ઉત્પાદન (ટેકનોલોજી આધારિત બીજી હરિત ક્રાંતિ)

ટકાઉ કૃષિને પ્રોત્સાહન

1. પર્યાવરણીય ટકાઉપણું : જમીન, પાણી અને જીવસૃષ્ટિ વગેરે કુદરતી સંસાધનોના આધારનું રક્ષણ કરવું જેના માટે રિસાયકલિંગ, પાક બદલી અને કુદરતી ખેતી વગેરેને પ્રોત્સાહન આપવું.

2. આર્થિક સ્થિરતા : માટી વ્યવસ્થાપન અને પાકના પરિભ્રમણ સુધારાઓ જે ઉપજમાં વધારો કરે.
3. સામાજિક ટકાઉપણું : સામાજિક ન્યાય અને સાંસ્કૃતિક એકતાને જાળવી રાખવા કૃષિનું પરિવર્તન કર્યું.

આધુનિક કૃષિ પદ્ધતિનો વિકાસ

- આધુનિક કૃષિમાં દૂધ, માસ, માછલી, ઈંડા, મશરૂમ વગેરે જેવાં વધારાના ખોરાક પૂરા પાડવા માટે પશુપાલન, મરઘા ઉછેર, માછીમારી અને મશરૂમ ખેતી વગેરેના કલ્ચરનો વિકાસ કરવામાં આવ્યો. વધુમાં વધુ લોકો માટે પોષણયુક્ત ખાદ્યસુરક્ષા પૂરી પાડવા માટે અનાજ અને કઠોળના સિવાય દૂધ, માસ, માછલી, ઈંડા, મશરૂમ મદદરૂપ થશે.

શૂન્ય બજેટ કુદરતી ખેતી અને સજીવ ખેતીનો વિકાસ

- રાસાયણિક ખાતરો અને જંતુનાશકોના ઉપયોગ પર પ્રતિબંધ અને સ્થાનિક બિયારણના ઉપયોગને પ્રાધાન્ય. જૈવિક ખાતરો તરીકે વર્મી કમ્પોસ્ટ અને ગાયના છાણનો ઉપયોગ. જ્યારે કુદરતી ખેતીમાં કોઈપણ પ્રકારના બાહ્ય કે ખર્ચ થાય તેવા સંસાધનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી. જેમાં ખેડાણ કે નિંદણ પાછળ પણ ખર્ચ કરવામાં આવતો નથી.

• કૃષિક્ષેત્રના વિકાસ માટે વિવિધ પહેલો / યોજનાઓ/ સુધારાઓ

- i. NABARD બેંકની સ્થાપના : વર્ષ 1982માં તેની સ્થાપના થઈ. તે કૃષિ અને ગ્રામીણ વિકાસ માટે નાણા પ્રદાન કરતી સર્વોચ્ચ બેંકિંગ સંસ્થા છે.
- ii. Food Corporation of India : વર્ષ 1965 માં તેની સ્થાપના થઈ. નબળા ખેડૂતોના હિતોનું રક્ષણ કરવા માટે યોગ્ય ભાવ સમર્થન (MSP) હેઠળ ખરીદી અને જાહેર વિતરણ પ્રણાલી દ્વારા અનાજનું અસરકારક વિતરણ સુનિશ્ચિત કરવું.
- iii. National Mission Sustainable Agriculture (NMSA) : આ મિશન કૃષિ પ્રણાલીઓને વ્યાપકરૂપે સુધારવાનો પ્રયાસ કરે છે. જેથી પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે રાષ્ટ્રીય રીતે નિર્ધારિત યોગદાન (NDCs)ના ઈચ્છિત ઉદ્દેશ્યો પ્રાપ્ત કરી શકાય.
- iv. E-NAM : ઈ-નેશનલ એગ્રીકલ્ચર માર્કેટ એ સમગ્ર ભારતનું ઈલેક્ટ્રોનિક ટ્રેડિંગ પોર્ટલ છે. જે કૃષિ ઉત્પાદનો માટે સંયુક્ત રાષ્ટ્રીય બજાર બનાવવા માટે પ્રવર્તમાન કૃષિ ઉત્પાદન બજાર સમિતિઓ (APMC)નું સંકલન કરવું.
- v. પ્રધાનમંત્રી કિશાન સંપદા યોજના : આ એક વ્યાપક યોજના છે જેનો હેતુ ખેતર (ફાર્મ ગેટ) થી રીટેલ આઉટલેટ સુધીની કાર્યક્ષમ સપ્લાય ચેઇન મેનેજમેન્ટ સાથે આધુનિક ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર બનાવવાનો છે. જેના અંતર્ગત મેગા ફૂડ પાર્ક અને ફૂડ પ્રોસેસિંગ સેન્ટરો સ્થાપવામાં આવી રહ્યા છે.

- vi. કિશાન રેલ યોજના : કિશાન રેલ એ પ્રથમ મલ્ટી કોમોડિટી ટ્રેન છે. રેફ્રિજરેટેડ કોચવાળી આ ટ્રેનો શાકભાજી, ફળો જેવા કૃષિ વાણિજ્યિક ઉત્પાદનોને ટૂંકા ગાળામાં બજારમાં લાવવામાં મદદ કરશે.
- vii. સોઈલ હેલ્થ કાર્ડ : આ યોજનાનો મુખ્ય હેતુ દરેક ખેડૂતને જમીનના પોષક તત્વોના પ્રમાણ અને સ્થિતિ તેમજ ખાતરોના ઉપયોગ અને સલાહ આપવી જેથી જમીનની તંદુરસ્તી અને ઉત્પાદન વધે.

- viii. પ્રધાનમંત્રી કૃષિ સિંચાઈ યોજના : યોજનામાં મુખ્ય હેતુઓ ક્ષેત્રિય સ્તરે સિંચાઈમાં રોકાણોનું સંકલન કરવું, સિંચાઈ હેઠળ ખેતીલાયક વિસ્તારમાં વધારો કરવો, પાણીનો બગાડ ઘટાડવા માટે ખેતરમાં પાણીના ઉપયોગની કાર્યક્ષમતામાં સુધારો કરવો, સિંચાઈમાં ચોકસાઈ અને અન્ય પાણીની બચત તકનીકોને અપનાવવી.

ઔદ્યોગિક ક્ષેત્ર

આઝાદી પહેલા

- મોટાભાગના ઉદ્યોગ હાથ વડે સંચાલિત હતા, હાથવણાટ, હાથગૂંથણ, હાથકળા વગેરેનો જેનો આંતરરાષ્ટ્રીય બજારમાં મોટાપાયે વેપાર કરવામાં આવતો.
- તમિલનાડુમાં પ્રથમવાર વર્ષ 1830 માં લોખંડ માટેની ભઠ્ઠી કાર્યરત થઈ હતી.
- ભારતના હાલના સૌથી મોટા ટાટા ગ્રુપની શરૂઆત જમશેદજી તાતા દ્વારા વર્ષ 1868 માં કરવામાં આવી હતી.
- વિશ્વ યુદ્ધમાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને મજબૂત બનાવવા ભારતમાં ઔદ્યોગિક વિકાસ કરવામાં આવ્યો.

વર્ષ 1947 – 91

- આઝાદી બાદ પંચવર્ષીય યોજનાના માધ્યમથી સરકારે મૂળભૂત અને માળખાકીય ઉદ્યોગો પર પોતાનું ધ્યાન કેન્દ્રીત કર્યું હતું. (પંચવર્ષીય યોજનાની વિસ્તૃત માહિતી QR Code Scan કરો.)
- ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે વિકાસ કરવા માટે વ્યાપક ઔદ્યોગિક નીતિ – 1956 નો અમલ કરવામાં આવ્યો.
- ભારતમાં વર્ષ 1991 સુધીના સમયગાળામાં મિશ્ર અર્થવ્યવસ્થાના કારણે જાહેર ક્ષેત્રના ઘણા મોટા કોર્પોરેશનોની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. 1947 થી 1991 સુધી ખાનગીકરણને ઓછું પ્રોત્સાહન આપવામાં આવ્યું જ્યારે રાષ્ટ્રીયકરણને વધારે પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું.
- લોખંડ, સ્ટીલ હેવી એન્જિનિયરિંગ, કોલસો, ખાતર, હીરા ઉદ્યોગ વગેરે ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રોને મજબૂત બનાવ્યા.
- વધારે પડતા રાષ્ટ્રીયકરણને કારણે લાઈસન્સ રાજમાં વધારો થયો, જેથી ઉદ્યોગોમાં પૂરતા પ્રમાણમાં વૃદ્ધિ નોંધાઈ નહીં.

1991 પૂર્વ સુધારાઓ

- ઉદારીકરણ, ખાનગીકરણ અને વૈશ્વિકીકરણ (LPG Reforms) સુધારાના માધ્યમથી ભારતીય ઉદ્યોગોને વૃદ્ધિના પંથે લાવવામાં આવ્યા. જેથી ભારતમાં ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રનો વિકાસ કરી શકાયો.
- ખાનગીકરણમાં વૃદ્ધિ કરાઈ અને લાયસન્સ રાજ, લાલ ફિતાશાહી વગેરે નાબૂદ કરવામાં આવી.
- ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રનો વિકાસ અપેક્ષા કરતાં ઝડપી થયો, જેનો ફાયદો

ભારતીય અર્થવ્યવસ્થાને થયો.

- સરકારી નીતિઓને કારણે MSME એકમોનો ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે ફાળો વધ્યો.

2014 – 2022

- FDI અને ઉત્પાદન ક્ષેત્રને આકર્ષવા માટે Make in India પહેલની શરૂઆત કરાઈ.
- ‘વૈશ્વિક ઉત્પાદન હબ’ તરીકે ભારતને તૈયાર કરવા નવી નીતિઓ, યોજનાઓ અને પહેલની શરૂઆત. નાણાકીય વર્ષ 2020 – 21 માં ઉત્પાદન ક્ષેત્રે 39,539 નવા ઉદ્યોગોનું રજિસ્ટ્રેશન થયું.
- સેમીકન્ડક્ટર, ઈલેક્ટ્રોનિક, સાધનો, સોલાર, પેનલ વગેરેના ઉત્પાદનોમાં વૃદ્ધિ કરાઈ છે. જે GDP વૃદ્ધિમાં મદદ કરશે.

વર્તમાન સ્થિતિ

- ભારતના ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રનો ભારતની GDP માં હિસ્સો 29.1% જેટલો છે જ્યારે રોજગારીમાં યોગદાન 30-32% જેટલું છે. જેમાં ક્રમશઃ વધારો થઈ રહ્યો છે. કૃષિમાંથી નીકળતા કામદારોનો સમાવેશ ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં કરવામાં આવે છે.
- વર્ષ 2018-19 થી ભારત કાર ઉત્પાદનમાં વિશ્વનો ચોથા નંબરનો સૌથી મોટો ઉત્પાદક દેશ છે. ઉપરાંત, હીરા પોલીસિંગ અને કટિંગ ઉદ્યોગમાં ભારત વિશ્વનો 90 % હિસ્સો ધરાવે છે.
- ઉદારીકરણથી લાભ મેળવનાર અન્ય ક્ષેત્રોમાં હોસ્પિટાલિટી, આરોગ્ય અને બેંકિંગનો સમાવેશ થાય છે. જોકે, ભારતમાં મેન્યુફક્ચરિંગ વૃદ્ધિ નોંધપાત્ર રીતે વધી ન હતી કારણ કે સ્પર્ધામાં ટકી શકે તેવા ઉત્પાદન એકમોનું નિર્માણ કરવામાં દેશ નિષ્ફળ રહ્યો હતો.

MSMEs નો ભારતમાં વિકાસ

- નાણાકીય વર્ષ 2021માં ભારતની કુલ નિકાસમાં MSMEનો અંદાજે ફાળો 50% રહ્યો હતો. ઉપરાંત, MSME દેશના કુલ ઉત્પાદનમાં 45% ફાળો અને દેશની GDPમાં 29% ફાળો આપે છે.
- તે કૃષિ પછી બીજા નંબરનું સૌથી મોટું રોજગાર પેદા કરતું ક્ષેત્ર છે. તે અંદાજે 11 થી 12 કરોડ લોકોને રોજગાર આપે છે.

- સમગ્ર દેશમાં વિસ્તરેલા MSMEs એકમોની સંખ્યા અંદાજે 36.1 મિલિયન છે. જે ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિઓથી GDPમાં આશરે 6% ફાળો અને સેવા પ્રવૃત્તિઓથી અંદાજે 24% જેટલો ફાળો આપે છે.
- વર્ષ 2025 સુધીમાં ભારતને 5 ટ્રિલિયનની અર્થવ્યવસ્થા બનાવવા MSME મંત્રાલયે 2025 સુધીમાં GDPમાં MSMEsનો ફાળો 50% સુધી પહોંચાડવાનું લક્ષ્ય રાખેલ છે.

ભારતમાં સ્ટાર્ટઅપ સંસ્કૃતિ

- ભારત એ અમેરિકા અને ચીન બાદ વિશ્વની ત્રીજા નંબરની સૌથી મોટી સ્ટાર્ટ-અપ અર્થવ્યવસ્થા છે.
- ભારતમાં જુલાઈ-2022ના આંકડા અનુસાર અંદાજે 105 જેટલા Unicorn છે. જેનું કુલ મૂલ્ય . \$ 338.50 બિલિયનથી પણ વધુ છે.
- બેંગલોરને 2019 સ્ટાર્ટઅપ જીનોમ પ્રોજેક્ટ રેન્કિંગમાં વિશ્વના 20 અગ્રણી સ્ટાર્ટઅપ શહેરોમાં સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું. જે વિશ્વના પાંચ સૌથી ઝડપી વિકસતા સ્ટાર્ટઅપ શહેરોમાં સ્થાન ધરાવે છે.

જાહેર સાહસોનું ખાનગીકરણ અને વિનિવેશીકરણ

- માલિકીનું હસ્તાંતરણ: જાહેર ક્ષેત્રની કંપનીઓમાંથી સરકાર પોતાની માલિકી કે સંચાલન અન્ય ખાનગી વ્યક્તિ કે સંસ્થાને વેચાણ કરે અથવા કોઈ કંપનીનું સંપૂર્ણપણે વેચાણ કરે. છેલ્લા થોડા વર્ષોમાં સરકારે ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં જાહેર સાહસોનું ખાનગીકરણ કર્યું છે.
- વિનિવેશીકરણ : PSUsની ઈક્વિટીના અમુક ભાગ ખાનગી ક્ષેત્રને વહેંચવામાં આવે છે. વેચાણનો હેતુ મુખ્યત્વે શિસ્ત સુધારવા અને આધુનિકીકરણની સુવિધા વધારવાનો હોય છે.

ભારતમાં ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ 4.0

- પર્સનલ કોમ્પ્યુટર, ઈન્ટરનેટ અને ICT ના ઉપયોગમાં વધારો આ તબક્કાના પરિવર્તનને દર્શાવે છે. ભારતમાં, ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ 4.0 એ બિગ ડેટા અને અને આર્ટિફિશિયલ ઈન્ટેલિજન્સ પર આધારિત છે. આ ક્રાંતિથી ગામડાઓથી લઈને શહેરો અને મોટા ઉદ્યોગો સુધીના ભારતીય ક્ષેત્રોને અસર થવાની સંભાવનાઓ છે.

ઔદ્યોગિક નીતિ – 1991

- દેશના ઔદ્યોગિક વિકાસમાં રહેલા પડકારોનો ઉકેલ લાવવા અને ઉદ્યોગોને વધુ સ્વતંત્રતા આપવા પર મુખ્યત્વે ધ્યાન કેન્દ્રિત હતું. જેના અંતર્ગત જાહેર ક્ષેત્રમાં આરક્ષણ નાબૂદી, ડિ-લાઈસન્સિંગ, જાહેર સાહસોનું ખાનગીકરણ, વિદેશી રોકાણનું ઉદારીકરણ વગેરેને લગતા સુધારા લાવવામાં આવ્યા.

સ્પેશિયલ ઇકોનોમિક ઝોનનો વિકાસ(SEZ)

- SEZ એ દેશનો મહત્વનો ભાગ છે. જે દેશના અન્ય ભાગો કરતાં અલગ આર્થિક નિયમોને આધીન છે. SEZ માં આર્થિક કાયદાઓ છે, જે FDI અને ધંધાકીય સરળીકરણને પ્રોત્સાહિત કરે છે અને નવા ધંધા-રોજગારને આકર્ષે છે.

ભારતમાં ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રના વિકાસ માટેની પહેલો

- Production Linked Incentive (PLI) : સ્થાનિક ઉત્પાદન ક્ષમતા મજબૂત કરવા
- પ્રધાનમંત્રી ગતિ શક્તિ : નેશનલ માસ્ટર પ્લાન-મલ્ટિમોડલ કનેક્ટિવિટી ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પ્રોજેક્ટ
- ભારતમાલા પ્રોજેક્ટ : ઉત્તર પૂર્વ ભારતમાં કનેક્ટિવિટી સુધારવા માટે
- સ્ટાર્ટ-અપ ઈન્ડિયા : ભારતમાં સ્ટાર્ટ-અપ કલ્ચરને પ્રોત્સાહન આપવા
- મેક ઈન ઈન્ડિયા 2.0 : ભારતને વૈશ્વિક ડિઝાઈન અને મેન્યુફેક્ચરિંગ હબમાં પરિવર્તિત કરવું.
- આત્મનિર્ભર ભારત અભિયાન : આયાત પર નિર્ભરતા ઘટાડવા માટે
- ડિસઈન્વેસ્ટમેન્ટ યોજનાઓ : ભારતની આર્થિક પુનઃપ્રાપ્તિને ટેકો આપવા
- સ્પેશિયલ ઈકોનોમિક ઝોન્સ (SEZ) : વધારાની આર્થિક પ્રવૃત્તિનું સર્જન કરવા અને માલ તેમજ સેવાઓના નિકાસને વેગ આપવા માટે
- MSME ઈનોવેટિવ સ્કીમ : ઈનોવેશન માટે ઈન્ક્યુબેશન અને ડિઝાઈન સેવા દ્વારા સંપૂર્ણ મૂલ્ય સાંકળને પ્રોત્સાહન આપવા માટે

વિત્ત વ્યવસ્થા અને વેપાર

- આઝાદીના 75 વર્ષ પૂર્ણ થવાના અવસર પર ભારતીય વિત્ત વ્યવસ્થા અને વેપારની પ્રગતિ અર્થતંત્ર પર મોટી ભૂમિકા ભજવી છે. વિત્ત વ્યવસ્થા અને વેપાર અર્થવ્યવસ્થાના આધારભૂત સ્તંભો સમાન છે. હકારાત્મક વિત્ત વ્યવસ્થા અને વેપાર એ દેશની પ્રગતિમાં પાયારૂપ ભૂમિકા ભજવે છે. ભારતીય વિત્ત વ્યવસ્થા અને વેપારને સરળતાથી સમજવા માટે નીચેના વિભાગોને સમજવા જરૂરી છે.

- વિત્ત વ્યવસ્થા અને વેપાર:

1. કર સુધારા
2. આયાત નિકાસ
3. GDP / માથાદીઠ આવક
4. પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ (FDI)

કર સુધારા (Tax Reforms)

- કર એ કોઈપણ સરકાર માટે મુખ્ય આવકનો સ્ત્રોત છે. તે સરકારને વિકાસના કાર્યો માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે. ભારતે પોતાની આર્થિક પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખી 'પ્રગતિશીલ કર વ્યવસ્થા (Progressive Tax System)' અપનાવી છે. જેમાં આવક વધવાની સાથે કરનું પ્રમાણ પણ વધતું રહે છે. ભારત સરકાર તેના નાગરિકો પર પ્રત્યક્ષ કર અને પરોક્ષ કર નાખે છે.

પ્રત્યક્ષ કર	પરોક્ષ કર
<ul style="list-style-type: none"> • આવક વેરો • કેપિટલ ગેઈન ટેક્સ • કોર્પોરેટ ટેક્સ • બક્ષિસ કર • મિલકત કર 	<ul style="list-style-type: none"> • વેચાણ કર • સેવા કર • જકાત કર (Excise Duty) • મૂલ્ય વર્ધિત કર (VAT) • વસ્તુ અને સેવા કર (GST)

કર સંબંધિત આંકડા

- ▶ આઝાદીના 75 વર્ષની સફરમાં કર સંબંધિત ઘણા સુધારાઓ કરવામાં આવ્યા. જેથી ભારતમાં કર પ્રણાલીને મજબૂત બનાવી શકાય.
- ▶ દેશમાં લગભગ 6 થી 7 કરોડ લોકો આવક કર (Income Tax) ભરે છે, જે કુલ જનસંખ્યાના માત્ર 4% છે. આદર્શ ટકાવારી મુજબ લગભગ 23% જેટલા લોકો દેશમાં આવક કર ભરતા હોવા જોઈએ, તેનું પ્રમાણ હજુ સુધી મેળવી શકાયું નથી.
- ▶ Tax to GDP દર ભારતમાં સરેરાશ 11-17 % વચ્ચે રહે છે, જે OECDના સરેરાશ 34% થી ઘણું નીચું છે.
- ▶ ભારતમાં પ્રત્યક્ષ કરની આવક વર્ષ 2021-22માં 1.86 લાખ કરોડ હતી, જે તેના પાછલા વર્ષ કરતાં બમણી હતી.
- ▶ દેશમાં વસ્તુ અને સેવા કર (GST) લાગુ થયા બાદ તાજેતરમાં GSTની સૌથી વધારે માસિક આવક 1.68 લાખ કરોડ એપ્રિલ-2022માં થઈ હતી.
- ▶ ભારત સમયાંતરે કર સુધારાઓના માધ્યમથી કરની આવક વધારવા માટે પ્રતિબદ્ધતા દેખાડે છે.
- **કર સુધારા સંબંધિત સમિતિઓ**
 - ▶ સમયાંતરે કર પ્રણાલીમાં સુધારા કરવા માટે સરકાર વિવિધ સમિતિઓની રચના કરી છે, જેણે કર પ્રણાલીમાં હકારાત્મક સુધારાની ભલામણ કરી છે.

કાલદોર સમિતિ-1956

- ▶ પ્રત્યક્ષ કરના સુધારા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.
- ▶ તેને દેશમાં સંપત્તિ કર, બક્ષિસ કર, કેપિટલ ગેઈન ટેક્સને લાગુ કરવાની તરફેણ કરી હતી.

વાંછુ સમિતિ - 1970-71

- ▶ કર અને કાળા નાણાના પ્રશ્નનું સમાધાન કરવાની ભલામણ કરી હતી.

કે.એન.રાજ સમિતિ - 1972

- ▶ કૃષિ પર કર નાખવો કે નહીં તે પ્રશ્નની વિચારણા માટે આ સમિતિનું ગઠન કરવામાં આવ્યું હતું.

ચોક્સી સમિતિ - 1977-78

- ▶ પ્રત્યક્ષ કરમાં માત્ર ચાર કરનો સમાવેશ કરવાની ભલામણ, જેમાં આવક કર, સંપત્તિ કર, બક્ષિસ કર, અતિ કર (Surtax)

ચેલૈયા સમિતિ - 1991

- ▶ ભારતની કર પ્રણાલીમાં સુધારો કરવા પ્રો. રાજા ચેલૈયા સમિતિનું ગઠન કરવામાં આવ્યું હતું.

મુખ્ય ભલામણો :

- વ્યક્તિગત કર પદ્ધતિને સરળ બનાવવી.
- કોર્પોરેટ કરને ઘટાડવો.
- જકાત કરને મૂલ્યવર્ધિત કર (VAT) સાથે સંકલિત કરવો.

વિજય કેલકર સમિતિ-2002

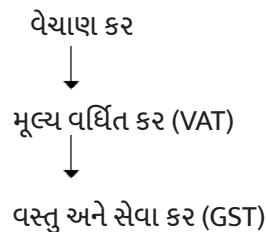
- ▶ પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કરનું સરળીકરણ અને તર્કસંગતીકરણ કરવા સમિતિની રચના કરાઈ.

નીચેની ભલામણોનું પાલન કરાયું :

- સ્થાનિક કંપનીઓ માટે કોર્પોરેટ કરને 30% કરવો જ્યારે વિદેશી કંપનીઓ માટે કોર્પોરેટ કર 35% જેટલો કરવો.
- સંપત્તિ કરને નાબૂદ કરવો.

અખિલેશ રંજન પેનલ

- ▶ આ પેનલની રચના નવી પ્રત્યક્ષ કર સંહિતા (New Direct tax Code) ઘડવા માટે કરવામાં આવી છે.

ભારતમાં અપ્રત્યક્ષ કરના માળખાનું રૂપાંતર :

▶ આઝાદી બાદ માલ-સામાન કે સેવાના વેચાણ પર પ્રગતિશીલ કર વસૂલવા માટે વેચાણ કર (Sales tax)ને વર્ષ 1956 થી લાગુ કરવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ વર્ષ 2005થી વેચાણ કરને બદલે મૂલ્યવર્ધિત કરને લાગુ કરવામાં આવ્યો, જેથી વેચાણ કરની સમસ્યાઓને દૂર કરી શકાય. વર્ષ 2017માં સમગ્ર દેશમાં માત્ર એક અપ્રત્યક્ષ કરને લાગુ કરવામાં આવ્યો, જેને વસ્તુ અને સેવા કર (GST) કહેવાય છે.

▶ **વેપાર કર** : કાસ્કેડિંગ(cascading) અસર સાથેનો મલ્ટીપોઈન્ટ (અનેક જગ્યાથી વસૂલવામાં આવતો કર) કર હતો.

▶ **મૂલ્યવર્ધિત કર (VAT)** : કાસ્કેડિંગ અસર (cascading effect) વગેરેનો મલ્ટીપોઈન્ટ કર હતો.

▶ **વસ્તુ અને સેવા કર(GST)** : કાસ્કેડિંગ અસર વગર માત્ર એક પોઈન્ટથી લેવામાં આવતો કર છે.

• કર પ્રણાલી અસરકારક બનાવવા પહેલો

▶ **વિવાદથી વિશ્વાસ** : કર સંબંધિત જૂના વિવાદોના સમાધાન માટે કરવા માટે ચૂસ્ત 'કર વિવાદ નિવારણ પ્રણાલી' તૈયાર કરી.

▶ **પારદર્શક કરવેરા - પ્રમાણિકનું સન્માન (Transparent Taxation - Honoring the honest)** : કરદાતાઓનું સશક્તિકરણ કરવા, આવક કરને પારદર્શક બનાવવા.

▶ **કોર્પોરેટ કરમાં કમી** : બધા કોર્પોરેટ ઉપર લાગતો 30% દર હવે ઘટાડી 22% કરવામાં આવ્યો. નવી નિર્મિત કંપનીઓને માત્ર 15% કર ચૂકવવો રહેશે.

▶ **ઈ - સહયોગ** : CBDT (કેન્દ્રીય પ્રત્યક્ષ કર બોર્ડ) દ્વારા ઈન્કમ ટેક્સના રિટર્નને ઓનલાઈન ભરવા માટેની સુવિધા આપતું પોર્ટલ.

▶ **ઈ - એસેસમેન્ટ (E-Assessment)** : કર બાબતોની અરજીનું ઓનલાઈન એસેસમેન્ટ કરવા માટેની પદ્ધતિ.

▶ **GST પોર્ટલ** : ઓનલાઈન GST ભરવું, ઈ-બિલ વગેરેના માધ્યમથી GST એકત્રિત થાય છે.

વેપાર

• વેપાર એ અર્થતંત્રના વિકાસ માટે મહત્વપૂર્ણ આધારરૂપ ઘટક છે. ભારતે આઝાદીના 75 વર્ષમાં વેપાર ક્ષેત્રે બહોળી પ્રગતિ કરી છે. ભારતે દેશમાં ઉત્પન્ન થતાં અને નિર્મિત થતા માલ-સામાનને અન્ય દેશોમાં નિકાસ કર્યો છે, સાથે સાથે અન્ય દેશોમાંથી જરૂરિયાત મુજબ માલ-સામાનની આયાત પણ કરી છે.

• વેપાર સંબંધિત આંકડાઓ

▶ ભારતીય વેપારમાં આયાત અને નિકાસ બંનેનું મહત્વ રહેલું છે.

▶ વર્ષ 1949-50માં ભારતનો કુલ વેપાર 3308 મિલિયન ડોલર જેટલો હતો. જેમાં આયાત 1292 મિલિયન ડોલર અને નિકાસ 1016 મિલિયન ડોલર હતી.

▶ જ્યારે આઝાદીના 75 વર્ષ બાદ ભારતનો વેપાર અનેક ઘણો વધી ગયો છે. આજે ભારત 394426 મિલિયન ડોલર જેટલું આયાત કરે છે જ્યારે 291808 મિલિયન ડોલર જેટલી નિકાસ કરવામાં સક્ષમ બન્યું છે.

▶ ભારતમાં ફૂડ ઓઈલ, હથિયારો, ખાતર વગેરેની મોટી નિર્ભરતા અન્ય દેશો પર હોવાને કારણે ભારતને વધારે આયાત કરવી પડે છે, જેથી ભારતનું બેલેન્સ ઓફ ટ્રેડ હંમેશા નકારાત્મક રહે છે.

▶ **ભારતમાં સૌથી વધારે આયાત થતી સામગ્રી** : પેટ્રોલિયમ, ફૂડ, સોનું, ઈલેક્ટ્રોનિક સાધનો, કોલસો, લોખંડ-સ્ટીલ વગેરે.

▶ **ભારત સૌથી વધારે નિકાસ કરતી સામગ્રી** : પેટ્રોલિયમ પેદાશો, હીરા-ઝવેરાત, દવાઓ અને ફાર્માપદાર્થો, કેમિકલ, કાર, મોટર વાહનો વગેરે.

ભારતના સૌથી મોટા આયાતકાર દેશો

1. ચીન
2. અમેરિકા
3. યુ.એ.ઈ.
4. સાઉદી અરેબિયા
5. ઈરાક

ભારતના સૌથી મોટા નિકાસકાર દેશો

1. અમેરિકા
2. યુ.એ.ઈ.
3. ચીન
4. હોંગકોંગ
5. સિંગાપુર
6. યુનાઈટેડ કિંગડમ

• વેપાર વૃદ્ધિ માટેના પગલાં

▶ ભારતના આઝાદીના 75 વર્ષ પૂર્ણ થવા પર ભારત વેપારની દૃષ્ટિએ વિશ્વના યુનંદા દેશોની ગણતરીમાં આવે છે. જેના પાછળ ઘણા મોટા આર્થિક સુધારાઓ અને નીતિ યોજનાઓ જવાબદાર છે.

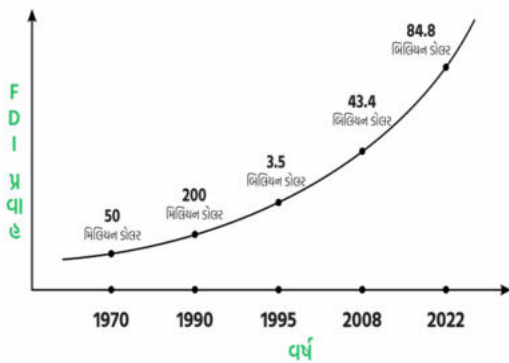
▶ ભારતની અર્થવ્યવસ્થા આઝાદીથી વર્ષ 1991 સુધી બહારના બજારો માટે સંપૂર્ણપણે મુક્ત ન હોવાને કારણે, આ સમયગાળા દરમિયાન વેપારમાં પણ ખાસ વૃદ્ધિ થઈ ન હતી.

▶ વર્ષ 1991ના LPG (ઉદારીકરણ, ખાનગીકરણ, વૈશ્વિકીકરણ) સુધારા બાદ ભારતની અર્થવ્યવસ્થામાં વિશ્વના બજારોથી જોડાણ મજબૂત સ્તરે વિકસ્યું. ભારતીય વેપારની તકોમાં વૃદ્ધિ થઈ.

- ▶ LPG સુધારા બાદ ભારતીય અર્થવ્યવસ્થાએ કૃષિ, ઉદ્યોગ અને સેવા ક્ષેત્રે બહોળી પ્રગતિ કરી, જેને ભારતનો વેપાર 600 થી 700 બિલિયન સુધી પહોંચાડી દીધો.
- ▶ વિદેશ વ્યાપાર નીતિ - 2015-20 ના માધ્યમથી ભારતે વસ્તુ અને સેવાનો વેપાર એક ટ્રિલિયન ડોલરની પાર પહોંચાડવાનું લક્ષ્ય રાખ્યું છે, જેમાં ઘણી મોટી સફળતા ભારતને મળી છે.
- ▶ ફ્રી ટ્રેડ એગ્રીમેન્ટ એ કર મુક્ત વ્યાપારને પ્રોત્સાહિત કરે છે. ભારતે મોટાભાગના દેશો સાથે આ પ્રકારના એગ્રીમેન્ટો કરવાની તત્પરતા દાખવી છે. જેથી વેપાર વચ્ચેની અડચણો દૂર કરી શકાય.
- ▶ વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનના ધોરણોનું પાલન કર્યું. ભારત વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન (WTO)નો એક આદર્શ સભ્ય છે. જે વિશ્વ વેપારને પ્રોત્સાહન આપે છે.
- ▶ બંદરો, જહાજો, લોજિસ્ટિક આંતરમાળખું વગેરે વેપારલક્ષી વિકાસ માટે ગતિશક્તિ યોજના અને રાષ્ટ્રીય આંતરમાળખાકીય પાઇપલાઇનને શરૂ કરવામાં આવી છે.
- ▶ ભારતે તેના વ્યાપારમાં પારદર્શિતા અને જવાબદારી જાળવવા માટે ડિજિટલ તકનીકોનો સહારો લીધો છે.

FDI: પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ

- પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ ભારત જેવા પ્રગતિશીલ દેશના આર્થિક વિકાસમાં કડીરૂપ ભૂમિકા ભજવે છે. તે ભારતના અવિકસિત અને અમાળખાકીય ક્ષેત્રોમાં નાણાકીય અને તકનીકો સવલતો પૂરી પાડે છે.
- ભારતમાં આઝાદી બાદ મિશ્ર અર્થવ્યવસ્થા અને બાહ્ય અર્થવ્યવસ્થાઓ સાથેના ઓછા જોડાણને કારણે પ્રથમ ત્રણ દશકો સુધીમાં FDIનો પ્રવાહ નામ માત્રનો જ હતો.
- આયોજન પંચના પ્રયત્નો દ્વારા FDI વૃદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યા પરંતુ સરકારની યોગ્ય નીતિના અભાવે તેનો પૂરતો વિકાસ ન થયો.

- જ્યારે વર્ષ 1991ના LPG આર્થિક સુધારાઓ કરવામાં આવ્યા, જેના માધ્યમથી ભારતીય અર્થવ્યવસ્થાના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રગતિ લાવવામાં મદદ મળી, જેમાં પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ (FDI)નો પણ સમાવેશ થયો હતો.
- વર્ષ 1991 ના આર્થિક સુધારા બાદ ભારતમાં FDIના પ્રવાહમાં ધરખમ વધારો થયો હતો. જે નીચે મુજબ છે;
- વિશ્વ નિવેશ અહેવાલ-2020 મુજબ, ભારત વર્ષ 2019માં FDIનો પ્રવાહ મેળવનાર વિશ્વમાં 9મો ક્રમાંક ધરાવે છે.
- ભારતમાં FDI પ્રવાહની વૃદ્ધિ વર્ષથી વર્ષ 19% ના દરે થઈ રહી છે.
- **FDI પ્રવાહને વધારવા માટે લેવાયેલ પગલાં**
 - ▶ આઝાદીના 75 વર્ષ થવાના અવસર પર ભારતે FDI ક્ષેત્રમાં જે પ્રગતિ કરી છે, તે હકારાત્મક નીતિઓ યોજનાઓ અને સરકારના અભિગમ સાથે સંકળાયેલ છે.
 - ▶ FDI નીતિ: દેશમાં FDI પ્રવાહમાં વૃદ્ધિ કરવા અને તેનું સરળીકરણ કરવા માટે FDI નીતિ સરકાર દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવી છે. જેમાં FDI પ્રવાહ માટે વિવિધ ત્રણ શ્રેણીઓનું વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે.
 - ▶ મેક ઈન ઈન્ડિયા અને આત્મનિર્ભર ભારત અભિયાનના માધ્યમથી ભારતે વિશ્વમાં પોતાની વૈશ્વિક સપ્લાઇ ચેઇન મજબૂત કરી છે, જેના કારણે ભારતમાં પાછલા થોડા વર્ષોમાં FDI પ્રવાહ પુષ્કળ વધ્યો છે.
 - ▶ FDI પ્રવાહને વધારવા યોજનાઓ પ્રોડક્શન લિંક ઈન્સેન્ટીવ (PLI), પ્રધાનમંત્રી કિસાન સંપદા યોજના, વગેરે શરૂ કરવામાં આવી છે.
 - ▶ ભારતે ઘણા ક્ષેત્રો જેવા કે સંરક્ષણ, ટેલિફોન, પેટ્રોલિયમ, વીમા વગેરેને FDI રોકાણની સીમા મુક્તિ પ્રદાન કરી છે.
 - ▶ ભારતની ઉદાર નીતિ અને હળવા નિયંત્રણોને કારણે પાછલા થોડા વર્ષોમાં FDIનો પ્રવાહ દેશમાં ધરખમ વધી રહ્યો છે.

સકલ ઘરેલું ઉત્પાદન (GDP) / માથાદીઠ આવક

- ચોક્કસ સમયમર્યાદા (એક વર્ષ) દરમિયાન દેશની ભૌગોલિક સીમાની અંદર ઉત્પન્ન થતાં માલ અને સેવાના મૂલ્યને સકલ ઘરેલું ઉત્પાદન (GDP) કહેવાય છે.
- આઝાદીના પંચોતર વર્ષ દરમિયાન ભારતમાં સકલ ઘરેલું ઉત્પાદન અને માથાદીઠ આવકમાં 500 ગણો વધારો નોંધાયો છે.
- ભારતની આઝાદી સમયે ગરીબ અર્થવ્યવસ્થામાં ગણતરી થતી હતી, જ્યારે આઝાદીના 75 વર્ષ બાદ વિશ્વની પાંચમી સૌથી મોટી GDP અર્થવ્યવસ્થા અને વિશ્વની ત્રીજી સૌથી મોટી PPP અર્થવ્યવસ્થા બની ગઈ છે.

વધારશે, જેથી યોગ્ય શિક્ષણ, આરોગ્ય, કૌશલ્ય મેળવવામાં મદદ મળશે.

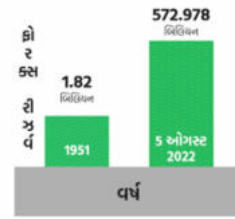
- ભારતીય GDP માં વર્ષ થી વર્ષ દરમિયાન વૃદ્ધિ દર પાછલા એક દશકમાં 7% ના ક્રમશઃ દરે વધી રહ્યો છે. જેથી ભારતીય GDPને વર્ષ 2031માં વિશ્વની ત્રીજી સૌથી મોટી GDP બનવાની સંભાવના વ્યક્ત કરવામાં આવી રહી છે.

- પંચવર્ષીય યોજના (Five years plan) બાદ ભારતીય અર્થવ્યવસ્થામાં GDP દર ક્રમશઃ વધતો ગયો, પરંતુ યુદ્ધ, કુદરતી હોનારત અને ક્ષેત્ર અસમાનતાને કારણે GDP દરમાં વૃદ્ધિ અમુક ટકાવારી ઉપર ન આવી શકી.
- સ્થૂળ GDP વૃદ્ધિ અને ગરીબી, અસમાનતા, મોંઘવારી અને આર્થિક પડકારો જેવી સમસ્યાઓથી લડવા માટે ભારતે વર્ષ 1991માં ઉદારીકરણ, ખાનગીકરણ અને વૈશ્વિકીકરણ (LPG) સુધારા કર્યા.
- જેના કારણે ભારતની GDPમાં વૃદ્ધિ જોવા મળી, GDPની વૃદ્ધિ સાથે દેશમાં માથાદીઠ આવકમાં પણ વૃદ્ધિ થઈ.
- ભારતે વર્ષ 2008ના આર્થિક સંકટને ધીરજ અને સૂઝબૂઝ સાથે પાર પાડ્યું, જેથી વર્ષ 2008ના સંકટની અસર ભારતીય GDP વૃદ્ધિદરને વિશ્વની બાકી અર્થવ્યવસ્થાઓ જેટલી ન થઈ હતી.
- વૈશ્વિક કોરોના મહામારી દરમિયાન ભારતીય GDP વૃદ્ધિદર માર્ચનસ 6% થઈ હતી, પરંતુ આત્મનિર્ભર ભારત અભિયાન અને ભારતના વિકાસના મજબૂત અભિગમ સાથે કોરોના બાદની પુનઃવિકાસની યાત્રા ફરીથી ઝડપ સાથે શરૂ કરી.
- રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા (RBI) દ્વારા ભારતની GDP વૃદ્ધિદર વર્ષ 2022-23 માટે 7.2% જેટલી અનુમાનિત કરી છે.
- ભારતના સકલ ઘરેલુ ઉત્પાદન સાથે દેશના લોકોની માથાદીઠ આવકમાં પણ વધારો થઈ રહ્યો છે. જે લોકોની ગરીબી, કુપોષણ, અસમાનતામાં ઘટાડો કરશે અને તેમની ખર્ચ કરવાની ક્ષમતા

ફોરેક્સ રિઝર્વ

- ફોરેન એક્સચેન્જ રિઝર્વ એ કેન્દ્રીય બેંક દ્વારા વિદેશી ચલણમાં પોતાની પાસે અનામત રાખેલ સંપત્તિ છે. જેમાં બોન્ડ્સ, ટ્રેઝરી બિલ, સ્પેશિયલ ડ્રોઈંગ્ઝ રાઈટ (SDR) અને સરકારી જવાબદારીનો સમાવેશ થાય છે.
- ભારતની આઝાદીના 75 વર્ષની સફરમાં ફોરેક્સ રિઝર્વ મોટી ભૂમિકા ભજવી છે. તે કોઈ પણ દેશની વિદેશમાંથી આયાતની ક્ષમતા દર્શાવે છે.

- ફોરેક્સ રિઝર્વમાં 75 વર્ષ દરમિયાન ઘણા ઉતાર ચડાવ આવ્યા છે. વૈશ્વિક સ્તર પર કોઈ આર્થિક અસરની સીધી આડઅસર ભારતના ફોરેક્સ રિઝર્વ પર પણ પડે છે.
- ભારત પોતાની જરૂરિયાતનું 85% જેટલું ફૂડ ઓઈલ બહારથી આયાત કરે છે, જેથી ભારતને ફોરેક્સ રિઝર્વનું યોગ્ય પ્રમાણ જાળવી રાખવું જરૂરી છે.
- વર્ષ 1990 માં ગલ્ફ યુદ્ધ દરમિયાન ભારતમાં માત્ર 2 દિવસ ચાલે તેટલું ફોરેક્સ રિઝર્વ હતું. જેના બાદ ભારતને IMF પાસેથી શરતો આધારિત લોન લેવાની ફરજ પડી હતી. જે શરતોમાં ભારતને કેટલાક આર્થિક સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા.
- આમ વર્ષ 1991માં ભારતના આર્થિક સુધારા પાછળ ફોરેક્સ રિઝર્વનો મોટો ફાળો છે, જેને ભારતને આજે વિશ્વની ચુંદા અર્થવ્યવસ્થાઓમાંની એક બનાવી લીધી છે.
- ફોરેક્સ રિઝર્વને વધારવા માટે લીધેલા પગલાં**
 - ▶ FPIના નિવેશ ક્ષેત્રને વિસ્તૃત કરવું : સરકારી જમીનદારી અને કોર્પોરેટ બોન્ડ્સમાં પણ FDIના નિવેશને મંજૂરી
 - ▶ ફોરેક્સ રિઝર્વ પર વધારે વ્યાજ દરો આપવા.
 - ▶ સ્થિર નીતિઓને પ્રોત્સાહન આપવું.
 - ▶ ભારતને રોકાણ માટે આકર્ષક હબ બનાવવું
 - ▶ નિકાસ પર કર : તેલ અને પેટ્રોલિયમ પદાર્થોની નિકાસ અટકાવવા માટે વધારે કર લાદવો.
 - ▶ FCNR (Foreign Currency non-resident deposit) અને NRE (Non-resident external deposit)ને ભારતના NRI માટે વધારે વ્યાજની ચુકવણી.

બેંકિંગ ક્ષેત્ર

સ્વતંત્રતા પહેલાનો તબક્કો

- યુરોપિયન બેંકિંગ પદ્ધતિ પર આધારિત ભારતની પ્રથમ બેંક 'બેંક ઓફ હિન્દુસ્તાન' હતી, જે વિદેશી મૂડી દ્વારા એલેક્ઝેન્ડર એન્ડ કંપની દ્વારા ઇ.સ. 1770માં કલકત્તામાં સ્થપાઈ હતી. આઝાદી પહેલાના સમયગાળા દરમિયાન દેશમાં 600 થી વધુ બેંકોની નોંધણી કરવામાં આવી હતી. પરંતુ તે ખૂબ ઓછા સમય માટે કાર્યરત રહી શકી હતી. ભારતમાં બ્રિટિશ શાસન દરમિયાન, ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીએ પ્રેસિડેન્શિયલ બેંક તરીકે ઓળખાતી ત્રણ બેંકોની સ્થાપના કરી હતી :
 1. બેંક ઓફ બંગાળ (ઇ.સ. 1806)
 2. બેંક ઓફ બોમ્બે (ઇ.સ. 1840)
 3. બેંક ઓફ મદ્રાસ (ઇ.સ. 1843)
- ત્રણેય બેંકોને વર્ષ 1921માં એક જ બેંક "ઈમ્પીરીયલ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા"માં મર્જ કરી દેવામાં આવી. આ ઈમ્પીરીયલ બેંક ઓફ ઈન્ડિયાનું બાદમાં રાષ્ટ્રીયકરણ કરી તેને "સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા" નામ આપવામાં આવ્યું. ભારતીયો દ્વારા સંચાલિત અને મર્યાદિત જવાબદારીના આધારે પ્રથમ સ્થાપિત બેંક અવધ કોમર્શિયલ બેંક (1881) હતી. પૂર્ણ સ્વરૂપે પ્રથમ ભારતીય બેંક પંજાબ નેશનલ બેંક (1894) હતી.
- નોંધીએ કે રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયાની સ્થાપના 1 એપ્રિલ, 1935ના રોજ 5 કરોડની સત્તાવાર મૂડી સાથે બિનસરકારી રોકાણકાર દ્વારા થઈ હતી.

સ્વતંત્રતા બાદનો તબક્કો

- ભારતની આઝાદી સમયે દેશની તમામ મોટી બેંકો ખાનગી રીતે સંચાલિત હોવાના કારણે ગ્રામીણ અને સર્વસમાવેશી બેંકિંગ ક્ષેત્રનો વિકાસ થઈ શક્યો નહીં. આ બેંકોના રાષ્ટ્રીયકરણ માટે 1949ના વર્ષમાં બેંકિંગ રેગ્યુલેશન એક્ટ લાવવામાં આવ્યો, જેના દ્વારા ભારતીય રિઝર્વ બેંકનું રાષ્ટ્રીયકરણ કરવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ 1955ના વર્ષમાં 'સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા'ની રચના કરવામાં આવી. વર્ષ 1969 અને 1980માં અનુક્રમે 14 અને 6 બેંકોનું રાષ્ટ્રીયકરણ કરવામાં આવ્યું.
- વર્તમાનમાં ભારતમાં કુલ 12 જાહેરક્ષેત્રની બેંકો છે.
- ડિજિટલાઈઝેશન આવવાથી જાહેરક્ષેત્રની બેંકોમાં અંદાજે 72% થી વધુ નાણાકીય લેણદેણ ડિજિટલ માધ્યમોથી થાય છે.

બેંકોનું રાષ્ટ્રીયકરણ

- સરકારે બેંકિંગ કંપનીઝ (એક્ટિવિઝિશન એન્ડ ટ્રાન્સફર ઓફ અંડરટેકિંગ્સ) ઓર્ડિનન્સ, 1969 દ્વારા 19 જુલાઈ, 1969ના રોજ દેશની 14 સૌથી મોટી વ્યાપારી બેંકોનું રાષ્ટ્રીયકરણ કર્યું. આ બેંકો (ધિરાણકર્તાઓ) દેશમાં 80% થી વધુ બેંક થાપણો ધરાવતી

હતી. ત્યારબાદ વર્ષ 1980માં બીજીવાર અન્ય 6 બેંકોનું રાષ્ટ્રીયકરણ કરવામાં આવ્યું.

- બેંકોના રાષ્ટ્રીયકરણ પાછળનાં કારણો :
 - i. સમાજ કલ્યાણ માટે
 - ii. બેંકિંગ અંગે લોકોમાં આદત વિકસાવવી
 - iii. બેંકિંગ ક્ષેત્રનું વિસ્તરણ
 - iv. ખાનગી એકાધિકારને નિયંત્રિત કરવો
 - v. પ્રાદેશિક અસંતુલન ઘટાડવું
 - vi. જરૂરતમંદ અને પાયાના ક્ષેત્રોને ધિરાણમાં પ્રાથમિકતા આપવી

બેંકોના રાષ્ટ્રીયકરણ કરવાનાં પરિણામો

- બેંક ડિપોઝિટ અને નાણાકીય બચતમાં વધારો
- તે સમયની રાજકોષીય ખાદ્ય એ બેંકોને ધિરાણનો બંધિયાર સ્ત્રોત બનાવી દીધો
- લાંબાગાળે નાના ઉદ્યોગો અને કૃષિક્ષેત્રને ફાયદા
- ગ્રામીણ ભારતમાં બેંકોનું પ્રમાણ વધ્યું
- સતત રાજકીય હસ્તક્ષેપથી બેંકોની નફાકારક પ્રવૃત્તિ પર નકારાત્મક અસર પડી
- જટિલ વ્યાજ દરોની સમસ્યાઓ ઉભી થઈ
- બેંકિંગ ક્ષેત્રની અંદર સ્પર્ધામાં ઘટાડો

બેંકોનું વિલીનીકરણ

- બેંકોના વિલીનીકરણ માટે કેન્દ્રીય બેંક સાથે પરામર્શ અને સંસદમાં મતદાન વગેરે જરૂરી છે. દેશમાં મોટાભાગની બેંકોનું વિલીનીકરણ કેન્દ્રીય બેંકની નાણાકીય પ્રણાલી અને થાપણદારોના ભંડોળને સુરક્ષિત કરવાના પ્રયાસો તેમજ સંસાધનોનું એકીકરણ તથા વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન મળે તે હેતુથી કરવામાં આવ્યું હતું. છેલ્લા થોડા સમયથી વધી રહેલ NPA (non-performing assets) જેવી સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે આ પગલું ખૂબ મહત્વનું છે.

બેંકિંગ ક્ષેત્રે ડિજિટલાઈઝેશન

- પ્રધાનમંત્રી જન ધન યોજના દ્વારા નાણાકીય સમાવેશન.
- યુનિફાઈડ પેમેન્ટ ઈન્ટરફેસ (UPI) દ્વારા ડિજિટલ ટ્રાન્ઝેક્શન સરળ અને ઝડપી બન્યું છે.
- RUPAY કાર્ડ દ્વારા દેશનું ડિજિટલ માળખું મજબૂત બન્યું છે અને વૈશ્વિક સ્તરે પણ તેનો સ્વીકાર થવાથી ભારતીય નાણાકીય સેવાઓમાં મજબૂત માળખાનું નિર્માણ શક્ય બનશે.
- NEFT (નેશનલ ઇલેક્ટ્રોનિક ફંડ ટ્રાન્સફર એ ફંડ ટ્રાન્સફર) : ફંડ (નાણા) ટ્રાન્સફર માટેની 24 x7 સુવિધા ઉપલબ્ધ કરાવે છે.

- RTGS (રીઅલ - ટાઈમ ગ્રોસ સેટલમેન્ટ) : એક બેંકમાંથી બીજી બેંકમાં રીઅલ - ટાઈમમાં ફંડ (નાણા) ટ્રાન્સફર કરવા માટે સુવિધા ઉપલબ્ધ કરાવે છે.
- IMPS (ત્વરિત ચૂકવણી સેવા) : મોબાઈલ ફોન દ્વારા ત્વરિત ઈન્ટરબેંક ઈલેક્ટ્રોનિક ફંડ ટ્રાન્સફર કરવાની સુવિધા પૂરી પાડે છે.

નાણાકીય દેખરેખ માટેની બેસલ સમિતિ

- આ સમિતિ બેંકોના વિવેકપૂર્ણ નિયમન માટે પ્રાથમિક વૈશ્વિક ધોરણ નિર્ધારક છે અને વિવિધ દેશોની મધ્યસ્થ બેંકો માટે બેંકિંગ સુપરવાઈઝરી બાબતો પર નિયમિત સહકાર માટે એક મંચ પૂરો પાડે છે.
- i. Basel -1 : 1998 માં લાવવામાં આવી હતી. ભારતે તેનો 1999માં સ્વીકાર કર્યો. તેમાં મુખ્યત્વે ક્રેડિટ રિસ્ક પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું હતું.
- ii. Basel - 2 : વર્ષ 2004માં રજૂ કરવામાં આવી હતી.
 - મુખ્ય માર્ગદર્શક સ્તંભો
 1. મૂડી પર્યાપ્તની જરૂરિયાતો
 2. સુપરવાઈઝરી સમીક્ષા
 3. બજારશિસ્ત
- iv. Basel - 3 : વર્ષ 2010માં આ માર્ગદર્શિકા બહાર પાડવામાં આવી હતી. વર્ષ 2008ની નાણાકીય કટોકટી અને વિકસિત અર્થવ્યવસ્થાઓમાં બેંકો ઓછા મૂડીકૃત માળખા, Overleveraged (ઓવરલેવરેજિંગ ત્યારે થાય છે જ્યારે કોઈ વ્યવસાયકારે વધુ પ્રમાણમાં બેંક પાસેથી લોન લીધી હોય અને વ્યાજની ચૂકવણી, મુદ્દલની ચૂકવણી અથવા દેવાના બોજને કારણે તેના સંચાલન ખર્ચ માટે ચૂકવણી જાળવવામાં અસમર્થતા દર્શાવી હોય) અને ટૂંકા ગાળાના ભંડોળ પર નિર્ભરતા વગેરે અંગે સૂચનો આપવા.

બેંકિંગ ક્ષેત્રે મહત્વની પહેલો અને સુધારાઓ

1. બેંક બોર્ડ બ્યૂરો (BBB) : જાહેર ક્ષેત્રની બેંકોના વડાની પસંદગી માટેના સૂચનો આપવા.
2. જાહેર ક્ષેત્રની બેંકો માટે મૂડી : વિવિધ સરકારી બેંકોની નાણાકીય સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે સરકાર અમુક સહાયરૂપી મૂડી ઉપલબ્ધ કરાવે છે. આ ઉપરાંત સરકારે તમામ જાહેર ક્ષેત્રની બેંકોને ચોક્કસ માપદંડોના આધારે ફોલો - ઓન પબ્લિક ઓફર (FPO) દ્વારા જાહેર બજારોમાંથી મૂડી એકત્ર કરવાની મંજૂરી આપી છે.
3. ઈન્દ્રધનુષ યોજના : આ યોજના હેઠળ (i) નિમણૂક (ii) બેંક બોર્ડ બ્યૂરો (iii) કેપિટલાઈઝેશન (iv) જાહેરક્ષેત્રની બેંકો (v) સશક્તિકરણ (vi) જવાબદારીનું માળખું (vii) ગવર્નન્સ રિફોર્મ્સ સરકાર દ્વારા શરૂ કરવામાં આવ્યા છે.

4. નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ : નાણાકીય લેવડ- દેવડમાં થતી છેતરપિંડી સામે રક્ષણ પૂરું પાડવું.
5. પેમેન્ટ એન્ડ સેટલમેન્ટ સિસ્ટમ એક્ટ : ભારતમાં ચૂકવણી પ્રણાલીઓના નિયમન અને દેખરેખ માટે મજબૂત કાનૂની આધાર પૂરો પાડવો..
6. પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકો (RRBS) અધિનિયમ - 2015 : આ અધિનિયમ એ સહકારી ધિરાણ માળખા માટે વૈકલ્પિક ચેનલ બનાવવી તેમજ ગ્રામીણ અને કૃષિ ક્ષેત્ર માટે પૂરતી સંસ્થાકીય ધિરાણની ખાતરી સુનિશ્ચિત કરવાનો ધ્યેય રાખે છે.
7. પેમેન્ટ કાર્ડની સ્વીકૃતિ માટે ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર : દેશભરમાં પોઈન્ટ ઓફ સેલ (POS) ડિવાઈસની સંખ્યા વધારવા વિવિધ પ્રોત્સાહનો આપવામાં આવ્યા છે.
8. SARFAESI Act 2022 : બેંકો અને નાણાકીય સંસ્થાઓના નોન-પરફોર્મિંગ એસેટ્સ (NPA)ની કાર્યક્રમ અથવા ઝડપી પુનઃપ્રાપ્તિ. ઉપરાંત આ કાયદો આવી NPA ધરાવતી સંસ્થાઓની મિલકતોની હરાજી કરવાની મંજૂરી આપે છે.

બેંકિંગ સુધારણા માટેની વિવિધ સમિતિઓ

1. નરસિમ્હન સમિતિ - i : બેંકોની કાર્યક્રમતા અને ઉત્પાદકતામાં સુધારા માટે નાણાકીય પ્રણાલીના માળખા, સંગઠન, કાર્યો અને પ્રક્રિયાઓના તમામ પાસાઓની તપાસ કરવી અને બેંકિંગ ક્ષેત્રની કાર્યક્રમતા અને સધ્ધરતામાં સુધારો લાવવા ભલામણો કરવામાં આવી.
2. નરસિમ્હન સમિતિ - ii : કઠોર સ્પર્ધામાં ટકી રહેવા આ સમિતિએ ભારતીય બેંકોની કાર્યક્રમતા વધારવા અને તેમને વૈશ્વિક સ્તરે વધુ સ્પર્ધાત્મક બનાવવા માટે નોંધપાત્ર કાયદાકીય અને તકનીકી સુધારાઓ પર ભાર આપવા સૂચનો કર્યાં.

બેંકિંગ ક્ષેત્ર સાથે સંકળાયેલી કેટલીક મહત્વની સમિતિઓ

- બિમલ જાલોન પેનલ : નવા બેંક લાઈસન્સ માટેની અરજીઓની ચકાસણી
- એ. કે. બુચર સમિતિ : કોમર્શિયલ બેંકો અને મુદતી ધિરાણ આપતી સંસ્થાઓ વચ્ચે સંકલન સાધવું
- ભંડારી સમિતિ : RRBSના પુનઃ નિર્માણ અંગે
- દામોદરન સમિતિ : બેંકોમાં ગ્રાહક સેવાઓ સુધારવા અંગે
- કુક સમિતિ : બેંકોની મૂડી પર્યાપ્તતા તપાસવા માટે
- એસ.એન. વર્મા કમિટી : કોમર્શિયલ બેંકોની પુનઃરચના અંગે
- દિપક પારેખ સમિતિ : ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર સેક્ટરને ફાઈનાન્સ સંબંધિત માળખું પૂરું પાડવા
- ઉર્જિત પટેલ સમિતિ : નાણાકીય માળખાની તપાસ કરવા

સમાજકલ્યાણ ક્ષેત્રે પ્રગતિ

સ્વાસ્થ્ય

- જાહેર સ્વાસ્થ્ય સુવિધા બ્રિટિશ કાળ સમયે ખૂબ સીમિત લોકો માટે જ ઉપલબ્ધ હતી.
 - એકંદરે મૃત્યુદર ખૂબ ઊંચો હતો અને શિશુ મૃત્યુદર ચિંતાજનક સપાટીએ હતો (જે હાલ 27.6/1000 છે.) આઝાદી સમયે શિશુ મૃત્યુદર 218 પ્રતિ 1000 હતો. ભારતીય લોકોનું સરેરાશ આયુષ્ય (life expectancy) માત્ર 32 વર્ષ હતું (વર્તમાનમાં તે 70.19 વર્ષ છે)
 - વર્ષ 1950માં માતૃ મૃત્યુદર (MMR)નો ગુણોત્તર 1000 પ્રતિ 1 લાખ હતું. જે 2017-19માં ઘટીને 103 પ્રતિ 1 લાખ થઈ ગયું.
 - વર્ષ 1947માં ભારત 330 મિલિયનની વસતીમાંથી લગભગ 75 મિલિયન વસતી મેલેરિયાથી પીડિત હોવાનો અનુમાન છે. જ્યારે વર્તમાનમાં ભારતે વર્ષ 2030 સુધીમાં દેશને મેલેરિયા મુક્ત બનાવવા લક્ષ્ય નિર્ધારિત કરેલ છે.
 - 1990 ના દાયકાની શરૂઆત સુધી ભારતમાં પોલિયો હાઈપરએન્ડેમિક હતો. જેમાં દરરોજ સરેરાશ 500 થી 1000 બાળકો લકવાગ્રસ્ત થતા હતા, પરંતુ સફળ અને પ્રતિબદ્ધ પ્રયાસો થકી ભારતને વર્ષ 2014માં પોલિયો મુક્ત જાહેર કરવામાં આવ્યું.
 - સ્વાસ્થ્યને લગતા અગત્યના સુધારાઓ/ પહેલો/ યોજનાઓ**
1. પલ્સ પોલિયો રસીકરણ કાર્યક્રમ : 1995 માં ભારતે સાર્વત્રિક રસીકરણ કાર્યક્રમ સાથે પલ્સ પોલિયો કાર્યક્રમ શરૂ કર્યું. જેમાં 100 % કવરેજ સાથે ખાસ કરીને ઉચ્ચ જોખમવાળા વિસ્તારોમાં 0-5 વર્ષની વયજૂથના બાળકોને પોલિયો સામે રક્ષણ માટે રસીના ટીપા પીવડાવવામાં આવ્યા. જેના કારણે દેશમાં પોલિયોની સમસ્યા નાબૂદ થઈ ગઈ.
 2. રાષ્ટ્રીય ગ્રામીણ આરોગ્ય મિશન : વર્ષ 2005માં શરૂ કરાયેલ, આ મિશન ગ્રામીણ વસતી, ખાસ કરીને નબળા વર્ગોને સુલભ, સસ્તું અને ગુણવત્તાયુક્ત આરોગ્ય સંભાળ પૂરી પડે છે. શહેરો માટે પણ આવી જ એક યોજના રાષ્ટ્રીય શહેરી આરોગ્ય મિશન અમલમાં છે.
 3. પ્રધાનમંત્રી જન આરોગ્ય યોજના (PMJAY) : વર્ષ 2018માં શરૂ કરાયેલ, આયુષ્યમાન ભારત (PMJAY)એ રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા યોજના છે. જે 10 કરોડથી વધુ ગરીબ અને નબળા પરિવારોને (આશરે 50 કરોડ લાભાર્થીઓ) આવરી લેશે. જેના અંતર્ગત હોસ્પિટલમાં સારવાર દરમિયાન પ્રતિકુટુંબ દીઠ 5 લાખ રૂપિયા સુધીનું સ્વાસ્થ્ય કવરેજ પ્રદાન કરાય છે.
 4. પોષણ અભિયાન : વર્ષ 2018માં શરૂ કરવામાં આવેલ આ અભિયાનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય કિશોરીઓ, સગર્ભા સ્ત્રીઓ, ધાત્રીમાતાઓ અને 0 - 6 વર્ષની વયના બાળકોની પોષણ સ્થિતિ

સુધારવા પર ભાર મૂકવાનો છે.

5. પ્રધાનમંત્રી સુરક્ષા વીમા યોજના : આ યોજનાનો ઉદ્દેશ્ય ભારતના લોકોને અકસ્માત વીમા કવચ પ્રદાન કરવાનો છે. જેની હેઠળ મૃત્યુના કિસ્સામાં 2 લાખ અને આંશિક વિકલાંગતા કિસ્સામાં 1 લાખ રૂપિયા સુધીનું સુરક્ષા કવચ અપાય છે.
6. વિવિધ સ્વાસ્થ્ય સેન્ટરોની સ્થાપના :
 - પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્ર (PHC) : ગ્રામીણ વિસ્તારમાં 20 થી 30 હજાર લોકોને આવરી લેતી સ્વાસ્થ્ય સુવિધા.
 - સામુદાયિક આરોગ્ય કેન્દ્ર (CHC) : ગ્રામીણ વસતીને રેફરેલ તેમજ નિષ્ણાત આરોગ્ય સંભાળ પૂરી પાડવા માટે રચના કરાઈ છે.
 - અર્બન કોમ્યુનિટી સેન્ટર (U- CHC) : U- CHC 2.5 થી 5 લાખ સુધીની વસતીને સ્વાસ્થ્ય સુવિધા પૂરી પાડે છે.
7. AIIMS ની સ્થાપના : ઓલ ઈન્ડિયા ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ મેડિકલ સાયન્સ એ ભારત સરકારના આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલયના અધિકાર ક્ષેત્ર હેઠળ ઉચ્ચ શિક્ષણની સ્વાયત્ત સરકારી જાહેર તબીબી યુનિવર્સિટીઓનું એક જૂથ છે. જે ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત તબીબી શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપે છે.
8. ભારત ફાર્માસ્યુટિકલ હબ : ભારત વિશ્વની ફાર્મસી અને સૌથી મોટા જેનરિક સ્પલાયર તરીકે ઓળખાય છે. ભારત વિશ્વની 50% થી વધુ રસીઓનું ઉત્પાદન કરે છે અને ભારત/ જથ્થાની દૃષ્ટિએ ત્રીજો સૌથી મોટો ફાર્માસ્યુટિકલ ઉત્પાદક છે. જેનરિક દવાઓની USAની માંગના 40% ભારત સપ્લાય કરે છે.

શિક્ષણ

- ભારતમાં સાક્ષરતા દર વર્ષ 1951માં માત્ર 18.3 % થી વધીને વર્ષ 2017-18માં 77.7% થઈ ગયો છે.
- સ્ત્રી સાક્ષરતા દરમાં નોંધપાત્ર વધારો નોંધાયો છે. વર્ષ 1951માં સ્ત્રી સાક્ષરતા 8.9% ના દર થી વધી વર્ષ 2017-18માં 70.3% થયો છે.
- ભારતે શિક્ષણ ક્ષેત્રે પ્રાથમિક અભ્યાસ, માધ્યમિક-ઉચ્ચ માધ્યમિક, કૉલેજ અભ્યાસમાં સારી એવી પ્રગતિ કરી છે. ભારતીય શિક્ષણ માત્ર જ્ઞાન-આધારિત થી હવે કૌશલ્ય-આધારિત બની રહ્યું છે.
- ઉચ્ચ શિક્ષણમાં, ભારતમાં વર્ષ 1951માં 578 કોલેજો અને 27 યુનિવર્સિટીઓ હતી. જ્યારે વર્ષ 2015- 16 સુધીમાં તે આંકડો વધીને 760 યુનિવર્સિટીઓ અને 38,498 કોલેજો પહોંચી ગયો છે.

● **શિક્ષણ ક્ષેત્રે અગત્યના સુધારાઓ / પહેલો / યોજનાઓ**

- I. ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ ટેકનોલોજી (IIT) : આંતરરાષ્ટ્રીય કક્ષાના શિક્ષણને એન્જિનિયરિંગ અને ટેકનોલોજીમાં જાળવવા અને ઉચ્ચ શિક્ષણ અને સંશોધન માટે દેશભરમાં વિવિધ સ્થળોએ IITs સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં આવી છે. ત્યાં ગ્રેજ્યુએશન, પોસ્ટ ગ્રેજ્યુએશન અને ડોક્ટરેટ સ્તરનું ટેકનિકલ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત મેનેજમેન્ટ ક્ષેત્ર IIMs ની સ્થાપના પણ કરવામાં આવી છે.
- II. શિક્ષણનો મૂળભૂત અધિકાર : 86મો બાંધારણીય સુધારો, 2002 દ્વારા ભારતના બંધારણમાં છ થી ચૌદ વર્ષની વયજૂથના તમામ બાળકોને મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણ પ્રદાન કરવા માટે અનુચ્છેદ 21A દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. જે શિક્ષણને મૂળભૂત અધિકાર તરીકે સ્થાપિત કરે છે.
- III. સર્વ શિક્ષા અભિયાન : ભારત સરકારનો એક કાર્યક્રમ છે જેનો હેતુ પ્રાથમિક શિક્ષણનું સમયબદ્ધ રીતે સર્વસમાવેશીકરણ અને સાર્વત્રિકીકરણ કરવાનું છે.
- IV. ભારતની શિક્ષણ નીતિઓ : ભારત સરકાર દ્વારા વર્ષ 1986માં શૈક્ષણિક નીતિ દ્વારા ગ્રામીણ અને શહેરી ભારતમાં પ્રાથમિક શિક્ષણને આવરી લેવા પ્રયત્ન કરાયા હતા. ત્યારબાદ વર્ષ 2020ની નવી શિક્ષણ નીતિ લાવવામાં આવી. જેનો ઉદ્દેશ્યો વ્યવસાયિક શિક્ષણ સહિત ઉચ્ચ શિક્ષણમાં ગ્રોસ એનરોલમેન્ટ રેશિયો 26.3 % (2018) થી વધીને વર્ષ 2035 સુધીમાં 50 % કરવાનો છે. આ ઉપરાંત ઉચ્ચ શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં 3.5 કરોડ નવી બેઠકો ઉમેરવામાં આવશે.
- V. ડિજિટલ શિક્ષણને પ્રોત્સાહન : દેશના નેટવર્ક વગેરેના માળખાને મજબૂત બનાવવા અને સર્વસમાવેશી વિકાસ માટે ‘નમો ટેબ્લેટ’ જેવા સાધનોનું વિતરણ અને સ્વયમ પ્રભા, દિક્ષા વગેરે જેવી ડિજિટલ પહેલો થકી દેશમાં ડિજિટલ શિક્ષણનો વિકાસ થયો છે.

● **શિક્ષણ ક્ષેત્રે સાથે સંકળાયેલી વિવિધ સમિતિઓ**

1. રાધાકૃષ્ણન કમિશન (1948-49)
2. કોઠારી કમિશન (1976 – 66)
3. આચાર્ય નરેન્દ્ર દેવ સમિતિ
4. હંસા મહેતા સમિતિ (1962)
5. National Committee on Women's education – 1958

ગરીબી

- ભારતમાં ગરીબી માટે મુખ્ય પરિબળ અંગ્રેજોની ગુલામી, ઉદ્યોગોનું પતન, બેરોજગારી, આર્થિક-સામાજિક અસમાનતા વગેરે હતા. જેના કારણે ભારતને ઘણા પડકારોનો સામનો કરવો પડ્યો છે. એક સમયે ભારત વિશ્વની કુલ GDPના 23% GDP ધરાવતું હતું પરંતુ જ્યારે ભારત આઝાદ થયું ત્યારે પૂર્ણ રીતે ગરીબીમાં આવી ગયું હતું.

- ભારતમાં વર્ષ 1951 માં 68.8 % લોકો ગરીબી રેખાની નીચે જીવતા હતા. આવા લોકો પાસે વર્લ્ડ બેન્ક મુજબ દરરોજના \$ 1.25 કરતા પણ ઓછા નાણા ખર્ચ કરવા માટે ઉપલબ્ધ હોય છે.
- આઝાદીના 75 વર્ષ બાદ ભારતમાં ગરીબીના દરમાં ઘટાડો નોંધાયો છે, જેમાં હવે 17.9% લોકો જ ગરીબી રેખાની નીચે જીવે છે. જ્યારે વર્ષ 2011-12 ના 21,9% લોકો ગરીબી દરની નીચે જીવતા હતા.
- ભારતે વર્ષ 2006-2016 વચ્ચે કુલ 271 મિલિયન લોકોને ગરીબીમાંથી બહાર નીકાળ્યા હતા, જે વિશ્વના સૌથી ઝડપી ગરીબી ઘટાડવાના પ્રયાસોમાંના એક છે.
- ગરીબીના આંકડામાં શહેરની વસતી કરતાં ગ્રામીણ વસતી વધારે ગરીબી રેખા કરતાં નીચે જીવન જીવે છે.
- ભારતમાં કોરોના મહામારી બાદ ગરીબીના આંકડામાં વૃદ્ધિ થઈ છે, ભારતે આત્મનિર્ભર અભિયાન થકી કોરોના મહામારીમાં વધેલા ગરીબીના આંકડા ઘટાડવા પ્રયાસો કર્યા છે.
- **ભારતમાં ગરીબી દૂર કરવાના પ્રયાસો**
 - I. જાહેર વિતરણ વ્યવસ્થા (PDS) : PDS એ ગરીબો અને જરૂરતમંદોને પોસાય તેવા ભાવે અનાજના વિતરણ દ્વારા ખાદ્ય પદાર્થોની અછતના સંચાલનની સિસ્ટમ છે.
 - II. સંકલિત ગ્રામીણ વિકાસ કાર્યક્રમ (IRDP) : તે ગરીબ લોકોને આવક પેદા કરતી સંસાધનો અને સંપત્તિ પ્રદાન કરીને ગ્રામીણ ગરીબોને દૂર કરવાના વિશ્વના સૌથી મહત્વાકાંક્ષી કાર્યક્રમોમાંનો એક હતો.
 - III. પ્રધાનમંત્રી ગ્રામીણ આવાસ યોજના : આ યોજનાનો ઉદ્દેશ્ય 20 લાખ આવાસ એકમો બનાવવાનો છે, જેમાં લોકોને ઘર બનાવવા માટે સબસિડીવાળા દરે લોન આપવામાં આવે છે. તે ગ્રામીણ વિસ્તારોના જીવનધોરણમાં સુધારો લાવશે.
 - IV. મનરેગા યોજના : મનરેગાની શરૂઆત ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં આજીવિકાની સુરક્ષા વધારવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે કરવામાં આવી હતી. જે દરેક પરિવારને નાણાકીય વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા 100 દિવસની ખાતરીપૂર્વકની રોજગારી ઉપલબ્ધ કરાવે છે.
 - V. અંત્યોદય અન્ન યોજના (2000): આ યોજના લક્ષિત જાહેર વિતરણ પ્રણાલી (TPDS) હેઠળ ગરીબ પરિવારોને ઘઉં માટે રૂ 2 પ્રતિકિલો અને ચોખા માટે રૂ 3 પ્રતિ કિલોના સબસિડીવાળા ઓછા દરે અનાજ પૂરું પાડવામાં આવે છે.
 - VI. પ્રધાનમંત્રી ઉજ્જવલા યોજના : તે ગરીબી રેખા નીચે પરિવારોની મહિલાઓને 50 મિલિયન LPG કનેક્શનનો વિતરણ કરવા માટે શરૂ કરવામાં આવી હતી.
 - VII. રાષ્ટ્રીય શહેરી આજીવિકા મિશન 2013 : તે શહેરી ગરીબોને સ્વ-સહાય જૂથોમાં સંગઠિત કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. કૌશલ્ય વિકાસની તકો ઊભી કરે છે જે બજાર આધારિત

રોજગાર તરફ દોરી જાય છે અને તેમણે ધિરાણની સરળ ઉપલબ્ધતા સુનિશ્ચિત કરીને સ્વ - રોજગાર સાહસો સ્થાપવામાં મદદ કરે છે.

VIII. પ્રધાનમંત્રી ગરીબ કલ્યાણ અન્ન યોજના : કોરોના મહામારીમાં લોકોને મફતમાં ખાદ્ય સામગ્રી જેમ કે ઘઉં, ચોખા, તેલ, મીઠુ વગેરે આપવામાં આવે છે.

● ગરીબોને લગતી વિવિધ સમિતિઓ

- A. વાય.કે. અલ્પ સમિતિ (1979) : પોષણની જરૂરિયાતો અને સંબંધિત વપરાશ ખર્ચના આધારે ગ્રામીણ અને શહેરી વિસ્તારો માટે ગરીબી રેખા નિર્ધારિત કરવા અંગે સૂચનો.
- B. લાકડાવાલા સમિતિ(1993) : ગરીબી રેખા નિર્ધારિત કરવા શહેરી અને ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં અનુક્રમે 2100 અને 2400 કેલરીવાળો પોષણશમ ખોરાક, આશ્રય, કપડા વગેરેને ધ્યાને લેવા સૂચન કર્યાં.
- C. સુરેશ તેંડુલકર સમિતિ(2009) : સમિતિએ પ્રતિવ્યક્તિ પ્રતિ દિવસ ખર્ચ કરવાની ક્ષમતા શહેરમાં રૂ. 33 અને ગ્રામ્યમાં રૂ. 27 ગણવાની ભલામણ કરી.

D. સી. રંગરાજન સમિતિ(2012) : શહેરી વિસ્તારમાં રહેતો વ્યક્તિ જો પ્રતિદિન રૂ 47 થી ઓછો ખર્ચ કરે તો તેને ગરીબ ગણવામાં આવે. જ્યારે તેંડુલકર સમિતિએ રૂ 33 પ્રતિદિનનું સૂચન આપ્યું હતું.

● લિંગ ગુણોત્તર

- વર્ષ 1951ની વસતી ગણતરીમાં ભારતનો લિંગ ગુણોત્તર 1000 પુરુષો દીઠ કુલ સ્ત્રી વસતિ 946 હતો. વર્ષ 2021ના નેશનલ ફેમેલિ હેલ્થ સર્વે-5 મુજબ વર્ષ 2019-20 માં વધીને 1000 પુરુષોએ 1020 સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ નોંધાયું છે.
- ભારત સામે સામાજિક પડકારો
 - શિશુમૃત્યુદર, બાળમૃત્યુદર, માતૃમૃત્યુદર
 - શિક્ષણનાં સર્વસમાવેશી વિકાસનો અભાવ
 - કુપોષણને લગતી સમસ્યાઓ
 - ગરીબી અને બેરોજગારી
 - બાળમજૂરી અને બાળ વિવાહ વગેરે.

આંતરમાળખાકીય પ્રગતિ

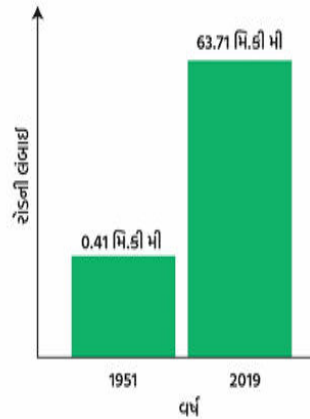
- આંતરમાળખાકીય પ્રગતિ એ અર્થતંત્રના વિકાસમાં આધારભૂત પાયો છે. ભારતે આઝાદીના 75 વર્ષની સફરમાં અર્થતંત્રના વિકાસ માટે આંતરમાળખાકીય પ્રગતિ પર પૂરતું ધ્યાન આપ્યું છે. દેશની આઝાદી સાથે આંતરમાળખાના વિકાસને યુદ્ધ ધોરણે તૈયાર કરવા માટે પૂરતી પ્રતિબદ્ધતા દાખવી હતી. પંચવર્ષીય યોજના, 20 મુદ્દા કાર્યક્રમ, આર્થિક સુધારા, ખાનગી ભાગીદારી, આત્મનિર્ભર ભારત અભિયાન વગેરે જેવા પગલાંના આધારે ભારત આંતરમાળખાકીય સ્તરે પ્રગતિ કરી રહ્યું છે. આંતરમાળખાકીય પ્રગતિના આધારે લોકાભિમુખ શાસનનો અમલ કરી શકાય અને કલ્યાણકારી રાજ્યનો સિદ્ધાંત પૂર્ણ કરી શકાય. આજે ભારતમાં ઘણા મોટા પાયે આંતરમાળખાનો વિકાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે. જેથી આર્થિક વિકાસની સાથે સુશાસનમાં પણ વૃદ્ધિ કરી શકાય.

આંતરમાળખાના વિભાગો

1. રોડ-રસ્તા
2. રેલવે નેટવર્ક
3. બંદરો-જળમાર્ગો
4. ઉડ્ડયન
5. ઊર્જા
6. ડિજિટલ આંતરમાળખું
7. શહેરી પરિવર્તન

1. રોડ-રસ્તા

- આઝાદી સમયે ભારતમાં રોડ નેટવર્ક મોટા શહેરો સુધી સીમિત હતું.
- વર્ષ 1951માં ભારતમાં રોડ નેટવર્ક 0.3999 મિલિયન કિ.મી જેટલું હતું. જે વર્ષ 2019માં 6.371 મિલિયન કિ.મી જેટલું વિસ્તૃત થયું છે.

- ભારતના રોડ નેટવર્કમાં એક્સપ્રેસ હાઈવે, નેશનલ હાઈવે, રાજ્ય-જિલ્લા-તાલુકા અને ગ્રામ કક્ષાએ સુવિધાજનક રોડ નેટવર્કનો સમાવેશ થાય છે.

- રોડ નેટવર્કમાં જાહેર-ખાનગી ભાગીદારી (PPP) સાથે ખૂબ ઝડપી રસ્તા/ હાઈવેનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે. ઉ.દા, માર્ગ પરિવહન અને ધોરીમાર્ગ મંત્રાલયે આવનાર બે વર્ષમાં લગભગ 38 કિમીની દૈનિક સરેરાશથી લગભગ 28,391 કિલોમીટરના હાઈવે બનાવવાની યોજના તૈયાર કરી છે.
- દર વર્ષે હાઈવેના માધ્યમથી 83% લોકો અને 70% માલસામાનનું પરિવહન થાય છે.

- પરિવહન ઝડપી થાય તે માટે વધારેમાં વધારે હાઈવે પર ઓવરબ્રિજ અને અન્ડરબ્રિજનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે.
- દેશમાં નેશનલ હાઈવે નેટવર્ક 24000 કિ.મી (1947-69) થી 1,42,126 કિ.મી (2021) સુધી વિસ્તૃત થયું છે. જે હાલ રોડ નેટવર્કના 2% જેટલું છે.

રોડ સમિતિઓ

- સુંદર સમિતિ : ભારતમાં રોડ સાથે સંકળાયેલ પડકારોને દૂર કરવા માટે આ સમિતિની રચના.
- કનવર દિપ સિંહ સમિતિ : રોડ સુરક્ષા, નિવેશ, પ્રોજેક્ટમાં વિલંબ વગેરે જેવી સમસ્યાઓ માટે.

રોડ-રસ્તા માટે પહેલો

- સુવર્ણ ચતુર્ભુજ : દિલ્હી-મુંબઈ-કોલકતા-ચેન્નાઈ વચ્ચે એક્સપ્રેસ-વેનું નિર્માણ.
- ભારતમાલા પરિયોજના : ભારતમાલા હેઠળ આર્થિક કોરિડોર, સીમા, દરિયાઈ જોડાણ રોડ, એક્સપ્રેસ-વેમાં 34,800 કિ.મી.ના આધુનિક રસ્તા બનાવાયા છે.
- પ્રધાનમંત્રી ગ્રામ સડક યોજના : દેશના તમામ ગામોને પાકા રસ્તાના નેટવર્કથી જોડવાની યોજના.
- નેશનલ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પાઈપલાઈન : દેશમાં અદ્યતન અને સુવિધાજનક આંતરમાળખાના નિર્માણ માટે લાંબા સમયની પરિયોજના

2. રેલવે નેટવર્ક

- ભારતીય રેલવે નેટવર્ક વિશ્વનું ચોથું સૌથી મોટું નેટવર્ક છે, જ્યારે એશિયાનું બીજા નંબરનું સૌથી મોટું નેટવર્ક છે.
- ભારતીય રેલવે નેટવર્ક 1,23,236 કિ.મી. અંતરમાં ફેલાયેલું છે, જેમાં 13,452 પેસેન્જર ટ્રેનો અને 9,141 માલગાડીઓ છે.
- ભારતીય રેલવે દરરોજ 11,000 ટ્રેનો ચલાવે છે, જેમાંથી 7000 જેટલી ટ્રેનો પેસેન્જર ટ્રેનો હોય છે.
- ભારતમાં કુલ 17 રેલવે ઝોન છે.
- લગભગ 63,028 કિ.મી. જેટલા રેલવે નેટવર્કનું વિદ્યુતીકરણ કરવામાં આવ્યું છે. જેના માટે વર્ષ 2030 સુધીમાં 100% રેલવે નેટવર્ક વિદ્યુતીકરણનું લક્ષ્ય છે.
- ભારતીય રેલવે મુસાફરી, માલ-સામાન પરિવહન, પર્યટન વગેરેમાં અસરકારક છે.

રેલવે સમિતિઓ

- રાકેશ મોહન સમિતિ(2010) : દેશમાં રેલવે નેટવર્કના વ્યવસ્થાપનને મજબૂત બનાવવા.
- બિબેક દેબ્રોય સમિતિ(2015) : રેલવેના આધુનિકીકરણ,

ખાનગીકરણ, વિકેન્દ્રીકરણને વધારવા બાબતે ભલામણો.

રેલવે પહેલો

- નેશનલ રેલ પ્લાન : વર્ષ 2030 સુધીમાં ભારતીય રેલવેને ભવિષ્યદેશી બનાવવાની નીતિ.
- ખાનગી રેલ સેવા : ખાનગી ઓપરેટરો અને હાલની સેવાઓ આપતી રેલ માટે 151 ટ્રેનો ચલાવશે. સમગ્ર ભારતીય રેલવે નેટવર્કમાં, 109 OD (Origin Destination) જોડીને 12 ક્લસ્ટરોમાં ગોઠવવામાં આવી છે. આ ટ્રેનો એવી લાઈનો પર ચાલશે જ્યાં ટ્રેનોની માંગએ વધારાની ક્ષમતા કરતાં વધી જાય છે.
- ડેડિકેટેડ ફ્રેઈટ કોરિડોર : વેસ્ટર્ન અને ઈસ્ટર્ન ફ્રેઈટ કોરિડોરની રચના કરવી, જેથી માલ-સામાન પરિવહન ઝડપી થાય.
- હાઈ સ્પીડ રેલ કોરિડોર : 180 km/h થી વધારે ઝડપથી ચાલી શકે તેવી રેલવે માટે રેલ કોરિડોરનું નિર્માણ.
- બુલેટ ટ્રેન, વંદેભારત ટ્રેન જેવી સુવિધાજનક અને ઝડપી ટ્રેનોનો સમાવેશ કરવો.

3. બંદરો-જળમાર્ગો

- ભારતમાં કુલ 13 મુખ્ય બંદરો (12 જાહેર + 1 ખાનગી) અને 205 જેવા નાના અને ગૌણ બંદરો છે.
- ભારતમાં કુલ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના લગભગ 95 ટકા જથ્થા અને 70 ટકા મૂલ્યના જથ્થાનું પરિવહન બંદરોના માધ્યમથી થાય છે.
- મુંબઈ દેશનું સૌથી મોટો કુદરતી પોર્ટ છે.
- દેશમાં જળમાર્ગથી પરિવહનમાં વૃદ્ધિ માટે આંતરદેશીય જળમાર્ગનો વિકાસ કરવામાં આવ્યો છે.
- સરકારે 111 જેટલા આંતરદેશીય જળમાર્ગોના વિકાસની બહાલી કરી છે. જેમાંથી ઘણા જળમાર્ગો કાર્યરત પણ થઈ ગયા છે.

પહેલો

- સાગરમાલા પરિયોજના : દરિયાઈ આંતરમાળખાના વિકાસ માટે સરકાર દ્વારા લાગુ કરવામાં આવેલ યોજના, જે બંદરોના આધુનિકીકરણ અને રોડના નિર્માણને ઝડપી બનાવશે.
- સ્પેશિયલ ઈકોનોમિક ઝોન (SEZ) : બંદરોના વિકાસ માટે અધિકૃત ઝોન, જે બંદરો પરથી આયાત-નિકાસને પ્રોત્સાહન આપે છે.
- નેશનલ આંતરદેશીય જળમાર્ગ ઓથોરિટી : દેશમાં ઝડપી અને સસ્તા જળમાર્ગના વિકાસમાં યોગદાન પૂરું પાડશે.

4. ઉડ્ડયન

- આઝાદી સમયે ભારતીય ઉડ્ડયન ક્ષેત્ર અવિકસિત ખૂબ સીમિત હતું. જેમાં માત્ર એક ભારતીય એરલાઈન્સ હતી.
- આજે ભારત હવે વૈશ્વિક સ્તરે 5મા ક્રમે છે અને સ્થાનિક હવાઈ

મુસાફરીમાં પણ ૩જા ક્રમે છે. કોરોના મહામારી હોવા છતાં, ભારતમાં સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય હવાઈ મુસાફરીમાં સતત વધારો થઈ રહ્યો છે.

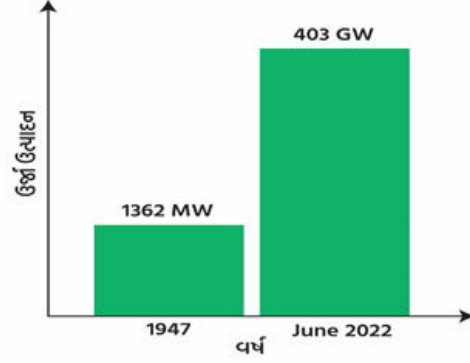
- વર્ષ 2036 સુધીમાં ભારતમાં સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય મુસાફર ટ્રાફિક 480 મિલિયનની સપાટીને પાર કરી જશે.
- દેશમાં પાછલા એક દશકમાં એરપોર્ટની સંખ્યામાં ઝડપી વૃદ્ધિ રહી છે. ભારતમાં 464 એરપોર્ટ છે, જેમાંથી 125 જેટલા એરપોર્ટનું નિયંત્રણ એરપોર્ટ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા (AAE) દ્વારા કરવામાં આવે છે.
- વર્ષ 2024 સુધી બીજા 100 જેટલા નવા એરપોર્ટની શરૂઆત કરવામાં આવશે, જે લદ્દાખ અને ઉત્તર-પૂર્વ રાજ્યોને આવરી લેશે.
- પાંડે સમિતિની ભલામણ હેઠળ નાગરિક ઉડ્ડયનમાં સુરક્ષા માટે એક બ્યૂરોની રચના કરવામાં આવી.
- ધર્માધિકારી સમિતિની ભલામણો એર ઈન્ડિયાના વિલીનીકરણ માટે હતી. જેથી ભારતીય નાગરિક ઉડ્ડયનનો વિકાસ કરી શકાય.
- નરેશ ચંદ્ર સમિતિની રચના ઉડ્ડયન ક્ષેત્રના વિકાસ માટે એક રોડ મેપની ભલામણ કરવા માટે કરી હતી. જેમાં ઉડ્ડયન માળખું, સુરક્ષા, ટ્રેનિંગ, નિયમન વગેરે બાબતો પર ભલામણ કરાઈ હતી.

પહેલો

- રાષ્ટ્રીય નાગરિક ઉડ્ડયન નીતિ-2016 : આ નીતિ દ્વારા નાગરિક ઉડ્ડયન ક્ષેત્રના વિવિધ 22 વિષયોને આવરી લેવામાં આવ્યા.
- UDAN (ઉડે દેશ કા આમ નાગરિક) / Regional Connectivity Scheme : હવાઈ મુસાફરી દરેક માટે શક્ય કરવી, જેમાં વિવિધ એરપોર્ટને તેના માટે તૈયાર કરવા અને હવાઈ મુસાફરી સસ્તી કરવી.
- દેશમાં ઉડ્ડયન ક્ષેત્રના વિકાશમાટે ખાનગી ભાગીદારીને પ્રોત્સાહન અને એરપોર્ટ સંચાલન માટેના કરારો.
- ઉડ્ડયન માળખાનો વ્યાપ દેશમાં વધારવા પ્રયત્ન કરવો, જેમાં એરપોર્ટ, હેલિપેડ, ઉડ્ડયન સુવિધા વગેરેમાં વધારો કરવો.

5. ઊર્જા

- ઊર્જા એ અર્થતંત્રના વિકાસમાં પાયાનું માળખું છે.
- ભારતમાં વર્ષ 1947માં અશ્મિભૂત ઊર્જા અને બિન-અશ્મિભૂતનું ઉત્પાદન લગભગ 1362 MW જેટલું હતું.
- ભારત વર્તમાન સમયમાં પાંચમું સૌથી મોટું ઊર્જા ઉત્પાદન ધરાવતો દેશ છે. નેશનલ ઇલેક્ટ્રિક ગ્રિડ મુજબ, ભારતમાં કુલ 403 GW જેટલું ઊર્જાનું ઉત્પાદન ક્ષમતા જૂન 2022 સુધી પ્રાપ્ત થઈ છે.

- પાછલા ત્રણ દશકોમાં ભારતની ઊર્જા જરૂરિયાત વાર્ષિક 3% ના ધોરણથી આગળ વધી રહી છે. 2030 સુધીમાં ભારત વિશ્વના ત્રીજા સૌથી મોટા ઊર્જા ઉપભોક્તા તરીકે યુરોપિયન યુનિયનને પાછળ છોડી દેશે.
- ભારતમાં સામાજિક-આર્થિક શ્રેણીમાં વિશાળ અસમાનતા હોવા છતાં ભારતમાં ઊર્જાની માંગ વર્ષ 2000થી માથાદીઠ 60%થી વધારે વધી છે.

પહેલો

- નેશનલ ઇલેક્ટ્રિક ગ્રિડ : રાષ્ટ્રમાં ઊર્જાના આંકડા સંકલિત કરવા અને ઊર્જા ક્ષેત્રે યોગ્ય કદમ લેવા માટે વન-નેશન વન ગ્રિડના સિદ્ધાંત સાથે નેશનલ ઇલેક્ટ્રિક ગ્રિડ લાગુ કરવામાં આવી.
- પ્રધાનમંત્રી સહજ બિજલી હર ઘર યોજના (સૌભાગ્ય) : દેશમાં છેવાળાના વિસ્તાર સુધી વિદ્યુત પહોંચ મેળવવા માટેની યોજના, જે સાર્વત્રિક વિદ્યુતીકરણને દેશમાં લાગુ કરશે. ભારતે વર્ષ 2018માં મણિપુરના ગામ લેઈસાંગને વિદ્યુત પૂરી પાડી 100% વિદ્યુતીકરણની સિદ્ધિ મેળવી હતી.
- ઉદય (ઉજ્જવલ DISCOM અશ્યોરન્સ યોજના) : આ યોજના ઊર્જા વિતરણ કંપનીઓ (DISCOM)ની નાણાકીય સમસ્યાઓ અને તેમના પુનર્જન્મ (Rebirth) તેમજ લાંબા ગાળાની સમસ્યાઓના કાયમી ઉકેલો લાવે છે.
- આંતરરાષ્ટ્રીય સૌર ગઠબંધન(ISA) : સૌર ઊર્જાના ઉત્પાદનમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય સહકાર વધારવો.
- સ્માર્ટ મીટર : ઊર્જા ચોરીની અટકાયત કરવા અને ઊર્જા વપરાશમાં પારદર્શિતા લાવવા માટે ટેકનોલોજીથી સજ્જ મીટરો લગાવવામાં આવશે.
- ઉજાલા યોજના : વિદ્યુત મીટરદીઠ LED બલ્બ આપવા, જેથી વિદ્યુત બિલમાં ઘટાડો કરી શકાય.

6. ડિજિટલ આંતરમાળખું

- ભારતમાં ડિજિટલ ક્રાંતિની શરૂઆત 21મી સદીમાં પૂર ઝડપે થઈ, જેનાં બીજા દેશમાં LPG સુધારા વખતે રોપવામાં આવ્યા હતા.

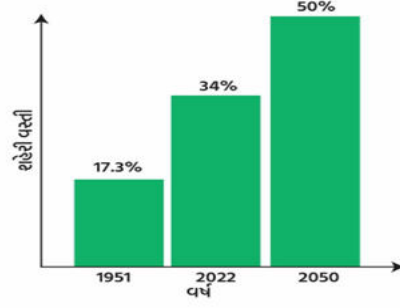
- ડિજિટલ આંતરમાળખું એટલે એવી ડિજિટલ તકનીક જે સંસ્થાની માહિતી તકનીક અને કામગીરી માટે પાયો પૂરો પાડે છે.
- ભારત વિશ્વનો પાંચમા નંબરનો સૌથી સસ્તા ઈન્ટરનેટ ડેટાની સુવિધા લોકોને આપતો દેશ છે. ભારતમાં 1 GB ડેટાની કિંમત લગભગ 13 રૂપિયા જેટલી છે.
- ભારત વર્ષ 2019માં વિશ્વનું સૌથી મોટું ડિજિટલ માર્કેટ બન્યું હતું, ભારતમાં વર્ષ 2020માં ઈન્ટરનેટ ઉપભોક્તાની સંખ્યા 74.9 કરોડ જેટલી હતી.
- IAMAના રિપોર્ટ મુજબ ભારતમાં વર્ષ 2025 સુધી ભારતમાં 90 કરોડ ઈન્ટરનેટ ઉપભોક્તા હશે.

પહેલો

- ભારતનેટ યોજના : દેશના 2.5 લાખ ગામડાઓને હાઈસ્પીડ ઓપ્ટિકલ નેટવર્કથી જોડવા, જેથી તેમને ઈન્ટરનેટની સુવિધા પૂરી પાડી શકાય.
- રાષ્ટ્રીય ક્લાઉડ – મેઘરાજ : ક્લાઉડ કમ્પ્યુટિંગની સુવિધા આપવા માટે ભારત સરકારની પહેલ.
- ડિજિટલ ઈન્ડિયા મિશન : દેશમાં ડિજિટલ આંતરમાળખાનો વિકાસ કરવા માટે ડિજિટલ ઈન્ડિયા મિશનની શરૂઆત કરવામાં આવી.
- ડેટા કેન્દ્રો : ડિજિટલ ડેટાની જાળવણી કરવા માટે નેશનલ ઈન્ફોર્મેટિક સેન્ટર (NIC) દ્વારા ડેટા કેન્દ્રોની સ્થાપના કરવામાં આવી છે.
- 5Gને લાગુ કરવું : ડિજિટલ વપરાશમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે ભારતમાં આગામી સમયમાં 5G ઈન્ટરનેટ તકનીક લાગુ કરવામાં આવશે.
- PM-WANI : ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ ટેલિકોમ (DoT) નો એક મહત્વાકાંક્ષી કાર્યક્રમ છે, જે ઉપયોગમાં સરળતા માટે તમામ સિલો વાઈ-ફાઈ નેટવર્કને જોડે છે અને લોકો માટે બ્રોડબેન્ડના ઉપયોગને સરળ બનાવે છે. જે સમગ્ર દેશમાં વાયરલેસ પબ્લિક ડેટા ઓફિસ (PDOs) દ્વારા પબ્લિક-વાયફાઈ સેવા પૂરી પાડે છે.
- પ્રધાનમંત્રી ગ્રામીણ ડિજિટલ સાક્ષરતા અભિયાન : ડિજિટલ સાક્ષરતાને ગ્રામીણ ક્ષેત્રમાં વિસ્તારવા અને ડિજિટલ જાગૃતિ ફેલાવવા અભિયાનની શરૂઆત.

7. શહેરી પરિવર્તન

- ભારતમાં આઝાદી બાદના વર્ષ 1951ની જનગણના મુજબ માત્ર 17.3% લોકો જ શહેરી વિસ્તારમાં રહેતા હતા. જ્યારે આઝાદીના 75 વર્ષ બાદ આ આંકડો બમણો થયો, લગભગ 34% જેટલા લોકો શહેરી વિસ્તારમાં રહે છે. જે 2030 સુધીમાં 40%થી પણ વધી જવાની સંભાવના છે.

- વર્ષ 2050 સુધી ભારતમાં શહેરી જનસંખ્યા 50% થવાની સંભાવના છે, જેથી શહેરી પરિવર્તન જરૂરી છે.
- આઝાદીના 75 વર્ષમાં લોકોના કલ્યાણ અને આર્થિક વિકાસમાં શહેરી પરિવર્તન જરૂરી બન્યું છે.
- સ્માર્ટ સિટીના માધ્યમથી દેશમાં 100 આધુનિક અને તકનીકી શહેરોની રચના કરવામાં આવશે, જેથી શહેરી પરિવર્તનને સરળ બનાવી શકાય.
- સ્માર્ટ પરિવહન એ શહેરી વિકાસ માટે મહત્વનું પરિબળ છે. ભારતમાં મોટા ભાગના શહેરો હવે 'મેટ્રો સિટી' બની રહ્યા છે. ઉપરાંત ઈ-વાહનોનો ઉપયોગ શહેરોમાં વધારવા પ્રયત્ન થઈ રહ્યા છે.
- શહેરમાં દરેકને ઘરનું ઘર આપવાનું સ્વપ્ન પૂરું કરવા સરકારે પ્રધાનમંત્રી આવાસ યોજના-અર્બન શરૂ કરી, જેણે મોટી સંખ્યામાં શહેરી વિસ્તારમાં મકાનો પૂરા પાડ્યાં છે.
- શહેરી પરિવર્તન એ સતત વિકાસના લક્ષ્ય પર થાય માટે ગ્રીન બ્લિડિંગ, પાર્ક, શહેરી વનીકરણ, કચરા પ્રબંધન, ગાર્ડન, ઈ-વાહનો વગેરેમાં વધારો કરાયો છે.
- અમૃત યોજનાના માધ્યમથી શહેરી વિસ્તારોને પરિવર્તન કરવાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. જે પરિવહન, રહેઠાણ, બિઝનેસ વગેરેને આધુનિક કરશે.
- સ્વચ્છતા વગર વિકાસની કલ્પના ઝાંખી લાગે છે, શહેરી વિસ્તારમાં કચરા પ્રબંધન, શૌચ મુક્ત વિસ્તાર કરવા માટે સ્વચ્છ ભારત મિશન – શહેરી શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. જેના માધ્યમથી લોક જાગૃતિ અને સ્વચ્છતા પ્રત્યે લોકોનો અભિગમ બદલવામાં કામચાબી મળી છે.
- સરકારના પાંચ ટ્રિલિયન અર્થવ્યવસ્થાના લક્ષ્ય માટે શહેરી વિસ્તારનું મહત્વ ખૂબ વધારે છે.
- શહેરી વિસ્તારો ભારતની છબી આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે સુધારવા મદદ કરશે.
- આત્મનિર્ભર ભારતની ભાવના સાથે સરકાર શહેરી પરિવર્તન કરી રહી છે. જે સામાજિક-આર્થિક પર્યાવરણ બદલાવોને વધારશે.

ભારતમાં સેવાક્ષેત્ર

- આર્થિક સુધારા બાદ ભારતે સેવા ક્ષેત્રમાં મોટાપાયે વિકાસ કર્યો છે. ભારતે આઈ.ટી, ટેલિકોમ, પર્યટન, BPO, ડિજિટલ સેવાઓ વગેરે ક્ષેત્રોમાં વિશ્વનું હબ બનીને ઉભર્યું છે.
- ભારતીય સેવાક્ષેત્ર GDP ના 54.3% જેટલો હિસ્સો પ્રદાન કરે છે, જ્યારે રોજગારીમાં આ ક્ષેત્ર 32.33% જેટલો હિસ્સો આપે છે.
- ભારતીય સેવાક્ષેત્ર વર્ષમાં વર્ષ 2000 થી 2022 વચ્ચે USD 94.19 બિલિયનનો FDI પ્રવાહ મેળવનાર સૌથી મોટું ક્ષેત્ર હતું.
- નાણાકીય વર્ષ 2021-22માં ભારતની સેવા નિકાસ USD 254.4 બિલિયન હતી, જ્યારે તેની સામે આયાત USD 144.79 બિલિયન હતી.
- વર્ષ 2025 સુધીમાં સ્વાસ્થ્ય સેવા ઉદ્યોગ USD 372 બિલિયન સુધી પહોંચવાની અપેક્ષા છે. ભારતની ડિજિટલ અર્થવ્યવસ્થા 2025 સુધીમાં USD 1 ટ્રિલિયન સુધી પહોંચવાનો અંદાજ છે.
- 2023 ના અંત સુધીમાં ભારતનું IT અને બિઝનેસ સર્વિસ સેક્ટર 8% વૃદ્ધિ સાથે USD 14.3 બિલિયન સુધી પહોંચવાની ધારણા છે.
- ટેલિકોમ ઉદ્યોગમાં ક્રાંતિના પરિણામે ભારતમાં ટેલિફોનીની(Telephony) કિંમત વિશ્વમાં સૌથી ઓછી છે. દેશના લગભગ તમામ ક્ષેત્રો નેટવર્કના માધ્યમથી વર્ચ્યુઅલી જોડાયેલા છે. જેના કારણે ભારતના સેવાક્ષેત્રનો વિકાસ થયો છે.
- ભારતની સોફ્ટવેર સર્વિસ ઈન્ડસ્ટ્રી વર્ષ 2030 સુધીમાં USD 1 ટ્રિલિયન સુધી પહોંચવાની અપેક્ષા છે.

પ્રાથમિક પરીક્ષા

સામાન્ય અભ્યાસ - 1

ઇતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક વારસો	25	આંતરરાષ્ટ્રીય ઘટના.....	41
બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા	28		

સામાન્ય અભ્યાસ - 2

ભારતીય અર્થતંત્ર અને આયોજન	45	વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી	75
ભૂગોળ અને પર્યાવરણ	63	અન્ય	89

પ્રાથમિક પરીક્ષા વિશેષ

સામાન્ય અભ્યાસ - 1

ઈતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક વારસો 25

- અરવિંદ ઘોષની 150મી જન્મજયંતિ
- વરદાચિની મંદિર : રૂપાલ

બંધારણ અને રાજ્ય વ્યવસ્થા 28

- નમસ્તે (NAMASTE) યોજના
- મતદાતા નોંધણી નિયમો
- “Family First : સમજાવટનું સરનામું” યોજના
- ઊર્જા સંરક્ષણ (સુધારા) બિલ, 2022
- ફેમિલી કોર્ટ્સ
- નીતિ આયોગની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ
- ભારતના 14મા ઉપરાષ્ટ્રપતિ : જગદીપ ઘનખર
- ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ : ઉદય ઉમેશ લલિત

આંતરરાષ્ટ્રીય ઘટનાક્રમ 41

- ભારત-યુએઈ-ફ્રાન્સની પ્રથમ ત્રિપક્ષીય બેઠક
- ઈન્ટરનેશનલ નોર્થ-સાઉથ ટ્રાન્સપોર્ટ કોરિડોર (INSTC)

સામાન્ય અભ્યાસ - 2

ભારતીય અર્થતંત્ર અને આયોજન..... 45

- BSNL પુનરુત્થાન યોજના
- મોનેટરી પોલીસી
- ઊર્જા ક્ષેત્રની સંશોધિત વીજ વિતરણ યોજના
- કૃષિ વસ્તી ગણતરી
- સંયોજિત નાણાકીય સમાવેશ સૂચકાંક (FI-Index)
- બુલિયન એક્સચેન્જ
- ડિજિટલ પેમેન્ટ ઈન્ડેક્સ (DPI)
- ગ્રામીણ ઉદ્યમી પ્રોજેક્ટ-2
- મહેસૂલ નિયમો

ભૂગોળ અને પર્યાવરણ 63

- 31મું એલિફન્ટ રિઝર્વ
- વન્યજીવ સંરક્ષણ (સુધારા) ખરડો, 2021
- રામસર સાઈટ્સ
- દેશનો પ્રથમ કાર્યાત્મક રીતે સાક્ષર (Functionally Literate District) જિલ્લો : મંડલા
- પૃથ્વીનો 40 વર્ષમાં ઝડપી દિવસ

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી 75

- LIFE : Lifestyle for the Environment
- Small Satellite Launch Vehicle (SSLV)
- INS વિક્રાંત
- મિથિલા મખાનને ડા ટેગ
- નેશનલ ઓટોમેટેડ ફિંગરપ્રિન્ટ આઈડેન્ટિફિકેશન સિસ્ટમ
- Lumpi-ProVaInD
- Traditional knowledge Digital Library
- MIG 21
- લેંગ્યા હેનિપાવાયરસ (Langya Henipavirus)

અન્ય 89

- આપત્તિ પ્રતિરોધક ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર માટે ગઠબંધન (CDRI)
- પાલન-1000 અભિયાન
- United Nations Relief and Works Agency
- સાર્વત્રિક માનવ અધિકાર
- ભારતીય ધ્વજ સંહિતા-2002
- ચિનાબ બ્રિજ
- શેવેલિયર ડી લા લીજન ડી'ઓનર
- F-INSAS પ્રોગ્રામ

પ્રાથમિક પરીક્ષા વિશેષ

સામાન્ય અભ્યાસ 1

ઇતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક વારસો

અરવિંદ ઘોષની 150મી જન્મજયંતિ

- તાજેતરમાં ભારત સરકાર દ્વારા શ્રી અરવિંદ ઘોષ (અરવિંદો ઘોષ)ની 150મી જન્મજયંતિની ઉજવણીના ભાગરૂપે ભારતની 75 જેલોમાં 12 થી 15 ઓગસ્ટ, 2022 દરમિયાન વિવિધ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

કાર્યક્રમના મહત્વના મુદા

- ભારતના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ સાથેના જોડાણને ધ્યાનમાં લઈને સંસ્કૃતિ મંત્રાલયે ભારતમાં 75 જેલોને ચિહ્નિત કરી છે, જ્યાં આવા આધ્યાત્મિક કાર્યક્રમો ચલાવવામાં આવશે.
- જેલના કેદીઓને શ્રી અરવિંદ દ્વારા માનવજાતને આપવામાં આવેલી ફિલસૂફી શીખવીને યોગ અને ધ્યાનની વિવિધ મુદ્રાઓ શીખવી કેદીઓના જીવનમાં પરિવર્તન લાવવા પ્રયાસ કરવામાં આવશે.
- નીચેની સંસ્થાઓ દ્વારા આ પ્રકારના કાર્યક્રમમાં ભાગીદારી કરવામાં આવશે : પતંજલિ, આર્ટ ઓફ લિવિંગ, ઇશા ફાઉન્ડેશન અને સત્સંગ ફાઉન્ડેશન.

શ્રી અરવિંદ ઘોષ વિશે

- અરવિંદ ઘોષ એક ભારતીય ફિલસૂફ, યોગ ગુરુ, મહર્ષિ, કવિ, વિચારક, સ્વાતંત્ર્ય સેનાની અને આધ્યાત્મિક નેતા હતા.

જન્મ અને પરિવાર

- અરવિંદ ઘોષનો જન્મ 15 ઓગસ્ટ, 1872ના રોજ પશ્ચિમ બંગાળના કલકત્તા ખાતે થયો હતો.
- તેમના પિતાનું નામ કૃષ્ણ ધુન ઘોષ હતું અને તેઓ વ્યવસાયે ડોક્ટર (સર્જન) હતા અને માતાનું નામ સ્વર્ણલતા હતું. તેમના બે ભાઈઓનાં નામ બારીન્દ્ર કુમાર ઘોષ અને મનમોહન ઘોષ હતા.

વિદેશગમન

- વર્ષ 1879માં કૃષ્ણ ધુન ઘોષ તેમના ત્રણેય પુત્રોને ઇંગ્લેન્ડ લઈ ગયા, જ્યાં તેઓ પાશ્ચાત્ય શિક્ષણ મેળવી શકે તે હેતુથી તેમને એક ડયુએટ કુટુંબ પાસે મૂકવામાં આવ્યા હતા અને સ્પષ્ટ સૂચના આપવામાં આવી હતી કે તેમનો ઉછેર સંપૂર્ણતઃ અંગ્રેજી ઢબે જ થવો જોઈએ. અરવિંદનું બાળપણ આ રીતે પરદેશમાં પાશ્ચાત્ય સંસ્કારો અને સંસ્કૃતિ હેઠળ વીત્યું હતું.

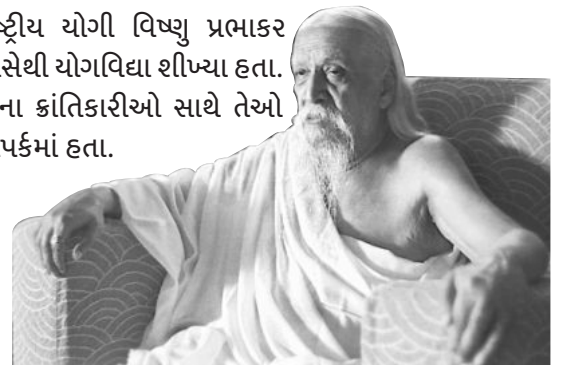
- અગિયાર વર્ષની ઉંમરે અરવિંદે લખેલી કેટલીક કવિતા રચનાઓને 'ફોક્સ મેગેઝિન' દ્વારા પ્રબલિશ કરવામાં આવી હતી.
- વર્ષ 1889માં સેન્ટ પોલની સ્કૂલમાંથી તેમણે મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા પાસ કરી હતી, ત્યારબાદ તેઓ કેમ્બ્રિજ યુનિવર્સિટીમાં વધુ અભ્યાસ અર્થે ગયા હતા અને 'ઈન્ડિયન મજલીશ' નામે એક વિદ્યાર્થી ગ્રુપમાં જોડાયા હતા. જેના અંતર્ગત તેમણે ભારતીય સ્વતંત્રતા માટેના ધારદાર અને જુસ્સાભરે ભાષણો થકી વિદેશમાં ભારતીય સ્વતંત્રતા માટેનું જુવાળ પેદા કર્યો હતો.
- અરવિંદ ઘોષ ફ્રેન્ચ, ઇટાલિયન, સ્પેનિશ, ગ્રીક અને લેટિન જેવી ભાષાઓના જાણકાર હતા, પરંતુ તેઓ તેમની માતૃભાષા એવી બંગાળી બોલી શકતા ન હતા.

ICSની પરીક્ષા

- તેમણે 1890માં ICS(Indian Civil Service)ની પરીક્ષા ઉત્તીર્ણ કરી, પરંતુ ઘોડેસવારીની પરીક્ષામાં અનુત્તીર્ણ થવાના કારણે તેમને અયોગ્ય ઘોષિત કરવામાં આવ્યા.

વતન આગમન

- ફેબ્રુઆરી 1893માં અરવિંદ ઘોષ ભારત પરત ફર્યા. ભારત પરત ફરવાની સાથે તેમણે મહારાજા સયાજીરાવ ત્રીજાની છત્રછાયા હેઠળ બરોડા રાજ્યમાં નોકરી મેળવી, જ્યાં તેમણે મહેસૂલ ખાતામાં, મહારાજાના રહસ્યમંત્રી તરીકે, અંગ્રેજી અને ફ્રેન્ચ ભાષાના અધ્યાપક તરીકે એમ વિવિધ પ્રકારની કામગીરીઓ બજાવી હતી.
- વડોદરામાં તેઓ અંગ્રેજીમાં કાવ્યો પણ લખતા અને અંગ્રેજી ભાષામાં તેમનો એક કાવ્ય સંગ્રહ પણ પ્રગટ થયેલો. વર્ષ 1904માં મહારાષ્ટ્રીય યોગી વિષ્ણુ પ્રભાકર લેલે પાસેથી યોગવિદ્યા શીખ્યા હતા. બંગાળના ક્રાંતિકારીઓ સાથે તેઓ ગાઢ સંપર્કમાં હતા.

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ અને અરવિંદ ઘોષ

- ગાયકવાડ રાજાએ તેમને બરોડામાં પોતાના અંગત સચિવ તરીકે નિયુક્ત કર્યા. અહીંથી તેઓ કોલકાતા ગયા અને પછી મહર્ષિ અરબિંદોએ સ્વતંત્રતા ચળવળમાં ઝંપલાવ્યું.
- તેમના ભાઈ બારીને તેમને બાઘા જતીન, જતીન બેનજી અને સુરેન્દ્રનાથ ટાગોર જેવા ક્રાંતિકારીઓ સાથે પરિચય કરાવ્યો. આ પછી તેઓ 1902માં અમદાવાદના કોંગ્રેસ અધિવેશનમાં બાળ ગંગાધર તિલકને મળ્યા અને બાળ ગંગાધરથી પ્રભાવિત થઈને સ્વતંત્રતા સંગ્રામમાં જોડાયા.
- વર્ષ 1906 માં, બંગ-ભાગ ચળવળ દરમિયાન, મહર્ષિ બરોડાથી કલકત્તા ગયા અને તે દરમિયાન તેમણે તેમની નોકરીમાંથી રાજીનામું આપ્યું. નોકરી છોડ્યા પછી, તેમણે 'વંદે માતરમ' સાપ્તાહિકના સહ-સંપાદન તરીકે કામ શરૂ કર્યું. અહીંથી તેમણે બ્રિટિશ સરકારના અન્યાય સામે અવાજ ઉઠાવ્યો અને આકરી ટીકા કરી.
- બ્રિટિશ સરકાર વિરુદ્ધ લખવા બદલ તેમની સામે કેસ દાખલ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ તેમને છોડી મૂકવામાં આવ્યા. જો કે, આ પછી તેમનું નામ 1905માં બંગાળના ભાગલા પછીની ક્રાંતિકારી ચળવળ સાથે સંકળાયેલું હતું અને 1908-09માં તેમના પર આલીપોર બોમ્બ ઘડાકા કેસમાં રાજદ્રોહનો કેસ ચલાવવામાં આવ્યો હતો.
- અરવિંદ ઘોષે 'યુગાન્તર' અને 'વન્દે માતરમ' સામયિકોમાં ક્રાંતિકારી લખાણો લખ્યાં હતાં. જેના બદલ તેમના પર રાજદ્રોહનો કેસ દાખલ કરી તેમની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી. ટ્રાયલ પછી તેને જેલમાં ધકેલી દેવામાં આવ્યા અને આલીપોર જેલમાં રાખવામાં આવ્યા. અહીં તેમને આધ્યાત્મિક અનુભવો થયા હતા.

આધ્યાત્મ તરફ પ્રયાણ

- 1910માં રાજનીતિમાંથી સન્યાસ લઈને તત્કાલીન પોંડિચેરીમાં વસ્યા. તેમણે જેલવાસ દરમિયાન ગીતાનું મનન કર્યું અને એનું જે અર્થઘટન કર્યું તે 'ગીતા નિબંધ' પુસ્તકમાં જોવા મળે છે.
- હવે અરવિંદ ઘોષ આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિઓ માટે પોંડિચેરી જઈ આશ્રમની સ્થાપના કરે છે.
- અહીં એક ફ્રેંચ મહિલા ભીરાં અલ્ફાસા કે જેઓ 'ધ મધર' તરીકે જાણીતાં બન્યાં હતાં, તેઓ શ્રી અરવિંદનાં આધ્યાત્મિક શિષ્ય બન્યાં, જેમના દ્વારા 'શ્રી અરબિંદો ઈન્ટરનેશનલ સેન્ટર ઓફ એજ્યુકેશન'ની સ્થાપના પણ કરવામાં આવી હતી અને મહર્ષિ અરવિંદના મૃત્યુ બાદ આશ્રમમાં રહીને આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખી હતી.
- અરવિંદ ઘોષે પોંડિચેરીમાં આશ્રમની સ્થાપના કરી અને વેદ, ઉપનિષદ ગ્રંથો વગેરે પર ભાષ્યો લખ્યાં. તેઓ શ્રી અરવિંદ આશ્રમ ઓરોવિલેના સ્થાપક હતા, તેમને યોગી અને મહર્ષિ પણ કહેવામાં આવતા હતા.
- તેમના દ્વારા લખાયેલા લેખોમાં લોકોને સ્વરાજ, વિદેશી વસ્તુઓનો બહિષ્કાર અને સ્વતંત્રતા મેળવવાના માર્ગો પણ સૂચવવામાં આવ્યા હતા.
- તેમનું મૃત્યુ 5 ડિસેમ્બર, 1950ના રોજ પુડુચેરીમાં થયું હતું.

અરવિંદ ઘોષની કેટલીક મહત્વની કૃતિઓ

- ઘ લાઈફ ડિવાઈન, સાવિત્રી : એક દંતકથા અને પ્રતીક, ઈશા ઉપનિષદ, જીવન ટેવી, કર્મયોગિન, વેદના રહસ્યો

વરદાયિની મંદિર: રૂપાલ

ચર્ચામાં શા માટે ?

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય પ્રવાસન મંત્રાલય (Ministry of Tourism) દ્વારા ગુજરાતમાં આસ્થાના પ્રતિક એવા રૂપાલ સ્થિત વરદાયિની મંદિરને કેન્દ્ર સરકારની PRASAD Scheme (Pilgrimage Rejuvenation And Spiritual Augmentation Drive) માં સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. ગુજરાતમાં હવે દ્વારકા, સોમનાથ, અંબાજી તીર્થ સ્થાન બાદ આસ્થાના પ્રતિક એવા વરદાયિની માતાનું મંદિર પ્રસાદ યોજનામાં સ્થાન પામનારું ચોથું સ્થળ બની ગયું છે.

વરદાયિની મંદિર વિશે

- વરદાયિની મંદિર ગાંધીનગર જિલ્લાના નાનકડા ગામ રૂપાલમાં આવેલ છે. તે ગાંધીનગરથી 15 કિમી દૂર આવેલ છે.
- વરદાયિની માતાનું મંદિર દર વર્ષે યોજાતા ભવ્ય પલ્લી મેળાના કારણે ખૂબ જ જાણીતું છે.

- આ ભવ્ય મેળાનું આયોજન આસો સુદ નોમના દિવસે એટલે નવરાત્રિના નવમાં નોરતે થાય છે, જેમાં હજારો કિલો ઘીનો પલ્લી પર અભિષેક કરવામાં આવે છે. જેને નિહાળવા માટે દેશ-વિદેશથી લાખો લોકો આવે છે.
- એવી માન્યતા છે કે મહાભારત યુગમાં પાંડવો દ્વારા આ પવિત્ર સ્થળની સ્થાપના કરવામાં આવી અને તેમણે પલ્લી (રથ)ની શરૂઆત કરી, જે આજ સુધી ચાલી રહી છે.
- વરદાયિની માતાને ઘીનો અભિષેક ઘણા પૌરાણિક કાળથી કરવામાં આવે છે. જેનો મહિમા આજે પણ જીવંત છે.

પ્રસાદ યોજનામાં સમાવેશ થવાથી ફાયદાઓ

- પ્રવાસન ક્ષેત્રે સુવિધાજનક વિવિધ આંતરમાળખાઓ અને પ્લાનિંગમાં વધારો થશે. આ યોજના થકી આ મંદિર ખાતે તેના બ્યુટીફિકેશન, ગાર્ડન, રહેવાની સુવિધા, પાર્કિંગ, ભોજન સહિત તમામ જરૂરિયાતને લક્ષમાં રાખી વિકાસ કરવામાં આવશે.

- કેન્દ્ર સરકારની આ યોજના થકી વરદાયિની માતાજીનું મંદિર દેશભરમાં આસ્થાના કેન્દ્ર સાથે એક પર્યટક સ્થળ બની રહેશે.
- દેશભરમાંથી મોટી સંખ્યામાં યાત્રીઓ આસ્થાના પ્રતિક એવા તીર્થ યાત્રાધામની મુલાકાત લેશે. રૂપાલ મંદિર યાત્રાધામના વિકાસ માટે જરૂરી નાણાકીય સહાય મેળવી શકાય.
- રૂપાલમાં સ્થાનિક લોકોને રોજગારી અને વિકાસમાં મદદરૂપ થશે. ઉપરાંત, તેમની સંસ્કૃતિ, કલા, ભોજન વગેરેને પ્રોત્સાહન આપવામાં મદદ મળશે.

પ્રસાદ યોજના હેઠળ સ્થળો

- પ્રસાદ યોજના હેઠળ સૌપ્રથમ નીચેના 12 શહેરો સમાવાયાં હતા:
 - દ્વારકા (ગુજરાત) ગયા (બિહાર)
 - અજમેર (રાજસ્થાન) કામાખ્યાં (અસમ)
 - અમૃતસર (પંજાબ) પુરી (ઓડિશા)
 - કેદારનાથ (ઉત્તરાખંડ) અમરાવતી (આંધ્ર પ્રદેશ)
 - મથુરા (ઉત્તર પ્રદેશ) કાંચીપુરમ્ (તમિલનાડુ)
 - વારાણસી (ઉત્તર પ્રદેશ) વેલંકન્ટ્રી (તમિલનાડુ)
- હાલમાં 45 થી પણ વધારે સ્થળો પ્રસાદ યોજનામાં સમાવિત છે.

ગુજરાતનાં સ્થળો પ્રસાદ યોજના હેઠળ

- દ્વારકા સોમનાથ
- અંબાજી રૂપાલ-વરદાયિની મંદિર

પ્રસાદ યોજના વિષે

- પ્રસાદ યોજનાની શરૂઆત ભારત સરકારે વર્ષ 2014-15 માં પ્રવાસન મંત્રાલય હેઠળ કરી હતી.
- પ્રસાદ યોજનાનું પૂર્ણ નામ : Pilgrimage Rejuvenation And Spiritual Augmentation Drive
- પ્રસાદ યોજનાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય ભારતમાં ધાર્મિક પર્યટનના વિકાસ અને પ્રોત્સાહનનો માર્ગ મોકળો કરવાનો છે.

- આ યોજના ધાર્મિક પ્રવાસનના અનુભવને સમૃદ્ધ બનાવવા માટે સમગ્ર ભારતમાં તીર્થસ્થળોના વિકાસ અને ઓળખ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.

પ્રસાદ યોજના ઉદ્દેશ્ય

- યોજનાના માધ્યમથી યાત્રાધામોનો આયોજિત અને ટકાઉ રીતે વિકાસ કરવાનો છે, જેથી ધાર્મિક પ્રવાસનોનો રમણીય અને આનંદદાયક અનુભવ પૂરો પાડી શકાય.
- ધાર્મિક યાત્રાધામ પ્રવાસનનો ઉપયોગ રોજગાર સર્જન અને આર્થિક વિકાસમાં સીધી રીતે કરી શકાય. ધાર્મિક પ્રવાસનના ખ્યાલને ગરીબ તરફી પ્રવાસન (pro-poor tourism) અને સમુદાય આધારિત વિકાસ તરફ ઝૂકાવવા પ્રયાસ કરવો.
- જાહેર કુશળતા અને મૂડીનો લાભ લઈ યાત્રાધામોમાં સુવિધા વિકસાવવી.
- ધાર્મિક પ્રવાસનના સ્થળોમાં વિશ્વ-સ્તરીય માળખાકીય સુવિધાઓ વિકસાવીને પ્રવાસીઓના આકર્ષણને વધારવું જોઈએ.
- સ્થાનિક સંસ્કૃતિ, કળા, ભોજન, હસ્તકલાને પ્રસાદ યોજના હેઠળના સ્થળોમાં પ્રોત્સાહિત કરવા. સમુદાય આધારિત વિકાસ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા તથા યાત્રાધામમાં સ્વચ્છતા અને જાળવણી અંગે સ્થાનિકોને જાગૃત કરવા.

નાણાકીય ભંડોળ

- પ્રસાદ એ કેન્દ્ર પ્રાયોજિત યોજના (centrally sponsored scheme) છે. જેમાં સમગ્ર નાણાકીય ભંડોળ (100%) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પૂરું પાડવામાં આવે છે. કેન્દ્રીય પર્યટન મંત્રાલય દ્વારા પ્રસાદ અંતર્ગત પસંદગી પામેલા સ્થળોના વિકાસ માટે રાજ્યોને કેન્દ્રીય નાણાકીય સહાયતા પૂરી પાડવામાં આવે છે. યોજના અંતર્ગતના સ્થળોના વિકાસ માટે PPP (public private partnership) અને CSR (Corporate Social Responsibility) ને પણ સમાવી શકાય છે.

GPSC દ્વારા લેવાતી વર્ગ 1 & 2ની
મુખ્ય પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમ
મુજબ તૈયાર કરેલ પુસ્તકો

77779
91348

બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા

National Action for Mechanised Sanitation Ecosystem (NAMASTE)

- National Action for Mechanised Sanitation Ecosystem (NAMASTE) એ સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિકતા મંત્રાલય અને આવાસ અને શહેરી બાબતોના મંત્રાલય (MoHUA) હેઠળની એક સંયુક્ત પહેલ અને કેન્દ્રીય ક્ષેત્રની યોજના છે. આ યોજનાને 2022-23 થી 2025-26 સુધીના ચાર વર્ષ માટે મંજૂરી આપવામાં આવી છે.
- આ યોજના સ્વચ્છતા કામદારોને સ્વચ્છતા માળખાની જાળવણી અને સંચાલનમાં નોંધપાત્ર યોગદાન આપનારને ઓળખવા માટે સક્ષમ ઈકોસિસ્ટમનું નિર્માણ કરીને સમગ્ર શહેરી ભારતમાં સ્વચ્છતા કામદારોને સલામતી અને ગૌરવ પ્રદાન કરવાનો પ્રયાસ કરે છે.
- કુશળ કામદારો દ્વારા સ્વચ્છતા સંબંધિત કાર્ય કરવામાં આવે તેની ખાતરી કરવી.
- સ્વચ્છતા કર્મચારીઓ માનવ મળના પદાર્થો સાથે સીધા સંપર્કમાં ન આવે તે સુનિશ્ચિત કરવું.
- તમામ ગટર અને સેપ્ટિક ટાંકી સેનિટેશન વર્ક્સ (SSWs) માટે વૈકલ્પિક આજીવિકાનો માર્ગ ખોલવો.
- નમસ્તે યોજના હેઠળ, ગટર અથવા સેપ્ટિક ટાંકીના કામદારોની ઓળખ કરવામાં આવશે અને જોખમી સફાઈ કામગીરીમાં રોકાયેલા અનૌપચારિક કર્મચારીઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે. તે મંત્રાલયોને કામદારો અને તેમના પરિવારો સુધી પહોંચવા માટે સક્ષમ બનાવશે. જેથી તેઓને કૌશલ્ય વિકસાવવા માટે જરૂરી સહાય પૂરી પાડી શકાય.

યોજનાની વિશેષતાઓ

- આ યોજના સ્વચ્છતા કામદારોને ટકાઉ આજીવિકા પ્રદાન કરવામાં તેમજ સલામતી સાધનો અને મશીનોની પહોંચ વધારવા ઉપરાંત તેમની વ્યાવસાયિક સલામતી વધારવાનો પ્રયાસ કરે છે.
- આ યોજના વૈકલ્પિક આજીવિકા સહાયની પહોંચ પૂરી પાડવા અને સ્વચ્છતા કામદારોના જીવન ધોરણમાં સુધારો લાવવા પ્રયાસ કરશે.
- તે સ્વચ્છતા સાથે કામદારોને સ્વ-રોજગાર અને કૌશલ્યપૂર્ણ રોજગારની તકો મેળવવા માટે સક્ષમ બનાવશે.

યોજનાના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો

- સમગ્ર ભારતમાં સ્વચ્છતા સંબંધિત કાર્યમાં શૂન્ય જાનહાનિ થાય તે સુનિશ્ચિત કરવું.

અમલીકરણ

- નમસ્તે યોજનાના આતબક્કા હેઠળ 500 શહેરો (Atal Mission For Rejuvenation And Urban Transformation યોજના હેઠળના)ને આવરી લેવામાં આવશે.
- સૂચિત નગરપાલિકાઓ સાથે એક લાખથી વધુ વસ્તી ધરાવતા તમામ શહેરો અને નગરો અને કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડ (નાગરિક વિસ્તારો),
- તમામ રાજધાની શહેરો/રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો (UTs)નાં નગરો,
- પહાડી રાજ્યો, ટાપુઓ અને પ્રવાસન સ્થળોનાં દસ શહેરો (દરેક રાજ્યમાંથી એક કરતાં વધુ નહીં).

મતદાતા નોંધણી નિયમો

ચર્ચામાં કેમ ?

- તાજેતરમાં ચૂંટણી પંચે મતદાનમાં યુવાનોની વધુ ભાગીદારી સુનિશ્ચિત કરવાના પ્રયાસરૂપે મતદાન નોંધણી માટે નવા નિયમો રજૂ કર્યા છે. જે અનુસાર 17 વર્ષથી વધુ ઉંમરના લોકો હવે 18 વર્ષના થયા પછીની મતદાર તરીકે નોંધણી કરવા માટે 18 વર્ષની ઉંમર પહેલા પાશ અગાઉથી (advance) અરજી કરી શકશે.

નોંધણી સંબંધી જોગવાઈમાં ફેરફાર

1. 17 વર્ષથી વધુ ઉંમરના યુવાનો હવેથી મતદાન યાદીમાં તેમના નામ દાખલ કરાવવા માટે અગાઉથી અરજી કરી શકશે. જેના માટે દર વર્ષની 1લી જાન્યુઆરીએ 18 વર્ષની ઉંમરના પૂર્વ- જરૂરી માપદંડની રાહ જોવી પડશે નહીં.

2. મતદાર લાયકાતી નોંધણી માટેની તારીખો 1લી એપ્રિલ, 1મી જુલાઈ, 1મી ઓક્ટોબર અને 1લી જાન્યુઆરી મુજબ મતદારયાદી દર ત્રિમાસિક ગાળામાં અપડેટ કરવામાં આવશે.
3. ચૂંટણી આયોગે તમામ રાજ્યોને ટેકનોલોજી સમક્ષ ઉકેલો તૈયાર કરવા માટે નિર્દેશ આપ્યો છે કે જેથી કરીને યુવાનોને આગોતરી અરજીઓ નોંધાવવામાં સુવિધા મળી રહે.
- ચૂંટણી પંચની ભલામણના આધારે કાયદા અને ન્યાય મંત્રાલયે તાજેતરમાં RP એક્ટ (પ્રતિનિધિત્વ અધિનિયમ)1950 ની કલમ 14(B) માં કાયદાકીય સુધારા અને મતદાર નોંધણી નિયમો 1960 માં સુધારા કર્યા હતા. જેના આધારે વર્ષમાં દર ત્રણ માસના ગાળે મતદાર નોંધણી કરાવી શકાશે.

4. ચૂંટણી પંચે રજીસ્ટ્રેશન ફોર્મ પણ વધુ યુઝર ફ્રેન્ડલી અને સરળ બનાવ્યા છે. નવા સંશોધિત ફોર્મ 1લી ઓગસ્ટ, 2022 થી અમલમાં લેવાયા છે.

બંધારણમાં ચૂંટણી સંબંધિત મહત્વની બાબતો

- બંધારણના ભાગ -15 માં ચૂંટણી સંબંધિત જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે.
- અનુચ્છેદ 324 : રાજ્ય વિધાનસભાઓ, રાષ્ટ્રપતિ અને ઉપરાષ્ટ્રપતિ વગેરેને લગતી ચૂંટણીઓની અધિક્ષકતા, દિશા અને નિયંત્રણ ચૂંટણી પંચને સોંપવામાં આવશે.

- અનુચ્છેદ 325 : કોઈ પણ વ્યક્તિને તેના ધર્મ, જાતિ કે લિંગના આધારે મતદાર યાદીમાં સમાવેશ માટે યોગ્ય કે અયોગ્ય જાહેર કરી શકાય નહીં.
- અનુચ્છેદ 326 : લોકસભા અને રાજ્ય વિધાનસભાઓની ચૂંટણીઓ પુખ્ત વય મતાધિકારના આધારે થવી જોઈએ.
- અનુચ્છેદ 327 : ધારાસભાની ચૂંટણીના સંદર્ભમાં જોગવાઈ કરવાની સંસદની સત્તા
- 61 મો બંધારણીય સુધારો, 1989 દ્વારા લોકસભા અને રાજ્ય વિધાનસભાઓની ચૂંટણીમાં મતદાન વય 21 વર્ષથી ઘટાડીને 18 વર્ષ કરી દેવાઈ.

“Family First : સમજાવટનું સરનામું” યોજના

ચર્ચામાં કેમ?

- તાજેતરમાં ગુજરાત સરકાર દ્વારા પારિવારિક વિવાદોના નિવારણ અને નિરાકરણ માટે ફેમિલિ-ફર્સ્ટ : સમજાવટનું સરનામું યોજના બહાર પાડવામાં આવી છે. જેના અંતર્ગત જિલ્લા અને તાલુકા કક્ષાએ એવી સમિતિનું ગઠન કરવામાં આવશે, જેમાં કૌટુંબિક સલામતી અને સુખાકારીને અસર કરતા બધા જ મુદ્દાઓની તપાસ બાદ નિર્ણય કરવામાં આવશે.

યોજનાની વિશેષતાઓ

- જિલ્લા કક્ષાએ કલેક્ટર અથવા એડિશનલ કલેક્ટર તેમજ તાલુકા કક્ષાએ મામલતદારની અધ્યક્ષતામાં સાત સભ્યોની બનેલી સમિતિનું ગઠન પારિવારિક વિવાદોના ઉકેલ માટે કરવામાં આવશે.
- કોઈ પણ સમસ્યાના ઉકેલ માટે સંલગ્ન દરેક સભ્ય સાથે વાતચીત કરવામાં આવશે અને નિર્ણય લેતાં પહેલા પરિવારની સુરક્ષા અને સુખાકારી સંબંધિત તમામ પાસાની તપાસ કરવામાં આવશે.
- સાત સભ્યોની સમિતિમાં બે વકીલ, એક મહિલા સભ્યની શક્ય હોય તો નિમણૂક કરવી. આ ઉપરાંત ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓમાંથી બે સભ્યોને આમંત્રિત સભ્યો તરીકે સમિતિમાં જોડવા.
- આ પ્રકારના કેસમાં ભાગ લેનાર બિનસરકારી વ્યક્તિઓને રૂપિયા 1500 પ્રતિ દિવસના લેખે મહિનામાં મહત્તમ રૂ.8000 સુધી ચૂકવવામાં આવશે.
- સમિતિની બેઠકનું કોરમ ત્રણ હાજર સભ્યોથી બનશે. સમિતિની બેઠકમાં લેવાયેલ નિર્ણય અન્ય સભ્યો પાસેથી અનુમોદિત કરાવવો જરૂરી રહેશે. સમિતિ મહિનામાં વધુમાં વધુ 4 વખત મળશે.
- સમિતિ સમક્ષ પક્ષકારે કરેલ રજૂઆત ખાનગી રાખવાની રહેશે. આ કાર્યવાહીનો કોઈ ન્યાયિક કે અર્ધ-ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં પુરાવા કે અન્ય કોઈ રીતે ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં.
- કેસના આખરી નિકાલ અંગેની માહિતી માસિક રિપોર્ટ સ્વરૂપે કાયદા વિભાગને મોકલવામાં આવશે.
- આ સમિતિમાં જરૂર જણાય તો પોલીસની મદદ લઈ શકાશે.

પરિવાર ન્યાયાલય વિશે જાણવા જેવું

- કૌટુંબિક અદાલત અધિનિયમ - 1984 એ લગ્ન અને પારિવારિક બાબતોને લગતા વિવાદોના ઝડપી નિરાકરણ અને સમાધાનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ઉચ્ચ અદાલતો સાથે પરામર્શ કરીને રાજ્ય સરકારે દ્વારા કૌટુંબિક અદાલતોની સ્થાપના કરવાની જોગવાઈ કરે છે.

કૌટુંબિક અદાલતોની સ્થાપના માટેના

મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો / હેતુ અને કારણો

- એક વિશિષ્ટ અદાલતની રચના કરવી, જે ફક્ત એ બાબતોનો જ નિકાલ કરશે જેમાં આવી અદાલત પાસે આ કેસોનો ઝડપથી નિકાલ કરવા માટે જરૂરી કુશળતા હોય. આમ, આવી અદાલતની સ્થાપના માટે કુશળતા અને ખાસ હેતુ એ બે મુખ્ય પરિબલો રહેશે.
- કુટુંબ સંબંધિત વિવાદોના સમાધાન માટે એક પદ્ધતિ સ્થાપિત કરવી. સસ્તા અને સરળ ઉપાયો ઉપલબ્ધ કરાવવા પર ભાર આપવો.
- કાર્યવાહીના સંચાલનમાં સુગમતા અને અનૌપચારિક વાતાવરણ ઊભું કરવું.

રાષ્ટ્રીય કુટુંબ નિયોજન સમિતિ -2022

ચર્ચામાં કેમ છે?

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ રાજ્યમંત્રીએ રાષ્ટ્રીય કુટુંબ નિયોજન સમિતિ-2022ને સંબોધિત કરી હતી. તે દરમિયાન ઈન્ડિયા ફેમિલી પ્લાનિંગ 2030 વિઝન ડોક્યુમેન્ટનું પણ અનાવરણ કર્યું હતું.
- આ દસ્તાવેજ કિશોરવયે બાળજન્મ અંગે જાગૃતિ કાર્યક્રમોમાં પુરુષોની ભાગીદારીનો અભાવ, સ્થળાંતર અને ગર્ભનિરોધકની અછતને દૂર કરવાની વ્યૂહરચનાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.
- સમિતિની થીમ : “સતત પ્રયત્નો, ભાગીદારીનું સંચાલન, કુટુંબ નિયોજનના વિઝનને આકાર - સબકા સાથ સબકા વિશ્વાસ સબકા પ્રયાસ અને સબકા વિકાસ.”

સમિતિની મુખ્ય બાબતો

- ધઈન્ડિયાફેમિલીપ્લાનિંગ2030વિઝનડોક્યુમેન્ટરજૂકરાયોહતો.
- મેડિકલ એલિજિબિલિટી કાઈટેરિયા (MEC) વ્હીલ એપ્લિકેશન શરૂ કરાશે.
- ફેમિલી પ્લાનિંગ લોજિસ્ટિક્સ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ્સ (FPLMIS) નું ઈ-મોડ્યુલ અને ડિજિટલ હસ્તક્ષેપની શ્રેણી હેઠળ કુટુંબ આયોજન પર ડિજિટલ આર્કાઈવ લોન્ચ કરાયું.
- રાષ્ટ્રીય કુટુંબ આયોજન હેલ્પલાઈન માર્ગદર્શિકા જાહેર કરાઈ.
- કોમ્યુનિટી હેલ્થ ઓફિસર (CHO) પુસ્તિકા, આશા પુસ્તિકા અને કુટુંબ નિયોજન પત્રિકા પ્રકાશિત.

Family Planning Vision – 2030

- વર્તમાનમાં ભારત વિશ્વનો બીજો સૌથી વધુ વસતી ધરાવતો દેશ છે.
- વસતી વધારાના કારણે દેશની વસતી સદીના મધ્ય સુધી વધવાની અપેક્ષા છે. જોકે, વસતી વૃદ્ધિનો દર નોંધપાત્ર રીતે ઘટશે.
- કિશોરવયમાં બાળજન્મને દૂર કરવા માટેની વ્યૂહરચનાઓને પ્રાધાન્ય આપવું.
- જાગૃતિ કાર્યક્રમોમાં પુરુષોની ભાગીદારીના અભાવ જેવી સમસ્યાના ઉકેલ માટે પગલાં લેવામાં આવશે.
- ગર્ભનિરોધકની ઉપલબ્ધતાનો અભાવ અંગેની સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે પ્રયત્નો કરવામાં આવશે.
- આધુનિક ગર્ભનિરોધકની ઉપલબ્ધતા વધારવા ખાનગી ક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાની યોજના ઘડવી.

કુટુંબ નિયોજન અને વસતી નિયંત્રણ તરફ ભારતના પ્રયાસો

- કુટુંબ નિયોજન માટેનો રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમ : 1952માં કુટુંબ નિયોજન માટે રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમ શરૂ કરનાર ભારત વિશ્વનો પ્રથમ દેશ હતો. જ્યારે ભારતે તેનો વસતી નિયંત્રણ કાર્યક્રમ શરૂ કર્યો ત્યારે ભારતનો કુલ પ્રજનન દર 6 હતો, જે વર્તમાનમાં 2.1 પર આવી ગયો છે.

- વિકાસાત્મક પગલાં : હાલમાં ભારત માત્ર વસ્તી સ્થિરીકરણના લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ નહીં, પરંતુ પ્રજનન સ્વાસ્થ્યને પ્રોત્સાહન આપવા અને માતા, શિશુ તેમજ બાળ મૃત્યુદર અને બિમારીમાં ઘટાડો કરવા માટે પ્રયત્નશીલ છે. વિવિધ કાર્યક્રમો હેઠળ જાહેર આરોગ્ય પ્રણાલીના વિવિધ સ્તરે વિવિધ કુટુંબ નિયોજન સેવાઓ પ્રદાન કરવામાં આવી રહી છે.
- મિશન પરિવાર વિકાસ : ઉચ્ચ પ્રજનનક્ષમતા ધરાવતાં સાત રાજ્યોમાં આવેલા ઉચ્ચ પ્રજનનક્ષમ જિલ્લાઓમાં ગર્ભનિરોધક અને કુટુંબ નિયોજન સેવાઓની સુવ્યવસ્થિત ઉપલબ્ધતા માટે આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલયે 2016માં કાર્યક્રમ શરૂ કર્યો છે. જેમાં બિહાર, ઉત્તર પ્રદેશ, આસામ, છત્તીસગઢ, મધ્ય પ્રદેશ, રાજસ્થાન અને ઝારખંડના 146 ઉચ્ચ પ્રજનનક્ષમ જિલ્લાઓ પર વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. તેનું લક્ષ્ય વર્ષ 2025 સુધીમાં ભારતનો એકંદર પ્રજનન દર ઘટાડીને 2.1 કરવાનો છે.
- હમ દો પહેલ : હમ દો પહેલ દ્વારા નેશનલ ફેમિલી પ્લાનિંગ પ્રોગ્રામનો ઉદ્દેશ્ય યુગલોને કુટુંબ નિયોજનની પદ્ધતિઓ અને ઉપલબ્ધ સેવાઓ વિશે માહિતી અને માર્ગદર્શન આપવાનો છે. આ ઉપરાંત યુગલો સ્વસ્થ, સુખી અને સમૃદ્ધ જીવન જીવે છે તેની ખાતરી કરવાનો છે.
- ભારતમાં આધુનિક ગર્ભનિરોધકનો ઉપયોગ નોંધપાત્ર રીતે વધીને 56.5% (નેશનલ ફેમિલી હેલ્થ સર્વે-5 અનુસાર) થયો છે.
- ભારતનાં 31 જેટલા રાજ્યો / કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ 2.1 કે તેથી ઓછાનો કુલ પ્રજનન દર હાંસલ કરીને ફર્ટિલિટી રીપ્લેસમેન્ટ સ્તર હાંસલ કરી લીધું છે.

The Weapons of Mass Destruction and their Delivery Systems (Prohibition of Unlawful Activities) Amendment Bill, 2022

ચર્ચામાં કેમ ?

- તાજેતરમાં સામૂહિક વિનાશનાં શસ્ત્રો અને તેમની ડિલિવરી સિસ્ટમ (ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓ પર પ્રતિબંધ) સુધારો બિલ, 2022 સંસદ દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યું હતું. આ બિલ, સામૂહિક વિનાશનાં શસ્ત્રો (WMD)ના ભંડોળ પર પ્રતિબંધ મૂકવો અને કેન્દ્રને આવી પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ વ્યક્તિઓની નાણાકીય સંપત્તિની અટકાયત કરવી અને જપ્ત કરવાની સત્તા આપે છે.

WMD બિલ વિશે

- સામૂહિક વિનાશનાં શસ્ત્રો અને તેમની ડિલિવરી સિસ્ટમના સંબંધમાં ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓને પ્રતિબંધિત કરવા માટે 2005માં મૂળ કાયદો ઘડવામાં આવ્યો હતો.
- આ અધિનિયમ જૈવિક, રાસાયણિક અને પરમાણુ શસ્ત્રો અને

તેમની ડિલિવરી સિસ્ટમને લગતી ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓને આવરી લે છે. તે સામૂહિક વિનાશનાં શસ્ત્રો અને તેમની ડિલિવરી સિસ્ટમના સંબંધમાં સામગ્રીઓ, સાધનો અને તકનીકોની નિકાસ પર નિયંત્રણ કરવા તેમજ બાહ્ય હસ્તક્ષેપ કે આતંકવાદીઓ દ્વારા તેના સ્થાનાંતરણ રોકવા માટે સંકલિત કાનૂની પગલાંની પણ જોગવાઈ કરે છે.

સુધારાની જરૂરિયાત કેમ પડી?

- સામૂહિક વિનાશનાં શસ્ત્રોથી સંબંધિત હાલનો કાયદો આવી ડિલિવરી સિસ્ટમના નાણાકીય પાસાને આવરી લેતો નથી અને નવી જોગવાઈઓ આંતરરાષ્ટ્રીય જવાબદારીઓને પહોંચી વળવા માટે જરૂરી છે.
- સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સુરક્ષા પરિષદના લક્ષિત નાણાકીય પ્રતિબંધો અને ફાઈનાન્શિયલ એક્શન ટાસ્ક ફોર્સની (FATE) ભલામણોના આધારે સામૂહિક વિનાશનાં શસ્ત્રોના પ્રસાર અને તેમની ડિલિવરી સિસ્ટમ માટે ધિરાણ અટકાવવા આ કાયદો જરૂરી છે.

સુધારેલ ખરડાના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો

- WMD સાથે જોડાયેલી પ્રવૃત્તિઓના ધિરાણ પર પ્રતિબંધ. આ ધિરાણોને રોકવા માટે કેન્દ્રને ભંડોળ, નાણાકીય અસ્ક્યામતો અથવા આર્થિક સંસાધનો ફીઝ કરવા, જપ્ત કરવા અથવા તેની અટક કરવાની સત્તા આપવી.
- સામૂહિક વિનાશનાં શસ્ત્રો અને તેમની ડિલિવરી સિસ્ટમના સંબંધમાં કોઈપણ પ્રતિબંધિત પ્રવૃત્તિ માટે ભંડોળ, નાણાકીય સંપત્તિ અથવા આર્થિક સંસાધનો ઉપલબ્ધ કરાવવા પર પ્રતિબંધ.
- પહેલાં આ કાયદો માત્ર WMDના વેપાર સંબંધિત મુદ્દાઓને આવરી લેતો હતો, જેમાં સુધાર કરી ધિરાણ સંબંધિત બાબતો પણ આ કાયદા સાથે જોડાવામાં આવી છે.

સામૂહિક વિનાશનાં શસ્ત્રો (WMD)

- WMD એ એવાં શસ્ત્રો છે, જે ખૂબ મોટા પાયે મૃત્યુ અને વિનાશ લાવવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. માટે આવાં શસ્ત્રો અનિચ્છનીય શક્તિઓના હાથમાં ન આવી જાય તે ધ્યાન રાખવું ખૂબ જરૂરી છે.
- સામૂહિક વિનાશનાં આધુનિક શસ્ત્રોમાં રેડિયોલોજીકલ પરમાણુ, જૈવિક અને રાસાયણિક શસ્ત્રોનો સમાવેશ થાય છે. જેને સામૂહિક રીતે NBC (Nuclear – Biological – Chemical) શસ્ત્રો તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

WMDને લગતા આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રયાસોમાં ભારતની સ્થિતિ

- ભારતે જૈવિક શસ્ત્ર સંમેલન, 1972 અને કેમિકલ વેપન્સ કન્વેન્શન, 1992 બંને પર હસ્તાક્ષર કર્યા છે અને તેમણે બહાલી પણ આપી છે. જોકે, ભારતે પરમાણુ શસ્ત્રોના ઉપયોગ અને પ્રસારને નિયંત્રિત કરતી સંધિઓ પર હસ્તાક્ષર કર્યા નથી (જેમાં NPT અને CTBTનો સમાવેશ થાય છે).

જૈવિક શસ્ત્રો (Biological Weapons) એટલે શું?

- તે સૂક્ષ્મ જીવાણુ શસ્ત્રો પણ કહેવાય છે. તે બેક્ટેરિયા, વાઈરસ, ફૂગ, ઝેરી પદાર્થ અથવા અન્ય જૈવિક પદાર્થો જેવા અનેક રોગ પેદા કરનાર પદાર્થો પૈકીના કોઈનો ઉપયોગ કરીને બનાવવામાં આવે છે. તેનો મનુષ્યો, પ્રાણીઓ અથવા વૃક્ષો સામે શસ્ત્રો તરીકે ઉપયોગ થઈ શકે છે.

રાસાયણિક શસ્ત્રો (Chemical Weapons) એટલે શું?

- રાસાયણિક શસ્ત્ર એ એક એવું રસાયણ છે જેનો ઉપયોગ તેના ઝેરી ગુણધર્મો દ્વારા ઈરાદાપૂર્વક મૃત્યુ અથવા નુકસાન પહોંચાડવા માટે થાય છે. ખાસ કરીને ઝેરી રસાયણોને હથિયાર બનાવવા માટે રચાયેલ દારૂગોળો, ઉપકરણો અને અન્ય સાધનોનો પણ રાસાયણિક શસ્ત્રોની વ્યાખ્યા હેઠળ સમાવેશ થાય છે.

WMD ના પ્રસારને રોકવા સંમેલનો

- જૈવિક શસ્ત્ર સંમેલન (Biological Weapons Convention)**
 - આ સંમેલન 1972માં થયું હતું જે 1975માં અમલમાં આવ્યું. 2019 સુધીમાં કુલ 109 દેશોએ આ સંધિ પર હસ્તાક્ષર કર્યા છે અને 184 રાષ્ટ્રો આ સંધિના પક્ષકાર છે. નામિબિયા તાજેતરમાં જોડાયું છે.
 - જૈવિક શસ્ત્રોના ઉત્પાદન પર પ્રતિબંધ મૂકનારી આ પ્રથમ બહુપક્ષીય નિઃશસ્ત્રીકરણ સંધિ છે.
 - તે રાષ્ટ્રોને શસ્ત્રો તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવા જૈવિક એજન્ટોના ઉત્પાદન, સંગ્રહ, સંપાદન અથવા જાળવી રાખવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે.
 - ભારતે 2015માં આ સંધિને મંજૂરી આપી હતી.
- કેમિકલ વેપન્સ કન્વેન્શન (CWC) – 1993**
 - રાસાયણિક શસ્ત્રો સંમેલન (CWC), સત્તાવાર રીતે રાસાયણિક શસ્ત્રોના વિકાસ, ઉત્પાદન, સંગ્રહ અને ઉપયોગ અને તેમના વિનાશ પરના પ્રતિબંધ પરનું સંમેલન છે, જે રાસાયણિક શસ્ત્રોના પ્રતિબંધ (OPCW) સંગઠન દ્વારા સંચાલિત શસ્ત્ર નિયંત્રણ સંધિ છે.
 - તે 29 એપ્રિલ, 1997 ના રોજ અમલમાં આવ્યું હતું. તે એક નિશ્ચિત સમયમર્યાદામાં સામૂહિક વિનાશનાં શસ્ત્રોની સંપૂર્ણ શ્રેણીને નાબૂદ કરવા માટેનો વિશ્વનો પ્રથમ બહુપક્ષીય નિઃશસ્ત્રીકરણ કરાર છે. OPCW ને 2013 માં નોબેલ શાંતિ પુરસ્કાર એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

ઊર્જા સંરક્ષણ (સુધારા) બિલ - 2022

ચર્ચામાં શા માટે ?

- તાજેતરમાં ઊર્જા સંરક્ષણ (સુધારા) બિલ, 2022 લોકસભામાં પસાર કરવામાં આવ્યું. જેના માધ્યમથી ઊર્જા સંરક્ષણ અધિનિયમ, 2001 માં સુધારો કરવામાં આવશે. આ બિલ ઉપકરણો, ઈમારતો, ઉદ્યોગો અને વિવિધ સાધનોના ઊર્જા વપરાશમાં નિયમન પ્રદાન કરશે.

બિલની મુખ્ય જોગવાઈઓ

- અક્ષય ઊર્જાના સ્ત્રોતોનો ઉપયોગ કરવાની જવાબદારી.
- ઊર્જા સંરક્ષણ અધિનિયમ, 2001 હેઠળ કેન્દ્ર સરકારને ઊર્જા વપરાશનાં ધોરણો સ્પષ્ટ કરવાની સત્તા આપવામાં આવે છે.
- હવે નવા બિલ અંતર્ગત કેન્દ્ર સરકાર નિયુક્ત (Designated) ઉપભોક્તાઓને નિશ્ચિત લઘુત્તમ હિસ્સો અક્ષય ઊર્જામાંથી (Non-fossil Energy) પૂરો કરવા બાધ્ય કરી શકશે. આ અક્ષય ઊર્જામાં ગ્રીન હાઈડ્રોજન, બાયોગેસ, ગ્રીન એમોનિયાના ઉપયોગનો સમાવેશ કરી શકાશે.
- કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ધારા-ધોરણો મુજબ અક્ષય ઊર્જાના નિર્ધારિત લક્ષ્યાંકને પૂર્ણ ન કરવા પર ઉપભોક્તાને 10 લાખ સુધીનો દંડ કરી શકાશે.
- નિયુક્ત ઉપભોક્તાઓમાં પરિવહન ક્ષેત્ર, ઈન્ડસ્ટ્રીયલ ક્ષેત્ર, વાણિજ્ય ઈમારતોનો સમાવેશ થાય છે.

કાર્બન ટ્રેડિંગ (Carbon ટ્રેડિંગ)

- બિલ કેન્દ્ર સરકારને 'કાર્બન ક્રેડિટ ટ્રેડિંગ સ્કીમ' લાગુ કરવાની સત્તા આપે છે.
- કાર્બન ક્રેડિટના માધ્યમથી ચોક્કસ કાર્બન ધિરાણની સીમા નક્કી કરવામાં આવશે.
- કેન્દ્ર સરકાર કે અન્ય કોઈ અધિકૃત સંસ્થા કાર્બન ક્રેડિટ સ્કીમ હેઠળ નોંધાયેલ સંસ્થાઓને 'કાર્બન ક્રેડિટ સર્ટિફિકેટ' આપી શકે. આવી સંસ્થાઓ કાર્બન સર્ટિફિકેટને ખરીદી કે વેચી શકે છે.

ઈમારતો માટે ઊર્જા સંરક્ષણ કોડ

- ઊર્જા સંરક્ષણ અધિનિયમ, 2001 કેન્દ્ર સરકારને 'ઈમારતો માટે ઊર્જા સંરક્ષણ કોડ' બહાર પાડવાની સત્તા આપે છે.
- આ કોડ ઈમારતો માટે ઊર્જા સંરક્ષણ અને કાર્યક્ષમતા, અક્ષય ઊર્જાનો ઉપયોગ અને ગ્રીન ઈમારતો માટેના અન્ય જરૂરી ધોરણો નક્કી કરશે.

રહેવાસી ઈમારતો માટે

- ઓફિસ અથવા રહેવાસી ઈમારતોને નવો ઊર્જા સંરક્ષણ અને ટકાઉ ઈમારત કોડ નીચેની પરિસ્થિતિમાં લાગુ પડશે :
 - જો કોડને સૂચિત કર્યા બાદ ઈમારત બાંધવામાં આવે,
 - ન્યૂનતમ વીજ લોડ 100 KW (Kilo Watt) અથવા કોન્ટ્રાક્ટ લોડ 120 KW હોય. રાજ્ય સરકારને ઉપરની લોડ મર્યાદા ઘટાડવાની સત્તા પણ આપવામાં આવી છે.

વાહનો અને જહાજો

- ઊર્જા સંરક્ષણ અધિનિયમ - 2001માં ઊર્જાનો વપરાશ, વહન અને સપ્લાય કરતાં ઉપકરણો માટે જ ઊર્જા વપરાશનાં ધોરણો નક્કી કરાયાં હતાં. નવા સુધારા દ્વારા વાહનો અને જહાજોને પણ ધોરણો લાગુ પડશે. જોગવાઈનાં ધોરણોનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જતાં 10 લાખ રૂપિયા સુધીનો દંડ થશે.

નિયમનકારી સત્તા

- અધિનિયમ હેઠળ રાજ્ય વિદ્યુત નિયમનકારી કમિશન (SERCs) ને દંડ નક્કી કરવાની સત્તા છે. હવે નવા બિલમાં SERCs નિયમો પણ ઘડી શકશે.
- બ્યૂરો ઓફ એનર્જી એફિશિયન્સી (BEE)ની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ
- ઊર્જા સંરક્ષણ અધિનિયમ, 2001 હેઠળ BEE ની સ્થાપના કરાઈ હતી. BEE ના ગવર્નિંગ સભ્યો 20 થી 26 વચ્ચે હતા.
- નવા બિલ હેઠળ BEE ના ગવર્નિંગ સભ્યોની સંખ્યામાં વધારો કરી 31 થી 37 વચ્ચે કરવાની જોગવાઈ છે. જેમાં ઉપભોક્તા અને ઈન્ડસ્ટ્રીના સભ્યોનો પણ સમાવેશ થશે.

બિલનો ઉદ્દેશ્ય

- દેશમાં અક્ષય ઊર્જા (Non-fossil Energy) ના વપરાશને વધારવો. ગ્રીન હાઈડ્રોજન, ગ્રીન એમોનિયા, બાયો ઊર્જામાં વધારો કરવો.
- ઊર્જાની મોટા પાયે બચત કરવા હેતુ રહેણાક ઈમારતોને નવા ઊર્જા કોડ અનુસાર તૈયાર કરવામાં આવે. જેના માધ્યમથી વર્ષ 2030 સુધીમાં 300 બિલિયન યુનિટની બચત કરી શકાશે.
- ભારતને એક આદર્શ કાર્બન ક્રેડિટ ટ્રેડિંગ માર્કેટ બનાવીને કાર્બનનું પ્રમાણ ઘટાડવામાં અને નાણાકીય સક્ષમતામાં વધારો કરવો.
- COP 26 હેઠળ ભારતના પંચમૃત સિદ્ધાંતના લક્ષ્યાંકને ઝડપી પહોંચી વળવા. દેશમાંથી ઝડપી કાર્બનનો નિકાલ કરી નવીનીકરણ ઊર્જાના સ્ત્રોતોમાં વધારો કરવા માટે ઉપયોગી છે.
- બિલની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘન કિસ્સામાં કડક દંડની જોગવાઈઓ લાગુ કરવા.
- વ્યવસ્થિત નિયમનકારી માળખું તૈયાર કરીને રાજ્ય ઊર્જા નિયમન કમિશનર (SERC)નાં કાર્યો નક્કી કરવા.

BEE (બ્યૂરો ઓફ એનર્જી એફિશિયન્સી)

- BEEની સ્થાપના વર્ષ 2002 માં ઊર્જા સંરક્ષણ અધિનિયમ, 2001 હેઠળ ભારત સરકારે કરી હતી.
- BEE ઊર્જા સંરક્ષણની નીતિઓ અને વ્યૂહરચનાઓના વિકાસમાં મદદરૂપ સ્વ-નિયમન માળખું તૈયાર કરે છે.
- BEE એ ભારતીય ઉપભોક્તાઓની ઊર્જા તીવ્રતા (Energy Intensity) ઘટાડવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે કાર્ય કરે છે.

મુખ્ય કાર્યો

- ઊર્જા કાર્યક્ષમતા અને ઊર્જા સંરક્ષણમાં જાગૃતિ ફેલાવવી.
- ઊર્જા કાર્યક્ષમતા અને ઊર્જા સંરક્ષણ માટે કર્મચારીઓની ટ્રેનિંગમાં મદદ કરવી.
- અનુસંધાનને પ્રોત્સાહન આપવું.

- નાણાકીય ફાયદા માટે પગલાં લેવા.
- ઊર્જા ઉપકરણો અને સાધનોમાં ઊર્જા બચત માટે પગલાં લેવા.

પંચમૂત સિદ્ધાંત

1. 2030 સુધીમાં ભારતની અક્ષયઊર્જા ક્ષમતા 500 GW કરવી.
2. 2030 સુધીમાં ભારતીય ઊર્જા જરૂરિયાતનાં 50 % નવીનીકરણ સ્ત્રોતમાંથી
3. 2030 સુધીમાં કાર્બન ઉત્સર્જન 1 બિલિયન ટન ઘટાડવું.
4. 2030 સુધીમાં કાર્બન ઇન્ટેન્સિટી 45 % જેટલી ઘટાડવી.
5. 2070 સુધીમાં ભારત શૂન્ય ઉત્સર્જન સ્થિતિ મેળવી લેશે.

ઓલ ઇન્ડિયા ડિસ્ટ્રિક્ટ લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી

ચર્ચામાં કેમ છે?

- તાજેતરમાં વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદીએ નવી દિલ્હીના વિજ્ઞાન ભવન ખાતે મળેલ ઓલ ઇન્ડિયા ડિસ્ટ્રિક્ટ લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી (DLSA)ની પ્રથમ બેઠકના ઉદ્ઘાટન સત્રને સંબોધિત કર્યું હતું. આ બેઠકનું આયોજન નેશનલ લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી (NALSA) દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં DLSAમાં એકરૂપતા અને સુમેળ લાવવા માટે એક સંકલિત પ્રક્રિયાની રચના પર ચર્ચા હાથ ધરવામાં આવી હતી.

ડિસ્ટ્રિક્ટ લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી (DLSA)

- કોઈપણ નાગરિક આર્થિક અથવા અન્ય કારણોસર ન્યાય મેળવવાની તકોથી વંચિત ન રહી જાય તે માટે DLSAની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી, જેના અંતર્ગત સમાજના નબળા વર્ગોને મફત કાનૂની સહાય તથા સેવાઓ પ્રદાન કરાઈ રહી છે.
- લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી એક્ટ, 1987ની કલમ 9(1) અનુસાર જે તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા સંલગ્ન હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે પરામર્શ બાદ DLSAની રચના કરવામાં આવે છે.
- દરેક જિલ્લામાં વિવિધ કાનૂની સહાય કાર્યક્રમો અને યોજનાઓનો યોગ્ય અમલ કરી શકાય તે માટે દરેક જિલ્લામાં આ પ્રકારે કાનૂની સેવા સત્તામંડળોની રચના કરવામાં આવે છે.
- વર્તમાન સમયે દેશમાં કુલ 676 ડિસ્ટ્રિક્ટ લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી (DLSAs) છે. તેમના અધ્યક્ષ તરીકે સંલગ્ન જિલ્લા ન્યાયાધીશ કાર્ય કરે છે.
- ઉલ્લેખનીય છે કે, NALSA દ્વારા આયોજિત લોક અદાલતોનું નિયમન કરીને ડિસ્ટ્રિક્ટ લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી એ અદાલતો પરના બોજને ઘટાડવામાં પણ ફાળો આપે છે.

નેશનલ લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી (NALSA)

- વર્ષ 1987માં સંસદ દ્વારા લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી એક્ટ ઘડવામાં આવ્યો, જે 9 નવેમ્બર, 1995ના રોજ અમલમાં આવ્યો હતો.
- આ લીગલ સર્વિસિસ ઓથોરિટી એક્ટ, 1987 હેઠળ નેશનલ લીગલ સર્વિસિસ ઓથોરિટી (NALSA)ની રચના કરવામાં આવી છે. તેનો હેતુ સમાજના નબળા વર્ગોને મફત અને સક્ષમ કાનૂની સેવાઓ પ્રદાન કરવા માટે દેશવ્યાપી એકસમાન (Uniform) નેટવર્ક સ્થાપિત કરવાનો છે.
- ભારતની સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયના મુખ્ય ન્યાયાધીશ (CJI) એ નેશનલ લીગલ સર્વિસિસ ઓથોરિટી માટે પેટ્રન (આશ્રયદાતા) અને અધ્યક્ષ તરીકે તથા CJI પછીના સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયના સૌથી વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશ તેના કાર્યકારી અધ્યક્ષ તરીકે કાર્યરત હોય છે.

NALSAનાં કાર્યો

- વિવાદોના અનૌપચારિક, ઝડપી, સસ્તા અને અસરકારક નિરાકરણ પ્રદાન કરવા માટે લોક અદાલતો અને અન્ય વૈકલ્પિક વિવાદ નિરાકરણ પદ્ધતિઓની સિસ્ટમને મજબૂત બનાવવી અને ન્યાયતંત્ર પરનું ભારણ હળવું કરવું.
- નેશનલ લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી દ્વારા રાજ્ય લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટીને કાયદાકીય કાર્યક્રમો અને યોજનાઓ લાગુ કરવા માર્ગદર્શન આપવામાં આવે છે.

પાત્રતા

1. અનુસૂચિત જાતિ અથવા અનુસૂચિત જનજાતિની વ્યક્તિ;
2. બંધારણના અનુચ્છેદ 23 માં ઉલ્લેખિત માનવ તસ્કરીનો ભોગ બનેલ અથવા બેગાર;
3. સ્ત્રી અથવા બાળક;

4. માનસિક રીતે બીમાર અથવા દિવ્યાંગ વ્યક્તિ;
5. સામૂહિક આપત્તિ, વંશીય હિંસા, જ્ઞાતિ અત્યાચાર, પૂર, દુષ્કાળ, ભૂકંપ અથવા ઔદ્યોગિક આપત્તિનો ભોગ બનનાર વ્યક્તિ; અથવા
6. ઔદ્યોગિક કામદાર;
7. અમુક રકમ કરતાં ઓછી વાર્ષિક આવક પ્રાપ્ત કરનાર વ્યક્તિ
8. વરિષ્ઠ નાગરિકો (તેમની પાત્રતા સંબંધિત રાજ્ય સરકારો દ્વારા આ સંબંધમાં ઘડવામાં આવેલા નિયમો પર આધારિત છે)

સ્ટેટ લીગલ સર્વિસ ઓથોરિટી (SLSA)

- દરેક રાજ્ય સરકાર આ અધિનિયમ રાજ્ય માટે કાનૂની સેવા સત્તા મંડળ તરીકે ઓળખાતી સંસ્થાની રચના કરશે.
- રાજ્ય સત્તામંડળની રચના નીચે મુજબ રહેશે
 1. હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ - પેટ્રોન-ઈન-ચીફ;
 2. રાજ્યપાલ દ્વારા નામાંકિત ઉચ્ચ ન્યાયાલયના સેવા આપતા અથવા નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ - એક્ઝિક્યુટિવ ચેરમેન
 3. નામાંકિત સભ્યો

ફેમિલી કોર્ટ્સ

- તાજેતરમાં લોકસભામાં ફેમિલી કોર્ટ્સ (સુધારા) ખરડો પસાર કરવામાં આવ્યો છે. આ ખરડો ફેમિલી કોર્ટ એક્ટ, 1984માં સુધારો કરશે.

ફેમિલી કોર્ટ

- ફેમિલી કોર્ટ એ એક વિશેષ અદાલત છે, જે મુખ્યત્વે પારિવારિક વિવાદોના નિરાકરણ સાથે સંબંધિત છે. ભારત સરકારે ફેમિલી કોર્ટ્સની સ્થાપના એ ઉદ્દેશ્યો સાથે કરી હતી કે પારિવારિક વિવાદોને સામાન્ય ફોજદારી કેસોથી અલગ રીતે માનવતાવાદી દૃષ્ટિકોણથી હાથ ધરવામાં આવે.

મુખ્ય મુદ્દા

- ફેમિલી કોર્ટ્સ (સુધારા) ખરડાને હિમાચલ પ્રદેશ અને નાગાલેન્ડમાં પહેલેથી જ સ્થાપિત કૌટુંબિક અદાલતો (Family Courts)ને વૈધાનિક સ્વરૂપ આપવા અને તેમના દ્વારા લેવામાં આવેલી કાર્યવાહીને પૂર્વવર્તી (retrospectively) રીતે માન્ય ગણવાના હેતુથી પસાર કરવામાં આવ્યો છે.
- આ બિલ કાયદો બન્યા બાદ હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યમાં 15 ફેબ્રુઆરી, 2019થી અને નાગાલેન્ડ રાજ્યમાં 12 સપ્ટેમ્બર, 2008થી અમલીકૃત માનવામાં આવશે. (અર્થાત આ ખરડામાં દર્શાવેલ જોગવાઈઓ)
- બંને રાજ્યોમાં કૌટુંબિક અદાલતોની સ્થાપના આ તારીખોથી પૂર્વવર્તી રીતે માન્ય રહેશે.
- ફેમિલી કોર્ટ્સમાં ન્યાયાધીશોની નિમણૂક, ફેમિલી કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશો અને ચુકાદાઓ સહિત બંને રાજ્યોમાં કાયદા હેઠળ કરવામાં આવેલ તમામ પ્રક્રિયાઓ પણ આ તારીખોથી પૂર્વવર્તી રીતે માન્ય ગણવામાં આવશે.

ફેમિલી કોર્ટ એક્ટ 1984 શું છે?

- ફેમિલી કોર્ટ એક્ટ 1984ને લગ્ન અને પારિવારિક બાબતોને લગતા વિવાદોના ઝડપી ઉકેલ તેમજ સમાધાનને પ્રોત્સાહન આપવાના હેતુથી દરેક રાજ્યમાં ફેમિલી કોર્ટની સ્થાપના કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો.

- આ એક્ટ મહિલાઓને લગતા કાયદાકીય સુધારાના વલણનો એક ભાગ હતો.
- 10 લાખથી વધુ વસ્તી ધરાવતા દરેક શહેર અથવા નગરમાં રાજ્ય સરકારો દ્વારા ફેમિલી કોર્ટની સ્થાપના કરવાની જોગવાઈ છે.
- હાઈકોર્ટની સંમતિથી રાજ્ય સરકાર એ એક અથવા વધુ વ્યક્તિઓને ફેમિલી કોર્ટના ન્યાયાધીશ તરીકે નિયુક્ત કરી શકે છે.
- કેન્દ્ર સરકારને ફેમિલી કોર્ટના જજની નિમણૂક માટે વધારાની લાયકાત નક્કી કરતા નિયમો બનાવવાની સત્તા આપવામાં આવી છે.

ભારતમાં ફેમિલી કોર્ટની પરિસ્થિતિ વિશે

- 59મા કાયદા પંચના અહેવાલ (1117) અને મહિલાની પરિસ્થિતિ અંગેની સમિતિની (1975) ભલામણની ફેમિલી કોર્ટ્સની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.
- ભારતમાં વિવિધ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં કુલ 718 ફેમિલી કોર્ટ્સ સ્થાપિત અને કાર્યરત છે, જેમાં હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્યમાં ત્રણ ફેમિલી કોર્ટ અને નાગાલેન્ડ રાજ્યમાં બે ફેમિલી કોર્ટનો સમાવેશ થાય છે.
- ફેમિલી કોર્ટ્સમાં છૂટાછેડા-સંબંધિત દાવાઓ, દાંપત્ય અધિકારની પુનઃપ્રાપ્તિ સંબંધિત દાવાઓ, લગ્નને રદબાતલ જાહેર કરવા સંબંધિત દાવાઓ, લગ્નની કાયદેસરતા અથવા માન્યતા સંબંધિત દાવાઓ, વિવાહિત યુગલોની મિલકત અંગેના દાવા, બાળકોની કસ્ટડી, ભરણપોષણ અને વાલીપણાને લગતા દાવાઓ વગેરે જેવા ફેમિલી પ્રોબ્લેમ્સનો ઉકેલ લાવવાનો પ્રયાસ કરાય છે.
- હાલમાં ગુજરાતમાં 37 ફેમિલી કોર્ટ કાર્યરત છે.

કેન્દ્રીય સતર્કતા (તકેદારી) આયોગ (Central Vigilance Commission)

- તાજેતરમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સુરેશ એન પટેલની કેન્દ્રીય સતર્કતા આયોગ (CVC)ના નવા વડા તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી છે.
- CVCનું પદ છેલ્લા એક વર્ષથી ખાલી પડ્યું હતું. આ પદ પર કાર્યકારી CVC તરીકે કામગીરી કરતા સુરેશ પટેલને રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા હોદ્દાના શપથ લેવડાવવામાં આવ્યા હતા. કેન્દ્રીય સતર્કતા આયોગ ભ્રષ્ટાચાર રોકવા માટેની એક વૈધાનિક સંસ્થા છે.

કેન્દ્રીય સતર્કતા આયોગ (CVC) વિશે

- કેન્દ્રીય સતર્કતા આયોગની સ્થાપના સરકાર દ્વારા વર્ષ 1964માં ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અંગે ગઠન કરવામાં આવેલી કે. સંથાનમ સમિતિની ભલામણોને આધારે કરવામાં આવી હતી. વર્ષ 2003માં ભારતીય સંસદ દ્વારા સેન્ટ્રલ વિજિલન્સ કમિશન એક્ટ, 2003 પસાર કરીને CVCને વૈધાનિક (કાયદાકીય) દરજ્જો પ્રદાન કરવામાં આવ્યો હતો.
- CVC ની દેશની સર્વોચ્ચ તકેદારી સંસ્થા તરીકે સ્થાપના કરવામાં આવી છે, જે કોઈપણ વહીવટી સત્તાના નિયંત્રણથી મુક્ત છે. કેન્દ્ર સરકાર હેઠળની તમામ તકેદારી પ્રવૃત્તિઓ પર તે દેખરેખ રાખે છે અને કેન્દ્ર સરકારની સંસ્થાઓમાં વિવિધ સત્તાવાળાઓને તેમના તકેદારીના કાર્યના આયોજન, અમલીકરણ, સમીક્ષા અને સુધારણામાં સલાહ આપે છે.
- CVC એ એક સ્વતંત્ર સંસ્થા છે, જે ફક્ત સંસદને જ જવાબદાર છે અને તેનો અહેવાલ ભારતના રાષ્ટ્રપતિને સુપરત કરે છે.
- સભ્યો: CVC એ એક બહુપક્ષીય સંસ્થા છે. તેમાં એક મુખ્ય આયુક્ત (કમિશનર) તથા અન્ય બે આયુક્ત સભ્યના રૂપમાં હોય છે.
- નિમણૂક : મુખ્ય તકેદારી આયુક્તની નિમણૂક ત્રણ સભ્યોની બનેલી સમિતિની ભલામણના આધારે ભારતના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે, જેમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે : વડાપ્રધાન, ગૃહમંત્રી, લોકસભાના વિરોધ પક્ષના નેતા.
- કાર્યકાળ અને પુનઃ નિયુક્ત : આયોગના ચારેય સભ્યોનો કાર્યકાળ 4 વર્ષ અથવા 65 વર્ષ, બંનેમાંથી જે પહેલા હોય તેટલો હોય છે. તેમનાં વેતન-ભથ્થા તથા અન્ય સેવા શરતો સંઘ લોક સેવા આયોગના અધ્યક્ષને સમાન હોય છે. તેમના કાર્યકાળની સમાપ્તિ પછી તેમને કેન્દ્ર કે રાજ્ય સરકારના કોઈ હોદ્દા પર પુનઃનિયુક્ત કરી શકાતા નથી. તેઓ રાષ્ટ્રપતિને પોતાનું રાજીનામું આપી શકે છે.
- કાર્યો : ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, 1988 અંતર્ગત થયેલા ગુના ઉપરાંત આ કાયદા અંતર્ગત ભારત સરકારના ગ્રુપ Aના કર્મચારી અને અખિલ ભારતીય સેવાના અધિકારી વિરુદ્ધ થતી ફરિયાદોની તપાસ કરવી.
- ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, 1988 અંતર્ગત દિલ્હી વિશેષ પોલીસ બળના કામકાજ પર દેખરેખ રાખવી. કેન્દ્ર સરકારના

મંત્રાલયો તથા સંસ્થાનોના તકેદારી વહીવટ પર નજર રાખવી.

- નોંધીએ કે CVC એ તપાસ એજન્સી નથી. CVC સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન (CBI) દ્વારા અથવા સરકારી કચેરીઓમાં મુખ્ય તકેદારી અધિકારીઓ (CVO) દ્વારા તપાસ કરાવે છે.

અધિકારક્ષેત્ર

- કેન્દ્ર સરકારના યુનિયન અને ગ્રુપ 'A' અધિકારીઓની બાબતોના સંબંધમાં સેવા આપતા અખિલ ભારતીય સેવાઓના સભ્યો,
- જાહેર ક્ષેત્રની બેંકોમાં સ્કેલ V અને તેનાથી ઉપરના કક્ષાના અધિકારીઓ,
- ભારતીય રિઝર્વ બેંક, નાબાર્ડ અને SIDBમાં કેટેગરી D અને તેનાથી ઉપરના અધિકારીઓ,
- શેડ્યૂલ 'A' અને 'B' જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોમાં બોર્ડના ચીફ એક્ઝિક્યુટિવ્સ અને એક્ઝિક્યુટિવ્સ અને E-8 અને તેનાથી ઉપરના અન્ય અધિકારીઓ,
- શેડ્યૂલ 'C' અને 'D' જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોમાં બોર્ડના ચીફ એક્ઝિક્યુટિવ્સ અને એક્ઝિક્યુટિવ્સ અને E-7 અને તેનાથી ઉપરના અન્ય અધિકારીઓ
- સામાન્ય વીમા કંપનીઓમાં મેનેજરો અને તેનાથી ઉપરના અધિકારીઓ. જીવન વીમા નિગમોમાં સિનિયર ડિવિઝનલ મેનેજર અને તેથી ઉપરના અધિકારીઓ.

કેન્દ્રીય સતર્કતા આયોગની મર્યાદાઓ (Limitations)

- CVC એ માત્ર એક સલાહકાર સંસ્થા તરીકેની પ્રકૃતિ ધરાવતી હોવાથી કેન્દ્ર સરકારના વિભાગો ભ્રષ્ટાચારના કેસોમાં CVCની સલાહ સ્વીકારવા અથવા નકારવા માટે સ્વતંત્ર છે. મળેલી ફરિયાદોની સંખ્યાની સરખામણીમાં CVC પાસે પર્યાપ્ત સંસાધનો નથી.
- CVC એ CBIને જોઈન્ટ સેક્ટરી અને તેનાથી ઉપરના સ્તરના કોઈ પણ અધિકારી સામે જાતે જ પૂછપરછ શરૂ કરવાનો નિર્દેશ આપી શકે નહીં. આવી પરવાનગી સંબંધિત વિભાગ પાસેથી મેળવવાની રહેશે. જો કે, 2014માં સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા આ જોગવાઈને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવી હતી, છતાં પણ તેનું પાલન થતું નથી. CVC પાસે ફોજદારી કેસ નોંધવાની સત્તા નથી.

વર્તમાનમાં CVCના અધ્યક્ષ/સભ્યો

• સુરેશ એન. પટેલ	મુખ્ય સતર્કતા આયુક્ત
• પ્રવીણ કુમાર શ્રિવાસ્તવ	સતર્કતા આયુક્ત
• અરવિંદ કુમાર	સતર્કતા આયુક્ત
• ભારતના પ્રથમ ચીફ વિજિલન્સ કમિશનર : નિદુર શ્રીનિવાસ રાવ	

નવા જિલ્લાની રચના પ્રક્રિયા

ચર્ચામાં શા માટે ?

- તાજેતરમાં પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા 7 નવા જિલ્લાઓ રચવાની જાહેરાત કરાઈ છે. આ 7 નવા જિલ્લાઓમાં સુંદરબન, ઈચામતી, રાણાઘાટ, બિષ્ણુપુર, કાંદી, બહેરામપોર અને બસીરહાટની રચના કરવામાં આવશે.
- પશ્ચિમ બંગાળમાં હવે 23 જિલ્લાની જગ્યાએ 30 જિલ્લા થશે. જે રાજ્યમાં વહીવટી પ્રક્રિયાને સરળ બનાવશે.
- પશ્ચિમ બંગાળમાં દક્ષિણ 24 પરગણા અને ઉત્તર 24 પરગણામાંથી નવા જિલ્લાની રચના કરવામાં આવી છે.

નવા જિલ્લાની રચના પ્રક્રિયા

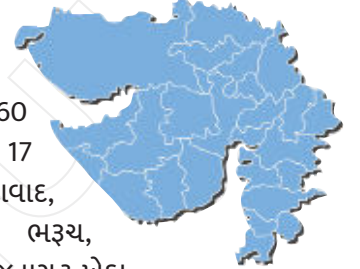
- કોઈ પણ નવા જિલ્લાની રચનાની સત્તા રાજ્ય સરકાર પાસે હોય છે. રાજ્ય સરકાર પોતાની વહીવટી સરળતા અને અનુકૂળતા મુજબ નવા જિલ્લાની રચના કરે છે.
- નવો જિલ્લો રચવા માટે રાજ્ય સરકાર ધારાકીય (Legislative) અને કારોબારી (Executive) માધ્યમનો ઉપયોગ કરી શકે છે.

ક્રમાંક	જિલ્લો	વર્ષ	કયા જિલ્લામાંથી બન્યો
18	ગાંધીનગર	1964	અમદાવાદ + મહેસાણા
19	વલસાડ	1966	સુરત
20	આણંદ	1997	ખેડા
21	દાહોદ	1997	પંચમહાલ
22	નર્મદા	1997	ભરૂચ + વડોદરા
23	નવસારી	1997	વલસાડ
24	પોરબંદર	1997	જૂનાગઢ
25	પાટણ	2000	બનાસકાંઠા + મહેસાણા
26	તાપી	2007	સુરત
27	અરવલ્લી	2013	સાબરકાંઠા
28	બોટાદ	2013	અમદાવાદ + ભાવનગર
29	છોટાઉદેપુર	2013	વડોદરા
30	દેવભૂમિ દ્વારકા	2013	જામનગર
31	મહીસાગર	2013	ખેડા + પંચમહાલ
32	મોરબી	2013	રાજકોટ + સુરેન્દ્રનગર + જામનગર
33	ગીર સોમનાથ	2013	જૂનાગઢ

- ધારાકીય રીત હેઠળ રાજ્ય સરકાર રાજ્ય વિધાનસભામાં બિલ પસાર કરે, જ્યારે કારોબારી રીતિ અંતર્ગત નોટિફિકેશન કે સત્તાવાર ગેઝેટ દ્વારા જિલ્લાની રચના કરે છે.
- મોટા ભાગે રાજ્યો સત્તાવાર ગેઝેટમાં સૂચના જારી કરી વહીવટી માર્ગથી જિલ્લાની રચના કરે છે.
- જિલ્લાની રચનામાં કેન્દ્ર સરકારનો હસ્તક્ષેપ હોતો નથી. પરંતુ જિલ્લાનું નામ અથવા જિલ્લામાં રેલવે સ્ટેશનનું નામ બદલવા માટે કેન્દ્રીય વિભાગોને જાણ કરવામાં આવે છે.

ગુજરાત

- ગુજરાતમાં હાલ 33 જિલ્લા છે. જ્યારે ગુજરાત રાજ્યની રચના વર્ષ 1960 માં થઈ હતી ત્યારે માત્ર 17 જિલ્લા હતા. જેમાં અમદાવાદ, અમરેલી, બનાસકાંઠા, ભરૂચ, ભાવનગર, ડાંગ, જામનગર, જૂનાગઢ, ખેડા, કચ્છ, મહેસાણા, પંચમહાલ, રાજકોટ, સાબરકાંઠા, સુરત, સુરેન્દ્રનગર, વડોદરા હતા. ત્યાર બાદ માંગ અને જરૂરિયાત અનુસાર નવા જિલ્લાઓની રચના કરવામાં આવી.
- 2001 ની જનગણનામાં દેશમાં 593 જિલ્લા હતા, જ્યારે 2011 ની જનગણનામાં 640 જિલ્લાઓ થયા અને હાલ 775 જિલ્લાઓ છે. સૌથી વધારે ઉત્તર પ્રદેશમાં 75 જિલ્લા છે.

નીતિ આયોગની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ (GC)

- તાજેતરમાં નીતિ આયોગની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ (GC)ની સાતમી બેઠકનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.
- કોવિડ રોગચાળા બાદ સૌપ્રથમવાર ભૌતિક સ્વરૂપે આ બેઠકનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. (છેલ્લે વર્ષ 2021ની બેઠક વીડિયો કોન્ફરન્સિંગ દ્વારા યોજાઈ હતી.)
- આ બેઠકમાં 23 મુખ્યમંત્રીઓ, 3 લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર અને 2 પ્રશાસકો અને કેન્દ્રીય મંત્રીઓએ હાજરી આપી હતી.

બેઠકના મુખ્ય મુદ્દા

- વિદેશ મંત્રી એસ જયશંકરે 1 ડિસેમ્બર, 2022 થી 30 નવેમ્બર, 2023 સુધી ભારતના G20 પ્રમુખપદ પર પ્રેઝન્ટેશન આપ્યું હતું.
- ઘણા રાજ્યોએ ખેડૂતો માટે લઘુત્તમ ટેકાના ભાવ, GSTની સમીક્ષા, IAS અધિકારીઓની અછત અને રાજ્યો માટે ભંડોળની વધેલી ફાળવણી અંગે ચિંતા વ્યક્ત કરી હતી.
- આગામી વર્ષોમાં આયાતી ખાદ્યતેલોની નિર્ભરતા 50% થી 25% સુધી કેવી રીતે ઘટાડી શકાય, તે બાબતે ચર્ચાઓ કરવામાં આવી હતી.

- આ વર્ષે, ગવર્નિંગ કાઉન્સિલે ચાર મુખ્ય કાર્યસૂચિ વસ્તુઓની ચર્ચા કરી :
 - પાક વૈવિધ્યીકરણ અને કઠોળ, તેલીબિયાં અને અન્ય કૃષિ ચીજવસ્તુઓમાં આત્મનિર્ભરતા હાંસલ કરવી
 - શાળા શિક્ષણમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP) નો અમલ
 - ઉચ્ચ શિક્ષણમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિનો અમલ
 - શહેરી શાસન
- ખાસ કરીને ભારતે કૃષિ ક્ષેત્રમાં આત્મનિર્ભર અને વૈશ્વિક નેતા બનવા માટે આધુનિક કૃષિ, પશુપાલન અને ખાદ્ય પ્રક્રિયા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.
- GST સંગ્રહ વધારવા માટે કેન્દ્ર અને રાજ્યો દ્વારા સામૂહિક પગલાં લેવાની જરૂર છે. તે આપણી આર્થિક સ્થિતિને મજબૂત કરવા અને USD 5 ટ્રિલિયન અર્થતંત્ર બનવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.
- દરેક રાજ્યએ તેના 3Ts અર્થાત ટ્રેડ, ટુરિઝમ અને ટેકનોલોજીને પ્રોત્સાહન આપવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું.

ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ વિશે

- તે રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની સક્રિય ભાગીદારી સાથે રાષ્ટ્રીય પ્રાથમિકતાઓ અને વ્યૂહરચનાઓની સમાન દૃષ્ટિ વિકસાવવા માટે વિશ્વસનીય મુખ્ય સંસ્થા છે.
- તે આંતર-પ્રાદેશિક, આંતર-વિભાગીય અને સંઘીય મુદ્દાઓ પર ચર્ચા કરવા માટે એક મંચ પૂરું પાડે છે.

ગવર્નિંગ કાઉન્સિલમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે :

- ભારતના વડા પ્રધાન, તમામ રાજ્યો અને વિધાનસભા ધરાવતા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના મુખ્યમંત્રીઓ અને વિધાનસભા ન ધરાવતા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરો, નીતિ આયોગના વાર્ષિક ચેરમેન અને તેના પૂર્ણ કાલીન સભ્યો તેમજ ખાસ આમંત્રિત સભ્યો તરીકે કેન્દ્રીય મંત્રીઓ.

નીતિ આયોગ

- 1 જાન્યુઆરી, 2015 ના રોજ કેન્દ્રીય કેબિનેટના ઠરાવ દ્વારા નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂશન ફોર ટ્રાન્સફોર્મિંગ ઇન્ડિયા (નીતિ) આયોગની રચના કરવામાં આવી હતી, જેણે 65 વર્ષ કરતાં પણ વધારે વર્ષોનો વારસો ધરાવતા આયોજન પંચ (Planning Commission)નું સ્થાન લીધું છે.
- નીતિ આયોગ એ ભારત સરકારની અગ્રણી નીતિ નિર્માણ સંસ્થા છે, જે દરેક રાજ્યોને રાષ્ટ્રીય હિત માટે એક સાથે કાર્ય કરવા

પ્રોત્સાહિત કરે છે, તેમજ તેના દ્વારા સહકારી સંઘવાદને પ્રોત્સાહન આપે છે.

- નીતિ આયોગ એ બિન-બંધારણીય અને બિન-કાયદાકીય છે, અર્થાત્ તેની રચના બંધારણ દ્વારા અથવા સંસદના અધિનિયમ દ્વારા કરવામાં આવી નથી.

નીતિ આયોગનું વહીવટી માળખું

- અધ્યક્ષ :** ભારતના પ્રધાનમંત્રી
- ઉપાધ્યક્ષ :** ભારતના પ્રધાનમંત્રી દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે. (વર્તમાન ઉપાધ્યક્ષ:- શ્રી સુમન બેરી, ઓગસ્ટ 2022ની સ્થિતિએ)
- સંચાલક પરિષદ (Governing Council) :** તમામ રાજ્યના અને વિધાનસભા ધરાવતા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના મુખ્યમંત્રીઓ અને વિધાનસભા ન ધરાવતા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરો.
- પ્રાદેશિક પરિષદ (Regional Council) :** ચોક્કસ પ્રાદેશિક મુદ્દાઓને સંબોધવા માટેની પરિષદ, જેમાં પ્રધાનમંત્રી અથવા તેમના નામાંકિતની અધ્યક્ષતામાં મુખ્યમંત્રીઓ અને લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરોનો સમાવેશ થાય છે.
- તદર્થ સભ્યપદ (Ad hoc Membership) :** રોટેશનલ ધોરણે અગ્રણી સંશોધન સંસ્થાઓમાંથી મહત્તમ 2 સભ્યોનો સમાવેશ.
- હોદ્દાની રૂએ સભ્યપદ (Ex - Officio Membership) :** કેન્દ્રીય મંત્રી પરિષદમાંથી વધુમાં વધુ ચાર સભ્યો પ્રધાનમંત્રી દ્વારા નામાંકિત કરવામાં આવશે.
- મુખ્ય કારોબારી (CEO) :** ભારત સરકારના સચિવના હોદ્દા પર રહેલ વ્યક્તિ કે જેની નિશ્ચિત કાર્યકાળ માટે પ્રધાનમંત્રી દ્વારા નિમણૂક.
- ખાસ આમંત્રિતો (Special Invitees) :** પ્રધાનમંત્રી દ્વારા નામાંકિત કોઈ ચોક્કસ ક્ષેત્રના વિશેષજ્ઞો અને નિષ્ણાતોનો સમાવેશ.

નીતિ આયોગનાં કેન્દ્રો

- ટીમ ઇન્ડિયા કેન્દ્ર :** જે રાજ્યો અને સંઘ વચ્ચે ઇન્ટરફેસ તરીકે કાર્ય કરે છે.
- જ્ઞાન અને નવીનીકરણીય કેન્દ્ર :** નીતિ આયોગના થિંક-ટેન્ક કૌશલનું નિર્માણ કરે છે.

નીતિ આયોગ દ્વારા ભાવિ આયોજન માટે નીચે મુજબના ત્રણ દસ્તાવેજોની રજૂઆત કરવામાં આવી છે

- 3 વર્ષનો એક્શન પ્લાન
- 7 વર્ષની મધ્યમગાળાની વ્યૂહરચના
- 15 વર્ષનો વિઝન દસ્તાવેજ

ભારતના 14મા ઉપરાષ્ટ્રપતિ : જગદીપ ધનખર

- તાજેતરમાં યોજાયેલી ઉપરાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી અંતર્ગત નેશનલ ડેમોક્રેટિક એલાયન્સ (NDA)ના ઉમેદવાર એવા જગદીપ ધનખર યુનાઈટેડ પ્રોગ્રેસિવ એલાયન્સ (UPA)ના ઉમેદવાર માર્ગેટ આલ્વાને હરાવીને ભારતના 14મા ઉપરાષ્ટ્રપતિ બન્યા છે.

ઉપરાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી વિશે

- ભારતીય બંધારણના અનુચ્છેદ-66 માં ઉપરાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી (Election of Vice - President) વિશેની જોગવાઈ દર્શાવવામાં આવી છે.
- અનુચ્છેદ-66(ii) મુજબ, આનુપાતિક પ્રતિનિધિત્વ (સમતુલ્યતાનો સિદ્ધાંત) અને ક્રમિક મત પદ્ધતિ (The Single Transferable vote system) દ્વારા પરીક્ષા રીતે ગુપ્ત મતદાનથી થાય છે. ઉપરાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી તેમનો કાર્યકાળ પૂર્ણ થતાં પહેલાં કરાવવાની હોય છે. ચૂંટણીમાં સંસદનાં બંને ગૃહોના સભ્યો ભાગ લે છે.
- રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા રાજ્યસભામાં નિયુક્ત કરાયેલા 12 સભ્યો પણ ભાગ લેશે. (2020 પછી લોકસભામાં રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા 2 એંગ્લો-ઈન્ડિયનની નિમણૂક કરવામાં આવતી નથી) રાષ્ટ્રપતિ અને ઉપરાષ્ટ્રપતિ ચૂંટણી અધિનિયમ, 1952ની કલમ-5(B)(b) મુજબ ચૂંટણીમાં નામાંકન માટે (ઉમેદવારી નોંધાવવા) 20 દરખાસ્ત મૂકનાર તથા 20 સભ્યોનું સમર્થન જરૂરી છે તથા કલમ - 5(C) મુજબ પ્રત્યેક ઉમેદવારે ભારતીય રિઝર્વ બેન્કમાં ₹ 15,000/- ડિપોઝિટ જમા કરાવવાની રહેશે.
- ઉપરાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણીનું સંચાલન ભારતનું ચૂંટણીપંચ કરે છે.
- મૂળ બંધારણમાં ઉપરાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી સંસદની સંયુક્ત બેઠકમાં કરવાની જોગવાઈ હતી, પરંતુ 11મા બંધારણીય સુધારા, 1961 દ્વારા તેને રદ કરવામાં આવી છે.
- હાલમાં ઉપરાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી માટે કુલ મતોની સંખ્યા 790 (245 રાજ્યસભા, 543 લોકસભા અને 2 નામાંકિત લોકસભા સભ્યો) છે. ચૂંટણીમાં કુલ લાયક 725 મતોમાંથી 528 મતો મેળવીને જગદીપ ધનખર ઉપરાષ્ટ્રપતિ બન્યા છે.

ઉપરાષ્ટ્રપતિ પદ માટેની યોગ્યતા

- બંધારણના અનુચ્છેદ - 66(iii) મુજબ

- ભારતનો નાગરિક હોવો જોઈએ.
- ઓછામાં ઓછી 35 વર્ષની ઉંમર હોવી જોઈએ.
- રાજ્યસભાનો સભ્ય બની શકે તેવી યોગ્યતા ધરાવતો હોવો જોઈએ.
- તેઓ સંઘ સરકાર/રાજ્ય સરકાર/સ્થાનિક સંસ્થા/અન્ય જાહેર સંસ્થા હેઠળ કોઈ લાભનું પદ ધરાવતા ન હોવા જોઈએ. (રાષ્ટ્રપતિ, ઉપરાષ્ટ્રપતિ, રાજ્યપાલ અથવા સંઘ કે રાજ્ય સરકારના મંત્રીપદને લાભનું પદ ગણાશે નહિ.)

કાર્યકાળ

- અનુચ્છેદ - 68 મુજબ 5 વર્ષ (હોદ્દો ગ્રહણ કરવાની તારીખથી)
- સામાન્ય રીતે જ્યાં સુધી નવા ઉપરાષ્ટ્રપતિ ન ચૂંટાય ત્યાં સુધી ઉપરાષ્ટ્રપતિ પોતાના હોદ્દા પર બની રહે છે. કોઈપણ વ્યક્તિ ગમે તેટલી વખત ઉપરાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી લડી શકે છે.

ઉપરાષ્ટ્રપતિની બેઠક ક્યારે ખાલી થયેલ ગણાશે?

- 5 વર્ષનો કાર્યકાળ પૂર્ણ થતાં,
- રાષ્ટ્રપતિને સંબોધીને રાજીનામું આપે તો,
- મૃત્યુ થાય તો,
- જો હોદ્દા માટે અયોગ્ય સાબિત થાય. (ચૂંટણી સંબંધી વિવાદ)
- બરખાસ્તગી દ્વારા : ઉપરાષ્ટ્રપતિને હટાવવા માટે રાષ્ટ્રપતિની જેમ મહાભિયોગ (Impeachment) પ્રક્રિયા નથી. તેમને હટાવવાનો પ્રસ્તાવ માત્ર રાજ્યસભામાં જ લાવી શકાય છે.
- તેમને અનુચ્છેદ-67 મુજબ, રાજ્યસભામાં પ્રભાવી અસરકારક બહુમત (Effective Majority) દ્વારા હટાવી શકાય તથા લોકસભાની સહમતી (સાદી બહુમતી) જરૂરી છે. પરંતુ આવો પ્રસ્તાવ લાવતાં પહેલાં 14 દિવસ પૂર્વે ઉપરાષ્ટ્રપતિને નોટિસ આપવી ફરજિયાત છે. (પ્રભાવી બહુમત (Effective Majority) એટલે ગૃહમાં રાજીનામુ, મૃત્યુ, ગેરલાયક ઠરેલ સભ્યને બાદ કરતા બાકી રહેલ કુલ બેઠક સભાના 50% + 1 બહુમત, જેને 'વાસ્તવિક બહુમત' પણ કહેવાય છે.)
- આકસ્મિક કારણોથી હોદ્દો ખાલી પડે તો શક્ય તેટલી ઝડપી ચૂંટણી કરાવવી, પણ 6 મહિનામાં જ કરાવવી એવો ઉલ્લેખ

Do you know?

- રાષ્ટ્રપતિ અને ઉપરાષ્ટ્રપતિની ચૂંટણી અંગે કોઈપણ વિવાદ ઉત્પન્ન થાય તો તેની તપાસ અને નિર્ણય સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય કરશે તથા સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયનો નિર્ણય અંતિમ ગણાશે. (અનુચ્છેદ - 71 મુજબ) ભારતમાં ઉપરાષ્ટ્રપતિનો હોદ્દો ઈ.સ. 1952થી શરૂ થયેલો છે. ડૉ. સર્વપલ્લી રાઘાકૃષ્ણન અને ડૉ. હમીદ અન્સારી એવા ઉપરાષ્ટ્રપતિ છે, જે સતત બે વખત અને કુલ 2 વખત ઉપરાષ્ટ્રપતિ પદ પર રહ્યા હોય.

નથી. નવા નિયુક્ત ઉપરાષ્ટ્રપતિનો કાર્યકાળ હોદ્દા ગ્રહણથી 5 વર્ષ સુધીનો રહેશે. ઉપરાષ્ટ્રપતિ ફરી વાર ઉપરાષ્ટ્રપતિ તરીકે ઉમેદવારી નોંધાવી ચૂંટાઈ શકે છે.

- નોંધીએ કે ઉપરાષ્ટ્રપતિને હોદ્દા પરથી દૂર કરવા માટે બંધારણમાં કોઈ જ કારણ ઉલ્લેખિત નથી.

ઉપરાષ્ટ્રપતિનાં પગાર-લથ્યાં

- ઉપરાષ્ટ્રપતિને રાજ્યસભાના સભાપતિ તરીકે પગાર મળે છે, જે વર્તમાનમાં 4 લાખ પ્રતિમાસ છે. તે ભારતની સંચિત નિધિ (એકત્રિત ફંડ)માંથી આપવામાં આવે છે.
- ઉપરાષ્ટ્રપતિ જ્યારે કાર્યકારી રાષ્ટ્રપતિ તરીકે કાર્ય કરે છે, ત્યારે તે રાષ્ટ્રપતિનો પગાર મેળવે છે.

ઉપરાષ્ટ્રપતિનાં કાર્યો અને શક્તિઓ

- બંધારણકોઈવિશેષકાર્યસૂચવેલનથી.તેસામાન્યરીતેરાષ્ટ્રપતિની અનુપસ્થિતિમાં કાર્યવાહક રાષ્ટ્રપતિ તરીકેની ફરજ બજાવે છે.

આથી જ તેમને “દિઝ સુપરફ્લુઅસ હાઈનેસ” કહેવામાં આવે છે.

- હોદ્દાની રૂએ રાજ્યસભાના સભાપતિ હોય છે. રાજ્યસભાની બેઠકોની અધ્યક્ષતા કરે છે. રાજ્યસભાની કાર્યવાહીનું સંચાલન કરે છે. રાજ્યસભામાં આચરણ-નિયમોનું પાલન કરાવે છે.
- કોઈ પ્રશ્ન પર રાજ્યસભામાં મતવિભાજનની સ્થિતિમાં મતદાન કરાવે છે તથા પરિણામની જાહેરાત કરે છે.
- સામાન્ય રીતે તે કોઈપણ પ્રસ્તાવ કે ખરડાના મતદાનમાં ભાગ લેતા નથી, પણ સરખા મતની સ્થિતિમાં તે નિર્ણાયક મત આપે છે.
- રાજ્યસભામાં ‘સ્થગન પ્રસ્તાવ’ રજૂ થાય, તો તેને સ્વીકારવો કે ન સ્વીકારવો તેનો નિર્ણય લે છે.
- તે ક્યારેક કેન્દ્રીય યુનિવર્સિટીઓના કુલપતિ તરીકે કાર્ય કરે છે.
- જ્યારે તે કાર્યકારી રાષ્ટ્રપતિ તરીકે કાર્ય કરે છે, ત્યારે તે રાષ્ટ્રપતિની બધી જ શક્તિઓ તેમને મળે છે તથા રાજ્યસભાના ચેરમેન તરીકે કાર્ય કરતા નથી.

ભારતના 49મા મુખ્ય ન્યાયાધીશ : ઉદય ઉમેશ લલિત

- તાજેતરમાં સર્વોચ્ચ અદાલત (SC)ના રાષ્ટ્રપતિશ્રીએ ન્યાયમૂર્તિ ઉદય ઉમેશ લલિતની ભારતના નવા મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે નિમણૂક કરી છે.
- જસ્ટિસ એન.વી. રમન્ના 26 ઓગસ્ટે પદ પરથી નિવૃત્ત થવા બાદ 27 ઓગસ્ટથી તેમણે ચાજ સંભાળ્યો છે. રમન્ના ભારતના 48મા CJI હતા અને 24 એપ્રિલ, 2021ના રોજ આ પદ પર તેમની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી.

જસ્ટિસ ઉદય ઉમેશ લલિત

- ઉદય ઉમેશ લલિત સુપ્રીમ કોર્ટના સૌથી વરિષ્ઠ જજ છે.
- તેમને બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયામાંથી સીધા જ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.
- ભારતીય સર્વોચ્ચ અદાલતના CJI તરીકેના શપથ લીધા બાદ, તેઓ ભારતના 49મા CJI બન્યા છે. જસ્ટિસ ઉદય ઉમેશ લલિત એ 2.5 (અઢી) મહિના માટે આ પદ પર કાર્યરત રહેશે અને 8 નવેમ્બર, 2022ના રોજ CJIના પદ પરથી નિવૃત્ત થશે.
- જસ્ટિસ લલિત લગભગ બીજા CJI હશે, જેમને બારમાંથી સીધા જ સર્વોચ્ચ અદાલતની બેંચમાં સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું.
- જસ્ટિસ એસ.એમ. સીકરી માર્ચ 1964માં સીધા જ સર્વોચ્ચ અદાલતની બેંચમાં ઉન્નતિ પામનાર પ્રથમ વકીલ હતા અને જાન્યુઆરી 1971માં 13મા CJI બન્યા હતા.
- વરિષ્ઠતાના આધારે સર્વોચ્ચ અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશની નિમણૂક કરવામાં આવે છે. (કોલેજિયમ પદ્ધતિ મુજબ)
- બંધારણના અનુચ્છેદ 124(2) મુજબ ભારતના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા CJI અને SCના અન્ય ન્યાયાધીશોની નિમણૂક કરવામાં આવે છે.

- CJI 65 વર્ષની ઉંમર સુધી પદ પર રહે છે. બંધારણ CJI માટે કોઈ નિશ્ચિત કાર્યકાળ પ્રદાન કરતું નથી. જો કે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ 124(4) અનુસાર રાષ્ટ્રપતિના આદેશ દ્વારા તેમને દૂર કરી શકાય છે.

નિમણૂક (Appointment)

- રાષ્ટ્રપતિ સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશોની નિમણૂક કરવાની સત્તા ધરાવે છે. બંધારણની મૂળ જોગવાઈ પ્રમાણે રાષ્ટ્રપતિએ મુખ્ય ન્યાયાધીશની નિમણૂક સર્વોચ્ચ અને વડી અદાલતનોના (તેમને જરૂરી લાગે તેવા) ન્યાયાધીશો સાથે મંત્રણા કરીને કરવાની રહેશે.
- અન્ય ન્યાયાધીશોની નિમણૂક માટે તેમણે મુખ્ય ન્યાયાધીશ તથા સર્વોચ્ચ અને વડી અદાલતનોના (તેમને જરૂરી લાગે તેવા) ન્યાયાધીશો સાથે મંત્રણા કરવાની રહેશે. અન્ય ન્યાયાધીશોની નિમણૂક માટે મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે મંત્રણા કરવી ફરજિયાત છે.
- ઉપરોક્ત મંત્રણા આધારિત નિમણૂકમાં સમય જતાં વિવાદાસ્પદ બની અને ‘મંત્રણા’ (Consultation) શબ્દનું સર્વોચ્ચ અદાલતે અલગ-અલગ ચુકાદાઓમાં અલગ-અલગ અર્થઘટન કર્યું છે.

- તે અંતર્ગત ન્યાયાધીશોની નિમણૂક માટે કોલેજિયમ સિસ્ટમ બનાવવામાં આવી. આ સિસ્ટમમાં સુપ્રીમ કોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ અને બીજા ચાર વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશ મળીને કુલ 5 જજો હોય છે.

કોલેજિયમ પદ્ધતિ

- મૂળ ભારતીય બંધારણમાં એવી વ્યવસ્થા આપવામાં આવી છે, જેમાં રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સુપ્રીમ કોર્ટના ન્યાયાધીશોની નિમણૂક કરવામાં આવે છે.
- રાષ્ટ્રપતિ આ નિમણૂક ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ તથા સુપ્રીમ કોર્ટના અન્ય ન્યાયાધીશો અને હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશો સાથે મંત્રણા (Consultation) કરીને કરે છે.
- હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશોની નિમણૂક ભારતના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે, પરંતુ આ કાર્ય કરતાં પહેલા રાષ્ટ્રપતિને સુપ્રીમ કોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ તથા તે રાજ્યના રાજ્યપાલ અને હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશો સાથે મંત્રણા કરવી જરૂરી છે.

CJા માટે નિમણૂક પ્રક્રિયા

- CJા ની નિમણૂકની બાબતમાં પદાધીન CJા તેમના અનુગામીની ભલામણ કરે છે.

SCના અન્ય ન્યાયાધીશો માટે

- SC ના અન્ય ન્યાયાધીશો માટે CJા દ્વારા પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવે છે. CJા કોલેજિયમના બાકીના સભ્યો (ઉચ્ચ ન્યાયાલયના સૌથી વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશો)ની સલાહ લે છે. તેમાં 4 વરિષ્ઠતમ ન્યાયાધીશોનો સમાવેશ થાય છે.

HC ના ન્યાયાધીશ માટે

- HC ના મુખ્ય ન્યાયાધીશની નિમણૂક રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા CJા અને તે રાજ્યના રાજ્યપાલ સાથે મંત્રણા કરીને કરવામાં આવે છે. અન્ય ન્યાયાધીશોની નિમણૂકમાં તે HCના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે મંત્રણા કરવામાં આવે છે. અહીં CJા નો અર્થ તેમની અધ્યક્ષતા વાળી અને 4 વરિષ્ઠતમ ન્યાયાધીશોની બનેલી કોલેજિયમ થાય છે.

HCના ન્યાયાધીશોની બદલી

- બદલીનો પ્રસ્તાવ CJા દ્વારા મૂકવામાં આવે છે. તેમાં જે HCમાંથી બદલી કરવાની હોય તે HCના મુખ્ય ન્યાયાધીશ અને જે HC માં બદલી કરવાની હોય તે HCના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે મંત્રણા કરવામાં આવે છે. CJા દ્વારા સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયના ન્યાયાધીશ સાથે પણ મંત્રણા કરવામાં આવે છે.
- HC ના મુખ્ય ન્યાયાધીશની બદલી વખતે CJા દ્વારા માત્ર SCના ન્યાયાધીશો સાથે મંત્રણા કરવામાં આવે છે.

કોલેજિયમ પદ્ધતિની શરૂઆત

- કોલેજિયમ પ્રણાલી 'ન્યાયાધીશોના કેસ' તરીકે ઓળખાતા ચુકાદાઓ દ્વારા ઉદભવી છે. સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા ન્યાયાધીશોના

કેસોમાં સંબંધિત બંધારણીય જોગવાઈઓના અર્થઘટન દ્વારા આ સિસ્ટમ અસ્તિત્વમાં આવી છે. નીચેના ત્રણ કેસોમાં કોલેજિયમ સિસ્ટમ અસ્તિત્વમાં આવી છે:

1. First Judges case

- એસ.પી. ગુપ્તા વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, 1981ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે બહુમતી નિર્ણય દ્વારા અવલોકન કર્યું કે ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશની માન્યતાની બંધારણમાં જોગવાઈ નથી.
- બંધારણીય પીઠે એ પણ નિર્ણય આપ્યો કે, અનુચ્છેદન 124 તથા 127 માં ઉલ્લેખ કરેલ 'મંત્રણા (Consultation)' શબ્દનો અર્થ 'સહમતી' (Concurrence) થતો નથી. જેનો અર્થ એ થાય છે કે ભલે રાષ્ટ્રપતિ ન્યાયાધીશો સાથે મંત્રણા કરે, પરંતુ તે નિર્ણય લેવા માટે સ્વતંત્ર છે.
- આ સીમાચિહ્નરૂપ કેસના ચુકાદાએ ન્યાયાલયના ન્યાયાધીશોની નિમણૂકને લગતી બાબતોમાં એક્ઝિક્યુટિવની તરફેણમાં સત્તાના સંતુલનને ઝુકાવ્યું.

2. Second Judges Case

- વર્ષ 1993માં સુપ્રીમ કોર્ટ એડવોકેટ ઓન રેકોર્ડ એસોસિએશન વિરુદ્ધ ભારત સરકાર કેસમાં 9 ન્યાયાધીશોની બંધારણીય પીઠે એસ.પી. ગુપ્તા કેસમાં આપેલા નિર્ણયને બદલ્યો તથા ન્યાયાધીશોની નિમણૂક અને ફેરબદલ માટે 'કોલેજિયમ સિસ્ટમ' નામની એક નવી પદ્ધતિની શરૂઆત કરી.
- આ નિર્ણય એ બાબત પર આપવામાં આવ્યો કે સુપ્રીમ કોર્ટને "ન્યાયપાલિકાની અખંડતા તથા સ્વતંત્રતાની રક્ષા"ના પક્ષમાં કાર્ય કરવું જોઈએ અને તેથી ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશને મહત્વ આપવું જોઈએ.
- કોલેજિયમ પદ્ધતિ બાબતે ન્યાયાલયે કહ્યું કે નામોની ભલામણ ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલતના અન્ય 2 વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશો સાથે મંત્રણા કરીને કરવામાં આવશે અને આ પ્રકારની ભલામણોને સામાન્ય રીતે રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા મંજૂરી આપવી જોઈએ.
- જ્યારે કોલેજિયમ રાષ્ટ્રપતિને નામોની યાદી આપે ત્યારે રાષ્ટ્રપતિ આ યાદીને માત્ર એકવાર વિચારવા માટે પાછું આપી શકે છે.
- બીજીવાર જ્યારે કોલેજિયમ રાષ્ટ્રપતિને લિસ્ટ આપે તો આવી સ્થિતિમાં રાષ્ટ્રપતિને પોતાની મંજૂરી આપવી જરૂરી છે.

3. Third Judges case

- વર્ષ 1998માં રાષ્ટ્રપતિ કે. આર. નારાયણને બંધારણના અનુચ્છેદ 143નો પ્રયોગ કરતાં 'મંત્રણા' (Consultation) શબ્દના અર્થ પર સુપ્રીમ કોર્ટ માટે એક રાષ્ટ્રપતિ સંદર્ભ (Presidential Reference) બહાર પાડ્યું.
- જવાબમાં સુપ્રીમ કોર્ટ નિમણૂક સંબંધિત અને ફેરબદલ સંબંધિત કામકાજ માટે 9 દિશાનિર્દેશ આપ્યા. જે હાલમાં કોલેજિયમનું

સ્વરૂપ બન્યું અને આ વ્યવસ્થા ત્યારથી લાગુ છે.

- આ કોલેજિયમમાં એક મુખ્ય ન્યાયાધીશ તથા 4 અન્ય ન્યાયાધીશો હશે. એ પણ માનવામાં આવ્યું કે હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશોની બાબતમાં સુપ્રીમ કોર્ટના ન્યાયાધીશ તથા જે તે હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશની સલાહ લેવાશે.
- જો કોલેજિયમમાં બે ન્યાયાધીશ કોઈ ન્યાયાધીશની નિમણૂકની વિરુદ્ધ હોય તો રાષ્ટ્રપતિને નીમવા માટેની સલાહ આપી શકાય નહિ.

કોલેજિયમનું મુખ્ય કાર્ય

- કોલેજિયમનું મુખ્ય કાર્ય સુપ્રીમ કોર્ટ તથા હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશોની નિમણૂક કરવાનું તથા ન્યાયાધીશોની બદલીને લઈને ચર્ચાવિચારણા કરવાનું છે.

રાષ્ટ્રીય ન્યાયિક નિયુક્તિ પંચ (NJAC) વિશે

- 99મા બંધારણીય સુધારો અધિનિયમ, 2014 દ્વારા સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયના અને ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ન્યાયાધીશની નિમણૂક માટે બનાવવામાં આવેલી કોલેજિયમ પ્રણાલી (Collegium System) નું સ્થાન રાષ્ટ્રીય ન્યાયિક નિયુક્તિ પંચ (National Judicial Appointments Commission-NJAC, 2014) એ લીધું હતું.
- જેમાં અનુચ્છેદ 124 અને 217માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. જે મુજબ રાષ્ટ્રપતિ NJAC ની ભલામણ દ્વારા ન્યાયાધીશોની નિમણૂક તથા બદલી કરે. ન્યાયિક નિયુક્તિ આયોગ અધિનિયમ, 2014 બનાવવામાં આવ્યો, જે મુજબ NJACમાં 6 સભ્યો હોવાની જોગવાઈ હતી.
- તેમાં ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ (આયોગના અધ્યક્ષ), કેન્દ્રીય કાયદા મંત્રી, સુપ્રીમ કોર્ટના બે વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશ અને બે નોમિનેટ કરેલા સભ્યોની જોગવાઈ હતી.
- નોમિનેટ સભ્યો એક સમિતિ દ્વારા નોમિનેટ કરવામાં આવે તેવી જોગવાઈ હતી. આ સમિતિમાં કુલ ત્રણ સભ્યો - વડાપ્રધાન,

સુપ્રીમ કોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશ, લોકસભાના વિરોધ પક્ષના નેતા હોય તેવી જોગવાઈ હતી. જો વિરોધપક્ષના નેતા ન હોય તો સૌથી મોટા વિપક્ષી દળના કોઈ પણ નેતા સમિતિમાં રહેશે અને બે નોમિનેટ સભ્યોમાં SC, ST તથા લઘુમતી કે મહિલાઓમાંથી પસંદગી કરવામાં આવશે.

- પરંતુ વર્ષ 2015માં સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયે 99મો બંધારણીય સુધારો અધિનિયમ, 2014 અને રાષ્ટ્રીય ન્યાયિક નિયુક્તિ પંચ 2014ને ગેરબંધારણીય જાહેર કર્યું. તેથી જૂની કોલેજિયમ પ્રણાલી ફરી કાર્યરત થઈ. આ ચુકાદો સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા Fourth Judges Case તરીકે ઓળખાય છે.
- સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયના મંતવ્ય મુજબ ન્યાયાધીશની નિમણૂક માટેની NJAC પ્રણાલી ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતાને પ્રભાવિત કરતી હતી.

નોંધ

- પરંપરા અનુસાર ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે સુપ્રીમ કોર્ટના સૌથી વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશની નિમણૂક કરવામાં આવે છે, પરંતુ આ પરંપરાનું વર્ષ 1973 અને 1977માં ઉલ્લંઘન થયું હતું.
- વર્ષ 1973માં ત્રણ વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશોને છોડીને એ.એન.રે (A.N Ray) ની મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી હતી.
- વર્ષ 1977માં તત્કાલીન વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશની નિમણૂક ન કરતાં એમ.એચ. બેગની મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી હતી.
- SCARA Vs Union of India (1993) ચુકાદામાં સ્પષ્ટ રીતે કહેવામાં આવ્યું હતું કે સુપ્રીમ કોર્ટના સૌથી વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશની જ મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવશે.

આંતરરાષ્ટ્રીય ઘટના

ભારત - યુ.એ.ઇ. - ફ્રાંસની પ્રથમ ત્રિપક્ષીય બેઠક

ચર્ચામાં કેમ?

- તાજેતરમાં ભારત, ફ્રાન્સ અને સંયુક્ત આરબ અમીરાતે નવા ત્રિપક્ષીય માળખાના ભાગરૂપે ઈન્ડો-પેસિફિક ક્ષેત્રોમાં સહયોગના સંભવિત ક્ષેત્રો પર ચર્ચા કરવા પર મંત્રણા કરી હતી.

સહયોગનાં મુખ્ય ક્ષેત્રો અને હેતુ

- ત્રણેય દેશો દ્વારા ઓળખવામાં આવેલા સહકારના ક્ષેત્રોમાં દરિયાઈ સુરક્ષા, પ્રાદેશિક જોડાણ, ઉર્જા અને ખાદ્ય સુરક્ષા તેમજ

સપ્લાય-ચેઇનની સ્થિતિસ્થાપકતા જેવાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાં સહયોગ વધારી સહભાગીદારીથી કાર્ય કરવું અને વિકાસને વેગ આપવો.

ભારત-ફ્રાન્સના દરિયાઈ ક્ષેત્રે સંબંધો

- ભારત અને ફ્રાન્સ એ સમુદ્ર દરિયાઈ અર્થતંત્રો ધરાવતાં રાષ્ટ્રો છે, જેમાં મત્સ્ય ઉદ્યોગ, બંદરો, શિપિંગ અને દરિયાઈ ટેકનોલોજી અને વૈજ્ઞાનિક સંશોધનનો સમાવેશ થાય છે.
- બંને રાષ્ટ્રોનું ભવિષ્ય સમુદ્ર અને મહાસાગર સાથે ગાઢ રીતે જોડાયેલું

છે, કારણ કે તેઓ વિશાળ વિશિષ્ટ આર્થિક ક્ષેત્ર ધરાવે છે.

- બંને દેશો પર્યાવરણ અને દરિયાઈ જૈવવિવિધતાનું સંરક્ષણ કરીને બ્લૂ ઇકોનોમી દ્વારા પોતપોતાના રાષ્ટ્રને આગળ વધારવા માંગે છે.
- બંને દેશો મહાસાગરોના સંરક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવા તેમજ મહાસાગરોને વૈશ્વિક મુક્ત વેપાર અને સામાન્ય કાયદાના અમલ માટે અનુકૂળ વિસ્તાર તરીકે જાળવી રાખવા માંગે છે.
- ફ્રાન્સ અને ભારત વચ્ચે લાંબા સમયથી મિત્રતા અને નિકટતાના સંબંધો છે. બંને દેશોએ વર્ષ 1998માં વ્યૂહાત્મક ભાગીદારીની સ્થાપના કરી, જે તેમના યુસ્ત અને વિકાસશીલ દ્વિપક્ષીય જોડાણ ઉપરાંત, વિવિધ આંતરરાષ્ટ્રીય સમસ્યાઓ પરના તેમના કરારનું પ્રતિક છે.
- દર વર્ષે ભારત અને ફ્રાન્સ વચ્ચે “વરુણ” નૌકાદળની કવાયત આયોજિત કરવામાં આવે છે. ભારત અને ફ્રાન્સ વચ્ચે વિવિધ ક્ષેત્રોમાં સહકાર છે, જેવા કે, સંરક્ષણ ક્ષેત્રે સહકાર, અવકાશ ક્ષેત્રે, નાગરિક પરમાણુ સહકાર, વૈજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી અને શિક્ષણ, પ્રવાસન ક્ષેત્ર વગેરે.

ભારત અને યુએઇના સંબંધો

- વર્ષ 1972માં બંને દેશો વચ્ચે રાજદ્વારી સંબંધો સ્થાપિત થયા હતા. UAEમાં ભારતીય દૂતાવાસની સ્થાપના 1973ના વર્ષમાં કરવામાં આવી હતી.
- બંને દેશો વચ્ચે લાંબા સમયથી ચાલતા સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક અને

આર્થિક સંબંધો આધારે ભારત અને UAE વચ્ચે ગાઢ મિત્રતા છે.

- UAEમાં લગભગ 30 લાખ ભારતીયો સુમેળથી રહે છે.
- UAE તેના વ્યાપાર મૈત્રીપૂર્ણ વાતાવરણ, ભારતીય અર્થતંત્રમાં રોકાણ કરવાની ઈચ્છા અને પ્રદેશમાં શાંતિ અને સ્થિરતા જાળવવામાં તેની મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકાને કારણે વિશિષ્ટ મહત્વ ધરાવે છે. UAEનું વિશાળ સાર્વભૈમ સંપત્તિ ભંડોળ ભારતમાં ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરના વિકાસમાં એક મહત્વના સ્ત્રોત તરીકે કામ કરી શકે. UAE એ FDIના ભારતના અગ્રણી સ્ત્રોતોમાંનું એક છે.
- UAE એ ચીન અમેરિકા બાદ ભારતનું સૌથી મોટા વેપારી ભાગીદાર દેશોમાંનું એક છે.

સહયોગનાં અન્ય ક્ષેત્રો

- માનવતાવાદી સહાય અને આપત્તિ રાહત
- બ્લૂ ઇકોનોમી
- બહુપક્ષીય મંચોમાં સહકાર
- નવીનતા અને સ્ટાર્ટઅપને પ્રોત્સાહન
- મેરિટાઇમ સિક્યોરિટી
- સાંસ્કૃતિક આદાન-પ્રદાન
- લોકોથી લોકો વચ્ચે સહકાર
- અન્ય સંભવિત ક્ષેત્રોની ઓળખ કરવી

ગ્રેટર માલે કનેક્ટિવિટી પ્રોજેક્ટ

યર્યામાં કેમ ?

- તાજેતરમાં ભારતીય પ્રધાનમંત્રી નરેન્દ્ર મોદી અને માલદીવના રાષ્ટ્રપતિ મોહમ્મદ સોલેહ દ્વારા ‘ગ્રેટર માલે કનેક્ટિવિટી પ્રોજેક્ટ’ લોન્ચ કરવામાં આવ્યો હતો.
- આ ઉપરાંત સાઇબર સિક્યોરિટી, આપત્તિ પ્રબંધન અને પોલીસ માળખાકીય વિકાસ માટે કરાર કરવામાં આવ્યા હતા.

ગ્રેટર માલે કનેક્ટિવિટી પ્રોજેક્ટ શું છે?

1. આ પ્રોજેક્ટમાં 6.74 Km લાંબા પુલ અને માલે અને નજીકના વિલિંગલી, ગુલ્હીફાલ્હુ અને થિલાફુશીના ટાપુઓ વચ્ચે કોઝ-વે લિંક હશે. તે રિન્યુએબલ એનર્જીનો ઉપયોગ કરશે.
2. આ પ્રોજેક્ટને ભારત તરફથી USD 100 મિલિયનની ગ્રાન્ટ અને USD 400 મિલિયનની લાઇન ઓફ ક્રેડિટ (LOC) દ્વારા ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવશે.
3. આ માલદીવમાં એકદરે સૌથી મોટો ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પ્રોજેક્ટ પણ છે.
4. આ પ્રોજેક્ટ માલદીવ માટે આર્થિક જીવનરેખા તરીકે ગણવામાં આવે છે અને માલદીવની લગભગ અડધી વસ્તી ધરાવતા ચાર મુખ્ય ટાપુઓ વચ્ચે કનેક્ટિવિટીમાં સુધારો કરી પરિવહન અને આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં ગતિશીલતા લાવશે.

5. ભારત દ્વારા માલદીવમાં વિવિધ પ્રોજેક્ટસની સમયસર પૂર્ણાકૃતિ કરવા ભારત દ્વારા લાઇન ઓફ ક્રેડિટમાં \$100 મિલિયનનો વધારો કરાયો છે.

6. દૂરના ટાપુઓ પર બોટ અથવા સી-પ્લેન લઈને પરિવહન કરવું સ્થાનિક રહેવાસીઓ માટે મુશ્કેલ છે, માટે તેઓ ફેરી અથવા બોટનો ઉપયોગ કરે છે, પણ ચોમાસા અને અન્ય પરિસ્થિતિઓમાં આ પદ્ધતિથી પરિવહન કરવું મુશ્કેલ બને છે. તેથી આ પ્રોજેક્ટ પરિવહનને સરળ બનાવી માલદીવના વિવિધ ટાપુઓને જોડશે.

લાઇન ઓફ ક્રેડિટ (LOC) શું છે?

- લાઇન ઓફ ક્રેડિટ એ કોઈ ગ્રાન્ટ નથી, પરંતુ વિકાસશીલ દેશોને રાહતદરે આપવામાં આવતી ‘સોફ્ટ લોન’ છે, જે ઉધાર લેનાર સરકારે ચૂકવવાની હોય છે.
- ક્રેડિટની એક લાઇન વ્યક્તિગત લોન અને ક્રેડિટ કાર્ડના સંયોજનની જેમ કામ કરે છે. આ ફોર્મેટમાં, જ્યારે જરૂર હોય ત્યારે તેના ક્રેડિટમાંથી પૈસા ઉપાડવાનો વિકલ્પ આપે છે. બધા પૈસાનો ઉપયોગ કરી નાખવો જરૂરી નથી અને જે પૈસાનો ઉપયોગ કર્યો હોય તેના માટે જ ચૂકવણી કરવાની હોય છે.
- ભારત દ્વારા અપાતી LOCs ભારતીય માલસામાન અને સેવાઓની

તમને ખાખી પહેરાવવા માટે આવી રહી છે
ગુજરાતની સર્વશ્રેષ્ઠ ફેકલ્ટી ટીમ

PSI/ASI (PRE+ MAINS)

Date **24-01-2023**

Time **8:30 to 10:30**

Fees **30000** (~~40000~~)

(Offer Valid till 24 January)

Address : 1st Floor, Ashwamegha Complex, Sargasan Cross Roads,
KH-0 Circle, Gandhinagar, Gujarat - 382421

 77788 98734 | 90549 03902 | 96249 43920 | 90549 06546

નિકાસને પ્રોત્સાહન આપવામાં પણ મદદ કરે છે, કારણ કે કારારના મૂલ્યના લગભગ 75% ભારતમાંથી મેળવવામાં આવે છે.

- કન્સેશનલ લાઈન્સ ઓફ ક્રેડિટ (LOCs) ના સ્વરૂપમાં સહાય ભારત સરકાર દ્વારા ભારતીય વિકાસ અને આર્થિક સહાય યોજના (IDEAS) હેઠળ એક્ઝિમ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા મારફત

પહોંચાડવામાં આવે છે.

- LOC હેઠળના પ્રોજેક્ટ વિવિધ ક્ષેત્રોમાં ફેલાયેલા છે (કૃષિ, ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર, ટેલિકોમ, રેલવે, ટ્રાન્સમિશન/પાવર, રિન્યુએબલ એનર્જી વગેરે).

ઇન્ટરનેશનલ નોર્થ-સાઉથ ટ્રાન્સપોર્ટ કોરિડોર (INSTC)

- તાજેતરમાં ઉત્તર-દક્ષિણ રેલવે કોરિડોર માર્ગે ભારત માટેનો પ્રથમ રશિયન રેલ ટ્રાન્ઝિટ કાર્ગો ઈરાન પહોંચ્યો છે.

INSTC શું છે?

- ઈન્ટરનેશનલ નોર્થ-સાઉથ ટ્રાન્સપોર્ટ કોરિડોર (INSTC) એક મલ્ટિ-મોડલ કનેક્ટિવિટી પ્રોજેક્ટ છે, જેનો હેતુ ભારત, રશિયા, ઈરાન, યુરોપ અને મધ્ય એશિયાને પરિવહન નેટવર્ક (જહાજ, રેલ અને રોડ) દ્વારા જોડવાનો છે.
- INSTC હિંદ મહાસાગરને પર્સિયન ગલ્ફ દ્વારા કેસ્પિયન સમુદ્ર સાથે જોડે છે.
- આ વેપાર માર્ગ 7200 કિ.મી. લાંબો છે, જેના અંતર્ગત રસ્તાઓ, જહાજો અને રેલવેના મલ્ટી-મોડ નેટવર્ક દ્વારા માલસામાનનું પરિવહન થાય છે. આ માર્ગ ભારત અને રશિયાને ઈરાન અને અઝરબૈજાન થઈને જોડે છે.
- ઈરાન, રશિયા અને ભારત દ્વારા સભ્ય દેશો વચ્ચે પરિવહન સહયોગને પ્રોત્સાહન આપવાના હેતુથી સેન્ટ પીટર્સબર્ગ ખાતે 12 સપ્ટેમ્બર, 2000ના રોજ તેની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.
- આ કારારને અઝરબૈજાન, બેલારુસ, બલ્ગેરિયા, આર્મેનિયા, ભારત, ઈરાન, કઝાકિસ્તાન, કિર્ગિસ્તાન, ઓમાન, રશિયા,

તાજિકિસ્તાન, તુર્કી અને યુક્રેન જેવા દેશો દ્વારા બહાલી આપવામાં આવી છે.

શા માટે ભારત INSTC ને સમર્થન આપે છે?

- ટ્રાન્ઝિટ ખર્ચ અને સમય ઘટાડવા માટે ભારત કોરિડોરને સમર્થન આપે છે. યુરોપ-બાઉન્ડ શિપમેન્ટ કે જે સુએઝ કેનાલ દ્વારા યુરોપ પહોંચવામાં 45-60 દિવસ લે છે, INSTC નો ઉપયોગ કરીને 23 દિવસમાં પહોંચાડી શકાય છે.
- કોરિડોર ઈરાન અને ઈરાક જેવા ખાડી દેશો સાથે ભારતના આર્થિક જોડાણમાં સુધારો કરશે.
- ભારતે ચાબહાર પોર્ટને INSTCના માળખામાં સામેલ કરવાની દરખાસ્ત કરી છે. ગયાવર્ષે તાશકંદમાં એક કનેક્ટિવિટી કોન્ફરન્સમાં વિદેશ પ્રધાન એસ જયશંકરે ચાબહાર બંદરને અફઘાનિસ્તાન સહિત મુખ્ય પ્રાદેશિક પરિવહન કેન્દ્ર તરીકે રજૂ કર્યું હતું.
- ઉપરાંત, આ કોરિડોર ભારતને તેની ઉર્જા જરૂરિયાતો પૂરી કરવામાં મદદ કરી શકે છે.
- ભારત INSTC દ્વારા સંકટગ્રસ્ત અફઘાનિસ્તાનને માનવતાવાદી સહાય પણ આપી શકે છે.
- કોરિડોરનો ઉદ્દેશ્ય ભારત અને રશિયા વચ્ચે કેરેજ ખર્ચમાં લગભગ 30 ટકાનો ઘટાડો કરવાનો અને ટ્રાન્ઝિટ સમયને 40 દિવસથી અડધો કરવાનો છે.
- ભારતમાં સંભવિત નિકાસ ક્ષેત્રો કે જે INSTCથી લાભ મેળવે છે, તેમાં નાશવંત સામાન (ફળો અને શાકભાજી), ઔદ્યોગિક પ્રિન્ટર, 3D પ્રિન્ટર, રોબોટિક એસેમ્બલી એસેસરીઝ વગેરે જેવી ઉચ્ચ મૂલ્યની વસ્તુઓ, ક્રોસ-બોર્ડર ઈ-કોમર્સ ક્ષેત્રોનો સમાવેશ થાય છે.
- INSTC એ ભારતને મધ્ય એશિયા, રશિયા સાથે જોડે છે અને બાલ્ટિક, નોર્ડિક અને આર્કટિક પ્રદેશ સુધી વિસ્તરણ કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.
- INSTC એ ભારત માટે ઈરાન, રશિયા અને તેનાથી પણ આગળ યુરોપ સાથે ટૂંકો વેપાર માર્ગ પૂરો પાડે છે, જેનાથી આર્થિક જોડાણમાં વધારો થવાથી રોજગારીની તકોનું પણ નિર્માણ થશે.
- INSTC એ ભારતની 'કનેક્ટ સેન્ટ્રલ એશિયા' નીતિને વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં ફળીભૂત કરશે.
- ભારત હવે અફઘાનિસ્તાન, મધ્ય એશિયા અને તેનાથી આગળ

પહોંચવા માટે પાકિસ્તાનને બાયપાસ કરી શકશે.

- ચાબહારની આસપાસ એક વિશેષ આર્થિક ક્ષેત્ર ઊભું કરીને ભારતીય કંપનીઓને ઉદ્યોગોની શ્રેણી સ્થાપવાની તક ઊભી કરી શકાશે. જેમ કે, નાલ્કો એલ્યુમિનિયમ સ્મેલ્ટર સ્થાપિત કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે.

INSTCનું મહત્વ

- INSTC દ્વારા મધ્ય એશિયાના દેશો કે જે લેન્ડલોક (એવા દેશો કે જે ચારેય બાજુએથી જમીન સરહદથી જોડાયેલા હોય) છે, ત્યાં સુધી માલસામાન ઉપલબ્ધ કરાવવાની પહોંચમાં વધારો થશે.
- કોરિડોરનો ધ્યેય મુંબઈ, મોસ્કો, તેહરાન, બાકુ (અઝરબૈજાન), બંદર અબ્બાસ, અસ્ટ્રાખાન (રશિયા) અને બંદર અન્ઝાલી જેવાં મોટા શહેરો વચ્ચેના વેપાર જોડાણોને સુધારવાનો છે.
- અઝરબૈજાન માર્ગ : અઝરબૈજાન દ્વારા INSTC માર્ગ એ ભારત, ઈરાન, અઝરબૈજાન, રશિયા અને કઝાકિસ્તાન વચ્ચેના વ્યાપારી પરિવહન જોડાણને શક્ય બનાવશે.

- ચાબહાર INSTC એકીકરણ : 2002 માં ભારત અને ઈરાને ચાબહારને સંપૂર્ણ ઊંડા સમુદ્ર બંદર તરીકે વિકસાવવા માટે લાંબા ગાળાના સોદા પર હસ્તાક્ષર કર્યા હતા. ચાબહાર બંદર એ 100,000 ટનથી વધુ વજનવાળા માલપરિવાહક જહાજોનું નિયમન કરી શકવા સક્ષમ છે.
- કઝાકિસ્તાન - તુર્કમેનિસ્તાન - ઈરાન રેલવે લિંક : ઉત્તર-દક્ષિણ ટ્રાન્સનેશનલ કોરિડોર તરીકે પણ ઓળખાય છે, જે 677-કિલોમીટરની રેલવે લાઇન છે, જે કઝાકિસ્તાન અને તુર્કમેનિસ્તાનને ઈરાન અને પર્સિયન ગલ્ફ સાથે જોડે છે.
- સધર્ન અર્મેનિયા-ઈરાન રેલવે કોરિડોર : તે કાળા સમુદ્રના બંદરોથી પર્સિયન ગલ્ફ બંદરો સુધીનાં સૌથી ટૂંકા પરિવહન માર્ગનું નિર્માણ કરશે.

INSTCના સભ્ય દેશો

- ભારત, આર્મેનિયા, કિર્ગિસ્તાન, રિપબ્લિક યુક્રેન, ઈરાન, અઝરબૈજાન, તાજિકિસ્તાન, રશિયા, બેલારુસ, ઓમાન, તુર્કી, કઝાખસ્તાન, સીરિયા

GPSC દ્વારા લેવાતી વર્ગ 1 & 2ની મુખ્ય પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમ મુજબ તૈયાર કરેલ પુસ્તકો

77779
91348

ભારતીય અર્થતંત્ર અને આયોજન

ઊર્જા રેટિંગ

ચર્ચામાં શા માટે ?

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય ઊર્જા મંત્રાલય દ્વારા દસમું વાર્ષિક સંકલિત રેટિંગ (Tenth Annual Integrated rating) પ્રકાશિત કરાયું છે. આ રેટિંગમાં ગુજરાતની છ વીજ વિતરણ કંપનીઓએ (DISCOMS) A+ રેટિંગ મેળવ્યું છે.

વાર્ષિક સંકલિત રેટિંગ વિષે

- વાર્ષિક સંકલિત રેટિંગની આ દસમી આવૃત્તિ છે. તેની શરૂઆત વર્ષ 2012માં કેન્દ્રીય ઊર્જા મંત્રાલયના ધોરણો મુજબ કરવામાં આવી હતી. આ રેટિંગ આપવાનું કામ ICRA અને CARE નામની રેટિંગ એજન્સીઓ કરે છે, જે માટે પાવર ફાયનાન્સ કોર્પોરેશન (PFC) સહયોગ આપે છે.
- વાર્ષિક સંકલિત રેટિંગ હેઠળ વિવિધ રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની ઊર્જા વિતરણ કંપનીઓને આવરી લેવામાં આવી છે. જેમાં 46 જાહેર Discoms, 14 ખાનગી Discoms અને ભારતભરમાંથી શ્રેષ્ઠ ઊર્જા વિભાગોનો સમાવેશ થાય છે.
- ઊર્જાવિતરણને નીચેની વિવિધ શ્રેણીમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા છે:
A+, A, B+, B, C+, C, D
- 12 જેટલા DISCOMS ને A+ રેટિંગ આપવામાં આવ્યું છે, જેમાં ગુજરાતની ચાર સરકારી DISCOMS અને બે ખાનગી DISCOMS ને A+ રેટિંગ મળ્યું છે.

ગુજરાતનું ઊર્જાક્ષેત્ર

- ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા વીજક્ષેત્રને સુધારવા માટે ઘણા પગલાં લેવામાં આવ્યાં છે. વર્ષ 2005માં ગુજરાતમાં વિદ્યુત બોર્ડની વીજ ઉત્પાદન, વીજ પ્રવહન અને વિતરણની પ્રવૃત્તિઓના માળખામાં ફેરફાર કરી ગુજરાત વિદ્યુત બોર્ડનું 7 કંપનીઓમાં નિગમીકરણ/વિભાગીયકરણ કરવામાં આવ્યું.
- જેમાં પાવર ટ્રેડિંગ તથા બીજી કંપનીઓના સંકલન અને નિયમન ગુજરાત ઊર્જા વિકાસ નિગમ લિ. (GUVNL), વીજ ઉત્પાદન ક્ષેત્રને

સંલગ્ન ગુજરાત સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રીસિટી કોર્પોરેશન લિ. (GSECL), વીજ પ્રવહન (Transmission) ક્ષેત્રને સંલગ્ન ગુજરાત એનર્જી ટ્રાન્સમિશન કોર્પોરેશન (GETCO) તેમજ વીજ વિતરણને સંલગ્ન 4 કંપનીઓ જેવી કે, મધ્ય ગુજરાત વીજ કંપની લિ. (MGVCL), દક્ષિણ ગુજરાત વીજ કંપની લિ. (DGVCL), ઉત્તર ગુજરાત વીજ કંપની લિ. (UGVCL) અને પશ્ચિમ ગુજરાત વીજ કંપની લિ. (PGVCL) 1 એપ્રિલ, 2005 થી કાર્યરત કરવામાં આવેલ છે.

- આ તમામ કંપનીઓની રચના ગુજરાત ઊર્જા વિકાસ નિગમ લિમિટેડ (GUVNL) નામની હોલ્ડિંગ કંપનીની પેટાકંપનીઓ તરીકે કરવામાં આવી છે. GUVNL રાજ્યમાં એકમાત્ર બલ્ક ખરીદનાર તેમજ વિતરણ કંપનીઓને બલ્ક સપ્લાયર પણ છે. તે રાજ્યમાં ટ્રેડિંગ ફંક્શન પણ હાથ ધરે છે.

ગુજરાતી પાવર કોર્પોરેશન લિ.

- ગુજરાત પાવર કોર્પોરેશન લિ. નો મુખ્ય ઉદ્દેશ નોડલ રાજ્ય તરીકે રાજ્યમાં ખાનગી/સંયુક્ત ક્ષેત્રની ભાગીદારીથી વીજ ઉત્પાદન વૃદ્ધિનો અને જુદા જુદા ઈંધણ આધારિત નવા વીજ મથકો શોધી કાઢવાનો અને તે માટે મિકેનિક -આર્થિક શક્તિ અહેવાલ તૈયાર કરવા માટે કાર્ય કરવાનો છે.

રેટિંગ આધારિત રેન્કિંગ (ગ્રેડ - A+)

ક્રમ	કંપની	રાજ્ય / UT	માલિકી
1	દક્ષિણ ગુજરાત વીજ કંપની લિ. (UGVCL)	ગુજરાત	સરકાર
2	મધ્ય ગુજરાત વીજ કંપની લિ. (MGVCL)	ગુજરાત	સરકાર
3	DNH વીજ કોર્પોરેશન લિ. (DNHPDCL)	દાદરા - નગરહવેલી	સરકાર
4	ઉત્તર ગુજરાત વીજ કંપની લિ. (UGVCL)	ગુજરાત	સરકાર
5	ટોરેન્ટ પાવર - અમદાવાદ	ગુજરાત	ખાનગી
6	અદાણી ઇલેક્ટ્રીસિટી મુંબઈ લિ.	મહારાષ્ટ્ર	ખાનગી
7	નોઈડા પાવર કંપની (NPCL)	ઉત્તર પ્રદેશ	ખાનગી
8	પશ્ચિમ ગુજરાત વીજ કંપની લિ. (PGVCL)	ગુજરાત	સરકાર

BSNL પુનરુત્થાન યોજના

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય કેબિનેટ દ્વારા ભારત સંચાર નિગમ લિમિટેડ (BSNL) ની એકંદર સ્પર્ધાત્મકતાને પ્રોત્સાહન આપવા અને તેની બેલેન્સ શીટમાં તણાવ ઓછો કરવા માટે BSNL પુનરુત્થાન યોજનાના ભાગરૂપે 1.64 લાખ કરોડની ફાળવણી સાથેના BSNL રીવાઈવલ પેકેજની જાહેરાત કરવામાં આવી છે.
- BSNL સેવાઓને અપગ્રેડ કરવા, સ્પેક્ટ્રમની ફાળવણી કરવા, તેની બેલેન્સ શીટને ડી-સ્ટ્રેસ કરવા અને ભારત બ્રોડબેન્ડ નિગમ લિમિટેડ (BBNL) ને BSNL સાથે મર્જ કરીને તેના ફાઈબર નેટવર્કને વધારવા હેતુથી કેબિનેટ દ્વારા ઉપરોક્ત નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે.

મુખ્ય મુદ્દાઓ

- ચાર વર્ષની માટેની આ યોજનામાં રોકડ અને બિન-રોકડ સહાય બંનેનો સમાવેશ થાય છે. ટેલિકોમ એક વ્યૂહાત્મક ક્ષેત્ર છે. BSNLનો વાયરલાઈન કનેક્શનનો હિસ્સો ઓક્ટોબર 2019માં 46.6%થી ઘટીને મે 2022ના અંતે 28.7% થઈ ગયો છે.
- ટેલિકોમ બજારમાં BSNLની હાજરી એ ટેલિકોમ ક્ષેત્રે એક માર્કેટ બેલેન્સર તરીકે કાર્ય કરે છે. BSNL એ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં ટેલિકોમ સેવાઓના વિસ્તરણ, સ્વદેશી ટેકનોલોજીના વિકાસ અને આપત્તિ રાહતમાં નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવે છે.

BSNL પુનરુત્થાન યોજનાના ભાગરૂપે નીચેના પગલાં લેવામાં આવશે :

A. BSNL સેવાઓને અપગ્રેડ કરવી

- સ્પેક્ટ્રમની વહીવટી ફાળવણી :** હાલની સેવાઓમાં સુધારો કરવા અને 4G સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે BSNL ને 900/1800 MHz બેન્ડમાં વહીવટી રીતે 44,993 કરોડ રૂપિયાના ખર્ચે ઈક્વિટી ઈન્ફ્યુઝન દ્વારા સ્પેક્ટ્રમ ફાળવવામાં આવશે. આ સ્પેક્ટ્રમ સાથે, BSNL માર્કેટમાં સ્પર્ધા કરી શકશે અને ગ્રામીણ વિસ્તારો સહિત તેમના વિશાળ નેટવર્કનો ઉપયોગ કરીને હાઈ સ્પીડ ડેટા પ્રદાન કરી શકશે.
- મૂડી ખર્ચ માટે નાણાકીય સહાય :** BSNL એ સ્વદેશી ટેકનોલોજીના વિકાસને વેગ આપવા માટે આત્મનિર્ભર 4G ટેકનોલોજી સ્ટેકનો ઉપયોગ કરવાની પ્રક્રિયામાં છે. તેથી આગામી 4 વર્ષ માટે અંદાજિત મૂડી ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે સરકાર રૂ. 22,471 કરોડનો મૂડી ખર્ચ કરશે, જેનાથી આત્મનિર્ભર 4G સ્ટેકના વિકાસને નોંધપાત્ર પ્રોત્સાહન મળશે.
- ગ્રામીણ વાયરલાઈન કામગીરી માટે વાયેબિલિટી ગેપ ફાઈનાન્સિંગ :** વ્યાપારી રીતે બિન-વ્યવહારુ પ્રકૃતિ હોવા છતાં, BSNL ગ્રામીણ/દૂરના વિસ્તારોમાં સરકારના સામાજિક ઉદ્દેશ્યોને પહોંચી વળવા વાયરલાઈન સેવાઓ પૂરી પાડે છે. સરકાર 2014-15 થી 2019-20 દરમિયાન કરવામાં આવેલ ગ્રામીણ વાયર-

લાઈન કામગીરી માટે BSNL ને વાયેબિલિટી ગેપ ફંડ તરીકે રૂ. 13,789 કરોડ આપશે.

- અધિકૃત મૂડીમાં વધારો :** સરકાર તેના એડજસ્ટેડ ગ્રોસ રેવન્યુ (AGR) લેણાં, મૂડી ખર્ચની જોગવાઈ અને સ્પેક્ટ્રમની ફાળવણીને બદલે અધિકૃત મૂડીને વધારીને રૂ. 1.50 લાખ કરોડ કરશે.

B. BSNLની બેલેન્સ શીટ પર દબાણ હળવું કરવું

- ઋણ સંરચના :** સરકાર BSNLને રૂ. 40,399 કરોડની રકમ માટે લાંબા ગાળાના બોન્ડ ઉભા કરી શકે તે માટે સાર્વભૌમ ગેરંટી પ્રદાન કરશે, જેથી BSNLને હાલના દેવાનું પુનર્ગઠન કરવામાં અને બેલેન્સ શીટ પરનું દબાણ ઘટાડવામાં મદદ મળશે.

C. BSNL ફાઈબર નેટવર્ક વધારવું

- BBNL અને BSNL નું વિલીનીકરણ :** ભારત બ્રોડબેન્ડ નેટવર્ક લિમિટેડ (BBNL) ને BSNL સાથે મર્જ કરવામાં આવશે, જેથી ભારતનેટ હેઠળ સ્થાપિત ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરનો વ્યાપક ઉપયોગ કરવામાં આવે.

Do you know?

- નેશનલ ઈન્વેસ્ટમેન્ટ પ્રમોશન એન્ડ ફેસિલિટેશન એજન્સી મુજબ, ભારતનો ટેલિકોમ ઉદ્યોગ વિશ્વમાં બીજા નંબરનો સૌથી મોટો ઉદ્યોગ છે.
- દેશની એકંદર ટેલિ-ડેન્સિટી 85.91% છે. જ્યાં શહેરી ટેલિ-ડેન્સિટી 137.26% અને ગ્રામીણ ટેલિ-ડેન્સિટી 58.50% જેટલી છે. (ડિસેમ્બર, 2021ની સ્થિતિએ)
- ટેલિ-ડેન્સિટી એટલે નિર્દિષ્ટ ભૌગોલિક વિસ્તારમાં 100 લોકો દીઠ નિશ્ચિત (લેન્ડલાઈન) ટેલિફોન જોડાણોની સંખ્યા. ટેલિ-ડેન્સિટી એ માથાદીઠ જીડીપી સાથે નોંધપાત્ર સંબંધ ધરાવે છે. તેનો ઉપયોગ દેશના મધ્યમ વર્ગ અથવા ચોક્કસ પ્રદેશની ખરીદ શક્તિના સૂચક તરીકે પણ થાય છે.

ભારત સંચાર નિગમ લિમિટેડ વિશે

- BSNL એ ટેકનોલોજી ઓરિએન્ટેડ ઈન્ટીગ્રેટેડ ટેલિકોમ સર્વિસ પ્રોવાઈડર છે.
- તે 100% સરકારી માલિકીનું જાહેર ક્ષેત્રનું ઉપક્રમ છે, જેની રચના વર્ષ 2000 કરવામાં કરવામાં આવી હતી.
- BSNL કંપની સ્વીચો અને ટ્રાન્સમિશન નેટવર્કના આયોજન, સ્થાપન, નેટવર્ક એકીકરણ અને જાળવણીનો બહોળો અનુભવ ધરાવે છે. BSNL પાસે વિશ્વ કક્ષાની ISO 9000 પ્રમાણિત ટેલિકોમ તાલીમ સંસ્થા છે.
- છેલ્લા કેટલાક સમયથી BSNL એ ખોટમાં ચાલી રહી છે. છેલ્લા પાંચ વર્ષમાં BSNLને ₹50,000 કરોડનું નુકસાન થયું છે.

BSNLની કામગીરી સુધારવા માટે અગાઉ કરવામાં આવેલ પ્રયાસો

- BSNLની કામગીરી સુધારવા માટે અગાઉ પણ ઘણા પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે. ઉદાહરણ તરીકે, સામ પિત્રોડાની આગેવાની હેઠળની સમિતિએ PSUને ફરી કાર્યરત કરવા માટે 15-પોઈન્ટની યોજનાની ભલામણ કરી હતી, જેમાં ખાનગી ક્ષેત્રમાંથી ચીફ એક્ઝિક્યુટિવને PSUમાં નિમણૂક આપવી, સ્ટાફને ઓછો કરવો, વિવિધ કામગીરીઓ માટે સંચાલિત સેવાઓનું મોડલ અપનાવવું વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

- કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા BSNLને સ્પેક્ટ્રમ પેમેન્ટ્સ, સોફ્ટ લોન અને ગ્રાન્ટ પર રિફંડના સ્વરૂપમાં નાણાકીય સહાય પણ આપી છે.
- 2019 માં, કેન્દ્રએ PSUને ટકી રહેવામાં મદદ કરવા માટે ₹70,000 કરોડના પુનઃસજીવન પેકેજની જાહેરાત કરી હતી, જેમાં મહાનગર ટેલિકોમ નિગમ લિમિટેડ (MTNL) અને BSNLના વિલીનીકરણની દરખાસ્ત કરવામાં આવી હતી.
- થોડા સમય પહેલા BSNLના કર્મચારીઓ માટે વોલંટરી રિટાયરમેન્ટ યોજના લાવવામાં આવી હતી.

FDI નો પ્રવાહ

ચર્ચામાં શા માટે ?

- તાજેતરમાં વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ મંત્રાલય દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરાયેલા આંકડા મુજબ, ભારતમાં વર્ષ FY 2021-22 દરમિયાન અત્યાર સુધીના સૌથી વધારે પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ (FDI – Foreign Direct Investment) 6,31,050 કરોડ (84.8 બિલિયન ડોલર) રૂપિયાનો પ્રવાહ દેશમાં આવ્યો છે, જે પાછલા વર્ષ કરતાં 2.87 બિલિયન ડોલર વધારે છે.

સૌથી વધારે FDI મેળવનાર રાજ્યો

ક્રમાંક	રાજ્ય	રકમ(લાખ કરોડ રૂપિયા)	ટકાવારી (%)
1	કર્ણાટક	1,62,830	37.55
2	મહારાષ્ટ્ર	1,14,964	26.26
3	દિલ્હી	60,000	13.93
4	તમિલનાડુ	22,396	5.10
5	હરિયાણા	20,971	4.76
6	ગુજરાત	20,169	4.40

મુખ્ય બાબતો

- ભારતે આ વર્ષે સૌથી વધુ FDI પ્રવાહ મેળવ્યો છે. સાથે-સાથે ઉત્પાદન ક્ષેત્ર (Manufacturing Sector) માં FDI પ્રવાહમાં તીવ્ર વધારો પણ નોંધ્યો છે. ઉત્પાદન ક્ષેત્રમાં FDI વર્ષ 2021-22 માં 89,766 કરોડથી વધી વર્ષ 1,58,332 કરોડ થઈ ગયું છે. જેમાં 76% જેટલો જંગી વધારો નોંધાયો છે .
- ભારતમાં ઉત્પાદન ક્ષેત્રમાં FDI માં જંગી વધારા પાછળ ભારત સરકારની મુક્ત નીતિઓ છે. ઉત્પાદન ક્ષેત્રમાં 100% FDI ઓટોમેટિક રૂટ (Automatic Route) ના માધ્યમથી આવકારવામાં આવે છે. ઉપરાંત, ઈ-કોર્મસના માધ્યમથી ઉત્પાદકો તેમના માલને સરકારની પરવાનગી વગર વેચી પણ શકે છે.

- UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) ના રિપોર્ટમાં, ભારતે વિશ્વની ટોપ 20 અર્થવ્યવસ્થાઓમાં FDI પ્રવાહમાં 7 મો ક્રમાંક હાંસલ કર્યો છે.

ગુજરાત

- ગુજરાતમાં આ વર્ષે FDI ના પ્રવાહમાં ધરખમ ઘટાડો નોંધાયો છે. તે FDI પ્રવાહમાં ગયા વર્ષે પ્રથમ સ્થાનેથી આ વર્ષે છઠ્ઠા સ્થાને ઘટકેલાયું છે.
- ગુજરાત વિદેશી FDI કરતાં સ્વદેવી રોકાણને વધારે આકર્ષે છે. ગુજરાતમાં એન્જિનિયરિંગ અને ફાર્મા ઉદ્યોગોમાં FDI પ્રવાહ વધારે છે.
- જોકે વિદેશી નિવેશકોની નજરમાં ગુજરાત રાજકીય-આર્થિક દૃષ્ટિએ બહુ સ્થિર રાજ્ય છે. જેથી ગુજરાતમાં FDI પ્રવાહનું પ્રમાણ એકંદરે ટોપ 5માં રહે છે.

ટોપ સેક્ટર

- કોમ્પ્યુટર સોફ્ટવેર & હાર્ડવેર – 24.60 %
- સેવા ક્ષેત્ર (બેન્કિંગ, વીમા, R & D, કુરિયર) – 12.13 %
- ઓટોમોબાઈલ ઈન્ડસ્ટ્રી – 11.89 %
- ટ્રેડિંગ – 7.72%
- બાંધકામ પ્રવૃત્તિઓ – 5.52 %

પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ (FDI)

- જ્યારે કોઈ વિદેશી સંસ્થા બીજા અન્ય દેશમાં રોકાણ કરે અને તેણે કરેલું રોકાણ કંપની કે સંસ્થાની હિસ્સેદારી અથવા મેનેજમેન્ટનું નિયમન કરવા કરાયું હોય તો તેને 'પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ' (FDI) કહેવાય છે.
- પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ માત્ર પૈસાના નિવેશ સુધી સીમિત નથી, પરંતુ તેમાં ટેકનોલોજી, નોલેજ, કૌશલ્ય, આંતરમાળખાનો વિકાસ વગેરે સમાવિત હોય છે.
- મોટાભાગે, પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણથી કોઈ કંપની અથવા ક્ષેત્રમાં હિસ્સેદારી અને મેનેજમેન્ટમાં નિયમન કરી, તે દેશમાં સક્રિય રીતે કાર્ય કરી શકાય છે.

- FDIના માધ્યમથી કરવામાં આવતું રોકાણ લાંબાગાળાનું રોકાણ હોય છે. માટે જે દેશનો આર્થિક વિકાસ અને કૌશલ્ય વધારે હોય છે, તે દેશ વધારે FDIના રોકાણને પ્રોત્સાહિત કરે છે.

પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણના ઉદ્દેશ્યો

- વેચાણમાં વૃદ્ધિ
- ક્ષેત્રોનું વૈવિધ્યીકરણ
- સંસાધનોનું સંપાદન

ભારતમાં વિવિધ દેશોમાંથી આવતું FDI

ક્રમાંક	દેશ	ટકાવારી (%)
1	સિંગાપુર	27.1
2	અમેરિકા (US)	17.94
3	મોરિશિયસ	15.98
4	નેધરલેન્ડ	7.86
5	સ્વિત્ઝર્લેન્ડ	7.31

ભારતમાં FDIનું વર્ગીકરણ

- કેટેગરી - I : 100% FDI ઓટોમેટિક માર્ગથી મંજૂરી. જેમાં રોકાણકારને સરકારકેરિઝર્વબેન્કપાસે પૂર્વમંજૂરી લેવી પડતી નથી.
ક્ષેત્ર : મેડિકલ ડિવાઈઝ, થર્મલ પાવર, વીમા
- કેટેગરી - II : FDI રોકાણ માટે સરકારની પરવાનગી જરૂરી.
ક્ષેત્ર : બ્રોડકાસ્ટ સેવા, બેન્કિંગ ક્ષેત્ર, ખનન વગેરે
- FDIની પરવાનગી નિષેધ ક્ષેત્ર : એટોમિક ઊર્જા, સંરક્ષણમાં હથિયારો અને વિસ્ફોટકો.

FDIના ફાયદા

- FDI નો પ્રવાહ જે દેશમાં (હોસ્ટ દેશ) કરવામાં આવે છે તે દેશના નિવેશમાં વૃદ્ધિ થાય છે, જેના કારણે દેશની આવક અને રોજગારીમાં વૃદ્ધિ થાય છે.
- FDI દ્વારા હોસ્ટ દેશમાં આધુનિક તકનીકીમાં વધારો થાય છે.
- દેશની આયાતમાં ઘટાડો કરીને નિકાસની તકોમાં વૃદ્ધિ કરવા મહત્વપૂર્ણ.
- દેશના ઉદ્યોગોમાં મેનેજમેન્ટના સ્તરમાં વૃદ્ધિ કરી, મેનેજમેન્ટમાં સુધારો કરવામાં મદદરૂપ.
- ઘરેલું એકાધિકાર (Domestic Monopoly)ને ઘટાડી, દેશમાં સ્પર્ધાત્મક વાતાવરણ બનાવવામાં મદદરૂપ. FDI દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલા ઉદ્યોગો જ્યારે પોતાના નફામાંથી કર ચૂકવે છે, ત્યારે દેશની આવક વધે છે.

- FDI થી ઘરેલું ઉદ્યોગો અન્ય દેશના ઉદ્યોગોમાં રોકાણ કરવા માટે પ્રતિબદ્ધ બને છે.

FDIના ગેરફાયદા

- પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ જરૂરી ક્ષેત્રોને મહત્વ આપવાના બદલે વધુ નફાવાળા ક્ષેત્રોમાં મૂકી પ્રવાહને અગ્રતા આપે છે.
- પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ કેટલાક કિસ્સામાં રાષ્ટ્રીય હિતમાં દખલગીરી કરી શકે છે. પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ અયોગ્ય અને અનૈતિક વેપારને ટેકો આપી શકે.
- પ્રત્યક્ષ વિદેશી રોકાણ કેટલાક કિસ્સામાં નાના અને મધ્યમ ઉદ્યોગોને અડચણરૂપ થાય છે.

ભારતમાં FDIની વૃદ્ધિ માટે સરકારનાં પગલાં

- સરકારે ફોરેન એક્સચેન્જ મેનેજમેન્ટ એક્ટ (FEMA) ના નિયમોમાં સુધારો કર્યો છે, જેથી દેશમાં FDI ના પ્રવાહને સરળતાથી મંજૂરી મળી શકે.
- PM ગતિ શક્તિ, સિંગલ વિન્ડો ક્લિયરન્સ અને GIS-મેપ્સ લેન્ડ બેન્ક જેવાં પગલાંના અમલીકરણથી 2022માં FDI ના પ્રવાહમાં વધારો થવાની અપેક્ષા છે.
- દેશમાં FDI બાબતોની પ્રક્રિયા સરળ બનાવવા માટે 'ફોરેન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ ફેસિલિટેશન પોર્ટલ (FIFP)' નામથી ઓનલાઈન સિંગલ વિન્ડો સિસ્ટમની શરૂઆત કરવામાં આવી છે.
- સપ્ટેમ્બર 2021માં, કેન્દ્રીય કેબિનેટે ટેલિકોમ સેક્ટરમાં ઓટોમેટિક રૂટ દ્વારા 100% FDIને મંજૂરી આપી હતી, જે અગાઉના 49% જેટલી હતી. ઓગસ્ટ 2021 માં, સરકારે વીમા ક્ષેત્રમાં 74% FDI મર્યાદાને મંજૂરી આપી હતી.
- સરકારે FDI નીતિ - 2017માં સુધારા કરી કોલસા ઉદ્યોગ અને ખનન જેવાં મહત્વના ક્ષેત્રોમાં 100% FDI ને ઓટોમેટિક માર્ગથી મંજૂર આપી છે.
- આત્મનિર્ભર ભારત મિશન અંતર્ગત 'પ્રોડક્શન લિંક ઇન્સેન્ટીવ (PLI)' યોજનાની શરૂઆત કરવામાં આવી, જે દેશમાં ઉત્પાદન વૃદ્ધિ માટે FDI લાવવામાં મદદ કરશે.
- દેશમાં કેટલાંક આરક્ષિત ક્ષેત્રોમાં ધીમે-ધીમે સરકાર દ્વારા FDI પરવાનગી આપવામાં આવી રહી છે.
- સરકારે દેશમાં FDIને વધારે આકર્ષક બનાવવા માટે કાયદા, યોજનાઓ અને નીતિમાં ધરખમ બદલાવો કર્યા છે. ઉ.દા. કંપની ધારા, ફોરેન એક્સચેન્જ મેનેજમેન્ટ એક્ટ (FEMA) વગેરે.
- સરકાર 2022માં અવકાશ પ્રવૃત્તિ બિલના ભાગરૂપે ઓછામાં ઓછી ત્રણ નીતિઓ (સ્પેસ કોમ્યુનિકેશન પોલિસી, રિમોટ સેન્સિંગ પોલિસી અને ટ્રાન્સફર ઓફ ટેકનોલોજી પોલિસી) રજૂ કરે તેવી શક્યતા છે. આ બિલ ભારતીય અવકાશ ક્ષેત્રમાં વિદેશી FDIને આવકારે તેવી અપેક્ષાઓ છે.

Monetary Policy

ચર્ચામાં કેમ?

- રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયાએ ઓગસ્ટ-2022 ની મોનેટરી પોલિસી કમિટીની સમીક્ષામાં નવેસરથી દરમાં વધારાની જાહેરાત કરી છે. રેપો રેટમાં 50 bps (Basis points) નો વધારો કરીને 5.40% કરવામાં આવ્યો છે. RBI ના ગવર્નર શક્તિકાંત દાસે જણાવ્યું હતું કે, કુગાવો એ પ્રાથમિક ચિંતા છે. તેમના જણાવ્યા અનુસાર નજીકના ગાળામાં કુગાવો 4% જેટલો જોવા મળશે.

મોનેટરી પોલિસી ઓગસ્ટ 2022 ના મુખ્ય મુદ્દાઓ

- રેપોરેટ અથવા ટૂંકાગાળાનો મુખ્ય ધિરાણ દર 2022 માં સતત ત્રીજી વખત 50 bps વધીને 5.4% થયો છે. કુગાવાને કાબુમાં લેવા માટે મે 2022 થી રેપોરેટમાં 140 bps નો વધારો.
- વાસ્તવિક જીડીપી વૃદ્ધિ અનુમાન: ક્વાર્ટર-1માં 16.2%, ક્વાર્ટર-2માં 6.2%, ક્વાર્ટર-3માં 4.1% અને ક્વાર્ટર-4 માં 4%
- 2022-23 માટે જીડીપી વૃદ્ધિ અનુમાન 7.2% પર જાળવી રાખ્યું છે.
- 2023-24 (ક્વાર્ટર-1) માટે વાસ્તવિક GDP વૃદ્ધિ 6.7%નો અંદાજ છે.
- રિટેલ કુગાવાની આગાહી પણ 2022-23 માટે 6.7% પર જાળવી રાખવામાં આવી છે. ઘરેલુ આર્થિક પ્રવૃત્તિનું વિસ્તરણ થવાની શક્યતા.
- RBI રૂપિયાની સ્થિરતા જાળવી રાખવાનો પ્રયાસ કરશે. હાલમાં, નાણાકીય વર્ષ 2022 માં 4 ઓગસ્ટ સુધી યુએસ ડોલર સામે રૂપિયાનું મૂલ્ય 4.7% ઘટ્યું છે.
- નાણાકીય વર્ષ 2023માં 3 ઓગસ્ટ સુધી ભારતે USD 13.3 બિલિયનનો ખૂબ મોટો FPIમાં આઉટફ્લો અનુભવ્યો છે.
- ભારતનો ફોરેન એક્સચેન્જ રિઝર્વ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ચોથા નંબરે છે. (\$ 572.7 બિલિયન)
- NRI ને દેશમાં તેમના પરિવારો વતી શિક્ષણ અને જરૂરિયાતોની ચૂકવણી માટે ભારત બિલ પેમેન્ટ સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી આપવા માટે એક મિકેનિઝમ લાગુ કરવામાં આવશે.

મોનેટરી પોલિસી વિશે

- તે MPC દ્વારા નિર્ધારિત મેક્રો ઈકોનોમિક પોલિસી છે. નાણાકીય નીતિ એ એવા સાધનોનો સમૂહ છે, જેના દ્વારા રાષ્ટ્રની કેન્દ્રીય બેંક અન્ય બેંકો, તેના ગ્રાહકો અને તેના વ્યવસાયો માટે ઉપલબ્ધ નાણાના એકંદર પુરવઠાને નિયંત્રિત કરીને ટકાઉ આર્થિક વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવાનું કામ કરે છે. તેનો ઉપયોગ કુગાવો, વપરાશ, વૃદ્ધિ અને તરલતા માટેના મેક્રો ઈકોનોમિક હેતુઓ હાંસલ કરવા માટે કરવામાં આવે છે.

મોનેટરી પોલિસીનો ઉપયોગ

- દેશની નાણાકીય સત્તા દ્વારા અર્થતંત્રમાં નાણાના પુરવઠાને નિયંત્રિત કરવો.
- ભાવની સ્થિરતા અને વિનિમય દરો જાળવવા કુગાવાના દરો અને વ્યાજ દરોને સમાયોજિત કરે છે.
- RBI કેન્દ્ર સરકારના વિકાસલક્ષી એજન્ડા માટે નાણાકીય નીતિને નિયંત્રિત કરે છે.

મોનેટરી પોલિસી દ્વારા નિર્ધારિત કરાતા વિવિધ દરો (ઓગસ્ટ 2022ના દરે)

(1) રેપોરેટ = 5.40% : એ વ્યાજ દર કે જેના પર રિઝર્વ બેંક લિક્વિડિટી એડજસ્ટમેન્ટ ફેસિલિટી (LAF) ઠેઠળ તમામ બેન્કોને ટૂંકાગાળાની લોન પૂરી પાડે છે.

(2) રિવર્સ રેપોરેટ = 3.35% : રિવર્સ રેપોરેટ એ દર છે કે જેના પર દેશની મધ્યસ્થ બેંક (RBI) વ્યાપારી બેંકો પાસેથી નાણા ઉઠીના લે છે.

(3) Cash Reserve Ratio (CRR) = 4.50% : કેશ રિઝર્વ રેશિયો (CRR) એ નાણાની ટકાવારી છે, જે બેંકે રોકડ સ્વરૂપે RBI પાસે રાખવાની હોય છે.

(4) Statutory Liquidity Ratio (SLR) = 18% : SLR એ સમય અને માંગની જવાબદારીઓને પહોંચી વળવા બેંકે તેની પાસે રાખવી પડતી અસ્ક્યામતોનું પ્રમાણ છે. દરેક બેંકે ભારતમાં રિઝર્વ બેંક સત્તાવાર ગેઝેટમાં સૂચના દ્વારા સમયાંતરે સ્પષ્ટ કરે તેટલી અસ્ક્યામતો જાળવવી જરૂરી છે. આવી અસ્ક્યામતો સામાન્ય રીતે સરકારી સિક્યોરિટીઝ, રોકડ અને સોનામાં હોઈ શકે.

(5) Bank Rate = 5.65% : બેંક રેટ એ વ્યાજનો દર છે, જે મધ્યસ્થ બેંક (RBI) દ્વારા વ્યાપારી બેંકોને લોન આપતી વખતે તેમની પાસેથી વસૂલવામાં આવે છે, જે દરે રિઝર્વ બેંક એક્સચેન્જ અથવા અન્ય કોમર્શિયલ પેપરના બિલ ખરીદવા અથવા રીડિસ્કાઉન્ટ કરવા તૈયાર થાય છે. બેંક રેટ બેન્કોની અનામત જરૂરિયાતો (CRR અને SLR) ને સંતોષવામાં નિષ્ફળ રહેતી બેંકો પર ચાર્જ કરવામાં આવતા દંડના દર તરીકે કાર્ય કરે છે.

(6) Marginal Standing facility (MSF) = 5.15% : એવો દંડાત્મક દર કે જેના પર બેંકો પૂર્વનિર્ધારિત મર્યાદા સુધી રિઝર્વ બેંક પાસેથી રાતોરાત ઉઘાર લઈ શકે છે.

(7) લિક્વિડિટી એડજસ્ટમેન્ટ ફેસિલિટી (LAF) : LAF એ રિઝર્વ બેન્કની કામગીરીનો ઉલ્લેખ કરે છે, જેના દ્વારા તે બેન્કિંગ સિસ્ટમમાં/માંથી તરલતાને ઈન્જેક્ટ કરે/શોષિત કરે છે. તેમાં રાતોરાત તેમજ ટર્મ રેપો/રિવર્સ રેપો (નિશ્ચિત તેમજ ચલ દરો), SDF અને MSF નો સમાવેશ થાય છે.

મોનેટરી પોલિસી કમિટી (MPC)

- RBI એક્ટ (2016ના સુધારા મુજબ) કુગાવાના લક્ષ્યને હાંસલ કરવા માટે જરૂરી નીતિ દર નક્કી કરવા માટે છ સભ્યોની મોનેટરી પોલિસી કમિટી (MPC) ની રચના કરવાની જોગવાઈ કરે છે.
- MPC ત્રણ આંતરિક સભ્યો ધરાવે છે: અધ્યક્ષ તરીકે હોદ્દાની રૂએ RBIના ગવર્નર; સભ્ય તરીકે હોદ્દાની રૂએ નાણાકીય નીતિનો હવાલો સંભાળતા ડેપ્યુટી ગવર્નર; અને બેંકના એક અધિકારી જેમને કેન્દ્રીય બોર્ડ દ્વારા સભ્ય તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત ત્રણ બાહ્ય નિષ્ણાતોનો MPCમાં સમાવેશ થાય છે. MPC કુગાવાના લક્ષ્યને હાંસલ કરવા માટે જરૂરી પોલિસી રેપો રેટ નક્કી કરે છે.

- MPCને વર્ષમાં ઓછામાં ઓછી ચાર વખત મળવું જરૂરી છે. MPCની બેઠકનો કોરમ ચાર સભ્યોનો છે.
- MPC ના દરેક સભ્ય પાસે એક મત હોય છે, અને મતોની સમાનતાની સ્થિતિમાં, RBIના ગવર્નર પાસે નિર્ણાયક મત હોય છે.

નાણાકીય નીતિ (મોનેટરી પોલિસી) અને રાજકોષીય નીતિ (ફિસ્કલ પોલિસી) વચ્ચેનો મુખ્ય તફાવત

- નાણાકીય નીતિ એ કેન્દ્રીય બેંકની પ્રવૃત્તિઓનો સંદર્ભ આપે છે, જે અર્થતંત્રમાં નાણા અને ધિરાણના પ્રવાહને પ્રભાવિત કરે છે. તેનાથી વિપરીત રાજકોષીય નીતિ દ્વારા સરકાર કરવેરા અને ખર્ચ અંગેના નિર્ણયો લે છે.

ઊર્જા ક્ષેત્રની સંશોધિત વીજ વિતરણ યોજના

- તાજેતરમાં જ વડાપ્રધાનશ્રી દ્વારા 'Ujjwal Bharat Ujjwal Bhavishya – Power @2047' કાર્યક્રમ અંતર્ગત ઊર્જા ક્ષેત્રને લગતી સંશોધિત વીજવિતરણ યોજનાની (રિવેન્જ ડિસ્ટ્રિબ્યુશન સેક્ટર સ્કીમ)ની જાહેરાત કરવામાં આવી.
- આ કાર્યક્રમ દરમિયાન તેમણે રૂફટોપ સોલાર પ્લાન્ટની સ્થાપનાની પ્રક્રિયાની નોંધણીને ઓનલાઇન ટ્રેક કરી શકાય તે હેતુથી રૂફટોપ સોલાર માટેના રાષ્ટ્રીય પોર્ટલનું અનાવરણ તેમજ વિવિધ ગ્રીન એનર્જી પ્રોજેક્ટનો પણ શિલાન્યાસ કર્યો હતો.

- અને નાણાકીય સ્થિરતામાં સુધારો કરીને સમગ્ર ભારતમાં AT&C (એગ્રીગેટ ટેકનીકલ કોમર્શિયલ લોસ)નુકસાન ઘટાડીને 12-15%ના સ્તરે લાવવાનો અને વીજ ઉત્પાદન- પરિવહનના ખર્ચ અને કુલ આવક વચ્ચેનો તફાવત 2024-25 સુધીમાં શૂન્ય કરવાનો છે.
- વીજ વિતરણ કંપનીઓ અને ઊર્જા વિભાગો પ્રી-પેઇડ સ્માર્ટ મીટરિંગ, સિસ્ટમ મીટરિંગ અને ડિસ્ટ્રિબ્યુશન ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરને મજબૂત કરવા હેતુ ભંડોળ મેળવવા માટે સક્ષમ બનશે.

Ujjwal Bharat Ujjwal Bhavishya – Power @2047 શું છે?

- હાલમાં ચાલી રહેલા (15મી ઓગસ્ટ, 2022 ના રોજ ભારતે તેની આઝાદીના 75 વર્ષ પૂરાં કર્યા છે) આઝાદી કા અમૃત મહોત્સવ'ના ભાગરૂપે Ujjwal Bharat Ujjwal Bhavishya – Power @2047નું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે.
- તે છેલ્લાં આઠ વર્ષમાં ઊર્જા ક્ષેત્રમાં થયેલા પરિવર્તનને દર્શાવે છે. તેનો ઉદ્દેશ્ય સરકારની વિવિધ ઊર્જા-સંબંધિત પહેલ, યોજનાઓ અને કાર્યક્રમોમાં નાગરિકોની ભાગીદારીને વધારીને તેમનું સશક્તિકરણ કરવાનો છે.

સંશોધિત વીજ વિતરણ યોજના શું છે?

- સંશોધિત વીજ વિતરણ યોજના એ ઊર્જા મંત્રાલયની એક ફ્લેગશિપ યોજના છે, જેનો ઉદ્દેશ્ય ઊર્જા વિતરણ કંપનીઓની કાર્યક્ષમતા અને નાણાકીય સ્થિરતામાં સુધારો કરવાનો છે.
- નાણાકીય વર્ષ 2021-22 થી નાણાકીય વર્ષ 2025-26 સુધીના પાંચ વર્ષના ગાળામાં રૂ. 3,03,758 કરોડના ખર્ચે ઊર્જા વિતરણ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરના આધુનિકીકરણ અને મજબૂતીકરણ માટે ડિસ્કોમને નાણાકીય સહાય પૂરી પાડીને દેશના છેવાડાના માનવી સુધી ઊર્જાના પુરવઠાની ગુણવત્તા સુનિશ્ચિત કરવી તેનો હેતુ છે.
- આ યોજનાનો ઉદ્દેશ્ય ખાનગી ક્ષેત્રની ડિસ્કોમને બાદ કરતાં તમામ ડિસ્કોમ / પાવર વિભાગોની ઓપરેશનલ કાર્યક્ષમતા

પ્રધાનમંત્રીશ્રી દ્વારા લોન્ચ કરવામાં આવેલા અન્ય પ્રોજેક્ટ્સ

- તેલંગાણાના રામાગુંડમ ખાતે 100 મેગાવૉટનો તરતો સોલાર પ્રોજેક્ટ
- કેરળના ક્યામકુલમ ખાતે 92 મેગાવૉટનો તરતો સોલાર પ્રોજેક્ટ
- રાજસ્થાનના જૈસલમેર જિલ્લાના નોખ ખાતે 735 મેગાવૉટનો સોલાર પ્રોજેક્ટ (ભારતનો સૌથી મોટો ડોમેસ્ટિક કન્ટેન્ટ રિકવાયરમેન્ટ આધારિત સોલાર પ્રોજેક્ટ)
- લેહ, લદાખ ખાતેનો ગ્રીન હાઇડ્રોજન મોબિલિટી પ્રોજેક્ટ (આ એક પાયલોટ પ્રોજેક્ટ છે અને તેનો હેતુ લેહ અને તેની આસપાસ પાંચ ફ્યુઅલ સેલ બસો ચલાવવાનો છે)
- ગ્રીન હાઇડ્રોજન નેચરલ ગેસ બ્લેન્ડિંગ પ્રોજેક્ટ, હજીરા, ગુજરાત.
- રૂફટોપ સોલાર માટે રાષ્ટ્રીય પોર્ટલ
 - આ પોર્ટલના ઉપયોગથી રહેણાંક ઉપભોક્તાઓ માટે સોલાર રૂફટોપ યોજના માટે અરજી કરવી અને તેનું ઈન્સ્ટોલેશન કરવું ખૂબ જ સરળ બનશે. વિતરણ કંપની સાથે વિકેતાઓની નોંધણીની પ્રક્રિયા સરળ બનાવવામાં આવી છે.
 - વિકેતાઓને રાષ્ટ્રીય પોર્ટલ પર તેમની માહિતી અને દરો પ્રદાન કરવાની એક્સેસ પણ મળશે જેથી કોઈપણ રૂફટોપ સોલાર ઈન્સ્ટોલ કરવા ઈચ્છુક ગ્રાહક તેમનો સંપર્ક કરી શકે.

- **AT & C losses - Aggregate Technical & Commercial losses**: તે ઊર્જા નુકસાન (તકનીકી નુકસાન + ચોરી + બિલિંગમાં બિનકાર્યક્ષમતા) અને વ્યાપારી નુકસાન (ચુકવણીમાં ડિફોલ્ટ + સંગ્રહમાં બિનકાર્યક્ષમતા) નું સંયોજન છે.

યોજનાના મુખ્ય ઘટકો

i. ઉપભોક્તા મીટર્સ અને સિસ્ટમ મીટર્સ:

1. ખેડૂતો સિવાય તમામ ગ્રાહકો માટે પ્રીપેઇડ સ્માર્ટ મીટર
2. પ્રીપેઇડ સ્માર્ટ મીટરિંગ અંતર્ગત 25 કરોડ ઉપભોક્તાઓને આવરી લેવામાં આવશે
3. પ્રીપેઇડ સ્માર્ટ મીટરિંગ માટે શહેરી વિસ્તારો, કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો, અમૃત શહેરો અને ઊંચો લોસ ધરાવતા વિસ્તારોને

પ્રાધાન્ય એટલે કે વર્ષ 2023 સુધીમાં 10 કરોડ પ્રીપેઇડ સ્માર્ટ મીટર સ્થાપિત થશે, બાકીના સ્માર્ટ મીટરને તબક્કાવાર રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવશે

ii. **ફીડર અલગીકરણ** : યોજના અંતર્ગત ફીડરને અલગ કરવા ભંડોળ ફાળવાશે. આવું કરવાથી ખેડૂતો અને બિનખેડૂત ગ્રાહકોને સાતત્યભર્યો વીજપ્રવાહ મળશે. (ફીડર અલગીકરણ એટલે કૃષિ ગ્રાહકો અને અન્ય ગ્રાહકોની વીજ પ્રવાહની લાઈનો અલગ કરવી)

iii. શહેરી વિસ્તારોમાં વીજવિતરણ વ્યવસ્થાનું આધુનિકીકરણ

- તમામ શહેરી વિસ્તારોમાં નિરીક્ષણ નિયંત્રણ અને ડેટા સંપાદન

iv. ગ્રામીણ અને શહેરી વિસ્તારમાં વિજ વ્યવસ્થાને મજબૂત કરવી

SMILE-75 પહેલ

- કેન્દ્રીય સામાજિક ન્યાય અને સશક્તિકરણ મંત્રીએ ‘સ્માઈલ-75 પહેલ’ ની શરૂઆત કરી. અત્રે નોંધીએ કે સામાજિક ન્યાય અને સશક્તિકરણ મંત્રાલય દ્વારા “SMILE: Support for Marginalized Individuals for Livelihood and Enterprise” યોજના શરૂ કરવામાં આવેલ છે.
- SMILE એ કેન્દ્રીય ક્ષેત્રની યોજના છે. આ યોજના ટ્રાન્સજેન્ડર સમુદાય અને ભીખ માંગવાની પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલા લોકોના કલ્યાણ અર્થે પગલાં લેવા માટે બનાવવામાં આવી છે.
- આ યોજના નાણાકીય વર્ષ 2021-22 થી 2025-26 સુધી શરૂ રાખવામાં આવશે.

SMILE 75-પહેલ વિશે

- SMILE 75-પહેલ હેઠળ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનો, NGOs અને અન્ય હિસ્સેદારોના સહયોગથી ભીખ માંગવાની પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલા વ્યક્તિઓ માટે કલ્યાણના પગલાંની વિશાળ શ્રેણીને આવરી લેવામાં આવશે, જેમાં પુનર્વસન, તબીબી સુવિધાઓની જોગવાઈ, પરામર્શ, જાગૃતિ, શિક્ષણ, કૌશલ્ય વિકાસ, આર્થિક જોડાણો પર વ્યાપક ધ્યાન આપવામાં આવશે.
- આ પહેલ અંતર્ગત ભીખ માંગવાના કાર્યમાં રોકાયેલા લોકોના સર્વગ્રાહી પુનર્વસન માટે સહાયક પદ્ધતિ વિકસાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે.

SMILE હેઠળ પેટા યોજનાઓ

- ટ્રાન્સજેન્ડર વ્યક્તિઓના કલ્યાણ માટે વ્યાપક પુનર્વસન માટે કેન્દ્રીય ક્ષેત્રની યોજના.
- PM-DAKSH યોજના હેઠળ કૌશલ્ય વિકાસ અને આજીવિકા માટે ટ્રાન્સજેન્ડર વિદ્યાર્થીઓને ધોરણ 10 થી લઈને પોસ્ટ ગ્રેજ્યુએશન સુધી તેમનું શિક્ષણ પૂર્ણ કરવા માટે શિષ્યવૃત્તિ આપવી.

ભારતમાં ભિખારીઓની સ્થિતિ

- 2011ની વસ્તી ગણતરી મુજબ ભારતમાં ભિખારીઓની કુલ સંખ્યા 4,13,670 છે. (2,21,673 પુરૂષો અને 1,91,997 સ્ત્રીઓ)
- 2011ની વસ્તી ગણતરી મુજબ ભિખારીઓની સૌથી વધુ સંખ્યા પશ્ચિમ બંગાળમાં નોંધાઈ હતી. કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં, નવી દિલ્હીમાં સૌથી વધુ 2,187 ભિખારીઓ હતા.

કુપોષણને કાબુમાં લેવા માટેના લક્ષણો

ચર્ચામાં કેમ ?

- તાજેતરમાં બાળકોમાં કુપોષણને કાબુમાં લેવા માટેના લક્ષ્યો જાહેર કરતાં, કેન્દ્રીય મહિલા અને બાળ વિકાસ મંત્રી સ્મૃતિ ઈરાનીએ રાજ્યસભામાં રજૂ કરેલ લિખિત નિવેદનમાં જણાવ્યું હતું કે, સરકારનો ઉદ્દેશ્ય 6 વર્ષથી નીચેની ઉંમરના બાળકોમાં સ્ટેટિંગ અને અલ્પ પોષણ (ઓછું વજન)ને વાર્ષિક 2% ના દરે ઘટાડવાનો છે. આ ઉપરાંત 15 થી 49 વર્ષની કિશોરીઓ અને મહિલાઓમાં એનિમિયાની સમસ્યાના ઉકેલ માટે પણ લક્ષ્ય નિર્ધારિત કરાયા છે.

ભારતમાં કુપોષણને લગતાં લક્ષ્યો

- મંત્રાલયનું લક્ષ્ય જન્મ સમયે ઓછા વજનને વાર્ષિક 2% ના દરે અને 6 થી 59 મહિનાના બાળકોમાં તેમજ 15 થી 49 વર્ષની કિશોરીઓ અને મહિલાઓમાં એનિમિયાની સમસ્યાને વાર્ષિક 3% ના દરે ઘટાડો કરવાનું છે.

સ્ટેટિંગ એટલે શું?

- સ્ટેટિંગ એટલે વયની સરખામણીએ ઓછી ઊંચાઈનું પ્રમાણ. તે દીર્ઘકાલીન અથવા વારંવાર થતા કુપોષણનું પરિણામ છે, જે સામાન્ય રીતે ગરીબી, નબળું માતૃસ્વાસ્થ્ય અને અલ્પ પોષણ, વારંવારની માંદગી અથવા પ્રારંભિક જીવનમાં અપૂરતો અને અયોગ્ય ખોરાક અને સંભાળ વગેરે સાથે સંકળાયેલ છે. સ્ટેટિંગથી બાળકોનો શારીરિક અને માનસિક વિકાસ અવરોધાય છે.

વેસ્ટિંગ એટલે શું?

- વેસ્ટિંગ એ ઊંચાઈની સરખામણીએ ઓછા વજનની સ્થિતિ દર્શાવે છે. તે સામાન્ય રીતે ત્યારે જોવા મળે છે, જ્યારે પર્યાપ્ત ગુણવત્તા અને માત્રામાં ખોરાક ન મળે અથવા વારંવાર અથવા લાંબા સમય સુધી બીમારીઓ થઈ હોય. જો યોગ્ય રીતે સારવાર ન કરવામાં આવે તો બાળકોમાં વેસ્ટિંગથી મૃત્યુનાં વધુ જોખમો રહે છે.

સૂક્ષ્મ પોષકતત્વોની ઊણપ

- સૂક્ષ્મ પોષકતત્વોની ઊણપ એ એવા વિટામિન્સ અને ખનિજોની અછત છે, જે શરીરને કાર્યરત રાખવા માટે જરૂરી છે. જેમકે ઉત્સેચકો, હોર્મોન્સ અને વૃદ્ધિ અને વિકાસ માટે જરૂરી અન્ય પદાર્થો ઉત્પન્ન કરવા.

ભારતમાં કુપોષણની વર્તમાન પરિસ્થિતિ

- 2019-21 ના નેશનલ ફેમિલી હેલ્થ સર્વે (NFHS-5) નાં તારણો અનુસાર, 5 વર્ષની ઓછી ઉંમરના બાળકો માટેના પોષણ સૂચકાંકોમાં, NFHS-4 (2015-16) ની સરખામણીએ સુધાર થયો છે.

- સ્ટેટિંગ (Stunting) 38.4% થી ઘટીને 35.5 % થયું છે. વેસ્ટિંગ(wasting) 21% થી 19.3 % થયું છે. ઓછા વજનનું પ્રમાણ 35.8% થી ઘટીને 32.1% થયું છે.
- જાહેર કરાયેલા ડેટા અનુસાર, મેઘાલયમાં સૌથી વધુ સ્ટેટિંગ બાળકો (46.5%) છે, ત્યારબાદ બિહાર (42.9%) આવે છે. અસમ, દાદરા અને નગર હવેલી, ગુજરાત, ઝારખંડ, મધ્ય પ્રદેશ અને ઉત્તર પ્રદેશમાં 35.5% ની રાષ્ટ્રીય સરેરાશ કરતાં વધુ બાળકો સ્ટેટિંગનો શિકાર છે. જ્યારે પુદુચેરી અને સિક્કિમમાં સ્ટેટિંગ બાળકોની ટકાવારી સૌથી ઓછી છે.
- વેસ્ટિંગનું સૌથી વધુ પ્રમાણ મહારાષ્ટ્રમાં (25.6%) છે. ત્યારબાદ ગુજરાત (25.1%) આવે છે. અસમ, બિહાર, દાદરા અને નગર હવેલી, કર્ણાટક અને પશ્ચિમ બંગાળમાં વેસ્ટિંગની ટકાવારી રાષ્ટ્રીય સરેરાશ 19.3% કરતાં વધુ છે.
- બિહારમાં ઓછા વજનવાળા સૌથી વધુ બાળકો (41%) છે. ત્યારબાદ ગુજરાત (39.7%) અને ઝારખંડ (39.4%) છે. અસમ, દાદરા અને નગર હવેલી, કર્ણાટક, મધ્ય પ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર અને ઉત્તર પ્રદેશમાં ઓછા વજનવાળા બાળકોની ટકાવારી રાષ્ટ્રીય સરેરાશ 32.1% કરતાં વધુ છે.

કૃષિ વસ્તી ગણતરી

- તાજેતરમાં કૃષિ અને ખેડૂત કલ્યાણ મંત્રાલય દ્વારા દેશમાં 11મી કૃષિ વસ્તી ગણતરીની (2021-22) શરૂઆત કરવામાં આવી છે.
- સામાન્ય રીતે દર 5 વર્ષે કૃષિ વસ્તી ગણતરી કરવામાં આવે છે, પરંતુ કોરોના રોગચાળાને કારણે હવે અત્યારે વર્ષ 2022માં કૃષિ વસ્તી ગણતરી હાથ ધરવામાં આવી રહી છે. 10મી કૃષિ વસ્તી ગણતરી નાણાકીય વર્ષ 2015-16માં હાથ ધરવામાં આવી હતી.

કૃષિ વસ્તી ગણતરી વિશે

- કૃષિની વસ્તી ગણતરી એ દેશનાં સમગ્ર અથવા કેટલાંક ભાગનાં કૃષિને લગતા ડેટા એકત્રિત કરવાની અને જાહેર કરવાની કામગીરી છે.

ઇતિહાસ

- કૃષિ પરના આંકડાઓના મહત્વને સમજતાં, આંતરરાષ્ટ્રીય કૃષિ સંસ્થા (International Institute of Agriculture) એ 1930માં વર્લ્ડ સેન્સસ ઓફ એગ્રીકલ્ચર (WCA) માટેનો પ્રથમ કાર્યક્રમ હાથ ધર્યો હતો.
- 1950થી સંયુક્ત રાષ્ટ્રનું ફૂડ એન્ડ એગ્રીકલ્ચર ઓર્ગેનાઈઝેશન (FAO) દશ વર્ષીય વર્લ્ડ પ્રોગ્રામ ફોર ધ સેન્સસ ઓફ એગ્રીકલ્ચર (WCA)ની તૈયારી અને હિમાયત કરી રહ્યું છે.
- સભ્ય દેશો FAO ને તેમની કૃષિ વસ્તી ગણતરીના અહેવાલો પ્રદાન કરે છે. WCA સમાપ્ત થતાં FAO વિવિધ દેશો માટે કૃષિના માળખા પર એકીકૃત માહિતીને અહેવાલોના રૂપમાં પ્રકાશિત કરે છે.

ભારતમાં કૃષિ જનગણના

- કૃષિ વસ્તી ગણતરી એ ભારતમાં કૃષિ આંકડાઓના સંગ્રહની વ્યાપક પ્રણાલીનો એક ભાગ છે. કૃષિ વસ્તી ગણતરી દ્વારા દેશમાં કૃષિ અર્થતંત્રનાં મહત્વપૂર્ણ પાસાઓ પર મૂળભૂત ડેટા એકત્રિત કરવામાં આવે છે.
- કૃષિ વસ્તી ગણતરીમાં એકત્ર કરાયેલ માહિતીમાં જમીનધારકોની સંખ્યા અને જમીનનો વિસ્તાર, જમીનનો ઉપયોગ, પાક વિસ્તાર, પાક પદ્ધતિ, સિંચાઈ, પશુધનની સંખ્યા, જમીન ધારકોની લિંગવિષયક સ્થિતિ, ઘરના સભ્યોની સંખ્યા, મજૂર અને અન્ય કૃષિ ઈનપુટ્સનો સમાવેશ થાય છે.
- ભારતમાં કૃષિ અને ખેડૂત કલ્યાણ મંત્રાલય વિશ્વ કૃષિ વસ્તી ગણતરીના કાર્યક્રમના ભાગ રૂપે રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના સહયોગથી 1970-71 થી દર પાંચ વર્ષે કૃષિ વસ્તી ગણતરીનું આયોજન કરે છે.
- 1950 અને 1960 ની બે કૃષિ વસ્તી ગણતરીમાં, અગાઉના રાષ્ટ્રીય નમૂના સર્વેક્ષણ નિર્દેશાલય (હવે નેશનલ સેમ્પલ સર્વે ઓફિસ) દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલા નમૂના સર્વેક્ષણો દ્વારા વિશ્વ કૃષિ વસ્તી ગણતરી માટે જરૂરી ડેટા એકત્રિત કરવામાં આવ્યો હતો, જેણે કૃષિ સંબંધિત અંદાજો આપ્યા હતા.
- 1970-71માં પ્રથમ કૃષિ વસ્તી ગણતરી શરૂ થઈ, ત્યારથી ભારતે અત્યાર સુધીમાં દસ કૃષિ વસ્તી ગણતરીઓ હાથ ધરી છે અને સંદર્ભ વર્ષ 2020-21 સાથેની વર્તમાન વસ્તી ગણતરી એ 11મી કૃષિ વસ્તી ગણતરી છે.
- અત્યાર સુધીમાં, સંદર્ભ વર્ષ 1970-71, 1976-77, 1980-81, 1985-86, 1990-91, 1995-96, 2000-01, 2005-06, 2010-11 અને 2015-16 ના સંદર્ભ સાથે દસ કૃષિ વસ્તી ગણતરીઓ હાથ ધરવામાં આવી છે. કૃષિ વસ્તી ગણતરીમાં સંદર્ભ સમયગાળો એ કૃષિ વર્ષ હોય છે, જે જુલાઈથી જૂન સુધી હોય છે.

11મી કૃષિ વસ્તી ગણતરી

- આ પ્રથમ વખત છે, જ્યારે કૃષિ વસ્તી ગણતરી માટેનો ડેટા સંગ્રહ સ્માર્ટફોન અને ટેબ્લેટ પર હાથ ધરવામાં આવશે, જેથી ડેટા સમયસર ઉપલબ્ધ થાય.
- મોટાભાગના રાજ્યોએ તેમના જમીનના રેકોર્ડ્સ અને સર્વેક્ષણોને ડિજિટાઇઝ કર્યા છે, જે કૃષિ વસ્તી ગણતરીના ડેટાને વધુ વિશ્વસનીય બનાવશે.
- ડિજિટાઇઝ્ડ લેન્ડ રેકોર્ડનો ઉપયોગ અને ડેટા એકત્રીકરણ માટે મોબાઇલ એપ્સનો ઉપયોગ દેશમાં કૃષિ માટે ઉપલબ્ધ જમીનનો (ઓપરેશનલ હોલ્ડિંગ્સ) ડેટાબેઝ બનાવવા માટે સક્ષમ બનાવશે.

10મી કૃષિ વસ્તી ગણતરીની હાથલાઈટ્સ

- દેશમાં ઓપરેશનલ હોલ્ડિંગની કુલ સંખ્યા 2010-11માં 138.35 મિલિયનથી વધીને 2015-16માં 146.45 મિલિયન થઈ, જે

5.86% નો વધારો દર્શાવે છે.

- કૃષિ જમીન ધારકોની સૌથી વધુ સંખ્યા ઉત્તર પ્રદેશ (23.82 મિલિયન)માં, પછી બિહાર (16.41 મિલિયન) અને મહારાષ્ટ્ર (15.29 મિલિયન)માં હતી.
- ઓપરેશનલ હોલ્ડિંગનું સરેરાશ કદ 2010-11માં 1.15 હેક્ટરની સરખામણીએ 2015-16માં ઘટીને 1.08 હેક્ટર થયું છે.
- મહિલા કૃષિ જમીન ધારકોની ટકાવારી 2010-11માં 12.79%થી વધીને 2015-16માં 13.96% થઈ ગઈ છે.
- કુલ જમીન ધારકોમાં નાના અને સીમાંત જમીનધારકોનું પ્રમાણ 85.01% (2010-11) થી વધીને 86.08% (2015-16) થયું છે.

જમીનની માલિકીના આધારે જમીનધારકોનું વર્ગીકરણ

જૂથ	વર્ગ (હેક્ટરમાં)
સીમાંત	• 0.5 હેક્ટરથી નીચે
	• 0.5 < 1.0 હેક્ટર
લઘુ	• 0 < 2.0 હેક્ટર
અર્ધ-મધ્યમ	• 2.0 < 3.0 હેક્ટર
	• 3.0 < 4.0 હેક્ટર
મધ્યમ	• 4.0 < 5.0 હેક્ટર
	• 5.0 < 7.5 હેક્ટર
	• 7.5 < 10.0 હેક્ટર
મોટા	• 10.0 < 20.0 હેક્ટર
	• 20 હેક્ટરથી વધુ

- ઓપરેશનલ હોલ્ડિંગ્સ: કૃષિ અને તેને લગતી પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગમાં લેવાતી જમીનોની માત્રાને ઓપરેશનલ હોલ્ડિંગ્સ કહે છે.

સંયોજિત નાણાકીય સમાવેશ સૂચકાંક

(FI-Index)

ચર્ચામાં શા માટે?

- તાજેતરમાં રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા (RBI) દ્વારા જણાવવામાં આવ્યું કે, સંયોજિત નાણાકીય સમાવેશ સૂચકાંક (FI-Index) 31 માર્ચ, 2022 સુધીમાં 56.4% જેટલો રહ્યો છે.
- જ્યારે પાછલા વર્ષે આ સૂચકાંક 53.9% જેટલો હતો. આમ આ વર્ષે નાણાકીય સમાવેશમાં વધારો થયો છે.

FI-Index વિષે

- આ સૂચકાંક RBI દ્વારા તૈયાર અને જાહેર કરવામાં આવે છે. તેની શરૂઆત 2017થી થઈ હતી.
- વ્યાપક, સમાવિષ્ટ અને ટકાઉ વિકાસ માટે નાણાકીય સમાવેશ (FI) નિર્ણાયક છે. જેથી નાણાકીય સમાવેશ (FI) ને પ્રોત્સાહિત કરનારી નીતિ અને પહેલોની પ્રગતિ પર દેખરેખ માટે નાણાકીય સમાવેશનું મૂલ્યાંકન જરૂરી છે.
- આ વર્ષના સૂચકાંકના તમામ ગૌણ સૂચકોમાં વૃદ્ધિ જોવા મળી છે. જેના કારણે સમગ્ર સૂચકાંકના પ્રદર્શનમાં વધારો જોવા મળ્યો છે.
- આ સૂચકાંક વાર્ષિક ધોરણે (Annually) જુલાઈ મહિનામાં પ્રકાશિત થાય છે.
- સંયોજિત નાણાકીય સમાવેશ સૂચકાંક (FI-Index) નું મૂલ્યાંકન 97 વિવિધ સૂચકો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે.
- રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા (RBI) દ્વારા FI-Index એવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવે છે, જેથી બેન્કિંગ, વીમા, નિવેશ, પોસ્ટ અને પેન્શન જેવાં ક્ષેત્રોનું દૃશ્ય સમગ્ર રીતે મેળવી શકાય.
- FI-Index માં 0 થી 100 સુધી નંબરમાં સૂચકો દર્શાવવામાં આવે છે.
- 0 – Complete Financial exclusion
- 100 – Full Financial inclusiveness બતાવે છે.
- FI-Indexને ત્રણ ગૌણ સૂચકોમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા છે, જેના આધારે FI-સૂચકાંકની ગણતરી થાય છે. તે નીચે મુજબ છે:

1. માર્ગ : સપ્લાય બાજુ કરવામાં આવેલા પ્રયત્નોને પ્રતિબિંબિત કરે છે. જેમાં બેન્કિંગ, ડિજિટલ સેવા, પેન્શન-વીમો વગેરેની સપ્લાય બાજુ હોય છે. જેમાં કુલ 26 પરિમાણો આવે છે. તેની ટકાવારી 35 જેટલી છે.

2. ઉપયોગ : માંગ બાજુ કરવામાં આવેલા પ્રયત્નો પ્રતિબિંબિત કરે છે. તેમાં સેવિંગ્સ, નિવેશ, વીમો, ક્રેડિટ અને રેમિટેન્સની સુવિધા જેવા 52 પરિમાણોનો સમાવેશ થાય છે. તેની ટકાવારી 45 જેટલી છે.

3. ગુણવત્તા : આ વિશિષ્ટ પરિમાણ છે, જેમાં નાણાકીય સાક્ષરતા, ગ્રાહક સુરક્ષા અને નાણાકીય આંતરમાળખાના વિભાજનમાં અસમાનતા જેવાં 19 પરિમાણ સામેલ છે. તેની ટકાવારી 20 જેટલી છે.

- નાગરિકોની સલામતી અને જાગૃતિ માટે આ પરિમાણ મહત્વનું છે.
- ભારતમાં નાણાકીય સમાવેશમાં વૃદ્ધિ થવાની સાથે વાર્ષિક ધોરણે FI-Index માં પણ વૃદ્ધિ જોવા મળી છે.
- જેમાં માર્ચ-17 થી માર્ચ-22 સુધી 13 % નો વધારો થયો છે.
- ભારત સરકારની વિશિષ્ટ પહેલો અને નીતિને કારણે દેશમાં નાણાકીય સમાવેશમાં વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. જે પછાત અને છેવાડાના વિસ્તારો સુધી વિસ્તારવામાં આવી છે.

નાણાકીય સમાવેશની વ્યાખ્યા

- નાણાકીય સમાવેશ એ એવી પ્રક્રિયા છે જે અર્થતંત્રના તમામ સહભાગીદારો માટે ઔપચારિક નાણાકીય પદ્ધતિની જરૂરિયાત ઉપલબ્ધતા અને ઉપયોગની સરળતા સુનિશ્ચિત કરે છે.
- નાણાકીય સમાવેશના માધ્યમથી નાણાકીય સેવાઓ જેમ કે ક્રેડિટ, બેન્ક વ્યવહારો, નાણાકીય સુરક્ષા વગેરે નાણાકીય સિસ્ટમના નીચલા તબક્કાના લોકોને પૂરી પાડવામાં મદદ મળે છે.

નાણાકીય સમાવેશ માટેનાં પગલાં**1. બેન્કિંગ પહેલો :**

JAM Trinity : જનધન - આધાર - મોબાઈલ (IAM Trinity) ના માધ્યમથી દેશમાં દરેક લોકોને બેન્કિંગ સુવિધાથી જોડી નાણાકીય સમાવેશ વધારવો.

પ્રધાનમંત્રી જનધન યોજના : દેશમાં તમામ લોકોને બેન્ક ખાતાની સુવિધા આપવી, જેથી નાણાકીય સમાવેશ વધારી શકાય.

પ્રધાનમંત્રી મુદ્રા યોજના : લઘુ ઉદ્યોગોને નાણાકીય સેવાઓ પૂરી પાડવા માટેની યોજના.

પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેન્ક (RRB) : દેશના ગ્રામીણ વિસ્તારને નાણાકીય સુવિધાઓ પૂરી પાડવા માટે ગ્રામીણ ક્ષેત્રમાં બેન્કો સ્થાપવામાં આવી હતી.

2. વહીવટી પહેલો :

- નાણાકીય સમાવેશ માટે રાષ્ટ્રીય વ્યૂહરચના 2019-2024 : નાણાકીય સમાવેશ માટે દેશમાં સુઆયોજિત માળખું તૈયાર કરવા માટે રાષ્ટ્રીય વ્યૂહરચના તૈયાર કરી છે.
- નાણાકીય શિક્ષણ માટે રાષ્ટ્રીય વ્યૂહરચના 2020-2025 : પછાત, છેવાડાના અને ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં રહેતા લોકો પાસે નાણાકીય શિક્ષણ પૂરતું નથી, જેથી નાણાકીય શિક્ષણમાં વૃદ્ધિ કરવા રાષ્ટ્રીય વ્યૂહરચના ઘડવામાં આવી છે.

ડિજિટલ નાણાકીય પ્રણાલીમાં વૃદ્ધિ : પાછલા એક દશકમાં BHIM, RuPAY, Net Banking અને મોબાઈલ બેન્કિંગના માધ્યમથી નાણાકીય સમાવેશમાં વૃદ્ધિ કરવામાં આવી છે.

કિસાન ક્રેડિટ કાર્ડ (KCC) : ભારતમાં 50% થી વધારે લોકો કૃષિ સાથે જોડાયેલા છે, ત્યારે કૃષિમાં નાણાકીય સમાવેશ માટે કિસાન ક્રેડિટ કાર્ડ ઇશ્યુ કરવામાં આવે છે.

ખાનગી ક્ષેત્રના પ્રયાસો : નાણાકીય સમાવેશ વધારવા માટે ખાનગી ક્ષેત્ર પણ પ્રતિબદ્ધ છે. ઈ-ચૌપાલ/ઈ-સાગર (ITC), હરિયાલી કિસાન બજાર (UCM), પ્રોજેક્ટ શક્તિ વગેરેના માધ્યમથી નાણાકીય સમાવેશ વધારવા પ્રયત્નો કરાયા છે.

બ્લૂ બોન્ડ

- તાજેતરમાં સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા (SEBI) દ્વારા ટકાઉ ફાઇનાન્સના એક વિકલ્પ તરીકે 'બ્લૂ બોન્ડ' નામે એક નવી વિભાવનાની દરખાસ્તની રજૂઆત કરવામાં આવી છે.
- આ દરખાસ્તનો હેતુ ઇન્ટરનેશનલ કેપિટલ માર્કેટ એસોસિએશન (ICMA) દ્વારા જાહેર કરાયેલ અપડેટેડ ગ્રીન બોન્ડ સિદ્ધાંતો (GBP) સાથે સંકલન સાધવાનો છે.

બ્લૂ બોન્ડ વિશે

- બ્લૂ બોન્ડ એ સરકારો, વિકાસ બેંકો અથવા અન્ય લોકો દ્વારા દરિયાઈ અને મહાસાગર આધારિત પ્રોજેક્ટને ફાઇનાન્સ કરવા માટે રોકાણકારો પાસેથી મૂડી એકત્ર કરવા માટે જારી કરાયેલ ઋણ સાધન (debt instrument) છે, જે પર્યાવરણીય, આર્થિક અને આબોહવાકીય લાભ ધરાવે છે.

બોન્ડ

- એક પ્રમાણપત્ર કે જે સરકાર અથવા કંપની પાસેથી ખરીદી શકાય, અને જે રોકેલાં નાણાં પર વ્યાજ ચૂકવવાનું વચન આપે છે.
- અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો બોન્ડ રોકાણકાર અને ઉધારકર્તા વચ્ચે એક કરાર તરીકે કાર્ય કરે છે. મોટેભાગે કંપનીઓ અને સરકાર બોન્ડ જારી કરે છે તથા રોકાણકાર તે બોન્ડને બચત અને સિક્યોરિટી વિકલ્પ તરીકે ખરીદે છે. આ બોન્ડની એક અવધિ હોય છે. તેને પરિપક્વતા અવધિ/મેચ્યોરિટી પીરિયડ કહેવામાં આવે છે.
- મેચ્યોરિટી પીરિયડ પૂરો થયા બાદ બોન્ડ જારી કરતી કંપની રોકાણકારને નફાના ભાગરૂપે રકમ ચૂકવે છે.

- તે SDG 14 (પાણી નીચે જીવન) તરફ પ્રગતિને ઉત્તેજિત કરશે.
- આ બ્લૂ બોન્ડનો ઉપયોગ સમુદ્રી સંસાધન, ખાણકામ અને ટકાઉ માછીમારી સહિત વિવિધ બ્લૂ ઇકોનોમી-સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ માટે કરવામાં આવશે.
- વિશ્વ બેંકના મતે, બ્લૂ ઇકોનોમી એટલે 'સમુદ્રી ઇકોસિસ્ટમના સ્વાસ્થ્યને જાળવી રાખીને આર્થિક વૃદ્ધિ, આજીવિકા અને નોકરીઓ માટે દરિયાઈ સંસાધનોનો ટકાઉ ઉપયોગ.'
- બ્લૂ બોન્ડ જારી કરવાથી રોકાણકારો તેમની કોર્પોરેટ સામાજિક જવાબદારીઓ પૂરી કરી શકશે અને પરોક્ષ રીતે પર્યાવરણના સંરક્ષણમાં સહાયરૂપ થશે.
- સૌપ્રથમ વર્ષ 2018માં સેશેલ્સ (Seychelles) દેશ દ્વારા બ્લૂ બોન્ડ જારી કરવામાં આવ્યા હતા.

બુલિયન એક્સચેન્જ

- તાજેતરમાં વડાપ્રધાનશ્રી દ્વારા ગિફ્ટ સિટી (ગુજરાત ઇન્ટરનેશનલ ફાઇનાન્સ ટેક સિટી ગાંધીનગર) ખાતે ભારતનું પ્રથમ ઇન્ટરનેશનલ બુલિયન એક્સચેન્જ (IIBX)નું લોન્ચિંગ કરવામાં આવ્યું હતું.

બુલિયન અને બુલિયન એક્સચેન્જ એટલે શું?

બુલિયન :

- બુલિયન એટલે અતિ શુદ્ધ ભૌતિક સ્વરૂપે રહેલું સોનું અને ચાંદી જેને ઘણીવાર બાર, ઇંગોટ્સ (ingots) અથવા સિક્કાના સ્વરૂપમાં રાખવામાં આવે છે.
- બુલિયનને કેટલીકવાર લીગલ ટેન્ડર તરીકે પણ વર્ગીકૃત કરાય છે, તેમજ તેને કેન્દ્રીય બેન્ક દ્વારા પણ અનામત સ્વરૂપે રાખવામાં આવે છે. ભારત સરકાર દ્વારા ઓગસ્ટ 2020 માં બુલિયન સ્પોટ ડિલિવરી કોન્ટ્રાક્ટ અને બુલિયન ડિપોઝીટરી રીસિપ્ટ (BDR) સૂચના બહાર પાડવામાં આવી હતી.

બુલિયન એક્સચેન્જ :

- બુલિયન એક્સચેન્જ એ એક બજાર છે, જેના દ્વારા ખરીદદારો અને વેચાણકર્તાઓ સોના અને ચાંદી તેમજ સંબંધિત ડેરિવેટિવ્સનો વેપાર કરે છે. લંડન બુલિયન માર્કેટ એ સોના અને ચાંદી માટેના મુખ્ય વૈશ્વિક બજાર ટ્રેડિંગ પ્લેટફોર્મ તરીકે જાણીતું છે.

IIBX શું છે?

- ભારતમાં જવેલર્સ દ્વારા સોનાની આયાતને સરળ બનાવવા માટે પ્રથમ વખત કેન્દ્રીય બજેટ-2020 માં ઇન્ડિયા ઇન્ટરનેશનલ બુલિયન એક્સચેન્જ (IIBX) ની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. આ એક્સચેન્જનું નિયંત્રણ IFSCA દ્વારા કરવામાં આવે છે.
- આ એક પ્લેટફોર્મ છે, જે એક્સચેન્જમાં વેપાર કરવા માટે માત્ર જવેલર્સની માત્ર નોંધણી જ નથી કરતું, પણ ભૌતિક સ્વરૂપે રહેલા સોના અને ચાંદીના સંગ્રહ માટે જરૂરી આંતરમાળખાકીય સુવિધા પ્રદાન કરે છે. આ માટે જવેલર્સ ટ્રેડિંગ પાર્ટનર અથવા તો વર્તમાન ટ્રેડિંગ મેમ્બરના કલાયન્ટ બનવું પડશે.
- આંતરરાષ્ટ્રીય બુલિયન એક્સચેન્જ એ ભારતમાં બુલિયનની આયાત માટેનું પ્રવેશદ્વાર હશે. સ્થાનિક વપરાશ માટે તમામ બુલિયનની આયાત એક્સચેન્જ દ્વારા ચેનલાઈઝ કરવામાં આવશે.
- ઇન્ડિયા ઇન્ટરનેશનલ બુલિયન એક્સચેન્જ એ આ પ્રકારનું વિશ્વનું ત્રીજું એક્સચેન્જ છે. તે ભારતને વૈશ્વિક બુલિયન કિંમતો માટે પ્રભાવક બનવા સક્ષમ કરશે.

- તે ભારતમાં સોનાના ભાવને પ્રમાણિત કરશે અને કિંમતી ધાતુઓના વેપારમાં પારદર્શિતા લાવશે. પરિણામે સોનાના નાણાકીયકરણ (Financialization) ને પ્રોત્સાહન મળશે.
- સોનાના ભાવ લંડનના બુલિયન બજારમાં રોજ રોજ નક્કી થાય છે, પરંતુ વિશ્વના શક્તિશાળી રાષ્ટ્ર એવા અમેરિકાના કૂગાવાના આંકડાની અસર સોના-ચાંદીના ભાવ પર જોવા મળે છે.
- અત્યાર સુધીમાં ભારતના બુલિયન એક્સચેન્જ દ્વારા સોનાની આયાતની સીધી એક્સેસ મેળવવા કુલ-56 જેટલા જ્વેલર્સ નોંધાયા છે.
- શરૂઆતમાં સોનું 1 કિગ્રા 995 શુદ્ધતા અને સોનું 100 ગ્રામ 999 શુદ્ધતાનું T+0 સેટલમેન્ટ (100 ટકા અપફ્રન્ટ માર્જિન) સાથે IIBX પર વેપાર થવાની અપેક્ષા છે. IIBX ના પહેલા MD અશોક ગૌતમ છે.

અગાઉ શું પરિસ્થિતિ હતી?

- હાલમાં ભારતમાં રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા દ્વારા મંજૂર કરાયેલ બેંકો અને એજન્સીઓ દ્વારા વિવિધ શહેરોમાં કન્સાઇનમેન્ટ મોડેલ પર સોનાની આયાત કરવામાં આવે છે અને પછી વેપારીઓ / ઝવેરીઓને સોનાની સપ્લાય કરવામાં આવે છે.
- બેંકો અને અન્ય એજન્સીઓ સોનાના નિકાસકાર પાસેથી સોનાના હેન્ડલિંગ અને તેના સ્ટોરેજ માટે જરૂરી ફી પણ વસૂલે છે, તેમજ સ્થાનિક ખરીદદારોને આ સોનાના વેચાણ કરતી વખતે પણ પ્રિમિયમ સ્વરૂપે નાણાના મૂલ્યને ઉમેરીને વેચાણ કરે છે.
- હવે IIBX કાર્યરત થવાથી નોંધાયેલા સ્થાનિક ખરીદદારો આંતરરાષ્ટ્રીય સપ્લાયરો પાસેથી સીધા જ સોના કે ચાંદીની ખરીદી કરી શકશે.

એક્સચેન્જમાં કોણ નોંધણી કરાવી શકશે?

- બિન નિવાસી વ્યક્તિ, ખાનગી અને જાહેર લિમિટેડ કંપનીઓ, લાયક જ્વેલર્સ, ગિફ્ટ સિટી ખાતેની ઇન્ટરનેશનલ બુલિયનની શાખાઓ વગેરે,
- લાયક બનવા માટે IFSC માં શાખા હોવી જરૂરી છે, અને આયાત માટે ઓછામાં ઓછી 25 કરોડની નેટવર્થ હોવી જરૂરી છે, તેમજ છેલ્લા ત્રણ વર્ષના ટર્નઓવરમાં બુલિયન સેક્ટરનો હિસ્સો 90% હોવો જોઈએ.

ભારત માટે મહત્વ

- દેશમાં બુલિયનની આયાતના નવા રસ્તાઓ ખુલશે અને ગુણવત્તાની સાથે સાથે કિંમત અને પારદર્શિતામાં વધારો થશે, જેથી વૈશ્વિક જ્વેલરી માર્કેટમાં પણ ભારતની સ્થિતિ મજબૂત થશે.
- હાલમાં ભારત વૈશ્વિક આધારે તેના સોનાની કિંમતો નક્કી કરે છે, પરંતુ ભવિષ્યમાં તે પોતાના સોનાની કિંમતો જાતે નક્કી કરી શકશે.

- અત્યાર સુધી, ભારતીય રિઝર્વ બેંક દ્વારા માત્ર અમુક બેંકો અને નામાંકિત એજન્સીઓને જ સોનાની આયાત કરવાની અને ડીલરો અને જ્વેલર્સને વેચવાની છૂટ હતી. બુલિયન એક્સચેન્જ લાયકાત ધરાવતા જ્વેલર્સને સીધી સોનાની આયાત કરવાની મંજૂરી આપશે. બુલિયન એક્સચેન્જ યોગ્ય ભાવો, માનકીકૃત અને ગુણવત્તાવાળાં સંસાધનોની ઉપલબ્ધી સુનિશ્ચિત કરશે.

Digital Payment Index

ભારતમાં ડિજિટલ માળખાને મજબૂત બનાવવા RBI દ્વારા ડિજિટલ પેમેન્ટ ઇન્ડેક્સ બહાર પાડવામાં આવે છે. RBIનો ડિજિટલ પેમેન્ટ ઇન્ડેક્સ (DPI) સપ્ટેમ્બર 2021 માટે 304.46 થી વધીને માર્ચ 2022 માટે 349.30 થયો છે. જે દર્શાવે છે કે દેશની અંદર ડિજિટલ પેમેન્ટ્સમાં વધારો થઈ રહ્યો છે.

Digital Payments index (RBI-DPI)

- DPIના મૂલ્યાંકન માટે RBI દ્વારા 2018ને આધાર વર્ષ તરીકે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે.
- ચૂકવણીના ડિજિટલ માધ્યમ થકી રિયલ ટાઇમ ગ્રોસ સેટલમેન્ટ (RTGS) નો ઉપયોગ કરીને 2021-22 દરમિયાન આ પ્રકારના વ્યવહારોની સંખ્યામાં 30.5% નો વધારો થયો છે.
- ક્રેડિટ કાર્ડ દ્વારા કરવામાં આવતા પેમેન્ટ ટ્રાન્ઝેક્શનમાં વોલ્યુમ અને વેલ્યુની દૃષ્ટિએ અનુક્રમે 27% અને 54.3% નો વધારો થયો છે અને ડેબિટ કાર્ડ દ્વારા થતા વ્યવહારોમાં વોલ્યુમની દૃષ્ટિએ 1.9% નો ઘટાડો થયો છે. જોકે મૂલ્યની દૃષ્ટિએ તે 10.4% વધ્યો છે.
- પ્રીપેડ પેમેન્ટ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ (PPIS) વોલ્યુમ અને મૂલ્યમાં અનુક્રમે 32.3% અને 48.5% વધારો નોંધાયો છે.
- RBIના DPI ઇન્ડેક્સ અનુસાર તાજેતરના વર્ષોમાં દેશભરમાં ડિજિટલ પેમેન્ટને ઝડપી સ્વીકારવા અને માળખું મજબૂત બનાવવા નોંધપાત્ર પ્રગતિ થઈ છે.

DPIનાં વ્યાપક પરિણામો

- DPIમાં 5 વ્યાપક પરિણામોનો સમાવેશ થાય છે, જે નીચે મુજબ છે:
 1. Payment Enablers (ચૂકવણી સક્ષમ) - 25% weightage
 2. Payment Infrastructure (ચૂકવણી માળખું) - માંગ બાજુથી (15%)
 3. Payment Infrastructure - સપ્લાય સાઈડથી (15%)
 4. Payment Performance (ચૂકવણી કામગીરી) (45%)
 5. Consumer Centricity (ગ્રાહક કેન્દ્રિતતા) (5%)

ઇમરજન્સી ક્રેડિટ લાઇન ગેરંટી સ્કીમ (ECLGS)

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય મંત્રીમંડળ દ્વારા ઇમરજન્સી ક્રેડિટ લાઇન ગેરંટી સ્કીમ (ECLGS)ની મર્યાદામાં રૂ.50 હજાર કરોડનો વધારો કરાયો છે. અર્થાત, કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ઇમરજન્સી ક્રેડિટ લાઇન ગેરંટી સ્કીમનું ભંડોળ હવે રૂ.5 લાખ કરોડનું કરવામાં આવ્યું છે.

મુખ્ય મુદ્દા

- વર્ષ 2022-23ના બજેટમાં કોરોના મહામારીથી પ્રભાવિત હોટલ અને સંબંધિત ક્ષેત્રોની મદદ માટે ECLGSની મર્યાદા 4.5 લાખ કરોડથી વધારીને 5 લાખ કરોડ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો હતો.
- વધારો કરવામાં આવેલી રકમ માત્ર ટ્રાવેલ, ટુરિઝમ, હોસ્પિટાલિટી અને સંબંધિત ક્ષેત્રોનાં સાહસો, જેમ કે માટે જ ફાળવવામાં આવી છે, કારણ કે હોસ્પિટાલિટી અને સંબંધિત સાહસો પર કોવિડ-19 રોગચાળાને કારણે ગંભીર વિક્ષેપો/અવરોધો ઊભા થયા છે.
- ECLGS એ સતત ચાલતી યોજના છે. વધારો કરવામાં આવેલ રકમ 31 માર્ચ, 2023 સુધી સંબંધિત ક્ષેત્રો માટે વાપરવામાં આવશે. નોંધીએ કે, ECLGS હેઠળ (AUG, 2022 સુધીમાં) લગભગ 3.67 લાખ કરોડ રૂપિયાની લોન સ્વીકૃત કરવામાં આવી ચૂકી છે.

ઇમરજન્સી ક્રેડિટ લાઇન ગેરંટી સ્કીમ (ECLGS) વિશે

- મે 2020માં જાહેર કરાયેલા આત્મનિર્ભર ભારત અભિયાન પેકેજના ભાગ રૂપે ECLGSની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. (જ્યારે દેશ કોવિડ-19 રોગચાળા સામે લડી રહ્યો હતો, ત્યારે ઉત્પાદન અને અન્ય ક્ષેત્રોમાં MSMEs દ્વારા મોટા નુકસાનનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. આ નુકસાનને દૂર કરવા માટે સરકારે ઇમરજન્સી ક્રેડિટ લાઇન ગેરંટી સ્કીમ રજૂ કરી હતી)

હેતુ : વિવિધ ક્ષેત્રો, ખાસ કરીને માઇક્રો, સ્મોલ એન્ડ મીડિયમ એન્ટરપ્રાઇઝિસ (MSMEs) અને મુદ્રા (MUDRA - Micro Units Development & Refinance Agency Ltd) ઉધાર લેનારાઓને કોરોના વાઈરસ-પ્રેરિત લોકડાઉનને કારણે ઊભી થયેલ પરિસ્થિતિઓને પહોંચી વળવા 3 લાખ કરોડ રૂપિયા સુધીના ભંડોળ થકી લોન આપીને તેમને નાણાકીય

સંકટમાંથી બહાર લાવવા પ્રયાસ કરવા. આ યોજના હેઠળ, ઋણ લેનારાઓ 29 ફેબ્રુઆરી, 2020 થી તેમની એકંદર બાકી ક્રેડિટના 20% સુધીની વધારાની ક્રેડિટ મેળવી શકશે.

ECLGS ના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો

- આ યોજના હેઠળ, નેશનલ ક્રેડિટ ગેરંટી ટ્રસ્ટી કંપની લિમિટેડ (NCGTC) દ્વારા સભ્ય ધિરાણ સંસ્થાઓ (MLI), બેંકો, નાણાકીય સંસ્થાઓ અને નોન-બેંકિંગ નાણાકીય કંપનીઓ (NBFC) ને 100% ગેરંટી કવરેજ પ્રદાન કરવામાં આવે છે.
- તે MSME અને MUDRA હેઠળ લોન લેનારાઓને વધારાની ભંડોળ સુવિધાઓની ઉપલબ્ધતામાં વધારો કરવો અને તેમને વ્યાવસાયિક રીતે સક્ષમ બનાવવા.
- ખાસ કરીને MSMEs દ્વારા સામનો કરવામાં આવતા આર્થિક સંકટને ઘટાડવાનો છે અને તેમને સંપૂર્ણ બાંહેધરીકૃત ઇમરજન્સી ક્રેડિટ લાઇનના સ્વરૂપમાં વધારાનું ભંડોળ ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય.
- જેથી નાના વ્યવસાયો તેમની કાર્યકારી જવાબદારીઓને પહોંચી વળવા અને તેમના ઉત્પાદન અને કાર્યને પુનઃ પ્રારંભ કરવા સક્ષમ બને.

ECLGS 1.0

હેતુ : તેનો હેતુ MSME, બિઝનેસ એન્ટરપ્રાઇઝ, MUDRA હેઠળ લોન લેનારાઓ અને વ્યવસાયિક હેતુઓ માટે વ્યક્તિગત લોનને સંપૂર્ણ બાંહેધરીકૃત અને કોલેટરલ ફ્રી વધારાની ક્રેડિટ પ્રદાન કરવાનો છે. 29મી ફેબ્રુઆરી, 2020 સુધીમાં તેમની બાકી રહેલી ક્રેડિટના 20% ની હદ સુધી ક્રેડિટ આપવામાં આવી છે.

પાત્રતા : રૂ. 25 કરોડ સુધીની બાકી લોન અને રૂ. 100 કરોડ ટર્નઓવર ધરાવતા MSME

અવધિ : તેમાં 1 વર્ષનો મોરેટોરિયમ સમયગાળો અને 4 વર્ષનો પુનઃ ચુકવણી સમયગાળો હતો.

ECLGS 2.0

હેતુ : કામથ કમિટી અને હેલ્થકેર સેક્ટર દ્વારા ઓળખવામાં આવેલા 26 તણાવગ્રસ્ત ક્ષેત્રોમાં ECLGS સ્કીમનો વિસ્તાર કરવો.

પાત્રતા : 29 ફેબ્રુઆરી, 2020 સુધીમાં રૂ. 50-500 કરોડ સુધીની બાકી લોન ધરાવતી કંપનીઓ.

અવધિ : ECLGS 2.0 હેઠળ ક્રેડિટનો સમયગાળો પાંચ વર્ષનો હોય, જેમાં એક વર્ષના મોરેટોરિયમનો સમાવેશ થાય છે.

ECLGS 3.0

- ECLGS 3.0 હેઠળ, હોસ્પિટાલિટી, ટ્રાવેલ અને ટુરિઝમ અને રમત-ગમત ક્ષેત્રમાં બિઝનેસ એન્ટરપ્રાઇઝ ક્રેડિટ મેળવી શકશે.
- ધિરાણનું વિસ્તરણ : તેમાં અગાઉના 20% થી બાકી કુલ ધિરાણના 40% સુધીના ક્રેડિટના વિસ્તરણનો સમાવેશ થાય છે.

અવધિ : ECLGS 3.0 હેઠળ મંજૂર કરાયેલ લોનની મુદત છ વર્ષ છે, જેમાં બે વર્ષનો મોરેટોરિયમ સમયગાળો પણ સામેલ છે.

પાત્રતા : આ યોજના 29 ફેબ્રુઆરી, 2020 ના રોજ 60 દિવસથી ઓછી મુદતની લોનને જ ધ્યાનમાં લેશે, જેમાં કુલ બાકી ક્રેડિટ રૂ. 500 કરોડથી વધુ ન હોય.

નેશનલ ક્રેડિટ ગેરંટી ટ્રસ્ટી કંપની (NCGTC) વિશે

- નાણા મંત્રાલયના નાણાકીય સેવાઓ વિભાગ દ્વારા વર્ષ 2014માં ભારતીય કંપની અધિનિયમ, 1956 હેઠળ નેશનલ ક્રેડિટ ગેરંટી ટ્રસ્ટી કંપનીની સ્થાપના પ્રાઇવેટ લિમિટેડ કંપની તરીકે કરવામાં આવી હતી.
- હેતુ : વિવિધ ક્રેડિટ ગેરંટી ટ્રસ્ટ ફંડનું પ્રબંધન અને સંચાલન કરવા માટે એક સર્વસામાન્ય ટ્રસ્ટી કંપની તરીકે કાર્ય કરવું.

આકાશ એરલાઇન્સ**ચર્ચામાં શા માટે?**

- તાજેતરમાં ભારતની નવનિર્મિત અને ખાનગી ધોરણે સંચાલિત એવી આકાશ એરલાઇન્સ દ્વારા પોતાની સર્વપ્રથમ ફ્લાઇટ મુંબઈથી અમદાવાદ વચ્ચે ઉડાવવામાં આવી છે.

આકાશ એરલાઇન્સ વિશે

- તીવ્ર ગતિથી વધી રહેલ ભારતીય નાગરિક ઉડ્ડયન ઉદ્યોગમાં નાગરિકો માટે પરિવહનની સરળતા આપવા એક નવી એરલાઇન્સનો પગ પેસારો થયો છે. ભારતમાં સમગ્ર દક્ષિણ એશિયાના 69% ઉડ્ડયન ટ્રાફિક હોય છે.
- આકાશ એરલાઇન્સ એ ભારતની નવનિર્મિત એરલાઇન્સ છે, જે ભારતીય લો-કોસ્ટ (Low-Cost) એરલાઇન્સ છે. જેથી નાગરિકોને સસ્તા દરે મુસાફરીની સિવિધા પ્રદાન કરી શકાય.
- આકાશ એરલાઇન્સનો પ્રારંભ શેર માર્કેટના બાદશાહ રાકેશ જૂનજૂનવાલા દ્વારા 40% હિસ્સો ખરીદીને કરાયો હતો.
- આકાશ એરલાઇન્સનું મુખ્યાલય : મુંબઈ (મહારાષ્ટ્ર)
- આકાશ એરલાઇન્સે Boeing 737 MAXના માધ્યમથી પોતાની પ્રથમ ફ્લાઇટ સફળતાપૂર્વક મુંબઈ-અમદાવાદ વચ્ચે ઉડાવી છે.
- ભારત સરકારના ઉડાન મિશન (ઉડે દેશ કા આમ નાગરિક - UDAN)ને પણ સમર્થન આપે છે.

ઉડાન યોજના

- દેશમાં સરળ પ્રાદેશિક આંતર જોડાણ માટે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા વર્ષ 2016 માં ઉડાન યોજનાની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી.

ઉદ્દેશ્ય

- પ્રાદેશિક ઉડ્ડયન બજારનો વિકાસ કરવો.
- નાના શહેરોમાં પણ સામાન્ય માણસોને પ્રાદેશિક સ્થળો પર સસ્તી, આર્થિક રીતે સુલભ અને નફાકારક હવાઈ મુસાફરી પ્રદાન કરવી. Tier-2 અને Tier-3 જેવા નાના શહેરોને મોટા શહેરો સાથે હવાઈ માર્ગથી જોડવા.

ભારતની અન્ય એરલાઇન્સો

એરલાઇન્સ	વર્ષ	મુખ્યાલય	અન્ય
એર ઈન્ડિયા	1932	દિલ્હી	ટાટા ગ્રુપ દ્વારા ખરીદેલ
ઈન્ડિગો	2006	દિલ્હી	---
સ્પાઈસ જેટ	2005	દિલ્હી	---
ગો-ફર્સ્ટ	2005	મુંબઈ	હવે ગો-એર તરીકે ઓળખાય
વિસ્તારા	2015	દિલ્હી	ટાટા સન્સ અને સિંગાપુર એરલાઇન્સ
એર એશિયા ઈન્ડિયા	2014	બેંગલોર	---
જેટ એરવેઝ	1995	દિલ્હી	SEP - 2022માં ફરી સેવારત
આકાશ	2022	મુંબઈ	---

ગ્રામીણ ઉદ્યમી પ્રોજેક્ટ - 2

- તાજેતરમાં ઝારખંડના રાંચી ખાતેથી નેશનલ સ્કિલ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન (NSDC) દ્વારા સેવા ભારતી અને યુવા વિકાસ સોસાયટી સાથેની ભાગીદારીમાં આદિવાસી યુવાનોમાં કૌશલ્ય વિકાસ અને ઉદ્યોગસાહસિકતાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ગ્રામીણ ઉદ્યમી પ્રોજેક્ટના બીજા તબક્કાની શરૂઆત કરવામાં આવી છે.
- આ પહેલનો હેતુ ભારતના આદિજાતિના યુવાનોમાં મલ્ટિસ્કિલ ડેવલપ કરીને તેમને રોજગારીની તકો પૂરી પાડવાનો છે.
- તાલીમના પ્રથમ તબક્કામાં મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, છત્તીસગઢ, મધ્ય પ્રદેશ અને ગુજરાતના ગ્રામીણ અને આદિવાસી વિસ્તારોમાંથી ઉમેદવારોને એકત્ર કરવામાં આવ્યા હતા.

કૌશલ્ય વિકાસ પ્રદાન કરતી કેટલીક સરકારી યોજનાઓ

પ્રધાનમંત્રી કૌશલ્ય વિકાસ યોજના

- તે 2015 માં શરૂ કરાયેલ કૌશલ્ય વિકાસ અને સાહસિકતા મંત્રાલય (MSDE) ની મુખ્ય યોજના છે. તે નેશનલ સ્કિલ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન (NSDC) દ્વારા લાગુ કરવામાં આવે છે.
- આનો ઉદ્દેશ્ય મોટી સંખ્યામાં ભારતીય યુવાનોને ઉદ્યોગ-સંબંધિત કૌશલ્ય તાલીમ લેવા સક્ષમ બનાવવાનો છે, જે તેમને વધુ સારી આજીવિકા સુરક્ષિત કરવામાં મદદ કરશે.
- અગાઉના શિક્ષણનો અનુભવ અથવા કૌશલ્ય ધરાવતી વ્યક્તિઓનું પણ મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે અને પ્રાયોર લર્નિંગની માન્યતા (RPL) હેઠળ પ્રમાણિત કરવામાં આવશે. આ પ્રમાણપત્રોમાં નેશનલ સ્કીલ્સ ક્વોલિફિકેશન ફ્રેમવર્ક (NSQF) અનુસાર ગ્રેડ હશે. તાલીમ અને આકારણી ફી સરકાર દ્વારા સંપૂર્ણપણે ચૂકવવામાં આવે છે.

સંકલ્પ

- આ યોજના કન્વર્જન્સ અને કોઓર્ડિનેશન દ્વારા જિલ્લા-સ્તરની તાલીમ ઇકોસિસ્ટમ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.
- તે વિશ્વ બેંકના સહયોગથી કેન્દ્ર પ્રાયોજિત યોજના છે.
- તેનો હેતુ રાષ્ટ્રીય કૌશલ્ય વિકાસ મિશન (NSDM)ને અમલમાં મૂકવાનો છે.

STRIVE (Skills Strengthening for Industrial Value Enhancement)

- આ યોજનાને વિશ્વ બેંક દ્વારા ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે.
- ઉદ્દેશ્ય : ઔદ્યોગિક તાલીમ સંસ્થાઓ (ITIs) અને એપ્રેન્ટિસશીપ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી કૌશલ્ય તાલીમની સુસંગતતા અને કાર્યક્ષમતામાં સુધારો કરવો.

- ભોપાલ અને મધ્યપ્રદેશ ખાતે મે, 2022માં સાત બેચમાં 157 ઉમેદવારોને તાલીમ આપવામાં આવી હતી. રાંચીમાં શરૂ કરાયેલા પાયલોટ પ્રોજેક્ટનો તબક્કો-1 રાંચીમાં સેવા ભારતી કેન્દ્ર દ્વારા યુવા વિકાસ સોસાયટી દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવી રહ્યો છે.
- ગ્રામીણ ઉદ્યમી પ્રોજેક્ટ એ છ રાજ્યો - મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, છત્તીસગઢ, મધ્ય પ્રદેશ, ઝારખંડ અને ગુજરાતમાં અમલમાં છે.

મુખ્ય મુદ્દા

- ગ્રામીણ ઉદ્યમી એ NSDC દ્વારા ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવેલ એક અનન્ય મલ્ટિસ્કિલિંગ પ્રોજેક્ટ છે, જેનો ઉદ્દેશ્ય આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓને તાલીમ આપવાનો છે.
- ગ્રામીણ ઉદ્યમી પ્રોજેક્ટ-2 હેઠળ નીચે દર્શાવેલ સ્થાનિક અર્થતંત્ર સાથે સંબંધિત એવી રોજગારલક્ષી તાલીમ આપવામાં આવશે.
 - ઇલેક્ટ્રીશિયન અને સોલર પી.વી. ઇન્સ્ટોલેશન ટેકનિશિયન
 - પ્લમ્બિંગ અને ચણતર
 - 2-વ્હીલરનું રિપેરિંગ
 - ઇ-ગવર્નન્સ સાથે IT/ITeS
 - કૃષિ યાંત્રિકીકરણ સંબંધિત તાલીમ

પ્રોજેક્ટ હેઠળ નીચેના ઉદ્દેશ્યો પ્રાપ્ત કરવા આવશ્યક છે:

- ગ્રામીણ/સ્થાનિક અર્થતંત્રમાં વધારો
 - રોજગારીની તકોમાં વધારો
 - સ્થાનિક તકોના અભાવને કારણે ફરજિયાત સ્થળાંતર ઘટાડવું
 - કુદરતી સંસાધનોનું સંરક્ષણ
- કૌશલ્ય અને શિક્ષણના અભાવને કારણે, રાષ્ટ્રીય સરેરાશની સરખામણીમાં સંગઠિત ક્ષેત્રોનો આદિવાસીઓની આજીવિકામાં ખૂબ જ ઓછો ફાળો છે. તેથી ગ્રામીણ ઉદ્યમી પ્રોજેક્ટ જેવી પહેલો તેમની સુધારણા માટે અને તેમની આજીવિકાનું નિર્માણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.

ટૂંકાગાળાની કૃષિ લોન

- તાજેતરમાં ખેડૂતોના હિતમાં મોટો નિર્ણય લેતાં, કેન્દ્રીય મંત્રીમંડળ દ્વારા ઇન્ટરેસ્ટ સબવેન્શન સ્કીમને મંજૂરી આપવામાં આવી છે.
- આ સ્કીમ હેઠળ તમામ નાણાકીય સંસ્થાઓ માટે ત્રણ લાખ રૂપિયા સુધીની ટૂંકા ગાળાની કૃષિ લોન પર વાર્ષિક 1.5%ની વ્યાજ સહાયને મંજૂરી પ્રદાન કરવામાં આવી છે.
- નાણાકીય વર્ષ 2022-23 થી 2024-25 માટે ધિરાણ સંસ્થાઓ જેવી કે જાહેર અને ખાનગી ક્ષેત્રની બેંકો, સહકારી બેંકો અને સીધી રીતે વાણિજ્યિક બેંકો સાથે જોડાયેલ કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ પ્રાથમિક કૃષિ ધિરાણ મંડળીઓ વગેરે દ્વારા ખેડૂતોને આપવામાં આવતી

ત્રણ લાખ રૂપિયા સુધીની ટૂંકાગાળાની લોનના પર 1.5% વ્યાજ સહાય પૂરી પાડવામાં આવશે.

લાભ

- વ્યાજ સહાયમાં વધારો એ કૃષિ ક્ષેત્રમાં ધિરાણ પ્રવાહનું ટકાઉપણું સુનિશ્ચિત કરશે, તેમજ નાણાકીય સંસ્થાઓનું નાણાકીય સ્વાસ્થ્ય અને લોન અંગેની વ્યવહાર્યતા સુનિશ્ચિત થશે.
- જો ખેડૂતો સમયસર લોનની ચૂકવણી કરે છે, તો નાણાકીય સંસ્થાઓ પાસેથી તેઓ 4%ના વ્યાજ દર પર ટૂંકાગાળાની લોન મેળવી શકશે.
- ગ્રામીણ અર્થતંત્રમાં પૂરતું કૃષિ ધિરાણ સુનિશ્ચિત થવાને લીધે ગ્રામીણ બેંકોની ખેડૂતોને લોન આપવાની ક્ષમતામાં વધારો થશે, જેથી ખેડૂતો કૃષિને લગતાં કાર્યો માટે વધુ ધિરાણ મેળવી શકશે.
- પ્રાથમિક પ્રવૃત્તિઓ પર આધારિત ઉદ્યોગો જેવા કે, પશુપાલન, ડેરી, મરઘાં ઉછેર, મત્સ્ય પાલન વગેરે ક્ષેત્રે ટૂંકાગાળાની લોન ઉપલબ્ધ થવાથી રોજગારીની તકો અને રોજગારીમાં વૃદ્ધિ થશે.

પૃષ્ઠભૂમિ

- ખેડૂતોને સસ્તા દરે મુશ્કેલી વિના ધિરાણની ઉપલબ્ધતા સુનિશ્ચિત કરવી એ ભારત સરકારની ટોચની પ્રાથમિકતા છે, જેના માટે વર્ષ 1998માં ખેડૂતોને ધિરાણ ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે કિસાન ક્રેડિટ કાર્ડ યોજના શરૂ કરવામાં આવી હતી. જેથી ખેડૂતો કોઈપણ સમયે ક્રેડિટ પર કૃષિ ઉત્પાદો અને સેવાઓ ખરીદવા માટે સશક્ત બને.
- તાજેતરમાં જ 'આત્મનિર્ભર ભારત' અભિયાન અંતર્ગત 3.13 કરોડથી વધારે ખેડૂતોને નવું કિસાન ક્રેડિટ કાર્ડ (કેસીસી) પણ જારી કરવામાં આવ્યાં છે.
- ખેડૂતોને બેંકને લઘુત્તમ વ્યાજ દર ચૂકવવાનો રહે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે ભારત સરકારે ઈન્ટરેસ્ટ સબવેન્શન સ્કીમ (ISS) રજૂ કરી હતી, જેનું નામ હવે મોડિફાઈડ ઈન્ટરેસ્ટ સબવેન્શન સ્કીમ (MISS) રાખવામાં આવ્યું છે, જેનો ઉદ્દેશ ખેડૂતોને સબસિડીવાળા વ્યાજ દરે ટૂંકાગાળાનું ધિરાણ પ્રદાન કરવાનો છે.
- આ યોજના હેઠળ કૃષિ અને પશુપાલન, ડેરી, પોલ્ટ્રી, મત્સ્યપાલન વગેરે સહિત અન્ય આનુષંગિક પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંકળાયેલા ખેડૂતોને રૂ. 3.00 લાખ સુધીની ટૂંકા ગાળાની કૃષિ લોન વાર્ષિક 7%ના દરે ઉપલબ્ધ છે.
- ખેડૂતોને લોનની ત્વરિત અને સમયસર ચૂકવણી માટે વધારાની 3 ટકા સહાય (Prompt Repayment Incentive - PRI) પણ આપવામાં આવે છે. તેથી જો ખેડૂત સમયસર તેની લોન ભરપાઈ કરે છે, તો તેને 4%ના વાર્ષિક દરે ધિરાણ મળે છે.
- ખેડૂતોને આ સુવિધા પ્રદાન કરવા માટે ભારત સરકાર આ યોજના

ઓફર કરતી નાણાકીય સંસ્થાઓને ઈન્ટરેસ્ટ સબવેન્શન પ્રદાન કરે છે. આ સહાય માટે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા 100% ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે.

- બદલાતી આર્થિક પરિસ્થિતિ, ખાસ કરીને નાણાકીય સંસ્થાઓ, સહકારી બેંકો અને પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકો માટે વ્યાજના દરમાં અને ધિરાણના દરમાં વધારાને ધ્યાનમાં રાખીને, સરકારે આ નાણાકીય સંસ્થાઓને પૂરા પાડવામાં આવતા વ્યાજ સહાયના દરની સમીક્ષા કરી છે.
- એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે આનાથી ખેડૂતને કૃષિ ક્ષેત્રમાં પર્યાપ્ત ધિરાણ પ્રવાહની ખાતરી મળશે તેમજ ધિરાણ આપતી સંસ્થાઓ નાણાકીય રીતે સક્ષમ બનશે.

Do you know?

- સરકાર દ્વારા સહકારી સમિતિઓ અને બેંકો મારફત ખેડૂતોને ઓછા વ્યાજદર પર ટૂંકા અને લાંબા ગાળા માટે લોન આપવામાં આવે છે.
- આ લોનને ઘણાં ખેડૂતો સમયસર ચૂકવી દે છે, જેથી તેમને ઈન્ટરેસ્ટ સબવેન્શન સ્કીમનો ફાયદો થાય છે.

મહેસૂલ નિયમો

ચર્ચામાં શા માટે ?

- તાજેતરમાં ગુજરાત સરકારે લોકોના સુશાસનમાં વધારો કરવા અને મહેસૂલ પ્રક્રિયાને સરળ બનાવવા માટે મહેસૂલ નિયમોમાં નીતિવિષયક સુધારા કર્યા છે.
- આ નીતિવિષયક સુધારાઓમાં સખાવતી હેતુસર જમીન તબદીલી, ટ્રસ્ટને ફાળવેલ સરકારી જમીનના કિસ્સામાં, સિવાઈઝ N.A. (બિન-ખેતીલાયક) સમયે પુનઃઅભિપ્રાયોમાંથી મુક્તિ, વારસાઈમાં પડતી તકલીફોથી નિવારણ, લીજ પેન્ડેન્સી રજિસ્ટ્રેશન જેવા મહત્વપૂર્ણ સુધારા કરાયા છે.

મહેસૂલ સુધારા

- ગુજરાત સરકારે સામાન્ય માનવીના હિત માટે મહેસૂલ નિયમોમાં સુધારા કર્યા છે. જેથી સામાન્ય જનતાને આકરા નિયમોથી હળવાશ મળે અને સુશાસન તરફ પ્રગતિ કરી શકાય.

મહેસૂલ નિયમોમાં સુધારા

1. સખાવતી હેતુસર જમીન તબદીલીમાં સ્ટેમ્પ ડ્યૂટીમાં રાહત
2. સિવાઈઝ N.A. સમયે પુનઃઅભિપ્રાયમાંથી મુક્તિ
3. ખેડૂત ખાતેદારના મૃત્યુ બાદ સંતાનોને પણ સ્ટેમ્પ ડ્યૂટીમાંથી રાહત

1. સખાવતી હેતુસર જમીન તબદીલી

- આ સુધારાઓને પરિણામે હવે ખેતીની જમીન સખાવતી હેતુસર કોઈ સરકારી/અર્ધ સરકારી/સ્થાનિક-સ્વરાજની સંસ્થાને બિનઅવેજમાં ભેટ કરવામાં આવે ત્યારે પ્રવર્તમાન સ્ટેમ્પ ડ્યૂટીના બદલે ફક્ત 1000 રૂપિયાની સ્ટેમ્પ ડ્યૂટી જ ભરવાની રહેશે એટલે કે સ્ટેમ્પ ડ્યૂટીનું અગાઉ પડતું ભારણ હવે રહેશે નહીં.
- ઉપરાંત, ખેડૂત ખાતેદારના મૃત્યુ બાદ વારસાઈ વખતે દીકરીના સંતાનોને પણ જંત્રીના 4.90% ની સ્ટેમ્પ ડ્યૂટીના બદલે ફક્ત 300 રૂપિયાની સ્ટેમ્પ ડ્યૂટી ભરવાની રહેશે.

2. રિવાઈઝ N.A.ના હેતુ માટેનો જ અભિપ્રાય જરૂરી રહેશે.

- તલાટી દ્વારા ગ્રામ્ય શહેરી વિસ્તારનાં મકાન, ફ્લેટ, દુકાનો, ઓફિસોનાં પેઢીનામા કરવા બાબતે લોકોને સરળતા આપી છે.
- ખેતીની જમીન બિનખેતી થયા બાદ, પ્રોપર્ટી કાર્ડ ન બનેલ હોય તેવા કિસ્સામાં બિનખેતીનો હુકમ રજૂ કરીને પ્રોપર્ટી કાર્ડ બનાવવાનો અને તેમાં ઉત્તરોત્તર ફેરફાર નોંધ કરી શકાય તેવો જનહિતલક્ષી નિર્ણય કર્યો છે.

3. ખેડૂત ખાતેદારના મૃત્યુ બાદ સંતાનોને સ્ટેમ્પ ડ્યૂટીમાંથી મુક્તિ

- ખેડૂત ખાતેદારના મૃત્યુ બાદ સંતાનોને જમીનમાં તેમનું નામ દાખલ કરવા માટે સ્ટેમ્પ ડ્યૂટી ભરવી પડતી હતી, હવે સંતાનોને સ્ટેમ્પ ડ્યૂટીમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે.
- હિસ્સા માપણીના પેચીદા પ્રશ્નોનું નિરાકરણ લાવવા, હિત ધરાવતા પક્ષકારોને બે વખત દસ-દસ દિવસની નોટિસ આપ્યા બાદ પણ જો કોઈ પક્ષકાર સંમત ન થાય, તો સર્વે નંબરની હિસ્સા માપણી કરી આપવામાં આવશે. ઉપરાંત, ગણોત્તરધારાની કલમ 43/63 ની મંજૂરી બાદ N.A. પરવાનગીની સમયમર્યાદા બે વર્ષથી વધારીને પાંચ વર્ષ કરવામાં આવી છે તથા N.A. જમીન ઉપયોગ કરવાની સમયમર્યાદા દૂર કરવામાં આવી.

ગુજરાતમાં મહેસૂલ વિભાગની સુશાસન માટેની પહેલો

ઈ-ધરા (E-Dhara) કેન્દ્ર

- ગુજરાત સરકારની જમીન નોંધણી અને જમીન સાથે સંકળાયેલા પ્રશ્નોના નિરાકરણ માટે ઈ-ધરા પહેલની શરૂઆત કરાઈ છે.
- દરેક ઈ-ધરા કેન્દ્ર તાલુકા કક્ષાએ સ્થિત હોય છે, જેના કારણે તાલુકા કક્ષાએ જમીન સુધારણાને આધુનિક બનાવી શકાય.

Any Records of Rights Anywhere in Gujarat

- Any RoR એ અધિકૃત વેબસાઈટ છે, જે ગુજરાતના રહેવાસીઓને જમીનની નોંધણી ઓનલાઈન ડિજિટલ માધ્યમથી માહિતી આપવા સક્ષમ છે.

- તે ગુજરાતના મહેસૂલ વિભાગ દ્વારા ગુજરાત ઈ-ધરા પર લોન્ચ કરવામાં આવ્યું હતું. જે રાજ્યના તમામ જમીન સંબંધિત રેકોર્ડ્સને ડિજિટાઇઝ કરવાનો પ્રયાસ છે.

- આ પોર્ટલ 26 જિલ્લાઓમાં 225 તાલુકાઓની જમીન સંબંધિત તમામ માહિતી ટ્રેક કરે છે, જેથી જમીન રેકોર્ડમાં પારદર્શિકા જળવાઈ રહે.

IoRA : એકીકૃત ઓનલાઈન મહેસૂલ એપ્લિકેશન

- મહેસૂલ વિભાગની વિવિધ સેવાઓ માટે અરજી કરવાનું સરળ ઓનલાઈન પ્લેટફોર્મ, જે સામાન્ય જનતાને મહેસૂલ સેવામાં સુશાસન પૂરું પાડે છે.

ગુજરાત જમીન પચાવવા પર (પ્રતિબંધ) અધિનિયમ - 2020

- ગેરકાયદેસર રીતે જમીન પચાવવાની પ્રવૃત્તિઓ અટકાવવા માટે ગુજરાત સરકારે કડક અધિનિયમ પસાર કર્યો છે, જેથી સામાન્ય જનતાને જમીન અધિકારનું રક્ષણ આપી શકાય.

સ્ટેમ્પ ડ્યૂટી

- ભારતમાં કર માળખા મુજબ અલગ અલગ ઉત્પાદનની લે-વેચ કે રજિસ્ટ્રેશન વખતે કર ભરવો પડે છે. આ કર મકાનની ખરીદી વખતે પણ ભરવો પડે છે, જેને સ્ટેમ્પ ડ્યૂટી કહેવામાં આવે છે.
- આ ચાર્જ મકાનના રજિસ્ટ્રેશન માટે લેવામાં આવે છે. તે અલગ અલગ રાજ્યોમાં અલગ અલગ હોય છે.

સ્ટાર્ટ-અપ્સને ટેકો આપવા માટે SBIની પ્રથમ સમર્પિત શાખા

- તાજેતરમાં સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા (SBI) દ્વારા બેંગલુરુના કોરમંગલા સ્ટાર્ટ-અપ્સને નાણાકીય ભંડોળની સહુલિયત પૂરી પાડવા માટે સર્વપ્રથમ State of the art 'SBI સ્ટાર્ટઅપ બ્રાન્ચ' શરૂ કરવામાં આવી છે. જેને ભારતની સ્ટાર્ટ-અપ કેપિટલ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. ભારતમાં કોઈ પણ બેંક દ્વારા સ્ટાર્ટ-અપ્સ માટે શરૂ કરવામાં આવેલ આ પ્રકારની પ્રથમ શાખા છે.

મુખ્ય મુદ્દા

- દેશમાં સ્ટાર્ટ-અપ કલ્ચરને પ્રોત્સાહન આપવા માટે SBI અને કર્ણાટક સરકારની સહભાગીદારી હેઠળ નવી પહેલ 'SBI સ્ટાર્ટઅપ બ્રાન્ચ' શરૂ કરવામાં આવી છે.
- આ બ્રાન્ચ દ્વારા એવી નવી કંપનીઓ/સ્ટાર્ટ-અપ્સને સહાય કરવામાં આવે છે, જે હજુ સુધી પોતાના પ્રારંભિક દોરમાં હોય અને સ્ટોક એક્સચેન્જમાં લિસ્ટિંગ ન થઈ હોય.
- આ બ્રાન્ચ દ્વારા સ્ટાર્ટઅપ્સ માટેની વિશિષ્ટ શાખા લોન,

- ડિપોઝિટ, ટ્રાન્ઝેક્શન બેન્કિંગ, આઉટવર્ડ અને ઈનવર્ડ રેમિટન્સ, પેમેન્ટ્સ, કેશ મેનેજમેન્ટ, ફોરેક્સ, વીમો, કેપિટલ માર્કેટ અને લીગલ સલાહ, ડીમેટ અને ટ્રેડિંગ, સ્ટ્રક્ચરિંગ જેવી વિવિધ સેવાઓ પ્રદાન કરાશે.
- આ બ્રાન્ચ સ્ટાર્ટ-અપ ઈકોસિસ્ટમ સાથે સંકળાયેલા વિવિધ હિતધારકો માટે એક હબ બનશે અને એન્ડ ટૂ એન્ડ નાણાકીય સલાહકારી સેવાઓ પૂરી પાડશે.
 - આ બ્રાન્ચ કોર્પોરેટ અને સ્ટાર્ટઅપ એકમના નિર્માણથી શરૂ કરીને IPO અને FPO ના સફર સુધી વન - સ્ટોપ સોલ્યુશન પૂરું પાડશે.

Do you know?**યુનિકોર્ન અને ડેકાકોર્ન**

- યુનિકોર્ન એ 1 બિલિયન ડોલરથી વધુ મૂલ્ય ધરાવતા ખાનગી સ્ટાર્ટ-અપ માટે વપરાતો શબ્દ છે.
- જુલાઈ 2022 સુધીમાં ભારતમાં 338.50 બિલિયન ડોલરના કુલ મૂલ્યાંકન સાથે 105 યુનિકોર્ન નોંધવામાં આવ્યા હતા.
- હવે ભારત દેશ ધીમે ધીમે યુનિકોર્નના યુગથી ડેકાકોર્નના યુગમાં સંક્રમણ કરી રહ્યો છે.
- ડેકાકોર્ન એ એવી સ્ટાર્ટ-અપ કંપની છે જેણે 10 બિલિયન ડોલર કરતાં વધુનું મૂલ્યાંકન પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે.
- મે 2022 સુધીમાં વિશ્વભરની 47 કંપનીઓએ ડેકાકોર્નનો દરજ્જો પ્રાપ્ત કર્યો હતો, જેમાં ભારતના ચાર સ્ટાર્ટઅપ્સ : ફ્લિપકાર્ટ, બાયઝુસ, નાઈકા અને સ્વિગીનો સમાવેશ થાય છે.

ભારતમાં સ્ટાર્ટ-અપ ઈકોસિસ્ટમ

- 16 જાન્યુઆરી, 2016ના રોજ નાગરિકોની ઉદ્યોગસાહસિક ક્ષમતાનો ઉપયોગ કરીને આત્મનિર્ભર ભારતના નિર્માણ હેતુ ભારતમાં મજબૂત સ્ટાર્ટ-અપ ઈકોસિસ્ટમ બનાવવા માટે એક એક્શન પ્લાન શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો.

- આથી જ 16 જાન્યુઆરીને હવે 'નેશનલ સ્ટાર્ટ-અપ ડે' તરીકે ઉજવવામાં આવે છે.
- 6 વર્ષના સમયગાળામાં આ સ્ટાર્ટ-અપ યોજનાઓએ ભારતીય અર્થતંત્રમાં 7.46 લાખ નોકરીઓનું સર્જન કર્યું છે તથા સફળતાપૂર્વક ભારતને 3જી સૌથી મોટી સ્ટાર્ટ-અપ ઈકોસિસ્ટમ બનાવી છે.
- ભારતમાં 30 થી વધારે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો પાસે પોતાની સ્ટાર્ટઅપ નીતિ છે.
- ઉલ્લેખનીય છે, કે ઓગસ્ટ 2022ની સ્થિતિ એ કુલ માન્યતા પ્રાપ્ત સ્ટાર્ટ-અપ્સમાંથી 13% IT સેવાઓ, 9% હેલ્થકેર અને લાઈફ સાયન્સ, 5% વ્યાવસાયિક અને વ્યાપારી સેવાઓ, 7% શિક્ષણ અને 5% કૃષિ અને 5% ખોરાક અને પીણાં સાથે સંબંધિત છે. વળી કુલ સ્ટાર્ટ-અપ્સ પૈકી 49% સ્ટાર્ટઅપ્સ ટિયર II અને ટિયર III શહેરોમાં આવેલા છે.
- ભારતમાં દિલ્હી, બેંગલુરુ, મુંબઈ વગેરે મેગાસિટીની બહાર પણ હવે ધીમે ધીમે સ્ટાર્ટઅપ ઈકોસિસ્ટમ મજબૂત બની રહ્યું છે.
- રાજ્યોની સ્ટાર્ટઅપ રેન્કિંગ-2021માં ગુજરાતે સતત ત્રીજા સંસ્કરણમાં 'શ્રેષ્ઠ પ્રદર્શનકર્તા રાજ્ય'નો દરજ્જો પ્રાપ્ત કર્યો છે.
- ગુજરાતમાં 14,200 થી વધારે સ્ટાર્ટઅપ્સ અને 180થી વધારે ઈન્ક્યુબેટર્સ/શૈક્ષણિક સંસ્થાનું નેટવર્ક છે, જે રાજ્યમાં સ્ટાર્ટઅપ ઈકોસિસ્ટમને સમર્થન આપે છે.

સ્ટાર્ટ-અપ ઈન્ડિયા પ્રોગ્રામ

- સ્ટાર્ટ-અપ ઈન્ડિયા પ્રોગ્રામ એ દેશમાં નવીનતા અને સ્ટાર્ટ-અપ્સને પોષવા માટે એક મજબૂત ઈકો-સિસ્ટમનું નિર્માણ કરવા તથા ટકાવ આર્થિક વૃદ્ધિ અને મોટા પાયે રોજગારીની તકો ઊભી કરવા માટે ભારત સરકારની ફલેગશિપ પહેલ છે.
- 16મી જાન્યુઆરી 2016ના રોજ પહેલ શરૂ થઈ ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં સ્ટાર્ટઅપ ઈન્ડિયાએ દેશના ઉદ્યોગસાહસિકોને ટેકો આપવા અને ભારત દેશને નોકરી શોધનારાઓને બદલે રોજગાર સર્જકોના દેશમાં રૂપાંતરિત કરવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે અનેક કાર્યક્રમો શરૂ કર્યા છે.

સ્ટાર્ટઅપ ઈન્ડિયા યોજના મુખ્યત્વે ત્રણ સ્તંભો પર આધારિત છે, જે નીચે દર્શાવેલ છે :

1. દેશના વિવિધ સ્ટાર્ટ-અપ્સને ફંડિંગ સપોર્ટ અને પ્રોત્સાહન પૂરું પાડવું.
2. ઈન્ડસ્ટ્રી-એકેડેમિયા પાર્ટનરશિપ અને ઈન્ક્યુબેશન પ્રદાન કરવા.
3. સરળીકરણ (Simplification) અને હેન્ડલિંગ.

ભૂગોળ અને પર્યાવરણ

૩૧મું એલિફન્ટ રિઝર્વ

ચર્ચામાં શા માટે?

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય પર્યાવરણ, વન અને જળવાયુ પરિવર્તન મંત્રીશ્રી દ્વારા ભારતનું ૩૧મું એલિફન્ટ રિઝર્વ અગસ્ત્યમલાઈ (Agasthyamalai)ને ઘોષિત કરવામાં આવ્યું છે. અગસ્ત્યમલાઈ એલિફન્ટ રિઝર્વ ૧૧૯૭ ચો.કિ.મી વિસ્તારમાં ફેલાયેલું છે.
- છેલ્લે વર્ષ ૨૦૧૮માં નાગાલેન્ડમાં સિંગફાનને એલિફન્ટ રિઝર્વને ઘોષિત કરાયું હતું. કોઈ રાજ્યમાં એલિફન્ટ રિઝર્વની જાહેરાત કરવાની સત્તા કેન્દ્રીય પર્યાવરણ, વન અને જળવાયુ પરિવર્તન મંત્રાલય પાસે હોય છે.

એલિફન્ટ રિઝર્વ વિશે

- હાથીઓના ટકાઉ સંરક્ષણ અને યોગ્ય વસવાટ માટે 'એલિફન્ટ રિઝર્વ' તૈયાર કરવામાં આવે છે, જેથી તેમના વસવાટની જાળવણી કરી દેશમાં હાથીઓની સંખ્યા વધારી શકાય અને તેમના પરના ખતરા ઘટાડી શકાય.

ભારતીય હાથી

- ભારતીય હાથી (Elephas Maximus) ભારતના મધ્ય-દક્ષિણ પશ્ચિમ ઘાટ, ઉત્તર-પૂર્વી ભારત, પૂર્વીય અને ઉત્તર ભારત તેમજ દક્ષિણ દ્વીપકલ્પના ભાગમાં જોવા મળે છે.
- હાથીઓનો સમાવેશ ભારતીય વન્યજીવ (સંરક્ષણ) અધિનિયમ, ૧૯૭૨ની અનુસૂચિ-૧ અને CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Flora and Fauna)ના પરિશિષ્ટ-૧ માં થાય છે.
- હાથી દેશના ૨૮ રાજ્યોમાંથી ૧૬ રાજ્યોમાં જોવા મળે છે અને તેની

સમગ્ર વિતરણ શ્રેણીમાં વધતાં આંકડા જોવા મળી રહ્યા છે.

- હાથીઓની વર્ષ ૨૦૦૭ની જનગણના મુજબ કુલ સંખ્યા ૨૭૬૫૭ થી ૨૭૬૮૨ ની રેન્જ હતી, જ્યારે વર્ષ ૨૦૧૨ની જનગણના મુજબ કુલ સંખ્યા ૨૭૭૮૫ થી ૩૧૩૬૮ની રેન્જમાં હતી.
- સૌથી વધુ હાથીઓની સંખ્યા કર્ણાટક રાજ્યમાં છે ત્યારબાદ કેરળ અને આસામમાં હાથીઓ સંખ્યા વધારે જોવા મળે છે.

પ્રોજેક્ટ એલિફન્ટ

- પ્રોજેક્ટ એલિફન્ટની શરૂઆત ભારત સરકારના પર્યાવરણ, વન અને જળવાયુ પરિવર્તન મંત્રાલય દ્વારા વર્ષ ૧૯૯૨માં કરવામાં આવી હતી.
- પ્રોજેક્ટ એલિફન્ટ એ કેન્દ્રીય પ્રોત્સાહિત સ્કીમ છે.

ઉદ્દેશ્યો

- હાથીઓના રહેઠાણો અને કોરિડોરોનું રક્ષણ કરવું.
- માનવ-પ્રાણી સંઘર્ષના મુદ્દાઓનું સમાધાન કરવું.
- બંદીવાન અને પીડિત હાથીઓનું કલ્યાણ.
- પ્રોજેક્ટ એલિફન્ટ મુખ્યત્વે ૧૬ રાજ્યો/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશોમાં અમલી છે; જેમ કે આંધ્ર પ્રદેશ, અરુણાચલ પ્રદેશ, આસામ, છત્તીસગઢ, ઝારખંડ, કર્ણાટક, કેરળ, મહારાષ્ટ્ર, મેઘાલય, નાગાલેન્ડ, ઓડિસા, તમિલનાડુ, ત્રિપુરા, ઉત્તરાખંડ, ઉત્તર પ્રદેશ, પશ્ચિમ બંગાળ.
- પ્રોજેક્ટ એલિફન્ટ હેઠળ પર્યાવરણ, વન અને જળવાયુ પરિવર્તન મંત્રાલય દ્વારા દેશના હાથીઓના વસવાટ ધરાવતાં મુખ્ય રાજ્યોને તકનીકી અને નાણાકીય સહાય પૂરી પડવામાં આવે છે.

Pre-Summit Meeting of The Tiger Range Countries

- તાજેતરમાં ભારત દ્વારા નવી દિલ્હી ખાતે ટાઈગર રેન્જ કન્ટ્રીઝ (TRCs)ની પ્રી-સમિટ બેઠકનું આયોજન કરવામાં આવ્યું.
- ૫ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૨૨ના રોજ રશિયાના વ્લાદિવોસ્તોક ખાતે ટાઈગર રેન્જ કન્ટ્રીઝ (TRCs) સમિટનું આયોજન થનાર છે, તેની પૂર્વભૂમિકા સ્વરૂપે ભારતમાં TRCsની પ્રી-સમિટ બેઠકનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

મીટિંગની મુખ્ય બાબતો

- આ બેઠકમાં ચીન અને ઈન્ડોનેશિયા સિવાયના ૧૨ દેશ કે જેમનો સમાવેશ ટાઈગર રેન્જમાં થાય છે, તેમના દ્વારા આ બેઠકમાં ભાગ લેવામાં આવ્યો હતો.
- આ બેઠકનો હેતુ સપ્ટેમ્બર ૨૦૨૨માં રશિયા ખાતે અપનાવવામાં આવનાર વાઘ સંરક્ષણ અંગેની ઘોષણાને અંતિમ સ્વરૂપ

આપવાનો છે.

- ભારત દ્વારા વાઘના તમામ સંભવિત રહેઠાણોને વાઘ આરક્ષિત નેટવર્ક હેઠળ લાવવા માટે પ્રતિબદ્ધતા દાખવાઈ.

ટાઈગર રેન્જ દેશો

- ભારત, બાંગ્લાદેશ, ભૂતાન, કંબોડિયા, લાઓસ (PDR), મલેશિયા, મ્યાનમાર, નેપાળ, રશિયા, થાઈલેન્ડ, વિયેતનામ, ચીન અને ઈન્ડોનેશિયા.

સેન્ટ પીટર્સબર્ગ ઘોષણા

- સેન્ટ પીટર્સબર્ગ, રશિયા ખાતે ટાઈગર રેન્જના દેશોની સરકારોના વડાઓએ વાઘ સંરક્ષણ પર સેન્ટ પીટર્સબર્ગ ઘોષણા પર હસ્તાક્ષર કરીને ૨૦૨૨ સુધીમાં તેમની વૈશ્વિક શ્રેણીમાં વાઘની સંખ્યા બમણી કરવાનો સંકલ્પ લીધો હતો.

- આ જ બેઠક દરમિયાન 29મી જુલાઈને સમગ્ર વિશ્વમાં વૈશ્વિક વાઘ દિવસ તરીકે ઉજવવાનું પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું, જે ત્યારથી વાઘ સંરક્ષણ અંગે જાગૃતિ ફેલાવવા અને પેદા કરવા માટે ઉજવવામાં આવે છે.

ભારતના પ્રોજેક્ટ ટાઈગર વિશે જાણવા જેવું

- ભારત સરકાર દ્વારા 1 એપ્રિલ, 1973માં વાઘ સંરક્ષણ કાર્યક્રમ શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો.
- મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય : વાઘની તેમના કુદરતી નિવાસ સ્થાનમાં સક્ષમ વસ્તીને સુનિશ્ચિત કરવી, તેમને લુપ્ત થવાથી બચાવવી અને કુદરતી વારસા તરીકે જૈવિક રીતે મહત્વ ધરાવતા વિસ્તારોનું જતન કરવું.
- આ પ્રોજેક્ટની શરૂઆતમાં 9 વાઘ આરક્ષિત વિસ્તારમાંથી, હાલમાં પ્રોજેક્ટ ટાઈગર ક્વરેજ વધીને 53 થઈ ગયા છે. જે આપણા ભારતના 18 રાજ્યોમાં ફેલાયેલા છે.
- પ્રોજેક્ટ ટાઈગર એ પર્યાવરણ, વન અને જળવાયુ પરિવર્તન મંત્રાલયની કેન્દ્ર પ્રાયોજિત યોજના છે, જે વાઘની વસ્તી ધરાવતા રાજ્યોને વાઘ આરક્ષિત ક્ષેત્રમાં વાઘ સંરક્ષણ માટે કેન્દ્રીય સહાય પૂરી પાડે છે.

નેશનલ ટાઈગર કન્ઝર્વેશન ઓથોરિટી (NTCA)

- વર્ષ 2005માં ટાઈગર ટાસ્ક ફોર્સની ભલામણને પગલે નેશનલ ટાઈગર કન્ઝર્વેશન ઓથોરિટીની રચના કરવામાં આવી હતી, જેથી પ્રોજેક્ટ ટાઈગર અને ભારતમાં ઘણા ટાઈગર રિઝર્વના સંચાલનને પુનઃ સંગઠિત કરી શકાય.
- તે ભારતમાં વાઘના સંરક્ષણ માટેની સર્વોચ્ચ સંસ્થા છે.
- તેનું મુખ્ય વહીવટી કાર્ય રાજ્ય સરકારો દ્વારા તૈયાર કરાયેલ

વાઘ સંરક્ષણ યોજનાને મંજૂર કરવી, ટકાઉ ઈકોલોજીના વિવિધ પાસાઓનું મૂલ્યાંકન કરવું વગેરે છે.

- સામાન્ય રીતે રાજ્ય સરકાર કોઈ વિસ્તારને ટાઈગર રિઝર્વ તરીકે સૂચિત કરવાનો અધિકાર ધરાવે છે, પરંતુ રાજ્ય સરકાર દ્વારા મોકલવામાં આવેલ વાઘ સંરક્ષણ યોજનાઓને પહેલા NTCA દ્વારા મંજૂરી મળવી અનિવાર્ય છે.

ભારતમાં વાઘની પરિસ્થિતિ

- વિશ્વમાં વાઘની કુલ વસ્તીના અંદાજે 75% વસતી સાથે 18 રાજ્યોમાં આશરે 75000 ચો.કિ.મી. વિસ્તારને આવરી લેતાં 53 વાઘ આરક્ષિત ક્ષેત્રો સાથે ભારત વાઘની સંખ્યામાં ખૂબ સમૃદ્ધ છે.
- વાઘની સંખ્યા 2022માં બમણી કરવાનું લક્ષ્ય ભારતે ચાર વર્ષ પહેલા એટલે કે 2018 જ માં હાંસલ કરી લીધું છે.
- કેન્દ્ર પ્રાયોજિત યોજના - પ્રોજેક્ટ ટાઈગર દ્વારા સહાયક ભંડોળ પણ વધ્યું છે, જેથી વાઘ સંરક્ષણને પ્રોત્સાહન મળ્યું છે.
- વાઘ આરક્ષિત વિસ્તારો નજીક રહેતા સ્થાનિક સમુદાયોને સામેલ કરીને વધુ સમાવિષ્ટ સંરક્ષણ પ્રયાસો ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ રહ્યા છે.
- ભારતે ઘણા વાઘ શ્રેણીના દેશો સાથે દ્વિપક્ષીય કરારો અને એમ.ઓ.યુ. કરેલા છે. જંગલી વાઘને પાછા લાવવા માટે તકનીકી સહાય માટે કંબોડિયા સાથે ઝડપથી કામ કરવામાં આવી રહ્યું છે.
- વિજ્ઞાન આધારિત વન્યજીવ મોનિટરિંગમાં શ્રેષ્ઠ પ્રેક્ટિસ શેર કરવા માટે રશિયામાં 'લેન્ડ ઓફ ધ લેપર્ડ' નેશનલ પાર્ક સાથે ટેકનિકલ ભાગીદારી મજબૂત કરવામાં આવી છે.
- દેશમાં સૌથી વધુ વાઘની સંખ્યા (526) સાથે મધ્ય પ્રદેશ પ્રથમ ક્રમાંકે છે. ત્યારબાદ કર્ણાટક (524), તમિલનાડુ (229) અને મહારાષ્ટ્ર (190) આવે છે.

Do you know?

- વનસ્પતિ અને પ્રાણીસૃષ્ટિની વિવિધ પ્રજાતિઓના સંરક્ષણ અને જાળવણી માટે સરકારે 1972માં વાઈલ્ડલાઈફ પ્રોટેક્શન એક્ટ પસાર કર્યો હતો.
- પ્રોજેક્ટ ટાઈગરની શરૂઆત ઈન્દિરા ગાંધી સરકાર દ્વારા 1973માં ઉત્તરાખંડના જિમ કોર્બેટ નેશનલ પાર્કમાંથી કરવામાં આવી હતી.
- વાઘ વિશ્વની એક લુપ્તપ્રાય (endangered) પ્રજાતિ છે. 20મી સદીના અંતમાં, ભારતમાં વાઘની વસ્તી 20,000 થી 40,000 સુધીની હતી. મહારાજાઓ અને અંગ્રેજોની શિકારની પ્રવૃત્તિઓના કારણે, સિતેરના દાયકામાં તેમની સંખ્યા તીવ્ર ઘટીને લગભગ 1820 જેટલી થઈ ગઈ હતી.
- ભૂતકાળમાં વાઘની આઠ પેટાજાતિઓ અસ્તિત્વમાં હતી, જેમાંથી ત્રણ વર્ષોથી લુપ્ત થઈ ગઈ છે. વાઘની પાંચ હયાત પેટાજાતિઓ છે.
- ઈન્ડિયન ટાઈગર અથવા રોયલ બંગાળ ટાઈગર (પેન્થેરા

ટાઈગ્રીસ ટાઈગ્રીસ) ભારત, નેપાળ, ભૂતાન અને બાંગ્લાદેશમાં જોવા મળે છે.

- ઈન્ડો-ચાઈનીઝ વાઘ (પેન્થેરા ટાઈગ્રીસ કોર્બેટ્ટી) મુખ્યત્વે થાઈલેન્ડ, મલેશિયા તેમજ મ્યાનમાર, દક્ષિણ ચીન, કંબોડિયા, લાઓસ અને વિયેતનામમાં જોવા મળે છે.
- સાઈબેરીયન અથવા અમુર ટાઈગર (પેન્થેરા ટાઈગ્રીસ અલ્ટાઈકા) રશિયાના દૂરવર્તી ક્ષેત્રોમાં જોવા મળે છે.
- સુમાત્રન વાઘ (પેન્થેરા ટાઈગ્રીસ સુમાત્રા) ઈન્ડોનેશિયન ટાપુ સુમાત્રામાં જોવા મળે છે.

વન્યજીવ સંરક્ષણ (સુધારા) ખરડો, 2021

ચર્ચામાં શા માટે ?

- તાજેતરમાં સંસદના ચોમાસુ સત્ર દરમિયાન લોકસભામાં વન્યજીવ સંરક્ષણ (સુધારા) ખરડો, 2021 પસાર કરવામાં આવ્યો.

ખરડાની મુખ્ય જોગવાઈઓ

- આ ખરડો વન્યજીવ સંરક્ષણ અધિનિયમ, 1972 માં સુધારાઓ કરે છે. વન્યજીવ સંરક્ષણ અધિનિયમ, 1972 વન્યજીવ, પક્ષીઓ અને વનસ્પતિના સંરક્ષણનું નિયંત્રણ કરે છે. જ્યારે વન્યજીવ સંરક્ષણ (સુધારા) ખરડો, 2021 હેઠળ પ્રજાતિઓના સંરક્ષણને કાયદા હેઠળ વધારવામાં આવ્યું છે.
- ઉપરાંત CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) ના વિવિધ આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણોનો અમલ કરવામાં આવ્યો છે. વન્યજીવ સંરક્ષણ (સુધારા) ખરડો હેઠળ જળસૃષ્ટિ, પ્રાણીસૃષ્ટિ અને વનસ્પતિસૃષ્ટિના રક્ષણની જોગવાઈ છે.

આક્રમક વિદેશી પ્રજાતિઓ (Invasive alien Species)

- ખરડો કેન્દ્ર સરકારને આક્રમક વિદેશી પ્રજાતિઓની આયાત, વેપાર, કબજો અથવા પ્રસારને નિયંત્રિત અથવા પ્રતિબંધિત કરવાની સત્તા આપે છે. કેન્દ્ર સરકાર આક્રમક વિદેશી પ્રજાતિઓને જપ્ત કરવા અને તેનો અસરકારક રીતે નિકાલ કરવા માટે કોઈ અધિકારીને અધિકૃત કરી શકે છે.

મુખ્ય જોગવાઈઓ

- યાદીને વધુ તર્કસંગત બનાવવી
- વન્યજીવ સંરક્ષણ અધિનિયમ, 1972 હેઠળ છ સૂચિઓ (Schedules) છે. જેમાં સંરક્ષિત વનસ્પતિ માટે એક, સંરક્ષિત પ્રાણીઓ માટે ચાર અને નુકસાનકારક (Vermin) પ્રજાતિ માટે એક સૂચિનો સમાવેશ થાય છે.
- નવા ખરડો હેઠળ, સૂચિઓની (Schedules) સંખ્યા ઘટાડીને ચાર કરવામાં આવશે. જેમાં નીચેના ફેરફાર હશે;
 - વિશિષ્ટ સંરક્ષિત પ્રાણીઓની સૂચિ ઘટાડીને બે (2) કરવી
 - નુકસાનકારક (Vermin) પ્રજાતિની સૂચિને દૂર કરવી
 - CITES (સુનિશ્ચિત નમુનાઓ) હેઠળ પરિશિષ્ટમાં સૂચિબદ્ધ નમુનાઓ (Specimens) માટે નવી સૂચિ (Schedules) દાખલ કરવી.
- આમ, હવેથી કુલ ચાર સૂચિ - સંરક્ષિત વનસ્પતિ (1 સૂચિ), સંરક્ષિત પ્રાણી (2 સૂચિ) અને CITES Specimensની એક સૂચિ હશે.
- નોંધ :- ખરડો હેઠળ 'Specimens (સૂચિબદ્ધ નમુના)' માં મુત કે જીવિત પ્રાણીઓ અથવા વનસ્પતિનો સમાવેશ થાય છે.

અભયારણ્યોનું નિયંત્રણ (Control of Sanctuaries)

- વન્યજીવ સંરક્ષણ અધિનિયમ, 1972 હેઠળ રાજ્યના તમામ અભયારણ્યોના નિયંત્રણ, સંચાલન અને જાળવણીની જવાબદારી ચીફ વાઈલ્ડ લાઈફ વોર્ડનને સોંપાઈ છે. ચીફ વાઈલ્ડ લાઈફ વોર્ડનની નિમણૂક રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે.
- ખરડો સ્પષ્ટ કરે છે કે ચીફ વોર્ડનની પ્રતિક્રિયાઓ અભયારણ્ય માટેની વ્યવસ્થાપન યોજનાઓ (management plan) અનુસાર હોવી જોઈએ.
- આ યોજનાઓ કેન્દ્ર સરકારની માર્ગદર્શિકા અનુસાર તૈયાર કરવામાં આવશે અને ચીફ વોર્ડન દ્વારા મંજૂર કરાશે.
- કોઈ વિશિષ્ટ અથવા અનુસૂચિત વિસ્તારો (Schedule Area) હેઠળ આવતાં અભયારણ્યો માટે વ્યવસ્થાપન યોજના ગ્રામસભા સાથે મંત્રણા બાદ લાગુ કરવામાં આવશે.

- આક્રમક વિદેશી પ્રજાતિઓ એટલે જે ભારતની સ્વદેશી વનસ્પતિ અથવા પ્રાણી નથી અને તે સ્થાનિક પ્રાણીઓ અને છોડ ઉપર પ્રતિકૂળ અસર કરે છે.

CITES હેઠળની જવાબદારીઓ

- ખરડો અંતર્ગત CITES ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવશે. આથી નીચેની કેટલીક જવાબદારીનું પાલન કરાશે.
- ખરડો કેન્દ્ર સરકારને 'મેનેજમેન્ટ ઓથોરિટી (Management Authority)' અને 'સાયન્ટિફિક ઓથોરિટી (Scientific Authority) શરૂ કરવા અધિકૃત કરે છે.

1) મેનેજમેન્ટ ઓથોરિટી (Management Authority)

- તે વિવિધ છોડ અને પ્રાણીઓની પ્રજાતિ માટે નિકાસ અથવા આયાતની મંજૂરી આપે છે.
- મેનેજમેન્ટ ઓથોરિટી CITES હેઠળ છોડ અને પ્રાણીઓની પ્રજાતિ (Specimens)ની ઓળખ માટે ઓળખ ચિહ્ન (Identification mark)નો ઉપયોગ કરી શકે.
- ખરડો હેઠળ, ઓળખ ચિહ્નને દૂર કરવા અથવા ચેડાં કરવા પર પ્રતિબંધ છે.
- અનુસૂચિત પ્રાણીઓના સૂચિબદ્ધ નમૂના (Specimens) ધરાવતા વ્યક્તિઓને મેનેજમેન્ટ ઓથોરિટી પાસે નોંધણી સર્ટિફિકેટ મેળવવું જરૂરી રહેશે.

2) સાયન્ટિફિક ઓથોરિટી (Scientific Authority)

- તે વિવિધ Specimens ના વેપારને અસર કરતાં પાસાઓ ઉપર સલાહ આપશે.

સંરક્ષણ રિઝર્વ (Conservation Reserve)

- વન્યજીવ સંરક્ષણ અધિનિયમ, 1972 હેઠળ, વનસ્પતિ અને પ્રાણીસૃષ્ટિના સંરક્ષણ માટે રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનો અને અભયારણ્યોની બાજુમાં આવેલા વિસ્તારોને 'સંરક્ષણ રિઝર્વ' તરીકેની જાહેરાત રાજ્ય સરકાર કરી શકશે.
- ખરડા મુજબ, હવે કેન્દ્ર સરકાર પણ 'સંરક્ષણ રિઝર્વ'ની જાહેરાત કરવા અધિકૃત છે.

વિશેષ

- ખરડા દ્વારા 131 સ્તનધારી પ્રાણીઓ, 112 પક્ષીઓ, 26 માછલીઓ, 63 જંતુઓ, 388 પરવાળા(Coral)ને Schedule - I માં મૂકવામાં આવ્યા છે.
- જ્યારે Schedule - II હેઠળ 41 સ્તનધારી, 864 પક્ષીઓ, 12 સરિસૃપ પ્રજાતિઓ, 58 જીવજંતુઓને મૂકવામાં આવ્યા છે.
- વૃક્ષો માટે પણ એક અલગ સૂચિ તૈયાર કરવામાં આવી છે.
- દંડની જોગવાઈ : નિયમોનું સામાન્ય ઉલ્લંઘન માટે 1 લાખ રૂ. સુધી દંડ જ્યારે વિશેષ રીતે સંરક્ષિત પ્રાણીઓને નુકસાન કરવા પર રૂ. 25,000 નો દંડ.

ખરડાના ફાયદા

- CITES હેઠળ આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણો મુજબ દેશમાં વનસ્પતિ સૃષ્ટિ અને પ્રાણી સૃષ્ટિનો બચાવ. વન્યજીવોના રક્ષણને ખરડા હેઠળ વધુ વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યું છે.
- મુખ્ય સૂચિઓને કારણે પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિનો બચાવ યોગ્ય રીતે કરી શકાય.
- વન્યજીવોના વસવાટોનું સંરક્ષણ અને યોગ્ય વ્યવસ્થાપન.
- સંરક્ષિત રિઝર્વના માધ્યમથી વનસ્પતિસૃષ્ટિ અને પ્રાણીસૃષ્ટિનો યોગ્ય બચાવ.
- પ્રાણીઓના વેપારને નિયંત્રિત અને જાળવણીયુક્ત બનાવવા માટે પ્રતિબદ્ધતા.
- મેનેજમેન્ટ ઓથોરિટી અને સાયન્ટિફિક ઓથોરિટીના માધ્યમથી Specimens ના સંરક્ષણને મજબૂત બનાવી શકાય.

CITES વિષે

- CITES (The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) એ સરકારો વચ્ચેનો આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર છે.
- તેનો ઉદ્દેશ્ય જંગલી પ્રાણીઓ અને છોડની પ્રજાતિઓના આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને કારણે અન્ય પ્રજાતિઓનું અસ્તિત્વ જોખમમાં મૂકાય નહિ તેનું ધ્યાન રાખવાનું છે.
- CITES નો ઉદ્ભવ વર્ષ 1963માં IUCN ની મીટિંગ દરમિયાન એક ઠરાવ દ્વારા કરાયો હતો. જેનું અંતિમ ચરણ 80 થી વધારે દેશો દ્વારા 1973 માં સંમતિથી પસાર કરાયું હતું.
- CITES નો અમલ :- 1 જુલાઈ, 1975
- મુખ્યાલય - જીનિવા (સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ)
- CITESની ત્રણ પરિશિષ્ટમાં સામેલ પ્રજાતિઓનું ખાસ રક્ષણ થાય છે. જે પરિશિષ્ટો નીચે મુજબ છે:

1) પરિશિષ્ટ - I

- લુપ્ત થવાનો પ્રજાતિ ઉપર ખતરો
- આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર પર પ્રતિબંધ
- 15% પ્રાણીસૃષ્ટિ + 85% વનસ્પતિસૃષ્ટિ

2) પરિશિષ્ટ - II

- લુપ્ત થવાનો ખતરો ન હોય, પરંતુ વેપારમાં પૂર્ણ છૂટ મળે તો લુપ્ત પણ થઈ શકે.
- નિયંત્રિત ધોરણો હેઠળ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારની મંજૂરી છે.
- 65% પ્રાણીસૃષ્ટિ + 35% વનસ્પતિસૃષ્ટિ

3) પરિશિષ્ટ - III

- પ્રજાતિઓના આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને નિયંત્રિત કરવા માટે બે પક્ષકારો વચ્ચે સહયોગ જરૂરી છે.
- 95% પ્રાણીસૃષ્ટિ + 5% વનસ્પતિસૃષ્ટિ

GPSC દ્વારા લેવાતી વર્ગ 1 & 2ની
મુખ્ય પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમ
મુજબ તૈયાર કરેલ પુસ્તકો

77779
91348

Deep Sea Mining

ચર્ચામાં કેમ?

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય મંત્રી જીતેન્દ્રસિંહે (પૃથ્વી વિજ્ઞાન મંત્રાલય) મધ્ય હિંદ મહાસાગરમાં ડીપ-સી માઈનિંગ સિસ્ટમના વિશ્વના પ્રથમ લોકોમોશન ટ્રાયલ માટે વૈજ્ઞાનિકોની પ્રશંસા કરી.

Deep Sea Mining એટલે શું?

- ડીપ સી માઈનિંગ એ ઊંડા સમુદ્રતળમાંથી ખનિજ ભંડારો કાઢવાની અને સમુદ્રના તળિયે ખોદકામ કરવાની પ્રક્રિયાનું વર્ણન કરે છે.
- ઊંડો સમુદ્રતળ એ 200 મીટરથી વધુની ઊંડાઈ પરનો સમુદ્રતળ છે, જે કુલ દરિયાઈ તળના લગભગ બે તૃતીયાંશ ભાગને આવરી લે છે.

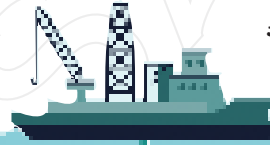
- ઉપરાંત, હિંદ મહાસાગર માટે સંપૂર્ણ સ્વાયત્તિ buoy-based coastal observation and water quality Nowcasting Systemનું પણ ઉદઘાટન કરવામાં આવ્યું હતું.

buoy-based coastal observation and water quality Nowcasting System શું છે?

- ઈન્ડિયન નેશનલ સેન્ટર ફોર ઓશન ઈન્ફોર્મેશન સર્વિસિસ, હૈદરાબાદ દ્વારા આ સિસ્ટમ વિકસિત કરવામાં આવી છે.

હેતુ

- તેપાણીમાં ઓગળેલા ઓક્સિજન, કાર્બન ડાઈ ઓક્સાઈડ, પોષક તત્ત્વો, હાઈડ્રોકાર્બન અને રંગદ્રવ્યો સહિત 19 પરિમાણોને માપીને દરિયાકાંઠાના પાણીની ગુણવત્તાનું વાસ્તવિક સમય માપન કરશે.

- buoy-based એટલે ખલાસીઓને માર્ગદર્શન આપવા અથવા ચેતવણી આપવા, ડૂબી ગયેલી વસ્તુઓની સ્થિતિને ચિહ્નિત કરવા ચોક્કસ સ્થાન પર લંગરવામાં આવેલ ફ્લોટિંગ ઓબ્જેક્ટ. હાલમાં આ સિસ્ટમને કોચીન કાંઠાએ ગોઠવવામાં આવી છે.

શું હતી ટ્રાયલ?

- કેન્દ્રીય પૃથ્વી વિજ્ઞાન મંત્રાલય હેઠળની ચેન્નઈ સ્થિત સ્વાયત્ત સંસ્થા નેશનલ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઓશન ટેકનોલોજી (NIOT) ના 27-સદસ્યના વૈજ્ઞાનિક ક્રૂએ આ વર્ષે એપ્રિલમાં મધ્ય હિંદ મહાસાગર બેસિન ખાતે સ્વદેશી રીતે વિકસિત સીબેડ કાઉલર આધારિત માઈનિંગ મશીનનું સૌથી ઊંડા પાણીની અંદર લોકોમોશન ટ્રાયલ હાથ ધરીને ઇતિહાસ રચ્યો હતો.
- NIOT ક્રૂએ 8 ટનના કોલરને હિંદ મહાસાગરમાં 5,270 મીટર ઊંડે સુધી મોકલવાના જટિલ મિશનને પાર પાડવા ઓનબોર્ડ સંશોધન જહાજ ORV સાગર નિધિનો ઉપયોગ કર્યો હતો.
- કાઉલર વરાહ એ ડીપ સી માઈનિંગ ટેકનોલોજીનું મુખ્ય ઘટક છે, જેનો સર્વેક્ષણ અને સંશોધન માટે મધ્ય હિંદ મહાસાગરમાં ઈન્ટરનેશનલ સીબેડ ઓથોરિટી (ISA) દ્વારા ભારતને ફાળવવામાં આવેલા વિસ્તારમાં 6 કિમીની ઊંડાઈએથી પોલિમેટાલિક નોડ્યુલ્સની શોધ માટે વિકાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે.
- તે ભારત સરકારના મહત્વાકાંક્ષી ડીપ ઓશન મિશનનો એક ભાગ છે, જે 4,077 કરોડના બજેટ સાથે રીતે શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

Action Plan for Introduction of Cheetah in India

- ભારત સરકાર દ્વારા ભારતમાં ચિત્તાના પુનઃપ્રવેશ માટેનો એક એક્શન પ્લાન બહાર પાડવામાં આવ્યો છે.
- આ યોજનાનો હેતુ સ્વતંત્ર ભારતમાંથી લુપ્ત થઈ ગયેલા માંસાહરી પ્રાણી એવા ચિત્તાને પુનઃસ્થાપિત કરવાનો છે.

ચિત્તાને પુનઃસ્થાપિત કરવા માટેના એક્શન પ્લાન વિશે

- આ એક્શન પ્લાનને રાષ્ટ્રીય વાઘ સંરક્ષણ પ્રાધિકરણ (NTCA) ની 19મી બેઠકમાં પર્યાવરણ, વન અને આબોહવા પરિવર્તન મંત્રાલય દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો.
- આ પ્રોજેક્ટના ભાગરૂપે પાંચ વર્ષમાં ભારતના વિવિધ રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનોમાં 50 ચિત્તા ભારતમાં પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવશે.
- વાઈલ્ડલાઈફ ટ્રસ્ટ ઓફ ઈન્ડિયા દ્વારા 2009માં ચિત્તાને ભારત પરત લાવવાની ચર્ચાઓ શરૂ કરવામાં આવી હતી.

- વિશ્વભરના નિષ્ણાતો, પર્યાવરણ, વન અને જળવાયુ પરિવર્તન મંત્રાલય સહિત ભારત સરકારના અધિકારીઓ અને રાજ્ય સરકારોના પ્રતિનિધિઓએ ચર્ચા-વિચારણાઓ બાદ ભારતમાં ચિત્તાના પુનઃપ્રવેશની સંભાવનાને શોધવા માટે સ્થળ સર્વેક્ષણ હાથ ધરવાનું નક્કી કર્યું હતું.
- ચિત્તાના વસવાટ માટે ગુજરાત, રાજસ્થાન, છત્તીસગઢ અને મધ્ય પ્રદેશને પ્રાથમિકતા આપવામાં આવી હતી.
- મધ્ય ભારતીય રાજ્યોના 10 સર્વેક્ષણ સ્થળોમાંથી ચિત્તાના યોગ્ય રહેઠાણ અને પર્યાપ્ત શિકાર આધારને ધ્યાનમાં રાખી મધ્ય પ્રદેશમાં કુનો પાલપુર નેશનલ પાર્ક (KNP)ને સૌથી વધુ રેટિંગ આપવામાં આવ્યું છે, જ્યાં 21 ચિત્તાઓને અહીં વસાવી શકવાની ક્ષમતા હોવાનો અંદાજ છે.

ભારતમાં ચિત્તાના સંવર્ધન અને સંરક્ષણ માટે ભલામણ કરેલ સ્થળો

1. નૌરાદેહી વન્યજીવ અભયારણ્ય, મધ્ય પ્રદેશ
2. ગાંધી સાગર વન્યજીવ અભયારણ્ય - ભેંસરોગઢ વન્યજીવ અભયારણ્ય સંકુલ (~2500 ચો.કિ.મી.), મધ્ય પ્રદેશ
3. જેસલમેર, રાજસ્થાનમાં શાહગઢ બલ્જ (4,220 ચો.કિ.મી.)

4. મુકુન્દરા ટાઇગર રિઝર્વ ફેન્સ એન્કલોઝર તરીકે, રાજસ્થાન
- દેશમાંથી લુપ્ત થઈ ગયેલી પ્રજાતિઓના પુનર્વસનના પ્રયાસોના ભાગરૂપે ચિત્તાને ભારત સરકાર ઓગસ્ટ 2022 સુધીમાં મધ્ય પ્રદેશના કુનો પાલપુર વન્યજીવ અભયારણ્યમાં દક્ષિણ આફ્રિકાથી લાવવા માટે તૈયાર છે. શરૂઆતમાં, દક્ષિણ આફ્રિકાથી 12 અને નામિબિયાથી 8 ચિત્તા ભારત લાવવામાં આવશે.

કુનો પાલપુર નેશનલ પાર્ક

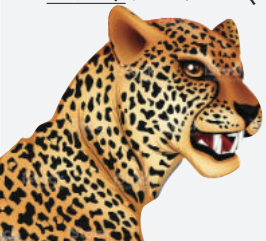
- પાંચ મધ્ય ભારતીય રાજ્યોમાં સર્વેક્ષણ કરાયેલાં 10 સ્થળો પૈકી, ચિત્તાના યોગ્ય નિવાસસ્થાન અને પર્યાપ્ત શિકાર આધારને કારણે મધ્ય પ્રદેશમાં કુનો - પાલપુર નેશનલ પાર્ક (KNP)ને અગ્રતા યાદીમાં ઉચ્ચ સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું.
- સર્વોચ્ચ અદાલતે એક નિષ્ણાત પેનલની નિમણૂક કરી હતી, જેણે મધ્ય પ્રદેશ સ્થિત કુનો પાલપુરને ચિત્તાના સ્થાનાંતરણ માટે સંભવિત સ્થાન તરીકે મંજૂરી આપી હતી.
- કુનો પાલપુર એ મધ્ય ભારતમાં મધ્ય પ્રદેશના શ્યોપુર જિલ્લામાં આવેલું વન્યજીવન અભયારણ્ય છે.
- સિંહ અને ચિત્તા પુનર્વસન પ્રોજેક્ટને કારણે છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી તે સમાચારમાં છે.
- ભૌગોલિક રીતે, કુનો પાલપુર પણ ગીર વિસ્તાર (એશિયાઈ સિંહોનું સ્થળ) સમાન પ્રકારની અર્ધ-શુષ્ક વનસ્પતિ ધરાવે છે.
- આથી એશિયાઈક લાયન રી-ઇન્ટ્રોડક્શન પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત સમગ્ર દેશમાં માત્ર ગુજરાતના ગીર રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાનમાં જોવા મળતા સિંહને દેશના અન્ય ભાગોમાં સ્થાનાંતરિત કરીને સુરક્ષિત કરવાના પ્રોજેક્ટના ભાગરૂપે કુનો પાલપુર વન્ય જીવ અભયારણ્યમાં સ્થાનાંતરિત કરવાની પણ ચર્ચા ચાલી રહી છે.
- જેથી પૂર, દુષ્કાળ અથવા રોગચાળા જેવી ઘટનાઓ બને તો સિંહને સંપૂર્ણપણે લુપ્ત થતો બચાવી શકાય.
- અભયારણ્યમાં સ્વદેશી વનસ્પતિ અને પ્રાણીસૃષ્ટિની વિશાળ સમૃદ્ધિ અને વિવિધતા છે.
- નીલગાય, ચિત્તલ, સંભાર અને ચિંકારા જેવા શાકાહારી પ્રાણીઓની વિપુલ વસ્તી હોવાથી ચિત્તા અને સિંહને કુદરતી શિકાર માટે અનુકૂળ વાતાવરણ પૂરું પાડે છે.
- મધ્ય પ્રદેશના કુનો - પાલપુર નેશનલ પાર્કમાં ચિત્તાઓ માટે ખાસ 10 ચો.કિ.મી.નું ખાસ ક્ષેત્ર તૈયાર કરાયું છે, જે ઓછામાં ઓછા છ ચિત્તાઓના વસવાટ માટે પૂરતું છે.
- વાઈલ્ડલાઈફ ટ્રસ્ટ ઓફ ઈન્ડિયા દ્વારા વર્ષ 2009માં ચિત્તાને ભારત પરત લાવવાની ચર્ચાઓ શરૂ કરવામાં આવી હતી.
- ચિત્તો માંસાહારી પ્રાણી છે, જે ભારતમાંથી મુખ્યત્વે અતિશય શિકાર અને વસવાટની ખોટને કારણે સંપૂર્ણપણે નાશ પામ્યો છે.
- વર્ષ 1947માં દેશનો છેલ્લો સ્પોટેડ ચિત્તો 1947માં છત્તીસગઢમાં મૃત્યુ પામ્યો હતો અને તેને વર્ષ 1952માં દેશમાંથી સ્પોટેડ ચિત્તાને લુપ્ત જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.

ચિત્તા

- ચિત્તો વિશ્વનું સૌથી ઝડપી જમીની સસ્તન પ્રાણી છે, જે આફ્રિકા અને એશિયામાં વસવાટ કરે છે.

આફ્રિકન ચિત્તા

- વૈજ્ઞાનિક નામ : Acinonyx Jubatus
- લાક્ષણિકતાઓ : તેમની ત્વચા સહેજ ભૂરા અને સોનેરી રંગની હોય છે, જે એશિયાટિક ચિત્તા કરતાં જાડી હોય છે.
- વિતરણ : સમગ્ર આફ્રિકા ખંડમાં હજારોની સંખ્યામાં જોવા મળે છે.

- સંરક્ષણ સ્થિતિ :
 - o IUCN રેડ લિસ્ટ : સંવેદનશીલ.
 - o CITES : પરિશિષ્ટ - 1

એશિયાટિક ચિત્તા

- વૈજ્ઞાનિક નામ : Acinonyx Jubatus Venaticus
- લાક્ષણિકતા : આફ્રિકન ચિત્તા કરતાં કદમાં નાના.
- તેઓના શરીરની નીચે, ખાસ કરીને પેટ પર વધુ રુવાંટીવાળી આછા પીળાશ પડતી રંગની ચામડી હોય છે.
- વિતરણ : માત્ર ઈરાનમાં જ જોવા મળે છે.
- સંરક્ષણ સ્થિતિ : o IUCN રેડ લિસ્ટ : ગંભીર રીતે ભય હેઠળ
 - o CITES : પરિશિષ્ટ - 1

રામસર સાઈટ્સ

- તાજેતરમાં પર્યાવરણ, વન અને જળવાયુ પરિવર્તન મંત્રાલય દ્વારા આઝાદી કા અમૃત મહોત્સવની ઉજવણીના ભાગરૂપે તબક્કાવાર ભારતની રામસર સાઈટ્સ અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય મહત્વ ધરાવતી વેટલેન્ડ સાઈટ્સમાં નવા સ્થળોનો ઉમેરો કરતાં હવે ભારતમાં કુલ રામસર સાઈટ્સની સંખ્યા 75ને આંબી ગઈ છે.
- ‘કન્વેન્શન ઓન વેટલેન્ડ્સ’ તરીકે ઓળખાતા રામસર સંમેલન હેઠળ તમિલનાડુમાંથી 13, ઓડિસામાંથી 4, મધ્ય પ્રદેશમાંથી 3, જમ્મુ-કશ્મીરમાંથી 2 તથા કર્ણાટક, મહારાષ્ટ્ર, ગોવા અને મિઝોરમમાંથી એક-એક વેટલેન્ડ સાઈટ્સ (આદ્ર ભૂમિ)ની ઓળખ કરવામાં આવી હતી.
- 5 સાઈટ્સ 26 જુલાઈ, 2022ના રોજ એક નોટિફિકેશન બહાર પાડીને, 10 સાઈટ્સ 3 ઓગસ્ટના રોજ અને 13 ઓગસ્ટના રોજ 11 જેટલાં નવાં સ્થળોનો ‘કન્વેન્શન ઓન વેટલેન્ડ્સ’ તરીકે ઓળખાતા રામસર સંમેલન હેઠળ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.
- 75 નિયુક્ત વેટલેન્ડની સંખ્યા સાથે ભારત દેશ દક્ષિણ એશિયામાં રામસર સાઈટ્સનું સૌથી મોટું નેટવર્ક ધરાવે છે.
- છેલ્લા 4 વર્ષો એટલે કે 2019 થી 2022 દરમિયાન ભારત દ્વારા કુલ 49 જેટલી નવી રામસર સાઈટ્સની ઓળખ કરવામાં આવી છે.

નવી રામસર સાઈટ્સ વિશે

1. કૂન્થનકુલમ પક્ષી અભયારણ્ય (તમિલનાડુ)

- તિરુનેલવેલી જિલ્લામાં નાંગુનેરી તાલુકાના કૂન્થનકુલમની નજીક આવેલું કૂન્થનકુલમ પક્ષી અભયારણ્ય એ 1.2933 ચો.કિ.મી.નો સંરક્ષિત વિસ્તાર છે, જેને 1994માં અભયારણ્ય તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. તેના 0.72 ચો.કિ.મી.માં ફેલાયેલ વેટલેન્ડને રામસર સાઈટ ઘોષિત કરવામાં આવી હતી.
- આ પક્ષી અભયારણ્ય દક્ષિણ ભારતમાં જળ પક્ષીઓના સંવર્ધન માટેનું અગત્યનું સ્થળ છે, જ્યાં વાર્ષિક ધોરણે એક લાખથી પણ વધુ સંખ્યામાં યાયાવર પક્ષીઓ માળાઓ બાંધીને પોતાના ઈંડા અને બચ્ચાંઓને ઉછેરવા માટે આવે છે.

2. મન્નાર મરિન બાયોસ્ફિયર રિઝર્વ (તમિલનાડુ)

- આશરે 526.72 ચો. કિ.મી.ના વિસ્તારમાં ફેલાયેલ અને જૈવવિવિધતાથી સમૃદ્ધ એક અનન્ય દરિયાઈ પર્યાવરણ ધરાવતું મન્નાર મરિન બાયોસ્ફિયર રિઝર્વ ભારતના તમિલનાડુ રાજ્યમાં દક્ષિણપૂર્વીય દરિયાકિનારે સ્થિત છે. જેને રામસર સાઈટ ઘોષિત કરવામાં આવી છે. નોંધનીય છે કે તે દક્ષિણ અને દક્ષિણ-પૂર્વ એશિયાનું સૌપ્રથમ મરિન બાયોસ્ફિયર રિઝર્વ છે.

3. વેલ્લોર પક્ષી અભયારણ્ય (તમિલનાડુ)

- 0.77 ચો.કિ.મી.ના વિસ્તારમાં ફેલાયેલુ વેલ્લોર પક્ષી અભયારણ્ય

તમિલનાડુના ઈરોડ જિલ્લામાં પેરુન્દુરાઈ તાલુકાના વદમુગમ વેલ્લોર પાસે આવેલું છે. આ પક્ષી અભયારણ્ય પેરિયાકુલમ ચેરી તરીકે પણ ઓળખાય છે.

- તમિલનાડુના વિવિધ 141 જેટલા વેટલેન્ડ્સ સ્થળોનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવ્યું, ત્યારે વેલ્લોર વેટલેન્ડની જૈવ પારિસ્થિતિકી, પક્ષીઓની ગણતરી અને સંવર્ધનના રેકોર્ડ્સ જેવા ઘણાં પરિબલોને ધ્યાનમાં રાખીને તેને રામસર સાઈટ તરીકે પ્રાથમિકતા આપવામાં આવી હતી.

4. વેદાંચંગલ પક્ષી અભયારણ્ય (તમિલનાડુ)

- 0.40 ચો.કિ.મી.ના વિસ્તારમાં ફેલાયેલું વેદાંચંગલ પક્ષી અભયારણ્ય એ તમિલનાડુના ચેંગલપટ્ટુ જિલ્લામાં આવેલું સૌથી જૂના પક્ષી-સંરક્ષિત વિસ્તારો પૈકીનું એક છે.
- આ તાજા પાણીના વેટલેન્ડના સંરક્ષણમાં સ્થાનિક લોકો સક્રિય રીતે ભાગ લે છે. તેઓ અહીં પક્ષીઓ અને ખાસ કરીને બગલાઓનું રક્ષણ કરે છે અને બદલામાં તળાવના ખાતર (પક્ષીઓની ચરક) થી ભરપૂર પાણીનો લાભ લે છે.

5. ઉદયમર્થદપુરમ પક્ષી અભયારણ્ય (તમિલનાડુ)

- 0.44 ચો.કિ.મી.ના વિસ્તારમાં ફેલાયેલુ ઉદયમર્થદપુરમ પક્ષી અભયારણ્ય એ તમિલનાડુના તિરુવરુર જિલ્લાના તિરુથુરાઈપૂડી તાલુકામાં આવેલું છે. તે વોટરબર્ડ્સની ઘણી પ્રજાતિઓ માટે એક મહત્વપૂર્ણ સંવર્ધન સ્થળ છે.

6. વેમ્બન્નુર વેટલેન્ડ કોમ્પ્લેક્સ (તમિલનાડુ)

- તમિલનાડુનું 0.2 ચો.કિ.મી.માં ફેલાયેલું વેમ્બન્નુર વેટલેન્ડ કોમ્પ્લેક્સ એક માનવસર્જિત જળ પરિસર છે, જેનું નિર્માણ પાંડ્ય રાજા વીરનારાયણના શાસનકાળમાં થયું હોવાનું માનવામાં આવે છે.
- આ વેટલેન્ડ એ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે અગત્યના પક્ષી અને જૈવવિવિધતા વિસ્તાર (Important bird and Biodiversity Area) તરીકે માન્યતા ધરાવે છે, જ્યાં પક્ષીઓની 250 જેટલી પ્રજાતિઓ નોંધાઈ છે, તથા લગભગ 5 દૂર્લભ, સ્થાનિક અને અન્ય જોખમ હેઠળ રહેલી વનસ્પતિ જોવા મળે છે.

7. ચિત્રાંગુડી પક્ષી અભયારણ્ય (તમિલનાડુ)

- 260.47 હેક્ટર (આશરે 2.604 ચો. કિ.મી.) વિસ્તારમાં ફેલાયેલું ચિત્રાંગુડી પક્ષી અભયારણ્ય, સ્થાનિક રીતે ‘ચિત્રાંગુડી કાનમોલી’ તરીકે ઓળખાય છે, જે તમિલનાડુના રામનાથપુરમ જિલ્લામાં આવેલું છે. આ વેટલેન્ડ એ વર્ષ 1989થી એક સંરક્ષિત વિસ્તાર છે, જે તમિલનાડુ વન વિભાગમાં રામનાથપુરમ વિભાગના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ આવે છે. ચિત્રાંગુડી આસપાસના કૃષિ ક્ષેત્રોથી ઘેરાયેલું છે, જ્યાં સમગ્ર વર્ષ દરમિયાન વિવિધ પાકો ઉગાડવામાં આવે છે.

- ચિત્રાંગુડી પક્ષી અભયારણ્ય શિયાળામાં સ્થળાંતર કરતાં પક્ષીઓ (યાયાવર પક્ષીઓ) માટે એક આદર્શ નિવાસસ્થાન છે.

8. સુચિન્દ્રમ થરર વેટલેન્ડ કોમ્પ્લેક્સ (તમિલનાડુ)

- તમિલનાડુના કન્યાકુમારી જિલ્લામાં 94.23 હેક્ટર (આશરે 0.942 ચો. કિ.મી.) જેટલા વિસ્તારમાં ફેલાયેલું સુચિન્દ્રમ થરર વેટલેન્ડ એ સુચિન્દ્રમ-થરર મનાકુડી સંરક્ષણ રિઝર્વનો એક ભાગ છે.
- આ વેટલેન્ડ એ માનવસર્જિત, આંતરદેશીય અને બારમાસી એવા થરર સરોવરમાંથી છોડવામાં આવતા પાણી પર આધારિત છે, જેને પક્ષીઓના માળા અને રહેઠાણની જગ્યાઓ પ્રદાન કરવા બનાવવામાં આવ્યું હતું.
- આ કોમ્પ્લેક્સને મહત્વપૂર્ણ પક્ષી વિસ્તાર (IBA) જાહેર કરવામાં આવ્યો છે અને તે યાયાવર પક્ષીઓના ઉડ્ડયન માર્ગમાં આવતા મધ્ય એશિયાના દક્ષિણતમ છેડે આવેલ છે.

9. વડુવુર પક્ષી અભયારણ્ય (તમિલનાડુ)

- વડુવુર પક્ષી અભયારણ્ય એ તમિલનાડુના તિરુવરુર જિલ્લામાં મન્નારગુડી તાલુકા ખાતે 112.638 હેક્ટર (આશરે 1.126 ચો.કિ.મી.) વિસ્તારમાં ફેલાયેલું છે.

10. કાંજીરનકુલમ પક્ષી અભયારણ્ય (તમિલનાડુ)

- કાંજીરનકુલમ પક્ષી અભયારણ્ય એ તમિલનાડુના મુદુકુલાથુર રામનાથપુરમ જિલ્લા પાસે 96.89 હેક્ટર (આશરે 0.9689 ચો.કિ.મી.)માં ફેલાયેલો એક સંરક્ષિત વિસ્તાર છે.
- વર્ષ 1989માં તેને સંરક્ષિત વિસ્તાર તરીકે ઘોષિત કરવામાં આવ્યો હતો, જે સ્થળાંતરણ કરતી બગલાની અનેક પ્રજાતિઓ માટે માળો બનાવવા માટેની જગ્યા તરીકે પ્રખ્યાત છે.

11. સાંખ્ય સાગર (મધ્ય પ્રદેશ):

- વર્ષ 1918માં મનિયર નદીમાંથી બનાવવામાં આવેલ સાંખ્ય સાગર તળાવ એ મધ્ય પ્રદેશના શિવપુરી જિલ્લામાં માધવ રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન ખાતે આવેલું છે. તેના 2.48 ચો.કિ.મી.ના વિસ્તારમાં ફેલાયેલ વેટલેન્ડને રામસર સાઈટ ઘોષિત કરવામાં આવી છે.
- ઉલ્લેખનીય છે કે, મધ્ય પ્રદેશને બે દાયકા પછી બીજી રામસર સાઈટ મળી છે. અગાઉ ભોપાલ ખાતે આવેલા 'બડા તાલાબ' (ભોજતાલ) ને રામસર સાઈટનો દરજ્જો મળ્યો હતો.

12. સિરપુર વેટલેન્ડ (મધ્ય પ્રદેશ):

- આશરે 1.61 ચો.કિ.મી.ના વિસ્તારમાં ફેલાયેલું સિરપુર વેટલેન્ડ એ મધ્યપ્રદેશના ઈન્દોરમાં આવેલું એક મહત્વપૂર્ણ ઐતિહાસિક વેટલેન્ડ છે. શિયાળાની ઋતુ દરમિયાન મોટી સંખ્યામાં સ્થળાંતર કરનારા પક્ષીઓ અહીં ખોરાક અને આશ્રય મેળવે છે.
- હાલમાં આ વેટલેન્ડને પક્ષી અભયારણ્ય અને પર્યાવરણીય શિક્ષણ કેન્દ્ર તરીકે વિકસાવવામાં આવી રહ્યું છે.

રાજ્ય	નવી રામસર સાઈટ
તમિલનાડુ	<ul style="list-style-type: none"> • કારિકિલી પક્ષી અભયારણ્ય • પલ્લીકરનાઈ માર્શ રિઝર્વ ફોરેસ્ટ • પિયાવરમ મેન્ચુવ • ફૂનથનકુલમ પક્ષી અભયારણ્ય • મન્નારની ખાડી સમુદ્રી બાયોસ્ફિયર રિઝર્વ • વેમ્બનૂર આર્દ્રભૂમિ • વેલોડ પક્ષી અભયારણ્ય • ચિત્રાંગુડી પક્ષી અભયારણ્ય • સુચિન્દ્રમ થેરુર આર્દ્રભૂમિ • વડુવુર પક્ષી અભયારણ્ય • કાંજીરકુલમ પક્ષી અભયારણ્ય • વેદાન્થંગલ પક્ષી અભયારણ્ય • ઉદયમર્થદપુરમ પક્ષી અભયારણ્ય
ઓડિસા	<ul style="list-style-type: none"> • સતકોસિયા ગોર્જ • તામપારા ઝીલ • હીરાકુંડ જળાશય • અંશુપા ઝીલ
ગોવા	<ul style="list-style-type: none"> • નંદા ઝીલ
કર્ણાટક	<ul style="list-style-type: none"> • રંગનાથિતુ બી.એસ.
મધ્ય પ્રદેશ	<ul style="list-style-type: none"> • સિરપુર આર્દ્રભૂમિ • યશવંત સાગર • સાંખ્ય સાગર
મહારાષ્ટ્ર	<ul style="list-style-type: none"> • થાણે ક્રીક વિસ્તાર
જમ્મુ અને કાશ્મીર	<ul style="list-style-type: none"> • હાઈગમ વેટલેન્ડ કન્ઝર્વેશન રિઝર્વ • શાલબુગ વેટલેન્ડ કન્ઝર્વેશન રિઝર્વ
મિઝોરમ	<ul style="list-style-type: none"> • પાલા વેટલેન્ડ

ગુજરાતમાં રામસર સાઈટ			
નામ (અભયારણ્ય)	ક્રમ	વર્ષ	વિસ્તાર
નળસરોવર પક્ષી	26	2012	120 (ચો.કિ.મી.)
વઢવાણા વેટલેન્ડ (ડભોઈ)	43	2021	6.30 (ચો.કિ.મી.)
થોળ તળાવ વન્યજીવન	44	2021	6.99 (ચો.કિ.મી.)
ખીજડિયા વન્યજીવ	48	2021	5.12 (ચો.કિ.મી.)

13. યશવંત સાગર (મધ્ય પ્રદેશ)

- 822.90 હેક્ટર (આશરે 8.229 ચો. કિ.મી.) વિસ્તારમાં ફેલાયેલ યશવંત સાગર એ ઈન્દોર ક્ષેત્રના બે મહત્વપૂર્ણ પક્ષી વિસ્તારો (Important Bird Areas-IBA) પૈકી એક છે.
- હાલમાં તેનો ઉપયોગ મુખ્યત્વે ઈન્દોર શહેરના પાણી પુરવઠા અને વ્યવસાયિક ધોરણે મત્સ્ય સંવર્ધન માટે થઈ રહ્યો છે. યશવંત સાગરને મધ્ય ભારતમાં સંવેદનશીલ સારસ કેન પક્ષીનું અગત્યનું રહેઠાણ માનવામાં આવે છે.

14. સાતકોસિયા ગોર્જ (ઓડિસા)

- ઓડિસાના અંગુલ જિલ્લામાં આવેલું પ્રસિદ્ધ સાતકોસિયા ગોર્જ એ આંતરરાષ્ટ્રીય મહત્વના વેટલેન્ડ તરીકે રજૂ કરાયેલું ઓડિસા રાજ્યનું ત્રીજું સ્થળ છે.
- આશરે 981.97 ચો.કિ.મી.માં ફેલાયેલુ સાતકોસિયા ગોર્જ એ ભારતના બે ભૌગોલિક પ્રદેશો ડેક્કન પેનિન્સૂલા (દખ્ખણ દ્વીપકલ્પ) અને પૂર્વ ઘાટનું મિલન સ્થળ છે, જે પોતાની અનન્ય જૈવવિવિધતા, સમૃદ્ધ વનસ્પતિ અને પ્રાણીસૃષ્ટિ જેવી કે ઘરિયાલ, મગર અને તાજા પાણીના કાચબા માટે જાણીતું છે.
- આ વેટલેન્ડ એ વર્ષ 1976માં રાજ્ય સરકાર દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવેલા સાતકોસિયા અભયારણ્યનો અગત્યનો ભાગ છે.

15. તામપરા તળાવ (ઓડિસા)

- તામપરા તળાવ એ ઓડિસાના ગંજમ જિલ્લામાં સ્થિત સૌથી પ્રખ્યાત તાજા પાણીના તળાવોમાંનું એક છે. તેના 300 હેક્ટર (આશરે 3 ચોરસ કિલોમીટર)માં ફેલાયેલા વિસ્તારને રામસર સાઈટ ઘોષિત કરવામાં આવ્યો છે.
- અહીં જમીન પરના નીચાણવાળા ભાગમાં વરસાદી પાણીથી ભરાઈ રહેતું હોવાથી, તેને બ્રિટિશરો દ્વારા 'ટેમ્પ' કહેવામાં આવતું હતું, જે ત્યારબાદ સ્થાનિક લોકો દ્વારા 'ટેમ્પરા' તરીકે ઓળખવામાં આવતું.

16. હીરાકુડ જળાશય (ઓડિસા)

- ઓડિસાના સંબલપુરમાં મહાનદી પર બાંધવામાં આવેલો હીરાકુડ ડેમ વર્ષ 1957માં કાર્યરત થયેલો, જે ઓડિસાનો સૌથી મોટો માટીનો ડેમ (Earthen Dam) છે. આ ડેમ વડે હીરાકુડ જળાશય રચાયું છે, જેના 65,400 હેક્ટર (આશરે 654 ચો. કિ.મી.) વિસ્તારને રામસર સાઈટ જાહેર કરવામાં આવી છે.
- આ જળાશય પુષ્પ અને પ્રાણીઓ પ્રજાતિઓની વિશાળ શ્રેણીનો વસવાટ છે. આ જળાશય આશરે 300 મેગાવોટ હાઈડ્રોપાવરનું ઉત્પાદન કરવા તથા આસપાસના 4,36,000 હેક્ટરને સિંચાઈ કરવા માટે પાણી પૂરું પાડે છે.
- જળાશયમાં આવેલ કેટલ આઈલેન્ડ, કોઈપણ માનવીય ખલેલ વિના કુદરતી અજાયબી તરીકે સચવાઈ રહેલા છે, જે હિરાકુડ જળાશયમાં પર્યટનને સમર્થન આપે છે

17. અંસુપા તળાવ (ઓડિસા)

- અંસુપા સરોવર ઓડિસાનું સૌથી મોટું તાજા પાણીનું તળાવ છે, જે કટક જિલ્લાના બાંકી વિસ્તારમાં આવેલું છે. આ સરોવર તેની પ્રાકૃતિક સુંદરતા, જૈવવિવિધતા અને પ્રાકૃતિક સંસાધનો માટે પ્રાચીન સમયથી ખ્યાતિ ધરાવે છે.
- આ વેટલેન્ડ મહાનદી નદી દ્વારા રચાયેલ એક ઓક્સબો તળાવ છે, જે 231 હેક્ટર (2.31 ચો.કિ.મી.) વિસ્તારમાં ફેલાયેલું છે.
- પોતાની પ્રાકૃતિક સુંદરતા અને સ્થળાંતરણ કરતાં પક્ષીઓ (યાયાવર પક્ષીઓ) માટે શિયાળાના મુખ્ય સ્થળ તરીકે પ્રખ્યાત આ વેટલેન્ડમાં મનોરંજન અને પર્યટનની પુષ્કળ સંભાવનાઓ રહેલી છે.

18. નંદા તળાવ (ગોવા)

- ગોવાના કુર્ચોરમમાં આવેલ નંદા તળાવ એ ગોવાની સૌપ્રથમ રામસર સાઈટ છે. આશરે 0.42 ચો.કિ.મી.માં ફેલાયેલ આ નંદા તળાવ ઝુઆરી નદીના મુખ્ય નાળાઓ પૈકી એકમાંથી પોતાનું જળ પ્રાપ્ત કરે છે તથા તેના સ્થાનિક સમુદાયોની જરૂરિયાતો અને જૈવવિવિધતા મૂલ્યો માટે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ માનવામાં આવે છે.

19. રંગનાથિતુ પક્ષી અભયારણ્ય (કર્ણાટક)

- આશરે 5.18 ચો.કિ.મી.માં ફેલાયેલુ રંગનાથિતુ પક્ષી અભયારણ્ય કર્ણાટક રાજ્યના માંડ્યા જિલ્લામાં આવેલું છે. બોમ્બે નેચરલ હિસ્ટ્રી સોસાયટી દ્વારા આ સાઈટને કર્ણાટક અને ભારતમાં મહત્વપૂર્ણ પક્ષી વિસ્તારો (IBA) તરીકે સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવી છે. તે ભારતનું પારિસ્થિતિક રીતે મહત્વપૂર્ણ વેટલેન્ડ છે.
- ઉલ્લેખનીય છે કે તે કર્ણાટકનો રામસર સાઈટ તરીકે ઘોષિત થયેલ પ્રથમ વેટલેન્ડ વિસ્તાર છે.

20. પાલા વેટલેન્ડ (મિઝોરમ):

- પાલા વેટલેન્ડ મિઝોરમ રાજ્યનું સૌથી મોટું કુદરતી વેટલેન્ડ છે. તેનું ભૌગોલિક સ્થાન ઈન્ડો-બર્મા બાયોડાઈવર્સિટી હોટસ્પોટ હેઠળ આવે છે. જેના 18.5 ચો.કિ.મી.ના વિસ્તારને રામસર સાઈટ ઘોષિત કરવામાં આવી છે.
- આ વેટલેન્ડ સાંબર હરણ, જંગલી ડુક્કર, ભસતા હરણ, લુપ્તપ્રાય હૂલોક ગિબ્બન સહિત ઓછામાં ઓછા સાત સસ્તન પ્રાણીઓની પ્રજાતિ, 222 પક્ષીઓની પ્રજાતિ, 11 ઉભયજીવી પ્રજાતિઓ અને 21 સરિસૃપ પ્રજાતિઓ સહિતની જૈવ સૃષ્ટિનો વસવાટ છે.

21. થાણે ક્રીક (મહારાષ્ટ્ર)

- મહારાષ્ટ્રમાં ફ્લેમિંગો અભયારણ્ય તરીકે જાહેર કરવામાં આવેલું થાણે ક્રીક 6521.08 હેક્ટર (આશરે 65.210 ચો.કિ.મી.)માં ફેલાયેલું છે. આ ક્રીકમાં તાજા પાણીનો ઉમેરો કરતા ઘણા સ્રોત છે, જેમાં ઉલ્હાસ નદી સૌથી મોટી છે.
- ખાડીના બંને કાંઠે મેન્યુવનું આવરણ આવેલું છે, જે કુલ ભારતીય મેન્યુવની 20% પ્રજાતિઓ ધરાવે છે. આ મેન્યુવનું આવરણ

જમીનને ચક્રવાત, ભરતી અને દરિયાઈ પાણીના પ્રવાહથી રક્ષણ આપે છે, તેમજ સ્થાનિક મત્સ્યોદ્યોગને ટકાવી રાખે છે.

- મહત્વપૂર્ણ પક્ષી વિસ્તાર (IBA) તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવેલો આ વિસ્તાર યાચાવર પક્ષીઓના મધ્ય એશિયાઈ ઉડ્ડયન માર્ગનો એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે.

22. હાયગામ વેટલેન્ડ કન્ઝર્વેશન રિઝર્વ (જમ્મુ અને કશ્મીર)

- જમ્મુ અને કશ્મીરના બારામુલા જિલ્લામાં 801.82 હેક્ટર (આશરે 8.018 ચો.કિ.મી.)માં ફેલાયેલ હાયગામ વેટલેન્ડ એ ઝેલમ નદીના તટપ્રદેશમાં સ્થિત છે. આ વેટલેન્ડ જે તે સ્થાનિક સમુદાયો માટે પૂર શોષણ બેસિન, જૈવવિવિધતા સંરક્ષણ સ્થળ, પર્યાવરણ-પ્રવાસન સ્થળ અને આજીવિકા પ્રદાતા તરીકે તથા ઘણા સ્થાનિક અને સ્થળાંતરિત પક્ષીઓની પ્રજાતિઓ માટે નિવાસસ્થાન તરીકે નોંધપાત્ર ભૂમિકા ભજવે છે.
- તે એક મહત્વપૂર્ણ પક્ષી વિસ્તાર (IBA) તરીકે ઓળખાય છે, પરંતુ અહીં પથરાતા કાંપના ઊંચા દરને પરિણામે, હાયગામ વેટલેન્ડ તેની વેટલેન્ડ લાક્ષણિકતાઓ મોટા પ્રમાણમાં ગુમાવી દીધી છે. પરિણામે સ્થળાંતર કરનારા પક્ષીઓ (શિયાળા/ઉનાળામાં સ્થળાંતર કરનારાઓ) અને સ્થાનિક પક્ષીઓના રહેઠાણની જગ્યાઓમાં વધુ નુકસાન થયું છે.

23. શાલબુગ વેટલેન્ડ કન્ઝર્વેશન રિઝર્વ (જમ્મુ અને કશ્મીર)

- શાલબુગ વેટલેન્ડ કન્ઝર્વેશન રિઝર્વ એ જમ્મુ અને કશ્મીર કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના શ્રીનગર જિલ્લામાં 1675 હેક્ટર (આશરે 16.75 ચો.કિ.મી.)માં ફેલાયેલું અગત્યનું વેટલેન્ડ છે.
- આ વેટલેન્ડના મોટા વિસ્તારો સપ્ટેમ્બર અને માર્ચ માસ દરમિયાન સૂકાઈ જાય છે, છતાં તે ઓછામાં ઓછી 21 પ્રજાતિઓના ચાર લાખથી વધુ સ્થાનિક અને સ્થળાંતરણ કરનારા પક્ષીઓ માટે આશ્રયસ્થાન અને સંવર્ધન સ્થળ તરીકે મહત્વ ધરાવે છે.

24. કારિકિલી પક્ષી અભયારણ્ય (તામિલનાડુ)

- કારિકિલી પક્ષી અભયારણ્યમાં 58 હેક્ટરથી વધુ વિસ્તારમાં ફેલાયેલ બે વરસાદ આધારિત બિન-બારમાસી સિંચાઈ જળાશયોનો સમાવેશ થાય છે.

25. પલ્લિકરનાય માર્શલેન્ડ (તામિલનાડુ)

- પલ્લિકરનાઈ એ ચેન્નઈના છેલ્લા બાકી રહેલા કુદરતી વેટલેન્ડ્સમાંનું એક છે. તે બર્કિંગહામ કેનાલ, OMR, રહેણાક અને સંસ્થાકીય વિસ્તારોથી ઘેરાયેલું છે. 50 ચો.કિ.મી.માં ફેલાયેલ માર્શલેન્ડ 1000 વર્ષ જેટલું જૂનું છે.

26. વેલોડ પક્ષી અભયારણ્ય (તામિલનાડુ)

- વેલોડ પક્ષી અભયારણ્ય તમિલનાડુના ઈરોડ જિલ્લાના વડામુગમ વેલોડે ગામમાં આવેલું છે. તે સ્થાનિક રીતે પેરિયાકુલમ ચેરી તરીકે ઓળખાય છે.

ભારતમાં રામસર સાઈટ (તામિલનાડુ)

- વર્ષ 1981માં ભારતની સૌપ્રથમ રામસર સાઈટ તરીકે ચિલ્ડા સરોવર (ઓરિસ્સા) અને કેવલાદેવ રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન (રાજસ્થાન) ને માન્યતા આપવામાં આવી હતી.
- હાલમાં (ઓગસ્ટ 2022ની સ્થિતિએ) ભારતની સૌથી મોટી રામસર સાઈટ પશ્ચિમ બંગાળમાં આવેલ સુંદરવન (4230 ચો.કિ.મી.) અને સૌથી નાની રામસર સાઈટ હિમાચલ પ્રદેશમાં આવેલ રેણૂકા વેટલેન્ડ (0.2 ચો.કિ.મી.) છે.
- ભારતમાં સૌથી વધુ તામિલનાડુમાં 14 રામસર સાઈટ આવેલી છે, ત્યારબાદ ઉત્તરપ્રદેશમાં 10 રામસર સાઈટ આવેલી છે.

વેટલેન્ડ (આર્દ્ર ભૂમિ) એટલે શું?

- સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો વેટલેન્ડ એ એક એવી જગ્યા છે, જ્યાં જમીન એ કાયમી કે મોસમી ધોરણે પાણીથી ઢંકાયેલી હોય છે. આ પાણી તાજું, ક્ષારવાળું અથવા બંનેના મિશ્રણ જેવું હોઈ શકે છે. તેની સૌથી અગત્યની બાબત છે કે આ આર્દ્ર જમીનનો વિસ્તાર પોતાની અલગ ઇકોસિસ્ટમ તરીકે કાર્ય કરે છે, જ્યાં અનુકૂલિત વનસ્પતિ અને જીવાવરણ જોવા મળે છે.
- તેમાં મેન્યુવ્સ, કાદવ-કીચડવાળા વિસ્તારો, નદીઓ, સરોવરો, મુખત્રિકોણ પ્રદેશો, પૂરનાં મેદાનો, પૂરગ્રસ્ત જંગલો, ડાંગરનાં ખેતરો, પરવાળાના ખડકો, નીચી ભરતી વખતે 6 મીટરથી વધુ ઊંડા ન હોય તેવા દરિયાઈ વિસ્તારો તેમજ માનવ નિર્મિત વેટલેન્ડ્સ, જેમ કે વેસ્ટ-વોટર ટ્રીટમેન્ટ તળાવો અને જળાશયોનો સમાવેશ થાય છે. સામાન્યતઃ આવા વિસ્તારોમાં ભૂગર્ભજળનું સ્તર ભૂસપાટીની ખૂબ નજીક હોય અને તેના કારણે સપાટી પરનું પાણી ભૂગર્ભમાં ઉતરવાને બદલે સપાટી પર જ રહે છે.

રામસર સાઈટ

- કોઈપણ વેટલેન્ડ સાઈટ કે જે રામસર સંમેલન હેઠળ સૂચિબદ્ધ છે, તેને રામસર સાઈટ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- રામસર સંમેલન હેઠળ આવા વિસ્તારોને બચાવવા અને તેના કુદરતી સંસાધનોના ટકાઉ ઉપયોગને આગળ વધારવાની રજૂઆત કરવામાં આવેલી છે.
- વિશ્વની સૌપ્રથમ રામસર સાઈટ વર્ષ 1974માં નિયુક્ત કરવામાં આવેલી ઓસ્ટ્રેલિયામાં આવેલ કોબર્ગ પેનિન્સુલા હતી.
- હાલમાં (ઓગસ્ટ 2022ની સ્થિતિએ) કુલ 2445 સાઈટ્સને રામસર સંમેલન હેઠળ માન્યતા આપવામાં મળેલી છે, જેનો કુલ વિસ્તાર 255,640,402 ha છે.
- સૌથી વધુ રામસર સાઈટ્સ ધરાવતા દેશોની યાદીમાં યુનાઈટેડ કિંગડમ અને મેક્સિકો ટોચના સ્થાને રહેલા છે, જ્યારે રામસર સાઈટ હેઠળ સૌથી વધુ વિસ્તાર ધરાવતા દેશોની યાદીમાં આશરે 14,842,405 હેક્ટર સાથે બોલિવિયા દેશ એ ટોચના સ્થાને રહેલો છે.

લોકતક સરોવર

- તાજેતરમાં મણિપુરની લોકતક લેક ઓથોરિટી દ્વારા લોકતક સરોવર પરના તમામ તરતા ઘરો અને માછીમારીના માળખાને દૂર કરવાની નોટિસ જારી કરવામાં આવતાં સ્થાનિક માછીમાર સમુદાય અને હોમસ્ટે ઓપરેટરો તરફથી વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

શા માટે લોકતક લેક ઓથોરિટી દ્વારા નોટિસ કરવામાં આવી?

નિયમનનો અભાવ

- સરોવરમાં મકાનો અને ઝૂંપડાઓની સંખ્યા વધી રહી છે, જેણે સરોવર અને પર્યાવરણને પ્રભાવિત કર્યું છે. 1983માં શરૂ થયેલી એક મોટી હાઇડ્રોઇલેક્ટ્રિક પ્રોજેક્ટને કારણે માછલીના ઉત્પાદન અને પરંપરાગત મત્સ્યોદ્યોગમાં ભારે ઘટાડો થયો છે. નદીઓ દ્વારા કાંપની ઠાલવણી અને પ્રદૂષકોના વધતા સ્તરને કારણે ખેતીની જમીનને નુકસાન થાય છે.

લોકતક સરોવર

- લોકતક સરોવર એ મણિપુરની રાજધાની ઈમ્ફાલથી લગભગ 40 કિલોમીટર દક્ષિણમાં સ્થિત છે. આ સરોવર વિશ્વમાં 'તરતા ટાપુઓના સરોવર' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.
- તે ઉત્તરપૂર્વ ભારતનું સૌથી મોટું તાજા પાણીનું સરોવર અને સૌથી વધુ લોકપ્રિય પ્રવાસી આકર્ષણોમાંનું એક છે.
- લોકતક સરોવર એ તરતા ગોળાકાર 'સ્વેમ્સ (swamps)' માટે જાણીતું છે, જેને સ્થાનિક ભાષામાં 'ફૂમડી' કહેવામાં આવે છે.

- આ સ્વેમ્સ એ માટી, કાર્બનિક પદાર્થો અને વનસ્પતિનો સમૂહ છે, જે લગભગ ટાપુઓ જેવો દેખાય છે.
- આ સરોવરમાં વિશ્વનો એકમાત્ર તરતો રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન 'કૈબુલ લામજાઓ' આવેલો છે. જે મણિપુરનું રાજ્ય પ્રાણી સાંગાઈ કે જે ડાન્સિંગ ડિઅર તરીકે પણ ઓળખાય છે, તેનું આશ્રયસ્થાન છે.
- વર્ષ 1990માં રામસર સંધિ હેઠળ લોકતક સરોવરનો આંતરરાષ્ટ્રીય મહત્વના વેટલેન્ડ તરીકે સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. પાછળથી વર્ષ 1993માં તેને મોન્ટ્રેક્સ રેકોર્ડ હેઠળ પણ સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું.

મોન્ટ્રેક્સ રેકોર્ડ શું છે?

- જ્યાં ઈકોલોજીકલ ક્ષેત્રમાં ફેરફાર થયો છે, થઈ રહ્યો છે અથવા તકનીકી વિકાસ, પ્રદૂષણ અથવા અન્ય માનવ હસ્તક્ષેપના પરિણામે આવું થવાની સંભાવના છે તેવી વેટલેન્ડ સાઈટ્સનું રજિસ્ટર એટલે જ મોન્ટ્રેક્સ રેકોર્ડ.
- રામસર સૂચિના ભાગ રૂપે મોન્ટ્રેક્સ રેકોર્ડને જાળવવામાં આવે છે.
- ભારતનાં બે વેટલેન્ડ મોન્ટ્રેક્સ રેકોર્ડમાં સૂચિબદ્ધ છે: કેઓલાદેવ નેશનલ પાર્ક (રાજસ્થાન) અને લોકતક લેક (મણિપુર).
- ચિલ્કા તળાવ (ઓડિશા)ને રેકોર્ડમાં મૂકવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ બાદમાં તેમાંથી દૂર કરવામાં આવ્યું હતું.

મંડલા : દેશનો પ્રથમ કાર્યાત્મક રીતે સાક્ષર (functionally literate district) જિલ્લો

- મધ્ય પ્રદેશનો આદિવાસી સમુદાયનું પ્રભુત્વ ધરાવતો મંડલા જિલ્લો ભારતનો પ્રથમ સંપૂર્ણ 'કાર્યાત્મક રીતે સાક્ષર જિલ્લો (functionally literate district)' બન્યો છે.
- આ સમગ્ર જિલ્લાને કાર્યાત્મક રીતે રીતે સાક્ષર બનાવવા પાછળ હર્ષિકા સિંઘ (મંડલા જિલ્લા કલેક્ટર)નું બહુ મોટું યોગદાન છે.

મુખ્ય મુદ્દા

- નોંધીએ કે મંડલા ક્ષેત્રના આદિવાસીઓ દ્વારા વારંવાર અધિકારીઓ સમક્ષ ફરિયાદો કરવામાં આવતી હતી કે તેમના બેંક ખાતામાંથી ફ્રોડસ્ટરર્સ દ્વારા અવાર-નવાર પૈસા ઉપાડી લેવામાં આવે છે. અધિકારીઓને તપાસ દરમિયાન માલૂમ પડ્યું કે ફરિયાદ નોંધાવનાર લોકોમાં કાર્યાત્મક સાક્ષરતાનો અભાવ હતો.
- 2011ના સર્વેક્ષણ દરમિયાન, મંડલા જિલ્લામાં સાક્ષરતા દર 68% હતો. વર્ષ 2020માં કરાયેલ એક સર્વેક્ષણ અનુસાર આ જિલ્લામાં અંદાજે 2.25 લાખ લોકો જ સાક્ષર જ્ઞાન ધરાવતા હતા.
- 2011ની વસ્તી ગણતરી મુજબ, મધ્ય પ્રદેશનો સાક્ષરતા દર 69.32 ટકા છે, જેમાં પુરૂષ સાક્ષરતા 78.73 ટકા છે, જ્યારે મહિલા

સાક્ષરતા 59.24 ટકા છે.

- લોકોને કાર્યાત્મક રીતે સાક્ષર બનાવવા માટે, મહિલાઓ અને વરિષ્ઠ નાગરિકોને શિક્ષિત કરવા માટે શાળા શિક્ષણ વિભાગ, આંગણવાડી અને સામાજિક કાર્યકરો, મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગના સહયોગથી સ્વતંત્રતા દિવસ 2020ના રોજ એક મોટું અભિયાન શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આ અભિયાનનાં બે વર્ષમાં સમગ્ર જિલ્લો કાર્યાત્મક રીતે સાક્ષર જિલ્લો બની ગયો છે.
- આમ, મંડલા એ સમગ્ર ભારતનો પ્રથમ જિલ્લો બની ગયો છે, જ્યાં તમામ પુખ્ત વસ્તી કાર્યાત્મક સાક્ષરતા ધરાવે છે.

કાર્યાત્મક સાક્ષરતા

- સાક્ષરતા માત્ર જ્ઞાન અને કુશળતા મેળવવા સાથે સંબંધિત છે, જ્યારે કાર્યાત્મક સાક્ષરતા એ તેનાથી ભિન્ન છે. કાર્યાત્મક સાક્ષરતા એ કુશળતા અને જ્ઞાનનો લોકો તેના રોજબરોજના જીવન અને કાર્યો કરવામાં કેવી રીતે વ્યવહારુ પદ્ધતિથી ઉપયોગ કરે છે, તે દર્શાવે છે.

પૃથ્વીનો 40 વર્ષમા ઝડપી દિવસ

ચર્ચામા શા માટે?

- તાજેતરમાં, જુલાઈ 29 ના દિવસે પૃથ્વીએ પોતાના ધરીભ્રમણ (Axis rotation) માં 40 વર્ષનો સૌથી ઝડપી દિવસ અનુભવ્યો છે. પૃથ્વીના એક ભ્રમણ માટે 24 કલાકનો સમયગાળો હોય છે, જ્યારે 29 જુલાઈના રોજ 24 કલાકમાં 1.59 મિલિ સેકન્ડ જેટલા ઓછા સમયમાં પૃથ્વીએ એક દિવસ પૂર્ણ કર્યો છે.
- વર્ષ 1960 બાદ આવી ઘટના પ્રથમવાર બની રહી છે. જેમાં પૃથ્વી પર દિવસ 24 કલાક પહેલા (1.59 મિલિસેકન્ડ પહેલા) પૂર્ણ થવા પામ્યો છે. વૈજ્ઞાનિકો પૃથ્વીના ભ્રમણની ગતિનું માપન કરવા માટે 'ચોકકસ અણુ ઘડિયાળ' (The Precise atomic clock)નો ઉપયોગ કરે છે.

પૃથ્વીનું ધરીભ્રમણ કેમ ઝડપી થયું?

- પૃથ્વીનું ધરીભ્રમણ ધીમું થવું કે ઝડપી થવું એ કોઈ નવી ઘટના નથી. દરેક સદીમાં પૃથ્વીના ધરીભ્રમણ ઉપર થોડા અંશે ફરક જોવા મળતો જ રહે છે. આજથી 1.4 બિલિયન વર્ષ પહેલા પૃથ્વી પર એક દિવસ પૂર્ણ થવા માટે 19 કલાકથી પણ ઓછો સમય લાગતો હતો. પૃથ્વીના ધરીભ્રમણને અસર કરતાં વિવિધ પરિબલો છે.
- કેટલાક વૈજ્ઞાનિક ડોક્યુમેન્ટો અનુસાર ચંદ્રના ગુરુત્વાકર્ષણના ખેંચાણને (Gravitational Pull) કારણે ભરતી ઘર્ષણ (Tidal Friction)માં વધારો થવાથી પૃથ્વીનું ભ્રમણ ધીમું થાય છે.
- વૈજ્ઞાનિકો અનુમાનના આધારે ધારણા કરી રહ્યા છે કે, પૃથ્વીના ભ્રમણમાં બદલાવ પાછળ જળવાયુ પરિવર્તન (climate change) જવાબદાર છે. પૃથ્વી પર બરફનું પીગળવું, સમુદ્રના વલણોમાં રૂપાંતર વગેરે પૃથ્વીની ગતિને અસર કરે છે.
- ઉપરાંત પૃથ્વીની આંતરિક ઘટના પણ જવાબદાર હોઈ શકે. પૃથ્વીના કોર (core)માં બદલાવ અથવા હિલચાલને કારણે પૃથ્વીના ભ્રમણને અસર થઈ શકે છે.
- પૃથ્વીના આંતરિક ભાગોમાં ભૂકંપની વૃત્તિઓ, પવનની ઝડપ, આંતરિક પોપડામાં બદલાવ જવાબદાર હોઈ શકે છે.
- કેટલાક નિષ્ણાતો પૃથ્વીના દિવસની ગતિમાં બદલાવ 'ચેન્ડલ વોબલ' (chandler wobble) સાથે સંબંધ હોઈ શકે તેવું અનુમાન કરી રહ્યા છે.
- ચેન્ડલ વોબલ અસર : પૃથ્વી પોતાની અક્ષ પર ફરે છે. તે હાલમાં 23.5 ઝૂકેલી છે. સમય સાથે આ ઝૂકાવ વધતો જાય છે, તેમ તેમ પૃથ્વીનું ધરીભ્રમણ ધીમું થતું જાય છે. આમ, અક્ષનાં ઝુકાવમાં થતા બદલાવને ચેન્ડલ વોબલ અસર કહે છે.

અમારી ટેલિગ્રામની ચેનલ સાથે જોડાવા માટે નીચેનો QR Code સ્કેન કરો.

For Prelim

For Mains

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી

iDEX એન્ડ ડિફેન્સ ઇન્ડિયા સ્ટાર્ટ-અપ ચેલેન્જ

- તાજેતરમાં સંરક્ષણ મંત્રાલય હેઠળની iDEX-DIO દ્વારા ઇનોવેશન માટેના તેના 100મા કરાર પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા છે.
- iDEX (Innovations for Defence Excellence) દ્વારા દિલ્હીમાં Pacify Medical Technologies Pvt Ltd સાથે તેના કરાર દ્વારા 100મો કરાર કરવામાં આવ્યો છે.

ઇનોવેશન ફોર ડિફેન્સ એક્સેલેન્સ (iDEX)

- iDEXની શરૂઆત વર્ષ 2018માં કરવામાં આવી હતી. તે ભારતીય સૈન્યના આધુનિકીકરણ માટે તકનીકી રીતે અદ્યતન ઉકેલો પહોંચાડવા માટે સંશોધક અને સાહસિકોનું જોડાણ કરીને સંરક્ષણ અને એરોસ્પેસમાં નવીનતા અને તકનીકી વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટેની એક ઇકોસિસ્ટમ છે.

મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો

- સ્વદેશીકરણ** : સ્વદેશી અને નવીનતમ ટેકનોલોજીનો ઝડપી વિકાસ.
- સંશોધન** : સહ-નિર્માણને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે નવીન સ્ટાર્ટઅપ્સ સાથે જોડાણનો માર્ગ વિકસાવવો.
- તે MSME, સ્ટાર્ટ-અપ્સ વ્યક્તિગત સંશોધકો, R & D સંસ્થાઓ અને એકેડેમિયાને સંશોધન અને વિકાસ કરવા માટે ભંડોળ/ અનુદાન પ્રદાન કરે છે.
- iDEXનું ફંડિંગ અને સંચાલન 'ડિફેન્સ ઇનોવેશન ઓર્ગેનાઇઝેશન' કરવામાં આવે છે.
- iDEX પોર્ટલ વ્યાપક પ્રચાર અને iDEX પ્રવૃત્તિઓને વધુ સારી દૃશ્યતા પ્રદાન કરવા અને વધુ સારી માહિતી વ્યવસ્થાપન દ્વારા ભવિષ્યના પડકારોને વધુ કાર્યક્ષમ રીતે ઉકેલવા માટે શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

- iDEX- Primeનો ઉદ્દેશ્ય સંરક્ષણ ક્ષેત્રમાં સતત વિકસતા સ્ટાર્ટ-અપ્સને મદદ કરવા માટે નાણાકીય સહાયની જરૂર હોય તેવા પ્રોજેક્ટને સમર્થન આપવાનો છે.

ડિફેન્સ ઇનોવેશન ઓર્ગેનાઇઝેશન (DIO)

- ડિફેન્સ ઇનોવેશન ઓર્ગેનાઇઝેશન એ કંપની એક્ટ 2013 ની કલમ 8 હેઠળ રચાયેલી બિન-નફાકારક (not for profit) સંસ્થા છે. તેને હિન્દુસ્તાન એરોનોટિક્સ લિમિટેડ (HAL) અને ભારત ઇલેક્ટ્રોનિક્સ લિમિટેડ (BEL) દ્વારા ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે. તે iDEXને ઉચ્ચ સ્તરીય નીતિ માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે.

ડિફેન્સ ઇન્ડિયા સ્ટાર્ટ-અપ ચેલેન્જ (DISC) શું છે ?

- DISCનો ઉદ્દેશ્ય રાષ્ટ્રીય સંરક્ષણ અને સુરક્ષામાં પ્રોટોટાઇપ બનાવવા અને ઉત્પાદનું વ્યાપારીકરણ કરવા માટે સ્ટાર્ટઅપ્સ, MSMEs (માઇક્રો, સ્મોલ એન્ડ મિડિયમ એન્ટર પ્રાઇઝિસ) અને ઇનોવેટર્સને ટેકો આપવાનો છે.
- પ્રથમ ડિફેન્સ ઇન્ડિયા સ્ટાર્ટઅપ ચેલેન્જ (DISC) 4 ઓગસ્ટ, 2018ના રોજ બેંગલુરુ ખાતે આયોજિત કરવામાં આવી હતી. અટલ ઇનોવેશન મિશન સાથે ભાગીદારીમાં સંરક્ષણ મંત્રાલય દ્વારા તેને લોન્ચ કરવામાં આવ્યું હતું.
- આ પ્રોગ્રામ હેઠળ સ્ટાર્ટ-અપ્સ, ભારતીય કંપનીઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સહિતના લોકો ભાગ લઈ શકે છે.
- DISC-6 પ્રથમ વખત નવી રચાયેલી સાત સંરક્ષણ કંપનીઓ, ભારતીય કોસ્ટ ગાર્ડ અને ગૃહ મંત્રાલય હેઠળની સંસ્થાઓની ભાગીદારીનું સાક્ષી બન્યું હતું.

LIFE : Lifestyle for the Environment

ચર્ચામાં શા માટે?

- પ્રધાનમંત્રીશ્રી નરેન્દ્ર મોદી દ્વારા પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવેલ LIFE મંત્રને અગામી COP-27માં ભારતીય પવેલિયનની મુખ્ય થીમ તરીકે પસંદગી કરવામાં આવી છે.

LIFE મૂવમેન્ટ વિશે

- વડાપ્રધાનશ્રી નરેન્દ્ર મોદી દ્વારા COP-26ની ગ્લાસગો સમિતિ વખતે LIFE મૂવમેન્ટનો મંત્ર વિશ્વ સમક્ષ ઉચ્ચાર કરવામાં આવ્યો હતો.
- LIFEનો અર્થ** :- Lifestyle for the Environment થાય છે.
- વિઝન** : LIFE મૂવમેન્ટ એવી જીવનશૈલી જીવવાની પ્રેરણા આપે છે જે આપણી અમૂલ્ય પૃથ્વીને સુસંગત હોય અને પૃથ્વીને નુકસાન

ન પહોંચાડે. જેઓ આવી જીવનશૈલી જીવે છે તેમને 'પ્રો-પ્લેનેટ પીપલ' કહેવાય છે.

- લાઇફનો વિચાર પર્યાવરણ પ્રત્યે સભાન જીવનશૈલીને પ્રોત્સાહન આપે છે. જે વિવેકહીન અને વિનાશક વપરાશને બદલે સચેત અને ઈરાદાપૂર્વક વપરાશ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.
- લાઇફ મૂવમેન્ટ એ માનવીની ટકાઉ જીવનશૈલી સુનિશ્ચિત કરવા અને પૃથ્વીની સુરક્ષા માટે વૈશ્વિક પહેલ છે. LIFEનો સિદ્ધાંત ભૂતકાળ - વર્તમાન - ભવિષ્યને જોડતી કડી છે. લાઇફ ભૂતકાળમાંથી ઉદ્ધાર લઈ, વર્તમાનમાં કાર્ય કરે છે અને ભવિષ્ય પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે. LIFE એ રિડયુસ, રિયુઝ અને રિસાયકલ (3R)ની વિભાવનાનો ઉપયોગ કરી ટકાઉ વિકાસને પ્રાધાન્યતા અર્પણ કરે છે.

અગત્યની COP સમિટ

વર્ષ અને સ્થળ	પરિણામો
COP-1 બર્લિન (જર્મની): 1995	<ul style="list-style-type: none"> જળવાયુ પરિવર્તનના પ્રશ્નો સામે ચર્ચા-વિચારણા માટે પ્રથમ વાર સહભાગીદારોની મીટિંગ મળેલી.
COP 3 ક્યોટો જાપાન : 1997	<ul style="list-style-type: none"> ક્યોટો પ્રોટોકોલને સર્વસંમતિ મળી. જે વિકસિત દેશોને ઉત્સર્જન ઘટાડવાના લક્ષ્યો સાથે જોડે છે.
COP 8 નવી દિલ્હી ભારત : 2002	<ul style="list-style-type: none"> દિલ્હી ઘોષણા પત્રને મંજૂરી મળી હતી. વિકાસશીલ અને ગરીબ દેશોના વિકાસ પર ધ્યાન આપવું અને જળવાયુ પરિવર્તનમાં ઘટાડો કરવા માટે તકનીકોનું હસ્તાંતરણ કરવું.
COP 13 બાલી, ઇન્ડોનેશિયા: 2007	<ul style="list-style-type: none"> આ સમિટમાં બધા પક્ષો બાલી રોડમેપ અને બાલી એક્શન પ્લાન પર સંમત થયા હતા. આ પ્લાનમાં વિઝન, અનુકૂળન, તકનીક અને ધિરાણના બિંદુઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરાયું.
COP 16 કેનકુન મેક્સિકો : 2010	<ul style="list-style-type: none"> કેનકુન સંધિ હેઠળ જળવાયુ પરિવર્તનની અસરો અટકાવવા માટે વિકાસશીલ દેશોની મદદ કરવી. ગ્રીન ક્લાઇમેટ ફંડ, ટેકનોલોજી મિકેનિઝમ અને કેનકુન એડાપ્ટેશન ફ્રેમવર્ક તૈયાર કરાયું.
COP 21 પેરિસ ફ્રાંસ : 2015	<ul style="list-style-type: none"> વૈશ્વિક સ્તર પર જળવાયુ પરિવર્તન ઘટાડવા માટે દરેક દેશને આગવી જવાબદારી માટે 'Nationally Determined Contribution'નાં લક્ષ્યો નિર્ધારિત કરાયા. વૈશ્વિક તાપમાન સદીના અંત સુધીમાં પૂર્વ-ઔદ્યોગિક સમય કરતાં 2 °Cથી નીચે રાખવું અને તેને 1.5 °C સુધી મર્યાદિત રાખવાનો પ્રયાસ કરવો. વિકસિત દેશો એ વર્ષ 2022 બાદ વિકાસશીલ દેશોને દર વર્ષે જળવાયુ પરિવર્તન અટકાવવા માટે 100 બિલિયન ડોલરના ભંડોળની મદદ કરવી.
COP 26 ગ્લાસગો બ્રિટેન : 2021	<ul style="list-style-type: none"> 'નેટ - કાર્બન ઝીરો' માટે વિવિધ દેશોએ તેમના પ્લાન જણાવ્યા, ભારતે વર્ષ 2070 સુધીમાં નેટ-કાર્બન ઝીરો અર્થવ્યવસ્થા બનવાનું જણાવ્યું. ભારતે જળવાયુ પરિવર્તનની દિશામાં પોતાના પગલાં વધારે મજબૂત બનાવ્યા.

COP 27 વિશે

- COP - 27 એ Conference of Partiesનું 27મું સંસ્કરણ છે. જે દર વર્ષે જળવાયુ પરિવર્તનના મુદ્દા પર ગહન ચર્ચા કરવા માટે સંગઠિત થાય છે.
- COP-27નું આયોજન 6-18 નવેમ્બર દરમિયાન ઈજિપ્તના 'શર્મ અલ-શેખ' ખાતે કરવામાં આવશે.
- ઈજિપ્ત COP-27 હેઠળ વૈશ્વિક જળવાયુ પરિવર્તન પડકારો, વૈશ્વિક ખતરાઓને સંબોધવાના મંત્ર અને સુખદ ભવિષ્ય માટે પગલાં લેવાનું બહુપક્ષીય, સામૂહિક અને સંયુક્ત પ્લેટફોર્મ પૂરું પાડશે.
- COP-27ના માધ્યમથી જળવાયુ પરિવર્તનના આયોજન અને વાટાઘાટાઓ તરફ આગળ વધવું સરળ રહેશે. જે સંપૂર્ણ સમયસર, સમાવિષ્ટ અને પાયાની કાર્યવાહી તરફ આગળ વધવા માટે જરૂરી છે.

COP - Conference Of Parties વિશે

- COP એ United Nations Framework Convention on Climate Change હેઠળ સર્વોચ્ચ નિર્ણાયક સત્તા ધરાવતું મંચ છે.
- COP ની બેઠક વાર્ષિક ધોરણે મળે છે, જ્યાં સુધી તમામ પક્ષો દ્વારા તેમાં બદલાવ કરવામાં ન આવે.
- COP અંતર્ગત વિશ્વના 197 દેશોને જળવાયુ પરિવર્તનના પ્રશ્ન પર મંત્રણા કરવા માટે મંચ મળી રહે છે, જેથી જળવાયુ પરિવર્તન સામે વૈશ્વિક સહકાર મેળવી શકાય.
- સૌપ્રથમ COP સમિટ બોન (જર્મની) ખાતે વર્ષ 1995માં મળી હતી. COP પ્રમુખનું કાર્યાલય સામાન્ય રીતે સંયુક્ત રાષ્ટ્રના પાંચ પ્રાદેશિક જૂથો; આફ્રિકા, એશિયા, લેટિન અમેરિકા અને કેરેબિયન, મધ્ય-પૂર્વ યુરોપ અને પશ્ચિમ યુરોપ અને અન્યનો સમાવેશ થાય છે.
- COPના પ્રમુખ પદે જે-તે દેશના પર્યાવરણ મંત્રી બિરાજે છે.

સેકન્ડ જનરેશન (2G) ઇથેનોલ પ્લાન્ટ

- તાજેતરમાં વિશ્વ જૈવ ઇંધણ દિવસ (10 ઓગસ્ટ)ના અવસરે વડાપ્રધાનશ્રી દ્વારા વીડિયો કોન્ફરન્સિંગના માધ્યમથી હરિયાણાના પાણીપત ખાતે દેશમાં જૈવ ઇંધણના ઉત્પાદન અને વપરાશને વેગ આપવા માટે સેકન્ડ જનરેશન (2G) ઇથેનોલ પ્લાન્ટનું લોકાર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્લાન્ટ સ્થાપવાની જાહેરાત 10 ઓક્ટોબર, 2016ના રોજ તત્કાલીન કેન્દ્રીય પેટ્રોલિયમ અને કુદરતી ગેસ રાજ્ય મંત્રી દ્વારા કરવામાં આવી હતી.

પ્લાન્ટ વિશે

- ઇન્ડિયન ઓઇલ કોર્પોરેશન લિમિટેડ (IOCL) દ્વારા પાણીપત રિફાઇનરી અને પેટ્રોકેમિકલ કોમ્પ્લેક્સ (PRPC) ખાતે 35 એકર જમીન વિસ્તારમાં સેકન્ડ-જનરેશન (2G) ઇથેનોલ પ્લાન્ટની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. પ્લાન્ટની ક્ષમતા 100 કિલોલીટર/દિવસ છે.

પ્લાન્ટનું મહત્વ

- 2G ઇથેનોલ પ્લાન્ટ એ બાયો-રિફાઇનરી ફીડસ્ટોક તરીકે ડાંગરના સ્ટ્રો (પરાલી) નો ઉપયોગ કરશે.
- તે એક દિવસમાં 750 ટન ડાંગરના સ્ટ્રો પ્રોસેસ કર્યા પછી પ્રતિ દિવસ 100 કિલોલીટર ઇથેનોલનું ઉત્પાદન કરશે.
- વ્યાપારી (કોમર્શિયલ) ધોરણે 2જી ઇથેનોલનું ઉત્પાદન 90 દિવસમાં શરૂ થશે.
- આ પ્લાન્ટ અંદાજે 250 લોકોને પ્રત્યક્ષ તેમજ 1000 લોકોને પરોક્ષ રીતે રોજગારી પૂરી પાડશે.

ઇથેનોલ

- ઇથેનોલ એ જૈવ-બળતણ (Bio-Fuel) છે, જે કુદરતી રીતે ચીસ્ટ દ્વારા શર્કરાના આથવણથી કે ઈથિલિન હાઇડ્રેશન જેવી પેટ્રોકેમિકલ પ્રક્રિયાઓ દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે.
- ઇથેનોલનો ઉપયોગ વૈકલ્પિક બળતણ સ્રોત તરીકે થવા ઉપરાંત રાસાયણિક દ્રાવક તેમજ કાર્બનિક સંયોજનોના સંશ્લેષણમાં થાય છે.
- સ્ટાર્ચ બેઝડ તમામ પાકોમાંથી ઇથેનોલ મેળવવામાં આવે છે, પણ દુનિયાભરમાં મકાઈ અને શેરડીમાંથી બનાવવામાં આવતા ઇથેનોલનું પ્રમાણ વધુ છે.
- ભારતમાં મોટાભાગે ઇથેનોલ શેરડીમાંથી આથવણ પ્રક્રિયા દ્વારા મેળવવામાં આવે છે. આમ, ઇથેનોલ છોડ આધારિત બળતણ હોવાથી ઇથેનોલને 'નવીનીકરણીય' ગણવામાં આવે છે.

બાયોઇથેનોલ શું છે?

- બાયોમાસમાંથી ઉત્પાદિત ઇથેનોલને બાયોઇથેનોલ પણ કહેવામાં આવે છે. તે સ્ટાર્ચ અથવા ખાંડ આધારિત ફીડસ્ટોક્સ, જેમ કે મકાઈ, શેરડી અને અન્ય છોડની સામગ્રીમાંથી ઉત્પન્ન કરી શકાય છે.

જૈવ ઇંધણ

- બાયોઇથેનોલ ઉત્પાદન માટે વપરાતા કાચા માલના સ્રોતના આધારે તેને પ્રથમ (1G), બીજી (2G), ત્રીજી પેઢી (3G) અને ચોથી પેઢી (4G) અનુસાર વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે.
- 1. મૂળભૂત બાયોફ્યુઅલ (1G) : જૈવ ઇથેનોલ અને જૈવ ડીઝલ
- 2. અદ્યતન બાયોફ્યુઅલ (2G) : બિન ખાદ્ય ઉત્પાદનોમાંથી મેળવવામાં આવતું ઇંધણ - ઇથેનોલ અને ડ્રીપ-ઇન ઇંધણ. (ડ્રીપ-ઇન ઇંધણ એ નવીનીકરણીય ઇંધણ છે, જેને પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદો, જેમ કે ગેસોલિન સાથે ભેળવી શકાય છે અને પંપ, પાઇપલાઇન્સ અને અન્ય વર્તમાન સાધનોના વર્તમાન માળખામાં ઉપયોગ કરી શકાય છે)
- 3. થર્ડ જનરેશન બાયોફ્યુઅલ (3G) : શેવાળમાંથી મેળવવામાં આવતું ઇંધણ બાયો-CNG
- 4. ચોથી પેઢીનાં બાયોફ્યુઅલ (4G) : ચોથી પેઢીનાં બાયોફ્યુઅલ એ સૂક્ષ્મજીવો દ્વારા જીનોટિકલી તૈયાર થયેલ અને આનુવંશિક રીતે એન્જિનિયર્ડ ફીડસ્ટોકનું મિશ્રણ છે.
- ચોથી પેઢીના બાયોફ્યુઅલના ઉત્પાદન માટે ઉપયોગમાં લેવાતા છોડને વધુ માત્રામાં કાર્બન શોષવા અને સંગ્રહિત કરવા માટે આનુવંશિક રીતે સંશોધિત કરવામાં આવે છે, જેને બાયોમાસ હાર્વેસ્ટિંગ કહી શકાય છે. સરકાર દ્વારા શેરડી અને ખાદ્ય અનાજ આધારિત કાચા માલમાંથી ઇથેનોલના ઉત્પાદનને મંજૂરી અપાઈ છે.

ભારત માટે ઇથેનોલનું મહત્વ

- દેશમાં ઉર્જાની વધતી જતી માંગને પહોંચી વળવા.
- ફૂડ ઓઇલની આયાત પર નિર્ભરતા ઘટાડવા માટે, જેનાથી ભારતની ઉર્જા સુરક્ષામાં વધારો થશે.
- પર્યાવરણીય પ્રદૂષણ ઘટાડવા અને આબોહવા લક્ષ્યોને પૂર્ણ કરવા.
- ઇથેનોલ ઉત્પાદન પ્લાન્ટ દ્વારા રોજગારીનું સર્જન કરવું.
- મેક ઈન ઈન્ડિયાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે.
- ખેડૂતોની આવક વધારવામાં મદદ કરવા.
- વેસ્ટ ટુ વેલ્થ જનરેશનને પ્રોત્સાહન આપવું.

Do you know?

- બ્રાઝિલમાં 20% કારમાં ઇંધણ તરીકે માત્ર ઇથેનોલનો ઉપયોગ થાય છે.
- અમેરિકામાં 85% ઇથેનોલ અને 15% પેટ્રોલ પર ચાલતી ફ્લેક્સ ફ્યુઅલ કારનું ચલાવણ વધ્યું છે.
- બે ઇંધણ પર ચાલતી કારને 'ફ્લેક્સ ફ્યુઅલ કાર' કહેવામાં આવે છે.

Small Satellite Launch vehicle (SSLV)

ચર્ચામાં કેમ છે?

- ISRO (ભારતીય અવકાશ અનુસંધાન સંસ્થા) દ્વારા SSLV-D1 મિશન અંતર્ગત પ્રથમ વખત SSLV (સ્મોલ સેટેલાઈટ લોન્ચ વ્હીકલ)ના માધ્યમથી EOS - 02 સેટેલાઈટ અને 'AzaadiSAT' સેટેલાઈટ પ્રક્ષેપિત કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તે યોજના મુજબ લોન્ચ ન થયા.
- ISROએ એક નિવેદનમાં જણાવ્યા મુજબ મિશન નિષ્ફળ થવાનું કારણ SSLV-D1 એ ઉપગ્રહને ગોળાકારની જગ્યાએ લંબગોળ ભ્રમણકક્ષામાં મૂક્યા હતા, જે તેમને બિન-ઉપયોગી બનાવી દે છે.

SSLV વિશે

- આ અદ્યતન રોકેટ માત્ર 56 કરોડની અંદાજિત રકમથી ISRO દ્વારા નિર્માણ કરાયું છે. SSLV એ ISRO નું અત્યાધુનિક અને નવું પ્રક્ષેપણ યાન છે, જે સૂક્ષ્મ, લઘુ અને નેનો સેટેલાઈટને અવકાશમાં પ્રક્ષેપિત કરવા ઉપયોગી છે.
- ISRO નું SSLV યાન 10 Kg થી 500 Kg સુધી વજન ધરાવતા ઉપગ્રહો લઈ જવા માટે સક્ષમ છે. તે LEOમાં 500 kg સુધીના અને SSO (Sun Synchronous Orbit)માં 300 kg સુધીના ઉપગ્રહને પ્રક્ષેપિત કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.
- આ પ્રક્ષેપણ યાન નાના સેટેલાઈટને 500 કિમી સુધીની લો અર્થ ઓર્બિટ (LEO)માં અને લઈ જવા સક્ષમ છે.
- SSLV એ ISRO નું સૌથી હળવું પ્રક્ષેપણ યાન છે, જેનું વજન અંદાજે 110 ટન જેટલું છે.
- PSLV જેવા પ્રક્ષેપણ યાનને એસેમ્બલ કરતાં 70 દિવસથી વધુનો સમય લાગે છે. તેની વિરુદ્ધ SSLV ને માત્ર 72 કલાકમાં એસેમ્બલ કરી શકાય છે. SSLV ને એકીકૃત કરવા માટે માત્ર 6 જ લોકોની જરૂર છે.
- SSLV એ ત્રણ તબક્કાનું પ્રક્ષેપણ યાન છે. ત્રણેય તબક્કા ઘન ઈંધણનો ઉપયોગ કરે છે. પ્રત્યેક સ્તરનું વજન અનુક્રમે 8.7 ટન, 7.7 ટન, 4.5 ટન છે. ઉપરાંત લિક્વિડ પ્રોપલ્શન બેઝ Velocity trimming module (VTM) નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. જેના માધ્યમથી સેટેલાઈટને નિર્ધારિત કક્ષામાં ચોકસાઈપૂર્વક પ્રક્ષેપિત કરી શકાય છે. આ યાનમાં વેન્ટેડ અને કલોઝ્ડ ઈન્ટરસ્ટેજ જેવી સુવિધાઓ છે.
- SSLVનું ઉત્પાદન એ ISROની વ્યાપારી શાખા એટલે કે NSIL (ન્યુ સ્પેસ ઈન્ડિયા લિમિટેડ) ની જવાબદારી છે.

SSLV ના ફાયદા

1. ટર્નઅરાઉન્ડ ટાઈમમાં (યાન જોડાવાથી લઈ લોન્ચની પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવાનો સમયગાળો) તીવ્ર ઘટાડો થશે.
2. ગ્રાહકોની જરૂરિયાત અનુસાર ખૂબ ઓછા સમયમાં સેટેલાઈટ લોન્ચ કરી શકાશે.

3. SSLV સફળતાપૂર્વક કાર્યરત થયા બાદ ઈસરોને કમાણી કરવાનો અવસર મળશે. SSLV ના માધ્યમથી ઈસરો વાર્ષિક 50 થી 60 અથવા તેનાથી પણ વધારે પ્રક્ષેપણ કરી શકશે.
4. મિનિ,માઈક્રોઅને નેનો સેટેલાઈટ્સ (10 થી 500 Kg) જેવા બહુવિધ ઉપગ્રહોને લો અર્થ ઓર્બિટમાં સરળતાથી પ્રક્ષેપિત કરી શકાશે.
5. ભવિષ્યમાં ખાનગી અંતરિક્ષ સંસ્થાઓને ઉપયોગ માટે લીઝ પર આપી ઈસરોની કમાણીમાં વધારો થઈ શકે અને દેશની ખાનગી સંસ્થાઓને અંતરિક્ષ ક્ષેત્રે વિકાસ કરવા પ્રોત્સાહન મળશે.
6. અવકાશયાન & ઉપગ્રહ પ્રક્ષેપણનો ખર્ચ ન્યૂનતમ થશે.
7. સંસાધનો અને સમયનો ઓછો બગાડ એ SSLV ના સૌથી મુખ્ય ફાયદો છે.

AzaadiSAT વિશે

- AzaadiSAT એ ક્યુબસેટ છે. જેનું વજન લગભગ 8 Kg છે. આ સેટેલાઈટમાં વિવિધ 75 ડિવાઈસો એસેમ્બલ કરવામાં આવેલ છે. આ સેટેલાઈટ 'સ્પેસ કિડ્ઝ ઈન્ડિયા' દ્વારા વિકસાવવામાં આવ્યો છે. જેમાં દેશભરની ગ્રામીણ સરકારી શાળાઓની લગભગ 750 વિદ્યાર્થીનીઓએ સ્વતંત્રતાની 75 મી વર્ષગાંઠ નિમિત્તે સેટેલાઈટની ડિઝાઈન તૈયાર કરી છે. ગુજરાતનાં લાડોલ ગામની બી.એસ. પટેલ કન્યા વિદ્યાલયની 10 વિદ્યાર્થીનીઓ પણ પ્રોજેક્ટમાં જોડાયેલી છે.

EOS - 02 વિશે

- EOS - 02 એ પૃથ્વી અવલોકન (Earth Observation) ઉપગ્રહ છે, જે ISRO દ્વારા ડિઝાઈન કરવામાં આવેલ છે. આ માઈક્રોસેટ શ્રેણીનો ઉપગ્રહ છે. આ માઈક્રોસેટ શ્રેણીનો ઉપગ્રહ ઉચ્ચ અવકાશી રીઝોલ્યુશન સાથે ઈન્ફ્રારેડ બેન્ડમાં અદ્યતન ઓપ્ટિકલ રિમોટ સેન્સિંગ કામગીરી પૂરી પાડે છે. તેનું વજન 135 કિ.ગ્રા. છે.

પૃથ્વી અવલોકન ઉપગ્રહો (EOS) એટલે શું?

- પૃથ્વી અવલોકન ઉપગ્રહો (Earth Observation satellite) રીમોટ સેન્સિંગ ટેકનોલોજીથી સજ્જ ઉપગ્રહો છે. આ ઉપગ્રહ પૃથ્વીની ભૌતિક, રસાયણિક અને જૈવિક પ્રણાલીઓ વિશેની માહિતીનું એકત્રીકરણ કરે છે. વર્તમાનમાં ઘણા બધા પૃથ્વી અવલોકન ઉપગ્રહો Sun Synchronous Orbit માં કાર્યરત છે. ઈસરો દ્વારા લોન્ચ કરાયેલ અન્ય પૃથ્વી અવલોકન ઉપગ્રહોમાં રિસોર્સસેટ-2 અને 2A, કાર્ટોસેટ-1, 2, 2A, 2B, RISAT-1 અને 2, OceanSAT-2, Megha-Tropiques, SARAL, SCATSAT-1, INSAT-3 DR, 3D વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

મિથિલા મખાનાને ગા ટેગ

- તાજેતરમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા બિહારના મિથિલાના મખાનાને ભૌગોલિક સંકેત (GI) ટેગ આપવામાં આવ્યો છે.

મુખ્ય મુદ્દા

- મિથિલા મખાના એ બિહાર અને નેપાળના મિથિલા પ્રદેશમાં ઉગાડવામાં આવે છે.
- મખાનામાં કેલ્શિયમ, મેગ્નેશિયમ, આયર્ન અને ફોસ્ફરસ જેવાં સૂક્ષ્મ પોષકતત્ત્વોની સાથે પ્રોટીન અને ફાઇબર હોય છે.
- ભારતમાં લગભગ 90% મખાનાનું ઉત્પાદન બિહાર રાજ્યમાં થાય છે.
- નોંધીએ કે બિહારની ત્રણ મીઠાઈઓ ખુરમા, તિલકૂટ અને બાલુશાહીને ગા ટેગ આપવાનો પ્રસ્તાવ પણ મૂકવામાં આવ્યો છે.
- બિહારના ઘણા ઉત્પાદનો જેવા કે કતરની ચોખા, મગહી પાન, સિલાવના ખાજા, મુઝફ્ફરપુરની શાહી લીચી, મધુબની પેઈન્ટિંગ, ભાગલપુરની જરદાલુ કેરી, પીપલી વર્ક વગેરેને ગા ટેગ મળી ચૂક્યાં છે.

ભૌગોલિક સંકેત (GI) ટેગ વિશે

- ભૌગોલિક સંકેત એ વિશેષ વસ્તુઓને આપવામાં આવતું ચિહ્ન કે નામ છે, જે તે વસ્તુઓના ચોક્કસ ભૌગોલિક સ્થાન અથવા તેના મૂળનું પ્રમાણ આપે છે, જેનાથી વસ્તુની ગુણવત્તા અને મહત્વ સુનિશ્ચિત થાય છે. જેમ કે આ વસ્તુ પરંપરાગત પ્રણાલી દ્વારા બનાવવામાં આવી છે અને પોતાના ભૌગોલિક મૂળને કારણે વિશેષ મહત્તા પ્રાપ્ત કરે છે.
- ભૌગોલિક સંકેતના પ્રમાણ પછી અધિકૃત લોકો સિવાય બીજા લોકોને આ લોકપ્રિય વસ્તુઓનાં નામનો ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી નથી.
- ભારત સરકારના વેપાર અને ઉદ્યોગ મંત્રાલય અંતર્ગત કામ કરતી ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ ઈન્ડસ્ટ્રિયલ પોલિસી એન્ડ પ્રમોશન દ્વારા ભૌગોલિક સંકેતક પ્રમાણિત ઉત્પાદો માટે 'ત્રિરંગો લોગો' જાહેર કર્યો છે, જેની નીચે ટેગલાઈન તરીકે 'અતુલ્ય ભારતની અમૂલ્ય નિધિ' લખાણ હોય છે.
- The Geographical Indications of Goods (Registration and Protection) Act, 1999 (કે જેનું અમલીકરણ વર્ષ 2003માં થયું) અંતર્ગત ભારતમાં માલ સંબંધિત ભૌગોલિક સંકેતોની નોંધણી, સુરક્ષા અને તેનું નિયમન કરવામાં આવે છે, જે વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠન (WTO)ના એગ્રીમેન્ટ ઓન ટ્રેડ-રિલેટેડ એસ્પેક્ટ્સ ઓફ ઈન્ટેલેક્ટ્યુઅલ પ્રોપર્ટી રાઈટ્સ (TRIPS) દ્વારા સંચાલિત અને નિર્દેશિત છે.
- પેરિસ કન્વેન્શન હેઠળ ઔદ્યોગિક સંપત્તિનું રક્ષણ અને ભૌગોલિક સંકેત એ બૌદ્ધિક સંપત્તિના ઘટકો છે. ભારતમાં ગા ટેગ વિષયનો વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ મંત્રાલય અંતર્ગત સમાવેશ થાય છે.

- વસ્તુઓને વિભિન્ન શ્રેણીમાં ગા ચિહ્ન આપવામાં આવે છે, તે આ મુજબ છે : કૃષિ ઉપજ, વિનિર્મિત વસ્તુ, પ્રાકૃતિક વસ્તુઓ, હસ્તકળા, ખાદ્યપદાર્થ, વસ્ત્ર અને કાપડ, હસ્તનિર્મિત શેતરંજી, મસાલા, મીઠાઈઓ અને પ્રસાદ. એકવાર ગા ટેગ મળ્યા બાદ 10 વર્ષની મુદત માટે તે માન્ય રહે છે ત્યારબાદ તેને રિન્યૂ કરી શકાય છે. નોંધીએ કે ભારતમાં સૌપ્રથમ ગા ટેગ દાર્જિલિંગની ચાને મળ્યો હતો.

ભૌગોલિક સંકેતનું મહત્વ

- ગા ટેગ ઉત્પાદિત વસ્તુને કાનૂની સંરક્ષણ પૂરું પાડવામાં આવે છે. આ ટેગ દ્વારા ભૌગોલિક ક્ષેત્રમાં ઉત્પાદિત વસ્તુઓના ઉત્પાદકોની આર્થિક સમૃદ્ધિમાં વધારો થાય છે.
- એકવાર કોઈ પ્રોડક્ટને આ ટેગ મળી જાય, પછી કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા કંપની તે નામ હેઠળ સમાન વસ્તુ વેચી શકશે નહીં.
- ઉત્પાદનની ગા નોંધણી એ ઉત્પાદને અન્ય લોકો દ્વારા અનધિકૃત ઉપયોગ સામે કાનૂની રક્ષણ અને નિવારણ પ્રદાન કરે છે.
- ગા ટેગ ગુણવત્તાયુક્ત ઉત્પાદનને સુનિશ્ચિત કરે છે તેથી સ્થાનિક બજારો સાથે ચીજ વસ્તુની કિંમત આંતરરાષ્ટ્રીય બજારમાં વધવાથી નિકાસમાં પણ વધારો થાય છે.
- આદિવાસીઓની પરંપરાગત વિશેષજ્ઞતાને સંરક્ષણ પ્રાપ્ત થવાથી આદિવાસી સમુદાયના લોકો દ્વારા થતા ઉત્પાદનમાં પણ વધારો થાય છે.

ગા ચિહ્ન મળેલ હોય તેવી ગુજરાતની વસ્તુઓ

1	સંખેડા ફર્નિચર
2	કચ્છી ભરતકામ
3	કચ્છી શાલ
4	ખંભાતના અકીક
5	ટાંગલીયા શાલ
6	સુરતી જરીકામ
7	ગીરની કેસર કેરી
8	ભાલના ઘઉં
9	જામનગરની બાંધણી
10	પાટણનાં પટોળા
11	રાજકોટનાં પટોળા
12	પેથાપુર પ્રિન્ટિંગ બ્લોક્સ
13	વારલી ચિત્રકળા

INS વિકાંત

ચર્ચામાં શા માટે?

- તાજેતરમાં સ્વદેશી વિમાનવાહક જહાજ (Air Craftcarrier) INS વિકાંત સંપૂર્ણરિતે તૈયાર થયા બાદ ભારતીય નૌકાદળને સોંપવામાં આવ્યું છે. તે ભારતનું પ્રથમ સ્વદેશી નિર્મિત વિમાનવાહક જહાજ છે. જેનું નિર્માણ શિપિંગ મંત્રાલય હેઠળના કોચીન શિપયાર્ડ લિ. દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે. જેને 2 સપ્ટેમ્બરના રોજ ભારતીય નૌકાદળમાં સેવાભર્તી (Commissioning) કરી દેવામાં આવશે.
- તેની ડિઝાઇન ભારતીય નૌકાદળના ઈન-હાઉસ ડિરેક્ટોરેટ ઓફ નેવલ ડિઝાઇન (DND) દ્વારા કરવામાં આવી છે. આ જહાજનો પાયો ફેબ્રુઆરી 2009માં નાખવામાં આવ્યો હતો, ત્યારબાદ ઓગસ્ટ 2013માં તેનું લોન્ચિંગ થયું હતું.

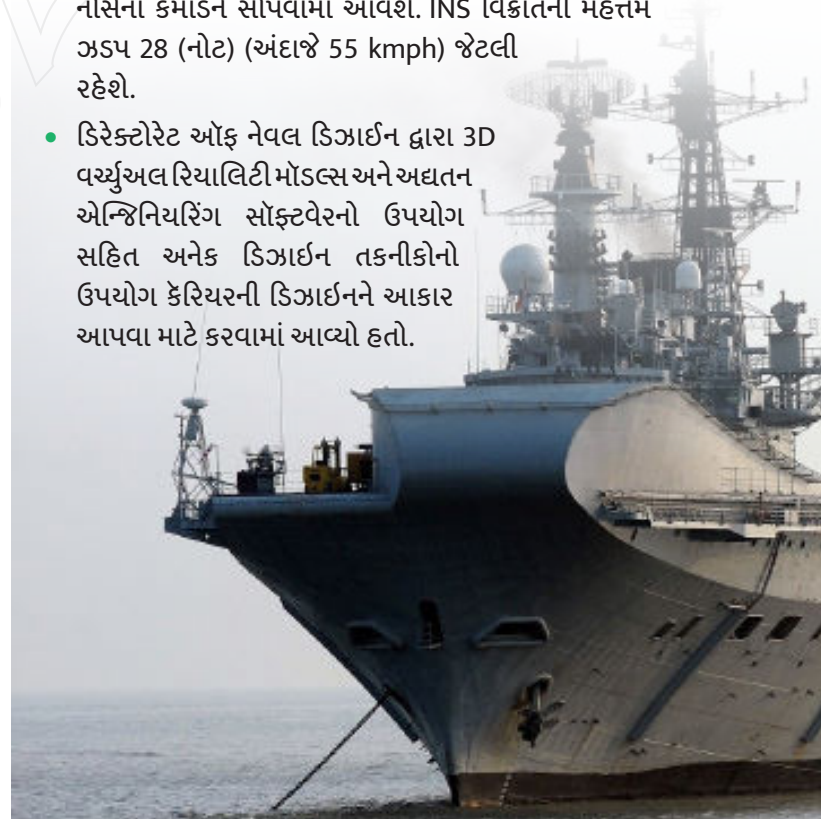
INS વિકાંતના નામનો ઇતિહાસ

- વર્ષ 1961માં યુનાઈટેડ કિંગડમ પાસેથી હસ્તગત કરાયેલ ભારતના પ્રથમ વિમાનવાહક જહાજના માનમાં આ જહાજનું નામ INS વિકાંત રાખવામાં આવેલ છે. તે જહાજે 1971ના યુદ્ધમાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવી હતી. ત્યારબાદ તેને વર્ષ 1997માં સેવાનિવૃત્ત કરાયું હતું. તેની યાદમાં ભારતે પોતાના પ્રથમ સ્વદેશી જહાજને INS વિકાંત નામ આપ્યું છે.
- INS વિકાંતના સ્વદેશી નિર્માણ બાદ ભારત વિશ્વના ગણતરીના દેશોમાં પોતાનું સ્થાન બનાવ્યું છે, જેઓ વિમાનવાહક જહાજ બનાવી શકે છે.
- ભારતની આઝાદીની 75મી વર્ષગાંઠ ‘આઝાદી કા અમૃત મહોત્સવ’ની ઉજવણી સાથે વિકાંતનો પુનર્જન્મ એ ઉન્નત દરિયાઈ સુરક્ષા પ્રત્યે દેશના ઉત્સાહ અને ક્ષમતાનો સાચો પુરાવો છે જે દરિયાઈ સુરક્ષાને વેગ આપશે.
- આ જહાજમાં મોટી સંખ્યામાં સ્વદેશી સાધનો અને મશીનરી છે, જેના નિર્માણમાં દેશના મોટા ઔદ્યોગિક ગૃહો સામેલ છે. જેમાં BEL, BHEL, GRSE, Keltron, Kirloskar, Larsen & Toubro, Wartsila India તેમજ 100 થી વધુ MSME સામેલ.

INS વિકાંતની મુખ્ય વિશેષતાઓ

- વિકાંતનું નિર્માણ મશીનરી ઓપરેશન, શિપ નેવિગેશન અને સર્વાઈવબિલિટીના ઉચ્ચ સ્તરના ઓટોમેશન સાથે કરવામાં આવ્યું છે અને તે ‘ફિક્સ્ડ વિંગ’ અને રોટરી એરક્રાફ્ટની શ્રેણીને સમાવવા માટે ડિઝાઇન કરવામાં આવ્યું છે.
- આ જહાજ એક એર વિંગનું સંચાલન કરે છે જેમાં 30 એરક્રાફ્ટની સાથે સ્વદેશી રીતે નિર્મિત એડવાન્સ વેરાયટી લાઈટ હેલિકોપ્ટર અને લાઈટ કોમ્બેટ એરક્રાફ્ટ ઉપરાંત મિગ-29 ફાઈટર જેટ્સ, કામોવ-31, MH-60R અને મલ્ટી-રોલ હેલિકોપ્ટર સક્ષમ છે.

- STOBAR (શોર્ટ ટેક-ઓફ બટ અરેસ્ટેડ લેન્ડિંગ) તરીકે ઓળખાતા નોવેલ એરક્રાફ્ટ-ઓપરેશન મોડનો ઉપયોગ કરીને, IAC એ એરક્રાફ્ટને લોન્ચ કરવા માટે સ્કી-જમ્પ અને ઓનબોર્ડ તેમની પુનઃપ્રાપ્તિ માટે ‘અરેસ્ટર વાયર’ના સેટથી સજ્જ છે.
- INS વિકાંતએ આશરે 45,000 ટન વજન ધરાવતું યુદ્ધ જહાજ છે. તેનું નિર્માણ અંદાજે 20,000 કરોડ રૂપિયાના ખર્ચે કરવામાં આવ્યું છે.
- આ જહાજની લંબાઈ 262 મીટર અને પહોળાઈ 62 મીટર જેટલી છે. તેની કાર્યક્ષમતા 18 નોટ્સ (દરિયાઈ ઝડપ) ની ઝડપ સાથે 7500 નોટિકલ માઈલ સુધીની છે.
- આ વિમાનવાહક જહાજ 30 જેટલા યુદ્ધ વિમાનો અને હેલિકોપ્ટર લઈ જવા માટે સક્ષમ છે. જેમાં MIG - 29K, Kamov - 31 હેલિકોપ્ટર, MH - 60R હેલિકોપ્ટર અને સ્વદેશી એડવાન્સ લાઈટ હેલિકોપ્ટરનો સમાવેશ થઈ શકશે.
- INS વિકાંત 88 મેગાવોટની કુલ શક્તિ સાથે ચાર ગેસ ટર્બાઈનથી સંચાલિત થાય છે.
- જહાજ નિર્માણમાં એકંદરે 76% સ્વદેશી સામગ્રી વાપરવામાં આવી છે. જેમાં ભારતની જાહેર ક્ષેત્રની કંપનીઓ સિવાય 100 થી વધારે MSME ક્ષેત્રના એકમોનું યોગદાન છે.
- જહાજ પર મહિલાઓ સહિત કુલ 1700 જેટલા સભ્યોનો ક્રુ (crew) તેનાત કરી શકાશે. જહાજને શરૂઆતમાં પશ્ચિમી નૌસેના કમાંડને સોંપવામાં આવશે. INS વિકાંતની મહત્તમ ઝડપ 28 (નોટ) (અંદાજે 55 kmph) જેટલી રહેશે.
- ડિરેક્ટોરેટ ઓફ નેવલ ડિઝાઇન દ્વારા 3D વર્ચ્યુઅલ રિયાલિટી મોડલ્સ અને અદ્યતન એન્જિનિયરિંગ સોફ્ટવેરનો ઉપયોગ સહિત અનેક ડિઝાઇન તકનીકોનો ઉપયોગ કેરિયરની ડિઝાઇનને આકાર આપવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો.

શસ્ત્રો

- જહાજ પર શિપબોર્ન હથિયાર પ્રણાલી LRSAM અને AK - 630 ગોઠવવામાં આવેલ છે. આ ઉપરાંત MFSTAR અને RAN - 40L જેવી 3D રડારનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. જહાજમાં શક્તિ EW સ્યુટ છે.
- વિમાનને નિયંત્રિત કરવા માટે તેમાં રનવેની જોડી અને 'શોર્ટ ટેક ઓફ બટ અરેસ્ટ રિકવરી' સિસ્ટમ છે. આ જહાજ મોટાભાગે રશિયન ટેકનોલોજી પર આધાર રાખે છે. જહાજમાં ભારત હેવી ઈલેક્ટ્રિકલ લિમિટેડ દ્વારા તૈયાર ઈન્ટિગ્રેટેડ પ્લેટફોર્મ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ છે.

ફાયદા

- INS વિક્રાંતના માધ્યમથી ભારત પોતાની દરિયાઈ સીમાનું રક્ષણ કરવા માટે સક્ષમ બનશે.
- આત્મનિર્ભર ભારતના વિઝનમાં રક્ષા ક્ષેત્રે વધારો થશે.
- ભારતની દરિયાઈ શક્તિમાં વધારો થશે, જેથી ઈન્ડો-પેસેફિક વિસ્તારમાં ભારત પોતાનું સ્થાન મજબૂત કરી શકશે.
- ભારતનું સ્થાન આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર મજબૂત થશે.

સેવાનિવૃત્તિ વિમાનવાહક જહાજ INS VIRAAAT વિશે

- INS વિરાટ એ એક સેન્ટોર - ક્લાસ વિમાનવાહક જહાજ હતું. જેને 12 મે 1987ના રોજ ભારતીય નૌકાદળમાં સામેલ કરાયું હતું. તે વર્ષ 2017માં સેવાનિવૃત્તિ થયું. INS વિરાટ એ મૂળ બ્રિટિશ જહાજ હતું, જે HMS હર્મેસ તરીકે ઓળખાતું હતું. તે 1959માં રોયલ નેવી (બ્રિટીશ)માં સામેલ થયું હતું. ભારત સરકારે તેને 1986માં ખરીદ્યું હતું અને તેનું નામકરણ વિરાટ કર્યું હતું. 2017માં જ્યારે તેને નિવૃત્તિ કરવામાં આવ્યું તે સમયે તે દુનિયાનું સૌથી જૂનું જહાજ હતું.

INS વિરાટની વિશેષતાઓ

- તેની લંબાઈ 743 ફૂટ અને પહોળાઈ 160 ફૂટ હતી.
- જહાજની ઝડપ 28 નોટ અથવા 52 Kmph હતી.
- 26 જેટલા યુદ્ધ વિમાનો અને હેલિકોપ્ટરના સમાવેશ કરવાની ક્ષમતા જેમા HAI ચેતક અને HAL ધ્રુવનો સમાવેશ થાય છે.

ભારતનાં અન્ય વિમાનવાહક જહાજ

- વર્તમાન સમયમાં ભારતમાં એક માત્ર વિમાનવાહક જહાજ કાર્યરત છે, જેનું નામ INS વિક્રમાદિત્ય છે. આગામી સમયમાં INS વિક્રાંત અને INS વિશાલ સેવાભર્તી કરવામાં આવશે.

વર્તમાનમાં કાર્યરત વિમાનવાહક જહાજ INS વિક્રમાદિત્ય વિષે

- INS વિક્રમાદિત્ય એ એક સંશોધિત કીવ-ક્લાસ (Kiev-class) વિમાનવાહક જહાજ છે. તેને ભારતીય નૌકાદળનું ધ્વજવાહક જહાજ મનાય છે, જે 2013થી ભારતીય નૌસેનામાં સેવાભર્તી કરવામાં આવેલ છે. જેનું મૂળ બાંધકામ 'બાકુ' તરીકે થયું હતું. તે 1987માં કાર્યરત થયું હતું. આ જહાજે 1996માં રશિયા માટે સેવા નિવૃત્તિ થતાં પહેલાં સોવિયેત સંઘ નેવી અને રશિયન નેવી માટે સેવા આપી હતી.

INS વિક્રમાદિત્યની વિશેષતાઓ

- 284 મીટર લંબાઈ અને 61 મીટર પહોળાઈ
- 30 નોટ ની ઝડપ
- 33 Kmph ની ઝડપે 25000 km સુધીની યાત્રા કરવા સમર્થ
- 1610 જેટલો સ્ટાફ વહન કરવાની ક્ષમતા
- 36 જેટલા યુદ્ધ વિમાનો અને હેલિકોપ્ટરનો સમાવેશ કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.
- બરાક - 1 અને બરાક - 8 (LRSAM) મિસાઈલ સામગ્રીથી સજ્જ.

ભારતનું આગામી વિમાનવાહક જહાજ INS VISHAL (IAC-2)

- INS વિશાલ, જેને સ્વદેશી વિમાન વાહક જહાજ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, તે ભારતીય નૌકાદળ માટે કોચીન શિપયાર્ડ લિમિટેડ દ્વારા બનાવવામાં આવશે. તે INS વિક્રાંત (IAC-1) બાદનું ભારતમાં બનાવવામાં આવેલ બીજું વિમાનવાહક જહાજ હશે.

INS વિશાલની વિશેષતાઓ

- INS વિશાલમાં અમેરિકન નેવી મોડલ્સને અનુસરતું 'ફ્લેટ-ટોપ' પ્લેટફોર્મ અને CATOBAR (Catapult Assisted Take off But Arrested Recovery) સિસ્ટમનું નિર્માણ કરવામાં આવશે.
- 65000 ટન જેટલી વિસ્થાપન ક્ષમતા હશે.
- INS વિશાલ એ પરમાણુ સંચાલિત વિમાનવાહક જહાજ હશે. આપું જહાજ ધરાવવા વાળો ફ્રાન્સ અને અમેરિકા બાદ ભારત ત્રીજો દેશ બનશે.
- Electromagnetic Aircraft launch system પણ INS વિશાલ સાથે જોડવામાં આવશે. 7500 માઈલની યાત્રા માટે મહત્તમ ઝડપ 28 નોટ સાથે ગતિ કરી શકશે.
- INS વિશાલ પાસે યુદ્ધ વિમાન 30 અને અન્ય 10 કાયમી યુદ્ધ વિમાન વહન કરવાની ક્ષમતા હશે. જહાજની લંબાઈ 860 ફુટ અને 200 ફુટ પહોળાઈ રાખવામાં આવશે. સોફ્ટવેરનો ઉપયોગ સહિત અનેક ડિઝાઈન તકનીકોનો ઉપયોગ કેરિયરની ડિઝાઈનને આકાર આપવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો.

નેશનલ ઓટોમેટેડ ફિંગરપ્રિન્ટ આઈડેન્ટિફિકેશન સિસ્ટમ (NAFIS)

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય ગૃહમંત્રી દ્વારા નવી દિલ્હી ખાતે આયોજિત બે દિવસીય રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા વ્યૂહરચના (NSS) કોન્ફરન્સ અંતર્ગત નેશનલ ઓટોમેટેડ ફિંગરપ્રિન્ટ આઈડેન્ટિફિકેશન સિસ્ટમ (NAFIS)નું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું. આ વર્ષે એપ્રિલમાં NAFIS દ્વારા મૃત વ્યક્તિની ઓળખ કરનાર મધ્ય પ્રદેશ દેશનું પ્રથમ રાજ્ય બન્યું હતું.

નેશનલ ઓટોમેટેડ ફિંગરપ્રિન્ટ આઈડેન્ટિફિકેશન સિસ્ટમ વિશે

- NAFISનો વિકાસ નેશનલ ક્રાઈમ રેકોર્ડ બ્યૂરો (NCRB) દ્વારા કરવામાં આવ્યો છે. તે દેશવ્યાપી ગુના અને ગુના સંબંધિત પ્રવૃત્તિ સાથે સંકળાયેલ વ્યક્તિઓના ફિંગરપ્રિન્ટ્સની એક જ સ્થાને બધી માહિતી મળે તે માટેનો એક ડેટાબેઝ છે.
- આ સિસ્ટમ અંતર્ગત એક વેબ-આધારિત એપ્લિકેશન હોય છે, જેના માધ્યમથી તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના ફિંગરપ્રિન્ટ ડેટાને એકીકૃત કરીને કેન્દ્રીય માહિતી ભંડાર તરીકે જાળવવામાં આવે છે.

નેશનલ ક્રાઈમ રેકોર્ડ બ્યૂરો (NCRB)

- NCRB એ ભારત સરકારની એક એજન્સી છે, જે ગૃહ મંત્રાલયના હેઠળ કાર્ય કરે છે. તે ભારતીય દંડ સંહિતા (IPC) અને વિશેષ અને સ્થાનિક કાયદાઓ અનુસાર ગુનાની માહિતી એકત્રિત કરે છે અને તેનું વિશ્લેષણ કરે છે. તેનું મુખ્ય મથક નવી દિલ્હીમાં છે.

નેશનલ ઓટોમેટેડ ફિંગરપ્રિન્ટ આઈડેન્ટિફિકેશન સિસ્ટમ (NAFIS)ની મહત્તા/ઉપયોગિતા

- NAFIS એ એક કેન્દ્રીકૃત, કન્સેપ્યુલાઈઝ્ડ રીતે ગુના અને ગુના સંબંધિત પ્રવૃત્તિ સાથે સંકળાયેલ વ્યક્તિઓના ફિંગરપ્રિન્ટ્સ એકઠા કરીને આ માહિતીના ડેટાબેઝનો એક જ જગ્યાએ સંગ્રહ કરે છે.
- NCRBના અહેવાલ અનુસાર NAFIS એ તમામ કાયદા અમલીકરણ એજન્સીઓ (law enforcement agencies) ને 24x7 ધોરણે રિયલ ટાઈમના ધોરણે સંગ્રહિત ડેટાબેઝમાંથી ડેટાને અપલોડ, ટ્રેસ અને પુનઃપ્રાપ્ત કરવા માટે સક્ષમ બનાવે છે.

નેશનલ ઓટોમેટેડ ફિંગરપ્રિન્ટ આઈડેન્ટિફિકેશન સિસ્ટમ (NAFIS) કેવી રીતે કામ કરે છે?

- NAFIS અંતર્ગત ગુના માટે ધરપકડ કરાયેલ દરેક વ્યક્તિને અનન્ય 10 અંકનો નેશનલ ફિંગરપ્રિન્ટ નંબર (NFN)/ID અપાય છે. ID ના પહેલા બે અંકો રાજ્ય કોડ દર્શાવે છે, કે જેની સીમામાં કરેલ ગુના માટે વ્યક્તિની ધરપકડ કરવામાં આવે છે.
- NAFIS એ ફિંગરપ્રિન્ટ્સનો સંગ્રહ અને સંકલન સાધીને ફિંગરપ્રિન્ટ ડેટાના રેકોર્ડને ડિજિટાઈઝ કરી, દરેક ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિ માટે ખૂબ જ જરૂરી અનન્ય ઓળખકર્તા પ્રદાન કરશે.

- આ IDનો ઉપયોગ જે તે ગુનાહિત પ્રવૃત્તિ સાથે સંકળાયેલ વ્યક્તિના સમગ્ર જીવનકાળ માટે કરવામાં આવશે અને વિવિધ FIR હેઠળ નોંધાયેલા વિવિધ ગુનાઓને આ જ નેશનલ ફિંગરપ્રિન્ટ નંબર સાથે લિંક કરવામાં આવશે.

રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા વ્યૂહરચના (NSS) શું છે?

- રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા વ્યૂહરચના અથવા નીતિ (NSS અથવા NSP) એ દેશ માટે નાગરિકોની મૂળભૂત જરૂરિયાતો અને સુરક્ષાની ચિંતાઓને પહોંચી વળવા અને દેશ સામેનાં બાહ્ય અને આંતરિક જોખમોને સંબોધવા માટેનું મુખ્ય માળખું છે.
- નોંધનીય બાબત એ છે કે ભારત સ્વતંત્ર થયું ત્યારથી હજુ સુધી ભારત સરકાર દ્વારા NSSને વ્યાખ્યાયિત કરાયું નથી.

ગુનાહિત પ્રવૃત્તિઓ સામે લડવા માટે શું આ પ્રથમ પ્રયાસ છે?

- વર્ષ 1986માં નેશનલ પોલીસ કમિશનની ભલામણો પર સેન્ટ્રલ ફિંગરપ્રિન્ટ બ્યૂરોએ સૌપ્રથમ ફિંગરપ્રિન્ટ ડેટાબેઝને સ્વચાલિત કરવાનું શરૂ કર્યું. જેની શરૂઆત 1992માં ભારતની પ્રથમ ઓટોમેટેડ ફિંગરપ્રિન્ટ આઈડેન્ટિફિકેશન સિસ્ટમ (AFI) દ્વારા વર્તમાન મેન્યુઅલ રેકોર્ડને ડિજિટાઈઝ કરવાની સાથે થઈ હતી, જે ફિંગરપ્રિન્ટ એનાલિસિસ એન્ડ ક્રિમિનલ ટ્રેસિંગ સિસ્ટમ કહેવાયું.
- વર્ષ 2007માં તેના અપગ્રેડેશન થકી FACTS 5.0 તરીકે ઓળખવામાં આવ્યું, પરંતુ વર્ષ 2018માં NCRB એ તેને બદલાતા સમયની તાતી જરૂરિયાતને અનુલક્ષીને NAFIS દ્વારા બદલવાની જરૂરિયાત છે, તેવું જણાવ્યું.

Do you know?

- ફિંગરપ્રિન્ટ ઓળખ જેવી સિસ્ટમ સૌપ્રથમ વસાહતી ભારતમાં ઉભરી આવી હતી.
- જ્યાં બ્રિટિશ સંસ્થાનવાદી અધિકારીઓ દ્વારા ગુનાહિત હેતુઓને બદલે વહીવટી હેતુ માટે આ પ્રકારની વ્યવસ્થાનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો.
- તત્કાલીન બંગાળના હુગલી જિલ્લાના મુખ્ય પ્રશાસક એવા વિલિયમ હર્શેલ દ્વારા છેતરપિંડી તેમજ આવી પ્રવૃત્તિઓ રોકવા આવી વ્યવસ્થા અપનાવી હતી.
- અહીં શરૂઆતમાં બ્રિટિશ અધિકારીઓ દ્વારા Anthropometry (માનવ શરીરના માપ અને પ્રમાણનો વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસ.)નો ઉપયોગ કરવામાં આવતો, પરંતુ ટૂંક જ સમયમાં તેને ફિંગરપ્રિન્ટ્સની સિસ્ટમથી બદલવામાં આવ્યું હતું.
- ઉપરાંત આ વ્યવસ્થા અંતર્ગત બ્રિટિશ સરકાર દ્વારા એ પણ સુનિશ્ચિત કરવામાં આવતું કે યોગ્ય વ્યક્તિ સરકારી પેન્શન મેળવી રહી છે, જમીન ટ્રાન્સફર ડીડ્સ પર હસ્તાક્ષર કરી રહી છે, મોર્ગેજ બોન્ડ્સ મેળવી રહી છે વગેરે.

Lumpi-ProVaInD

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય કૃષિ અને ખેડૂત કલ્યાણ મંત્રીશ્રી દ્વારા લમ્પી સ્કિન વાઈરસ સામે રક્ષણ પૂરું પાડતી 'Lumpi-ProVaInD' નામે સ્વદેશી રસીનું લોન્ચિંગ કરવામા આવ્યું હતું.
- આ રસી નેશનલ ઈન્ક્યુબેશન સેન્ટર, હિસ્સાર (હરિયાણા) દ્વારા ભારતીય પશુ-ચિકિત્સા સંશોધન સંસ્થા, (બરેલી)ના સહયોગથી વિકસાવવામાં આવી છે. આ રોગના કારણે એકલા ગુજરાત રાજ્યનાં જ 42,000 થી વધુ પશુઓ અસરગ્રસ્ત થયા છે.

લમ્પી સ્કિન ડિસીઝ (LSD) વિશે

- લમ્પી સ્કિન ડિસીઝ (LSD) એ ગાય અને ભેંસ જેવા પ્રાણીઓમાં જોવા મળતો એક વાયરસજન્ય રોગ છે.
- ગ્લોબલ એલાયન્સ ફોર વેક્સિન્સ એન્ડ ઈમ્યુનાઈઝેશન (GAVI) ના અહેવાલ મુજબ, લમ્પી સ્કિન ડિસીઝ (એલએસડી) રોગ કેપ્રીપોક્સ નામના વાયરસથી થાય છે. તે પોક્સવિરિડે પરિવારના વાયરસના કારણે થાય છે. તેનો ફેલાવો પશુઓ અને ભેંસોમાં મુખ્યત્વે તેમના લોહી પર નિર્ભર રહેતાં જંતુઓ જેવા વાહકો દ્વારા થાય છે.
- SARS-CoV-2 વાયરસથી વિપરીત, LSD માટે જવાબદાર કેપ્રીપોક્સ વાઈરસ ઝૂનોટિક નથી, એટલે કે તે પ્રાણીઓમાંથી માણસોમાં ફેલાતો નથી.

લક્ષણો

- આ વાઈરસને કારણે પશુના માથા, ડોક, પીઠ, ગુદા કે આંચળ (માદા પશુઓની સ્તનધારી ગ્રંથિ)ના ભાગ કે પગ, પુંછડી સહિતના ભાગોની ત્વચા ઉપર બે થી પાંચ સેન્ટિમીટર વ્યાસની ગાંઠો જોવા મળે છે.
- જેના કારણે ગાય-ભેંસ જેવા પશુઓને તાવ આવે છે, આંખ-નાકમાંથી પ્રવાહી આવે છે, મોઢામાંથી લાળ પડે છે, શરીરે ફોલ્લા નીકળે છે, દૂધ ઉત્પાદન ઘટે છે અને ક્યારેક પશુઓ મૃત્યુ પણ પામે છે.
- ગાંઠોમાં ઘણીવાર પડ (રસી) થાય છે, ચાંદા પડે છે અને ઘણીવાર સડાને કારણે પશુનું મૃત્યુ પણ થઈ શકે છે.

મૃત્યુદર અને ઉપાય

- ફૂડ એન્ડ એગ્રીકલ્ચર ઓર્ગેનાઈઝેશન (FAO) અનુસાર આ રોગને કારણે પશુઓનો મૃત્યુદર 10% કરતાં ઓછો છે.
- સ્થાનિક અને નવા અસરગ્રસ્ત વિસ્તારોમાં આ રોગના ફેલાવાને રોકવા માટે રસીકરણ એ એકમાત્ર ઉપાય છે.

વૈશ્વિક ફેલાવો

- વર્ષ 1929માં સૌપ્રથમ વાર આફ્રિકા અને પશ્ચિમ એશિયાના ભાગોમાં લમ્પી સ્કિન ડિસીઝની ઓળખ કરાઈ હતી. દક્ષિણપૂર્વ

એશિયામાં લમ્પી સ્કિન ડિસીઝનો પહેલો કેસ બાંગ્લાદેશમાં જુલાઈ 2019માં નોંધાયો હતો.

- ભારતમાં આ રોગ માત્ર 16 મહિનામાં 15 રાજ્યોમાં ફેલાયો છે.
- ભારતમાં ઓગસ્ટ 2019માં મયુરભંજ, ઓડિસામાં લમ્પી સ્કિન ડિસીઝનો પ્રથમ કેસ જોવા મળ્યો હતો.

Traditional Knowledge Digital Library database - TKDL

- કેન્દ્રીય મંત્રીમંડળ દ્વારા પેટન્ટ ઓફિસો (પેટન્ટ ઓફિસ એ સરકારી અથવા આંતરસરકારી સંસ્થા છે, જે પેટન્ટ સંબંધિત બાબતોનું સંચાલન અને નિયમન કરે છે) ઉપરાંત અન્ય વપરાશકર્તાઓ પણ ટ્રેડિશનલ નોલેજ ડિજિટલ લાઇબ્રેરી ડેટાબેઝ (TKDL)નો ઉપયોગ કરી શકે તે માટે TKDLના વિસ્તરણને મંજૂરી આપવામાં આવી છે.

ટ્રેડિશનલ નોલેજ ડિજિટલ લાઇબ્રેરી ડેટાબેઝ (TKDL) શું છે?

- TKDL એ ઔષધીય વનસ્પતિઓ અને ભારતીય દવાઓની પદ્ધતિમાં વપરાતા ફોર્મ્યુલેશન સંબંધિત પરંપરાગત ભારતીય જ્ઞાનનો 'ડિજિટલ જ્ઞાન ભંડાર' છે.
- TKDLની રચના CSIR અને ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ ઈન્ડિયન સિસ્ટમ્સ ઓફ મેડિસિન એન્ડ હોમિયોપેથી (કે જે હવે આયુષ મંત્રાલય તરીકે ઓળખાય છે) દ્વારા વર્ષ 2001માં કરવામાં આવી હતી.
- TKDLમાં આયુર્વેદ, યુનાની, સિદ્ધ, સોવા રિગ્પા અને યોગ જેવી ચિકિત્સા પદ્ધતિઓ સંબંધિત માહિતીનો સમાવેશ થાય છે. આ માહિતી અંગ્રેજી, ફ્રેન્ચ, જર્મન, સ્પેનિશ અને જાપાનીઝ જેવી પાંચ આંતરરાષ્ટ્રીય ભાષાઓમાં ડિજિટાઇઝ્ડ ફોર્મેટમાં ઉપલબ્ધ છે.
- TKDLનો હેતુ દેશના ઐતિહાસિક અને પરંપરાગત જ્ઞાનને બાયોપાયરસી અને ગેરકાયદેસર પેટન્ટની પ્રવૃત્તિઓ રોકી, આ લાઇબ્રેરીને ડિજિટાઇઝ કરીને અને વિશ્વવ્યાપી પેટન્ટ વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓ અનુસાર વર્ગીકૃત કરીને તેનું રક્ષણ કરવાનો છે.
- 2006 માં, ડેટાબેઝ પ્રોજેક્ટ બંધ થવા પર, સરકારે બિન-જાહેરાત કરારને આધીન, યુરોપિયન પેટન્ટ ઓફિસ (EPO), જાપાન અને યુનાઇટેડ કિંગડમ સહિત વિદેશી પેટન્ટ ઓફિસોને TKDLની એક્સેસની મંજૂરી આપી.
- ત્યારબાદ ક્રમશઃ યુનાઇટેડ કિંગડમ ટ્રેડમાર્ક એન્ડ પેટન્ટ ઓફિસ (UKPTO), યુએસ પેટન્ટ એન્ડ ટ્રેડમાર્ક ઓફિસ (USPTO), ઈન્ટેલેક્યુઅલ પ્રોપર્ટી ઓસ્ટ્રેલિયા (IP Australia), ઈન્ટેલેક્યુઅલ પ્રોપર્ટી કોર્પોરેશન ઓફ મલેશિયા (MyIPO), Rospatent (રશિયા), INDECOPI (પેરુ) અને સ્પેનિશ પેટન્ટ અને ટ્રેડમાર્ક ઓફિસને TKDLની એક્સેસની મંજૂરી આપવામાં આવી છે.
- TKDLની વહીવટી જવાબદારી વર્ષ 2014માં નવા રચાયેલા કેન્દ્રીય આયુષ મંત્રાલયને ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી.

હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ બસ

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય મંત્રી ડૉ. જિતેન્દ્ર સિંહ દ્વારા પુણે ખાતે ભારતની પ્રથમ હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ પર આધારિત બસનું ઉદઘાટન કરવામાં આવ્યું હતું.
- પુણે સ્થિત સોફ્ટવેર બહુરાષ્ટ્રીય કંપની KPIT લિમિટેડ અને કાઉન્સિલ ઓફ સાયન્ટિફિક એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ રિસર્ચ (CSIR) દ્વારા સંયુક્ત રીતે આ બસ વિકસિત કરાઈ છે.

મુખ્ય મુદ્દા

- લાંબા અંતરના રૂટ પર સંચાલિત ડીઝલ બસ સામાન્ય રીતે વાર્ષિક 100 ટન કાર્બન ડાયોક્સાઇડ (CO₂)નું ઉત્સર્જન કરે છે, તેની સરખામણીમાં હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ પર આધારિત બસ શૂન્ય ઉત્સર્જન ક્ષમતા ધરાવે છે.
- ભારતના સંદર્ભમાં વાત કરીએ તો, ડીઝલ સંચાલિત ભારે વાહનોમાંથી લગભગ 12-14 ટકા CO₂ ઉત્સર્જન થાય છે ત્યારે હાઇડ્રોજન ઈંધણ સેલ આધારિત વાહનો એ CO₂ ઉત્સર્જનને દૂર કરવા માટે ઉત્તમ માધ્યમ સાબિત થશે.

હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ (HFC) શું છે?

- એવા ફ્યુઅલ સેલ (બળતણ કોષ) જેમાં ઈંધણ તરીકે હાઇડ્રોજન વાયુનો ઉપયોગ થતો હોય તેને 'હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ' કહેવામાં આવે છે.
- વર્તમાન સમયે ઉપલબ્ધ ઈંધણોમાં હાઇડ્રોજન-ઈંધણ એ સૌથી શ્રેષ્ઠ પ્રદર્શન અને સૌથી ઓછી પર્યાવરણીય આડઅસર ધરાવે છે. આ પ્રકારના ફ્યુઅલ સેલને ડીઝલ અથવા પેટ્રોલની સરખામણીમાં વધુ ઉર્જા કાર્યક્ષમતા ધરાવે છે.
- તે પેટ્રોલ કરતાં લગભગ ત્રણ ગણી વધુ કાર્યક્ષમતા ધરાવે છે તથા પેટ્રોલની તુલનામાં આ (હાઇડ્રોજન) બળતણના ઉપયોગથી ઓછા પ્રદૂષકો ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી, આ ટેકનોલોજી સંભવતઃ પરિવહનનું સૌથી ઈકો-ફ્રેન્ડલી સ્વરૂપ છે.
- શૂન્ય-ઉત્સર્જન ઈલેક્ટ્રિક વાહનોમાં બળતણ કોષોને ચલિત કરવાની ઉચ્ચ કાર્યક્ષમતા તથા સ્થાનિક ઉત્પાદન માટેની તેની ઉચ્ચ સંભવિતતાના કારણે હાઇડ્રોજનને પરંપરાગત બળતણના વિકલ્પ અને ભવિષ્યના બળતણ તરીકે જોવામાં આવે છે.

કાર્યપદ્ધતિ

- સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ એ હાઇડ્રોજન અને ઓક્સિજન વચ્ચે રાસાયણિક પ્રતિક્રિયા દ્વારા વીજળી ઉત્પન્ન કરી શકે છે.
- વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરવા માટે બળતણ કોષને ત્રણ મુખ્ય ઘટકો એટલે કે એનોડ (ઘનભારિત છેડો), કેથોડ (ઋણભારિત છેડો) અને ઈલેક્ટ્રોલાઇટની જરૂર પડે છે.
- સૌપ્રથમ, હાઇડ્રોજન ઈંધણને એનોડમાં પ્રવાહિત કરવામાં આવે

છે, આથી હાઇડ્રોજન ઘનભારિત થઈ માત્ર પોઝિટિવ ચાર્જનું વહન કરે છે.

- આ સમયે કેથોડ પરથી પસાર થતો ઓક્સિજન વિદ્યુત સર્કિટ માંથી પરત આવતા ઈલેક્ટ્રોન અણુઓના કારણે ઋણભારિત બને છે.
- આ પ્રકારે આયોનાઇઝ્ડ થયેલા ઓક્સિજન અને હાઇડ્રોજનનું મિશ્રણ એક ખાસ પ્રકારના ઈલેક્ટ્રોલાઇટની હાજરીમાં રાસાયણિક પ્રતિક્રિયાના પરિણામે પાણી, ઉષ્મા અને વિદ્યુત ઉર્જા ઉત્પન્ન કરે છે. આ વિદ્યુત ઉર્જાનો જરૂરિયાત અનુસાર ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

ફ્યુઅલ સેલનો ઉપયોગ

- આ ફ્યુઅલ સેલનો ઉપયોગ સ્ટેશનરી અને મોટિવ એમ બંને પ્રકારની જરૂરિયાતોમાં કરી શકાય છે.
- કાર, ટ્રક, બસો જેવા વાહનો તથા મોટા ડેટા કેન્દ્રો અથવા વ્યાપારી એકમો, ઔદ્યોગિક અને રહેણાક ઈમારતો માટે પ્રાથમિક ઉર્જા સ્ત્રોત તરીકે તેમજ અગત્યના કમ્પ્યુટર અને કોમ્યુનિકેશન નેટવર્ક્સમાં પાવર સ્ત્રોતના બેકઅપ તરીકે હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

કાયદા

પર્યાવરણ અનુકૂળ : હાઇડ્રોજનને વીજળીમાં રૂપાંતરિત કરવાની પ્રક્રિયા દરમિયાન આડપેદાશ તરીકે પાણી મળે છે તથા ગ્રીનહાઉસ વાયુઓની ખૂબ જ ઓછી માત્રા ઉત્પન્ન થાય છે. આમ તે પર્યાવરણને અનુકૂળ છે.

ટકાઉ અને કાર્યક્ષમ : હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલનું ટકાઉપણું વધુ છે. વળી હાઇડ્રોજન એ ગેસોલિન કરતાં વધુ કાર્યક્ષમ બળતણ છે.

રિફ્યુઅલિંગ ટાઇમ : હાલમાં મુખ્યપ્રવાહમાં ચર્ચાનું કેન્દ્ર બનેલા ઈલેક્ટ્રિક વાહનોની સાપેક્ષે HFCVs-હાઇડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ વ્હીકલ (જે એક પ્રકારે ઈલેક્ટ્રિક વાહન જ છે)નો રિફ્યુઅલિંગનો સમય ઘણો ઓછો છે.

ઉપલબ્ધતા : હાઇડ્રોજન વાયુના ઉત્પાદન માટે સંસાધનોની વિશાળ ઉપલબ્ધતા છે કારણકે હાઇડ્રોજન એ બ્રહ્માંડમાં સૌથી વધુ વિપુલ

પ્રમાણમાં રહેલું તત્ત્વ છે. ઉલ્લેખનીય છે કે ઘણા પર્યાવરણીય લાભો તથા સક્ષમ ઈંધણ તરીકે માન્યતા હોવા છતાં હાઈડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ હજુ સુધી વ્યાપક પણે વ્યાપારિકૃત થયા નથી.

હાઈડ્રોજન ફ્યુઅલ સેલ સંબંધિત સમસ્યાઓ

- હાઈડ્રોજન ચલિત કાર કે અન્ય વાહનની કિંમત ઈલેક્ટ્રિક કાર કે વાહનો કરતાં વધારે છે.
- વળી મોટા પ્રમાણમાં હાઈડ્રોજન જથ્થાને એક જગ્યાથી બીજી

- જગ્યાએ લઈ જવા માટે ગેસોલિનની સાપેક્ષે વધુ ખર્ચ થાય છે.
- હાઈડ્રોજન એ પેટ્રોલ કરતાં વધુ વિસ્ફોટક છે, જેથી સલામતીની મોટી સમસ્યા ઉદ્ભવે છે.
- હાઈડ્રોજન વાયુ બનાવવાની પ્રક્રિયામાં ઘણીવાર અશ્મિભૂત ઈંધણ સ્ત્રોતોમાંથી ઊર્જા મેળવવાની જરૂર પડે છે, જે બાબત હાઈડ્રોજનના “ગ્રીન ફ્યુઅલ” તરીકેના મુદ્દાઓ સામે પ્રશ્નો ઉભા કરે છે.

MIG 21

ચર્ચામાં શા માટે ?

- તાજેતરમાં રાજસ્થાનના બારમેર જિલ્લામાં ભારતીય વાયુસેના (Indian Air Force) નું MIG – 21 બાઈસન (Bison) ફાઈટર એરફાઈટર આકસ્મિક રીતે તૂટી પડ્યું.
- ભારતીય વાયુસેના દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતું મિગ 21 એરફાઈટર ક્ષતિઓ અને સ્નેગસ માટે કુખ્યાત છે, જેના કારણે સેંકડો કેશ થયા છે, અને તેના કારણે 1963માં દેશના સશસ્ત્ર દળોમાં તેને સામેલ કર્યા બાદ 200 થી વધુ મૃત્યુ થયાં છે.

MIG – 21 વિશે

- MIG-21 (મિકોયાન-ગુરેવિચ) એ એક સુપરસોનિક અને ઈન્ટરસેપ્ટર એરફાઈટર છે. તેની ડિઝાઈન સોવિયત યુનિયનમાં મિકોયાન-ગુરેવિચ ડિઝાઈન બ્યૂરો દ્વારા કરાઈ હતી.
- MIG ની પ્રથમ ઉડાન વર્ષ 1959 માં સોવિયત યુનિયનમાં કરાઈ હતી. ભારતને વર્ષ 1963 માં MIG – 21 પ્રાપ્ત થયું હતું.
- ત્યારબાદ ભારતમાં જ MIG-21 ના નિર્માણ માટે રશિયાએ ટેકનોલોજી હસ્તાંતર કરી હતી. MIG-21 ફાઈટર એરફાઈટર એક સિંગલ એન્જિન અને સિંગલ સીટ ધરાવતું એરફાઈટર છે.

MIG – 21 (Bison)

- MIG-21 બાઈસન એ MIG – 21 bis નું અપગ્રેડેડ વર્ઝન છે, જેણે વર્ષ 1976 માં પોતાની પ્રથમ ઉડાન ભરી હતી.
- ભારતે MIG-21 (Bison) ને વર્ષ 2001 માં ભારતીય વાયુ સેનામાં સામેલ કરાયું હતું.
- MIG-21 Bison ની કુલ 4 સ્ક્વોડ્રન હાલમાં ભારતીય વાયુ સેનામાં સેવા આપે છે. પ્રત્યેક સ્ક્વોડ્રનમાં 16 થી 18 એરફાઈટર છે.
- MIG-21 Bison એ ભારતનું છઠ્ઠું ફાઈટર એરફાઈટર છે, જે સિંગલ એન્જિન અને સિંગલ સીટવાળું એન્જિન છે.
- તેની મહત્તમ ઝડપ 2230 કિમી/કલાક (march 2.1) છે, જે ચાર R-60 કોમ્બેટ મિસાઈલનું વહન કરી શકે છે. તેને ભારતીય વાયુ સેનાનું પીઠ બળ (Back Bone) કહેવાય છે.

MIG-21 એરફાઈટર કેશ

- પાછલા 10 વર્ષોમાં ભારતમાં સેનાની ત્રણેય પાંખમાં મળીને 108 જેટલી હવાઈ દુર્ઘટનાઓ થઈ, તેમાં 21 હવાઈ દુર્ઘટનાઓ MIG-21 Bison એરફાઈટરમાં થઈ છે.
- ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં હવાઈ દુર્ઘટનાને કારણે MIG – 21 Bisonને ‘ફ્લાઈંગ કોફિન’ તરીકે પણ ઓળખાય છે.
- એરફાઈટરની હવાઈ દુર્ઘટના પાછળ વાતાવરણ, તકનીકી ક્ષતિ, મનુષ્ય ભૂલ કે પક્ષીના ટકરાવ જેવી સમસ્યાઓ હોઈ શકે.
- MIG-21 Bison માં એક એન્જિનને દુર્ઘટના પાછળનું કારણ માનવામાં આવે છે. એક એન્જિન હોવાથી હવામાં તકનીકી સમસ્યા દ્વારા ફરીથી સ્ટાર્ટ થવામાં સમય લાગે છે અને હવાઈ દુર્ઘટનાનો ભોગ બનવું પડે છે.

હવે આગળ

- ભારતીય વાયુ સેના MIG-21 Bison ની એક સ્ક્વોડ્રનને સપ્ટેમ્બર 2022 માં સેવા નિવૃત્ત કરશે. ત્યારબાદ અગામી 5 વર્ષોમાં બાકીની ત્રણેય MIG-21 Bison સ્ક્વોડ્રનને સેવા નિવૃત્ત કરાશે.
- MIG-21 Bisonની જગ્યાએ ભારતીય વાયુ સેના Su-30 એરફાઈટર અને સ્વદેશી તેજસ (Light Combat Aircraft) ને સામેલ કરશે. ભારતીય વાયુ સેનાના આવા પગલાં વાયુ સેનાને વધુ આધુનિક અને સજ્જ બનાવશે.

વિશિષ્ટતા

MIG – 21 Bison

જનરેશન	• ત્રીજું
પ્રકાર	• ફાઈટર એરફાઈટર
અન્ય નામ	• Fish Bed
રેન્જ	• 1210 km
ઝડપ	• 2230 કિમી/કલાક
એન્જિન	• ટર્બો જેટ

આલ્ફાફોલ્ડ

- તાજેતરમાં જ આલ્ફાબેટની લાંડન ખાતે આવેલી કૃત્રિમ બુદ્ધિમત્તા સંશોધન કંપની ડીપમાઇન્ડ ટેકનોલોજિસ દ્વારા “આલ્ફાફોલ્ડ” નામનું આર્ટિફિશિયલ ઇન્ટેલિજન્સ ટૂલ વિકસાવવામાં આવ્યાની જાહેરાત કરવામાં આવી છે.
- પ્રોટીનને જીવનના “બિલ્ડિંગ બ્લોક્સ” કહેવાય છે અને તેની સંરચનાની આગાહી કરવા સક્ષમ એવું આલ્ફાફોલ્ડ AI ટૂલ એ જૈવિક સંશોધન માટેના સૌથી અગત્યના ડેટાબેઝ રજૂ કરે છે.

આલ્ફાફોલ્ડ શું છે?

- આલ્ફાફોલ્ડ એક આર્ટિફિશિયલ ઇન્ટેલિજન્સ આધારિત ટૂલ (સાધન) છે, જે તમામ પ્રોટીન સ્ટ્રક્ચરની આગાહી કરે છે.
- આ ટૂલ માનવ મગજની રચના પરથી પ્રેરિત “ડીપ ન્યૂરલ નેટવર્ક” નામની કોમ્પ્યુટર સિસ્ટમ પર આધારિત છે. તેમાં રહેલા ન્યૂરલ નેટવર્ક્સમાં મોટા પ્રમાણમાં ડેટા ઇનપુટ કરવામાં આવે છે અને આ ડેટાના વિશ્લેષણ પરથી તે માનવ મગજની જેમ ઇચ્છિત આઉટપુટ પ્રદાન કરે છે.
- આ ઇનપુટ અને આઉટપુટ સ્તરો વચ્ચેના બ્લેક બોક્સને “હિડન નેટવર્ક્સ” (Hidden Networks) કહેવાય છે.
- ઉલ્લેખનીય છે કે આલ્ફાફોલ્ડને ઇનપુટ ડેટા તરીકે જે તે પ્રોટીનની સિક્વન્સ આપવામાં આવે છે. હિડન નેટવર્ક્સના એક છેડેથી પ્રોટીન સિક્વન્સ પ્રવેશ છે અને તેના બીજા છેડેથી પ્રોટીનની અનુમાનિત ત્રિ-પરિમાણીય રચનાઓ બહાર આવે છે.

આલ્ફાફોલ્ડ કેવી રીતે કામ કરે છે?

- તે “training, learning, retraining and relearning” પર આધારિત પ્રક્રિયાઓનો ઉપયોગ કરે છે.
- આલ્ફાફોલ્ડ એ પ્રથમ પગલાં તરીકે જે તે કોમ્પ્યુટર મોડેલને તાલીમ આપવા માટે પ્રોટીન ડેટા બેંક (PDB)માં ઉપલબ્ધ 1,70,000 જેટલી રચનાઓનો ઉપયોગ કરે છે.
- બાદમાં તે PDBમાં ન હોય તેવા પ્રોટીનની માળખાકીય આગાહીઓ શીખવા માટે પ્રથમ પગલાંની તાલીમના પરિણામોનો ઉપયોગ કરે છે.

મહત્વ

- પ્રોટીન એ જીવવિજ્ઞાન અને જીવંત કોષનો સૌથી અગત્યનો ભાગ છે, તેથી માનવ રોગોને સમજવા માટે પ્રોટીનની રચના અને કાર્યને જાણવું જરૂરી છે.
- હાલમાં વૈજ્ઞાનિકો એક્સ-રે ક્રિસ્ટલોગ્રાફી, ન્યુક્લિયર મેગ્નેટિક રેઝોનન્સ સ્પેક્ટ્રોસ્કોપી અથવા ક્રાયોજેનિક ઇલેક્ટ્રોન માઈક્રોસ્કોપીનો ઉપયોગ કરીને પ્રોટીન સ્ટ્રક્ચરની આગાહી કરે છે. પરંતુ આ તકનીકો મુખ્યત્વે અજમાયશ અને ભૂલ પદ્ધતિઓ (Trial and error method) પર આધારિત હોવાથી ખૂબ જ

સમય માંગી લે તેવી છે. તેની સાપેક્ષે આલ્ફાફોલ્ડ ટૂલની મદદથી પ્રોટીન સ્ટ્રક્ચરની આગાહી કરવી વધુ ઝડપી છે.

- આમ આલ્ફાફોલ્ડ જેવા AI ટૂલની મદદથી જીવવિજ્ઞાનની શાખામાં મહત્વના ફેરફાર અને સંશોધનો અગાઉની સાપેક્ષે ઝડપથી હાથ પર લઈ શકાશે.

ભારતના સંદર્ભે આલ્ફાફોલ્ડનું મહત્વ

- ભારત દેશ કે જે ને “વિશ્વની ફાર્મસી” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તેને ઝડપથી આલ્ફાફોલ્ડ ડેટાબેઝનો લાભ લેવાની જરૂર છે અને વધુ સારી રસીઓ અને દવાઓની રચના કરવા માટે પ્રોટીન સ્ટ્રક્ચરનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે શીખવાની જરૂર છે.
- કોવિડ-19 જેવા વાઈરસ પ્રોટીનની રચનાને સમજવા માટે વર્ષોને બદલે દિવસોમાં તેની સચોટ માહિતી મળી શકે છે. આથી, ભારત દેશમાં તેની પ્રતિરોધી રસીઓ અને દવાઓના વિકાસને વેગ મળશે.

ડ્રોન દ્વારા ખેતરમાં નેનો યુરિયાનો છંટકાવ

- તાજેતરમાં ગુજરાતના મુખ્યમંત્રીશ્રી દ્વારા વિશ્વમાં સૌપ્રથમ વાર ડ્રોન ટેકનોલોજી દ્વારા ખેતરમાં નેનો યુરિયાના છંટકાવનો ગુજરાતમાં ગાંધીનગર જિલ્લાના ઇસનપુર ગામથી શુભારંભ કરાવવામાં આવ્યો છે.

મુખ્ય મુદ્દા

- કૃષિ વિમાન** - કિસાનનું વિમાન એટલે ડ્રોન એવી ઓળખ આપીને ડ્રોન ટેકનોલોજી દ્વારા ખેતરમાં નેનો યુરિયાના છંટકાવની 100 ટકા રાજ્ય પુરસ્કૃત યોજનાનો પ્રારંભ મુખ્યમંત્રીશ્રીએ કરાવ્યો છે.
- ગુજરાતમાં આધુનિક ટેકનોલોજીના ઉપયોગ દ્વારા કૃષિમાં ખર્ચ ઘટે અને ઉત્પાદકતા વધે એવા પ્રયત્નો કરાઈ રહ્યા છે.
- નેનો યુરિયાના ઉપયોગથી રાસાયણિક ખાતરોની આયાતમાં ખર્ચાતું વિદેશી ઠૂંડિયામણ બચશે અને સબસિડીનો ખર્ચ પણ ઘટશે. એટલું જ નહીં, ડ્રોન દ્વારા નેનો યુરિયાના છંટકાવથી પાણીની પણ બચત થશે.
- ઈફ્કોએ વિશ્વનો પ્રથમ પ્રવાહી નેનો યુરિયાનો પ્લાન્ટ શરૂ કર્યો છે.
- કૃષિક્ષેત્રમાં અદ્યતન ડ્રોન ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ વધે તે માટે રાજ્ય સરકારે બજેટમાં રૂ. 35 કરોડની જોગવાઈ કરી છે. જેના થકી 1.40 લાખ એકરમાં એટ્રોસીસ અને આઈ-ખેડૂત પોર્ટલ પદ્ધતિથી કામગીરી કરવામાં આવશે.
- ગામોના કલસ્ટર બનાવી સંબંધિત જિલ્લા ખેતીવાડી અધિકારી દ્વારા ખેડૂતોના નામની યાદી તૈયાર કરવામાં આવશે. તેમના ખેતરમાં નેનો યુરિયાનો છંટકાવ ડ્રોન થકી કરીને ઈફ્કો દ્વારા ઈવેલ્યુશન રિપોર્ટ તૈયાર કરવામાં આવશે. ઈફ્કો દ્વારા રાજ્યમાં 35 ડ્રોન લાવવામાં આવ્યાં છે.

પ્રવાહી નેનો યુરિયા (Liquid nano urea)

- પ્રવાહી નેનો યુરિયા એ નેનો પાર્ટિકલના સ્વરૂપમાં યુરિયા છે.
- પરંપરાગત યુરિયાના વિકલ્પ તરીકે તે છોડને નાઈટ્રોજન પૂરું પાડવા માટેનું પોષક (પ્રવાહી) દ્રવ્ય છે.
- યુરિયા એ રાસાયણિક નાઈટ્રોજન ખાતર છે, જે સફેદ રંગનું હોય છે. છોડને મુખ્ય પોષકતત્વ તરીકે નાઈટ્રોજનની જરૂર હોય છે, જે યુરિયામાંથી કૃત્રિમ રીતે મળી રહે છે.

મહત્વ

- પરંપરાગત યુરિયાની કાર્યક્ષમતા લગભગ 25 ટકા હોય છે, જ્યારે પ્રવાહી નેનો યુરિયાની કાર્યક્ષમતા 85-90 ટકા જેટલી ઊંચી જોવા મળેલ છે.
- પરંપરાગત યુરિયા પાક પર ઈચ્છિત અસર કરવામાં ઘણીવાર નિષ્ફળ જાય છે, કારણ કે તેનો ઉપયોગ ઘણીવાર ખોટી રીતે કરવામાં આવે છે અને તેમાં નાઈટ્રોજનનું બાષ્પીભવન થઈ જાય છે અથવા વાયુ સ્વરૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે, તેમજ સિંચાઈ દરમિયાન ઘણો નાઈટ્રોજન ધોવાઈ પણ જાય છે.
- પ્રવાહી નેનો યુરિયા સીધો પાંદડા પર છાંટવામાં આવે છે અને તેનું છોડ દ્વારા શોષણ થાય છે.
- પ્રવાહી નેનો યુરિયા સસ્તું છે. તેની કિંમત સબસિડી વિના અડધા લિટર માટે રૂ. 240 છે; જ્યારે યુરિયાની એક થેલીની આંતરરાષ્ટ્રીય બજાર કિંમત રૂ. 3,500 થી રૂ. 4,000 વચ્ચે છે. નેનો યુરિયાની એક બોટલ અસરકારક રીતે ઓછામાં ઓછી એક થેલી યુરિયા ખાતરની ગરજ સારે છે.
- પ્રવાહી નેનો યુરિયાના ઉપયોગથી સરકારનું ખાતર સબસિડી બિલ ઘટશે કારણ કે, ભારત વ્યાપકપણે ઉપયોગમાં લેવાતા ખાતરની આયાત પર નિર્ભર છે.
- પરંપરાગત યુરિયાના અસંતુલિત અને આડેઘડ ઉપયોગને ઘટાડશે તેમજ પાકની ઉત્પાદકતામાં વધારો અને જમીન, પાણી અને વાયુ પ્રદૂષણમાં ઘટાડો થશે.

લેંગ્યા હેનિપાવાયરસ (Langya Henipavirus)

ચર્ચામાં શા માટે ?

- તાજેતરમાં ચીનના પૂર્વી પ્રાંતમાં એક નવો ઝૂનોસિસ વાયરસ શોધાયો છે, જેના કારણે ચીનના પૂર્વી પ્રાંતમાં 35 થી વધારે લોકો સંક્રમિત થયા છે. આ નવા પ્રકારના ઝૂનોસિસ વાયરસને 'લેંગ્યા હેનિપાવાયરસ અથવા LayV' તરીકે ઓળખવામાં આવ્યો છે.

લેંગ્યા હેનિપાવાયરસ વિશે

- લેંગ્યા હેનિપાવાયરસ(LayV) એક ઝૂનોસિસ વાયરસ છે, જે પ્રાણીઓમાંથી મનુષ્યમાં ફેલાય છે.
- લેંગ્યા એ હેનિપાવાયરસનો એક પ્રકાર છે, જેને ન્યૂ ઈંગલેંડ જર્નલ

ઓફ મેડિકલના અભ્યાસ મુજબ 'Phylogenetically distinct Henipavirus' તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. લેંગ્યા વાયરસ એ નકારાત્મક સંસ્કરણ સાથે single stranded RNA જીનોમ ધરાવે છે.

- LayV વાયરસ મુખ્યત્વે RNA શ્રૂ (shrews) માં જોવા મળે છે, જે તેનો કુદરતી હોસ્ટ છે. LayV વાયરસમાં માનવ થી માનવ વચ્ચેના સંક્રમણના કોઈ પુરાવા મળ્યા નથી.
- હેનિપાવાયરસ : વિશ્વ સ્વાસ્થ્ય સંગઠને હેનિપાવાયરસને બાયો સુરક્ષા લેવલ-4ના ખતરા તરીકે વર્ગીકૃત કર્યો છે, જે માનવો અને પ્રાણીઓના સ્વાસ્થ્ય માટે ખતરા રૂપ છે.
- નીફા અને હેન્ડ્રા વાયરસો માનવ સ્વાસ્થ્યને ગંભીર અસર પહોંચાડે છે. જ્યારે સીડર, ઘાનાયન બેટ વાયરસો માનવ સ્વાસ્થ્યને નડતરરૂપ થતા નથી.
- લેંગ્યા વાયરસની જીનોમ સંરચના અન્ય હેનિપાવાયરસની સંરચનાથી સમીપ છે, જે 'મોજીઆંગ હેનિપાવાયરસ' સાથે સંલગ્ન ધરાવે છે.

લક્ષણો

- LayV વાયરસનાં માનવ શરીરમાં મુખ્ય લક્ષણો તાવ, થાક, ઉધરસ, ઉબકા, માથાનો દુખાવો, ભૂખ ન લાગવી વગેરે જોવા મળે છે.
- ઉપરાંત શ્રોમ્બોસાયટોપોનિયા (પ્લેટલેટની સંખ્યામાં ઘટાડો), લ્યુકોપેનિયા (leukopenia -શ્વેત રક્તકણોની સંખ્યામાં ઘટાડો) યકૃત અને કિડનીની પર અસરો જોવા લક્ષણો જોવા મળ્યા છે.

ઉપચાર

- માનવોના અસરકારક ઉપચાર માટે કોઈ પ્રકારની રસી કે ડ્રગ્સ નથી. જેથી આ વાયરસનો ફેલાવો મનુષ્યના સ્વાસ્થ્ય માટે ગંભીર આડઅસરો પેદા કરશે.

બાયોસેફ્ટી લેવલ

- BSL (Bio safety level)નો ઉપયોગ પર્યાવરણ, માનવ, પ્રાણીઓના રક્ષણ માટે પ્રયોગશાળા ગોઠવણીમાં જરૂરી રક્ષણાત્મક પગલાંઓની ઓળખ માટે કરવામાં આવે છે.
- જૈવિક પ્રયોગશાળામાં હાથ ધરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓ અને કાર્યક્રમોને જૈવ સુરક્ષા સ્તર દ્વારા વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે. જેમ કે, BSL-I, BSL- II, BSL- III, BSL- IV.
- જેમ સ્તર વધારે તેમ વધારે નિયંત્રણની જરૂરિયાત પડે છે.

ગૂગલ મેપ

- તાજેતરમાં અમેરિકાની ટેક-જાયન્ટ કંપની ગૂગલ દ્વારા ભારતના 10 શહેરોમાં પોતાની અદ્યતન ગૂગલ મેપ ટેકનોલોજીમાં 'સ્ટ્રીટ વ્યૂ' (Street View)ની સુવિધા શરૂ કરવાની જાહેરાત કરાઈ છે.

ગૂગલ મેપ સ્ટ્રીટ વ્યૂ વિશે

- ગૂગલ મેપના સ્ટ્રીટ વ્યૂમાં આપણે મોબાઈલ અને કોમ્પ્યુટરના માધ્યમથી વિવિધ રસ્તાઓની સ્વચ્છ અને વાસ્તવિક છબી નિહાળી શકીએ છીએ. ગૂગલ મેપ પર સ્ટ્રીટ વ્યૂની છબી આપણને 360° ડિગ્રી પેનોરમિક વ્યૂ (Panoramic View)માં જોવા મળે છે.
- ગૂગલ દ્વારા આ સુવિધાને ભારતમાં શરૂ કરવા માટે ટેક મહિન્દ્રા અને જેનેસીસ ઈન્ટરનેશનલની ભાગીદાર કરવામાં આવી છે.
- ગૂગલ દ્વારા પસંદ કરાયેલાં 10 શહેરો : વડોદરા, બેંગલોર, દિલ્હી, મુંબઈ, ચેન્નઈ, હૈદરાબાદ, પૂણે, નાસિક, અમૃતસર, અહેમદનગર.
- 2022 ના અંત સુધીમાં 50 શહેરોમાં સ્ટ્રીટ વ્યૂની સુવિધા લંબાવવામાં આવશે.
- ગૂગલ મેપના સ્ટ્રીટ વ્યૂના માધ્યમથી લોકો રસ્તાઓ પરની દુકાનો, કેફે અને અન્ય વસ્તુઓનું નેવિગેશન સરળતાથી કરી શકશે, જેથી કોઈ વિસ્તારની ચોક્કસ માહિતી મેળવી શકાય છે.
- સ્ટ્રીટ વ્યૂના માધ્યમથી નેવિગેશનમાં સ્વચ્છ, ચોક્કસ અને ચમકીલી (Bright) છબી મેળવી શકાય, જે ભારતની ગંભીર ટ્રાફિકની સમસ્યાઓને દૂર કરવામાં પણ મદદરૂપ થઈ શકે છે.

ગૂગલ સામે પડકારો

- ભારતમાં સ્ટ્રીટ વ્યૂ લોન્ચ કરવાનો આ ગૂગલનો ત્રીજો પ્રયાસ છે.
- ગૂગલ દ્વારા સૌ પ્રથમ પ્રયાસ વર્ષ 2011માં કરવામાં આવ્યો હતો, જેને સરકાર દ્વારા અનુમતિ મળી ન હતી.
- ત્યારબાદ વર્ષ 2016માં ગૂગલે સ્ટ્રીટ વ્યૂ શરૂ કર્યો, પરંતુ રાષ્ટ્રીય સુરક્ષાના પડકારોને કારણે સરકારે ગૂગલની સ્ટ્રીટ વ્યૂ સુવિધાને ભારતમાં મંજૂરી આપી ન હતી.
- વર્ષ 2021 ભારત સરકારની 'National Geo-Spatial Guidelines' હેઠળ, સરકારે સ્થાનિક કંપનીઓને મેપ આધારિત ડેટા મેળવવાની અને સંગ્રહ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી છે.
- ગૂગલે આ વખતે સ્થાનિક કંપનીઓ ટેક મહિન્દ્રા અને જેનેસીસ ઈન્ટરનેશનલ સાથે સ્ટ્રીટ વ્યૂ માટે ભાગીદારી કરી છે, જેથી પ્રતિબંધની શક્યતાઓ ઘટી શકે છે.

ભારતમાં ભૂ-સ્થાનિક ક્ષેત્ર (Geospatial Sector of India)

- ભૂ-સ્થાનિક ટેકનોલોજી એટલે પૃથ્વીના ભૌગોલિક વિસ્તાર અને માનવ સમાજ માટે વિશ્લેષણ કરવાના ડેટા એકત્રિત કરવા માટેની તકનીક.
- ભૂ-સ્થાનિકના માધ્યમથી વિવિધ પ્રકારની ભૌગોલિક માહિતી

(Geographic Information)નું પૃથક્કરણ, સંગ્રહ, વ્યવસ્થાપન, વિતરણ, એકીકરણ અને પ્રસ્તુત કરવામાં મદદ મળે છે.

ભૂ-સ્થાનિક પ્રવૃત્તિમાં નીચેના પ્રકારનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે:

- રિમોટ સેન્સિંગ
- GIS (Geographic Information System)
- 3D મોડલિંગ
- સર્વે (Survey)
- GNSS (Global Navigation Satellite System)
- ભૂ-સ્થાનિક અસ્ક્યામતોનું બહેતર માપન, સંચાલન અને જાળવણી, સંસાધનોની દેખરેખ અને આગાહી, માહિતીનું વિશ્લેષણ કરવામાં મદદ કરે છે.
- ભૂ-સ્થાનિક ક્ષેત્રને વધારે મુક્ત કરવા માટે વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિકી મંત્રાલયે દેશમાં ભૂ-સ્થાનિક ક્ષેત્ર માટે માર્ગદર્શિકા ઘડી છે, જેના કારણે દેશમાં ભૂ-સ્થાનિક ક્ષેત્રનો વિકાસ ઝડપી કરી શકાય.
- તમામ ભારતીય સંસ્થાઓ અને કંપનીઓને મુક્તપણે ભૂ-સ્થાનિક ડેટાનો ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી લેવાની જરૂર નથી.
- સુરક્ષા ક્વિલિયરન્સ, લાયસન્સની જરૂર રહેશે નહીં.
- ભારતમાં ભૂ-સ્થાનિક ક્ષેત્રનો વિકાસ વર્ષ 2029 સુધીમાં 1 લાખ કરોડ સુધી થવાની શક્યતા છે.
- ભારતની સ્વદેશી કંપનીઓ ભૂ-સ્થાનિક ક્ષેત્રમાં આત્મનિર્ભર ભારતના વિઝનને સફળ બનાવવા પ્રયત્ન કરી રહી છે.

ભૂ-સ્થાનિકનું ભારતમાં મહત્વ

- ભૂ-સ્થાનિક તકનીકનો બહોળો ઉપયોગ : સર્વે ઓફ ઈન્ડિયા (SoI), ઈન્ડિયન સ્પેસ રીસર્ચ ઓર્ગેનાઈઝેશન (ISRO), રિમોટ સેન્સિંગ એપ્લિકેશન સેન્ટર્સ (RSAC), નેશનલ ઈન્ફોર્મેટિક્સ સેન્ટર (NIC) અને તમામ મંત્રાલયો અને વિભાગોમાં ભૂ-સ્થાનિક તકનીકનો બહોળો ઉપયોગ થાય છે.
- ડેટા એકત્રિકરણ : ભૂ-સ્થાનિક ટેકનોલોજી આપણને પૃથ્વી પર સંદર્ભિત ડેટા મેળવવામાં મદદ કરે છે.
- માહિતી આધારિત નિર્ણય : ભૂ-સ્થાનિક ટેકનોલોજી દ્વારા ચોક્કસ માહિતી આપવામાં આવે છે, જેથી પ્રશાસન, ખાનગી કંપનીઓ અને અન્ય સહભાગીદારોને માહિતી આધારિત નિર્ણય લેવામાં મદદ મળી શકે છે.
- રોજીદા જીવનમાં અસરકારક : ભૂ-સ્થાનિક ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ વ્યક્તિગત ફિટનેસથી લઈને પરિવહન સુધી પૃથ્વીની સપાટી પરના વિવિધ ફેરફારોને ટ્રેક કરવા માટે થાય છે.
- વિજ્ઞાન અને નવાચારમાં ઉપયોગી : ભૂ-સ્થાનિક ટેકનોલોજીના ઉપયોગથી દેશમાં વિજ્ઞાન અને નવાચારની તકોમાં વૃદ્ધિ થશે.

અન્ય

આપત્તિ પ્રતિરોધક ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર માટે ગઠબંધન

- તાજેતરમાં યુરોપિયન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ બેન્ક (EIB) આપત્તિ પ્રતિરોધક ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર માટે ગઠબંધન (CDRI)માં જોડાઈ છે.
- CDRI આર્થિક રીતે વિકસિત દેશો, વિકાસશીલ દેશો અને આબોહવા પરિવર્તન તેમજ આપત્તિઓ પ્રત્યે સૌથી વધુ જોખમ ધરાવતા દેશોને આકર્ષાને સતત તેની સદસ્યતાનું વિસ્તરણ કરી રહ્યું છે.
- EIB-CDRI ગઠબંધનનો ઉદ્દેશ આબોહવા પરિવર્તનને કારણે થતા વિનાશની અસરને ઘટાડવાનો છે. EIB એ વિકાસશીલ તેમજ વિકસિત દેશોમાં આબોહવા પરિવર્તન અને કુદરતી આફતો માટે સ્થિતિસ્થાપક એવા ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરના ઝડપી વિકાસને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે રાષ્ટ્રીય સરકારો, બહુપક્ષીય વિકાસ બેન્કો, UN એજન્સીઓ અને ખાનગી ક્ષેત્ર સાથે મળીને કામ કરશે અને CDRIના સભ્યોને જરૂરી સલાહ-સૂચન અને નાણાકીય સહાય પૂરી પાડશે.

યુરોપિયન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ બેન્ક (EIB)

- યુરોપિયન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ બેન્ક એ યુરોપના 27 દેશોનો સમૂહ એવા યુરોપિયન યુનિયનની બેન્ક છે, જેની રચના વર્ષ 1958માં રોમ સંધિ અંતર્ગત કરવામાં આવી હતી. શરૂઆતમાં તેનું મુખ્યાલય બ્રસેલ્સમાં હતું, ત્યારબાદ વર્ષ 1968માં તેને લક્ઝમબર્ગ ખાતે ખસેડવામાં આવ્યું હતું. EIB એ યુરોપિયન યુનિયનની લાંબા ગાળા માટે ધિરાણ પૂરું પાડતી સંસ્થા છે.
- યુરોપિયન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ બેન્ક સમૂહમાં યુરોપિયન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ બેન્ક અને યુરોપિયન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ ફંડનો સમાવેશ થાય છે. યુરોપિયન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ ફંડ એ યુરોપિયન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ બેન્ક કરતાં નાની કંપનીઓ સાથે કામ કરે છે.
- તેની 90% થી વધુ પ્રવૃત્તિ યુરોપ ક્ષેત્ર સુધી મર્યાદિત છે, પરંતુ તે વૈશ્વિક સ્તરે પણ લોકો સારું જીવનધોરણ પ્રાપ્ત કરી શકે તે હેતુથી ધિરાણ આપવાની પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. જેમ કે, ધિરાણ પૂરું પાડીને મહિલાઓને પોતાનો વ્યવસાય ચલાવવામાં મદદ કરવી, નાના ઉદ્યોગોને ફંડિંગ પૂરું પાડવું, જેથી તેઓ 'job seeker' ના બદલે 'job giver' બનીને અન્યો માટે પણ રોજગારીની તકો ઊભી કરી શકે.
- EIB ની પ્રવૃત્તિઓ ચાર પ્રાથમિકતા ક્ષેત્રો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે : જેમાં નવીનતા અને કૌશલ્ય, ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર માટે ફાઇનાન્સની એક્સેસ, નાના વ્યવસાયો તેમજ આબોહવા અને પર્યાવરણ ક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે.
- ભારતના આગ્રા મેટ્રો રેલ પ્રોજેક્ટ, કાનપુર મેટ્રો રેલવે પ્રોજેક્ટ, ભોપાલ મેટ્રો રેલવે પ્રોજેક્ટ વગેરે માટે EIB દ્વારા નાણાકીય સહાય પૂરી પાડવામાં આવી છે.

આપત્તિ પ્રતિરોધક ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર માટે ગઠબંધન (CDRI)

- સપ્ટેમ્બર 2019માં ન્યૂયોર્કમાં આયોજિત 74મી UN જનરલ એસેમ્બલી દરમિયાન ભારતના વડાપ્રધાનશ્રી દ્વારા આપત્તિ પ્રતિરોધક ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર માટે ગઠબંધન (CDRI) શરૂ કરવાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. CDRI વિવિધ દેશો, UNની એજન્સીઓ, બહુપક્ષીય વિકાસ બેન્કો, ખાનગી ક્ષેત્ર અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓનું આંતરરાષ્ટ્રીય ગઠબંધન છે.
- ઉદ્દેશ્ય : આબોહવા અને આપત્તિના જોખમો સામે ટકે તેવી નવી અને હાલની ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર સિસ્ટમ્સની પ્રતિરોધકતા વધારવા પ્રોત્સાહન આપવું.
- CDRI ટકાઉ વિકાસ લક્ષ્યાંકોને મેળવવા પ્રતિરોધક ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરના ઝડપી વિકાસને પ્રોત્સાહન આપે છે. તે જ્ઞાન નિર્માણ અને વિનિમય માટેનું પ્લેટફોર્મ છે અને દેશ-વિશિષ્ટ તેમજ વૈશ્વિક યોજનાઓ પણ વિકસાવશે. CDRI એ રાષ્ટ્રીય સરકારો અને અન્ય એજન્સીઓ વચ્ચેની ભાગીદારી છે. આ ગઠબંધનના નિર્ણયો, નીતિઓ અને ધોરણો સભ્યદેશોને બંધનકર્તા નથી.
- મુખ્યમથક : નવી દિલ્હી, ભારત (વચગાળાનું સચિવાલય)

CDRIના સભ્યો

- CDRIના સભ્યોમાં 31 દેશો, 6 આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ અને 2 ખાનગી ક્ષેત્રની સંસ્થાઓનો સમાવેશ થાય છે. 6 આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓમાં એશિયન ડેવલપમેન્ટ બેન્ક (ADB), યુનાઈટેડ નેશન્સ ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ (UNDP), વર્લ્ડ બેન્ક ગ્રુપ, યુરોપિયન યુનિયન, યુરોપિયન ઇન્વેસ્ટમેન્ટ બેન્ક, યુનાઈટેડ નેશન્સ ઓફિસ ફોર ડિઝાસ્ટર રિસ્ક રિડક્શન (UNDRR) નો સમાવેશ થાય છે.

CDRI નું લંડોળ

- પ્રથમ પાંચ વર્ષમાં મુખ્ય ખર્ચને આવરી લેવા માટે અંદાજિત ફંડ જરૂરિયાતોનો મોટો હિસ્સો ભારત દ્વારા રોકાણ કરવામાં આવ્યો છે. નાણાકીય યોગદાન આપવા માટે સભ્યોની કોઈ જવાબદારી નથી. જો કે, કોઈપણ સમયે (પ્રથમ પાંચ વર્ષ અથવા તે પછીના સમયગાળા દરમિયાન), CDRI ના સભ્યો CDRI માં સ્વૈચ્છિક નાણાકીય અથવા સાનુકૂળ યોગદાન આપી શકે છે.
- CDRI ની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ : આ કાઉન્સિલ CDRIની સર્વોચ્ચ નીતિ ઘડતર સંસ્થા છે. તેના સહઅધ્યક્ષ ભારત અને અન્ય એક દેશ હોય છે. આ અન્ય દેશને રોટેશન દ્વારા દર બે વર્ષે નામાંકિત કરવામાં આવે છે.

EX SKYKLIGHT

- તાજેતરમાં ભારતીય આર્મી દ્વારા તેની સ્પેસ ડોમેન ક્ષમતાઓને વધારવા માટે 'એક્સ સ્કાયલાઇટ' કોડનેમ નામની ક્વાયટ હાથ ધરવામાં આવી હતી. સ્કાયલાઇટ ક્વાયટનો ઉદ્દેશ સેટેલાઇટ કોમ્યુનિકેશન એસેસ્ટ્સ (Assests)ની ઓપરેશનલ તૈયારીને ચકાસવા અને આ સંપત્તિઓનું સંચાલન કરતા કર્મચારીઓને તાલીમ આપવાનો હતો.

મુખ્ય મુદ્દા

- ચીને અવકાશ, સાયબર સ્પેસ અને ઇલેક્ટ્રોનિક્સ યુદ્ધ માટે ઘાતક શસ્ત્રો વિકસાવ્યાં હોવાથી તેના પ્રતિકારના ભાગરૂપે ભારતીય સેના દ્વારા તેની હાઇ-ટેક સેટેલાઇટ કોમ્યુનિકેશન સિસ્ટમ્સની ઓપરેશનલ તૈયારી અને મજબૂતાઈને ચકાસવા માટે 'સ્કાયલાઇટ' નામે ક્વાયટ હાથ ધરવામાં આવી હતી.
- સેનાએ 25 થી 29 જુલાઈ દરમિયાન હાથ ધરેલ ક્વાયટ અંતર્ગત લદ્દાખથી અંદમાન અને નિકોબાર ટાપુઓ તેમજ લક્ષદ્વીપ સુધી ફેલાયેલી તેની તમામ અવકાશ આધારિત સંપત્તિઓનું પરીક્ષણ કર્યું હતું. સેનાએ રશિયા-યુક્રેન યુદ્ધ દરમિયાનના સંદેશાવ્યવહાર, સાયબર અને ઇલેક્ટ્રોમેગ્નેટિક ઇફેક્ટ્સ ઉપર પણ અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો હતો.
- ભારતીય સેના ઈસરો દ્વારા સંખ્યાબંધ ઉપગ્રહોની સેવાઓનો ઉપયોગ કરે છે. આ ઉપગ્રહોનો ઉપયોગ વિવિધ પ્રકારનાં બહુવિધ સંચાર ટર્મિનલ્સને જોડવા માટે થાય છે, જેમાં પરિવહનક્ષમ વાહન માઉન્ટેડ ટર્મિનલ્સ, સ્ટેટિક ટર્મિનલ્સ, નાના ફોર્મ ફેક્ટર વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

ભારતીય આર્મીનો કોમ્યુનિકેશન સેટેલાઇટ

- ભારતીય આર્મી દ્વારા કેટલાક દૂરના સરહદી વિસ્તારોમાં સેટેલાઇટ કોમ્યુનિકેશન નેટવર્કનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. માર્ચ 2022માં સંરક્ષણ સંપાદન પરિષદ દ્વારા ભારતીય આર્મીના ઉપયોગ હેતુ GSAT-7B કોમ્યુનિકેશન સેટેલાઇટ માટેના પ્રસ્તાવને મંજૂરી આપવામાં આવી હતી, જે ડિસેમ્બર 2025 સુધીમાં કાર્યરત થવાની સંભાવના છે. ભારતીય વાયુ સેના અને ભારતીય નેવી પાસે પહેલાથી જ પોતાના GSAT-7 શ્રેણીના ઉપગ્રહો છે.
- GSAT-7 અથવા રૂક્મિણી એ નૌકા ઉપગ્રહ (Naval Satellite) છે, જે મુખ્યત્વે હિંદ મહાસાગર ક્ષેત્રને આવરી લે છે.

GSAT-7B સેટેલાઇટ વિશે

- GSAT-7B ઉપગ્રહ એક સ્વદેશી મલ્ટીબેન્ડ ઉપગ્રહ છે, જે અદ્યતન સુરક્ષા સુવિધાઓ સાથે ડિઝાઇન કરવામાં આવ્યો છે. સેટેલાઇટ જમીન પર તૈનાત સૈનિકોની વ્યૂહાત્મક સંદેશાવ્યવહાર જરૂરિયાતો તેમજ રીમોટલી પાયલોટેડ એર ડિફેન્સ શસ્ત્રો, એરક્રાફ્ટ અને અન્ય મિશનને ટેકો આપશે.

સંરક્ષણ સંપાદન પરિષદ (Defence Acquisition Council)

- વર્ષ 2001માં કારગિલ યુદ્ધ (1999) પછી 'રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા પ્રણાલીમાં સુધારો કરવા' પર મંત્રીઓના જૂથ (Group of Ministers)ની ભલામણોને પગલે કરવામાં આવી હતી.
- સંરક્ષણ સંપાદન પરિષદ એ ત્રણેય સેવાઓ (આર્મી, નેવી અને એરફોર્સ) અને ભારતીય કોસ્ટ ગાર્ડ માટે નવી નીતિઓ તેમજ મૂડી સંપાદન અંગે નિર્ણય લેવા માટેની સંરક્ષણ મંત્રાલય હેઠળ કાર્યરત એવી સર્વોચ્ચ નિર્ણય લેતી સંસ્થા છે.
- સંરક્ષણ મંત્રી સંરક્ષણ સંપાદન પરિષદના અધ્યક્ષ હોય છે.

Exercise pitch black

ચર્ચામાં કેમ ?

- ઓસ્ટ્રેલિયન સરકારના જણાવ્યા અનુસાર 17 દેશોમાંથી લગભગ 100 એરક્રાફ્ટ અને 2500 લશ્કરી કર્મચારીઓ એક્સરસાઈઝ 'પિચ બ્લેક' 2022માં ભાગ લેશે.
- પિચ બ્લેક 2022 એ રોયલ ઓસ્ટ્રેલિયન એરફોર્સની સૌથી મહત્વપૂર્ણ આંતરરાષ્ટ્રીય લશ્કરી ક્વાયટ છે, જેમાં તમામ સ્તરે લશ્કરી સંબંધો વિકસાવવા ભાગીદારી અને સહયોગી રાષ્ટ્રોની સેનાઓ સાથે મળી લશ્કરી ક્વાયટ કરે છે.

એક્સરસાઈઝ પિચ બ્લેક વિષે જાણવા જેવું

- પિચ બ્લેકની શરૂઆત 1980 ના દાયકામાં (1981માં) ઓસ્ટ્રેલિયાના ઉત્તરીય પ્રદેશોમાં વિવિધ RAAF (રોયલ ઓસ્ટ્રેલિયન એરફોર્સ) ના એકમો વચ્ચે શરૂ કરાઈ હતી. ભારત આ ક્વાયટમાં વર્ષ 2018 માં જોડાયું.
- આ ક્વાયટમાં ભાગ લેનારા સભ્ય દેશો : ઓસ્ટ્રેલિયા, કેનેડા, ફ્રાન્સ, જર્મની, ઈન્ડોનેશિયા, ભારત, જાપાન, મલેશિયા, નેધરલેન્ડ, ન્યૂઝીલેન્ડ, ફિલિપીન્સ, દક્ષિણ કોરિયા, સિંગાપુર, થાઈલેન્ડ, યુએઈ, યુકે, યુએસ.
- જાપાન, જર્મની અને દક્ષિણ કોરિયા 2022 ની ક્વાયટમાં પ્રથમ વખત ભાગ લઈ રહ્યા છે.
- પિચ બ્લેકનું આયોજન RAAF ના બ્રેડશો ફીલ્ડ ટ્રેનિંગ એરિયા અને ડેલામેર એર વેપન્સ રેન્જ પર હાથ ધરવામાં આવે છે, જેમાં બેઝ ડાર્વિન અને ટિંડલનો પણ સમાવેશ થાય છે.
- તે રોયલ ઓસ્ટ્રેલિયન એરફોર્સ (RAAF) દ્વારા આયોજિત દ્વિવાર્ષિક (બે વર્ષમાં એકવાર) યુદ્ધ ક્વાયટ છે.
- આ ક્વાયટનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ઓફેન્સિવ કાઉન્ટર એર અને ડિફેન્સિવ કાઉન્ટર એર યુદ્ધ અંગે અભ્યાસ કરવાનો છે.

ભારત અને ઓસ્ટ્રેલિયા વચ્ચે લશ્કરી કવાયતો

1) Ausindex : તે ભારતીય નૌકાદળ અને ઓસ્ટ્રેલિયન નેવી વચ્ચે દ્વિપક્ષીય નૌકાદળ કવાયત છે. તે એક દ્વિવાર્ષિક દરિયાઈ કવાયત છે.

2) Austra hind : તે ભારતીય થલ સેના અને ઓસ્ટ્રેલિયન થલ સેના વચ્ચેની લશ્કરી કવાયત છે.

(3) માલાબાર એક્સરસાઇઝ : તે બહુપક્ષીય (નૌ સેના) કવાયત છે, જે 1992 માં શરૂ કરવામાં આવી હતી. તે ભારત અને યુએસએની નૌકાદળ વચ્ચે દ્વિપક્ષીય કવાયાત તરીકે શરૂ થઈ હતી. આ કવાયતમાં જાપાન અને ઓસ્ટ્રેલિયાએ સૌપ્રથમ 2007 માં ભાગ લીધો હતો. 2014 થી ભારત, યુએસ અને જાપાન સતત ભાગ લે છે, જ્યારે ઓસ્ટ્રેલિયા 2020 થી આ કવાયતમાં જોડાયું છે.

Paalan-1000 National Campaign & Parenting App

ચર્ચામાં કેમ?

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય આરોગ્ય રાજ્યમંત્રીશ્રીએ પાલન-1000 અભિયાન અને પેરેન્ટિંગ એપ લોન્ચ કરી છે. પાલન-1000 એ એક રાષ્ટ્રીય ઝૂંબેશ છે.
- જેમાં જન્મના પ્રથમ 1000 દિવસમાં બાળકોના વિકાસ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે. તેનો મુખ્ય હેતુ બાળ મૃત્યુદર ઘટાડવાનો અને જન્મ પછીના પ્રથમ 1000 દિવસ બાળકની સાર-સંભાળ રાખવાનો છે.

પાલન-1000 રાષ્ટ્રીય ઝૂંબેશ વિશે જાણવા જેવું

- કેન્દ્રીય આરોગ્ય રાજ્ય મંત્રીએ આ અભિયાનની વર્ચ્યુઅલ શરૂઆત કરી હતી, જેમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે ભારતે છેલ્લા વર્ષોમાં બાળ મૃત્યુદર ઘટાડવા ઝડપથી પગલાં લીધાં છે.
- વર્ષ 2014માં બાળ મૃત્યુદર જે 45 હતો, તે વર્ષ 2019માં ઘટીને 35 થયો છે. જેને ભવિષ્યમાં હજુ ઘટાડવા સરકાર પ્રયત્નશીલ છે.
- પાલન-1000 રાષ્ટ્રીય ઝૂંબેશનો ઉદ્દેશ્ય જન્મ પછીના પ્રથમ 1000 દિવસ દરમિયાન બાળકોને વધુ સારું ભવિષ્ય અને સંભાળ પૂરી પાડવાનો છે.
- બાળકના પ્રથમ 1000 દિવસોની યાત્રા દરમિયાન તેમના શારીરિક અને માનસિક વિકાસ અને બાળકોના જ્ઞાનાત્મક વિકાસ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે.
- પેરેન્ટિંગ એપ એ માતા-પિતા અથવા પાલક વાલીઓને જરૂરી માહિતી અને વ્યવહારુ સલાહ આપવા માટે એક સાથી તરીકે કાર્ય કરે છે.
- બાળકનો જન્મ સમજવા માટેનો એક ખૂબ જ સંવેદનશીલ

વિષય છે. બાળકનો વિકાસ સગર્ભાવસ્થા સાથે શરૂ થાય છે અને બાળકને જન્મ આપનારી મહિલાએ તંદુરસ્ત બાળકને જન્મ આપવા માટે તેના સ્વાસ્થ્યની કાળજી ખાસ લેવી પડે છે, કેમ કે, બાળકનું પોષણ, આરોગ્ય એ માતાની આસપાસના વાતાવરણથી પ્રભાવિત થાય છે.

- જન્મ પછી બાળકની માનસિક અને શારીરિક વૃદ્ધિ એ આગળ જતાં વ્યક્તિના જીવનમાં ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ પરિબલ તરીકે ભાગ ભજવે છે. બાળકનું ભવિષ્ય એ તેના જીવનની ગુણવત્તા અને બાહ્ય દુનિયા વગેરેની અસરો પર નિર્ભર હોય છે.

Parenting Application વિશે

- અર્લી ચાઇલ્ડહૂડ ડેવલોપમેન્ટ કોન્કલેવ ખાતે ‘પેરેન્ટિંગ એપ્લિકેશન’ શરૂ કરવામાં આવી છે, જે બાળકોની સંભાળ લેનારાઓને તેઓની રોજિંદી દિનચર્યામાં શું કરી શકાય તે અંગે વ્યવહારુ સલાહ આપશે. આમ, આ એપ એ માતા-પિતાની કેટલીક શંકાઓનું સમાધાન કરવામાં પણ મદદ કરશે.

માતૃત્વ મૃત્યુ દર એટલે શું? (Maternal Mortality Rate)

- માતૃત્વ મૃત્યુ દર (MMR) એ સગર્ભાવસ્થાના સ્થળ અથવા અવધિને ધ્યાનમાં લીધા વિના, 1,00,000 (એક લાખ) જીવિત જન્મેલા બાળકો દીઠ માતાના મૃત્યુની સંખ્યા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે.
- ભારતમાં વર્ષ 2017-19 ની માહિતીના આધારે માતૃત્વ મૃત્યુદર પ્રતિ 1 લાખે 103 છે, જેને વર્ષ 2030 સુધીમાં 70 થી ઓછો કરવાનું સરકારે લક્ષ્ય રાખ્યું છે.

બાળ મૃત્યુદર એટલે શું? (Child Mortality)

- બાળ મૃત્યુદર પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના બાળકોનો મૃત્યુદર છે. બાળ મૃત્યુદરની ગણતરી પ્રતિ 1000 (હજાર) જીવિત જન્મેલા બાળકોના આધારે કરવામાં આવે છે. આમ જન્મથી લઈને પાંચ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં મૃત્યુ પામતાં બાળકોની સંખ્યા બાળ મૃત્યુદર દ્વારા દર્શાવાય છે.

શિશુ મૃત્યુદર એટલે શું? (Infant Mortality)

- શિશુ મૃત્યુદર એ શિશુના પ્રથમ જન્મ દિવસ (એક વર્ષ પહેલા) પહેલા જ મૃત્યુને દર્શાવે છે. એટલે કે જન્મથી લઈને એક વર્ષની ઉંમરમાં મૃત્યુ પામતા બાળકોની સંખ્યા, જેની ગણતરી દર 1000 જીવિત જન્મેલા બાળકોને આધારે કરવામાં આવે છે.
- ભારતમાં શિશુ મૃત્યુદરનું પ્રમાણ વર્ષ 2015માં 37 હતું, જે વર્ષ 2022માં ઘટીને 27.69 થયું છે. (27.69 પ્રતિ 1000)

નવજાત મૃત્યુદર એટલે શું? (Neonatal Mortality)

- નવજાત મૃત્યુદર એ 1000 જીવિત જન્મેલા બાળકોમાંથી જન્મથી લઈ પ્રથમ 28 દિવસમાં મૃત્યુ પામતાં બાળકોની સંખ્યા દર્શાવે છે.
- વર્તમાનમાં ભારતમાં નવજાત મૃત્યુદર પ્રતિ હજાર 26 છે.

United Nations Relief and Works Agency (UNRWA)

- તાજેતરમાં ભારત સરકાર દ્વારા યુનાઈટેડ નેશન્સ રિલીફ એન્ડ વર્ક્સ એજન્સી (UNRWA)માં \$2.5 મિલિયનનું યોગદાન આપવામાં આવ્યું છે. નોંધીએ કે આ ખાસ યોગદાન ભારતે પેલેસ્ટાઈનના શરણાર્થીઓ માટે આપ્યું છે.
- જાન્યુઆરી 2021માં UNRWA દ્વારા પેલેસ્ટાઈનિયન શરણાર્થીઓ માટેના ખર્ચને આવરી લેવા તેમજ તેમને સેવાઓ અને માનવતાવાદી વિકાસ કાર્યક્રમોમાં સમાવવા માટે \$1.6 બિલિયનનું ભંડોળ ઊભું કરવાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી.

મુખ્ય મુદ્દા

- આ યોગદાન UNRWAના રાહત સંબંધી કાર્યોમાં ભારતના મજબૂત પ્રદર્શન અને અવિશ્વસનીય સમર્થનને દર્શાવે છે.
- આ યોગદાન એ પેલેસ્ટાઈનની સુખાકારી પ્રત્યે ભારતની પ્રતિબદ્ધતાને પણ ઊજાગર કરે છે. તે સમગ્ર મધ્ય પૂર્વમાં પેલેસ્ટાઈનિયન શરણાર્થીઓને સમર્થન આપે છે.

UNRWA અને ભારત

- ભારતે વર્ષ 2018 થી પેલેસ્ટાઈનિયન શરણાર્થીઓને સમર્થન આપવા માટે UNRWAમાં \$20 મિલિયનનું યોગદાન આપ્યું છે.

UNRWA

- યુનાઈટેડ નેશન્સ રિલીફ એન્ડ વર્ક્સ એજન્સીની સ્થાપના વર્ષ 1949માં કરવામાં આવી હતી, જેનો મુખ્ય હેતુ પેલેસ્ટાઈનિયન શરણાર્થીઓને રાહત પૂરી પાડવી અને માનવ વિકાસ કાર્યો કરવાનો છે.
- તે ગાઝા પટ્ટી, પશ્ચિમ કાંઠો, જોર્ડન, લેબનોન અને સીરિયામાં શરણાર્થી શિબિરોમાં આશરે 5.6 મિલિયન પેલેસ્ટાઈનિયન શરણાર્થીઓને રક્ષણ અને સહાયકીય પ્રવૃત્તિઓ થકી આ શરણાર્થીઓ સ્વમાનભરે જીવન જીવી શકે તે માટે પ્રયાસ કરે છે.
- તેમાં દાતા રાષ્ટ્રો તરફથી અનુદાન દ્વારા ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવે છે. તેની સેવાઓમાં આરોગ્ય સંભાળ, શિક્ષણ, સામાજિક સેવાઓ, શિબિર સુધારણા, ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર, માર્ફકો ફાઈનાન્સ, સંરક્ષણ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

પેલેસ્ટાઈનિયન શરણાર્થીઓ કોણ છે?

- પેલેસ્ટાઈનિયન શરણાર્થીઓ એવી વ્યક્તિઓ છે, જેઓ 1 જૂન 1946 અને 15 મે, 1948 વચ્ચે પેલેસ્ટાઈનમાં રહેતા હતા અને 1948ના સંઘર્ષને કારણે તેમની આજીવિકા અને ઘર ગુમાવ્યું હતું.

1948 સંઘર્ષ

- ઈઝરાયેલમાં આ યુદ્ધને સ્વતંત્રતાના યુદ્ધ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તે પેલેસ્ટાઈનના પ્રદેશમાં લડાઈ હતી. જ્યારે યુદ્ધ થયું

ત્યારે પેલેસ્ટાઈન બ્રિટિશ શાસન હેઠળ હતું. 1917માં પ્રથમ વિશ્વ યુદ્ધના અંતે અંગ્રેજોએ પેલેસ્ટાઈન પર કબજો કર્યો હતો. તે પહેલા પેલેસ્ટાઈન એ ઓટ્ટોમન સામ્રાજ્યનો ભાગ હતું.

ભારત-ઓમાન સંયુક્ત લશ્કરી કવાયત - અલ નજાહ

- તાજેતરમાં ભારતીય સેના અને ઓમાનની રોયલ આર્મી વચ્ચે 13 દિવસ સુધી રાજસ્થાનના બિકાનેરમાં આવેલા મહાજન ફિલ્ડ ફાયરિંગ રેન્જના ફોરેન ટ્રેનિંગ નોડ ખાતે સંયુક્ત સૈન્ય કવાયત અલ નજાહની ચોથી આવૃત્તિ હાથ ધરવામાં આવી હતી.
- અલ નજાહની ત્રીજી આવૃત્તિનું આયોજન ઓમાનના મસ્કત ખાતે માર્ચ 2019 દરમિયાન કરવામાં આવ્યું હતું.

અલ નજાહ કવાયત

- અલ નજાહ કવાયતની તે ચોથી આવૃત્તિ હતી, જેમાં સુલતાન ઓફ ઓમાન પેરાશૂટ રેજિમેન્ટના 60 જવાનો ધરાવતી ઓમાનની રોયલ આર્મીની ટુકડીએ ઓમાનનું પ્રતિનિધિત્વ કર્યું હતું, જ્યારે 18 મિકેનાઈઝ્ડ ઈન્ફેન્ટ્રી બટાલિયનના સૈનિકો દ્વારા ભારતીય સેનાનું પ્રતિનિધિત્વ કરવામાં આવ્યું હતું.
- આ સંયુક્ત સૈન્ય કવાયતનો ઉદ્દેશ્ય ભારત અને ઓમાનની સેનાઓ વચ્ચે સંરક્ષણ સહયોગના સ્તર તેમજ બંને દેશો વચ્ચેના દ્વિપક્ષીય સંબંધોને વધારવાનો છે.
- આ કવાયત હેઠળ કાઉન્ટર ટેરરિઝમ ઓપરેશન્સ, પ્રાદેશિક સુરક્ષા અને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર ચાર્ટર હેઠળ પીસ કીપિંગ ઓપરેશન્સ, સંયુક્ત શારીરિક તાલીમ, વ્યૂહાત્મક કવાયત, તકનીકો અને પ્રક્રિયાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું હતું.

ઓમાન સાથે અન્ય કવાયતો

- નેવી કવાયત : નસીમ-અલ-બહર
- એર ફોર્સ : ઈસ્ટર્ન બ્રિજ

ભારત-ઓમાન: સંબંધો

- ઓમાન એ ગલ્ફ દેશોમાં ભારતનું વ્યૂહાત્મક ભાગીદાર અને ગલ્ફ કોઓપરેશન કાઉન્સિલ (GCC), આરબ લીગ અને ઈન્ડિયન ઓશન રિમ એસોસિએશન (IORA) ફોરમમાં મહત્વપૂર્ણ વ્યૂહાત્મક સાથીદાર છે. વળી ઓમાન એ હોર્મુઝની સામુદ્રધૂનીના પ્રવેશદ્વાર પર સ્થિત છે. આ સામુદ્રધૂની ભારત માટે અગત્યની છે કારણ કે પોતાના ઘણાખરા ખનીજ તેલની આયાત માટે ભારત દેશ આ સામુદ્રધૂની પર નિર્ભર રહેલો છે.

સાર્વત્રિક માનવ અધિકાર

- તાજેતરમાં યુએન જનરલ એસેમ્બલી (UNGA) દ્વારા સ્વસ્થ પર્યાવરણને માનવ અધિકાર તરીકે માન્યતા આપતો એક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.
- UNના 193 સભ્યદેશોમાંથી 161 સભ્યોએ તરફેણમાં મતદાન કર્યું હતું. ભારતે પણ આ ઠરાવની તરફેણમાં મતદાન કર્યું હતું, જ્યારે બેલારુસ, ચીન, કંબોડિયા, રશિયા, સીરિયા, ઈથોપિયા, ઈરાન અને કિર્ગિસ્તાન મતદાન સમયે ગેરહાજર રહ્યા હતા.
- આ ઠરાવ મુજબ, “સ્વચ્છ, સ્વસ્થ અને ટકાઉ પર્યાવરણ મળવું એ સાર્વત્રિક માનવ અધિકાર છે.” નોંધીએ કે માનવ અધિકારની સાર્વત્રિક ઘોષણા, 1948 અંતર્ગત આ અધિકારનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો ન હતો.

મુખ્ય મુદ્દા

- ઠરાવમાં જાહેર કર્યા મુજબ પૃથ્વી પરની દરેક વ્યક્તિને સ્વચ્છ, સ્વસ્થ વાતાવરણમાં રહેવાનો અધિકાર છે.
- વર્ષ 1972માં સ્વીડનના સ્ટોકહોમ ખાતે આયોજિત પર્યાવરણ પરની સંયુક્ત રાષ્ટ્રની પરિષદ અંતર્ગત UNના સભ્ય દેશોએ જાહેર કર્યું હતું કે લોકો ગૌરવ અને સુખાકારીયુક્ત જીવન જીવી શકે તે માટે સ્વચ્છ અને સ્વસ્થ વાતાવરણ મેળવવું એ તેમનો મૂળભૂત અધિકાર છે અને આ બાબતે આગળ નક્કર પગલાં લેવા માટે સભ્યદેશો દ્વારા હાકલ પણ કરવામાં આવી હતી.
- જળવાયુ પરિવર્તન અને પર્યાવરણીય અધોગતિ એ ભવિષ્યમાં માનવતા માટે સૌથી ગંભીર જોખમોમાંના એક છે. આ ઠરાવ સભ્યદેશોને તેમના રાષ્ટ્રીય બંધારણો અને પ્રાદેશિક સંઘિઓમાં સ્વસ્થવાતાવરણના અધિકારનો સમાવેશ કરવા પ્રોત્સાહિત કરશે.
- આ ઠરાવ એ પ્રત્યેક દેશ અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓને બધા માટે સ્વચ્છ, સ્વસ્થ અને ટકાઉ વાતાવરણ સુનિશ્ચિત કરવા પ્રયાસો વધારવા અને સંબંધિત સમસ્યાઓ માટે નીતિઓ ઘડવા દિશા નિર્દેશ આપે છે. આ ઠરાવ એ સભ્યદેશોને તેમની પર્યાવરણીય અને માનવ અધિકારની જવાબદારીઓ તેમજ ટકાઉ વિકાસ હેતુ કરવામાં આવેલ પ્રતિબદ્ધતાઓના અમલીકરણને વેગ આપવામાં પણ મદદ કરશે.
- ભારત સહિત UNના 160 થી વધુ સભ્ય દેશો દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ આ ઘોષણા કાયદાકીય રીતે કોઈપણ સભ્યદેશને બંધનકર્તા નથી.

ભારતીય બંધારણમાં સ્વચ્છ પર્યાવરણ માટે કરવામાં આવેલ જોગવાઈઓ

- બંધારણના અનુચ્છેદ 21 જે જીવન જીવવાનો મૂળભૂત અધિકાર પ્રદાન કરે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે પોતાના અલગ - અલગ ચુકાદામાં નિમ્નલિખિત અધિકારોને અનુચ્છેદ 21ના અધિકાર તરીકે જાહેર કર્યા છે. જેમ કે, એક પ્રજાતિ તરીકે ટકી રહેવાનો અધિકાર,

ગૌરવ સાથે જીવવાનો અધિકાર, આજીવિકાનો અધિકાર.

- આ ઉપરાંત રાજ્યનીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો અને મૂળભૂત ફરજોમાં પણ પર્યાવરણને સ્વચ્છ અને સ્વસ્થ રાખવાની જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે.

માનવ અધિકારની સાર્વત્રિક ઘોષણા (UDHR)

- માનવ અધિકારની સાર્વત્રિક ઘોષણા (UDHR) એ સંયુક્ત રાષ્ટ્ર મહાસભા દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ આંતરરાષ્ટ્રીય દસ્તાવેજ છે, જે તમામ મનુષ્યોના અધિકારો અને સ્વતંત્રતાઓને સમાવિષ્ટ કરે છે.
- એલેનોર રૂઝવેલ્ટની અધ્યક્ષતામાં UN સમિતિ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ ઘોષણાપત્રને 10 ડિસેમ્બર, 1948ના રોજ પેરિસ, ફ્રાન્સમાં પેલેસ ડી ચેલોટ ખાતે જનરલ એસેમ્બલી દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો.
- માનવ અધિકાર એ જાતિ, લિંગ, રાષ્ટ્રીયતા, વંશીયતા, ભાષા, ધર્મ અથવા અન્ય કોઈપણ સ્થિતિને ધ્યાનમાં લીધા વિના તમામ મનુષ્યો માટે સહજ અધિકારો છે.
- માનવ અધિકારોમાં જીવન અને સ્વતંત્રતાનો અધિકાર, ગુલામી અને યાતનાઓમાંથી સ્વતંત્રતા, અભિપ્રાય અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા, કામ કરવાનો અને શિક્ષણનો અધિકાર, સુરક્ષાનો અધિકાર, મનસ્વી ધરપકડ, અટકાયત અથવા દેશનિકાલ સામે અધિકાર, ગોપનીયતાનો અધિકાર, પોતાના દેશમાં અવરજવરનો અને દેશમાંથી બહાર જવાનો તથા પાછા ફરવાનો અધિકાર, રાષ્ટ્રીયતાનો અધિકાર, લગ્ન કરવાનો અને પરિવાર સ્થાપિત કરવાનો અધિકાર, સંપત્તિનો અધિકાર, ધાર્મિક સ્વતંત્રતાનો અધિકાર અને ઘણા બધા અન્ય અધિકારોનો સમાવેશ થાય છે.
- દરેક વ્યક્તિ ભેદભાવ વિના આ અધિકારો મેળવવા માટે હકદાર છે.

સંયુક્ત રાષ્ટ્ર મહાસભા (UNGA)

- સંયુક્ત રાષ્ટ્ર મહાસભા એ સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ (UN)ના છ મુખ્ય અંગોમાંથી એક છે. તે સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘના મુખ્ય વિચાર-વિમર્શ, નીતિ-નિર્માણ અને પ્રતિનિધિ અંગ તરીકે સેવા આપે છે. તેની સત્તાઓ, રચના, કાર્યો અને કાર્યવાહી સંયુક્ત રાષ્ટ્ર ચાર્ટરના પ્રકરણ IVમાં નિર્ધારિત છે.
- મુખ્ય કાર્યો : સંયુક્ત રાષ્ટ્ર મહાસભા સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘના બજેટ માટે જવાબદાર છે, સુરક્ષા પરિષદમાં અસ્થાયી સભ્યોની નિમણૂક કરવી, સંયુક્ત રાષ્ટ્રના મહાસચિવની નિમણૂક કરવા, સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ સિસ્ટમના અન્ય ભાગોમાંથી અહેવાલો પ્રાપ્ત કરવી અને ઠરાવો દ્વારા ભલામણો કરવી. સંયુક્ત રાષ્ટ્ર મહાસભા એ એકમાત્ર UN અંગ છે, જેમાં તમામ સભ્ય દેશોનું સમાન પ્રતિનિધિત્વ છે. તેના 193 સભ્યો (યુએનના સભ્ય દેશો) છે. સંયુક્ત રાષ્ટ્ર મહાસભા દ્વારા પસાર કરાયેલા ઠરાવો સભ્ય દેશો પર બંધનકર્તા નથી.

ભારતીય ધ્વજ સંહિતા - 2002

- ભારત સરકારે આઝાદીનાં 75 વર્ષની ઉજવણીના ભાગ રૂપે 'હર ઘર તિરંગા' અભિયાન શરૂ કર્યું હતું.
- આ અંતર્ગત ભારતીય ધ્વજ સંહિતા ઘણી ચર્ચામાં બની રહી છે.
- સમગ્ર દેશમાં દિવસ અને રાત્રી દરમિયાન ખુલ્લામાં અને વ્યક્તિગત ઘરો કે ઈમારતો પર ભારતીય ત્રિરંગો પ્રદર્શિત કરી શકાય તે હેતુથી ભારત સરકારના ગૃહ મંત્રાલય દ્વારા ભારતીય ધ્વજ સંહિતા - 2002 (Flag Code of India - 2002)માં સુધારો કરવામાં આવ્યો છે.
- અગાઉ પણ સરકાર દ્વારા મશીનથી બનેલા અને પોલિએસ્ટર ફ્લેગનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી આપવા માટે ફ્લેગ કોડમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો.
- આ સુધારો કર્યા પહેલા, ભારતમાં ધ્વજ માત્ર સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત વચ્ચે જ ફરકાવી શકાતો હતો.

મુખ્ય મુદ્દા

- ભારત સરકાર દ્વારા 'આઝાદી કા અમૃત મહોત્સવ'ના ભાગરૂપે 13 થી 15 ઓગસ્ટ, 2022 દરમિયાન સમગ્ર ભારતમાં 'હર ઘર તિરંગા' (Flag Hosting in Every Home) ઝુંબેશના ભાગરૂપે આ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો.
- આ આઝાદીનો અમૃત મહોત્સવ, વર્ષ 2022માં સ્વતંત્ર ભારતના 75 વર્ષની યાદગીરી સ્વરૂપે ઉજવવામાં આવી રહ્યો છે.
- ઉપરાંત હર ઘર તિરંગા ઝુંબેશ 13 થી 15 ઓગસ્ટ, 2022 દરમિયાન સમગ્ર ભારતના નાગરિકોને તેમના ઘરોમાં રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે.
- ભારતીય રાષ્ટ્રીય ધ્વજ ફરકાવવા માટે રાષ્ટ્રીય ગૌરવ અપમાન નિવારણ ધારા, 1971 અને ભારતીય ધ્વજ સંહિતા, 2000નું પાલન કરવું અનિવાર્ય છે.

ભારતીય ધ્વજ સંહિતા - 2002

- ભારતીય ધ્વજ સંહિતા - 2002ને સરળતા માટે નીચે મુજબ ત્રણ ભાગોમાં વિભાજિત કરવામાં આવી છે:
- ભાગ-1 : રાષ્ટ્રીય ધ્વજનું સામાન્ય વર્ણન
 - ભાગ-2 : ખાનગી અને જાહેર સંસ્થાઓ દ્વારા રાષ્ટ્રધ્વજના પ્રદર્શન સંબંધિત બાબતોની જોગવાઈઓ
 - ભાગ-3 : કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારો તથા તેમની એજન્સીઓ દ્વારા રાષ્ટ્રધ્વજના પ્રદર્શન સંબંધિત બાબતોની જોગવાઈ

ભારતીય ધ્વજસંહિતાની કેટલીક વિશિષ્ટ

ખાસિયાતો નીચે મુજબ છે :

- 26 જાન્યુઆરી, 2002ના રોજ ભારતીય ધ્વજ સંહિતા - 2002નો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો.
- તેમાં પછીથી સુધારો કરીને પોલીસ્ટર કે મશીનમાંથી બનેલા ધ્વજને રાષ્ટ્રીય ધ્વજ તરીકે લહેરાવવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. હવે રાષ્ટ્રીય ધ્વજ હાથથી બનેલા અને હાથથી વણેલા અથવા મશીનથી બનેલા, કપાસ, પોલીટર, ઊન, રેશમ, ખાદીના કાપડમાંથી બનાવી શકાશે.
- ભારતીય ધ્વજ સંહિતામાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, રાષ્ટ્રધ્વજનો આકાર લંબચોરસ હોવો જોઈએ તેમજ તેની લંબાઈ અને પહોળાઈનો ગુણોત્તર 3:2 નો હોવો જોઈએ.
- સરકારી નિર્દેશો અનુસાર 'રાષ્ટ્રીય શોક'ના કિસ્સાઓ સિવાય જાહેર ઈમારતો પર રાષ્ટ્રધ્વજને અડધી કાઠીએ લહેરાવવામાં આવશે નહીં તથા અન્ય કોઈપણ ધ્વજને રાષ્ટ્રધ્વજની ઉપર કે તેની બરાબર ફરકાવવામાં આવશે નહીં.
- ધ્વજને ગાદી, રૂમાલ, નેપકિન્સ અથવા અન્ય કોઈપણ ટ્રેસ સામગ્રી ઉપર એમ્બ્રોઈડરી કે પ્રિન્ટિંગ કરાશે નહીં, કે તેનો ઉપયોગ કોઈપણ પ્રકારના પોશાક/યુનિફોર્મના ભાગ તરીકે કરવામાં આવશે નહીં.
- જ્યાં ધ્વજ ખુલ્લામાં ફરકાવવામાં આવે, ત્યાં શક્ય હોય ત્યાં સુધી હવામાનની સ્થિતિ ગમે તેવી હોય પણ સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધી ફરકાવવો જોઈએ. (હવેથી આ જોગવાઈમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે, અને રાત્રે પણ ધ્વજ ફરકાવવાની મંજૂરી અપાઈ છે)
- ફાટેલો કે મેલો ધ્વજ ન ફરકાવવો જોઈએ.
- ધ્વજસંહિતાના ભાગ 3ની કલમ 9માં ઉલ્લેખિત મહાનુભાવો સિવાય અન્ય કોઈનાં પણ વાહન પર ધ્વજ લહેરાવવો જોઈએ નહીં. આ મહાનુભાવોમાં રાષ્ટ્રપતિ, ઉપરાષ્ટ્રપતિ, પ્રધાનમંત્રી, રાજ્યપાલો વગેરે સામેલ છે.

હર ઘર તિરંગા

- ભારતીય રાષ્ટ્રીય ધ્વજ સંપૂર્ણ દેશ માટે રાષ્ટ્રીય ગૌરવનું પ્રતીક છે. આઝાદી કા અમૃત મહોત્સવ અંતર્ગત આપણા રાષ્ટ્રધ્વજનું ગૌરવ વધારવા 'હર ઘર તિરંગા'નો વિચાર દરેક જગ્યાએ ભારતીયોને તેમના ઘરમાં રાષ્ટ્રીય ધ્વજ ફરકાવવા પ્રેરિત કરવાનો છે. આ પહેલ પાછળનો વિચાર લોકોના હૃદયમાં રાષ્ટ્રવાદની ભાવના પ્રેરિત કરવાનો તથા આપણા રાષ્ટ્રીય ધ્વજ વિશે જાગૃતિ લાવવાનો છે.

ભારત-મલેશિયા એર ફોર્સ કવાયત : ઉદારશક્તિ

- તાજેતરમાં કુઆન્તન (મલેશિયા) ખાતે ઉદારશક્તિ નામે ચાર દિવસીય ભારત-મલેશિયા વચ્ચે દ્વિપક્ષીય હવાઈ અભ્યાસનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.
- ઉદારશક્તિ એ ભારતીય વાયુસેના (IAF) અને રોયલ મલેશિયન એરફોર્સ (RMAF) વચ્ચેની દ્વિપક્ષીય કવાયત છે.

ઉદારશક્તિ એર ફોર્સ કવાયત વિશે

- આ વર્ષે ભારત તરફથી Su-30 MKI અને C-17 એરક્રાફ્ટે કવાયતમાં ભાગ લીધો હતો. વર્ષ 2018માં આ પ્રકારની પ્રથમ કવાયત હાથ ધરવામાં આવી હતી.
- ભારતીય વાયુસેનાની તાલીમ ટીમને 2008 થી 2010 દરમિયાન Su-30MKM એરક્રાફ્ટ પર મલેશિયાના પાઈલટોને તાલીમ આપવા માટે મલેશિયા ખાતે મોકલવામાં આવી હતી.

કવાયતનું મહત્વ

- ભારત-મલેશિયા વચ્ચે સંરક્ષણ ક્ષેત્રે સહયોગ વધારશે અને પોતાના પ્રદેશોમાં સુરક્ષાની ખાતરી સુનિશ્ચિત થશે.
- આ કવાયત દ્વારા ભારતીય વાયુ સેનાને રોયલ મલેશિયન એરફોર્સ સાથે શ્રેષ્ઠ પ્રેક્ટિસ શેર કરવાની અને શીખવાની તકોમાં વધારો થશે.

ભારત-મલેશિયા વચ્ચે યોજાતી કેટલીક દ્વિપક્ષીય કવાયત

- હરિમઉ શક્તિ - બંને દેશની આર્મી વચ્ચે યોજાતો યુદ્ધાભ્યાસ
- IN-RMN BILAT - બંને દેશની નૌસેના વચ્ચે યોજાતો યુદ્ધાભ્યાસ

ચિનાબ બ્રિજ

- તાજેતરમાં ચિનાબ નદી પર બાંધવામાં આવેલા વિશ્વના સૌથી ઊંચા રેલ્વે બ્રિજ- ચિનાબ બ્રિજના 'ગોલ્ડન જોઈન્ટ'નું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું હતું. 'ગોલ્ડન જોઈન્ટ' એ બ્રિજ ડેકનો છેલ્લો જોઈન્ટ છે, જે બ્રિજ બનાવવા માટે બંને બાજુઓને જોડે છે.
- 'આઝાદી કા અમૃત મહોત્સવ'ની ઉજવણી માટે બ્રિજ પરના ગોલ્ડન જોઈન્ટને રાષ્ટ્રધ્વજથી શણગારવામાં આવ્યો હતો.
- પુલના બંને છેડાને હાઈ સ્ટ્રેન્થ ફ્રિક્શન ગ્રિપ (HSFG) બોલ્ટની મદદથી જોડવામાં આવ્યા છે, આ ભાગને બ્રિજના સિવિલ ઈજનેરો એ 'ગોલ્ડન જોઈન્ટ' તરીકે ચિહ્નિત કર્યો છે.
- બ્રિજનું સંપૂર્ણ બાંધકામ ભારતીય રેલ્વે (નર્ધન રેલ્વે અને કોંકણ રેલ્વે કોર્પોરેશન લિમિટેડ) અને એફકોન્સ (Afcons) ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર લિમિટેડ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું, જે ચિનાબ રેલ્વે બ્રિજને આત્મનિર્ભર ભારતનું પ્રતીક બનાવે છે.
- આ પ્રોજેક્ટ એ 'ઉદમપુર-શ્રીનગર-બારામુલ્લા રેલ લિંક પ્રોજેક્ટ' તરીકે ઓળખાતી 272-કિમી લાંબી રેલ્વે લાઈનનો એક અગત્યનો ભાગ છે, જે જમ્મુને કશ્મીર ખીણ સાથે જોડે છે.

મુખ્ય મુદ્દા

- જમ્મુ અને કશ્મીરના રિયાસી જિલ્લામાં બક્કલ અને કૌરી ગામ વચ્ચે ચિનાબ નદી પર બાંધવામાં આવેલો આ ચિનાબ પુલ 1,315 મીટર લાંબો છે.
- સંપૂર્ણ બાંધકામ પૂર્ણ થતાં તે વિશ્વનો સૌથી ઊંચો રેલ્વે બ્રિજ બનશે, જે નીચે વહેતી ચિનાબ નદીના પટથી 359 મીટર ઉપર હશે.
- જો ઊંચાઈની સરખામણી કરવામાં આવે તો ફ્રાન્સના પેરિસમાં આવેલા પ્રખ્યાત એફિલ ટાવરની સાપેક્ષે આ બ્રિજ 35 મીટર જેટલો ઊંચો હશે.
- નવેમ્બર 2017માં આ બ્રિજની મુખ્ય કમાનના બાંધકામને ટેકો આપતા આધાર અને એપ્રિલ 2021માં મુખ્ય કમાનનું કામ પૂર્ણ થયું હતું.
- હવે ડિસેમ્બર 2022માં આ બ્રિજ પર 30 કિમી/કલાકની પ્રતિબંધિત ઝડપે રેલ ટ્રાફિક શરૂ થવાની સંભાવના દર્શાવવામાં આવી રહી છે.
- બ્રિજમાં 93 જેટલા ડેક સેગમેન્ટ સામેલ છે અને આ દરેક સેગમેન્ટનું વજન 85 ટન છે. લગભગ 1,486 કરોડના ખર્ચે બનાવવામાં આવી રહેલા આ બ્રિજની ડિઝાઈન લાઈફ ઓછામાં ઓછી 120 વર્ષ આંકવામાં આવેલી છે.
- બ્રિજના બંને છેડે અત્યાધુનિક ઓટોમેટિક સિગ્નલિંગ સિસ્ટમ લગાવવામાં આવી છે, જે પવનની ઝડપ 90 કિ.મી. પ્રતિકલાક સુધી પહોંચે તો સુરક્ષાના હેતુએ કોઈપણ ટ્રેનોને પુલ પરથી પસાર થવા દેશે નહીં.
- સામાન્ય રીતે કોઈપણ પુલની કમાન એક સમાન ત્રિજ્યા સાથે સીધા અથવા વક્ર પ્લેટફોર્મ પર બાંધવામાં આવે છે.
- જ્યારે ભારતીય રેલ્વેએ પ્રથમ વખત સંક્રમણ વળાંક (transition curve) અને રેખાંશ ઢાળ (longitudinal gradient) પર પુલનું નિર્માણ કર્યું છે.
- આમ ઈજનેરી દૃષ્ટિ એ પણ આ પુલ મહત્વપૂર્ણ છે.

શેવેલિયર ડી લા લીજન ડી'ઓનર

(Chevalier de la Legion d'Honneur)

- તાજેતરમાં કોંગ્રેસ નેતા શશિ થરૂરને ફ્રાંસ સરકારનો સર્વોચ્ચ નાગરિક પુરસ્કાર "શેવેલિયર ડી લા લીજન ડી ઓનર" એનાયત કરવામાં આવ્યો છે.
- વર્ષ 2021માં ફ્રેન્ચ ભાષામાં પોતાનું ભાષણ આપવા બદલ તેમને આ એવોર્ડ આપવામાં આવ્યો હતો.
- અગાઉ વર્ષ 2010માં પણ સ્પેનિશ સરકાર દ્વારા શશી થરૂરને "રોયલ એન્ડ ડિસ્ટિન્ગ્વિશ્ડ સ્પેનિશ ઓર્ડર ઓફ ચાર્લ્સ III (Royal and Distinguished Spanish Order of Charles III)"ના સન્માનથી નવાજવામાં આવ્યા હતા.

આ સન્માન મેળવનાર પ્રખ્યાત ભારતીયો

શ્રેણી	નામ	વર્ષ
ગ્રાન્ડ ઓફિસર	જે. આર. ડી. ટાટા	1983
કમાન્ડર	સત્યજીત રે	1987
	પંડિત રવિશંકર	2000
ઓફિસર	રતન તાતા	2016
	અમિતાભ બચ્ચન	2007
	ચશવંત સિંહા	2015

શેવેલિયર ડી લા લીજન ડી ઓનર (Chevalier de la Legion d'Honneur) પુરસ્કાર વિશે

- ફ્રાન્સના સર્વોચ્ચ નાગરિક પુરસ્કારોની રચના વર્ષ 1802માં નેપોલિયન બોનાપાર્ટ દ્વારા વ્યક્તિની રાષ્ટ્રીયતાને ધ્યાનમાં લીધા વિના, કુશળતાના ક્ષેત્રમાં ઉત્કૃષ્ટ યોગદાનને માન્યતા આપવા માટે કરવામાં આવી હતી. લીજનની રચના 5 વર્ગો અથવા રેન્ક પર કરવામાં આવી છે, જેમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે :

- 1) ગ્રાન્ડ ક્રોસ
- 2) ગ્રાન્ડ ઓફિસર
- 3) કમાન્ડર
- 4) ઓફિસર
- 5) નાઈટ (Knight) અથવા શેવેલિયર (Chevalier)

F-INSAS પ્રોગ્રામ

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય સંરક્ષણ મંત્રી દ્વારા ભારતીય સેનાનું આધુનિકીકરણ કરવાની યોજના હેઠળ ભારતીય સેના માટે 'Nipun' અને 'F-Insas' શસ્ત્રોનું લોન્ચિંગ કરવામાં આવ્યું છે.
- 'F-INSAS' અને 'NIPUN' શસ્ત્રો એ ભારતીય સેના મોડર્નાઈઝેશન પ્લાન અંતર્ગત લોન્ચ કરવામાં આવ્યા છે.

F-INSAS

- F-INSAS નું પૂરું નામ 'Future: Infantry Soldier as A System' છે. ભારતના આર્મી યુનિટને આધુનિક કરવા માટે આ સિસ્ટમ સ્વદેશી રીતે વિકસાવવામાં આવી છે.
- આ સિસ્ટમનો હેતુ સેનાના પાયદળ એકમો (Infantry units) ની ઓપરેશનલ ક્ષમતાઓને સુધારવાનો છે.
- F-INSAS હેઠળ, ભારતીય સૈનિકોને આધુનિક લડાયક સાધનો મળશે. જે વ્યાજબી કિંમત, ઓછો જાળવણી ખર્ચ ધરાવે છે, તેમજ હવામાન અને જમીનની તમામ પરિસ્થિતિને અનુકૂળ હશે.
- આ સિસ્ટમમાં AK-203 નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, જે રશિયન મૂળની મેગેઝિન-ફેડ, ગેસ-સંચાલિત સિલેક્ટ ફાયર એસેલ્ટ રાઈફલ છે.

- આ ઉપરાંત F-INSAS સિસ્ટમમાં બેલિસ્ટિક હેલ્મેટ, ગોગલ્સ અને બુલેટપ્રૂફ જેકેટ્સનો પણ સમાવેશ કરાયો છે.
- હેલ્મેટમાં નાઈટ-વિઝન ડિવાઈસ છે. તે ઓબ્જેક્ટની ઈન્ફ્રારેડ ઊર્જાને થર્મલ ઈમેજમાં રૂપાંતરિત કરે છે. પરિણામે લાંબા અંતરે વધુ ચોકસાઈથી જોઈ શકાય છે.
- આ ઉપરાંત સિસ્ટમમાં વધુ સુરક્ષિત અને આધુનિક હેન્ડ્સ-ફ્રી સંચાર સેટનો પણ સમાવેશ કરાયો છે.
- F-INSASમાં મલ્ટી-મોડ હેન્ડ ગ્રેનેડનો સમાવેશ થાય છે, જે દુમલા અને બચાવ બંને પરિસ્થિતિમાં કામ કરે છે.

NIPUN

- Nipun – Anti Personnel Mines નો ઉપયોગ ધૂસણખોરો, દુશ્મન પાયદળોને આગળ વધતા રોકવા માટે કરવામાં આવશે.
- Nipun mines એ પૂણે સ્થિત Armament Research and development establishment ના સહયોગથી વિકસાવવામાં આવી છે.
- ભારતીય સેના લગભગ 7 લાખ Nipunને સેવામાં સામેલ કરશે.
- આ લેન્ડ માર્ઈન્સ તેની અદ્યતન ડિઝાઈન અને સેન્સર્સના કારણે હાલમાં ઉપયોગમાં લેવાતી માર્ઈન્સ કરતાં વધુ પાવરફૂલ છે. તે કદમાં નાની છે અને મોટી સંખ્યામાં તૈનાત કરી શકાય છે.

લેન્ડિંગ ક્રાફ્ટ એસોલ્ટ (LCA)

- લેન્ડિંગ ક્રાફ્ટ એસોલ્ટ એ યુદ્ધ સમયે સૈનિકો અને વિવિધ સાધનોને ઝડપી પહોંચાડવા માટે રચાયેલા બોટ્સ છે.
- તેગોવા સ્થિત એકવેરિયમ શિપયાર્ડ લિમિટેડ દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલ છે. તે અદ્યતન ઝડપ, પ્રક્ષેપણ ક્ષમતા ધરાવે છે તથા જળસ્રોતોને પાર કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.
- LCA એ LAC ક્ષેત્રમાં પેન્ગોગ સરોવરમાં તૈનાત કરવામાં આવશે.
- આ બોટ એક સમયે 35 કોમ્બેટ ટુકડી સાથે લઈને ખૂબ જ ઓછા સમયમાં સરોવરના કોઈપણ વિસ્તારમાં પહોંચી શકે છે.
- આ ઉપરાંત દુશ્મન દેશના સૈનિકો પર ચાંપતી નજર રાખવા માટે LCA સાથે ડ્રોન સિસ્ટમ પણ જોડવામાં આવી છે.

અન્ય સાધનો

- દુશ્મન દેશની ટેન્કને ચોકસાઈથી વિંધવા માટે દેશની T – 90 ટેન્ક પર લગાવવા કમાન્ડર થર્મલ ઈમેજિંગ સાઈટ
- ઉત્તરી સીમામાં સેનાનું પરિવહન અને સુરક્ષા વધારવા ટાટા એડવાન્સ સિસ્ટમ લિમિટેડ દ્વારા વિકસિત ઈન્ફન્ટ્રી પ્રોડક્ટેડ મોબિલિટી વ્હીકલ (મીડિયમ)
- સિયાચિન ગ્લેશિયર પર તૈનાત દળો માટે ઊર્જા સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરવા પર્તાપુર ક્ષેત્રમાં સોલર ફોટો – વેનલ્ટેઈક પ્લાન્ટની સ્થાપના

44 મો ચેસ ઓલિમ્પિયાડ

- તાજેતરમાં ચેન્નઈ ખાતે 28 જુલાઈથી 9 ઓગસ્ટ 2022 દરમિયાન 44મા ચેસ ઓલિમ્પિયાડનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.
- 44મા ચેસ ઓલિમ્પિયાડ - 2022ની ઈવેન્ટમાં સૌથી યુવા ટીમોમાંની એક ઉઝબેકિસ્તાને નેઘરલેન્ડને હરાવી ઓપન સેક્શનમાં ગોલ્ડ મેડલ જીત્યો હતો. આમ, ચેસ ઓલિમ્પિયાડમાં ઉઝબેકિસ્તાને પ્રથમ ગોલ્ડ મેડલ જીત્યો હતો.
- આ ઉઝબેકિસ્તાનની ગોલ્ડ મેડલ વિજેતા ટીમનું નેતૃત્વ 17 વર્ષના નોદિરબેક અબ્દુસત્તોરોવ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ, આ ઈવેન્ટમાં આર્મેનિયા સિલ્વર મેડલ જીતીને દ્વિતીય ક્રમાંક પર રહ્યું હતું.
- જ્યારે યુક્રેન દ્વારા મહિલા ઈવેન્ટમાં પોતાનો બીજો ગોલ્ડ મેડલ જીતવામાં આવ્યો હતો. આ અગાઉ યુક્રેને વર્ષ 2006માં ગોલ્ડ મેડલ જીત્યો હતો. આ ઈવેન્ટમાં યુક્રેન બાદ જ્યોર્જિયા સિલ્વર મેડલ જીતીને દ્વિતીય ક્રમાંક પર રહ્યું હતું.
- આ ચેસ ઓલિમ્પિયાડની ઈવેન્ટમાં બ્રિટિશ ખેલાડી ડેવિડ હોવેલે ઓપન ઈવેન્ટમાં વ્યક્તિગત ખેલાડી તરીકે સૌથી વધુ સ્કોર પ્રાપ્ત કર્યો હતો, તેણે 2898ના પ્રદર્શન રેટિંગ સાથે સંભવિત 8 પોઈન્ટમાંથી 7.5નો સ્કોર પ્રાપ્ત કર્યો હતો.
- જ્યારે પોલેન્ડની ઓલિવિયા ફિઓલ્બાસાએ 2565ના પ્રદર્શન રેટિંગ સાથે સંભવિત 11 પોઈન્ટમાંથી 9.5 નો સ્કોર પ્રાપ્ત કરી મહિલા ઈવેન્ટમાં સૌથી વધુ વ્યક્તિગત સ્કોર મેળવ્યો હતો.
- આગામી 45મો ચેસ ઓલિમ્પિયાડ હંગેરીના બુડાપેસ્ટ ખાતે આયોજિત થશે.

Do you know?

- 30 વર્ષ પછી એશિયામાં પ્રથમ વખત ચેન્નઈ નજીક મામલ્લાપુરમ ખાતે 44મી ચેસ ઓલિમ્પિયાડનું આયોજન કરાયું હતું.
- આ સ્પર્ધાનું આયોજન ફેડરેશન ઈન્ટરનેશનલ ડેસ ઈચેક્સ (FIDE) દ્વારા કરવામાં આવે છે.
- ભારતમાં યોજનારી આ પ્રથમ ચેસ ઓલિમ્પિયાડ હતી.
- આ સ્પર્ધામાં 188 દેશોએ ભાગ લીધો હતો.
- પ્રથમ વખત, ચેસ ઓલિમ્પિયાડ્સ માટે મશાલ રિલે સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો. મશાલ ચેન્નઈ પહોંચતા પહેલા 40 દિવસમાં 75 શહેરોમાં લઈ જવામાં આવે હતી.
- આ ઓલિમ્પિયાડનો મસ્કોટ “થાંમ્બી” હતો.
- ચેસની શોધ ભારતમાં થઈ હતી. તેના પુરાવા તમિલનાડુના થિરુવરુરમાં આવેલા “સથુરંગા વલ્લભનાથર મંદિરમાં” મળી આવ્યા છે. પ્રાચીન ભારતમાં ચેસને તમિલમાં સથુરંગમ કહેવાતું હતું.

ભારતનું 44મા ચેસ ઓલિમ્પિયાડ - 2022માં પ્રદર્શન

- ભારતે 44મા ચેસ ઓલિમ્પિયાડ - 2022 ની ઈવેન્ટમાં 18 ચેસ પોઈન્ટ સાથે બે બ્રોન્ઝ મેડલ જીત્યા હતા.
- ભારતની ટીમ - B એ ઓપન સેક્શનમાં 2649 ની સરેરાશ રેટિંગ સાથે બ્રોન્ઝ મેડલ જીત્યો હતો.
- ભારતની ટીમ-B માં આર. પ્રાગનંદા, ડી. ગુકેશ, નિહાલ, રોનક અને અધિબાન બાસ્કરનનો સમાવેશ થાય છે. અધિબાન બાસ્કરન બે ચેસ ઓલિમ્પિયાડ મેડલ જીતનાર એકમાત્ર ભારતીય છે.
- જ્યારે ભારતની મહિલા ટીમ - A પણ ત્રીજા સ્થાને રહી અને ચેસ ઓલિમ્પિયાડમાં 2486ની સરેરાશ રેટિંગ સાથે બ્રોન્ઝ મેડલ જીત્યો હતો. આમ, ચેસ ઓલિમ્પિયાડમાં મહિલા વિભાગમાં આ ભારતનો પ્રથમ મેડલ હતો.
- ભારતની ટીમ-A માં કોનેરૂ હમ્પી, હટિકા, આર.વૈશાલી, તાનિયા સચદેવ તેમજ ભક્તિ કુલકર્ણીનો સમાવેશ થાય છે.
- ભારતની મહિલા ટીમ-A દ્વારા નોના ગેપ્રિન્દાશવિલી (Nona Gaprindashvili) કપ જીતવામાં આવ્યો હતો.
- ટીમ ઈવેન્ટસમાં બે મેડલ ઉપરાંત, ભારતે બે ગોલ્ડ, એક સિલ્વર અને ચાર બ્રોન્ઝ મેડલ સહિત સાત વ્યક્તિગત મેડલ પણ જીત્યા હતા, જે નીચે મુજબ છે :

ખેલાડી	મેડલ
ડી.ગુકેશ	ગોલ્ડ
નિહાલ સરીન	ગોલ્ડ
અર્જુન એરિગેસી	સિલ્વર
આર. પ્રાગનંદા	બ્રોન્ઝ
આર. વૈશાલી	બ્રોન્ઝ
તાનિયા સચદેવ	બ્રોન્ઝ
દિવ્યા દેશમુખ	બ્રોન્ઝ

ફેડરેશન ઈન્ટરનેશનલ ડેસ ઈચેક્સ (FIDE)

- ચેસની રમતનું અનુશાસન કરતી વૈશ્વિક સંસ્થા છે. તે આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ચેસની સ્પર્ધાનું આયોજન કરે છે. તેની સ્થાપના 1924માં પેરિસમાં થઈ હતી. તેનું સ્લોગન “Gens una Sumus (આપણે સૌ એક પરિવાર)” હતું. તેનું મુખ્યાલય સ્વિત્ઝર્લેન્ડનાં લોઝેનમાં આવેલું છે.

73 મો રાજ્યકક્ષાનો વનમહોત્સવ

- તાજેતરમાં ગુજરાતના મુખ્યમંત્રીશ્રીની અધ્યક્ષતા હેઠળ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના દૂધરેજ ખાતે 73મા રાજ્યકક્ષાના વનમહોત્સવની ઊજવણી કરવામાં આવી હતી.
- ઊજવણી અંતર્ગત ગુજરાતના 22મા સાંસ્કૃતિક વન એવા 'વટેશ્વર વન'નું ધોળી ધજા ડેમ નજીક મુખ્યમંત્રીશ્રી દ્વારા લોકાર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું.
- વન મહોત્સવના કારણે છેલ્લા બે દાયકામાં જંગલ વિસ્તાર વધ્યો છે. જંગલ વિસ્તારની બહાર 25.10 કરોડ વૃક્ષો હતાં, જે હવે વધીને 39.57 કરોડ વૃક્ષો થઈ ગયા છે. આમ 54% નો વધારો જોવા મળ્યો છે.
- આજે (વર્ષ 2022માં) પ્રતિ હેક્ટર 25 વૃક્ષો છે, જે વર્ષ 2003માં પ્રતિ હેક્ટર માત્ર 14 વૃક્ષો હતા.

'વટેશ્વર વન': રાજ્યનું 22મું અને સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાનું બીજું સાંસ્કૃતિક વન

- ભગવાન વડવાળાના નામ પરથી આ વન દૂધરાજ કેનાલ સાઈટ પર 5 હેક્ટર વિસ્તારમાં 73 હજારથી વધુ રોપાઓ દ્વારા આકાર પામ્યું છે.
- 5 હેક્ટરમાં ફેલાયેલા વટેશ્વર વનના 3.5 હેક્ટરમાં આયુષ મંત્રાલય દ્વારા ઔષધીય રોપાઓનું વાવેતર કરવામાં આવ્યું છે. આ સાંસ્કૃતિક વનનું નિર્માણ આયુર્વેદ અને યોગની થીમ પર કરવામાં આવ્યું છે.
- સ્થાનિક સંસ્કૃતિ અને પ્રકૃતિ ઉપરાંત છોડ અને તેના ઔષધીય ગુણોનો પરિચય કરાવવાના ઉદ્દેશ સાથે આ જંગલમાં 33 જેટલી સુવિધાઓ ઊભી કરવામાં આવી છે.
- સુરેન્દ્રનગર-ઝાલાવાડ વિસ્તારના ઇતિહાસ, સાહિત્ય, સંસ્કૃતિના વિવિધ પાસાઓને પ્રતિબિંબિત કરવા માટે વટેશ્વર વનને રજવાડાના સ્થાપત્ય, લાકડા અને કુદરતી પથ્થરોના ઉપયોગથી તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.
- તેમાં વન આયુષ કલર ગાર્ડન, યોગ ગાર્ડન, ઝેન ગાર્ડન, સ્કલ્પચર ગાર્ડન, સેન્સ એન્ડ ટચ ગાર્ડન, ફુટ એન્ડ ફન પાર્ક જેવા થીમ આધારિત ગાર્ડન વિભાગોનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે.
- નોંધીએ કે વર્ષ 2008માં સુરેન્દ્રનગર જિલ્લામાં ચોટીલા ખાતે ભક્તિવનનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું હતું. આમ, ગુજરાત રાજ્યમાં સુરેન્દ્રનગર એવો એકમાત્ર જિલ્લો બન્યો છે કે જ્યાં બે સાંસ્કૃતિક વનો આવેલા છે. (વટેશ્વર વન અને ભક્તિવન)
- ગુજરાત રાજ્યમાં વૃક્ષ આવરણ તથા જૈવિક વિવિધતામાં વધારો કરવાના પ્રયાસરૂપે વર્ષ 2004 થી વન મહોત્સવની ઊજવણી નિમિત્તે સાંસ્કૃતિક વનોની સ્થાપનાની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી.

યુએસ નેવી શિપ : ચાર્લ્સ ડ્રૂ (CHARLES DREW)

- ભારત-યુએસ વ્યૂહાત્મક ભાગીદારી હેઠળ સૌપ્રથમ વાર યુએસની નેવી શિપ "ચાર્લ્સ ડ્રૂ (CHARLES DREW)"ને ચેન્નઈના કટ્ટપલ્લી ખાતે લાર્સન એન્ડ ટુબ્રો (L&T) શિપચાર્ડમાં સમારકામ અને તેને સંબંધિત સેવાઓ માટે લાવવામાં આવ્યું છે.
- યુએસ નેવીએ જહાજની જાળવણી માટે કટ્ટપલ્લી ખાતેના L&Tના શિપચાર્ડને કોન્ટ્રાક્ટ આપ્યો હતો.
- આનાથી વૈશ્વિક શિપ રિપેરિંગ માર્કેટમાં ભારતીય શિપચાર્ડ્સની ક્ષમતાઓ ઉજાગર થશે.
- એપ્રિલ 2022માં ભારત-યુએસ દ્વારા યોજાયેલ 2+2 ડાયલોગ અંતર્ગત બંને દેશો યુએસ Maritime Sealift Commandના જહાજોના સમારકામ અને જાળવણી માટે ભારતીય શિપચાર્ડનો ઉપયોગ કરવા અંગે સંમત થયા હતા.

ભારતની પ્રથમ એસી ડબલ-ડેકર ઇલેક્ટ્રિક બસ : Switch EiV 22

- તાજેતરમાં કેન્દ્રીય માર્ગ પરિવહન અને ધોરીમાર્ગ મંત્રીશ્રી દ્વારા મુંબઈ ખાતે અશોક લેલેન્ડ દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલી 'Switch EiV 22' નામની ભારતની પ્રથમ એસી ડબલ-ડેકર ઇલેક્ટ્રિક બસનું ઉદઘાટન કરવામાં આવ્યું હતું.
- અશોક લેલેન્ડ ટૂંક સમયમાં બૃહન્મુંબઈ ઇલેક્ટ્રિક સપ્લાય એન્ડ ટ્રાન્સપોર્ટ (BEST)ને આવી 200 ઇલેક્ટ્રિક બસો ઉપલબ્ધ કરાવવાની વ્યાપક યોજના ઘરાવે છે.

મુખ્ય મુદ્દા

- બસને માત્ર 45 મિનિટ ચાર્જ કરીને 100 કિમીની પરિવહન ક્ષમતા મેળવી શકાય છે. જ્યારે સંપૂર્ણ ચાર્જ કરવામાં 80 મિનિટ જેટલો સમય લાગે છે. સંપૂર્ણ ચાર્જ કરીને 250કિમી ચલાવી શકાશે.
- આ બસ 231 kwh NMC (નિકલ, મેંગેનીઝ અને કોબાલ્ટ) બેટરી દ્વારા સંચાલિત છે.

મુખ્ય પરીક્ષા

સામાન્ય અભ્યાસ - 1

ભૂગોળ 101

સામાન્ય અભ્યાસ - 2

બંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા 104
લોક પ્રશાસન અને શાસન 113
નીતિશાસ્ત્ર 117

સામાન્ય અભ્યાસ - 3

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી 122
અર્થતંત્ર અને આયોજન 137
અન્ય સાંપ્રત ઘટનાઓ 153

મુખ્ય પરીક્ષા વિશેષ

સામાન્ય અભ્યાસ - 1

ભૂગોળ	101
● યુરોપમાં હીટવેક્સ અને ફોરેસ્ટ ફાયર	

સામાન્ય અભ્યાસ - 2

ઠંધારણ અને રાજ્યવ્યવસ્થા	104
● રેવડી પ્રથા (Freebies Culture in India)	
● વિદ્યુત (સુધારા) ખરડો - 2022	
● વ્યક્તિગત ડેટા પ્રોટેક્શન બિલ, 2019	
લોક પ્રશાસન અને શાસન	113
● ગુજરાતની ડ્રોન નીતિ	
નીતિશાસ્ત્ર	117
● લહુકાંડ (Hooch Tragedy)	

સામાન્ય અભ્યાસ - 3

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી	122
● India Enhanced Its Climate Change Target For 2030	
● ઝૂનોસિસ રોગો	
● 5G સ્પેક્ટ્રમ હરાજી	
● Space Tourism and India	
અર્થતંત્ર અને આયોજન	137
● ગુજરાતની નવી સેમિકન્ડક્ટર નીતિ-2022	
● અદિયા સમિતિનો અહેવાલ અને ગુજરાત	
● The state of food security and nutrition in the world Report	
● પ્રિવેન્શન ઓફ મની લોન્ડરિંગ એક્ટ	
અન્ય સાંપ્રત ઘટનાઓ	153
● ચીન - તાઈવાન સંકટ	

ભૂગોળ

યુરોપમાં હીટવેક્સ અને ફોરેસ્ટ ફાયર

ચર્ચામાં કેમ?

સમગ્ર યુરોપના વિવિધ શહેરો અને પ્રદેશોમાં ગંભીર હીટવેક્સ અનુભવાઈ રહી છે. જેના કારણે આ વર્ષે વ્યાપક વિનાશ થયો છે. અતિશય ગરમી અને શુષ્ક હવામાનના સંયોજનને કારણે જંગલોમાં આગને કારણે દક્ષિણ પશ્ચિમ ફ્રાન્સમાં 19,000 હેક્ટર જંગલનો નાશ થયો છે.

1 યુરોપમાં ભારે ગરમીનાં મોજા કેમ ?

- વૈજ્ઞાનિકો લગભગ સર્વસંમત છે કે, આ હીટવેક્સ માનવીય પ્રવૃત્તિને કારણે થતા હવામાન પરિવર્તનનું પરિણામ છે. વૈશ્વિક તાપમાન પહેલાથી જ 1° સેલ્સિયસથી વધુ વધી ગયું છે અને યુ.કે.માં અભ્યાસોએ દર્શાવ્યું હતું કે તાપમાનમાં એક ડિગ્રીનો વધારો દેશમાં 40 ડિગ્રી સેલ્સિયસ તાપમાનની સંભાવનાને દસ ગણો વધારે છે.
- વધતું વૈશ્વિક તાપમાન, જેના લીધે આ વર્ષે એન્ટાર્કટિકામાં સામાન્ય કરતાં 1.5 ડિગ્રી અને ઉત્તર ધ્રુવમાં 3 ડિગ્રીથી વધુ તાપમાન પરિવર્તન થયું છે.

2 હીટવેક્સ પાછળનાં અન્ય કારણો

કાર્બન ડાયોક્સાઈડ અને અન્ય હીટ -ટ્રેપિંગ વાયુઓનું ઉત્સર્જન વ્યાપક બન્યું છે. 19મી સદીના અંતમાં સરેરાશ તાપમાન હતું તેના કરતાં હાલ સરેરાશ તાપમાન 1.1 ડિગ્રી સેલ્સિયસ વધારે છે. તેથી આત્યંતિક ગરમી અનુભવાઈ રહી છે.

આર્કટિકમાં વોર્મિંગ, જે વિશ્વના અન્ય ભાગો કરતાં ખૂબ ઝડપથી થઈ રહ્યું છે. તે પણ આ વૃદ્ધિમાં ભૂમિકા ભજવી શકે. જેમ જેમ આર્કટિક ઝડપી દરે ગરમ થાય છે તેમ તેમ તેના અને વિષુવૃત્ત વચ્ચેના તાપમાનનો તફાવત ઘટતો જાય છે.

વિશ્વના મુખ્ય સમુદ્રી પ્રવાહોમાંના એક, એટલાન્ટિક મેરિડિયોનલ ઓવરટર્નિંગ સર્ક્યુલેશનમાં ફેરફાર યુરોપની આબોહવાને અસર કરી શકે છે.

વૈશ્વિક ગરમી વધવાથી વિવિધ સમુદ્રી પ્રવાહોમાં બદલાવના કારણે વાતાવરણના પરિભ્રમણમાં ફેરફાર વગેરે થવાના કારણે યુરોપમાં ઉનાળો વધુ સુકો અને ગરમ રહેશે.

આ ઉપરાંત તાજેતરનાં વર્ષોમાં પવનોની દિશામાં બદલાવ તેમજ વાતાવરણ અને સમુદ્રી પરિભ્રમણ (Circulation) યુરોપને હીટવેવનું મુખ્ય સ્થળ બનાવી શકે છે.

3 વર્તમાન પરિસ્થિતિ

- યુરોપ ખૂબ આકરા ઉનાળાનો સામનો કરી રહ્યું છે. જેમાં ગરમીના મોજાની સ્થિતિ વર્તમાનમાં પણ વિકરાળ સ્વરૂપમાં જોવા મળી રહી છે. આત્યંતિક હવામાનને કારણે વિનાશ ખાસ કરીને પશ્ચિમ યુરોપમાં તીવ્ર છે. આ પ્રદેશ જંગલની આગ, દુષ્કાળ અને ગરમી સંબંધિત સેંકડો મૃત્યુથી પ્રભાવિત થયો છે, જે આબોહવા કટોકટી સામે જાગૃતિ વધારવાની જરૂરિયાત દર્શાવે છે.

- જ્યારે યુરોપમાં તાજેતરનાં વર્ષોમાં કેટલાક ખૂબ ગરમ ઉનાળા અનુભવાઈ રહ્યા છે, ત્યારે ભાગ્યે જ એક જ સમયે ઘણા બધા પ્રદેશોમાં તાપમાન આટલું વધારે વધ્યું છે.
- તાજેતરમાં જુલાઈ માસમાં યુ.કે એ તેનું અત્યાર સુધીનું સૌથી વધુ તાપમાન 40° સે ને વટાવી દીધું હતું. જેના પરિણામે સરકારે પ્રથમવાર ભારે ગરમી માટે રેડ એલર્ટ જારી કર્યું હતું.
- ઈટલી જે યુરોપના ફૂડ બાઉલ પૈકીનું એક છે તે અને 'પો' નદીનો બેસિન વગેરે દુષ્કાળની ઝપેટમાં છે, જ્યાં 200 દિવસથી વધુ વરસાદ થયો નથી.
- પોર્ટુગલમાં બે દિવસના સમયગાળામાં 250 થી વધુ આગના બનાવો અને એક અઠવાડિયાના ગાળામાં ગરમી સંબંધિત બીમારીઓને કારણે 650 લોકોના મોત નોંધાયા હતા.
- ફ્રાન્સ, સ્પેન અને પોર્ટુગલના વિવિધ ભાગોમાં 42 થી 46 ડિગ્રી તાપમાન નોંધાયું હતું. સ્પેને આગના કારણે 14000 હેક્ટર જમીન ગુમાવવી પડી હતી. જેમાં ભારે ગરમીના કારણે અંદાજિત 360 મૃત્યુ થયા હતા.
- એટલાન્ટિકની આજુબાજુ કેટલાક પ્રદેશોમાં તાપમાન 43 ડિગ્રી સેલ્સિયસને સ્પર્શતાં લગભગ 69 મિલિયન અમેરિકન ઉચ્ચ સ્તરની ગરમી અને ગરમી સંબંધિત મહામારીઓનાં જોખમ વધી રહ્યાં છે.

ભારતમાં કોર હીટવેવ ઝોન (CHZ)

કોર હીટવેવ ઝોનમાં રાજસ્થાન, પંજાબ, હરિયાણા, ચંદીગઢ, દિલ્હી, પશ્ચિમ મધ્ય પ્રદેશ, ઉત્તર પ્રદેશ, છત્તીસગઢ, ઓરિસ્સા, મહારાષ્ટ્રમાં વિદર્ભ, પશ્ચિમ બંગાળના ગંગાના ભાગો, આંધ્ર પ્રદેશનો દરિયાકાંઠો અને તેલંગાણાનો સમાવેશ થાય છે.

હીટવેવની અસરો

સામાજિક અસરો :

- અતિશય ગરમી એ ગરમી સંબંધિત બીમારી, મૃત્યુ તરફ દોરી જાય છે. જે ખાસ કરીને વૃદ્ધો, ગરીબો, મજૂરો વગેરે માટે પડકારો વધારે છે.
- હીટવેવ્સ શહેરી ઉષ્મા અસરોને વધારે છે, તાપમાનમાં વધારો કરે છે અને આરોગ્યને નકારાત્મક અસરો કરતાં ઓઝોનના નિર્માણને કારણે હવાની ગુણવત્તા નબળી બને છે.
- ઉચ્ચ વસતી ગીચતા, અસમાનતા, આરોગ્ય સંભાળની મર્યાદિત પહોંચ, ઉચ્ચ પ્રદૂષણ સ્તર અને ઓછું વૃક્ષ આવરણ વગેરેના કારણે શહેરોમાં મૃત્યુદર વધુ રહે છે.

ઈકોલોજીકલ અસરો :

- શુષ્ક પ્રદેશોમાં મનુષ્ય અને વૃક્ષોની પાણીની જરૂરિયાતના તણાવમાં વધારો કરી શકે છે.
- તેનાથી વૃક્ષોની વૃદ્ધિ, ઉર્જા ઉત્પાદનનો આધાર અને ખાદ્ય શૃંખલા વગેરે ખોરવાઈ જવાથી એકંદરે લેન્ડસ્કેપ સૂકાઈ જવાની શક્યતાઓ વધી જાય છે.
- દરિયાઈ તાપમાન વધવાથી દરિયાઈ જીવ સૃષ્ટિ જોખમમાં મુકાશે. ઉદા. પરવાળા, કાચબાઓ વગેરે.
- જંગલોમાં આગના પ્રમાણ વધવાથી મનુષ્ય અને પ્રાણીઓ વચ્ચે સંઘર્ષ વધશે.

આર્થિક અસરો :

- કૃષિ અને બાંધકામ દરમિયાન કામદારોની ઉત્પાદકતામાં ઘટાડો કરે છે.
- વૈશ્વિક સ્તરે કુલ કામના કલાકોમાં વાર્ષિક 2% જેટલો ઘટાડો થવાની સંભાવના છે. કારણ કે કામ કરવા માટે ખૂબ ગરમ વાતાવરણ અથવા ધીમી ગતિએ કામ કરવા મજબૂર થવું પડે તેવું વાતાવરણ ઊભું થઈ રહ્યું છે.
- ગરમીના તણાવથી વિકાસશીલ દેશોમાં કામની ઉત્પાદકતા ઘટવાના કારણે 2030 સુધીમાં \$4.2 ટ્રિલીયન ડોલરનો ફટકો પડી શકે છે.
- કૃષિ ક્ષેત્ર જેમાંથી 940 મિલિયન લોકો તેમની આજીવિકા કમાય છે, તેઓને દુષ્કાળ અને ગરમીની સામે લડવાની સહનશીલતા સામે પડકારો ઊભા થશે. આ ઉપરાંત પશુધન અને પાક સામે પણ જોખમો વધશે. જેના કારણે પાક ઉત્પાદકતામાં ઘટાડો, રોજગારીમાં ઘટાડો અને વસ્તુના ભાવ વધારા જેવી નકારાત્મક અસરો વધશે.
- વિશ્વ બેંકનો અહેવાલ સૂચવે છે કે, 2050 સુધીમાં લગભગ 600 મિલિયન ભારતીયો એવાં સ્થાનો પર વસવાટ કરશે જ્યાં જીવન-ધોરણમાં ઘટાડો થઈ શકે. જેના કારણે GDP ને 2% નો ફટકો પડી શકે. જે વસતીના મોટા ભાગને ગરીબીમાંથી બહાર કાઢવાના પ્રયત્નોની સામે અવરોધ ઊભો કરશે.
- ગરમીથી બચવા માટેના સાધનો માટેની ઉર્જાની માંગમાં વધારો એ રહેવાસીઓ, વ્યવસાયો અને સરકારો માટે વ્યાપક આર્થિક ખર્ચનું કારણ બની શકે.

I હીટવેવ શું છે :

- હીટવેવ એ અસામાન્ય અને અવ્યવસ્થિતપૂર્વકની ગરમ અને સામાન્ય રીતે ભેજવાળા હવામાનનો સમયગાળો છે.
- વિશ્વ હવામાનશાસ્ત્ર અનુસાર, જ્યારે સતત પાંચ દિવસથી વધુ દૈનિક મહત્તમ તાપમાન સરેરાશ મહત્તમ તાપમાન કરતાં 9 ડિગ્રી ફેરનહીટથી વધી જાય ત્યારે ગરમીનું મોજું કહેવાય છે.

I હીટવેવ ચેતવણીનાં સ્તરો :

i. Yellow (પીળો) - સ્તર-2

ii. Orange (નારંગી) - સ્તર-3

iii. Red (લાલ) - સ્તર-4

- IMD અનુસાર જ્યારે સ્ટેશનનું મહત્તમ તાપમાન મેદાનો માટે ઓછામાં ઓછું 40 ડિગ્રી સેલ્સિયસ અથવા તેથી વધુ, દરિયાકાંઠાના પ્રદેશો માટે 37 ડિગ્રી સેલ્સિયસ અથવા વધુ અને પર્વતીય પ્રદેશો માટે ઓછામાં ઓછું 30 ડિગ્રી સેલ્સિયસ અથવા વધુને સ્પર્શે ત્યારે હીટવેવ ગણવામાં આવે છે.

I હીટવેવ સર્જન માટે અનુકૂળ પરિસ્થિતિઓ

ગરમ હવાનું પરિવહન અથવા ગરમ-સૂકી હવાનો વ્યાપ

વધુ ઊર્જાશીલ પ્રતિચક્રવાત જે તે વિસ્તાર પરથી પ્રવાહિત થાય.

ઉપલી હવામાં ભેજની ગેરહાજરી

વાદળ રહિત આકાશ

ફોરેસ્ટ ફાયર એટલે શું ?

- મુખ્યત્વે જંગલોની વનસ્પતિને કુદરતી અથવા માનવીય હસ્તક્ષેપના કારણે મોટા પાયે લાગતી આગ છે. તે કુદરતી ઈંધણનો ઉપયોગ કરે છે અને પર્યાવરણીય પરિસ્થિતિઓ (પવન, ટોપોગ્રાફી વગેરે) ના આધારે ફેલાય છે.

ફોરેસ્ટ ફાયરનાં કારણો

i. કુદરતી કારણો :

- વૃક્ષો પર વીજળી પડવાથી જંગલોના વૃક્ષોમાં આગ લાગવી.
- શુષ્ક હવા અને ખૂબ ઊંચું તાપમાન થવાથી શુકાઈ ગયેલા પાંદડાં અને વૃક્ષોમાં ઝડપથી આગ લાગી શકે છે, તેમજ તેનો ફેલાવો પણ ખૂબ ઝડપથી થાય છે.

ii. માનવસર્જિત કારણો :

- માનવી દ્વારા થતી કોઈપણ ગતિવિધિ જેના કારણે જ્વલનશીલ પદાર્થનું ઉત્સર્જન થતું હોય તેવા સંપર્કમાં જંગલના સૂકા પાંદડા વગેરે આવવાથી આગ લાગી શકે છે.

I Way forward

હીટવેવ એક્શન પ્લાન :

- હીટવેવની અસરને ઘટાડવા માટે હીટવેવ ઝોનમાં અસરકારક આપત્તિ અનુકૂળ બહુરચના અને મજબૂત આપત્તિ વ્યવસ્થાપન નીતિઓ જરૂરી છે. ઉ.દા. અમદવાદનો હીટવેવ પ્લાન

વન હેલ્થ અભિગમ :

- હીટવેવના કારણે થતાં મૃત્યુને અટકાવવા સરકારે માનવ જીવન, પશુધન અને વન્યજીવનની સુરક્ષા માટે લાંબાગાળાની યોજના તૈયાર કરવાને પ્રાથમિકતા આપવી જોઈએ.

પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે જનભાગીદારી :

- છેલ્લા થોડાક વર્ષોમાં વાતાવરણમાં ખૂબ મોટા બદલાવો આવ્યા છે. જો સમયસર પર્યાવરણ સંરક્ષણનાં પગલા લેવામાં નહીં આવે તો પૂર, ભૂકંપ, અતિવૃષ્ટિ, દુષ્કાળ, હીટવેવ, જંગલોમાં આગ વગેરે ઘટનાઓનું પ્રમાણ ખૂબ વધી જશે. આમ સંરક્ષણ પગલા લેવા માટે દરેક હિતધારકે આગળ આવવાની જરૂર છે.

અસરકારક આપત્તિ વ્યવસ્થાપન અપનાવવાની વ્યૂહરચના :

- ડિઝાસ્ટર રિસ્ક રીડક્શન 2015-30 માટે સેન્ડાઈ ફેમવર્કના અસરકારક અમલીકરણ માટે તમામ હિતધારકો જવાબદારી વહેંચે અને અગ્રણી ભૂમિકા ભજવવા આગળ આવે તે સમયની માંગ છે.

મજબૂત અર્લિ વોર્નિંગ સિસ્ટમ :

- ગરમીના મોજાંથી થતા મૃત્યુને આધુનિક પ્રારંભિક ચેતવણી પ્રણાલીઓ સ્થાપિત કરીને અટકાવી શકાય છે, જે હીટવેવનાં જોખમોનો સંચાર કરે અને આપત્તિની અસરોને નિયંત્રિત કરે છે.

સ્થાનિક સ્તરની તૈયારી :

- હીટવેવ કુદરતી આપત્તિ તરીકે જાહેર કરવી. જેથી રાજ્ય અને જિલ્લા તેમજ નીચલા સ્તરે વહીવટીતંત્રને પ્રદેશિક સ્તરે હીટવેવ એક્શન પ્લાન તૈયાર કરવામાં મદદ મળશે.

વનીકરણના પ્રયત્નોને વેગ :

- વિશ્વમાં વનોનું પ્રમાણ વધારવા એકસૂત્રી સંકલિત પ્રયાસ થવો જરૂરી છે. વૃક્ષો કાર્બનનું શોષણ કરી હવામાન શુદ્ધ કરે છે. ઉપરાંત વરસાદ અને ઠંડક વધારવામાં પણ મહત્ત્વની ભૂમિકા ભજવે છે.

રેવડી પ્રથા (Freebies Culture in India)

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં ભારતના તત્કાલીન મુખ્ય ન્યાયાધીશ (CJI) એન.વી રમન્નાની આગેવાની હેઠળની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચે નોંધ્યું હતું કે બધા રાજકીય પક્ષ ભારતમાં રેવડી પ્રથા ચાલુ રાખવા ઈચ્છે છે. આ વાસ્તવિકતાને જોતાં સંસદ આ પ્રથા અંગે ચર્ચા કરવા ઈચ્છુક નથી. તેથી સુપ્રીમ કોર્ટે નિષ્ણાતોની એક પેનલના માધ્યમથી આ મુદ્દાનું સમાધાન કરવાનું સૂચન આપ્યું છે. આ પેનલમાં નીતિ આયોગ, નાણાપંચ, કાયદા પંચ, ભારતીય રિઝર્વ બેન્ક, શાસક પક્ષ અને વિરોધ પક્ષના સભ્યોનો સમાવેશ કરવાની ભલામણ કરી છે.

- ફ્રીબીઝ કલ્ચરને પ્રધાનમંત્રીશ્રી નરેન્દ્ર મોદી દ્વારા રેવડી પ્રથા તરીકે ઉલ્લેખિત કરાઈ છે અને વિરોધ પક્ષને રેવડી પ્રથા બંધ કરવાની દિશામાં વિચારવાની ટકોર પણ કરાઈ છે.

રેવડી પ્રથા (ફ્રીબીઝ) એટલે શું ?

- રાજકીય પક્ષો લોકોના મત મેળવવા માટે મફત વીજળી, પાણી પુરવઠો, મહિલાઓ અને બેરોજગારોને માસિક વેતન ભથ્થું, તેમજ લેપટોપ, સ્માર્ટફોન, લોન માફી વગેરે જેવાં વચનો આપે છે. આવી મફતમાં વહેંચવામાં આવતી વસ્તુઓ કે સેવાઓને રેવડી પ્રથા (ફ્રીબીઝ) કહેવામાં આવે છે. જેમાંના અમુક ખર્ચ લોકોના દબાણ હેઠળ અથવા ચૂંટણીઓને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવતા હોય છે.

વર્તમાન પરિસ્થિતિઓ

- ભારતમાં ચૂંટણી વાયદા (Election Manifestos)માં આ પ્રથાનું મુખ્ય સ્થાન છે. થોડા સમય પહેલાં તમિલનાડુ, પશ્ચિમ બંગાળ વગેરે રાજ્યોની ચૂંટણી દરમિયાનમાં કન્યાઓ માટે કન્યાશ્રી, ખેડૂતો માટે કૃષકબંધુ, મફત વોશિંગ મશીન, મફત ઘર, મફત ટેબલેટ અને બ્રાહ્મણ પુરોહિતોને રોકડ પ્રોત્સાહન વગેરે જાહેરાતો કરવામાં આવી હતી.
- રેવડી પ્રથા રાજ્યોની નાણાકીય સ્થિતિ સામે સંકટ ઊભું કરશે. તે હકીકત જાણતાં હોવા છતાં રાજકીય પક્ષો મતદારોને લલચાવવા માટે એકબીજા સાથે સ્પર્ધા કરી રહ્યા છે.
- મફતમાં આપવા અંગેની જાહેરાતોની પ્રકૃતિમાં છેલ્લા થોડા સમયથી બદલાવ આવ્યો છે. મફત પાણી, વીજળી, શિક્ષણ, આરોગ્ય, પરિવહન વગેરેના સ્થાને રોકડ ભથ્થાં, મનોરંજનનાં સાધનો વગેરે જેવા ભૌતિકવાદી અને ક્યારેક તો રમૂજી વિચારો રજૂ થયા છે. ઉદા. કેટલાક અપક્ષનાં ઉમેદવારો હેલિકોપ્ટર અને ચંદ્ર સુધીની મુસાફરી માટેના વાયદાઓ આપી રહ્યા છે.
- ભારતમાં ફ્રીબીઝ પ્રથાનું મૂળ તમિલનાડુને કહી શકાય.
- ઓડિશા, દિલ્હી, રાજસ્થાન, આંધ્ર પ્રદેશ વગેરે જેવાં ઘણાં રાજ્યોમાં મફત વસ્તુઓ અને સબસિડી યોજનાઓ ઉપલબ્ધ છે. તેમ છતાં દેશમાં ભૂખમરાથી મૃત્યુ, વીજળીનો અભાવ, નબળું શિક્ષણ અને નબળી આરોગ્ય સેવાઓ જોવા મળે છે, જે દર્શાવે છે કે સરકાર દ્વારા આ પ્રકારની યોજનાઓ માત્ર લોકોના મત આકર્ષવા રજૂ કરાય છે. મૂળભૂત રીતે આરોગ્ય સંભાળ, સસ્તું અને શ્રેષ્ઠ શિક્ષણ અને અન્ય આવશ્યક સેવાઓ જેવી કે, પાણી, મકાન અને વીજળી પૂરી પાડવી એ કોઈપણ ચૂંટાયેલી સરકારની ફરજ છે.
- ભારતમાં ગરીબીની સમસ્યા માત્ર કોઈ મફતની યોજનાઓ કે પ્રોત્સાહનથી ઉકેલી શકાશે નહીં. જ્યાં સુધી ખેડૂતો અને તેમની ઉત્પાદકતાનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી મફત વીજળી, પાણી, કૃષિલોન માફી, સબસિડી અને લઘુત્તમ ટેકાના ભાવ કોઈ ટકાઉ ઉકેલ નથી, તેમ છતાં પણ કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારો આ પ્રકારની મફત સેવાઓ આપી રહ્યા છે.
- કૃષિ જેવાં ક્ષેત્રો આવી પ્રથાના કારણે નવીનકરણ અને ટેકનોલોજી અપનાવવાથી દૂર રહ્યા છે.

હકારાત્મક પાસા

વિકાસ કાર્યોને વેગ :

- કેટલાક ખર્ચ જેવા કે જાહેર વિતરણ વ્યવસ્થા, રોજગાર બાંધકામ યોજનાઓ, શિક્ષણ અને આરોગ્ય માટે ઉત્તર ખર્ચ એ એકંદરે દેશ માટે લાભકારક નીવડે છે.
- ઓછાં વિકસિત ક્ષેત્રો માટે મદદરૂપ : ભારત દેશમાં ગરીબીથી પીડિત વસ્તીનો મોટો હિસ્સો છે. ત્યારે સર્વ સમાવેશી વિકાસ માટે આવા લોકો સુધી મફતની સેવાઓ અને વસ્તુઓ પહોંચવી આવશ્યક બની જાય છે. જો એવું ન કરવામાં આવે તો ઓછા વિકસિત થયેલા વિસ્તારો અને વિકસિત થયેલા વિસ્તારો વચ્ચે અસમાનતાની ભેદરેખા વધુ વિકરાળ બનતી જાય છે.

ઉદ્યોગોને વેગ :

- તમિલનાડુ અને બિહાર જેવાં રાજ્યોમાં મહિલાઓને સિલાઈ મશીન, સાયકલ વગેરે જેવાં સાધનો આપવામાં આવે છે. જેના કારણે તેનાથી સંલગ્ન ઉદ્યોગોના વિકાસને વેગ મળે છે. સાથે સાથે મહિલા સશક્તિકરણ અને કાર્યક્ષમતામાં વધારો થાય છે.

નકારાત્મક પાસાઓ

મુક્ત અને ન્યાયી ચૂંટણીના સિદ્ધાંતની વિરૂદ્ધ :
ચૂંટણી પહેલા અતાર્કિક વયનો આપી મતદારોને અયોગ્ય રીતે પ્રભાવિત કરવામાં આવે છે. જેના લીધે ચૂંટણીની સ્પર્ધામાં સમાનતા અને મતદાન પ્રક્રિયાની શુદ્ધતાને નુકસાન થતાં બંધારણના અનુચ્છેદ 14નું ઉલ્લંઘન થાય છે.

રાજ્યોની રાજકોષીય સ્થિતિ પર નકારાત્મક અસર :
મફતમાં વિતરણ કરવામાં આવતી વસ્તુઓ અને સેવાઓ આખરે જાહેર તિજોરી પર પ્રતિકૂળ અસર પાડે છે. ભારતના મોટાભાગના રાજ્યોમાં રાજકોષીય સંતુલન ચિંતાજનક પરિસ્થિતિમાં છે. રાજ્યો પાસે આવકના મર્યાદિત સાધનો હોવા છતાં ફીબીઝ પાછળ વધારાના મહેસૂલી ખર્ચના લીધે રાજ્યોના અંદાજપત્ર ખોરવાય છે.

સંશાધનોનો બિનકાર્યક્ષમ અને બિનટકાઉ ઉપયોગ :
જ્યારે મફતમાં વીજ વિતરણ કરવામાં આવે છે. તો તેનો બગાડ વધી જાય છે. આમ કુદરતી સંશાધનોના વધુ પડતા દોહનથી પર્યાવરણીય સમસ્યાઓ વધુ વિકટ બને છે.

પરિણામલક્ષી અભિગમનો અભાવ :
મફતમાં વહેંચવામાં આવતી વસ્તુના ઉપયોગ અને પરિણામો વિષે ધ્યાન આપ્યા વગર જ જાહેરાતો કરવામાં આવે છે. ઉદા. તેલંગાણાએ તેના મહેસૂલી આવકના 35% આ પ્રકારની યોજના પાછળ નાણાં ખર્ચવાની પ્રતિબદ્ધતા દર્શાવેલ છે.

ઓછી કર વસૂલાત :
મફત વીજળી, મફત પાણી, મફત મુસાફરી વગેરેના કારણે તેના પર કોઈ કર વસૂલ કરી શકતા નથી. ઉપરાંત કરદાતાઓ પણ આ પ્રકારના સરકારી વલણથી કર ચૂકવણી કરવા હતોત્સાહી બને છે.

અસમાનતા ઘટાડવામાં મદદરૂપ :

- દેશના અમુક ભાગોમાં લોકો ઘણીબધી મૂળભૂત જીવનજરૂરી વસ્તુઓ/ સેવાઓથી વંચિત રહી જતાં હોય છે. માટે આ પ્રકારની યોજનાઓ આવા વંચિત વર્ગ સુધી લાભ પહોંચાડવામાં મદદરૂપ થાય છે.

કલ્યાણકારી કાર્યોનું બીજું સ્વરૂપ :

- જીવનજરૂરી વસ્તુઓ અને સેવાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવાથી માનવ જીવન સરળ બને છે. સાથે સાથે કાર્યક્ષમતામાં પણ વધારો થાય છે. શિક્ષણ જેવી સુવિધાઓ મફતમાં ઉપલબ્ધ કરાવવાથી સમાનતામાં અને લોકોના કૌશલ્યમાં વધારો થાય છે. જેનાં સીધા હકારાત્મક પરિણામો અર્થતંત્ર પર જોવા મળે છે.

જરૂરતમંદ જ વંચિત :

ફીબીઝનો લાભ પૂરો પાડવા પાછળ સરકારો તેઓના મોટાભાગના નાણાકીય સંસાધનો ખર્ચી નાખતા હોવાથી જરૂરતમંદ લોકો સુધી પૂરતી સહાય પહોંચાડી શકાતી નથી.

ઉદારમાં વધારો :

સરકારોની મહેસૂલી આવક કરતા મહેસૂલી ખર્ચ વધી જવાથી બાહ્ય ધિરાણનો સહારો લેવામાં આવતો હોય છે. જેના કારણે સમગ્ર નાણાકીય સંતુલન ખોરવાય છે. આમ રાજ્યો પર દેવાનું પ્રમાણ પણ વધે છે. ઉદા. પંજાબ રાજ્યનું જાહેરદેવું મફત પાણી અને વીજળીના લીધે GDPના 3% વધ્યું છે.

આર્થિક સંકટનો ભય :

બિનઆયોજિત અને અનિયંત્રિત મહેસૂલી ખર્ચના કારણે લાંબાગાળે દેશ આર્થિક સંકટ તરફ ધકેલાય છે. ઉદા. શ્રીલંકા અને પાકિસ્તાન.

ક્યારે સમાપ્ત ન થનાર ચક્રનું નિર્માણ થાય છે :

વિવિધ પાર્ટીઓ એકબીજા સાથે સ્પર્ધામાં આવવાથી એકબીજાથી ચડિયાતી લોક લોભામણી જાહેરાતો કરે છે અને આ પ્રકારનું ચક્ર સત્તામાં આવવા અને ટકી રહેવા સતત ચાલ્યા રાખે છે. ચૂંટણી જીતવી અને વહીવટ ચલાવવો બન્ને અલગ બાબત છે. ફીબીઝના નામે સત્તામાં આવેલ પક્ષ વહીવટ સારો ચલાવશે તેની કોઈ ખાતરી કરી શકાય નહીં.

અનૈતિક પગલું :

ખર્ચની પ્રાથમિકતા બદલાતા મૂડી ખર્ચને બદલે મહેસૂલી ખર્ચ વધી જાય છે. રાજસ્થાનમાં જૂની પેન્શન યોજના લાગુ કરવાથી પેન્શન અને વેતનનો ખર્ચ વધીને કુલ રાજસ્વના 56% થઈ ગયો છે. આમ રાજ્યની વસ્તીના માત્ર 6% સરકારી અધિકારીઓ પાછળ આટલો વિશાળ ખર્ચ કરવો અનૈતિક છે.

I ફીબીઝ કલ્ચર વધવા પાછળનાં કારણો

પ્રાદેશિક રાજકારણનો પ્રભાવ :

- ભારતમાં તમિલનાડુથી મફત વિતરણ વ્યવસ્થાની શરૂઆત થઈ ત્યાર બાદ વિવિધ રાજકીય અને કેન્દ્રિય પક્ષો દ્વારા મતદારોને આકર્ષવા માટે આ પ્રકારની યોજનાઓ અપનાવવાની પ્રથા વધવા લાગી છે. ખાસ કરીને સ્થાનિક પક્ષો સ્થાનિક લોકોમાં પોતાનું વર્ચસ્વ વધારવા લોકલોભામણી જાહેરાતો કરતા હોય છે.

મજબૂત સત્તાકીય પક્ષનો સામનો કરવા :

- વિવિધ રાજકીય પક્ષો પાસે મજબૂત સત્તાધારી પક્ષનો સામનો કરવા વિકલ્પોના હોય ત્યારે મતદારોને આ પ્રકારની લલચામણી જાહેરાતો આપી પોતાની તરફ આકર્ષવા અપ્રામાણિક પગલાઓ લેવામાં આવતા હોય છે. જેથી ઓછા સમયમાં વધુ પ્રચલિતતા મેળવી શકાય.

મતદારોને આકર્ષવાની સરળ રીત :

- વિવિધ રાજકીય પક્ષો મહત્તમ મતદારોનું ધ્યાન આકર્ષવા અને મત મેળવવા બિનટકાઉ અને બિનવ્યવહારુ જાહેરાતો કરતા હોય છે. ઉદા. મફત વીજળી, પાણી અથવા અન્ય મનોરંજનના સાધનો જે લાંબાગાળે આર્થિક રીતે બિનવ્યવહારુ, બિનટકાઉ અને નુકસાનકારક નિવડે છે.

લોકજાગૃતિનો અભાવ :

- ફીબીઝના લાંબાગાળાના નકારાત્મક પ્રભાવથી અજાણ લોકો આ પ્રકારની યોજનાની સાથે ઝડપથી ગેરમાર્ગે દોરાઈ જતા હોય છે. આ પ્રકારની યોજના પાછળના ખર્ચના નાણાનું ભારણ અંતે તે જ જાહેર જનતા પર આવે છે. પરંતુ ટૂંકાગાળા માટેના મોજશોખ કે મનોરંજન માટે પોતાના કિંમતી મતનું મૂલ્ય સમજવામાં લોકો નિષ્ફળ જવાથી રેવડી પ્રથાને પ્રોત્સાહન મળે છે.

I સુધારા અંગે સૂચિત પગલાઓ

ફીબીઝની આર્થિક અસરોની ઓળખ :

- આ પ્રકારની યોજનાઓ લાંબા ગાળે અર્થતંત્ર, જીવનની ગુણવત્તા અને સામાજિક સંકલન માટે કેટલી ઉપયોગી અને યોગ્ય છે, તેની ઓળખ થવી જોઈએ. રાજકોષીય સંસાધનોનો ઉપયોગ મફતની વસ્તુ વહેંચવાને બદલે નવીનીકરણ અને સામાન્ય સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે થવો જોઈએ.

સબસિડી અને ફીબીઝ વચ્ચે તફાવતની સ્પષ્ટતા :

- આર્થિક દૃષ્ટિએ મફતની યોજનાઓની અસરોને સમજવાની અને તેને કરદાતાના નાણા સાથે જોડવાની જરૂર છે. બંને વચ્ચે તફાવત સ્પષ્ટ કરવો પણ જરૂરી છે, કેમ કે, સબસિડી એ વાજબી અને ખાસ લક્ષ્યાંકિત લાભો છે જે માંગમાંથી ઉદ્ભવે છે.

ન્યાયિક માંગ આધારિત ફીબીઝ :

- સંસાધનોનો વધુ સારો ઉપયોગ સુનિશ્ચિત કરવા માટે રાજ્યોના ખર્ચની મર્યાદા નિર્ધારિત કરવી જોઈએ. દેશની વિકાસ યોજનાઓનું ઘડતર સર્વસમાવેશી ધોરણે થવું જોઈએ.

નાણાંપંચની મહત્વની ભૂમિકા :

- રાજ્યોને ફાળવણી કરતી વખતે રાજ્યોના દેવાને ધ્યાનમાં લેવા માટે નાણાંપંચે માળખું ઘડવું જોઈએ. આ ઉપરાંત રાજ્યોનાં દેવાના આધારે જ તેના અર્થતંત્રના ટકાઉ પણાનો ખ્યાલ સ્પષ્ટ કરવો જોઈએ.

મજબૂત ચૂંટણીપંચ :

- ફીબીઝના નિયમન અને નિયંત્રણ માટે આચારસંહિતા ઘડવી અને તેને લાગુ કરાવવા માટે ચૂંટણીપંચને સત્તાઓ આપવી. આ ઉપરાંત રાજકીય પક્ષો દ્વારા રજૂ કરાતાં મેનિફેસ્ટોનું નિયમન પણ કરવું.

પારદર્શિતા અને જવાબદેહિતામાં વધારો કરવો :

- કોઈપણ યોજનાનો વાસ્તવિક લાભ તેના નિર્ધારિત લક્ષ્ય અને લાભાર્થી સુધી પહોંચે તેની ખાતરી કરવી જોઈએ. દા.ત. ખેતીની લોન માફી માત્ર પાત્રતા ધરાવતા ખેડૂતો સુધી પહોંચે.

FRBM એક્ટમાં સુધારો :

- લોન માફી, મફત વીજળી અને પાણી વગેરે પર ખર્ચ અંગેની મર્યાદા નિર્ધારિત કરવી.

લોકજાગૃતિ લાવવા પ્રયાસ કરવો :

- મફતની યોજનાના હકારાત્મક અને નકારાત્મક પાસાઓ અંગે લોકોમાં જાગૃતિ લાવવી. જેથી રાજકીય પક્ષો કોઈ બિનવ્યવહારુ જાહેરાતો કરતા અટકાય.

- તળિયાના અને જરૂરતમંદ લોકો સુધી વાસ્તવિક લાભ પહોંચાડવા માહિતીનું યોગ્ય પૃથક્કરણ કરી તેના આધારે યોજનાઓ અમલમાં મૂકવી જોઈએ.

સુબ્રમણ્યમ બાલાજી વિરુદ્ધ તામિલનાડુ રાજ્ય (2013) કેસમાં સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયે મફત વસ્તુ વિતરણ પર નિયંત્રણ માટે દિશા નિર્દેશો ઘડવા ચૂંટણીપંચને જણાવ્યું હતું.

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા વિદ્યુત (સુધારા) ખરડો, 2022ને લોકસભામાં પસાર કરવામાં આવ્યો છે. જેના બાદ ખરડા સામે વિરોધ થવાના કિસ્સામાં ખરડાને સંસદની સ્ટેડિંગ કમિટી પાસે ચર્ચા-વિચારણા અર્થે મોકલવામાં આવ્યો છે.

I વિદ્યુત (સુધારા) ખરડાની મુખ્ય બાબતો વિશે

- દેશના વિદ્યુત ક્ષેત્રમાં સુધારા લાવવા અને વિદ્યુત ક્ષેત્રને મજબૂત બનાવવા માટે ભારત સરકારે વર્ષ 2003માં 'વિદ્યુત અધિનિયમ-2003'ના રૂપમાં વિદ્યુત ક્ષેત્રને કાયદાકીયરૂપ આપ્યું હતું. સરકાર વિદ્યુત ક્ષેત્રની પ્રગતિ અને વિકાસ માટે સમયાંતરે વિદ્યુત અધિનિયમમાં સુધારાઓ કરે છે. સરકારનો ઉદ્દેશ્ય વિદ્યુત (સુધારા) ખરડો, 2022ના માધ્યમથી જૂના અધિનિયમમાં નવીનતા અને માળખાકીય પરિવર્તન લાવવાનો છે; જેની જોગવાઈઓ નીચે મુજબ છે :

અનેક DISCOMs (વિતરણ કંપનીઓ) એક વિસ્તારમાં :

- Discom એ કોઈ ચોક્કસ શુલ્કની વસૂલીને પોતાના જ વિસ્તારમાં કાર્યરત અન્ય તમામ વીજ વિતરણ કંપનીઓ (Discoms) ને ભેદભાવ વગર પોતાના નેટવર્કની (Open-Access Network)ની સુવિધા પ્રદાન કરવી.
- કેન્દ્ર સરકાર વિદ્યુત પુરવઠાનું ક્ષેત્ર નક્કી કરવા માટેના માપદંડો નક્કી કરી શકે છે.

વિદ્યુતની પ્રાપ્તિ અને દરો :

- એક વિસ્તારમાં અનેક વિદ્યુત સંચાલનના લાઈસન્સ સાથે કાર્ય કરતી કંપનીઓ વચ્ચે વર્તમાન પાવર પરચેઝ એગ્રીમેન્ટ્સ (PPAs) મુજબ તમામ Discoms પાસેથી ઊર્જા અને સંકળાયેલ ખર્ચની વહેંચણી કરવામાં આવશે.
- અધિક ઊર્જા (Power) જરૂરિયાત માટે Discoms ને અધિક PPA (Power Purchase Agreements) ની જરૂર રહેશે, જેને તેઓ અન્ય Discoms સાથે વહેંચશે નહિ.

ક્રોસ-સબસિડી બેલેન્સિંગ ફંડ :

- રાજ્ય સરકાર ક્રોસ-સબસિડી બેલેન્સિંગ ફંડની સ્થાપના કરશે.
- ક્રોસ-સબસિડી એ એક એવા ઉપભોક્તા શ્રેણીની વ્યવસ્થાનો સંદર્ભ આપે છે, જે અન્ય ગ્રાહક વર્ગના વપરાશને સબસિડી આપે છે.
- ઉ.દા. : કોઈ એક વર્ગ (ઉદ્યોગ વર્ગ) પાસેથી વીજળીના વધારે ભાવ લઈ, બીજા વર્ગને (ખેડૂત વર્ગ) વધારે સબસિડી આપી શકાય. જેને ક્રોસ સબસિડી કહેવાય છે.
- ક્રોસ સબસિડીના આધારરૂપે એક ફંડ તૈયાર કરવામાં આવશે, જેનો ઉપયોગ વિતરણ કંપનીઓની નાણાકીય ખાધને પહોંચી વળવા કરવામાં આવશે.

આંતર-રાજ્ય લાઈસન્સ :

- એક રાજ્ય કરતાં વધારે રાજ્યોમાં વિદ્યુત વિતરણ લાઈસન્સની પરવાનગી કેન્દ્રીય વિદ્યુત નિયામક પંચ (CERC) દ્વારા આપવામાં આવશે.

પેમેન્ટ સુરક્ષા :

- જે વિતરણ કંપનીઓ (Discoms) દ્વારા પર્યાપ્ત પેમેન્ટ સુરક્ષા જમા કરાવવામાં ન આવે તેઓને વીજ સપ્લાય કરવામાં આવશે નહિ.
- પેમેન્ટ સુરક્ષા સંબંધિત નિયમો કેન્દ્ર સરકાર નક્કી કરશે.

નવીનીકરણ ઊર્જા ખરીદીની જવાબદારી (RPO) :

- ડિસ્કોમે નવીનીકરણ ઊર્જા સ્રોત પાસેથી નિશ્ચિત પ્રમાણમાં વિજળી ખરીદવી ફરજિયાત છે તેને RPO કહે છે. આ RPOનું પ્રમાણ રાજ્ય વિદ્યુત નિયામક પંચ (SERC) નક્કી કરે છે. આ પ્રમાણ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિશ્ચિત કરાયેલ ન્યૂનતમ પ્રમાણથી વધુ જ હોવું જોઈએ.
- લઘુતમ RPOની જવાબદારીમાં નિષ્ફળ જવા પર દંડની જોગવાઈ છે; જેમાં 25 પૈસાથી 50 પૈસા પ્રતિ કિલોવોટ દરે દંડ લાગુ પડશે.

કરાર અમલીકરણ :

- ખરડા મુજબ કેન્દ્રીય વિદ્યુત નિયામક પંચ (CERC) અને રાજ્ય વિદ્યુત નિયામક પંચ (SERC) પાસે કરારના પ્રદર્શનને લગતા વિવાદોનો નિર્ણય કરવાની સત્તા હશે.
- આ કરારોમાં વિદ્યુત વેચાણ, ખરીદ, વહન (Transmission)નો સમાવેશ થાય છે.
- CERC અને SERC પાસે દિવાની અદાલતની સત્તાઓ રહેલી છે.

SERC માટે પસંદગી સમિતિ :

- કેન્દ્ર સરકાર SERCમાં સભ્યોની નિમણૂક કરવા માટે પસંદગી સમિતિને નામાંકિત કરશે.

વિદ્યુત પંચની રચના અને APTEL :

- ખરડા હેઠળ SERCમાં સભ્યોની સંખ્યા ત્રણથી વધારી ચાર કરવામાં આવી છે.
- CERC અને SERC બંનેમાં એક સભ્ય કાયદાકીય પૃષ્ઠભૂમિમાંથી હોવો જરૂરી છે.
- Appellate Tribunal For Electricity (APTEL) માં ત્રણ કે વધારે સભ્યોની ભલામણ કેન્દ્ર સરકાર કરશે.

| ખરડા હેઠળ ક્યા સુધારાઓની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે ?

તાજેતરમાં વિદ્યુત (સુધારા) ખરડા, 2022 દ્વારા વિદ્યુત અધિનિયમ, 2003 માં સુધારા કરવામાં આવી રહ્યા છે; જે નીચે મુજબ છે :

- અધિનિયમની કલમ 14 ના સુધારા હેઠળ, કોઈપણ ભેદભાવ વગર Open - Access Network ની પરવાનગી આપવામાં આવશે.
- કલમ 42 હેઠળ ભેદભાવ વગર વીજ વિતરણ નેટવર્ક માટે લાઈસન્સ આપવામાં આવશે.
- કેન્દ્ર સરકાર વિદ્યુત વિતરક કંપનીઓ માટે નિયમો નક્કી કરી શકશે. જે તમામ રાજ્યોને લાગુ પડશે.
- કલમ 166 ના સુધારા હેઠળ પેમેન્ટ સુરક્ષાને વધુ મજબૂત અને માળખાગત બનાવાશે.
- લઘુત્તમ અને મહત્તમ દરની સીમા રાજ્ય વિદ્યુત નિયમક પંચ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવશે, જેથી ઉપભોક્તાઓનું રક્ષણ કરી શકાય અને કંપનીઓની ગેરરીતિને અટકાવી શકાય.
- વીજ સમિતિમાં સભ્યોની સંખ્યામાં બદલાવ કરવામાં આવ્યો, જેથી વીજ સંબંધિત નિર્ણય યોગ્ય રીતે લઈ શકાય.

| ખરડાનો ભારે વિરોધ કેમ થઈ રહ્યો છે ?

સમવાયી માળખા સામે પડકાર :

- બંધારણમાં 'વિદ્યુત' એ સાતમી અનુસૂચિ હેઠળ સહવર્તી યાદીમાં (Concurrent List) સામેલ છે, જેથી વિદ્યુતના વિષય પર કાયદો બનાવવા માટે કેન્દ્ર અને રાજ્ય બંનેની અનુમતિ કે સહકાર જરૂરી છે.
- વિદ્યુત (સુધારા) ખરડાની કેટલીક જોગવાઈઓ બંધારણના મૂળભૂત માળખા સામે પ્રશ્નો ઉભા કરે છે, જેથી અનેક રાજ્યોએ આ સુધારાઓનો વિરોધ કર્યો છે.

ખાનગી કંપનીઓની મનામानी :

- Open-Access Networkની સુવિધા ખરડાના સુધારામાં આપવાની જોગવાઈ છે, જેથી ખાનગી વીજ કંપનીઓની વિદ્યુતક્ષેત્રે પ્રતિસ્પર્ધા વધશે અને જાહેર વીજ વિતરણ કંપનીઓ વચ્ચે નાણાકીય કમીને કારણે પ્રતિસ્પર્ધા ઘટશે. આમ, ખાનગી વીજ કંપનીઓની મનામानी વધી શકશે.

પુરવઠામાં પરિવર્તન :

- ખાનગી કંપનીઓની મનમानी વધવાને કારણે લાભકારી વિદ્યુત સેવાઓ અને ઔદ્યોગિક ગતિવિધિઓ તરફ વધારે ધ્યાન આપવાની બીક રહેલી છે. જે ગરીબ લોકોના અને કલ્યાણકારી વીજ પુરવઠા સામે ખતરો ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

ઉપભોક્તાને નુકસાન :

- યુ. કે. ઓડિટર મુજબ, ઉપભોક્તાઓને વિદ્યુત વિતરક સર્વિસ પ્રોવાઈડર પસંદ કરવાની છૂટથી ઉપભોક્તાને આર્થિક નુકસાન ભોગવવું પડેશે.

સબસિડી બંધ થવાનો ભય :

- વિદ્યુત અધિનિયમમાં સુધારાઓ દ્વારા ખેડૂતો અને ગરીબોને આપવામાં આવી રહેલી વીજ સબસિડીને બંધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવશે, જેથી વીજ પુરવઠો લોકો માટે મોંઘો થશે, તેવો ભય નાગરિકોમાં ફેલાઈ રહ્યો છે. જેથી આ ખરડાનો વિરોધ નાગરિકો દ્વારા કરવામાં આવી રહ્યો છે.
- યુ.કે. માં આવા ખામીયુક્ત મોડલના કારણે ઉપભોક્તાને 2.6 બિલિયન પાઉન્ડનો બોજો ઉઠાવવો પડ્યો છે.
- ખાનગી વીજ કંપનીઓ પડી ભાગવાના કારણે સૌથી વધારે નુકસાન ઉપભોક્તાને ભોગવવું પડે છે.

ઓપરેશનલ સમસ્યા :

- વિદ્યુત ક્ષેત્રમાં 80% જેટલો ખર્ચ ઊર્જાની ખરીદી પાછળ થાય છે. આમ, એક ક્ષેત્રમાં અનેક વિદ્યુત વિતરક કંપનીઓ માટે ખર્ચ સમાન જ રહેશે.
- જે અનેક ઓપરેશન સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન કરશે, ઉપરાંત વધારે Discoms હોવાથી વિદ્યુત કિંમતમાં કઈ ખાસ ફર્ક નહીં પડે.

જાહેર Discoms ને અસર :

- ખાનગી કંપનીઓની પ્રતિસ્પર્ધા વધવાથી જાહેર Discomsની આવક પર અસર થવાની સંભાવના છે. જેથી જાહેર Discomsનું આધુનિકીકરણ ધીમું બનશે અને તેની અસર વિદ્યુત ક્ષેત્રના વિકાસ પર પડી શકે છે.

| ખરડા પાછળ સરકારની તર્કસંગતતા

કેન્દ્ર સરકાર કોઈ રાજ્યના વિદ્યુત ક્ષેત્ર પર પોતાનું આધિપત્ય સ્થાપિત કરવા માંગતી નથી, પરંતુ વિદ્યુત વિતરણ ક્ષેત્ર (DISCOMs), નાણાકીય સબસિડી વગેરેને નિયંત્રિત કરવા માંગે છે.

દેશમાં પહેલાથી જ એક ક્ષેત્રમાં અનેક વિતરણ કંપનીઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે, આ ખરડો માત્ર આ પ્રક્રિયાને વધારે સરળ અને કાર્યક્ષમ બનાવે છે.

આ ખરડાના માધ્યમથી સરકારનો ખેડૂતો અને ગરીબોને અપાતી વીજ સબસિડીને સમાપ્ત કરવાનો કોઈ ઉદ્દેશ્ય નથી.

ખરડાને તૈયાર કરવામાં કેન્દ્ર સરકારે દરેક રાજ્યના સહભાગીદારો, ખાનગી ક્ષેત્રના ભાગીદારો અને રાજ્યોના કૃષિ વિભાગો સાથે પૂર્ણ ચર્ચા વિચારણા કરી છે, જેથી બંધારણની જોગવાઈઓનું હનન ન થાય.

ખરડા હેઠળ કોસ સબસિડી બેલેન્સિંગ ફંડને જાળવવાની જોગવાઈ છે, જેથી ખેડૂતો, જરૂરિયાતમંદો અને ગરીબોને સસ્તી વીજળી પૂરી પાડી શકાય.

પેરિસ સંધિ અને ગ્લોસગો સંધિને સમર્થન આપવા માટે ખરડામાં નવીનીકરણ ઊર્જા ખરીદીની જવાબદારી (RPOs) માટે વિશેષ ઇન્ડિય જોગવાઈ કરી છે, જેથી ભારત વર્ષ 2030 સુધી પોતાની ઊર્જા જરૂરિયાતના 50% અક્ષય ઊર્જાના સ્ત્રોતમાંથી મેળવી શકે.

કેન્દ્ર સરકાર વિદ્યુત વિતરક ક્ષેત્રમાં વધારે ખાનગી કંપનીઓ આવકારી પ્રતિસ્પર્ધા વધારશે.

ખરડા હેઠળના સુધારાઓ ઊર્જા ઉત્પાદન કંપનીઓથી વિદ્યુત વિતરણ કંપની (DIS-COMs) વચ્ચે થતા નાણાકીય વ્યવહારોની સમસ્યાના મુદ્દાઓને ઉકેલવામાં મદદ કરશે.

આગળનાં પગલાં

- વિદ્યુત વિષયએ બંધારણની સાતમી અનુસૂચિ હેઠળ સમવર્તી યાદીમાં આવે છે, જેથી કેન્દ્ર-રાજ્યોના સહકારિક નિર્ણયની જરૂરિયાત રહે છે. આમ ખરડામાં રાજ્યોના સહભાગીદારોની સલાહ મેળવવી જોઈએ.
- ખરડામાં વીજ સબસિડી વિષે જે ગૂંચવણ ઊભી થઈ રહી છે, તેનું નિવારણ યોગ્ય પદ્ધતિ દ્વારા લાવવું, જેથી ખેડૂતો અને ગરીબો ખરડાનો વિરોધ ન કરે અને ખરડાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય સમજી શકે.
- ખાનગી ક્ષેત્રના નિયમન માટે યોગ્ય માળખું તૈયાર કરવું જોઈએ, જેથી ખાનગી ક્ષેત્રની વધતી મનમાનીને અટકાવી શકાય.
- ઉપભોક્તાને ગુણવત્તાયુક્ત અને કાયમી વીજ પુરવઠો મળી રહે તેવી પદ્ધતિનો અમલ ખરડા હેઠળ કરવો. જેથી સસ્તા દરે વીજ પુરવઠો ઉપભોક્તા સુધી પહોંચાડવા અને વીજ વિકાસ કરવા મદદરૂપ થઈ શકે.

વિદ્યુત (સુધારા) ખરડા, 2022ને સર્વના કલ્યાણમાં લાગુ કરવા માટે સ્ટેન્ડિંગ કમિટી પાસે ચર્ચા-વિચારણા કરવા મોકલવામાં આવ્યો છે. તમામ સહભાગીદારોના સૂચનો મેળવી ખરડામાં રહેલી ત્રુટિને દૂર કરી જોઈએ. તેના બાદ વિદ્યુત અધિનિયમને લોકાભિમુખ દિશામાં લાગુ કરી શકાય. જે દેશના સ્વદૃષ્ટાંત મિશન 'આત્મનિર્ભર ભારતમાં' મદદરૂપ થશે.

વ્યક્તિગત ડેટા પ્રોટેક્શન બિલ, 2019 (Personal Data Protection Bill, 2019)

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં કેન્દ્રીય ઈલેક્ટ્રોનિક અને ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી (MeitY) મંત્રીશ્રી દ્વારા ત્રણ વર્ષથી સંસદમાં અનિર્ણિત 'વ્યક્તિગત ડેટા પ્રોટેક્શન બિલ-2019'ને પડતું મૂકવાની જાહેરાત કરવામાં આવી.

વ્યક્તિગત ડેટા પ્રોટેક્શન બિલને રદ કરવા પાછળનો તર્ક

- વ્યક્તિગત ડેટા પ્રોટેક્શન બિલને સંસદમાં લાવવા પાછળનું કારણ દેશમાં લોકોના સંવેદનશીલ ડેટા અને મહત્વના ડેટાને રક્ષણ આપવાનું હતું. ડેટા પ્રોટેક્શન બિલ પર સંસદની સંયુક્ત સંસદીય સમિતિ (Joint Parliamentary Committee) દ્વારા ખૂબ ગહન રીતે અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો.
- સંયુક્ત સંસદીય સમિતિએ બે વર્ષના ઊંડાણપૂર્વકના અભ્યાસ બાદ 16 ડિસેમ્બર, 2021 ના રોજ સંસદમાં પોતાનો અહેવાલ રજૂ કર્યો.
- સંસદમાં કેન્દ્રીય ઈલેક્ટ્રોનિક અને ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી મંત્રીશ્રી દ્વારા જણાવ્યા મુજબ, ડેટા પ્રોટેક્શન બિલ, 2019 માં વ્યાપક કાનૂની માળખા (Comprehensive Legal Framework) નો અભાવ હોવાને કારણે તેને રદ કરવામાં આવ્યું છે. હવે આગામી સમયમાં વ્યાપક કાનૂની માળખા સાથે નવું બિલ સંસદમાં રજૂ કરવામાં આવશે.
- વ્યાપક કાનૂની માળખું એટલે શું? - એવું કાનૂની માળખું જેમાં કોઈ એક (Solo) ક્ષેત્ર ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાને બદલે તમામ ક્ષેત્રો/વ્યાપક રીતે ક્ષેત્રો કાનૂની માળખામાં જોડવા જોઈએ.
- પ્રવર્તમાન વ્યક્તિગત ડેટા પ્રોટેક્શન બિલ, 2019 માત્ર વ્યક્તિગત ડેટા/માહિતીની સુરક્ષા આપતું હતું. ઉપરાંત ભારતમાં 'ઈન્ડિયન ટેલિગ્રામ એક્ટ, 1885' અને 'IT એક્ટ, 2000' પણ જૂના થયા. જેથી સંસદીય સંયુક્ત સમિતિ દ્વારા આ દિશામાં પણ કાર્ય કરવાની ભલામણ અપાઈ હતી.
- હવે નવા વ્યાપક કાનૂની માળખા હેઠળના ડેટા પ્રોટેક્શન બિલમાં IT, ટેલિકોમ, ડેટા વગેરેને સંકલિત રીતે પ્રાધાન્ય આપવામાં આવશે.

પ્રવર્તમાન વ્યક્તિગત ડેટા પ્રોટેક્શન બિલ, 2019ની જોગવાઈઓ

વ્યક્તિગત ડેટા :

- (વ્યક્તિની ઓળખ આપી શકે તેવા ડેટા) બિલમાં વિભિન્ન વ્યક્તિગત ડેટાની વાત કરવામાં આવી હતી, જે નીચે મુજબ છે.

સંવેદનશીલ (Sensitive) વ્યક્તિગત ડેટા :

- નાણાકીય, આરોગ્ય, શારીરિક, બાયોમેટ્રિક, જેનેટિક્સ, જાતિ, ધર્મ, ટ્રાન્સજેન્ડર.

મહત્વના (Critical) વ્યક્તિગત ડેટા :

- લશ્કરી અથવા રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા સાથે સંકળાયેલા ડેટા.

સામાન્ય વ્યક્તિગત ડેટા :

- નામ, સરનામું, જન્મસ્થળ, જાતિ, E-mail, કાર્યો, CV.

ડેટા જાળવનારની જવાબદારી (Obligations of Data Fiduciary) :

- કાનૂની પ્રક્રિયા હેઠળ વ્યક્તિગત ડેટાને જાળવવા ડેટા જાળવવામાં પારદર્શિતા અને જવાબદેહી રાખવી.

ડેટા પ્રોટેક્શન ઓથોરિટી :

- વ્યક્તિગત ડેટાનો દુરુપયોગ અટકાવવા અને ડેટાના રક્ષણ માટે,

ભારતની બહાર ડેટાનું હસ્તાંતરણ (Data Transfer) :

- સંવેદનશીલ ડેટા દેશની બહાર વ્યક્તિગત પરવાનગી અને અન્ય શરતો બાદ જ લઈ જવાય, પણ તેનો ભારતમાં પણ સંગ્રહ કરવો પડશે.
- મહત્વના વ્યક્તિગત ડેટાને દેશની બહાર મોકલવામાં આવશે નહીં.

વ્યક્તિગત અધિકારો :

- બિલ હેઠળ અમુક વ્યક્તિગત અધિકારો નક્કી કરાય છે.
- વ્યક્તિગત ડેટા પર પ્રક્રિયા કરવામાં આવી કે નહીં તેની પુષ્ટિ કરવી.
- અચોક્કસ, અધુરા અને જૂના વ્યક્તિગત ડેટામાં સુધારાની માંગ.
- વ્યક્તિગત ડેટાને લાંબા સમય સુધી ઉપયોગ વગર સંગ્રહિત કરેલ હોય તેને હટાવવાની ભલામણ કરી શકાય.

છૂટછાટ (Exemptions) :

- કેન્દ્ર સરકાર બિલની કોઈપણ જોગવાઈમાંથી તેની સંસ્થાઓને છૂટછાટ આપી શકે છે. રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા, તપાસ, અટકાયત માટે વ્યક્તિગત ડેટાનો ઉપયોગ કરી શકશે.

ભારતમાં ડેટા સુરક્ષાની જરૂરિયાત કેમ છે?

ગોપનીયતાનું રક્ષણ (Protection of Privacy) :

- વર્તમાનમાં દેશના 69.2 કરોડ લોકો ઇન્ટરનેટનો ઉપયોગ કરે છે, જેમાં 35 કરોડ લોકો ગ્રામીણ વિસ્તાર અને 34 કરોડ લોકો શહેરી વિસ્તારમાં ઇન્ટરનેટથી જોડાયેલા છે.
- જેથી ભારતના ઘણા બધા લોકોના વ્યક્તિગત ડેટાનું રક્ષણ જરૂરી છે.
- વર્ષ 2017માં સુપ્રીમ કોર્ટના કે.એસ.પુટ્ટસ્વામી (K.S.Puttuswamy) કેસ ચુકાદામાં 'ગોપનીયતાને મૂળભૂત' (અનુચ્છેદ 21) હક કહેવામાં આવ્યો છે. જેથી વ્યક્તિગત ડેટાનું રક્ષણ એ દરેક નાગરિક માટે જરૂરી છે.

આર્થિક નુકસાન :

- IBM (International Business Machines) ના રિપોર્ટ મુજબ ભારતમાં ડેટા ચોરીને કારણે મોટું આર્થિક નુકસાન વેઠવું પડે છે. જેમાં સંવેદનશીલ અને ગંભીર ડેટાની ચોરીથી નાણાકીય ફોડ અને ઓનલાઈન લૂંટ આચરવામાં આવે છે.

Data is the New Oil :

- આજના આધુનિક જમાનામાં ડેટા ઘણો મૂલ્યવાન છે. ડેટાનો ઉપયોગ વહીવટ, આરોગ્ય, નીતિઓ, ઉદ્યોગ, ચૂંટણી વગેરે જેવા આધારભૂત ક્ષેત્રોમાં થાય છે. જેથી ડેટાની સુરક્ષા અતિ આવશ્યક છે.

સાયબર ગુનાઓમાં વૃદ્ધિ :

- IBM ના રિપોર્ટ મુજબ 51% થી વધારે ડેટા ચોરીના બનાવો અદ્યતન સાયબર ગુનાઓના માધ્યમથી કરવામાં આવે છે. સાયબર ગુનાઓના માધ્યમથી આરોગ્ય, નાણાકીય, સોશિયલ મીડિયા વગેરેના ડેટાની ચોરી કરી તેનો પ્રતિકૂળ રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. વિવિધ માલવેર, સ્પાયવેર, ટ્રોજનવેર વગેરેના માધ્યમથી મોટા પ્રમાણમાં વ્યક્તિગત ડેટા સાથે ચેડા કરવામાં આવે છે.

વિવિધ એજન્સીઓ દ્વારા કરાતી તપાસો :

- ફેસબુક-કેમ્બ્રિજ એનાલિટિકા ડેટા કૌભાંડ-2018 થી પારદર્શી ચૂંટણી પદ્ધતિને અસર કરવામાં ડેટાનું મૂલ્ય સમજાયું. જેથી ડેટા સુરક્ષા દરેક દેશ માટે આવશ્યક છે.
- ભારતમાં પેગાસસ (Pegasus) સ્પાયવેર દ્વારા ઘણી મોટી હસ્તિઓના ડેટાની ચોરી કરાઈ હતી. આવા બનાવો રોકવા માટે ડેટા સુરક્ષા અતિ આવશ્યક છે.

ભારતમાં ડેટા સુરક્ષાની સફર

- ઈન્ટરનેટના યુગમાં જ્યારે કરોડો લોકો ઓનલાઈન માધ્યમથી જોડાયેલા હોય છે ત્યારે ડેટાની સુરક્ષા ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ. ભારતમાં ડેટાની સુરક્ષા માટે IT અધિનિયમ-2000 છે, પરંતુ 22 વર્ષ બાદ ડેટા સુરક્ષાના સમીકરણોમાં ઘણો બદલાવ આવ્યો છે. ભારતમાં ડેટા સુરક્ષાની સફર નીચે મુજબ છે :

1

વર્ષ 2011

પ્રથમવાર ડેટા પ્રોટેક્શન માટે મુસદ્દો (Draft) તૈયાર કરાયો. જેમાં કર્મચારી, જાહેર ફરિયાદ અને પેન્શન મંત્રાલયનો સહકાર હતો.

2

વર્ષ 2012

એ.પી. શાહ (A.P. Shah)ની અધ્યક્ષતામાં સમિતિનું ગઠન, જેણે દેશમાં વ્યાપક ગોપનીયતાના અધિકારની ભલામણ કરી હતી.

3

વર્ષ 2017

સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા કે.એસ.પુટ્ટસ્વામી કેસમાં ગોપનીયતા (Privacy)ને મૂળભૂત હક તરીકે દરજ્જો આપવામાં આવ્યો. કેન્દ્ર સરકારે 'બી.એન. શ્રીકૃષ્ણા' સમિતિનું ગઠન કર્યું. જે દેશમાં ડેટા પ્રોટેક્શન માટે કડક પગલાં લેવા માટે ભલામણો કરે.

4

વર્ષ 2018

બી.એન.શ્રીકૃષ્ણા સમિતિનો અહેવાલ અનુસાર ઇલેક્ટ્રોનિક અને IT મંત્રાલય દ્વારા સંસદમાં 'વ્યક્તિગત ડેટા સુરક્ષા બિલ' લાવવાની પ્રતિબદ્ધતા.

5

વર્ષ 2019

'વ્યક્તિગત ડેટા સુરક્ષા બિલ' સંસદમાં રજૂ કરાયું. ત્યારબાદ સંયુક્ત સંસદીય સમિતિ (JPC)ને બિલ ઊંડાણપૂર્વક ચર્ચા માટે અપાયું.

6

વર્ષ 2021

JPC એ ડિસેમ્બરમાં પોતાનો રિપોર્ટ સંસદમાં જમા કરાવવાયો.

7

વર્ષ 2022

વ્યક્તિગત ડેટા સુરક્ષા બિલને ઇલેક્ટ્રોનિક અને IT મંત્રી દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યું, જેના બદલામાં 'વ્યાપક કાનૂની માળખાંરૂપે' નવું બિલ સંસદમાં રજૂ કરવામાં આવશે.

ભારતમાં એક દશકથી ડેટા સુરક્ષા માટે મજબૂત કાનૂન લાવવાની પ્રક્રિયા ચાલુ છે. જેને આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણો અને વર્તમાન જરૂરિયાતોના આધારે તૈયાર કરવા માટે સરકાર પ્રતિબદ્ધ છે.

ડેટાનું મહત્વ :

- આધુનિક અને ઈન્ટરનેટ યુગમાં દર એક સેકન્ડે લાખો બાઈટના ડેટાનું સર્જન થાય છે. આ ડેટામાં સંવેદનશીલ (Sensitive) ડેટા અને મહત્વ (Critical)ના ડેટા હોય છે.
- ઘણા નિષ્ણાતો મુજબ ડેટાનું મહત્વ એટલું વધારે છે કે, આગામી વિશ્વયુદ્ધ ડેટાના જોર પર થશે. જેમાં જે દેશ પાસે વધારે મજબૂત ડેટા સુરક્ષા અને ડેટા એકત્રિત શક્તિઓ હશે તેનું પલડું ભારે હશે. આજે ડેટાનો ઉપયોગ અર્થતંત્રના દરેક ક્ષેત્ર કૃષિ, આરોગ્ય, સ્ટાર્ટઅપ, ઉદ્યોગ-ધંધા, સેવાઓ વગેરેમાં થાય છે. ઉપરાંત, ચૂંટણીલક્ષી ડેટાનું મહત્વ રાજકારણમાં વધતું જાય છે. વહીવટમાં જન્મ, મરણ, પ્રજનન દર, માતૃમૃત્યુ અને બાળમૃત્યુ દરના ડેટા મુજબ અગામી સમયમાં વિવિધ નિર્ણયો લેવામાં આવે છે.
- ડેટાની મદદથી આપણે માહિતી આધારિત નિર્ણયો, ઓપરેશનલ કાર્યક્ષમતા, જીવન ધોરણ સુધારવું, જાહેરાતોનું નિયમન, આયોજિત વિકાસ વગેરે કરી શકીએ છીએ.

ડેટા સુરક્ષા સામે પડકારો

યોગ્ય આંતરમાળખાની કમી :

ડેટા સુરક્ષા માટેની અદ્યતન સંગ્રહિત ક્ષમતા, સ્થાનિક ડેટા સ્ટોરેજનો અભાવ, ડેટા સુરક્ષા માટે તકનીકી આંતરમાળખાની કમી.

વિદેશી કંપનીઓ :

ગૂગલ, મેટા (પહેલાં facebook), IBM (International Business Machines) જેવી વિદેશી કંપનીઓ ભારતના ડેટાને વિદેશમાં સંગ્રહિત કરે છે. જેથી ભારતીય ડેટા સુરક્ષા સામે પ્રશ્નો ઊભા થાય છે.

ડેટા સુરક્ષા ફેમવર્કની કમી :

ભારતમાં ઘણા મોટા પ્રમાણમાં વિવિધ ખાનગી ક્ષેત્રો કામ કરી રહ્યા હોવાથી દરેક ક્ષેત્ર માટે સમાન (Uniform) ડેટા સુરક્ષા ફેમવર્કની કમી.

જાગૃતિની અછત :

દેશમાં મોટી સંખ્યામાં ઈન્ટરનેટ યુઝર્સ અને સોશિયલ મિડિયા યુઝર્સ છે. તેમ છતાં, હજુ પણ ડેટા સુરક્ષા માટે પૂરતી જાગૃતિ પ્રસરી નથી.

ડેટા ચોરીની શોધ મુશ્કેલ :

વ્યક્તિગત ગોપનીયતા સાથે ચેડા કરનારા અને સાયબર ગુનાઓ આચરનાર લોકોને શોધવા મુશ્કેલ રહે છે. જેમાં મોટી તકનીકી સુવિધાઓની જરૂર પડે છે.

ડેટા સુરક્ષા સામે પગલાં

મજબૂત ડેટા સુરક્ષા ફ્રેમવર્ક :

- દેશમાં વ્યક્તિગત ડેટા સુરક્ષા કાનૂનને ઝડપી લાગુ કરવો જોઈએ. જેમાં તમામ ક્ષેત્રોને આવરી લઈ વ્યાપક રીતે ડેટા સુરક્ષા કાનૂનને દેશમાં લાગુ કરવો જોઈએ. અનુચ્છેદ 21 હેઠળ ગોપનીયતાના અધિકાર અને રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા વચ્ચે સંતુલન સાધવું જોઈએ.

તકનીકી નવાચારને પ્રોત્સાહન :

- તકનીકી નવાચારના માધ્યમથી ડેટા સુરક્ષામાં વધારો કરવો. ટેકનોલોજીના ઉપયોગથી ડેટાને વ્યક્તિની પરવાનગી વગર ઉપયોગ ન કરી શકાય તેવી સુવિધા વિકસાવી યુઝર નિયંત્રિત ડેટામાં વધારો કરવો.

ડેટા સંગ્રહ માટે માર્ગદર્શિકા :

- જરૂરિયાત કરતાં વધારે ડેટા એકત્રિત ન કરવા, તે ડેટાનો સંગ્રહ લાંબા સમય સુધી કરવાનો થાય તો વ્યક્તિગત ડેટા માટે વ્યક્તિની અનુમતિ લેવી. બિન-ઉપયોગી ડેટાને દૂર કરવો. યુઝર્સને ડેટા હટાવવાનો (Right to be Forgotten) અધિકાર આપવો.

ડેટા સશક્તિકરણ :

- લોકોમાં ડેટા સુરક્ષા અને ડેટા નિયંત્રણ માટે ડેટા સશક્તિકરણમાં વધારો કરવો. લોકોમાં તેમના ડેટાના ઉપયોગ વિષેની જાગૃતિ ફેલાવવી, જેથી ડેટા સુરક્ષાને મજબૂત કરી શકાય.

ન્યૂનતમ ડેટા ક્ષતિ (Minimal Data Breach) :

- ડેટા ક્ષતિને અટકાવવા તકનીકી અને પ્રશાસનિક પગલાં મજબૂત બનાવવા. ડેટા સંગ્રહ માટે માળખાકીય સુવિધા વિકસાવવી.

આત્મનિર્ભરતામાં વધારો :

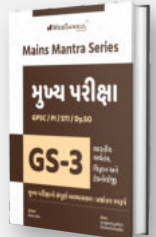
- સંવેદનશીલ અને ગંભીર ડેટાના સંગ્રહ માટે સ્થાનિક સંગ્રહ ક્ષમતા વિકસાવવી જોઈએ. વિદેશી કંપનીઓને ભારતીય ડેટાનો સંગ્રહ ભારતમાં કરવા માટે ફરજ પાડવી જોઈએ.

સાયબર સુરક્ષામાં વધારો કરવો :

- પ્રશાસનિક અને તકનીકી પગલાં દ્વારા વધી રહેલા સાયબર ગુનાને અટકાવવા જોઈએ. જેથી ડેટા ક્ષતિ (Data Breach)ને અટકાવી શકાય.

આમ, 'વ્યક્તિગત ડેટા સુરક્ષા કાનૂન' એ વર્તમાન સમયની બહુ મોટી જરૂરિયાત છે. ઈલેક્ટ્રોનિક અને IT મંત્રાલય દ્વારા ડેટા સુરક્ષા માટે દેશમાં કાનૂન લાવવા પ્રતિબદ્ધતા દાખવવી જોઈએ. જે ભારતને ભવિષ્યમાં 'ડેટા-ઇકોનોમી' બનાવવામાં મદદ કરશે.

આમ, 'વ્યક્તિગત ડેટા સુરક્ષા કાનૂન' એ વર્તમાન સમયની બહુ મોટી જરૂરિયાત છે. ઈલેક્ટ્રોનિક અને IT મંત્રાલય દ્વારા ડેટા સુરક્ષા માટે દેશમાં કાનૂન લાવવા પ્રતિબદ્ધતા દાખવવી જોઈએ. જે ભારતને ભવિષ્યમાં 'ડેટા-ઇકોનોમી' બનાવવામાં મદદ કરશે.

GPSC દ્વારા લેવાતી
વર્ગ 1 & 2ની મુખ્ય
પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમ
મુજબ તૈયાર કરેલ
પુસ્તકો

77779
91348

ગુજરાતની ડ્રોન નીતિ

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં ગુજરાત સરકાર દ્વારા ગુજરાતને વાઈબ્રન્ટ ડ્રોન ઇકોસિસ્ટમ બનાવવા માટે નવી ગુજરાત ડ્રોન પ્રમોશન એન્ડ યુસેઝ પોલિસી (Gujarat Drone Promotion & Usage Policy)ની જાહેરાત કરવામાં આવી છે.

I ડ્રોન નીતિની મુખ્ય બાબતો

- ગુજરાત સરકારે રાજ્યમાં ડ્રોન ઇકોસિસ્ટમમાં વધુ મજબૂતાઈ આપવા અને રાજ્યમાં ડ્રોન ક્ષેત્રનો વધુ વિકાસ કરવા માટે નવી ડ્રોન નીતિ બહાર પાડી છે.

Vision

- રાજ્યમાં વિવિધ સેવાઓની ડિલિવરી અને કાર્યક્ષમતા વધારવા માટે ડ્રોનના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન આપીને ઉત્પાદન અને નવીનતા સહિત વાઈબ્રન્ટ ડ્રોન ઇકોસિસ્ટમનું નિર્માણ કરવું.

નીતિનો સમયગાળો

- નીતિના દસ્તાવેજના રજૂ થયાના પાંચ વર્ષ સુધીના સમયગાળા માટે નીતિ કાર્યરત રહેશે.

લક્ષ્યો (Goals)

- ગુજરાત સરકારના વિવિધ વિભાગો અને સંસ્થાઓ ભિન્ન સેવાઓના લાભોને લાભાર્થીઓ સુધી પહોંચાડવા માટે ડ્રોનના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન આપશે.
- રાજ્યમાં ડ્રોન સેવા ક્ષેત્રમાં 25000 જેટલી પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રોજગારીની તકો ઉત્પન્ન કરવી.
- રાજ્યમાં ડ્રોન સેવા ક્ષેત્રમાં વિકાસ, સંચાલન અને જાળવણી માટે રોકાણને આકર્ષવું.

વ્યૂહરચના (Strategy)

- ગુજરાત સરકારના વિભિન્ન વિભાગો તેમજ PSUs સંસ્થાઓમાં વ્યાપારિક ડ્રોન ઉપયોગને પ્રોત્સાહન આપવામાં સરકાર ઉદ્દીપક (Catalyst)ની ભૂમિકા ભજવશે.
- ભૌગોલિક પછાત વિસ્તાર અને છેવાડાના પ્રદેશોમાં ડ્રોન સેવાનો વિસ્તાર કરવા નવીન પગલાં હાથ ધરવાં, જેમાં જાહેર-ખાનગી ક્ષેત્રનો સહયોગ જરૂરી છે.
- ડ્રોનનો રાજ્યવ્યાપી ઉપયોગ વધારવા માટે અનુસંધાન (R&D), નવીનતા, નિર્માણ, ટેસ્ટિંગ, ટ્રેનિંગ અને સુરક્ષા નિયંત્રણોમાં ખાનગી અને જાહેર રોકાણને વધારવું જોઈએ.
- ડ્રોન ક્ષેત્રમાં કૌશલ્યવાન માનવબળ પૂરું પાડવા માટે ટ્રેનિંગ માટેના આંતરમાળખાને પ્રોત્સાહિત કરવું.
- ગુજરાત સરકારની નીતિઓ, યોજનાઓ અને કાર્યક્રમો હેઠળ ડ્રોન સ્ટાર્ટઅપ અને ડ્રોન નિર્માતાઓને પ્રોત્સાહન આપવું.
- પ્રતિબંધિત ઝોન (No-Fly Zone), અટકાયત ઝોન (પૂર્વ-મંજૂરી બાદ ડ્રોન ઉડાન) અને ખુલ્લા ઝોન (Free Fly Zone)માં ડ્રોનની ઉડાનને વર્ગીકૃત કરવી, જેથી ડ્રોન સાથે સંકળાયેલા ખતરાઓને ઘટાડી શકાય. ઉપરાંત ડ્રોન ટ્રાફિક પોલીસ (Drone Traffic Police)ની નિયુક્તિ પણ કરવી.

અમલીકરણ

અધિક મુખ્યસચિવની(ગૃહ વિભાગ) અધ્યક્ષતામાં બનેલી 8 વરિષ્ઠ સચિવોની સશક્ત સમિતિ દ્વારા નીતિનું અમલીકરણ કરાશે.

રાજ્ય સરકારના વિવિધ વિભાગો, બોર્ડ / સંસ્થાઓ અને PSU સંસ્થાઓ ડ્રોનના ઉપયોગને તેમના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રોમાં પ્રોત્સાહિત કરશે.

ડ્રોનનું વર્ગીકરણ (Classification Of Drones)

- ભારત સરકારના નાગરિક ઉડ્ડયન મંત્રાલય હેઠળ ડાયરેક્ટોરેટ જનરલ ઓફ સિવિલ એવિએશન (DGCA) દ્વારા ડ્રોનનું નીચે મુજબ વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે :
- નેનો ડ્રોન (Nano Drone) :**
 - 250 ગ્રામથી ઓછા કે સમાંતર વજન ધરાવતા ડ્રોન.
- માઈક્રો ડ્રોન (Micro Drone) :**
 - 250 ગ્રામથી વધારે પરંતુ 2 કિ.ગ્રા.થી ઓછું વજન.
- સ્મોલ ડ્રોન (Small Drone) :**
 - 2 કિ.ગ્રા થી વધારે પરંતુ 25 કિ.ગ્રા.થી ઓછું વજન.
- મીડિયમ ડ્રોન (Medium Drone) :**
 - 25 કિ.ગ્રા.થી વધારે વજન પરંતુ 150 કિ.ગ્રા.થી ઓછું વજન ધરાવતા ડ્રોન.
- લાર્જ ડ્રોન (Large Drone) :**
 - 150 કિ.ગ્રા.થી વધારે વજન ધરાવતા ડ્રોન.

ક્રમાંક	વિભાગ	ઉપયોગ
1	ગૃહ વિભાગ	ભીડ નિયંત્રણ VVIP સુરક્ષા સીમા અને તટીય સુરક્ષા આપદા પ્રબંધન તપાસ કામગીરી ટ્રાફિક મેનેજમેન્ટ
2	કૃષિ, ખેડૂત કલ્યાણ અને સહકાર વિભાગ	કૃષિ જંતુ પર દવાનો છંટકાવ ખાતરોનો બહેતર ઉપયોગ બીજનું વાવેતર કૃષિ લાયક જમીનનું મૂલ્યાંકન જમીન ઘોવાણનું મૂલ્યાંકન
3	ઉદ્યોગ અને ખનન વિભાગ	ગૈર-કાનૂની ખનનની પ્રવૃત્તિઓ પર નજર રાખવા, ખનન વિસ્તારોનું સર્વેલેન્સ મિનરલ બ્લોક અને લીઝોનો સર્વે
4	ઊર્જા અને પેટ્રોકેમિકલ વિભાગ	તેલ અને નેચરલ ગેસની પાઈપલાઈન પર નજર રાખવા વીજ જોડાણ પર નજર રાખવા માટે ઓનશોર અને ઓફશોર તેલ મિલકતોની સુરક્ષા.
5	કામદાર, કૌશલ્ય વિકાસ અને રોજગાર વિભાગ	પાયલોટ અને ડ્રોન વપરાશકર્તાની ટ્રેનિંગ
6	આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ	આરોગ્ય ઉપકરણોને સરળતાથી પહોંચાડવા અને છેવાડાના વિસ્તાર સુધી પહોંચાડવા રક્ત દૂરના વિસ્તારોમાં પહોંચાડવા
7	ગુજરાત રાજ્ય આપત્તિ વ્યવસ્થાપન ઓથોરિટી	બચાવ અને રાહત કાર્યોમાં મદદરૂપ
8	શહેરી વિકાસ વિભાગ	સ્વચ્છ સર્વેક્ષણ શહેરી જમીનનું યોગ્ય વ્યવસ્થાપન
9	સિંચાઈ વિભાગ	સિંચાઈ કેનાલો અને જળાશયોનું મોનિટરિંગ કરવા માટે
10	વન વિભાગ	સિંહની વસ્તીગણતરી વન્યજીવોને ટ્રેક કરવા વનોનું મેપિંગ અને મોનિટરિંગ કરવા પ્રાણીઓના શિકારને અટકાવવા ચેપગ્રસ્ત પ્રાણીઓ પર દવાના છંટકાવ માટે
11	ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ	પ્રદૂષણ માપન માટે
12	મહેસૂલ વિભાગ	જમીનના સર્વેની માપણી સરળ કરવા ઘરોની માપણી (સ્વામિત્વ યોજના)
13	માર્ગ અને મકાન વિભાગ	ચાલુ પ્રોજેક્ટો પર નજર રાખવા રિપેર કામકાજનો અંદાજ લગાવવા

નિયંત્રણ (Regulation)

નેનો ડ્રોનના કિસ્સાઓમાં 'ડ્રોન નિયમ-2021' હેઠળ કોઈપણ નિયંત્રણની જરૂરિયાત નથી.

ડિજિટલ સ્કાય પ્લેટફોર્મ હેઠળ રજિસ્ટ્રેશન કરાવી Unique Identification Number (UIN) મેળવવો જરૂરી છે.

ડ્રોન નિર્માતા, પાઈલોટ, કો-પાઈલોટ વગેરેને 'ડિજિટલ સ્કાય પ્લેટફોર્મ (Digital Sky Platform) હેઠળ રજિસ્ટ્રેશન કરાવવું ફરજિયાત છે.

ડ્રોન પ્રતિબંધ ઝોન (No Fly Zone)માં ડ્રોન ઉડાવી ન શકાય જ્યારે ડ્રોન અટકાયત ઝોનમાં સરકારની પૂર્વ પરવાનગી વગર ડ્રોન ઉડાવી ન શકાય.

ડ્રોન શું છે?

- ડ્રોન જેને અન્ય શબ્દોમાં માનવરહિત હવાઈ વાહન (Unmanned aerial Vehicle) કહેવાય છે. ડ્રોન એ કોઈપણ માનવ પાઈલોટ, ક્રૂ અથવા મુસાફર વગરનું વિમાન છે.
- નાગરિક ઉડ્ડયન મંત્રાલયે એરક્રાફ્ટ અધિનિયમ, 1934 હેઠળ ડ્રોન નિયમો, 2021 નિર્દિષ્ટ કર્યાં. તેમજ 'ડિજિટલ સ્કાય પોર્ટલ' હેઠળ સરળ ડ્રોન રજિસ્ટ્રેશન કરવા માટેની પ્રક્રિયા શરૂ કરવામાં આવી છે.
- UAV એ માનવ રહિત એરક્રાફ્ટ સિસ્ટમનો એક ઘટક છે, જેમાં ગ્રાઉન્ડ-આધારિત નિયંત્રક અને UAV સાથે સંચારની સિસ્ટમનો પણ સમાવેશ થાય છે.

ડ્રોન નીતિથી ગુજરાતને ફાયદાઓ

- ગુજરાતને વાઈબ્રન્ટ ડ્રોન ઈકોસિસ્ટમ બનાવવા તરફ નવી નીતિ પ્રતિબદ્ધ બનાવશે.
- રાજ્યમાં ડ્રોનના સંચાલન, નિર્માણ, અનુસંધાન અને જાળવણી માટે રોકાણને આકર્ષવા માટે નીતિ મદદરૂપ થશે.
- 25000 કરતાં વધારે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રોજગારીનું રાજ્યમાં સર્જન કરવા માટે મદદરૂપ.
- સરકારી વિભાગો, બોર્ડ, સંસ્થાઓ, PSU કંપનીઓ રાજ્યમાં ડ્રોનના ઉપયોગ માટે વધુ પ્રતિબદ્ધ બનશે.
- ડ્રોનના માધ્યમથી રાજ્યના ભૌગોલિક પછાત અને છેવાડાના વિસ્તારોમાં વિવિધ સેવાઓની પહોંચ સરળ બનશે.
- રાજ્યમાં ઉદ્યોગ, સેવાઓ, સરકારી લાભો, આકસ્મિક પરિસ્થિતિઓને પહોંચી વળવા માટે નવી ડ્રોન નીતિ ફાયદાકારક છે. ઉદ્યોગ અને ખનન વિભાગ દ્વારા ગૈર-કાનૂની ખનનને અટકાવવા માટે 'ત્રિનેટ્ર ડ્રોન' શરૂ કરાયું છે.
- રાજ્યમાં ડ્રોનના નિર્માણ અને ઉપયોગમાં વિસ્તૃતીકરણ થશે. નાની-મોટી સેવાઓની ડિલિવરી માટે ડ્રોનના ઉપયોગને પ્રતિબદ્ધ બનાવવામાં આવશે.
- કૃષિ, આરોગ્ય, આપદા પ્રબંધન, ખનન, તપાસ ક્ષેત્રો વગેરેમાં ડ્રોનના ઉપયોગને સરળ બનાવશે.
- ડ્રોનના સંચાલન માટે કૌશલ્યવાન માનવબળ તૈયાર કરવામાં નીતિ અસરકારક બનશે.
- નીતિ હેઠળ ડ્રોન સ્ટાર્ટઅપ કલ્ચર વિકસાવવામાં મદદરૂપ થશે, જેથી યુવાનો ડ્રોન ક્ષેત્રમાં આગળ વધવાનું વિચારી શકે.
- આપાતકાલીન પરિસ્થિતિઓમાં ડ્રોનના ઉપયોગથી વહીવટ વધુ સારી રીતે લોકો સુધી પહોંચી શકશે.
- ડ્રોનનો જવાબદારીપૂર્વક ઉપયોગ અને પૂરતું નિયંત્રણ નીતિ હેઠળ સુનિશ્ચિત કરવામાં આવશે, જેથી તેનો દુરુપયોગ અટકાવી શકાય.
- ગુજરાત સરકારે લોકસેવાના લાભ નાગરિક સુધી પહોંચાડવા માટે હંમેશા નવીન પગલાં ભર્યાં છે. જેમ કે GSWAN (Gujarat State-Wide area Network) સી.એમ.ડેશબોર્ડ, ઇ-ગ્રામ વિશ્વગ્રામ જેવા લોકાભિમુખ પગલાં લેવા ગુજરાત સરકાર પ્રતિબદ્ધ છે. ગુજરાત ડ્રોન નીતિ હેઠળ રાજ્ય સરકાર ગુજરાતમાં માળખાગત ડ્રોન ઈકોસિસ્ટમ તૈયાર કરશે. જે ઉદ્યોગ, સુશાસન, લોકસેવાના વિતરણ, પ્રશાસનમાં સરળતા લાવવામાં મદદરૂપ થશે.

ડ્રોન નિયમો, 2021 (Drone Rules, 2021)

ડ્રોન નોંધણી :

દરેક ડ્રોનને તેમના સ્થાન, ઊંચાઈ, ઝડપ વગેરેને અનુલક્ષીને અનન્ય ઓળખ નંબર (Unique Identification Number) આપવામાં આવશે.

ડ્રોનનો UIN (Unique Identification Number) નિર્માતા દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલ અનન્ય સીરીયલ નંબર (Unique Identification Number) અને ફ્લાઈટ કંટ્રોલ મોડ્યુલ અને ગ્રાઉન્ડ કંટ્રોલ સ્ટેશનના અનન્ય સીરીયલ નંબરો (Unique Identification Number) સાથે લિંક હોવો જોઈએ.

ડિજિટલ સ્કાય પોર્ટલ :

ડિજિટલ સ્કાય પ્લેટફોર્મ એ એક વિશિષ્ટ પ્રકારની માનવરહિત ટ્રાફિક મેનેજમેન્ટ (UTM) સિસ્ટમ છે, જે દરેક ડ્રોન ફ્લાઈટ માટે ઓપરેટરને ત્વરિત (ઓનલાઈન) ક્લિયરન્સ આપવા ઉપરાંત ડ્રોન અને ઓપરેટર્સની નોંધણી અને લાઈસન્સિંગની સુવિધા પૂરી પાડે છે.

ડિજિટલ સ્કાય પ્લેટફોર્મ દ્વારા ડ્રોનની દરેક ફ્લાઈટ પર નજર રાખવામાં આવશે.

વિવિધ ડ્રોન ઝોનમાં વિભાજન :

ડિજિટલ સ્કાય પ્લેટફોર્મ પર દેશને લીલા, પીળા અને લાલ ઝોનમાં વિભાજિત કરતો ઇન્ટરેક્ટિવ એરસ્પેસ નકશો તૈયાર કરવામાં આવશે.

ગ્રીન ઝોન ભારતની જમીન અથવા પ્રાદેશિક જળ પરના એરસ્પેસમાં 400 ફૂટ અથવા 120 મીટર સુધી અને કાર્યરત એરપોર્ટની પરિમિતિથી 200 ફૂટ અથવા 60 મીટરના વર્ટિકલ અંતર સુધી.

યલો ઝોન આ ઝોનમાં ડ્રોનની ઉડાન ભરવા માટે એર ટ્રાફિક કંટ્રોલ ઓથોરિટીની પૂર્વ મંજૂરી જરૂરી છે. આમાં ગ્રીન ઝોન દ્વારા નિર્દિષ્ટ વર્ટિકલ અંતરની ઉપરના એરસ્પેસનો સમાવેશ થાય છે.

રેડ ઝોન જ્યાં સુધી કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પરવાનગી આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી UAV ના ઉપયોગ પર પ્રતિબંધ છે.

ગુનાઓ અને દંડ :

નિયમોના ઉલ્લંઘન હેઠળ એરક્રાફ્ટ એક્ટ-1934 ની કલમ 10 મુજબ વધુમાં વધુ એક લાખ રૂપિયા સુધીના દંડની જોગવાઈ કરી શકાય.

નિયમોના ઉલ્લંઘનના કિસ્સામાં Director General પાસે કોઈપણ લાઈસન્સ, પ્રમાણપત્ર, અધિકૃતતા અથવા મંજૂરીને રદ કરવા અથવા સસ્પેન્ડ કરવાની સત્તા છે.

વ્યવસાય કરવાની સરળતા :

નવા ડ્રાફ્ટ નિયમો ઉદ્યોગો માટે વ્યવસાય કરવાની સરળતા પ્રદાન કરે છે. અગાઉ 25 ફોર્મ ભરવાની જરૂર હતી, જેમાં હવે ઘટાડો કરીને 5 કરવામાં આવ્યા છે.

ડ્રોન પ્રમાણપત્ર :

ડ્રોનનું સંચાલન કરવા માટે ક્વોલિટી કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયા અથવા અધિકૃત ટેસ્ટિંગ એન્ટિટીની ભલામણ પર ડાયરેક્ટર જનરલ (DG) અથવા તેના દ્વારા અધિકૃત કોઈપણ એન્ટિટી પાસેથી ડ્રોન પ્રમાણપત્ર નિયમો હેઠળ મેળવવું ફરજિયાત છે.

વીમા :

નિયમો હેઠળ જીવન અથવા મિલકતને નુકસાન થવાના કિસ્સામાં વળતર માટે ડ્રોનનો થર્ડ પાર્ટી વીમો જરૂરી છે. જેના માટે મોટર વાહન અધિનિયમ, 1988 મુજબ વીમા કવચ લેવાનું હોય છે.

વ્યવસાય-મૈત્રીપૂર્ણ નિયમનકારી શાસનની સુવિધા માટે ડ્રોન પ્રમોશન કાઉન્સિલની સ્થાપના કરવી.

ભારતમાં નોંધાયેલ વિદેશી માલિકીની કંપનીઓ દ્વારા ડ્રોન કામગીરી પર કોઈ પ્રતિબંધ નથી.

ડ્રોન અને ડ્રોનના ઘટકોની આયાત DG (Director General) દ્વારા નિયંત્રિત કરાશે.

લઠ્ઠાકાંડ (Hooch Tragedy)

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં ગુજરાત રાજ્યના બોટાદ અને અમદાવાદ જિલ્લામાં મોટાપાયે લઠ્ઠાકાંડની પરિસ્થિતિ સર્જાઈ હતી. આ લઠ્ઠાકાંડમાં 42 જેટલા લોકોએ પોતાનો જીવ ગુમાવ્યો છે, જ્યારે 97 થી વધારે લોકો હોસ્પિટલમાં ખૂબ ગંભીર સ્થિતિમાં છે. આ લઠ્ઠાકાંડના બનાવને કારણે ગુજરાતમાં દેશીદાઝની ચર્ચા અને રાજકીય વાતાવરણ ખૂબ ગરમાયું છે.

I લઠ્ઠો (Hooch) અથવા અવૈધ-દાઝ એટલે શું ?

કેમ્બ્રિજ ડિક્શનરી અનુસાર લઠ્ઠો (Hooch) એટલે ગેરકાયદેસર રીતે ઉકાળવામાં આવેલ દાઝ થાય છે. હૂચ શબ્દ દક્ષિણ અલાસ્કાના હૂચિનું ઈન્ડિયન્સ આદિવાસી જાતિ પરથી આવ્યો છે.

લઠ્ઠાનો સાચો અર્થ સમજવા માટે સર્વપ્રથમ આપણે દાઝ (Alcohol) અને અવૈધ-દાઝ (Illicit Alcohol) વચ્ચેના તફાવતને સમજવું વધારે સારું રહેશે.

આલ્કોહોલિક અથવા નશીલા પીણાની બનાવટમાં મીઠા અને સ્ટાર્ચયુક્ત સામગ્રીનો ઉપયોગ થાય છે, જેને આથવણની પ્રક્રિયા થકી (Fermentation Process) તૈયાર કરવામાં આવે છે. આલ્કોહોલિક પીણામાં આલ્કોહોલનું પ્રમાણ વધારવા માટે નિસ્ચંદન (Distilling) દ્વારા તેને બનાવવામાં આવે છે.

આવા આલ્કોહોલિક પીણાઓમાં 'આલ્કોહોલ અથવા ઈથેનોલ' સક્રિય ઘટકો છે. જે માદક દ્રવ્યો તરીકે કાર્ય કરે છે.

જ્યારે આજ પ્રક્રિયાને લાયસન્સ લીધા વગર, અયોગ્ય રો-મટીરીયલ અને હાનિકારક કેમિકલ દ્વારા તૈયાર કરાય તેને 'લઠ્ઠો' અથવા 'અવૈધ દાઝ' કહેવાય છે.

I લઠ્ઠાકાંડ એટલે શું ?

- જ્યારે અવૈધ-દાઝ ઝેરી રૂપ ધારણ કરી લે અને તેના સેવનથી મોટી સંખ્યામાં લોકોને આરોગ્ય સંબંધિત સમસ્યાઓ વર્તાય અને કેટલાક કિસ્સામાં લોકોને જીવ પણ ગુમાવવા પડે તેને 'લઠ્ઠાકાંડ' કહેવાય છે.
- લઠ્ઠાકાંડમાં દાઝ ઝેરી થવા પાછળ મુખ્યત્વે ઝેરી કેમિકલોનો હાથ રહેલો છે. જેમ કે મિથાઈલ આલ્કોહોલ અથવા ડિનેયર્ડ સ્પિરિટ (ઈથેનોલ અને મિથેનોલનું મિશ્રણ).
- લઠ્ઠાકાંડ થવા પાછળ મિથાઈલ આલ્કોહોલ (CH₃OH) અથવા મિથેનોલ (CH₃OH) જવાબદાર હોય છે. મિથાઈલ આલ્કોહોલ કેમિકલનો ઉપયોગ ઔદ્યોગિક ધોરણે વિવિધ રૂપે કરાય છે. ઉપરાંત લાકડાને પોલીસ (Polish) મારવા માટે પણ તેનો ઉપયોગ થાય છે.
- ઔદ્યોગિક વસાહતોમાંથી ગેર-કાયદેસર રીતે આ કેમિકલનો ઉપયોગ અવૈધ દાઝની બનાવટમાં થાય છે. જે ઈથાઈલ આલ્કોહોલ (Ethyl Alcohol) જેવી સુંગધ અને સ્વાદ ધરાવે છે. તેના કારણે મિથાઈલ આલ્કોહોલનો ઉપયોગ અવૈધ-દાઝની બનાવટમાં વધારે થાય છે.
- મિથાઈલ આલ્કોહોલ ઉચ્ચ ઝેરી સ્તર ધરાવે છે; 10 ml ના સેવનથી અંધત્વ પરિણમી શકે છે. જ્યારે 30 ml ના સેવનથી થોડા કલાકોમાં જ વ્યક્તિનું મૃત્યુ પણ થઈ શકે છે.
- મિથાઈલ આલ્કોહોલનો ઉપયોગ મોટાભાગે ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે થાય છે. પરંતુ આર્થિક લાભને કારણે તેનો ઉપયોગ ગેરકાયદેસર દાઝ બનાવવામાં પણ કરાય છે. જેના કારણે મોટી સંખ્યામાં ગરીબ લોકો લઠ્ઠાકાંડનો શિકાર બને છે.

I લઠ્ઠાકાંડના બનાવો વારંવાર થવા પાછળનાં કારણો

1 અયોગ્ય તપાસ માળખું :
ગેરકાયદેસર દાઝ બનાવટ અને તેના પરિવહનની યોગ્ય જાણકારીનો અભાવ, જેના કારણે ગેરકાનૂની દાઝના ધંધામાં વૃદ્ધિ થાય છે.

2 ભ્રષ્ટાચાર :
પોલીસ-વહીવટીદાર-બુટલેગરો વચ્ચે ગેરકાયદેસર દાઝની બનાવટ માટે ભ્રષ્ટાચારનું ગઠબંધન, જેથી દાઝબંધી હોવા છતાં વાસ્તવમાં દાઝબંધી થઈ શકતી નથી.

3 ગરીબી :
મોટાભાગે લઘુકાંડનો શિકાર સમાજના ગરીબ વર્ગના લોકો બનતા હોય છે. ગરીબીમાં સપડાયેલા લોકો દેશી દાડનું સેવન વધારે કરે છે, જે ક્યારેક લઘુકાંડમાં તબદીલ થઈ જાય છે.

5 કુંઠિત નીતિ :
ઘણા રાજ્યોમાં દાડબંધીની (Prohibition) નીતિ તે રાજ્યમાં અવૈધ દાડના બેફામ વેચાણને પ્રોત્સાહન આપે છે. દાડબંધી સામે કડક નીતિ હોવા છતાં તે રાજ્યમાં અવૈધ દાડનું વેચાણ અને ખરીદી વધારે થાય છે, જે લઘુકાંડનું પરિણામ બને છે.

7 જાગૃતિની કમી :
ગ્રામીણ અને ગરીબ લોકોમાં અવૈધ દાડ પીવાથી આરોગ્ય સંબંધિત સમસ્યાઓ વિશેષરૂપથી તો જાગૃતિની કમીને કારણે જ થાય છે.

- હાલમાં મોટાભાગના રાજ્યોમાં દાડબંધી સંબંધિત કડક કાયદાઓની ઊણપ વર્તાય છે અને જે રાજ્યોમાં કડક કાયદાઓ છે, ત્યાં તેનું અમલીકરણ અયોગ્ય રીતે થાય છે.

I લઘુકાંડની અસરો

સ્વાસ્થ્ય સમસ્યાઓ :

- આંધણાપણુ, લીવરની તકલીફ, કેટલાક કિસ્સામાં મૃત્યુ.

ગરીબી ચક્ર :

- ગરીબ પરિવારો તેમના કમાઉ વ્યક્તિને ગુમાવે, જેથી તેઓ અત્યંત ગરીબીમાં ઝડપાય છે.

I લઘુકાંડ અટકાવવા માટે નૈતિક પગલાં

ભાવનાત્મક બુદ્ધિમત્તા :

- ભાવનાત્મક બુદ્ધિમત્તાના માધ્યમથી લોકોની ભાવનાને સમજવામાં સરળતા રહે છે. ભાવનાત્મક બુદ્ધિમત્તાના માધ્યમથી અવૈધ દાડની લત સાથે સંકળાયેલા વ્યક્તિગત અને સામૂહિક લોકોની ભાવનાઓને સમજવામાં મદદ મળે, જેથી લઘુકાંડની સમસ્યાને અટકાવી શકાય તેવા વ્યક્તિઓની જાગૃતિ અને ઉત્થાનમાં સરળતા રહે છે.

નૈતિક સિદ્ધાંત :

- લોકોમાં દાડ સામે જાગૃતિ કેળવવા માટે નૈતિક સિદ્ધાંત જરૂરી છે. નૈતિક સિદ્ધાંતના માધ્યમથી લોકોમાં દાડબંધી માટે યોગ્ય વલણ કેળવવું જોઈએ.

ઉત્તરદાયિત્વ :

- સરકાર, સ્થાનિક પ્રશાસન, સમાજ વગેરેમાં ઉત્તરદાયિત્વ વધારવા પ્રયાસ કરવા. લઘુકાંડની સમસ્યાને યોગ્ય ઉત્તર-દાયિત્વ માટે પગલાં હેઠળ કાબૂમાં કરી શકાશે.

4 સસ્તી કિંમત :
દેશી દાડ અને અવૈધ દાડની કિંમત ઘણી ઓછી હોય છે અને ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં સહેલાઈથી મળી રહેતો હોવાથી લોકો તેનું સેવન કરે છે.

6 આંતર-રાજ્ય અસહયોગ :
લઘુકાંડ પાછળ ઝેરી કેમિકલની તસ્કરી, ગેરકાયદેસર દાડની બનાવટ અને અવૈધ દાડના પરિવહન કરતી આંતર-રાજ્ય દાડની ગોંડોને પકડવા માટે અપૂરતો આંતર-રાજ્ય સહયોગ મળે છે.

8 કડક કાયદાઓનો અભાવ :
પ્રશાસનમાં ભ્રષ્ટાચાર અને રાજકીય ઈચ્છા શક્તિના અભાવના કારણે અવૈધ અને ઝેરી દાડ પર કડક પગલાં લેવાતાં નથી.

જાહેર શાંતિનો ભંગ :

- અવૈધ રૂપથી દાડના વેચાણને કારણે સમાજમાં અશાંતિનો માહોલ ઉભો થાય છે.

રાજ્યને નુકસાન :

- ગેરકાયદેસર દાડના વેચાણને કારણે રાજ્યને લાખોની આર્થિક ખોટ જાય છે. કરોડોની આબકારી આવક સરકારને થતી નથી.

વલણ :

- વલણ એ વ્યક્તિના વ્યક્તિગત નિર્ણયમાં બહુ મોટો ભાગ ભજવે છે. જેથી સામાજિક પ્રભાવ (Social Influence) અને સમજાવટ (Persuade)ના માધ્યમથી અવૈધ દાડ માટે નકારાત્મક વલણ કેળવવું જોઈએ.

કરુણા :

- બાળકો અને મહિલાઓને લઘુકાંડની સમસ્યાથી થતા નુકસાનને અટકાવવા માટે કરુણા જરૂરી છે.

સત્યનિષ્ઠા :

- લઘુકાંડ પાછળ ભ્રષ્ટાચાર અને ગેરવ્યવસ્થા મોટો ફાળો ધરાવે છે. આમ સત્યનિષ્ઠા (Integrity)ના માધ્યમથી ભ્રષ્ટાચારને કાબૂમાં કરી સૌહાર્દયુક્ત સમાજની રચના કરવી જોઈએ.

દાંડબંધી (Prohibition)

- ગેરકાયદેસર અને ઝેરી દાંડની કાયદા દ્વારા અટકાયતને દાંડબંધી (Prohibition) કહેવાય છે.
- ભારતના બંધારણ હેઠળ માદક દ્રવ્યો અને નશીલા પદાર્થોની અટકાયત માટે રાજ્યના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો (DPSPs) અંતર્ગત અનુચ્છેદ 47 માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

વર્તમાન સમયમાં ભારતના ચાર રાજ્યો અને એક કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં દાંડબંધી છે.

રાજ્યો ગુજરાત, બિહાર, મિઝોરમ, નાગાલેન્ડ **કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ** લક્ષદ્વીપ

- ભૂતકાળમાં દાંડબંધી કેટલાક રાજ્યોએ (હરિયાણા, આંધ્રપ્રદેશ) અપનાવી હતી, જ્યારે કેટલાક રાજ્યોએ માત્ર થોડાક જિલ્લાઓમાં જ દાંડબંધી (મહારાષ્ટ્રના 3 જિલ્લામાં) કરી હતી.

દાંડબંધી સામે વ્યવહારિક પડકારો

એકરૂપતાનો અભાવ :

- દેશમાં મોટાભાગના રાજ્યોમાં દાંડની ખરીદી અને વેચાણ કાયદેસર છે. જેથી દાંડબંધી ઉપર કડક પગલાં લેવામાં એકરૂપતા જળવાતી નથી.

રોજગારી પર અસર :

- અભણ અને અશિક્ષિત લોકો દાંડના ક્ષેત્રથી રોજગારી મેળવતા હોવાથી તેમને જાગૃત કરવા મુશ્કેલ છે.

રાજકારણનો દુરુપયોગ :

- ચૂંટણી વખતે રાજકારણીઓ દાંડનું વિતરણ કરી વોટ લેવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

અલ્કોહોલિક કલ્ચર :

- ટી.વી., સિનેમા વગેરે પર દાંડ કલ્ચર સામાન્ય બતાવવામાં આવે છે, જેથી યુવા વર્ગ આ દિશા તરફ પ્રેરિત થાય છે.

અયોગ્ય સારવાર :

- દાંડના વ્યસનને છોડાવવા માટે આરોગ્ય અને માનસિક સારવારનો અભાવ.

ગુજરાત દાંડબંધી અધિનિયમ વિશે

- ગાંધીજીના સિદ્ધાંતો અનુસાર 'ગાંધીના ગુજરાત' માં દાંડ ઉપર સંપૂર્ણબંધી કરવામાં આવી છે, જેના માટે ગુજરાતમાં 'ગુજરાત દાંડબંધી અધિનિયમ' નામે કડક કાયદો લાગુ કરવામાં આવ્યો છે.

પૃષ્ઠભૂમિ

- ગુજરાતમાં દાંડના ઉત્પાદન, ખરીદ, પરિવહન અને વેચાણ ઉપર પ્રતિબંધ મૂકતો ગુજરાત દાંડબંધી અધિનિયમ ગુજરાત અલગ રાજ્ય બન્યા પહેલાનો કાયદો છે, જેને મુંબઈ આબકારી અધિનિયમ, 1878 નામે મુંબઈ પ્રાંતમાં દાંડની સમસ્યાને અટકાવવા અને દાંડ ઉપર કર વસૂલવા લાગુ કરાયો હતો.
- મુંબઈ આબકારી અધિનિયમ, 1878 ઘણી બધી ત્રુટિઓ હોવાને કારણે નવો અધિનિયમ મુંબઈ દાંડબંધી અધિનિયમ, 1949 પસાર કરવામાં આવ્યો.
- ગુજરાત રાજ્ય અલગ થવાની સાથે તેણે કડક દાંડબંધી નીતિનો અમલ કર્યો, જેમાં વિદેશી પર્યટકો માટે જ દાંડની પરવાનગી આપી બાકી સંપૂર્ણ દાંડબંધી કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો. વર્ષ 2011માં અધિનિયમનું નવું નામકરણ કરવામાં આવ્યું, જેને 'ગુજરાત દાંડબંધી અધિનિયમ' કહેવાય છે.
- વર્ષ 2017ના ગુજરાત દાંડબંધી (સુધારા) અધિનિયમ હેઠળ ડ્રાય સ્ટેટ ગુજરાતમાં દાંડના ઉત્પાદન, ખરીદ, વેચાણ, વહન અને સંગ્રહ પર દસ વર્ષની સજા કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી.

અધિનિયમની તરફેણમાં દલીલ

બંધારણીય એકરૂપતા :

- અધિનિયમના માધ્યમથી બંધારણીય જોગવાઈઓ (અનુચ્છેદ 47) સાથે એકરૂપતા જળવાઈ રહે છે.

મહાત્મા ગાંધીનો સિદ્ધાંત :

- મહાત્મા ગાંધી માદક દ્રવ્યો મુક્ત (દાંડ, ડ્રગ્સ) સમાજની રચના ઈચ્છતા હતા. આમ અધિનિયમ તેના અનુસાર છે.

હિંસા અટકાવવા :

- મોટાભાગે દાંડના નશાથી સમાજમાં મહિલાઓ અને બાળકો પર હિંસા વધે છે.

નૈતિક મૂલ્યો :

- અધિનિયમ હેઠળ વિવિધ નૈતિક મૂલ્યો કડકાણા, સત્યનિષ્ઠા વગેરેનું પાલન થઈ શકે.

અધિનિયમ વિરુદ્ધ દલીલ

વ્યક્તિગત ગોપનીયતા અધિકારનું હનન :

- સુપ્રિમ કોર્ટના કે.એસ. પુટ્ટસ્વામી ચુકાદા બાદ કોઈ વ્યક્તિને ખાન-પાનમાં રોકટોક ગોપનીયતાનું હનન (અનુચ્છેદ 21) કરે છે.

અસમાનતા :

- વિદેશી પર્યટકો અને VIP વ્યક્તિઓ માટે દાડ પરવાનગી, જ્યારે સામાન્ય નાગરિક માટે દાડબંધી અસમાનતા પેદા કરે છે.

નાણાકીય નુકસાન :

- દાડબંધીને કારણે તેના પર કર ન મળવાથી સરકારને કરોડો રૂપિયાનું આર્થિક નુકસાન ભોગવવું પડે છે.

રોજગારીનું ક્ષેત્ર :

- ભારતીય બનાવટની વિદેશી દાડ (IMFL) 35 લાખથી વધારે પરિવારને રોજગારી પ્રદાન કરે છે. જેથી અધિનિયમ રોજગારીને અટકાવે છે.

લઠ્ઠાકાંડને અટકાવવાનાં સૂચનો

ગુજરાત લઠ્ઠાકાંડ પંચ દ્વારા રાજ્યમાં આવી ગંભીર સમસ્યાઓના સમાધાન માટે નીચેની ભલામણો કરી હતી :

- પોલીસ - પ્રશાસન - બુટલેગરો વચ્ચેનો સંબંધ તોડી, ભ્રષ્ટાચાર સામે કડક પગલાં લેવા જોઈએ.
- વિવિધ તપાસ સંસ્થાઓની ક્ષમતા નિર્માણમાં વધારો કરવો જોઈએ. જેથી અવૈધ દાડની જાણકારી જલદીથી મળી રહે.
- લોકોમાં દાડબંધી સામે જાગૃતિ ફેલાવવામાં આવે.

નિયમોમાં સ્પષ્ટતા :

- રાજ્ય સરકારે 'મિથાઈલ આલ્કોહોલ' ના ઉત્પાદન, પરિવહન, આયાત, સંગ્રહ અને તેને 'ઝેરી' વર્ગીકૃત કરવા માટે નવા નિયમો વ્યાખ્યાયિત કરવા.

જાગૃતિમાં વધારો કરવો :

- સામાજિક પ્રભાવ તેમજ સમજાવટના માધ્યમથી ગરીબ, છેવાડા અને અભણ લોકોમાં જાગૃતિ ફેલાવવી જોઈએ.

કેન્દ્રીય નિયંત્રણ :

- બંધારણ હેઠળ દાડનો વિષય રાજ્ય સરકાર પાસે હોવા છતાં કેન્દ્ર સરકારે લઠ્ઠાકાંડની સમસ્યાને હલ કરવા માટે કેન્દ્રીય નિયંત્રણ રાખવું જોઈએ.

સ્થાનિક ઉત્તરદાયિત્વ :

- લોકોમાં અવૈધ દાડની સમસ્યાની જાગૃતિ ફેલાવવી જોઈએ. સ્થાનિક ઉત્તરદાયિત્વના માધ્યમથી ઝેરી દાડના દુષ્ટ પરિણામોથી બચી શકાય.

લઠ્ઠાકાંડ એ માનવસર્જિત ગંભીર સમસ્યા છે. જેમાં સમાજના છેવાડાના અને ગરીબ તબક્કાના લોકોનો ભોગ લેવાય છે. આ સમસ્યાનો હલ કરવો એ એક 'કલ્યાણકારી રાજ્ય' માટે જરૂરી છે. જાગૃતિ-શિક્ષણ-માહિતીના માધ્યમથી લઠ્ઠાકાંડની સમસ્યાને નાબૂદ કરી શકાય.

અમારી ટેલિગ્રામની ચેનલ સાથે જોડાવા માટે નીચેનો QR Code સ્કેન કરો.

For Prelim

For Mains

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી

India Enhanced Its Climate Change Target For 2030

અર્થમાં કેમ?

વર્ષ 2015માં પેરિસ જળવાયુ સંમેલન ખાતે ભારતે જીડીપીના એકમ દીઠ ઉત્સર્જન તીવ્રતામાં 33 થી 35% ઘટાડો કરવાનો લક્ષ્ય જાહેર કરેલ હતો. આ લક્ષ્ય 2005ના સ્તરે નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. તાજેતરમાં આ લક્ષ્યને વધારીને 45% સુધી કરવાની ભારત સરકારે જાહેરાત કરી છે. આ લક્ષ્ય વર્ષ 2030 સુધીમાં હાંસલ કરવા પ્રયાસો કરાશે.

ઉત્સર્જનની તીવ્રતા (Emission Intensity) એટલે શું ?

- અર્થ વ્યવસ્થામાં દરેક વસ્તુના ઉત્પાદન દરમિયાન ઉત્સર્જિત થતાં કાર્બન મોનોક્સાઇડ, મિથેન જેવા ગ્રીન હાઉસ ગેસની માત્રાને ઉત્સર્જનની તીવ્રતા કહે છે.

આબોહવા પરિવર્તન અને ભારત

- વિકસિત દેશોની સરખામણીએ ભારત ગ્રીનહાઉસ ગેસ ઉત્સર્જનમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ખૂબ ઓછું યોગદાન આપનારા દેશોમાંનું એક છે. 1870 થી 2019 સુધીમાં વિશ્વના કુલ ઉત્સર્જનમાં ભારતનો ફાળો માત્ર 4% રહ્યો છે.
- ભારતનું માથાદીઠ GHG (ગ્રીનહાઉસ ગેસ) ઉત્સર્જન 1.96 ટન (2021) છે, જે વિશ્વના માથાદીઠ ઉત્સર્જન (6.55 tCO₂) ના એક તૃતીયાંશ કરતાં ઓછું છે અને 2016માં ભારતનું વાર્ષિક ઉત્સર્જન વૈશ્વિક ઉત્સર્જનના માત્ર 5 ટકા જેટલું હતું. ભારત કુલ માનવ વસ્તીની છઠ્ઠા ભાગની વસ્તીનું ઘર હોવા છતાં 1850 થી 2019 સુધી વૈશ્વિક સંચિત ઉત્સર્જનમાં ભારતનો ફાળો માત્ર 4 ટકા છે.
- ભારત વર્ષ 2019માં વિશ્વના ત્રીજા સૌથી વધુ પ્રદૂષક તરીકે સામે આવ્યું છે. પરંતુ તેના ઉત્સર્જનનું પ્રમાણ 2.88Gt (ગીગાટન) (2021) રહ્યું છે. જ્યારે ચીનનું કુલ ઉત્સર્જન 10.6Gt (2021) અને અમેરિકાનું 5Gt (2021) થી વધુ છે, જે ભારત જેવા વિશાળ રાષ્ટ્ર સાથે કોઈપણ રીતે તુલનાત્મક નથી.
- ભારત તેની અર્થવ્યવસ્થાને આગળ વધારવા અને દેશના લાખો લોકોની ઊર્જા જરૂરિયાતોને પૂરી કરવાની હોવા છતાં પર્યાવરણ સંરક્ષણના વૈશ્વિક પ્રયાસોમાં હંમેશા આગળ પડતું રહ્યું છે.
- CEA (central electricity authority) અનુસાર, વર્ષ 2019માં ભારત તેની 9.2% વીજ જરૂરિયાત પુનઃ પ્રાપ્ય ઊર્જામાંથી પુરું કરતો હતો, જ્યારે 2021 સુધીમાં પુનઃ પ્રાપ્ય ઊર્જા ક્ષમતામાં 102 ગીગાવોટ સુધીની વૃદ્ધિ સાથે ઉત્પાદન આશરે 12% જેટલું વધી ગયું હતું. 2030માં ભારતની વીજ જરૂરિયાત 2518BU(બિલિયન યુનિટ) રહેવાનો અંદાજ છે.
- કાર્બનની તીવ્રતા અર્થતંત્રના વિવિધ ક્ષેત્રોના CO₂ ના ઉત્સર્જનને માપે છે. અપેક્ષિત છે કે અર્થવ્યવસ્થામાં વૃદ્ધિ થાય તેમ તેમાં ઘટાડો થાય. Center For Science and Environment (CSE)ના અવલોકનો અનુસાર, ભારતે 2005-2016 વચ્ચે કુલ Co₂ ઉત્સર્જનની તીવ્રતામાં 25% નો ઘટાડો હાંસલ કર્યો છે અને 2030 સુધીમાં 40% (45% લક્ષ્યાંકિત કરાયું છે) થી વધુ હાંસલ કરવાના માર્ગ પર છે.
- વર્ષ 2019 માં બિન-અશ્મિભૂત ઊર્જાની સ્થાપિત ક્ષમતા (સૌર, પવન, હાઈડલ અને ન્યુક્લિયર) 134GW હતી, જે 2030 સુધીમાં તે 522GW હશે. જેના માટે સૌર ઊર્જાની સ્થાપિત ક્ષમતા 280GW અને પવન ઊર્જાની 140GW સ્થાપિત ક્ષમતાની જરૂરિયાત પડશે.

I આબોહવા પરિવર્તનની ભારત પર અસરો

1 આજીવિકાની અસલામતી અને સ્થળાંતર :
આબોહવા પરિવર્તનથી એવા લોકોની સામે જોખમો વધશે જેઓ તેમની આજીવિકા માટે કુદરતી સંસાધનો પર આધાર રાખે છે. જે તેમને સ્થળાંતર કરવા અથવા આવકના ગેર-કાયદેસરના સ્ત્રોતો તરફ વળવા દબાણ કરશે.

2 ગંભીર હવામાન ઘટનાઓ અને આપત્તિઓ :
બદલાતી આબોહવાના કારણે અતિવૃષ્ટિ, દુષ્કાળ, પૂર, ભૂકંપ વગેરે ઘટનાઓ વિકરાળ સ્વરૂપ લઈ રહી હોવાથી ભૂખમરો, ઓછું ઉત્પાદન વગેરે સમસ્યાઓ ઉદ્ભવી રહી છે.

3 ટ્રાન્સ-બાઉન્ડરી વોટર મેનેજમેન્ટ :
જળ વહેંચણી માટે સીમાવિવાદ એ તણાવનું કારણ છે. જેમ જેમ માંગ વધે છે અને જળવાયુ પરિવર્તનની અસરો તેની ઉપલબ્ધતા અને ગુણવત્તાને અસર કરે છે તેમ તેમ પાણીના ઉપયોગ અંગેની સ્પર્ધા વર્તમાન શાસન માળખા પર દબાણ વધારે છે.

4 દરિયાઈ સપાટીમાં વધારો અને દરિયાઈ જીવસૃષ્ટિને નુકસાન :
દરિયાઈ સપાટીમાં વધારો થવાથી દરિયા કિનારે વસેલાં સમૃદ્ધ નગરો તથા ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર દરિયાના પાણીમાં ડુબવાથી સામાજિક વિક્ષેપ, વિસ્થાપન અને સ્થળાંતર તરફ દોરી જાય છે. આ ઉપરાંત આબોહવા પરિવર્તનની નકારાત્મક અસરો પરવાળા જેવા દરિયાઈ જીવો પર પણ પડી રહી છે.

5 ભારતીય ઋતુચક્રમાં બદલાવ :
ગ્લોબલ વોર્મિંગની અસરના કારણે વધુ પડતી ગરમી, હીટ વેવ, વધુ પડતો વરસાદ, અનિયમિત ઋતુચક્ર દેશના ભૌગોલિક અને આબોહવાકીય માળખામાં મોટા બદલાવ લાવી રહ્યું છે. અનિયમિત વરસાદના લીધે પૂર અને દુષ્કાળ બંને પરિસ્થિતિઓ ગંભીર રૂપ લઈ રહી છે. આ ઉપરાંત અતિશય ગરમીના કારણે વધુ તીવ્ર હિટવેવ અને જંગલોમાં આગનું પ્રમાણ પણ વધી રહ્યું છે.

I ભારત દ્વારા પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટેના પગલાઓ :

Nationally Determined Contribution (NDCs) - પેરિસ કરાર અંતર્ગત

1. ભારતે 2005ના સ્તરના 33 થી 35% પ્રતિ એકમ જીડીપીમાં ઉત્સર્જનની તીવ્રતા ઘટાડવાનું વચન આપ્યું છે, જે હાલ વધારીને 45% કરી દેવાયું.
2. બિન અશ્મિભૂત ઈંધણની સ્થાપિત ક્ષમતાના 40% સુધી કરવાનું લક્ષ્ય.
3. ભારતે 2022 સુધીમાં 175GW પુનઃ પ્રાપ્ય ઊર્જા ઉત્પાદનનું લક્ષ્ય રાખ્યું છે.
4. ભારતે 5 બિલિયન ટન મૂલ્યના કાર્બન ડાયોક્સાઈડને શોષી લેવા માટે વન આવરણ વધારવાની યોજના ઘડી છે.
5. ભારતે ઈક્વિટી અને અલગ અલગ જવાબદારીઓના સિદ્ધાંતો પર ભાર મૂક્યો છે.
6. ભારત સબસિડી અને વસૂલાતમાં ઘટાડો કે સુધારા કરી અશ્મિભૂત ઈંધણ પર નિર્ભરતા ઘટાડશે.
7. વિકસિત દેશો વિકાસશીલ દેશોમાં પર્યાવરણ સંરક્ષણ અને અનુકૂલન માટે વાર્ષિક 100 બિલિયન ડોલર એકત્ર કરશે.

નેશનલ એક્શન પ્લાન ફોર ક્લાઈમેટ ચેન્જ (NAPCC) :
પર્યાવરણ સંરક્ષણ અને અનુકૂલનને સંબોધતી વર્તમાન અને ભાવિ નીતિઓ અને કાર્યક્રમોની રૂપરેખા અનુસાર વિવિધ રાષ્ટ્રીય મિશન જેવા કે, સૌર ઊર્જા, ઉન્નત ઊર્જા, કાર્યક્ષમતા, ટકાઉ આવાસ, પાણી, હિમાલયન ઈકોસિસ્ટમને ટકાવી રાખવું, ગ્રીન ઈન્ડિયા, ટકાઉ કૃષિ અને આબોહવા પરિવર્તન માટે વ્યૂહાત્મક જ્ઞાન.

નેશનલ ક્લીન એનર્જી ફંડ :

ભારત સરકારે 2010માં દેશમાં સ્વચ્છ ઊર્જા ક્ષેત્રે સ્વચ્છ ઊર્જા પહેલ અને સંશોધન માટે ભંડોળ પૂરું પાડવા અને પ્રોત્સાહન આપવા માટે રાષ્ટ્રીય સ્વચ્છ ઊર્જા ભંડોળ (NCEF) ની રચના કરી હતી. સ્થાનિક રીતે ઉત્પાદિત અથવા આયાત કરાયેલા કોલસા પર ટન ઈટ ૩.50 (2014 થી ૩.100) નો સેસ લગાવીને ફંડનો કોર્પસ (corpus) બનાવવામાં આવ્યો છે.

ઈન્ટરનેશનલ સોલર એલાયન્સ (ISA) :

ISAની શરૂઆત 30 નવેમ્બર, 2015ના રોજ પેરિસમાં યુનાઈટેડ નેશન્સ ક્લાઈમેટ ચેન્જ કોન્ફરન્સમાં ભારત અને ફ્રાન્સ દ્વારા શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. જે સૌર ઊર્જાના વિકાસ માટે વિશ્વ સ્તરે પ્રયાસો કરશે.

ભારત સ્ટેજ (BS Standards) ઉત્સર્જન ધોરણો :
વાહનોમાંથી ઉત્સર્જન એ હવાના પ્રદૂષણમાં ટોચનો ફાળો આપનારા કારણોમાંનું એક છે. તેના કારણે સરકારે એપ્રિલ 2000 થી BS 2000 (ભારત સ્ટેજ 1) વાહન ઉત્સર્જન ધોરણો રજૂ કર્યાં. ત્યારબાદ BS-2 2005માં, BS-3 ને 2010માં, વર્ષ 2017 માં BS-4 અને 2020માં BS-6 ને સમગ્રદેશમાં લાગુ કરવામાં આવેલ છે.

ભારતની ઇલેક્ટ્રિક વાહન નીતિ :
ભારત વિશ્વનું પાંચમું સૌથી મોટું કાર બજાર છે અને નજીકના ભવિષ્યમાં ટોચના ત્રણમાંનું એક બનવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. ત્યારે સરકારે 2030 સુધીમાં તમામ સરકારી વાહનોને ઇલેક્ટ્રિક વાહનોમાં રૂપાંતરિત કરવાનું લક્ષ્ય રાખેલ છે. ઉપરાંત 2025 બાદ માત્ર ઇલેક્ટ્રિક વાહનોની ખરીદીને મંજૂરી આપવા અંગે પણ સરકાર વિચારી રહી છે.

કાર્બનના શોષણ માટે કાર્બન સિંક :

કાર્બન સિંકમાં જંગલો, મહાસાગરો, માટી, છોડ અને અન્ય સજીવોનો સમાવેશ થાય છે. જે બાયોમાસમાં સમાવિષ્ટ કરીને વાતાવરણમાંથી કાર્બનને દૂર કરવા પ્રકાશસંશ્લેષણનો ઉપયોગ કરે છે.

I CoP 26 માં ભારતનાં વચનો પંચામૃત લક્ષ્યો/જાહેરાતો

ભારત 2030 સુધીમાં તેની બિન-અશ્મિભૂત ઉર્જા ક્ષમતા 500 GW (ગીગાવોટ) સુધી લઈ જશે.

ભારત હવેથી 2030 સુધી કુલ અંદાજિત કાર્બન ઉત્સર્જનમાં એક અબજ ટનનો ઘટાડો કરશે.

વર્ષ 2070 સુધીમાં ભારત નેટ ઝીરો કાર્બન ઉત્સર્જન લક્ષ્ય હાંસલ કરશે.

ભારત 2030 સુધીમાં પુનઃ પ્રાપ્ય ઉર્જામાંથી તેની 50% ઉર્જા જરૂરિયાતો પૂરી કરશે.

2030 સુધીમાં ભારત તેની અર્થવ્યવસ્થાની કાર્બન તીવ્રતા 45%થી ઓછી કરશે. (તાજેતરમાં 45% કરાયો)

પર્યાવરણ સંરક્ષણ સામે પડકારો

1 જરૂરી ભંડોળનો અભાવ :

પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે નિર્ધારિત થયેલ \$100 બિલિયન પ્રતિ વર્ષ પૂરતા નથી. IPCC (intergovernmental Panel on Climate Change) નો અંદાજ છે કે આપત્તિજનક પરિણામોને રોકવા માટે ગ્લોબલ વોર્મિંગને 1.5°C ની નીચે રોકવા માટે 2035 સુધી એકલા ઉર્જા ક્ષેત્રે વાર્ષિક USD2.4 ટ્રિલિયનની જરૂર પડશે.

4 ટેકનોલોજીનો અભાવ :

વિકસિત રાષ્ટ્રો ન્યુક્લિયર ઊર્જા, ઇલેક્ટ્રિક વાહનો, વગેરે ક્ષેત્રે ભારત કરતાં ખૂબ આગળ છે. જ્યારે ભારતે તેની ગરીબી, બેરોજગારી, સ્વાસ્થ્ય, શિક્ષણ જેવી અન્ય સમસ્યાઓ પર વધુ સંસાધનો ખર્ચવા પડે છે. તેથી ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે ધારેલાં પરિણામો હાંસલ કરી શકાયાં નથી.

2 કાર્બન ડાયોક્સાઈડનું લાંબા સમય સુધી વાતાવરણમાં ટકી રહેવું :

માનવ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ઉત્સર્જિત થતા કાર્બન ડાયોક્સાઈડનો લગભગ અડધાથી વધુ ભાગ વાતાવરણમાં જ રહી જાય છે. જે વાતાવરણમાં સેંકડો વર્ષો સુધી રહે છે. ઉદા. 2020માં કોવિડ મહામારીના પ્રભાવથી વાહનવ્યવહાર અને ઔદ્યોગિક ગતિવિધિઓમાં નિયંત્રણ લાગવાથી કાર્બન ડાયોક્સાઈડ ઉત્સર્જન લગભગ 6% ઘટ્યું હતું. પરંતુ કાર્બન ડાયોક્સાઈડની સાંદ્રતામાં વધારો અટકાવી શકાયો નહીં, કારણ કે માનવ પ્રવૃત્તિ દ્વારા વાતાવરણમાં છોડવામાં આવતી માત્રા કુદરત દ્વારા શોષી શકવાની ક્ષમતાથી અનેક ગણી વધારે છે.

5 વૈશ્વિક સહયોગી પ્રયત્નોનો અભાવ :

પર્યાવરણ સંરક્ષણ એ એક વૈશ્વિક મુદ્દો હોવા છતાં વિશ્વના ખૂબ જૂજ દેશો પર્યાવરણ બચાવવા પગલાને પ્રાધાન્ય આપે છે. મોટા ભાગના રાષ્ટ્રો માત્ર વચનો અને જાહેરાતો કરે છે. વાસ્તવિકતામાં તેઓનું પ્રાધાન્ય માત્રને માત્ર આર્થિક વિકાસ હોય છે. ઉદા. અમેરિકાનું પેરિસ સંધિમાંથી બહાર થઈ જવું.

3 જનભાગીદારી અને જનજાગૃતિનો અભાવ :

પર્યાવરણ સંરક્ષણને લઈને ભારતીય લોકોનું વલણ બિનટકાઉ રહ્યું છે. તેનું મુખ્ય કારણ સંસાધનોની સીમિત ઉપલબ્ધતા અને પર્યાવરણીય અસરો અંગે લોકોમાં જાગૃતિનો અભાવ છે.

6 બધા હિતધારકો માટે સમાન અભિગમ :

નાના અને ગરીબ રાષ્ટ્રો અને વિકસિત તેમજ ટેકનોલોજીકલી પ્રગતિશીલ રાષ્ટ્ર બધા માટે વૈશ્વિક મંચ પર સમાન અભિગમ અપનાવવામાં આવે છે. ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ અને ઐતિહાસિક રૂપે યુરોપિયન દેશો તેમજ અમેરિકા જેવા રાષ્ટ્રોનો કાર્બન ઉત્સર્જનમાં ફાળો ખૂબ વધારે રહ્યો છે, તો આવાં રાષ્ટ્રોએ પોતાની જવાબદારી સ્વીકારી સામે ચાલીને વિશેષ પ્રયત્નો કરવાની જરૂર છે.

I ભવિષ્યની રાહ

નવીનીકરણ માટે રોકાણ વધારવું :

- ભારતને આધુનિક ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે સક્ષમ બનાવવા અને ટકાઉ પ્રયત્નોને વેગ આપવા નવીનીકરણને પ્રોત્સાહન પૂરું પાડવાની ખાસ જરૂર છે, જેના માટે સરકારે સ્થાનિક તેમજ વિદેશી રોકાણ આકર્ષવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

વિવિધ હિતધારકોની જવાબદેહીતામાં વધારો :

- પર્યાવરણ સંરક્ષક માટે બધા હિતધારકોએ સાથે મળીને પોતાની જવાબદારીઓ પ્રત્યેની ફરજ સ્વીકારી તે અનુસાર કાર્યો કરવાની જરૂર છે.

સહિયારા વૈશ્વિક પ્રયાસો :

- તમામ હિતધારકો સહિતનું વૈશ્વિક સંસ્થાકીય માળખું તૈયાર કરવું, જે બધા માટે બંધનકર્તા હોય. આ ઉપરાંત વિશ્વના તમામ નાના મોટા રાષ્ટ્રોએ પર્યાવરણ સંરક્ષણને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ, તેના નિયમન અને નિયંત્રણ માટે વૈશ્વિક કક્ષાએ મજબૂત સંસ્થા કાર્યરત થવી જોઈએ.

ચક્રિય અર્થતંત્રનો વિકાસ કરવો :

- ચક્રિય અર્થતંત્ર એ ઉત્પાદન અને વપરાશનું એક મોડેલ છે, જેમાં શક્ય હોય ત્યાં સુધી વર્તમાન સામગ્રી અને ઉત્પાદનોને શેરિંગ, લીઝ, પુન: ઉપયોગ, સમારકામ, નવીનીકરણ અને રિસાયકલિંગ પ્રક્રિયા અપનાવી સામેલ છે. ઉત્પાદોનું જીવન ચક્ર વધારવામાં આવે છે, જેના થકી કચરાના ઉદ્ભવને ઘટાડી શકાય.

વૈકલ્પિક પ્રયાસો :

- ઊર્જા જરૂરિયાતો માટે બિન-અશ્મિભૂત ઈંધણનો પ્રયોગ, ગ્રીન હાઈડ્રોજનનો વિકાસ, પ્લાસ્ટિકના સ્થાને અન્ય વિકલ્પનો પ્રયોગ, પરિવહન માટે ઈલેક્ટ્રિક વાહનો વગેરે વૈકલ્પિક અને ટકાઉ વિકલ્પો અપનાવી કાર્બન ઉત્સર્જનમાં ઘટાડો કરવા પ્રયાસો કરવાની જરૂર છે.

ટેકનોલોજી અને ફંડ ટ્રાન્સફર :

- વિકસિત રાષ્ટ્રો દ્વારા ગરીબ અને વિકાસશીલ દેશોને જરૂરી ટેકનોલોજી હસ્તાંતરણ કરવું જોઈએ, જેથી પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટેના લક્ષ્યો સમયસર હાંસલ થઈ શકે.

પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે ટકાઉ વ્યવહાર :

- સંશાધનોનો કાર્યક્ષમ અને ટકાઉ ઉપયોગ કરવો અને ટકાઉ ઉપાયોને પ્રોત્સાહન આપવું. જેમ કે, પાણીનો બગાડ અટકાવવો અને ગ્રે વોટર ટ્રીટમેન્ટ માટે માળખાગત સુવિધાઓ વિકસાવવી, પ્લાસ્ટિકનો ઉપયોગ ન્યૂનતમ કરવા ચોકસાઈપૂર્વક અને ટકાઉ રીતે ઉપયોગ કરવા લોકોને પ્રેરિત કરવા.

વન વર્લ્ડ, વન હેલ્થ :

- પૃથ્વી પર ઉપસ્થિત દરેક માનવી, વન્યજીવ, સમુદ્રજીવ તેમજ તમામ જીવસૃષ્ટિને સમાન ગણી દરેકના સ્વાસ્થ્યની સંભાળ લેવાય તે પ્રમાણેનું આયોજન અને તેવા પ્રયાસો કરવા જોઈએ.

ઝૂનોસિસ રોગો (Zoonoses Diseases)

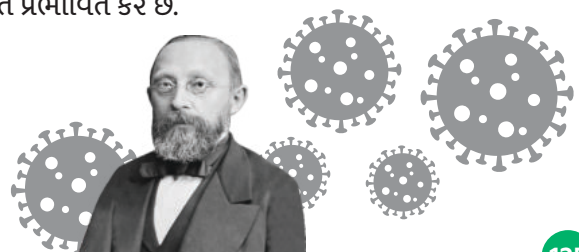
ચર્ચામાં કેમ?

પાછલાં થોડાક વર્ષોથી ઝૂનોસિસ રોગોમાં પુષ્કળ વધારો જોવા મળ્યો છે. વિશ્વનો લગભગ કોઈ એવો ખૂણો બાકી નથી, જ્યાં ઝૂનોસિસ રોગનો પગ પેસારો ન થયો હોય. વિશ્વમાં જ્યારથી જળવાયુ પરિવર્તન (Climate change), જંગલોનો નાશ, વસ્તીવધારો જેવી સમસ્યાઓ વધી છે, ત્યારથી ઝૂનોસિસ રોગોનો કહેર પણ વધ્યો છે.

- હજુ વિશ્વ કોરોના મહામારીમાંથી છૂટ્યું નથી તેટલામાં મંકીપોક્સ નામનો એક નવો વાઈરસ વિશ્વમાં ફેલાઈ રહ્યો છે. આ બંને ઝૂનોસિસ રોગનાં ઉદાહરણો છે.
- આજે વિશ્વમાં 200 થી વધારે જાણીતા ઝૂનોસિસ રોગોના પ્રકારો છે, જે દર વર્ષે માનવ પ્રજાતિ પર ઉગ્ર કહેર બનીને ત્રાટકે છે અને માનવને સામાજિક-આર્થિક-પર્યાવરણીય રીતે પ્રભાવિત કરે છે.

I ઝૂનોસિસ રોગો વિશે

- ઝૂનોસિસ શબ્દનો સર્વ પ્રથમ ઉલ્લેખ રૂડોલ્ફ વિર્યો દ્વારા વર્ષ 1880માં માણસ અને પ્રાણીઓ વચ્ચે રોગોના સંક્રમણ માટે કરવામાં આવ્યો હતો.

- મનુષ્ય-વન્યજીવ-પશુપાલન વચ્ચેના આંતર-સંબંધને કારણે ઝૂનોસિસ રોગોનો ફેલાવો ઝડપી બને છે. આવી બિમારીઓ થોડા જ સમયમાં જાહેર આરોગ્ય માટે સમસ્યારૂપ બની જાય છે.

ઝૂનોસિસની વ્યાખ્યા :

વિશ્વ આરોગ્ય સંગઠન (WHO) દ્વારા વર્ષ 1959 માં ઝૂનોસિસ રોગોને વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યા.

ઝૂનોસિસ એ એવો રોગ અથવા ચેપ છે, જે કુદરતી રીતે અસ્થિધારી (vertebrate) પ્રાણીઓમાંથી મનુષ્યમાં ફેલાય છે.

ઝૂનોસિસ રોગમાં બેક્ટેરિયા, વાઈરસ, પરોપજીવી વગેરે માધ્યમોથી ફેલાતા રોગોનો સમાવેશ થાય છે.

ઝૂનોસિસ રોગનો ફેલાવો સીધા સંપર્ક, ખોરાક, પાણી, સ્પર્શ અને વાતાવરણ દ્વારા થાય છે.

પ્રાણીઓ સાથે મનુષ્યના ગાઢ સંબંધને કારણે ઝૂનોસિસ રોગો મનુષ્યના આરોગ્ય માટે બહુ મોટી સમસ્યા બને છે.

- વિશ્વના કુલ રોગોમાંથી ઝૂનોસિસ રોગો 58 ટકાથી વધારે હિસ્સો ધરાવે છે. જેનું પ્રમાણ વિષુવવૃત્ત પ્રદેશોની નજીકમાં વધારે જોવા મળે છે.
- ઝૂનોસિસ રોગોમાં ઘણા લાંબા સમયથી અસ્તિત્વ ધરાવતા રોગોની સાથે પોતાનું માળખું બદલતાં નવા ઝૂનોસિસ પણ ઝડપથી ફેલાય છે. જેમ કે નોવેલ કોરોના વાયરસ.

ઝૂનોસિસનું વર્ગીકરણ

1 બેક્ટેરિયલ ઝૂનોસિસ :
પ્લેગ, એન્થ્રેક્સ, બ્રુસેલોસિસ, સેલ્મોનેલોસિસ, લીમ રોગ (Lyme)

3 ફંગલ ઝૂનોસિસ :
ડીપ માયકોસિસ, ક્રિપ્ટોકોકોસિસ

5 પ્રોટોઝોલ (protozoal) ઝૂનોસિસ : ટોક્સો પ્લાઝમોસિસ, લીશમેનીયાસિસ

2 વાયરલ ઝૂનોસિસ :
હડકવા, કોરોના, આર્બો વાયરસ, ચેલો ફીવર.

4 રીકેટ્ટસિયલ (Rickettsial) ઝૂનોસિસ :
મ્યુરિન ટાઈફસ, Q-તાવ

6 એક્ટો પેરાસાઈટ્સ :
ખંજવાળ, માયાસિસ

તાજેતરમાં સામે આવેલ ગંભીર ઝૂનોસિસ રોગો

કોરોના વાયરસ

- કોરોના (Covid - 19) એ ઝૂનોસિસ રોગનું ઉદાહરણ છે.
- કોરોના વર્ષ 2020માં ચીનના વુહાનમાંથી ઉદ્ભવ્યો હતો અને સમગ્ર વિશ્વમાં ફેલાયો હતો. જેના કારણે WHO એ તેને મહામારી ઘોષિત કરી હતી.
- Covid - 19 એ SARS - CoV2 વાઈરસ દ્વારા ફેલાય છે.

નિપાહ વાયરસ (Nipah virus)

- નજીકના ભૂતકાળમાં કેરળમાં જોવા મળેલ નિપાહ ઝૂનોસિસ રોગનું ઉદાહરણ છે.
- આ વાયરસ પ્રાણીઓમાંથી મનુષ્યમાં અને મનુષ્યથી મનુષ્યમાં સીધો ફેલાય છે.
- ચામાચિડીયા નિપાહ (Nipah)ને ફેલાવનાર યજમાન છે.

મંકીપોક્સ (Monkeypox)

- મંકીપોક્સ ઝૂનોસિસ બિમારી છે, જે પ્રાણીઓમાંથી મનુષ્યમાં ફેલાયેલ છે.
- સંક્રમિત પ્રાણીઓના રક્ત, શરીરના સંપર્કમાં આવવાથી રોગ ફેલાવવાની સંભાવના છે. મનુષ્યમાં આ રોગ બહુ નજીકના સંપર્કને કારણે ફેલાય છે.
- આ રોગથી મનુષ્યની ચામડી પર લાલ ડાઘ પડી જાય છે. જે સ્મોલપોક્સ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે.

ક્યાસનુર ફોરેસ્ટ રોગ (Kyasaur forest Disease)

- આ ઝૂનોસિસ બિમારી ફ્લેવિવિરિડે (flaviviridea) પરિવારના સભ્ય વાયરસ દ્વારા ફેલાય છે.
- ટીક(Tick)ના સંક્રમણમાં આવ્યા બાદ આ બિમારી મનુષ્યથી મનુષ્યમાં ઝડપથી ફેલાઈ ગઈ.

SARS COV અને MERS COV

- SARS COV** : Severe Acute Respiratory Syndrome, જે દક્ષિણ એશિયામાં પ્રાણીઓથી મનુષ્યમાં ફેલાયેલ બિમારી છે.
- MERS COV** : Middle - East Respiratory Syndrome. શ્વાસન પ્રક્રિયા સાથે સંકળાયેલ બિમારી છે, જેમાં કોરોના વાઈરસ જેવાં જ લક્ષણો હોય છે.

ઝૂનોસિસ રોગોને પ્રભાવિત કરતાં પરિબલો

1 જળવાયુ પરિવર્તન (Climate change) :
જળવાયુ પરિવર્તન એટલે પૃથ્વી પરની સામાન્ય આબોહવામાં બદલાવ, જેના કારણે વરસાદ, બરફ, તાપમાન વગેરેની તીવ્રતા અનિશ્ચિત અને અસમાન બની ગઈ છે.
અનિશ્ચિત અને અસમાન વાતાવરણને કારણે લાખો સંખ્યામાં પ્રાણીઓ અને જીવજંતુઓ પ્રભાવિત થાય છે. વિવિધ વનસ્પતિ અને પ્રાણીસૃષ્ટિમાં બદલાવને કારણે 'ઝૂનોસિસ રોગો'ની ઉત્પત્તિ વધવાની શક્યતા રહે છે.
પાછલા બે - ત્રણ દશકથી જળવાયુ પરિવર્તનની તીવ્રતા વધવાની સાથે ઝૂનોસિસ રોગોની માત્રામાં પણ વધારો થયો છે. જેમ કે, ગ્લોશિયર પીગળતા તેમાં લાખો વર્ષોથી કેદ વાયરસ અને બેક્ટેરિયા આઝાદ થાય છે. તે મનુષ્યના સંપર્કમાં આવીને માનવ શરીરને સંક્રમિત કરે છે.

2 જંગલોનો નાશ :
ઔદ્યોગિકીકરણ અને આધુનિકીકરણની દોટમાં મોટા પ્રમાણમાં વિશ્વમાં જંગલોને કાપવામાં આવ્યા. જેના કારણે હજારો-લાખો પ્રાણીઓનો વસવાટ નષ્ટ થયો અને તેઓ માનવો સાથે સંપર્કમાં આવવા મજબૂર બન્યાં. જેના લીધે વિશ્વમાં ઝૂનોસિસ રોગોનું સંક્રમણ ઝડપી વધ્યું છે.

ઝૂનોસિસ એક જાહેર આરોગ્ય સમસ્યા

- ભારતમાં ઝૂનોસિસ રોગ એ એક મોટી જાહેર આરોગ્યની સમસ્યા છે. જેમાં દર વર્ષે લાખો લોકો પ્રભાવિત થાય છે. ભારતમાં પ્લેગની ચપેટમાં વર્ષ 1898થી અત્યાર સુધી 1-2 કરોડ લોકો મૃત્યુ પામ્યાં છે. હડકવા પણ (Rabies) પણ ભારતમાં જીવલેણ વાયરસ છે, જેના કારણે દર વર્ષે હજારો લોકો પોતાનો જીવ ગુમાવે છે.
- ભારતમાં 70% થી વધારે લોકો ગ્રામીણ વિસ્તારમાં રહે છે, જેઓ સીધી રીતે પશુપાલન સાથે જોડાયેલા છે. ઉપરાંત, કૃષિક્ષેત્રમાં પણ મોટી સંખ્યામાં ભારતના લોકો જોડાયેલા છે. જેથી ભારતમાં ઝૂનોસિસ રોગોના સંક્રમણનો ફેલાવો ઝડપી થવાની સંભાવના છે. જાહેર આરોગ્યની નીચેની નબળાઈઓ ઝૂનોસિસ રોગોનું પ્રમાણ વધારી રહી છે :

સારવારની અસુવિધાઓ

પશુ ચિકિત્સકોની કમી

ડૉક્ટરોનો ઓછો સહકાર

ગંદકી અને અસ્વચ્છતા

નિમ્ન સામાજિક-આર્થિક વિકાસ

ગરીબી અને અશિક્ષણ

3 પ્રાણીઓની આડપેદાશો અને કચરાનું સંચાલન કરવું :
પ્રાણીઓની આડપેદાશો સાથે સંકળાયેલા વ્યવસાયોમાં કામ કરતા લોકો ઝૂનોસિસ રોગોના હુમલાનો ઝડપી શિકાર બને છે. માછલી વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા લોકો એરિસિપેલોઈડ (Erysipeloid), લાકડા કાપવાના વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા લોકો યલો ફીવર અને ટીક-આધારિત રોગથી સંક્રમિત થવાની શક્યતા છે.

4 મનુષ્યોનું વૈશ્વિક જોડાણ :
આજે વિશ્વ હવાઈમાર્ગ, રેલવેમાર્ગ, દરિયાઈમાર્ગથી પરસ્પર રીતે જોડાયેલ છે. જેમાં દર વર્ષે માનવ હિલચાલમાં વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. જેના કારણે ઝૂનોસિસ રોગોનો ફેલાવો વિશ્વના એક ખૂણેથી બીજા ખૂણે ઝડપી થાય છે.

5 સાંસ્કૃતિક માનવશાસ્ત્રનાં ધોરણો (Anthropological norms) : કેન્યામાં લોકો હાઈડેટીડોસિસ (hydatidosis) રોગથી પીડિત દર્દીના મૃતદેહને કુતરા અને હાચનાને ફેંકી દે છે. જે ઝૂનોસિસ રોગ ચક્રમાં વધારો કરે છે.

6 પ્રાણીઓનો ગેરકાનૂની વેપાર :
વિશ્વમાં આર્થિક ફાયદાની લાલચમાં કેટલાક લોકો પ્રાણીઓનો ગેરકાનૂની વેપાર કરે છે. જેના કારણે ઝૂનોસિસ રોગોનું સંક્રમણ વધે છે.

- ઝૂનોસિસ રોગોનું પ્રમાણ વિષુવવૃત્ત પ્રદેશો તેમજ એશિયા અને આફ્રિકા ખંડમાં જાહેર ક્ષેત્રની નબળાઈ અને ભૌગોલિક કારણોથી વધારે જોવા મળે છે.

ઝૂનોસિસ રોગો સામે લડવાનાં પગલાં

યોગ્ય માર્ગદર્શિકા :

- કૃષિ અને પશુપાલનમાં દૂધાળા પ્રાણીઓને જાળવવા માટેની યોગ્ય માર્ગદર્શિકા જારી કરવી જોઈએ, જેના કારણે ખાદ્ય પદાર્થો જેમ કે માંસ, ઈંડા, દૂધમાંથી ઝૂનોસિસ રોગ ફેલાય નહીં.
- માછલી બજાર, માંસ બજાર વગેરેમાં પ્રાણીઓ સાથેના સંપર્ક અને વ્યવસ્થાપન પર યોગ્ય માર્ગદર્શિકાનું પાલન કરવું જોઈએ.

કચરાનું વ્યવસ્થાપન :

- પ્રાણીઓની આડપ્રેદાશો અને કચરાનું યોગ્ય વ્યવસ્થાપન થાય તે માટે માર્ગદર્શિકાનું પાલન કરવું.
- ચેપજન્ય પ્રાણીઓના મૃતદેહ કોઈના સંપર્કમાં ન આવે તે રીતે તેમનો નિકાલ કરવો જોઈએ.
- પેય જળમાં બેક્ટેરિયા, વાયરસ વગેરેનો નાશ કરવા માટેની સુવિધા વિકસાવવી જોઈએ.

જાગૃતિ ફેલાવવી :

- જ્યારે ઝૂનોસિસ રોગનો ફેલાવો વધારે હોય ત્યારે સમાજમાં જાગૃતિ લાવવી જરૂરી છે.
- સ્વચ્છતા, વારંવાર હાથ ધોવા વગેરે જેવી ટેવોમાં વધારો કરવો.

સહકારમાં વધારો :

- જાહેર સંસ્થાઓ, વિભાગો, ખાનગી કંપનીઓ વગેરેમાં ઝૂનોસિસ રોગોમાં નિયંત્રણ માટે સહકાર વધારવો જોઈએ :
- મનુષ્ય - પ્રાણીઓ - પર્યાવરણ વચ્ચેની કડીનું જોડાણ એકરૂપ રાખવા સહકારમાં વધારો કરવો.

પારદર્શિતામાં વધારો :

- આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાયોએ વિશ્વ સ્વાસ્થ્ય સંગઠન (WHO)ની કામગીરીમાં પોતાનું યોગદાન આપી, WHO ની કામગીરીમાં વધુ પારદર્શિતા માટે પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.

- ઝૂનોસિસ બિમારી એ જાહેર આરોગ્ય માટે પડકારરૂપ છે. ઝૂનોસિસ બિમારીઓ વિશ્વની કુલ બિમારીઓના 58% થી વધારે જેટલો હિસ્સો ધરાવે છે, તેથી ઝૂનોસિસ બિમારીઓની અટકાયત જાહેર આરોગ્ય (Public Health) માટે આવશ્યક છે. વિશ્વ સ્વાસ્થ્ય સંગઠન દ્વારા ઝૂનોસિસ બિમારીઓની નિયંત્રણ માટે 'વન હેલ્થ પ્રોગ્રામ' ઉલ્લેખ કર્યો છે. જેમાં આરોગ્યની કાળજી માટે સમગ્ર વિશ્વની જવાબદારી રહેશે. ઝૂનોસિસ બિમારીઓ પર નિયંત્રણ જ સાતત્યપૂર્ણ વિકાસના લક્ષ્યોને પામવામાં મદદરૂપ બનશે.

સંશોધનમાં વૃદ્ધિ :

- વિશ્વ સ્વાસ્થ્ય સંગઠન (WHO), ખાદ્ય અને કૃષિ સંસ્થા (FAO), વિશ્વ પ્રાણી આરોગ્ય સંસ્થા (World Organisation for Animal Health) વગેરે જેવી પ્રતિષ્ઠિત સંસ્થાઓ એ ઝૂનોસિસ રોગોને અટકાવવા માટે સંશોધનમાં વધારો કરવો જોઈએ.
- ઝૂનોસિસ બિમારીઓ માટે સાર્વત્રિક રસીકરણમાં વૃદ્ધિ કરવી, જેથી તેને જલદી નિયંત્રિત કરી શકાય.

તકનીકી સહકાર :

- ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ અસરકારક રીતે કરવો જોઈએ. દેશના દરેક રાજ્ય અને જિલ્લાનું જોડાણ રિયલ-ટાઈમ ડેટાથી કરવું જોઈએ. જે તમામ રોગો અને બિમારીઓ વિશે રિયલ ટાઈમ માહિતી આપી શકે.
- જેના માધ્યમથી પ્રશાસન ઝડપી અલર્ટ બની શકે અને ઝૂનોસિસ બિમારીને અટકાવવામાં સફળતા મળી શકે.

વન હેલ્થ અભિગમ :

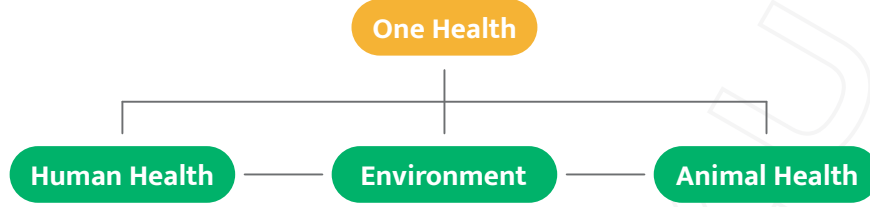
- વન હેલ્થ એ કાર્યક્રમો, નીતિઓ, કાયદા અને સંશોધનની રચના અને અમલીકરણ માટેનો એક અભિગમ છે. આ ખ્યાલ મુજબ માનવ સ્વાસ્થ્ય અને પ્રાણીઓનું સ્વાસ્થ્ય પરસ્પર નિર્ભર છે અને તેઓ જે ઇકોસિસ્ટમમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે તેના સ્વાસ્થ્ય સાથે જોડાયેલા છે. આથી માનવ અને પ્રાણીઓના સ્વાસ્થ્ય અને સમગ્ર ઇકોસિસ્ટમ સ્વાસ્થ્ય માટેના જોખમોને સમજવા માટે સહયોગી વૈશ્વિક અભિગમ તરીકે તેની કલ્પના અને અમલીકરણ કરવામાં આવી રહ્યું છે.

ભારત સરકારના આ દિશામાં પગલાં :

- સંકલિત રોગ સર્વેલન્સ પ્રોગ્રામ (IDSP)
- રાષ્ટ્રીય વાયરલ હિપેટાઈટિસ સર્વેલન્સ પ્રોગ્રામ
- રાષ્ટ્રીય રેબિઝ નિયંત્રણ પ્રોગ્રામ
- ઝૂનોસિસ રોગોના અટકાવ માટે ઈન્ટર-સેક્ટોરલ કોર્ડિનેશન
- મિશન ઈન્દ્રધનુષ

One Health એટલે શું ?

- વન હેલ્થએ એક એવો અભિગમ છે કે જે માન્યતા આપે છે કે મનુષ્યનું સ્વાસ્થ્યએ પ્રાણીઓ અને સહિયારા પર્યાવરણ સાથે ગાઢ રીતે સંલગ્ન છે. એટલે કે બધાનું સારું સ્વાસ્થ્ય એક બીજા પર નિર્ભર છે. માટે બધાને એકરૂપ ગણી સમાન ઉપાયો હાથ ધરવા જોઈએ.

- વન હેલ્થનો વિચાર 2009 માં લોની કિંગ (Lonnie King) દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો.
- આ ઉદ્દેશથી (OAH) વિભાગ દ્વારા શરૂ કરાયેલ 'વન હેલ્થ ઈન્ડિયા' કાર્યક્રમ ટેકનોલોજી અને ફાઈનાન્સ દ્વારા પશુધન સ્વાસ્થ્ય, માનવ સ્વાસ્થ્ય, વન્યજીવનનું સ્વાસ્થ્ય અને પર્યાવરણીય સ્વાસ્થ્યને સુધારવા માટે વિવિધ ક્ષેત્રોના હિસ્સેદારો સાથે કામ કરવામાં આવશે.

One Health તરફ ભારત દ્વારા લેવાયેલા પગલાં :

દેશે 1980ના દાયકામાં ઝુનોસિસ રોગો માટે એક રાષ્ટ્રીય સ્થાયી સમિતિની સ્થાપના કરી હતી.

પશુપાલન અને ડેરી વિભાગ (DAHD) દ્વારા 2015 થી પશુ રોગોના વ્યાપને ઘટાડવા માટે ઘણી યોજનાઓ શરૂ કરેલ છે. ઉ.દા. રાષ્ટ્રીય ગોકુલ મિશન, નેશનલ લાઈવ-સ્ટોક મિશન, પગ અને મોઢાના રોગ માટેની યોજના વગેરે.

DAHD એ સ્વાસ્થ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલય સાથે મળીને શ્વાનથી થતાં હડકવા નાબુદી માટે નેશનલ એક્શન પ્લાન ઘડ્યો છે.

DAHD ટૂંક સમયમાં મંત્રાલયની અંદર એક 'વન હેલ્થ' યુનિટ સ્થાપના કરવા પણ આયોજન કર્યું છે.

પશુચિકિત્સકો માટે ક્ષમતા નિર્માણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતાં કાર્યક્રમોને સુધારવાના પ્રયાસો કરવામાં આવી રહ્યા છે.

સરકાર એનિમલ હેલ્થ ડાયગ્નોસ્ટિક સિસ્ટમને પણ અપગ્રેડ કરી રહી છે. જેમ કે, સ્ટેટસ ટુ કંટ્રોલ ઓફ એનિમલ ડિસીઝ (ASCAD).

બાયોટેકનોલોજી વિભાગ દ્વારા દેશનું પ્રથમ 'વન હેલ્થ કન્સોર્ટિયમ' શરૂ કર્યું છે.

5G સ્પેક્ટ્રમ હરાજી

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં ભારતની અત્યાર સુધીની સૌથી મોટી 5G સ્પેક્ટ્રમ હરાજી પૂર્ણ થઈ છે, જેમાં દેશના મોટા ટેલિકોમ સર્વિસ પ્રોવાઈડર દ્વારા ભાગ લેવામાં આવ્યો હતો. આ હરાજીના માધ્યમથી સરકારે 1.5 લાખ કરોડ રૂપિયા એકઠા કર્યા છે. જેમાં રિલાયન્સ JIO દ્વારા સૌથી વધારે બોલી લગાવવામાં આવી હતી.

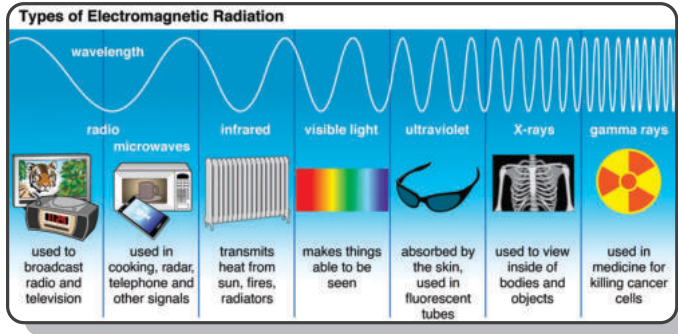
5G સ્પેક્ટ્રમ હરાજીનાં મુખ્ય તારણો

- આ વખતેની હરાજીની કમાણી એ સરકારની ધારણા કરતાં ઘણી વધારે છે. 2010 પછીની સાત હરાજીની સરખામણીમાં આ હરાજી સૌથી વધારે છે.
- રિલાયન્સ જિયો દ્વારા રૂપિયા 88,078 કરોડના ખર્ચે 700 Mhz, 800 MHz, 1800 MHz, 3300 MHz અને 26 Ghz બેન્ડમાં કુલ 24.7 Ghz સ્પેક્ટ્રમ મેળવ્યું છે. જે અન્ય બધા કરતા ખૂબ વધુ છે.
- દેશની બીજી સૌથી મોટી ટેલિકોમ કંપની એવી ભારતી એરટેલ દ્વારા 900 MHz, 1800 MHz, 2100 Mhz, 33 MHz અને 26 GHz બેન્ડમાં કુલ 19.8 Ghz સ્પેક્ટ્રમની ખરીદી કરી છે, જેના માટે રૂ.43,084 કરોડ ખર્ચવામાં આવ્યા છે.

- વોડાફોન-આઈડિયાએ ૩,૧૮,૭૯૯ કરોડના ખર્ચે ૧૮૦૦ Mhz, ૨૧૦૦ MHz, ૨૫૦૦ MHz, ૩૩૦૦ MHz, અને ૨૬ GHz બેન્ડમાં કુલ ૬,૨૨૮ MHz (મેગાહર્ટ્ઝ) સ્પેક્ટ્રમ ખરીદેલ છે.
- અદાણી ગ્રુપની પેટા કંપની અદાણી ડેટા નેટવર્ક્સ લિમિટેડ દ્વારા ૨૬ GHz (ગીગાહર્ટ્ઝ) બેન્ડમાં સ્પેક્ટ્રમની ખરીદી કરી હતી. જેના માટે તેમણે ૩.૨૧૨ કરોડ ચૂકવ્યા હતા. તેઓનો મુખ્ય હેતુ માત્ર એરપોર્ટ, પોર્ટ, પાવર જનરેશન અને લોજિસ્ટિક્સ જેવા ધંધાના વિકાસ માટે ખાનગી નેટવર્ક સોલ્યુશન પ્રદાન કરવાનું છે.
- ૫G ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ સપ્ટેમ્બર ૨૦૨૨ સુધીમાં શરૂ થવાની સંભાવના છે. શરૂઆતમાં ૫G સ્પેક્ટ્રમ તબક્કાવાર કાર્યરત કરવામાં આવશે. પહેલાં તે મેટ્રો અને મોટા શહેરો સુધી મર્યાદિત રહેશે. કારણ કે, વર્તમાનમાં ભારતના માત્ર ૭% સ્માર્ટફોન ૪ ૫G સક્ષમ છે.

સ્પેક્ટ્રમ શું છે ?

- સ્પેક્ટ્રમ અદૃશ્ય વાયરલેસ સિગ્નલોની રેડિયો ફ્રીક્વન્સીઝનો ઉલ્લેખ કરે છે. આપણે વાયરલેસ માટે જે ફ્રીક્વન્સીઝનો ઉપયોગ કરીએ છીએ તે 'ઇલેક્ટ્રોમેગ્નેટિક સ્પેક્ટ્રમ' નો માત્ર એક ભાગ છે. ઇલેક્ટ્રોમેગ્નેટિક (EM) સ્પેક્ટ્રમ એ તમામ પ્રકારના EM રેડિયેશનની શ્રેણી છે.
- દૃશ્યમાન પ્રકાશ જે ઘરના લેમ્પમાંથી આવે છે અને રેડિયો તરંગો જે રેડિયો સ્ટેશનમાંથી આવે છે, તે ઇલેક્ટ્રોમેગ્નેટિક રેડિયેશન છે.

બેન્ડ્સ

- ઇલેક્ટ્રોમેગ્નેટિક સ્પેક્ટ્રમના ભાગોને તેમની તરંગલંબાઈના આધારે 'બેન્ડ્સ' માં જૂથબદ્ધ કરવામાં આવે છે. સંપૂર્ણ ઇલેક્ટ્રોમેગ્નેટિક સ્પેક્ટ્રમ ૩ Hz (અત્યંત ઓછું આવર્તન) થી ૩૦૦ EHz (ગામા કિરણો) સુધીની રેન્જ ધરાવે છે. વાયરલેસ કોમ્યુનિકેશન માટે વપરાતો ભાગ લગભગ ૨૦ KHz થી ૩૦૦ GHz સુધીનો છે.
- રેડિયો સ્પેક્ટ્રમ એટલે રેડિયો ફ્રીક્વન્સીઝની શ્રેણી, જેનો ઉપયોગ સંચાર માટે થાય છે.

સેલ્યુલર સંચાર માટે સ્પેક્ટ્રમ ફ્રીક્વન્સીઝની શ્રેણીનો ઉપયોગ કરી શકાતો હોવાથી વિવિધ બેન્ડમાં અલગ-અલગ લાક્ષણિકતાઓ હોય છે. વાયરલેસ કમ્યુનિકેશનના હેતુઓ માટે, આપણે ત્રણ કેટેગરીમાં સ્પેક્ટ્રમનું વર્ગીકરણ કરીએ છીએ: લો, મિડ અને હાઈ-બેન્ડ સ્પેક્ટ્રમ.

લો-બેન્ડ સ્પેક્ટ્રમ (૩ GHz હેઠળ) સિગ્નલ ન્યૂનતમ વિક્ષેપ સાથે લાંબા અંતરની મુસાફરી કરી શકે છે. હાઈ-બેન્ડ સ્પેક્ટ્રમ (૨૪ GHz ઉપર) ખૂબ ઓછા અંતરની મુસાફરી કરે છે. મિડ-બેન્ડ સ્પેક્ટ્રમ (૩ અને ૨૪ GHz ની વચ્ચે) નીચા અને હાઈ-બેન્ડ સ્પેક્ટ્રમ એમ બંનેની લાક્ષણિકતાઓને મિશ્રિત કરે છે તથા કવરેજ અને ક્ષમતાનું મિશ્રણ પૂરું પાડે છે.

સ્પેક્ટ્રમ હરાજી શું છે ?

- સેલફોન અને વાયરલાઈન ટેલિફોન જેવાં ઉપકરણોને કનેક્ટ કરવા માટે સિગ્નલની જરૂર પડે છે. આ સિગ્નલો એરવેક્સ પર વહન કરવામાં આવે છે, જે કોઈપણ પ્રકારની દખલગીરી ટાળવા માટે ચોક્કસ નિયુક્ત ફ્રીક્વન્સીઝ પર મોકલવા જોઈએ.
- આ એરવેક્સને સ્પેક્ટ્રમ કહેવામાં આવે છે, જે બેન્ડમાં પેટાવિભાજિત થાય છે. તેમાં વિવિધ ફ્રીક્વન્સી હોય છે. આ તમામ એરવેક્સ ચોક્કસ સમયગાળા માટે વેચવામાં આવે છે, ત્યારબાદ તેમની માન્યતા સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ માન્યતા સામાન્ય રીતે ૨૦ વર્ષની હોય છે.
- કેન્દ્ર સરકાર દેશની ભૌગોલિક સીમાઓમાં જાહેરમાં ઉપલબ્ધ તમામ સંપત્તિઓની માલિકી ધરાવે છે, જેમાં એરવેક્સનો પણ સમાવેશ થાય છે. સેલફોન, વાયરલાઈન ટેલિફોન અને ઇન્ટરનેટ આ સ્પેક્ટ્રમ પર કામ કરતાં હોવાથી કેન્દ્ર સરકાર કંપનીઓને સ્પેક્ટ્રમ ફાળવવા હરાજી કરે છે.

5G એટલે શું?

- ૫G એ ૫મી પેઢીનું મોબાઈલ નેટવર્ક છે, 1G, 2G, 3G અને 4G નેટવર્ક બાદ 5G નવું વૈશ્વિક વાયરલેસ સ્ટાન્ડર્ડ છે. 5G નેટવર્ક એ વર્ચ્યુઅલ રીતે દરેક મશીનો, સાધનો અને વિવિધ ઉપકરણોને એકબીજા સાથે સરળતાથી જોડવા માટે ઉપયોગી છે. 5G વાયરલેસ ટેકનોલોજીનો હેતુ ઉચ્ચ પીક ડેટા સ્પીડ, અલ્ટ્રા લો લેટન્સી, વધુ વિશ્વસનીયતા, વિશાળ નેટવર્ક ક્ષમતાની મદદથી ઇન્ટરનેટ વપરાશકર્તાના અનુભવોને વધુ સશક્ત બનાવે છે. 5G ટેકનોલોજી ડેટા ટ્રાન્સમિટ કરવા અને મેળવવા રેડિયો તરંગો અથવા રેડિયો ફ્રીક્વન્સી એનર્જીનો ઉપયોગ કરે છે.

તમને સરકારી અધિકારી બનાવવા માટે આવી
રહી છે ગુજરાતની સર્વશ્રેષ્ઠ ફેકલ્ટી ટીમ

GPSC CLASS 1/2

Date **31-01-2023**

Time **10:30 to 12:30**

Fees **50000** (~~65000~~)

(Offer Valid till 31 January)

Address : 1st Floor, Ashwamegha Complex, Sargasan Cross Roads,
KH-0 Circle, Gandhinagar, Gujarat - 382421

 77788 98734 | 90549 03902 | 96249 43920 | 90549 06546

5G અને 4G વચ્ચે તફાવત

5G	4G
5G માં 28 ગીગાહર્ટ્ઝ (GHz) ઉચ્ચ રેડિયો ફ્રીક્વન્સીનો ઉપયોગ થાય છે.	4G એ 700 MHz થી 2500 MHz ની નિમ્ન અથવા મધ્યમ રેડિયો ફ્રીક્વન્સીનો ઉપયોગ કરે છે.
5G માં ડેટા ટ્રાન્સફરની ઝડપ ખૂબ વધુ હોય છે અને એક સાથે વધુ ડેટા ટ્રાન્સફર થઈ શકે છે.	4G માં ડેટા ટ્રાન્સફરની ઝડપ અને માત્રા 5G કરતાં ઓછી હોય છે.
5Gની લેટન્સી ઓછી છે, એટલે કે સૂચનાને અનુસરીને ડેટા ટ્રાન્સફર શરૂ થાય તે પહેલાનો વિલંબ ઓછો હોય છે. 5Gમાં લેટન્સી રેટ 10 મિલિસેકન્ડથી ઓછો અને સારી ગુણવત્તામાં 1 મિલિસેકન્ડ જેટલો હોય છે.	5Gની સરખામણીએ 4G માં લેટન્સી રેટ વધુ હોય છે. જે લગભગ 20 થી 30 મિલિસેકન્ડ જેટલો હોય છે.
5G મિલીમીટર વેવ સ્પેક્ટ્રમનો ઉપયોગ કરે છે. જે કોઈ ભૌગોલિક વિસ્તારમાં પ્રતિ ચોરસ કિલોમીટરમાં લગભગ 10 લાખ ઉપકરણોને સપોર્ટ આપવા સક્ષમ છે.	4G ટેકનોલોજી અંદાજે પ્રતિ ચોરસ કિલોમીટરમાં 4000 જેટલા ઉપકરણોની સંખ્યાને સપોર્ટ આપવા સક્ષમ છે.

ભારત માટે 5G ટેકનોલોજીનું મહત્વ

હાઈ સ્પીડ અને ડિજિટલ ઈન્ડિયા :

- 5G ટેકનોલોજી વાયરલેસ નેટવર્ક સાથે 10 થી 20 GBPS ડેટા ડાઉનલોડની સ્પીડ આપશે. પરંપરાગત મોબાઈલ ટ્રાન્સમિશન ટેકનોલોજીની તુલનામાં વોઈસ અને હાઈ-સ્પીડ ડેટા એક સાથે અસરકારક રીતે ટ્રાન્સફર કરી શકાશે. જેના કારણે ડિજિટલ ઈન્ડિયાને બળ મળશે.

સુશાસન માટે ઉપયોગી :

- ઉચ્ચ ઝડપ અને ફનેક્ટિવિટી રેડ-ટેપિઝમને ઘટાડશે. તેના લીધે વિવિધ પ્રોજેક્ટ્સનું અમલીકરણ અને નિયમન ઝડપી બનશે. વધુ સારા નિયંત્રણ અને નિયમનના કારણે ભ્રષ્ટાચારમાં ઘટાડો થશે. સરકારી સેવાઓ ઝડપથી પૂરી પાડી શકાશે.

નિમ્ન લેટન્સી રેટ :

- 5G નેટવર્ક એ એક મિલિસેકન્ડ અથવા તેનાથી પણ ઓછો લેટન્સી રેટ ધરાવે છે. જેના કારણે લોજિસ્ટીક સેવાઓમાં સુધારો થશે. વસ્તુ અને સેવાઓના વેચાણમાં ઝડપ આવતા તેમની કિંમતો ઘટશે.

મનોરંજન અને મલ્ટીમીડિયા ઉદ્યોગનો વિકાસ :

- ભવિષ્યમાં હાઈ ડેફિનેશન વિડીઓ સ્ટ્રીમિંગ સામાન્ય બનતા મનોરંજન ઉદ્યોગની પ્રગતિને બળ મળશે. પરિણામે નોકરીઓ તેમજ સરકારની આવકમાં વધારો થશે.

રોજગાર સર્જનમાં ફાળો :

- નવી ટેકનોલોજીને લગતાં ઉપકરણોના ઉત્પાદનકર્તા અને એપ્લિકેશન વિકાસકર્તાઓ માટે નવી તકો ઉભી થશે. નવા ઉપકરણો બજારમાં આવવાથી રોજગારનું સર્જન થશે. આમ, ભારત તેના વસ્તી વિષયક લાભાંશનો પણ યોગ્ય લાભ લઈ શકશે.

શહેરી વ્યવસ્થાપનમાં મદદરૂપ :

- તે સરકારના સ્માર્ટ સિટી પ્રોજેક્ટને બળ આપશે. ટ્રાફિક મેનેજમેન્ટ, ઝડપી હવામાન અપડેટ, લોકલ એરિયા બ્રોડકાસ્ટિંગ, ઊર્જા વ્યવસ્થાપન, સ્માર્ટ પાવર ગ્રિડ, સ્માર્ટ લાઈટિંગ ઓફ સ્ટ્રીટ, વોટર રિસોર્સ મેનેજમેન્ટ, કાઉન્ટ મેનેજમેન્ટ, ઈમરજન્સી રિસ્પોન્સ વગેરે સેવાઓથી શહેરી વ્યવસ્થાપન સરળ બનશે.

લોજિસ્ટિક્સ અને શિપિંગ :

- લોજિસ્ટિક અને શિપિંગ ઉદ્યોગ સામાન્ય ટ્રેકિંગ, ફ્લિટ મેનેજમેન્ટ, સેન્ટ્રલાઈઝ્ડ ડેટાબેઝ મેનેજમેન્ટ, સ્ટાફ શેડ્યુલિંગ, રીઅલ-ટાઈમ ડિલિવરી ટ્રેકિંગ અને રિપોર્ટિંગ માટે 5G ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવાથી લોજિસ્ટિક્સ અને શિપિંગ ક્ષેત્રમાં ઝડપ આવશે અને ખર્ચમાં પણ ઘટાડો થશે.

સુરક્ષિત અને ઝડપી નેટવર્ક :

- ઉચ્ચ બેન્ડવિડથનો સારી રીતે ઉપયોગ કરવાને લીધે અને વધુ કનેક્શન પોઈન્ટ હોવાને લીધે 5G વધુ સુરક્ષિત છે. CCTV દ્વારા સર્વેક્ષણ વધારીને સુરક્ષા વ્યવસ્થા મજબૂત કરવી સરળ બનશે.

ઔદ્યોગિક વૃદ્ધિ :

- ઉદ્યોગો ઓટોમેશન, જાળવણી, સલામતી, ટ્રેકિંગ, સ્માર્ટ પેકિંગ, શિપિંગ, લોજિસ્ટિક્સ અને ઊર્જા વ્યવસ્થાપન માટે 5G ટેકનોલોજી અને સ્માર્ટ વાયરલેસ તકનીકોનો ઉપયોગ કરતાં ઔદ્યોગિક ઉત્પાદન વધશે.

કૃષિક્ષેત્રે ઉપયોગી :

- 5G ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ ભવિષ્યમાં કૃષિ અને સ્માર્ટ ફાર્મિંગ માટે થઈ શકશે. સ્માર્ટ RFID સેન્સર અને GPS ટેકનોલોજીના ઉપયોગથી ખેડૂતો પશુધનના સ્થાનને ટ્રેક કરી શકશે અને તેનું સરળતાથી સંચાલન કરી શકશે. સ્માર્ટ સેન્સરનો ઉપયોગ સિંચાઈ નિયંત્રણ, પ્રવેશ નિયંત્રણ અને ઊર્જા વ્યવસ્થાપન માટે થઈ શકે છે.

સ્વાસ્થ્ય ક્ષેત્રે સુધારા :

- વિશ્વસનીય વાયરલેસ નેટવર્કની મદદથી તબીબી પ્રેક્ટિશનરો વિશ્વના અન્ય ભાગો સાથે સરળતાથી જોડાણ કરી શકશે. ડૉક્ટર ગમે ત્યાંથી ગમે તે દર્દીઓ સાથે જોડાઈ શકે છે. આ ઉપરાંત રિમોટ સર્જરી જેવી ટેકનોલોજીના વિકાસનો માર્ગ પણ વિસ્તૃત થશે.

ભારતમાં 5G ટેકનોલોજીને લગતી સમસ્યાઓ

ટેલિકોમ ક્ષેત્રે દેવાની સમસ્યા :

- ભારતીય ટેલિકોમ કંપનીઓ દેવાના ડુંગર તળે દબાયેલી છે. તેઓ યોગ્ય ગુણવત્તાની સેવાઓ આપવા તથા 5G ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પર ખર્ચ કરવા સક્ષમ નથી.

સરકારી પ્રોત્સાહનોનો અભાવ :

- સરકારની રાજકોષીય ખાધ વધારે હોવાથી 5G આંતરમાળખામાં રોકાણ કરવું શક્ય નથી. ખાસ કરીને જ્યારે કોવિડ-19 જેવી મહામારીના કારણે સરકારની તીજોરી પર ભારે બોજ પડ્યો છે.

નિરુત્સાહક કર :

- લાઈસન્સ ફી માટે એડજસ્ટેડ ગ્રોસ રેવન્યુ (AGR)ના 6% અને સ્પેક્ટ્રમ વપરાશ શુલ્ક માટે 3% ના ઉચ્ચ દરો ટેલિકોમ કંપનીઓને નવી તકનીકીમાં રોકાણ કરવા સામે પડકારો ઉભા કરે છે.

નવા ઉપકરણો વસાવવા પાછળનો ખર્ચ :

- જૂના ઉપકરણોમાં 5G ટેકનોલોજી સપોર્ટ ન કરતી હોવાથી ટેક્નિકમાં મોટા પાયે ધરખમ બદલાવો લાવવા ખૂબ જરૂરી બનશે. પરંતુ તેના પાછળ ખર્ચ ખૂબ વધુ હોવાથી બદલાવની ગતિ ધીમે પડી શકે છે.

નિમ્ન ફાઈબર ઝેશન :

- સમગ્ર ભારતમાં ફાઈબર કનેક્ટિવિટીને અપગ્રેડ કરવાની જરૂર છે. જે હાલમાં ભારતમાં માત્ર 30% ટેલિકોમ ટાવર્સ સાથે જોડાણ ધરાવે છે. જો 5G ટેકનોલોજીનો કાર્યક્ષમ ઉપયોગ કરવો હોય તો આ સંખ્યાને બમણી કરવાની જરૂરિયાત છે.

હાર્ડવેર ઉપલબ્ધતા સામે પડકારો :

- ટેલિકોમ ક્ષેત્ર માટેના જરૂરી ઉપકરણો અંગે વિદેશ પર નિર્ભરતા હોવાથી તથા હુવેઈ જેવી કંપની બાબતે સુરક્ષાના પડકારો હોવાથી હાર્ડવેર ઉપલબ્ધ કરવા મુશ્કેલ છે.

સ્પેક્ટ્રમનાં ઊંચા મૂલ્યો :

- ભારતના 5G સ્પેક્ટ્રમની કિંમત વૈશ્વિક સરેરાશ કરતા વધુ છે. જેનાથી ભારતમાં ઓછી મૂડી શક્તિ ધરાવતી ટેલિકોમ કંપનીઓ માટે સ્પર્ધામાં ટકી રહેવું મુશ્કેલ બને છે. જેના કારણે ટેલિકોમ ક્ષેત્રે સિમિત કંપનીઓનો એકાધિકાર સ્થાપિત થવાનો ડર રહે છે.

ઓછી સ્પેક્ટ્રમ ફાળવણી :

- ભારતીય ઓપરેટરો પાસે આંતરરાષ્ટ્રીય ઓપરેટરોની તુલનામાં ખૂબ ઓછા સ્પેક્ટ્રમ છે. ઉચ્ચ રોકાણ ખર્ચ અને ઓછા સ્પેક્ટ્રમના લીધે ટેલિકોમ કંપનીઓ પર ભારણ વધ્યું છે.

5G ના વિકાસ માટે લેવાયેલા પગલાં / પહેલો

- ટેલિકોમ્યુનિકેશન વિભાગે 'સ્વદેશી 5G ટેસ્ટ બેડ પ્રોજેક્ટ' નામ હેઠળ 5G ટેકનોલોજીના વિકાસ અને પરીક્ષણમાં મદદ કરવા માટે અગ્રણી સંશોધન સંસ્થા શરૂ કરેલ છે. આ એજન્સી IIT બોમ્બે, દિલ્હી, હૈદરાબાદ, મદ્રાસ, કાનપુર, IISc બેંગલોર, સોસાયટી ફોર એપ્લાઈડ માર્ફકોવેવ ઇલેક્ટ્રોનિક્સ એન્જિનીયરિંગ એન્ડ રિસર્ચ અને સેન્ટર ઓફ એક્સેલન્સ ઈન વાયરલેસ ટેકનોલોજી સાથે સહયોગથી કાર્ય કરશે.

- ભારત સરકારે સમગ્ર દેશમાં નીચેનાં 13 સ્થળોએ 5G ઉપલબ્ધ કરાવવાની પ્રારંભિક યોજના ઘડેલ છે. જેમાં ગુરુગ્રામ, બેંગલુરુ, કોલકાતા, મુંબઈ, ચંદીગઢ, દિલ્હી, જામનગર, અમદાવાદ, ચેન્નઈ, હૈદરાબાદ, લખનઉ, પૂણે અને ગાંધીનગરનો સમાવેશ થાય છે.

- તાજેતરમાં ટેલિકોમ વિભાગ દ્વારા ભારતી એરટેલ, રિલાયન્સ જીયો, વોડાફોન આઈડિયા, અદાણી ગ્રુપ વગેરેને સ્પેક્ટ્રમ ફાળવણી કરવામાં આવેલ છે.

- ભારત નેટ પ્રોગ્રામ : દેશની 2.6 લાખ ગ્રામ પંચાયતોને બ્રોડબેન્ડ એક્સેસ આપવા માટે ફલેગશિપ પ્રોગ્રામ છે. જે તબક્કાવાર લાગુ કરવામાં આવી રહ્યો છે. આ અંતર્ગત 5,52,514 કિમીથી પણ વધુ ઓપ્ટિકલ ફાઇબર કેબલ લગાવવામાં આવેલ છે. જે 1,79,247 ગ્રામ પંચાયતોને ઓપ્ટિકલ ફાઇબર નેટવર્ક સાથે જોડશે. જેના અંતર્ગત ગ્રામપંચાયતોને 1 Gbps ઈન્ટરનેટ જોડાણ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે.
- સરકારે ડાબેરી ઉગ્રવાદ (LWE) થી પીડિત વિસ્તારોમાં મોબાઇલ કનેક્શનને સક્ષમ બનાવવા 2,343 સ્થાનો પર મોબાઇલ ટાવર ઈન્સ્ટોલ કર્યા છે.

- PM-WANI દ્વારા 50,000 થી વધુ ઈન્ટરનેટ એક્સેસ પોઇન્ટની ગોઠવણી કરવામાં આવેલ છે. સરકાર દ્વારા પ્રધાનમંત્રી વાઈ-ફાઈ એક્સેસ નેટવર્ક ઈન્ટરફેસ (PM-WANI) અંતર્ગત સાર્વજનિક વાઈ-ફાઈ નેટવર્ક દ્વારા ઈન્ટરનેટ ઉપલબ્ધતાને વિસ્તૃત કરવાની યોજના ઘડવામાં આવી છે.
- સ્થાનિક ટેકનોલોજીના વિકાસને પ્રોત્સાહન : ભારત સરકાર દ્વારા પ્રોડક્ટ લિન્ક્ડ ઈન્સેન્ટીવ યોજના અંતર્ગત ટેલિકોમ અને નેટવર્ક પ્રોડક્ટસ ઉત્પાદન તેમજ ઈલેક્ટ્રોનિક્સ ઉત્પાદનનો સમાવે કરવામાં આવેલ છે. જેના લીધે સ્થાનિક ઉત્પાદકોને પ્રોત્સાહન મળ્યું છે. ઉદા. બેંગલુરુ સ્થિત એક સેમિકન્ડક્ટર ઉત્પાદક કંપની દ્વારા 'Signal chip' નામે સેમિકન્ડક્ટર ચિપનું નિર્માણ કરવામાં આવેલ છે. જેનો ઉપયોગ 4G/LTE અને 5G NR MODEMS માટે થઈ શકશે.

I આગળના પગલાં

ટેકનોલોજીના સ્થાનિક વિકાસ પર ભાર :

- વિશ્વના અન્ય રાષ્ટ્રો પર હાર્ડવેર માટેની નિર્ભરતા ઘટાડી સ્થાનિક 5G હાર્ડવેર ઉત્પાદનને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ. હાર્ડવેર ઉત્પાદન અને આપૂર્તિમાં આત્મનિર્ભરતા સુરક્ષા માટે મહત્વની છે.

ટેલિકોમ ક્ષેત્રે સર્જનાત્મક સ્પર્ધાને પ્રોત્સાહન :

- સ્પેક્ટ્રમની વહેંચણી બાદ બજારમાં સીમિત કંપનીઓના હાથમાં સંપૂર્ણ બજારની સત્તા કેન્દ્રીત ન થઈ જાય તેના માટે સરકારે યોગ્ય પગલાં લેવાની જરૂર છે.

શહેરી અને ગ્રામીણ અસમાનતા દૂર કરવી :

- 5G ને વિવિધ બેન્ડ સ્પેક્ટ્રમ અને લો બેન્ડ સ્પેક્ટ્રમ પર ગોઠવી શકાય છે. માટે ગ્રામીણ વિસ્તારોની જરૂરિયાત અનુસાર સ્પેક્ટ્રમની વિશાળ શ્રેણીમાં જરૂરી ફેરફાર કરી મહત્તમ ગ્રામીણ વિસ્તારો સુધી આ ટેકનોલોજીનો લાભ પહોંચાડવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ.
- ડિજિટલ ઈન્ડિયાએ 5G ટેકનોલોજી સાથે સુરેખિત કરી ભારતમાં 5G તકનીકો, ઉત્પાદનો, ડિઝાઇન વગેરેને પ્રોત્સાહન આપવાની જરૂર છે.
- નિષ્ક્રિય સ્પેક્ટ્રમની હરાજી કરી તેની આવકનો ઉપયોગ નવીનીકરણ અને સંશોધન પાછળ ખર્ચવાની જરૂર છે. સાથે સાથે ટેલિકોમ કંપનીઓને તેમની આંતરિક ક્ષમતાઓ વિકસાવવા પ્રોત્સાહિત કરવી જોઈએ. જે દેશમાં 5G ને સફળ બનાવશે.

5G ને લગતા સ્ટાર્ટ-અપ્સને પ્રોત્સાહિત કરે :

- દેશમાં ટેકનોલોજીના વિકાસ માટે નવા સ્ટાર્ટ-અપ્સ ચાલક બળનું કામ કરશે. તેમજ નવીનીકરણને પ્રોત્સાહન મળશે. નવા સ્ટાર્ટ-અપ્સ નવી રોજગારીની તકોમાં વધારો કરશે. આમ અર્થતંત્ર પર સર્વવ્યાપી અસર થશે.

સ્પેક્ટ્રમનો કાર્યક્ષમ ઉપયોગ :

- ટેકનોલોજીના કાર્યક્ષમ ઉપયોગથી તેનો મહત્તમ લાભ મેળવી શકાય અને તેના લીધે ઉભા થતાં દુષ્ટ પરિણામોને નહિવત કરી શકાય.

મોટા પ્રમાણમાં રોકાણની જરૂરિયાત :

- ભારતીય ટેકનીકલ ઈકોસિસ્ટમને 5G ક્ષેત્રે આગળ વધારવા યોગ્ય ટેસ્ટ-બેડ અને ટેકનોલોજી પ્લેટફોર્મને સક્ષમ બનાવવાની જરૂર છે.
- ઉદા. 5G ચિપસેટના ઉત્પાદન માટે મોટા પ્રમાણમાં મૂડી રોકાણ ઉપલબ્ધ કરાવવું.

સર્વસમાવેશી વિકાસ પર ધ્યાન :

- સમગ્ર શહેરી ભારતમાં 10 Gbps કે તેથી વધુ અને ગ્રામીણ ભારતમાં 1 Gbps ના સર્વવ્યાપક અલ્ટ્રાહાઈ બ્રોડબેન્ડ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચરના વિકાસની જરૂર છે.

આમ, ભારતે 5G ટેકનોલોજીમાં પોતાની સફર આગળ વધારવા માટે પ્રતિસ્પર્ધી હરાજી પૂર્ણ કરી છે. જેના માધ્યમથી ભારતમાં 5G ટેકનોલોજીનો બહોળો વિકાસ કરવામાં આવશે. 5G તકનીક એ ભવિષ્યની તકનીક છે. જેના માધ્યમથી સામાજિક-આર્થિક-તકનીકી સમસ્યાઓનું સમાધાન કરવામાં આવશે. 5G ટેકનોલોજીને સમગ્ર દેશમાં પ્રસરિત કરવા માટે 'વ્યાપક માળખાકીય પ્લાન'ની જરૂર પડશે. જેના માટે તમામ સહભાગીદારોની જરૂરિયાત રહેશે.

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં રાજ્યસભામાં એક પ્રશ્નના લેખિત જવાબમાં કેન્દ્રીય મંત્રી જિતેન્દ્ર સિંહે જણાવ્યું હતું કે, ભારતીય અવકાશ સંશોધન સંસ્થા (ISRO) અવકાશ પ્રવાસન તરફ સ્વદેશી ક્ષમતાઓ વિકસાવવાની દિશામાં પ્રયત્નશીલ છે.

- તાજેતરમાં અમેરિકન કંપની Aximo space દ્વારા ત્રણ બિઝનેસમેનને ઈન્ટરનેશનલ સ્પેસ સ્ટેશન પર મોકવામાં આવ્યા છે. જેના બદલામાં અંદાજે દરેક પાસેથી લગભગ રૂ. 450 કરોડ વસૂલવામાં આવ્યા છે.
- ભારત પણ અવકાશ પર્યટનની ક્ષમતાઓ વિકસાવવાની પ્રક્રિયામાં છે. ભારત પોતાના સ્વદેશી અવકાશ મિશનોના માધ્યમથી અવકાશ પર્યટનને પ્રોત્સાહિત કરી રહ્યું છે.

અવકાશ પર્યટન ક્ષેત્રે રહેલી સંભાવનાઓ

- અવકાશ પર્યટન એ મનોરંજનના હેતુઓ માટેની માનવ અવકાશ યાત્રા છે.
- અવકાશ પર્યટનના વિવિધ પ્રકારો છે, જેમાં ઓર્બિટલ, સબ ઓર્બિટલ અને ચંદ્ર અવકાશ પ્રવાસનનો સમાવેશ થાય છે.
- સામાન્ય રીતે વૈજ્ઞાનિકો ધરતીની સપાટીથી 100 km પર આવેલી રેખાને કરમન રેખા કહે છે. જ્યાંથી બાહ્ય અવકાશની શરૂઆત થાય છે. અવકાશ પર્યટન એવા વ્યક્તિઓ માટે અવકાશ જવું શક્ય બનાવશે, જેઓ અવકાશયાત્રીઓ નથી અને બિન-વૈજ્ઞાનિક હેતુઓ માટે અવકાશમાં જવા માંગે છે.
- અવકાશ પર્યટન ક્ષેત્રે ખાનગી ક્ષેત્રો વચ્ચેની સ્પર્ધાના કારણે અવકાશી તકનીકીઓમાં નવીનીકરણને વેગ મળશે.
- અવકાશ પર્યટન ટૂંક સમયમાં ઉત્તમ રોમાંચ પર્યટન માટેનો એક શ્રેષ્ઠ વિકલ્પ બની શકે છે. ઉ.દા. વર્જિન ગેલેક્સી ને VSS યુનિટ પર પ્રતિ સીટ \$ 250,000 ના દરની 500થી વધુ એડવાન્સ બૂકિંગ પ્રાપ્ત થઈ હતી.
- 2019 માં, સ્વિસ ઈન્વેસ્ટમેન્ટ બેંકે એક અહેવાલ પ્રકાશિત કર્યો હતો, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે અવકાશ પર્યટન ઉદ્યોગ આગામી દાયકામાં \$3 બિલિયનનો થઈ જશે.
- અવકાશ ક્ષેત્રના વિકાસના લીધે એક અંદાજ મુજબ આવનાર નજીકના ભવિષ્યમાં એક કિલો વજન અવકાશમાં મોકલવા પાછળનો ખર્ચ માત્ર 2000 ડોલર પ્રતિ કિલો જેટલો થઈ જશે, જે અવકાશ પર્યટનને વધુ ઝડપી અને પરવડે તેવું બનાવશે.
- એક અંદાજ મુજબ અવકાશ પર્યટન એ 2.4 મિલિયનથી પણ વધુ લોકોનું મોટું બજાર છે, જેઓ અવકાશ પર્યટનનો લાભ લેવા સક્ષમ અને ઈચ્છુક છે.
- વૈશ્વિક અવકાશ ઉદ્યોગ દ્વારા પેદા થતી આવક વર્ષ 2040 સુધીમાં વધીને \$1 ટ્રિલિયનથી વધુ થઈ શકે તેવી સંભાવનાઓ રહેલી છે.

ભારતની આ દિશામાં પ્રગતિ

- ભારત આગામી વર્ષ સુધીમાં સમાનવ યાન (ગગનયાન)ને અવકાશમાં મોકલવા અંગે આયોજન કરી રહ્યું છે. જેની સફળતા ભવિષ્યમાં ભારતને અવકાશ પર્યટન ક્ષેત્રે પ્રગતિ કરવા મજબૂતી પૂરી પાડશે.
- સમાનવ મુસાફરી તેમજ અવકાશ પર્યટનને સુલભ બનાવવા ઈસરો GSLV MK-III માં સંશોધન કરી રહી છે. જેથી તેના દ્વારા સમાનવ મિશનો સરળતાથી લોન્ચ કરી શકાય.
- ઈસરો દ્વારા અવકાશ યાત્રીઓની સુરક્ષા માટે Crew escape system નું સફળ પરિક્ષણ કરવામાં આવેલ છે, જે ભવિષ્યમાં અવકાશ યાત્રીઓની સુરક્ષા અંગેની વિશ્વસનીયતામાં વધારો કરશે.
- ઈસરો દ્વારા પરીક્ષણ હેઠળ રહેલ RLV - TD (Reusable launch vehicle - Technology demonstration) અવકાશ યાત્રીઓને યાત્રા બાદ સુરક્ષિત ધરતી પર પરત લાવવા ખૂબ મહત્વની ભૂમિકા ભજવશે અને સમગ્ર અવકાશ યાત્રાને સુરક્ષિત અને કિંફાયતી બનાવશે.
- IN-SPACe (Indian National Space Promotion and Authorisation Centre), New space India limited અને Indian Space Association જેવી સંસ્થાઓના કારણે ખાનગી ક્ષેત્ર પણ અવકાશ સંશોધન ક્ષેત્રે આગળ આવી રહ્યું છે.
- વર્ષ 2030 સુધીમાં ઈસરો દ્વારા ભારતનું પોતાનું સ્પેસ સ્ટેશન બનાવવાનું લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. જે ધરતીથી 400 km દૂરની કક્ષામાં સ્થિત હશે અને ત્યાં યાત્રી 15 થી 20 દિવસનું રોકાણ કરી શકશે.

I ભારત પાસે રહેલી ક્ષમતા

1. વધી રહેલ ખાનગી ભાગીદારી :

- છેલ્લાં થોડા વર્ષોમાં ભારતમાં અવકાશ ક્ષેત્રે સ્કાયરૂટ એરોસ્પેસ, મનસ્તુ સ્પેસ, ઘુવા સ્પેસ, પીક્સલ, અગ્રિકુલ કોસ્મોસ, ગોદરેજ એરોસ્પેસ વગેરે જેવી ખાનગી સંસ્થાઓ આગળ આવી છે. જે ભવિષ્યમાં ભારતના અવકાશ ક્ષેત્રના મહત્વના પ્રોગ્રામમાં પાયાની ભૂમિકા ભજવશે, સાથે અવકાશ પર્યટન માટેના પ્રયાસોને બળ પૂરું પાડશે.

2. ઓછા ખર્ચે મિશન :

- ઈસરો દ્વારા માત્ર 95 કરોડના ખર્ચે વિશ્વનું સૌથી સસ્તું રિયુઝેબલ પ્રક્ષેપણ યાન અવકાશમાં સફળતાપૂર્વક લોન્ચ કરવામાં આવ્યું હતું. તે ISRO ની ટેકનોલોજી અને નવીનીકરણની વિશિષ્ટતા દર્શાવે છે.

3. ઉજ્જવળ ભૂતકાળનો ઇતિહાસ :

- માર્સ ઓર્બિટર મિશન (MOM), જેમાં ભારત પ્રથમ પ્રયાસે મંગળ સુધી સફળ મિશન પહોંચાડનાર વિશ્વનો પ્રથમ દેશ બન્યો. PSLV - C37 દ્વારા એકસાથે 104 ઉપગ્રહો મોકલી વિશ્વ વિક્રમ બનાવ્યો હતો. ઉપરાંત વિશ્વમાં સૌથી સસ્તા દરે સેટેલાઈટ લોન્ચ ભારતીય અવકાશ સંસ્થાઓ કરે છે.

4. વૈશ્વિક સ્પર્ધામાં આગવું સ્થાન :

- ભારતીય અવકાશ સંશોધન સંસ્થાએ 114 અવકાશયાન મિશન, 83 પ્રક્ષેપણ મિશન પાર પાડ્યાં અને કુલ 405 જેટલા ઉપગ્રહો સફળતાપૂર્વક લોન્ચ કર્યા છે.

I અવકાશ પર્યટનના વિકાસથી ફાયદા

નવીનીકરણને વેગ :

ખાનગી ભાગીદારોની અવકાશ ક્ષેત્રે ભાગીદારી વધવાથી સકારાત્મક સ્પર્ધા ઊભી થશે. પરિણામે નવીનીકરણ અને સંશોધનને વેગ મળતા નવી ટેકનોલોજીનું નિર્માણ થશે. ઉ.દા. Reusable launch vehicle.

નવાં સંસાધનોની શોધ :

સંસાધનોની વધતી માંગ અને માનવીય જરૂરિયાતોને સંતોષવા અવકાશ અને અન્ય ગ્રહોમાં નવા ખનિજો અને અન્ય કિંમતી સામગ્રી શોધવામાં મદદરૂપ થશે.

ખગોળ સંશોધન :

નવીનીકરણ અને આધુનિક ટેકનોલોજીની મદદથી અવકાશ ક્ષેત્રે નવા નવા આયામો ખોલવા અને દૂરના ગ્રહો અંગેની માહિતી એકત્ર કરી જીવનની સંભાવના અંગે શોધખોળને વેગ મળશે.

રોજગારમાં વધારો :

નવા અવકાશયાનોના નિર્માણ અને પર્યટન સેવાને લગતી કામગીરીઓ દ્વારા લાખો કુશળ કામદારોને રોજગારી મળશે. ઉપરાંત અવકાશ ક્ષેત્ર માટે તૈયાર થતી ટેકનોલોજી અને સામગ્રીઓનો ઉપયોગ કરી કાર, બુલેટ ટ્રેન, સંરક્ષણનાં સાધનો વગેરેમાં ઉપયોગ માટેના નવા ઉદ્યોગો વિકાસ પામશે. ઉદાહરણ તરીકે ISRO દ્વારા વિકસિત લિથિયમ-આયન બેટરી ટેકનોલોજીના ખાનગી ઉપયોગ માટે મંજૂરી આપવામાં આવી છે. આ બેટરી ઈવાહનો અને ઈલેક્ટ્રોનિક્સ ઉપકરણો માટે ઉપયોગી છે.

અવકાશ ક્ષેત્રે ખાનગી ભાગીદારીમાં વધારો :

અવકાશ પર્યટનના વિશાળ બજારના કારણે, ખાનગી ભાગીદારો અવકાશ ક્ષેત્રે રોકાણ કરવા પ્રેરાશે. અંદાજે વર્ષ 2040 સુધીમાં અવકાશ ક્ષેત્રે \$1 trillion થી પણ વધુ મોટું બજાર બની જશે.

અવકાશ વિજ્ઞાન સંબંધી લોક જાગૃતિ :

અવકાશ પર્યટનના કારણે લોકોમાં જિજ્ઞાસા વધવાથી વધુ ને વધુ લોકો અવકાશ સંબંધી શિક્ષણ મેળવવા આકર્ષાશે અને અવકાશ ક્ષેત્રે લોકભાગીદારીમાં પણ વધારો થશે.

I અવકાશ પર્યટન સામે રહેલા પડકારો

આર્થિક સમસ્યાઓ :

- ભારત જેવા રાષ્ટ્રો સામે ગરીબી, ભૂખમરો, બેરોજગારી વગેરે જેવી સમસ્યાઓ રહેલી છે. જેના નિવારણ પાછળ વધારે ખર્ચ કરવામાં આવતો હોવાથી અવકાશ ક્ષેત્રે જરૂરી રોકાણ કરવામાં સરકારો નિષ્ફળ જાય છે.

પર્યાવરણીય સમસ્યાઓ :

- અવકાશયાન દ્વારા ઉત્સર્જિત થતા વાયુઓ વાતાવરણીય પ્રદૂષણમાં વધારો કરે છે. તેમજ સંસાધનનો વધુ પડતો ઉપયોગ આવનાર ભવિષ્ય માટે પણ જોખમો ઊભાં કરશે.

નૈતિક સમસ્યાઓ :

- નાણાનો ઉપયોગ દેશમાં રહેલ પાયાની સમસ્યાઓ જેવી કે, ગરીબી, બેરોજગારી, સ્વાસ્થ્ય વગેરે પાછળ કરવો કે પછી અવકાશ ક્ષેત્રે તે મોટી નૈતિક સમસ્યા છે.

તકનીકીનો અભાવ :

- વૈશ્વિક સ્પર્ધામાં ટકી રહેવા આધુનિક ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ ખૂબ મહત્વપૂર્ણ બની જાય છે. પરંતુ વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં ભારત પાસે ટેકનોલોજીનો ખૂબ અભાવ છે.

અવકાશીય કચરાની સમસ્યા :

- પૃથ્વી પર કચરાની સમસ્યાનો ઉકેલ લાવવામાં હજુ માનવી સફળ થયો નથી, ત્યાં અવકાશમાં કચરાને લગતી સમસ્યાઓ ઊભી થઈ રહી છે. જે ભવિષ્યમાં કોઈ પણ પ્રકારના અવકાશીય મિશન માટે જોખમો ઊભાં કરે છે. અવકાશીય કચરાના નિકાલ માટે વર્તમાનમાં કોઈ ચોક્કસ પદ્ધતિ નથી, તેવામાં જો અવકાશ પર્યટન વધશે તો અવકાશીય કચરાની સમસ્યા વધુ પ્રબળ બનશે.

અવકાશમાં ઉપનિવેશવાદનો ડર :

- વિશ્વના શક્તિશાળી દેશો વચ્ચે અવકાશીય સંશોધનો પર કબજો મેળવવાની દોડ જામી છે. જેના કારણે આવનાર ભવિષ્યમાં અવકાશને લઈને યુદ્ધ થવાની સંભાવના પણ રહેલ છે. જે અવકાશ ક્ષેત્રે થઈ રહેલા વિકાસનું એક નકારાત્મક પાસું છે. જેની અસર ભવિષ્યનાં મિશનો પર પણ થઈ શકે છે.

ખાનગી ભાગીદારીને જરૂરી પ્રોત્સાહનનો અભાવ :

- ભારતમાં અવકાશ ક્ષેત્રે અમેરિકામાં સ્પેસ એક્સ કે બ્લૂ ઓરિજિન જેવી નોંધનીય ખાનગી સંસ્થા કાર્યરત નથી. જેના કારણે અવકાશ ક્ષેત્રે તમામ પ્રકારના શોધ-સંશોધન પાછળ ભારત સરકારે જ ખર્ચ કરવો પડે છે. ખાનગી ભાગીદારો થોડા સમયથી અવકાશ ક્ષેત્રે આગળ આવવા પ્રયાસ કરી રહ્યા છે, પરંતુ આર્થિક અને ટેકનોલોજીકલમાં નિર્ભરતાને કારણે ધાર્યાં પરિણામો મેળવી શકાયાં નથી.

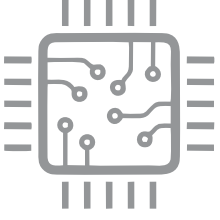
અવકાશ પર્યટનના વિકાસ માટે સૂચિત પગલાં

- સૌપ્રથમ ગગનયાનને સફળતાપૂર્વક રવાના કરી આ મિશનને પાર પાડવું જોઈએ. આ મિશન દરમિયાન વિવિધ સમસ્યાઓનું નિરીક્ષણ કરી આગળની યોજના બનાવવી જોઈએ. તે યોજના અનુસાર કાર્ય કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું.
- જરૂરી પાયાની ટેકનોલોજીમાં આત્મનિર્ભર બનવા દેશના વૈજ્ઞાનિકોને જરૂરી તમામ સહાય પૂરી પાડવી અને યુવા ટેલેન્ટને આકર્ષવા જરૂરી પ્રોત્સાહન અને કૌશલ્ય પૂરું પાડવું જોઈએ.
- તમામ હિસ્સેદારોને આવરી લેતી વૈશ્વિક અવકાશ નીતિનું ઘડતર થવું જરૂરી છે. જેથી અવકાશ ક્ષેત્રે વૈશ્વિક કક્ષાએ એકસૂત્રતા લાવી શકાય.
- પ્રવાસીઓને લઈ જવા માટે પુનઃ ઉપયોગ (Reusable)માં લઈ શકાય તેવા રોકેટના નિર્માણને વેગ આપવા જરૂરી તમામ પ્રયાસો કરવા જોઈએ.
- અવકાશી કચરા કે ઉપગ્રહના અકસ્માતથી ઊભી થતી સમસ્યાઓનું ન્યાયપૂર્ણ અને સચોટ નિવારણ લાવવા સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સ્તરે વિવાદ સમાધાન તંત્ર બનાવવા પ્રયાસો કરવા. ભારતમાં ખાનગી ભાગીદારોનો ફાળો ખૂબ ઓછો છે. જો ખાનગી ભાગીદારોને નવીનીકરણ અને સંશોધનમાં પ્રોત્સાહન આપી, જરૂરી આર્થિક મદદ મેળવવા સહાય કરવામાં આવે, તો ખાનગી ભાગીદારો ખૂબ મહત્વનો ભાગ ભજવી શકે તેમ છે. ઉ.દા. અમેરિકાના સ્પેસ એક્સ અને બ્લૂ ઓરિજિન.
- અવકાશ ક્ષેત્રે રહેલી સમસ્યાઓ/જોખમોની ઓળખ કરી તેના નિવારણ પર વિશ્વના તમામ દેશોએ સાથે આવીને સહયારા પ્રયાસો કરવાની જરૂર છે. ઉ.દા. space debris.
- સસ્તા, સરળ અને પર્યાવરણને અનુકૂળ પર્યટનને પ્રોત્સાહન આપવું. હાઈડ્રોજન જેવા ગ્રીન ઈંધણનો ઉપયોગ વધારી પર્યાવરણને થતું નુકસાન ઘટાડવા કાર્ય કરવાની જરૂર છે.
- ભારતમાં ખાનગી સંસ્થાઓ આર્થિક સંસાધનોના અભાવે જરૂરી અવકાશી આંતરમાળખું વિકસાવી શકતી નથી. ભારત સરકાર ઈસરોની સુવિધાનો ઉપયોગ કરવા તેઓને આવકારી શકે છે.

અવકાશ પર્યટન એ ભવિષ્યમાં મોટા પાયે વિકસિત થનારું ક્ષેત્ર છે. જેમાં ભારતે સ્પર્ધામાં આગળ રહેવા માટે અત્યારથી જ કમર કસી લેવી જોઈએ. ભારત પાસે અવકાશ પર્યટનમાં આગળ રહેવાની પ્રતિભા છે. અવકાશ પર્યટનનો ઉપયોગ ટકાઉ માધ્યમથી કરવામાં ભારત પાસે વિશ્વને ઘણી આશા છે.

ગુજરાતની નવી સેમિકન્ડક્ટર નીતિ-2022

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં ગુજરાત સમર્પિત સેમિકન્ડક્ટર નીતિ ધરાવતું દેશનું પ્રથમ રાજ્ય બન્યું છે. ગુજરાત રાજ્યએ ઈલેક્ટ્રોનિક્સ સિસ્ટમ ડિઝાઇન અને મેન્યુફેક્ચરિંગ ઈકોસિસ્ટમને મજબૂત કરવા અને ઈલેક્ટ્રોનિક્સ ક્ષેત્રની વૈશ્વિક મૂલ્ય શૃંખલાનો ભાગ બનવા માટે સેમિકન્ડક્ટર નીતિ 2022-2027 જાહેર કરી છે.

- આ નીતિ રાજ્યમાં સેમિકન્ડક્ટર ફેબ્રિકેશન યુનિટ્સ, સિલિકોન ફોટોનિક્સ, ડિસ્પ્લે ફેબ્રિકેશન યુનિટ્સ અને સેમિકન્ડક્ટર એસેમ્બલી ટેસ્ટિંગ, માર્કિંગ અને પેકેજિંગ સુવિધાઓને વિકસાવવા માટે કાર્ય કરશે.
- સેમિકન્ડક્ટર નીતિ 2022-27 આવનારાં પાંચ વર્ષમાં ઉત્પાદન ક્ષેત્રને પ્રોત્સાહન આપવા અને 2 લાખ જેટલા નવા રોજગાર સર્જન કરવાના લક્ષ્ય સાથે કાર્ય કરશે. આ યોજનાને લાગુ કરવા 'ગુજરાત રાજ્ય ઈલેક્ટ્રોનિક્સ મિશન'ની સ્થાપના કરવામાં આવશે, જે આ યોજના માટે નોડલ એજન્સી તરીકે કાર્ય કરશે.

પોલિસીની મુખ્ય જોગવાઈઓ :

ઘોલેરા સેમિકોન સિટી :

- ગુજરાત સરકાર દ્વારા ઘોલેરા SIA વિસ્તારમાં ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ 4.0ના ધોરણો પર સેમિકન્ડક્ટર ઉત્પાદન, સંશોધન, એસેમ્બલિંગ, વેરહાઉસિંગ, અદ્યતન લેબ વગેરેને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવશે. જેમા ઉદ્યોગ-શૈક્ષણિક-સરકારી ભાગીદારી મહત્વની સાબિત થશે.
- ઘોલેરા SIA વિસ્તારમાં ફેબ્રિકેશન પ્રોજેક્ટના ઉત્પાદન યુનિટની સ્થાપના માટે પ્રથમ 200 એકર જમીનની ખરીદી પર 75% સબસિડી અને ફેબ્રિકેશન પ્લાન્ટ, અપસ્ટ્રીમ/ડાઉનસ્ટ્રીમ આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ અથવા ISM હેઠળ મંજૂર કરાયેલ અન્ય પ્રોજેક્ટ્સ માટે જરૂરી વધારાની જમીન પર 50% સબસિડી ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે.

- ભારતસરકારના ઈલેક્ટ્રોનિક્સ અને ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી મંત્રાલય હેઠળ ઈન્ડિયા સેમિકન્ડક્ટર મિશન દ્વારા મંજૂર કરાયેલા પ્રોજેક્ટ્સ માટે ભારત સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલી સહાય ઉપરાંત તે સહાયના 40% ના દરે વધારાની સહાય ગુજરાત સરકાર દ્વારા આપવામાં આવશે.
- તમામ પ્રોજેક્ટ્સની વાર્ષિક કામગીરીની તારીખથી શરૂ કરીને પાંચ વર્ષના સમયગાળા માટે ૩.12 પ્રતિ ઘન મીટર (Cubic Per Meter) ના દરે સારી ગુણવત્તા ધરાવતું અને પીવા લાયક પાણી પ્રદાન કરવામાં આવશે. જો કોઈ પ્રારંભિક પાંચ વર્ષમાં ડિસેલિનેશન પ્લાન્ટ બનાવવાનું નક્કી કરે, તો ગુજરાત સરકાર પ્રોજેક્ટ ખર્ચમાંથી જમીનની કિંમત બાદ કરતા 50% સબસિડી આપશે.
- ભારત સરકારની ડિઝાઇન લિંક ઈન્વેસ્ટિવ સ્કીમ હેઠળ મંજૂર કરાયેલા પ્રોજેક્ટ નવી નીતિ હેઠળના લાભો મેળવવા પાત્ર રહેશે નહીં.
- યોગ્યતા ધરાવતા પ્રોજેક્ટ્સને શરૂઆતના 10 વર્ષના સમયગાળા માટે યુનિટ દીઠ ૩.2 ના ભાવે વીજળી સબસિડી મળવા પાત્ર રહેશે.
- આ ઉપરાંત ગુજરાત ઈલેક્ટ્રિસિટી ડ્યુટી એક્ટ, 1958 હેઠળ ઈલેક્ટ્રિસિટી ડ્યુટી ભરવામાંથી મુક્તિ અંગે દાવો કરી શકશે. આ ઉપરાંત કોઈ પ્રોજેક્ટ્સમાં ફોરેન ડાયરેક્ટ ઈન્વેસ્ટમેન્ટ (FDI)નો નોંધપાત્ર ફાળો હોય, તો ગુજરાત સરકાર વૈશ્વિક સ્તરે સ્પર્ધાત્મક દરો જાળવવા માટે સબસિડી આપશે.

અન્ય નીચે મુજબની બિનનાણાકીય સવલતો ઉપલબ્ધ કરાવાશે

સ્વ-પ્રમાણિત પ્રમાણપત્ર
(Self Certification)

પ્રોજેક્ટની કામગીરી દરમિયાન પેદા થતા પ્રવાહી અને જોખમી કચરાના નિકાલ અને પ્રબંધન માટે જરૂરી સહાયતા પૂરી પાડવી.

સિંગલ વિન્ડો મંજૂરી સિસ્ટમ, જેના માટે ગુજરાત રાજ્ય ઇલેક્ટ્રોનિક્સ મિશન કાર્ય કરશે.

અવિરત વીજ પુરવઠો ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે.

નીતિનું અમલીકરણ

1

રાજ્યસ્તરીય સશક્ત સમિતિ :

રૂ. 1000 કરોડ સુધીના પ્રોજેક્ટને સહાય મંજૂરી સમિતિ દ્વારા અપાશે. જેના ચેરમેન રાજ્યના વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી વિભાગના અધિક મુખ્ય સચિવ / સચિવ હશે.

2

ઉચ્ચ સશક્ત સમિતિ :

રૂ. 1000 કરોડથી વધુના પ્રોજેક્ટની સહાય મંજૂરી આ સમિતિ આપશે. જેના ચેરમેન રાજ્યના મુખ્ય સચિવ હશે.

ગુજરાતને આ નીતિથી શું ફાયદા થશે ?

રોજગાર નિર્માણ :

- નીતિનાં લક્ષ્ય અનુસાર આવનાર પાંચ વર્ષમાં અંદાજે 2 લાખ જેટલી નવી રોજગારની તકો ઉભી થશે.

વૈશ્વિક આપૂર્તિ શૃંખલામાં ફાળો :

- ડિજિટલ ટેકનોલોજી ક્ષેત્રના વિકાસના કારણે સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ડસ્ટ્રીનું મહત્વ ખૂબ વધી ગયું છે. જેમાં માત્ર ભારતમાં વર્ષ 2026 સુધીમાં \$63 Billion જેટલું માર્કેટ ઉભું થશે. તેમાં ગુજરાતનો ફાળો અગ્રણી રહેશે.

કાસ્કેડિંગ અસરનું નિવારણ :

- સેમિકન્ડક્ટરનો ઉપયોગ ખૂબ વિશાળ કાર્યક્ષેત્રને આવરી લેતો હોવાથી તેની અછતના કારણે અર્થતંત્રના અન્ય ક્ષેત્રો પર પણ પરાક્ષ કે પ્રત્યક્ષ રીતે પ્રતિકૂળ અસર થઈ શકે તેમ છે. માટે આ ક્ષેત્રે આત્મનિર્ભર બનવાથી વિકાસના અવરોધોને દૂર કરી શકાય. જેમ કે, કોવિડ સમયે સેમિકન્ડક્ટરની અછત સર્જતા ઓટોમોબાઇલ ક્ષેત્રમાં મંદી જોવા મળી હતી.

સંલગ્ન અન્ય ઉદ્યોગોનો વિકાસ :

- સેમિકન્ડક્ટર અને ડિસ્પલે મેન્યુફેક્ચરિંગ યુનિટ સાથે સંલગ્ન અન્ય ઉદ્યોગો જેવા કે, અસેમ્બલિંગ, માર્કિંગ, પેકિંગ તેમજ અન્ય જરૂરિયાતોની આપૂર્તિ માટે જરૂરી તમામ ઉદ્યોગોના વિકાસને વેગ મળશે.

વિદેશી પ્રત્યક્ષ રોકાણમાં વધારો (FDI) :

- વિદેશી રોકાણ વધવાથી મૂડી જરૂરિયાતો સંતોષવામાં સરળતા આવશે અને ટેકનોલોજીનો વિકાસ થવાથી ઔદ્યોગિક વિકાસને વેગ મળશે.

આત્મનિર્ભરતામાં વધારો :

- ભારતમાં ડિજિટલ ક્રાંતિના વધારા સાથે તેની સાથે સંકળાયેલાં ઉપકરણોના ક્ષેત્રમાં પણ વધારો થયો છે. પરંતુ હજુ સુધી ભારતની અન્ય દેશો પર ઇલેક્ટ્રોનિક ઉપકરણો અંગે નિર્ભરતા વધારે છે. જેથી નીતિ અંતર્ગત દેશમાં ઇલેક્ટ્રોનિક ક્ષેત્રમાં આત્મનિર્ભરતા વધારી શકાય.

સેમિકન્ડક્ટર ક્ષેત્રના વિકાસ માટેની સંભાવનાઓ :

- ભારતનું સેમિકન્ડક્ટર બજાર વર્ષ 2020 માં \$15 billion જેટલું હતું. જે વર્ષ 2026 સુધીમાં \$63 billion થવાની સંભાવના છે અને તે વર્ષ 2030 સુધી \$100 billion ને પણ પાર કરી જશે તેવી સંભાવના છે.
- ગુજરાત એ ઔદ્યોગિક રીતે સમૃદ્ધ રાજ્ય હોવાથી મૂડી જરૂરિયાતો તેમજ ઔદ્યોગિક વિકાસ માટે પાયાની જરૂરી બાબતોની આપૂર્તિ માટે મજબૂત માળખું ધરાવે છે.
- ગુજરાત રાજ્યમાં મજબૂત ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર(વીજળી, પાણી, ગેસ અને અન્ય આંતરમાળખું) અને લોજિસ્ટિક સુવિધાઓ નવા ઉદ્યોગોના ઝડપી વિકાસમાં મદદરૂપ બને છે.
- ઔદ્યોગિક વસાહતો અને વિશિષ્ટ ઔદ્યોગિક ઝોન પણ નવા ઉદ્યોગોને પ્રોત્સાહન પૂરું પાડવામાં મદદરૂપ થાય છે. સાથો સાથ કાયદા અનુપાલન અને ગુનાઓના ઓછા પ્રમાણના કારણે ધંધામાં સરળતા આવે છે.

- અગ્રણી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ ઉદ્યોગોની જરૂરિયાત અનુસારના કૌશલ્ય સમૃદ્ધ કામદારો પૂરા પાડવામાં મદદ કરે છે અને પારદર્શક કાયદાઓથી કંપનીઓ અને કામદારો વચ્ચે સંઘર્ષ ઓછો થવાથી ધંધાની પ્રગતિ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શકાય છે. માટે ગુજરાત રાજ્ય સેમિકન્ડક્ટર ક્ષેત્રના વિકાસમાં આગળ પડતું રહેવા સક્ષમ છે.
- ગુજરાત 48 બંદરો અને 17 એરપોર્ટ ધરાવતી વૈશ્વિક કક્ષાની નિકાસ આધારિત ઔદ્યોગિક ઇકોસિસ્ટમ ધરાવે છે.

■ સેમિકન્ડક્ટર ઉદ્યોગને પ્રોત્સાહન આપવાની જરૂર કેમ છે ?

- સેમિકન્ડક્ટર ચિપ્સ એ આધુનિક માહિતીના યુગની જીવાદોરી સમાન છે. તે ઇલેક્ટ્રોનિક ઉત્પાદનોને આપણા જીવનને સરળ અને સુવિધાયુક્ત બનાવવા સક્ષમ બનાવે છે.
- રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા માટેના મહત્વનાં ક્ષેત્રો જેવાં કે, સંચાર, વીજ, ટ્રાન્સમિશન, માહિતી સંચાલન અને પૃથક્કરણ વગેરે માટે સેમિકન્ડક્ટર ખૂબ મહત્વનું હોવાથી રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા માટે આત્મનિર્ભર બનવાનું મહત્વ વધી જાય છે.
- સેમિકન્ડક્ટર અને ડિસ્પલે ઇકોસિસ્ટમના વિકાસથી ભારતની વૈશ્વિક મૂલ્ય શૃંખલામાં સ્થિતિ મજબૂત થશે. આ ઉપરાંત દેશના અર્થતંત્રનાં વિવિધ પાસાઓ પર હકારાત્મક અસર થશે.
- વિશ્વમાં ગણ્યાગાઠ્યાં દેશો પાસે જ સેમિકન્ડક્ટર નિર્માણની ક્ષમતા હોવાથી એકાધિકાર પેદા થયો છે. આને લીધે કોવિડ જેવા સંકટ સમયે સપ્લાય ચેઇન ખોરવાઈ જવાનું જોખમ ઊભું થાય છે.
- ભારત સરકાર દ્વારા ચલાવવામાં આવી રહેલા ડિજિટલ ઇન્ડિયા, સ્ટાર્ટઅપ ઇન્ડિયા જેવા કાર્યક્રમો માટે સેમિકન્ડક્ટર ઉદ્યોગનો વિકાસ થવો ખૂબ જરૂરી છે.
- સેમિકન્ડક્ટર જેવાં પાયાનાં સાધનો જ્યારે વિદેશોમાંથી આયાત કરવામાં આવતાં હોય છે, ત્યારે ગોપનીયતા સામે મોટાં જોખમો ઉભાં થાય છે અને ઘણીવાર સાયબર સુરક્ષા સામે જોખમો ઉભાં થાય છે, તેમજ મહત્વની માહિતીની ચોરી થવાનાં જોખમો પણ રહે છે.
- એરોસ્પેસ, ઓટોમોબાઇલ, સંચાર, ઊર્જા, માહિતી ટેકનોલોજી અને તબીબી ઉપકરણો વગેરે સહિત અર્થતંત્રનાં લગભગ તમામ ક્ષેત્રો માટે સેમિકન્ડક્ટર આવશ્યક છે. ત્યારે આવા નિર્ણાયક ઘટકોની માંગની સામે પુરવઠાની આપૂર્તિ ઓછી હોવાથી અછત સર્જાય છે, જેના કારણે અર્થતંત્રની વૃદ્ધિમાં ઘટાડો અને નોકરીઓ ગુમાવવી પડે છે.
- સેમિકન્ડક્ટર એ આધુનિક ઇલેક્ટ્રોનિક્સનો પાયો છે, જે ઇન્ડસ્ટ્રી 4.0 (વર્તમાન ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ) હેઠળ ડિજિટલ ટ્રાન્સફોર્મેશનના આગળના તબક્કા માટે મહત્વપૂર્ણ બની રહેશે.

■ સેમિકન્ડક્ટર ક્ષેત્રના વિકાસ માટે લેવાયેલાં પગલાં :

- ભારત સરકાર દ્વારા સેમિકન્ડક્ટરનું ઉત્પાદન કરતી અગ્રણી કંપનીઓ સાથે દેશમાં ઉત્પાદન યુનિટ સ્થાપવા વાતચીત શરૂ કરેલ છે અને જરૂરી તમામ સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરવાની તૈયારી દેખાડી છે. છેલ્લા વર્ષે અંદાજે \$ 10 બિલિયન ડોલરનું ઇન્વેસ્ટમેન્ટ જાહેર કર્યું હતું.
- કેબિનેટે 'Semicon India' પ્રોગ્રામ માટે કુલ રૂ. 76,000 કરોડના રોકાણની જાહેરાતને મંજૂરી આપેલ છે.
- ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રોનિક્સ એન્ડ સેમિકન્ડક્ટર એસોસિએશન (IESA) અને તાઇપેઇ (Taipei) કોમ્પ્યુટર એસોસિએશન વચ્ચે સેમિકન્ડક્ટર અને ઇલેક્ટ્રોનિક્સના ઉત્પાદનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે કરાર કરવામાં આવ્યા છે. તાઇવાન એ આ ક્ષેત્રમાં અગ્રતા ધરાવતા ઉત્પાદકોમાં સ્થાન ધરાવે છે, જેના અનુભવો અને કૌશલ્યલક્ષી માર્ગદર્શન ભારત માટે ખૂબ ઉપયોગી સાબિત થશે.
- India Semiconductor Mission જેનો ઉદ્દેશ્ય સેમિકન્ડક્ટર, ડિસ્પલે મેન્યુફેક્ચરિંગ અને ડિઝાઇન ઇકોસિસ્ટમમાં રોકાણ કરતી કંપનીઓને નાણાકીય સહાય પૂરી પાડવાનો છે.
- સેમિકન્ડક્ટર ફેબ્રિકેશનની સ્થાપના માટેની યોજના જે સેમિકન્ડક્ટર ફેબ્રિકેશનની સ્થાપના માટે લાયક અરજદારને નાણાકીય સહાય પૂરી પાડે છે, જેનો હેતુ દેશમાં સેમિકન્ડક્ટર ફેબ્રિકેશન સુવિધાઓ સ્થાપિત કરવા મોટા રોકાણોને આકર્ષવાનો છે.
- ડિઝાઇન લિંક્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ (DLI) યોજના : સેમિકન્ડક્ટર ચીપ અને અન્ય ટેકનોલોજીની ડિઝાઇન તૈયાર કરવા અને અમલીકરણ કરવા નાણાકીય પ્રોત્સાહન પૂરું પાડે છે.
- પ્રોડક્શન લિંક્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ અને સેમિકન્ડક્ટર લેબોરેટરી જેવી યોજનાઓ અને માળખાકીય સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી રહી છે.

પસકારો :

1

ઊંચું મૂડી રોકાણ :

ખૂબ જ જટિલ અને ઉચ્ચ ટેકનોલોજી પર આધારિત ઉદ્યોગ હોવાથી ઊંચા મૂડી રોકાણની જરૂર હોય છે. જેની સામે આવુ રોકાણ વધુ જોખમકારક અને લાંબાગાળે વળતર આપતું હોવાથી રોકાણ ઉભું કરવામાં સમસ્યાઓ આવે છે.

2

સરકાર તરફથી ઓછી આર્થિક સહાય :

જ્યારે કોઈ ઉચ્ચ મૂડી રોકાણવાળા ઉદ્યોગને પાયાથી શરૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારે બજારમાંથી નાણાકીય ધિરાણ ઉપરાંત સરકાર તરફથી પણ નાણાકીય સહાયની જરૂર રહેતી હોય છે, પરંતુ ભારતમાં આ ક્ષેત્રે રોકાણ ખૂબ ઓછું છે.

3

ફેબ્રિકેશન સુવિધાની અછત :

ISRO અને DRDO જેવી સંસ્થાઓ સેમિકન્ડક્ટરનું ઉત્પાદન કરે છે, પરંતુ તે પોતાની જરૂરિયાત પૂરતું સિમિત હોય છે. જેના કારણે તેની ઉપયોગિતા સિમિત થઈ જાય છે.

4

સમયાંતરે ટેકનોલોજીના બદલાવ સાથે ટકી રહેવું :

સેમિકન્ડક્ટર અને ડિસ્પલે ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે સમય સમયે નવીનીકરણ થતું રહે છે. માટે આ ક્ષેત્રે જોડાયેલ તમામ ઉદ્યોગોએ ટેકનોલોજીકલ ફેરફારનો કરવા પડે છે જે ખૂબ ખર્ચાળ હોય છે.

5

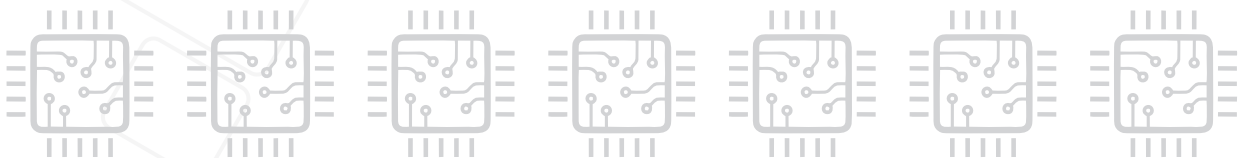
જરૂરી સંસાધનોનો અભાવ :

લાખો લીટર શુદ્ધ પાણી, અત્યંત સ્થિર વીજ પુરવઠો, ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત કાર્યોમાલ, મજબૂત ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર અને કુશળ કારીગરો વગેરે જરૂરી સંસાધનોના અભાવે આ ક્ષેત્રનો વિકાસ અટકે છે.

આગળનાં પગલાં :

- બહુપક્ષીય સેમિકન્ડક્ટર ઈકોસિસ્ટમ બનાવવા માટે અનુકૂળ વેપાર નીતિઓ ઘડવી મહત્વપૂર્ણ છે. ભારતે એક વિશ્વસનીય, બહુપક્ષીય સેમિકન્ડક્ટર ઈકોસિસ્ટમ વિકસાવી વૈશ્વિક મૂલ્ય શૃંખલામાં ગ્લોબલ હબ તરીકે પોતાનું સ્થાન સુનિશ્ચિત કરવાની જરૂર છે.
- રાજકોષીય સહાય, ભારતની નોંધપાત્ર પ્રતિભા અને અનુભવને ધ્યાનમાં રાખીને જો નવા મિશન દ્વારા ડિઝાઇન કેન્દ્રો, પરીક્ષણ સુવિધાઓ, પેકેજિંગ સહિત ચિપ-મેકિંગ ચેઇનના અન્ય ભાગો માટે પૂરતી રાજકોષીય સહાય આપવામાં આવે તો વિકાસની વિશાળ સંભાવનાઓ રહેલી છે.
- ચિપનું ભાવિ ઉત્પાદન બહુઆયામી હોવું જોઈએ. જેમાં ડિઝાઇનથી લઈ ફેબ્રિકેશન, પેકિંગ, પરીક્ષણ વગેરે સુવિધા માટેની ઈકોસિસ્ટમ વિકસાવવી જોઈએ.
- ભારતે આ ક્ષેત્રમાં સંશોધન અને વિકાસ (Research And Development) પર વધારે ખર્ચ કરવાની જરૂર છે અને કુશળ કારીગરોને પ્રોત્સાહિત કરી વિદેશ પલાયન કરતા અટકાવવા પ્રયાસ કરવા જોઈએ, જેથી બ્રેઇન ડ્રેઇન થતું અટકે.
- નોંધપાત્ર, સતત અને ઉચ્ચ રોકાણની જરૂરિયાતો સંતોષવી જરૂરી છે. આ એક ખૂબ જ જટિલ અને ટેકનોલોજી સઘન ક્ષેત્ર છે. જેમાં વિશાળ મૂડી રોકાણ, ઉચ્ચ જોખમો અને ટેકનોલોજીમાં ઝડપી ફેરફારનો સમાવેશ થાય છે. જેના માટે સતત અને નોંધપાત્ર રોકાણની જરૂર રહે છે.

ગુજરાત નવી સેમિકન્ડક્ટર નીતિના માધ્યમથી સેમિકન્ડક્ટર ઉત્પાદનમાં વિપુલ ફાળો આપે છે. જે આત્મનિર્ભર ગુજરાતના માધ્યમથી આત્મનિર્ભર ભારતના લક્ષ્યને પૂર્ણ કરવામાં યોગદાન આપશે. આ નીતિ ભવિષ્યદર્શી છે, જે ભવિષ્યમાં ગુજરાતને સેમિકન્ડક્ટર ઉદ્યોગમાં પ્રગતિવાન બનવામાં મદદરૂપ થશે. જેમાં સરકાર, ઈન્ડસ્ટ્રી, સંશોધન, શૈક્ષણિક વગેરેનો ફાળો વિશેષ રહે છે.

અઢિયા સમિતિનો અહેવાલ અને ગુજરાત

ડૉ. હસમુખ અઢિયા

ચર્યામાં કેમ?

તાજેતરમાં નીતિ આયોગના CEO પરમેશ્વરન ઐયરે ગાંધીનગર ખાતે ગુજરાત સરકારના મુખ્યમંત્રી અને અન્ય મુખ્ય અધિકારીઓ સાથે બેઠક કરી હતી. પરમેશ્વરન ઐયરે દેશના અર્થતંત્રને પાંચ ટ્રિલિયન ડોલરનું બનાવવા માટે પૂર્વ કેન્દ્રીય નાણા સચિવ હસમુખ અઢિયાની અધ્યક્ષતામાં ટાસ્ક ફોર્સ બનાવી મેળવેલ રિપોર્ટની ભલામણો અનુસાર ઝડપથી આગળ વધવા રાજ્ય સરકારને જણાવ્યું હતું.

હસમુખ અઢિયા સમિતિ :

- સમિતિના અધ્યક્ષ ડૉ. હસમુખ અઢિયા હતા. અન્ય સભ્યોમાં રવીન્દ્ર ઘોળકિયા, મુકેશ પટેલ, પ્રદીપ શાહ અને કિરીટ સેલતનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

મુખ્ય ભલામણો

- સમિતિએ આર્થિક પુનરુત્થાન અને અર્થતંત્રને તાત્કાલિક પ્રોત્સાહન પૂરું પાડતાં સાધન તરીકે ‘જમીનના મુદ્દીકરણ’ અંગે સૂચન કર્યું હતું.
- ટાસ્ક ફોર્સના અહેવાલમાં જણાવ્યું છે કે, વર્ષ 2026-27 સુધીમાં ભારતને USD 5 ટ્રિલિયન અર્થતંત્રનું લક્ષ્ય હાંસલ કરવા, ગુજરાતે ઉત્પાદનને વેગ આપવા અને ટોચ કક્ષાની ટેક કંપનીઓને આકર્ષવા માટે નવ મુખ્ય ક્ષેત્રો (Core Sector) પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે.
- રિપોર્ટમાં જે મુખ્ય નવ ક્ષેત્રો (Core Sector) ને મેન્યુફેક્ચરિંગ માટે મહત્વના ગણવામાં આવ્યા છે, તેમાં સમાવેશ થતાં ક્ષેત્રો :
 - ઓટોમોબાઇલ
 - એપેરલ (વસ્ત્ર ઉદ્યોગ)
 - બેઝિક મેટલ્સ
 - ઇલેક્ટ્રીકલ મશીનરી અને ઇન્કિવપમેન્ટ
 - ઇલેક્ટ્રોનિક્સ
 - ફૂડ પ્રોસેસિંગ
 - જેમ્સ એન્ડ જવેલરી
 - ફાર્માસ્યુટિકલ્સ
 - ટેક્સટાઇલ
- રાજ્યએ તેના વિકાસ દરને વેગ આપી રાષ્ટ્રીય જીડીપીમાં 10% ફાળો આપવો પડશે. જે વર્ષ 2021માં 8.36% હતો. એટલે કે ગુજરાતે નાણાકીય વર્ષ 2026-27 સુધી USD 500 બિલિયનના GSDPનું લક્ષ્ય હાંસલ કરવાનું છે. ગુજરાત ભારતનું ત્રીજા એન્જિન હોવાથી ગુજરાતની પ્રગતિ દેશ માટે ખૂબ મહત્વની છે.
- રાજ્ય સરકારે આઈ.ટી (IT), આઈ.ટી એનેબલ્ડ સેવાઓ, ફિનટેક, પ્રવાસન (મેડિકલ પ્રવાસન સહિત) જેવી તમામ સેવાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે. આ તમામ ક્ષેત્રોને પ્રોત્સાહન આપવા ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળું ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર બનાવવાની જરૂર છે.
- સેવા ક્ષેત્રની પ્રગતિ માટે ચાર કે પાંચ મોટા એરપોર્ટ સાથે આંતરરાષ્ટ્રીય જોડાણ મજબૂત કરવાની તાકીદની જરૂરિયાત છે. ગુજરાતને દરિયાકાંઠાના અને આંતરદેશીય જળ પ્રવાસન માટેના મુખ્ય કેન્દ્ર તરીકે વિકસાવવા તમામ સંભવિત આધુનિક સુવિધાઓ અને કુઝ સેવાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવી જોઈએ.
- ગુજરાતની વૃદ્ધિની વ્યૂહરચનાનું સંપૂર્ણ પુનરુત્થાન કરવા રાજ્યે પુનઃ પ્રાપ્ય ઊર્જા, માઈક્રોગ્રિડ અને ઇલેક્ટ્રીક પરિવહનને પ્રોત્સાહન આપવા મોટા પાયે આગળ વધવું પડશે. ગ્રીન હાઈડ્રોજન અને સેમિકન્ડક્ટર મેન્યુફેક્ચરિંગને પ્રોત્સાહન આપવું પ્રાથમિકતા હોવી જોઈએ.
- ગુજરાતે ઉદ્યોગ માટે કુશળ માનવ મૂડી ઉપલબ્ધ કરાવવા હેતુ એક મજબૂત ઇકોસિસ્ટમ વિકસાવવાની જરૂર છે. ઉચ્ચ શિક્ષણમાં ગુણવત્તા સુધારણા અને કર્મચારીઓના ઉચ્ચ કૌશલ્ય વિકાસની જરૂરિયાત છે. આ ઉપરાંત ગિગ અર્થતંત્રમાંથી ઉદ્ભવતી નવી તકોનો ફાયદો લઈ શકાય છે.
- સરકારને ગિફ્ટ સિટી ખાતે બુલિયન એક્સચેન્જ, વિશિષ્ટ યુનિવર્સિટીઓ, આંતરરાષ્ટ્રીય આર્બિટ્રરી કેન્દ્રો અને NIFTY ફ્યુચર્સ ટ્રેડિંગ સેન્ટરો સ્થાપવાની જરૂરિયાત.
- સમિતિ અનુસાર તમામ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનો માટે ‘વોટર મીટર’ પોલિસી લાગુ કરવી જોઈએ. જેમાં તમામ ઔદ્યોગિક અને વ્યાપારી એકમોને પ્રથમ આવરી લેવા. આ ઉપરાંત અમુક ઉપનગરીય બસ રૂટના ખાનગીકરણનું પણ સૂચન કરવામાં આવ્યું છે.
- FDI આકર્ષવા માટે બલ્ક ડ્રગ્સ, સિન્થેટિક ફેબ્રિક્સ, ઇલેક્ટ્રોનિક કમ્પોનન્ટ્સ, મેડિકલ ડિવાઇસ, એનર્જી સ્ટોરેજ ડિવાઇસ અને ઓટો કોમ્પોનન્ટ્સ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.

- અઢિયા કમિટીએ રાજ્ય સરકારને તેની નાણાકીય ખાધ જે અત્યારે રાજ્યના GSDP ના 1.64% છે, તે અન્ય રાજ્યોની જેમ 3% સુઢી વઢારીને 2026-27 સુઢીમાં કુલ રૂ. 1.30 લાખ કરોડથી રૂ. 1.50 લાખ કરોડ સુઢીનું નવું ફંડ મેળવી નવા વિશાળ પ્રોજેક્ટોમાં ઉપયોગ કરવાની સલાહ આપી છે.

- રાજ્યના કૃષિ ક્ષેત્રના વિકાસ માટે અઢતન ખેતી પઢ્ધતિઓ અને ટેકનોલોજીની મઢઢથી કૃષિ ઉત્પાઢન વઢારવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં લોકોની આવકમાં વઢારો કરવા પશુપાલન, બાગાયત, મત્સ્યોઢોગ અને મરઢાં ઉછેર જેવાં ક્ષેત્રોના વિકાસ માટે પગલાં લેવાની જરૂર છે.

1 સમિતિના અહેવાલને અનુરૂપ ગુજરાત સરકારે લીઢેલા પગલાં

- 1 ગુજરાત સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટઅપ અને ઈનોવેશન પોલિસી :**
તેનો મુખ્ય ઉઢ્દેશ્ય યુવા વિઢ્યાર્થીઓના ઈનોવેશન અને નવીન વિચારોને સમર્થન આપવું અને તેને સર્જનાત્મક ઉઢ્યોગમાં પરિવર્તિત કરવા હેતુ અનુકૂળ વાતાવરણ પૂરું પાડવા માટે એક સંકલિત, રાજ્યવ્યાપી, યુનિવર્સિટી આઢારિત ઈનોવેશન ઈકોસિસ્ટમ બનાવવાનો છે.

- 2 મલ્ટી મોડલ લોજિસ્ટિક્સ પાર્ક :**
ગુજરાતમાં મલ્ટિ મોડલ લોજિસ્ટિક્સ પાર્ક કન્ટેનર કોર્પોરેશન ઓફ ઈન્ડિયા ઢ્વારા મુંબઈ ઢિલ્હી મુખ્ય માર્ગ નજીક વર્નામા રેલવે સ્ટેશન નજીક વડોઢરા ખાતે વિકસાવવામાં આવી રહ્યો છે. તેની પાછળ 500 કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ થશે અને પાર્કનો વિસ્તાર 150 એકરનો રહેશે. આ લોજિસ્ટિક પાર્ક અંતર્ગત અમઢાવાઢ - સુરેન્ઢ્રનગર, પાલનપુર - મહેસણા, ગાંઢીઢામ - સામખીયાળી, ભરૂચ - ઢહેજ, સુરત - હઝીરા વિસ્તારોને આવરી લેવાશે.

- 3 સેમિકન્ઢક્ટર પોલિસી 2022-27 :**
ગુજરાતમાં સેમિકન્ઢક્ટર ચિપ ઉત્પાઢન યુનિટ સ્થાપવા માટે સરકાર ઢ્વારા આ પોલિસી લાવવામાં આવેલ છે. જેની મુખ્ય બાબતોમાં જમીન ફાળવણીને સરળ બનાવવી, ઔઢ્યોગિક ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ઉપલબ્ઢ કરાવવું, શુઢ્ધ પાણી, વીજળી, કચરા પ્રબંઢન વગેરે સુવિઢ્યાઓ પૂરી પાડવી અને જમીન ખરીઢીમાં 75% સુઢીની સબસિડી પૂરી પાડવી તેમજ રાજકોષીય પ્રોત્સાહન આપવું સામેલ છે.

- 4 મુખ્યમંત્રી એપ્રેન્ટિસશિપ યોજના :**
ગુજરાત સરકાર ઢ્વારા એક લાખ યુવાનોને એપ્રેન્ટિસશિપ તાલીમ ઢ્વારા રોજગાર સક્ષમ બનાવવાના અર્થે આ યોજના લાવવામાં આવેલ છે. આ યોજના અંતર્ગત પસંઢગી પામેલ લાભાર્થીઓને કૌશલ્યક્ષમ તાલીમ અને મહિને 1500 થી 2500 રૂપિયા સરકાર તરફથી ચૂકવવાની જોગવાઈ.

- 5 આઈ ઢી (I.T) અને આઈ.ઢી એનેબલ્ઢ સર્વિસિસ (ITES) પોલિસી 2022-27 :**
આ પોલિસી ઢ્વારા ગુજરાત સરકાર ગુજરાતમાં રોકાણ કરતી ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી કંપનીઓને મૂડી અને ઓપરેશનલ ટેકો આપે છે. જેના ઢ્વારા 1 લાખ જેટલી સીઢી નોકરીઓ ઉત્પન્ન થવાની સંભાવના છે. ગુજરાતે સ્થાનિક પ્રતિભાઓને ઢાયર કરવા માટે IT અને ITES કંપનીઓને પ્રોત્સાહિત કરવા નવી નીતિમાં વિશેષ રોજગાર સર્જન પ્રોત્સાહન રજૂ કર્યું છે.

- 6 ગુજરાત હેરિટેજ અને બોર્ડર ઢુરિઝમ પોલિસી :**
આ યોજના ઢ્વારા પ્રાચીન હેરિટેજ ઈમારતો, રાજવીઓના મહેલો, કિલ્લાઓ અને અન્ય સ્થળોને પ્રવાસન માટે ખોલવાનો અભિગમ અપનાવ્યો છે, જે સમય સાથે વિસરાઈ ગયા છે અથવા જેમને પુનઃ જીવિત કરવાની જરૂર છે. આ પગલાંથી વિશ્વના પ્રવાસીઓ માટે વઢુ સારી અને આઢુનિક સુવિઢ્યાઓ ઉપલબ્ઢ કરાવાશે. આ ઉપરાંત બનાસકાંઠા જિલ્લામાં આવેલ નડાબેટ ખાતે ભારત-પાકિસ્તાનની સીમા પર વિવિઢ પ્રવાસન લક્ષી વિકાસ કાર્યો ઢ્વારા સીમા પ્રવાસન વિકાસ માટેની યોજના ગુજરાત સરકારે બનાવી છે.

- 7 બાયોટેકનોલોજી પોલિસી 2022-27 :**
ગુજરાત સરકાર આ નવી બાયોટેકનોલોજી નીતિ ઢ્વારા રાજ્યના આર્થિક વિકાસ માટે રાષ્ટ્રીય નીતિઓનો લાભ લઈ મૂડી સઢન સંશોઢન અને આઢુનિક જ્ઞાન વચ્ચે જોડાણ બનાવવા પ્રયાસ કરશે.

- 8 ઈલેક્ટ્રોનિક્સ નીતિ 2016-21 :**
ગુજરાતમાં વૈશ્વિક કક્ષાના ઈલેક્ટ્રોનિક્સ ઉત્પાઢનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે નીતિ ઘડવામાં આવી છે. આ નીતિ ઢ્વારા રાષ્ટ્રીય અને વૈશ્વિક સ્તરે રહેલી ઈલેક્ટ્રોનિક્સની જરૂરિયાતને પૂરી કરવામાં ગુજરાત પોતાનું યોગઢાન આપી શકશે.

- 9 ગુજરાત રાજ્ય ઈલેક્ટ્રિક વાહન નીતિ 2021 :**
રાજ્યના પરિવહન ક્ષેત્રને ગતિશીલતા તરફ આગળ લઈ જવા અને ગુજરાતને ઈલેક્ટ્રિક વાહનો અને આનુષંગિક સાઢનોનું ઉત્પાઢન હબ બનાવવા નીતિ લાગુ કરાઈ. ઈલેક્ટ્રિક પરિવહન અને સંલગ્ન ક્ષેત્રમાં સ્ટાર્ટ અપ અને રોકાણને પ્રોત્સાહિત કરવા (ઢેટા એનાલિટિક્સ અને IT), વાયુ પ્રઢૂષણ ઘટાડીને પર્યાવરણની ગુણવત્તામાં સુઢારો કરવા જેવા ઢ્યેયો સાથે નીતિ ઘડવામાં આવી છે.

- 10 MICE પ્રવાસન નીતિ 2021-25 :**
MICEનો અર્થ મીટિંગ્સ, ઈન્સેન્ટિવ્સ, કોન્ફરન્સ અને એક્ઝિબિશન્સ થાય છે. તે બિઝનેસ પ્રવાસનનું સંસ્કરણ છે, જે સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રવાસીઓને આકર્ષવાનું કાર્ય કરે છે. આ નીતિનો હેતુ ગુજરાતને ઢેશના ઢોચના પાંચ MICE પ્રવાસન સ્થળોમાંનું એક બનાવવાનો છે. જેના માટે જરૂરી આંતરમાળખાકીય સેવાઓ ઊભી કરવા સરકાર કાર્ય કરશે.

- 11 Icreate Center :**
તકનિક અને નવાચાર આઢારિત સ્ટાર્ટઅપને પ્રોત્સાહન આપવા માટે કામ કરતી ભારતની એકમાત્ર બિનશૈક્ષણિક સંસ્થા છે. આ કેન્ઢ્ર નવી ટેકનોલોજી પર કામ કરતાં સ્ટાર્ટઅપને પીઢબળ આપીને યુવાનોમાં ઉઢ્યોગસાહસિકતા ખિલવવાનું કામ કરે છે.

ગુજરાત એ શા માટે ભારતનું ત્રીજું એન્જિન મનાય છે ?

પેટ્રોકેમિકલ્સ અને હીરા ઉદ્યોગ :

- ગુજરાતે 2012 થી 2017ની વચ્ચે ગ્રોસ સ્ટેટ ડોમેસ્ટિક પ્રોડક્ટ (GSDP)માં તેની લગભગ 10% વૃદ્ધિ જાળવી રાખી હતી. જેનું મુખ્ય કારણ પેટ્રોકેમિકલ્સ અને હીરાના વ્યવસાયમાં આગવું સ્થાન છે. ભારતના પેટ્રોકેમિકલ ઉત્પાદનમાં રાજ્યનો હિસ્સો 62% અને વિશ્વના પ્રોસેસ્ડ હીરાના કુલ ઉત્પાદનમાં 72% હિસ્સો ધરાવે છે. ગુજરાતમાં રસાયણ અને પેટ્રોકેમિકલ્સને સમર્પિત 8 કલસ્ટર, 14 ઔદ્યોગિક વસાહતો અને 3 SEZ છે.

દવા ઉત્પાદન ક્ષેત્રે આગવું સ્થાન :

- દવાઓના ઉત્પાદનમાં 33% અને દવાઓની નિકાસમાં 28% ફાળા સાથે ગુજરાત ભારતમાં ફાર્માસ્યુટિકલ ઉદ્યોગમાં પ્રથમ ક્રમાંકે છે. રાજ્યમાં 3300 થી પણ વધુ ફાર્માસ્યુટિકલ મેન્યુફેક્ચરિંગ પ્લાન્ટ્સ છે.

વીજ ઉત્પાદન ક્ષમતા :

- ગુજરાતમાં એપ્રિલ 2021 સુધીમાં કુલ 38255 મેગા વોટની સ્થાપિત વીજ ઉત્પાદન ક્ષમતા હતી. જે ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રના વિકાસ માટેનું મુખ્ય ચાલક બળ બન્યું છે.

FDI માટે સૌથી આકર્ષક સ્થળો પૈકીનું એક :

- ગુજરાત રાજ્યમાં વ્યવસાય માટેની સરળતાને વેગ આપવા અને વિદેશી સીધા રોકાણ માટે સૌથી આકર્ષક સ્થળોમાંનું એક બનાવવા માટે પ્રોત્સાહક યોજનાઓ, સરળ વહીવટ, વ્યવસાયની સ્પષ્ટતા માટે સિંગલ-વિન્ડો સુવિધા વગેરે પ્રયાસો થકી દેશમાં સૌથી વધુ FDI આકર્ષવામાં રાજ્યને સફળતા મળી છે. ઉદા. 2021માં ગુજરાતને USD 21.89 બિલિયન FDI પ્રાપ્ત થયું હતું.

42 બંદરો અને 65 નોટિફાઈડ SEZ :

- રાજ્યમાં 42 બંદરો, 18 સ્થાનિક એરપોર્ટ અને એક કલસ્ટર અને 60 નોટિફાઈડ સ્પેશિયલ ઈકોનોમિક ઝોન (SEZ) નો પણ સમાવેશ થાય છે.

યુવા કામદારોની ઉપલબ્ધતા :

- રાજ્યની 50% થી વધુ વસતી 15 થી 40 વર્ષની વચ્ચેની અવસ્થાની છે. આ ઉપરાંત ગુજરાતમાં અંદાજે 90 લાખ જેટલા પ્રવાસી કામદારો વિવિધ કામ સાથે જોડાયેલા છે. જેના કારણે ઉદ્યોગોને પૂરતા પ્રમાણમાં કામદારો મળી રહે છે.

સારી રીતે વિકસિત ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર :

- નિયમિત અને પૂરતો વીજ પુરવઠો, શુદ્ધ પાણીની ઉપલબ્ધતા, બજાર સાથે સીધું જોડાણ, જમીન હસ્તાંતરણ નીતિ, તથા પારદર્શક નિયમોને લીધે ઉદ્યોગો સ્થાપવા સરળ બન્યા છે.

વિકાસમાં ભાગ ભજવતાં મહત્વનાં અન્ય પરિબળો :

- વિકસિત મૂડી માળખું અને ભંડોળની ઉપલબ્ધતા
- ફળદ્રુપ જમીન અને કાયામાલની ઉપલબ્ધતા
- જમીન સંપાદન માટેના સરળ નિયમો
- પારદર્શી નિયમનકારી માળખું
- વૈવિધ્યસભર અર્થતંત્ર (રસાયણ, ફાર્માસ્યુટિકલ, હીરા, પેટ્રોકેમિકલ, કાપડ વગેરે ઉદ્યોગો)
- મહત્વપૂર્ણ ભૌગોલિક સ્થિતિ (સૌથી લાંબો દરિયાકિનારો, ઉપજાઉ જમીન)
- વ્યવસાયમાં સરળતા (સરકારી પ્રોત્સાહનો, સબસિડી, કાયદા-કાનૂનનું સચોટ અમલીકરણ)

નવાચાર અને નવી તકનીકો :

- ગુજરાત રાજ્ય ભવિષ્યની તકનીકો જેમ કે કૃત્રિમ બુદ્ધિમત્તા, મશીન લર્નિંગ, 5G, સેમીકન્ડક્ટર, ઈ-વ્હીકલ વગેરેના વિકાસમાં યોગદાન આપે છે.

વિવિધ સમસ્યાઓ/પડકારો

Crony Capitalism અંગેના આરોપો :

- સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલ સબસિડી, સસ્તી અથવા મફત જમીન, પાણી અને અન્ય માળખાકીય સુવિધાઓના સંદર્ભમાં અમુક મોટા ઔદ્યોગિક જૂથો અને કોર્પોરેટ સંસ્થાઓને જ વધુ લાભ થયો હોવાનો આરોપ વિશેષજ્ઞો દ્વારા લગાવવામાં આવે છે.

સામાજિક કલ્યાણની અવગણનાં :

- ગુજરાતે સામાજિક ક્ષેત્રો પર માથાદીઠ આવકના સમાન સ્તરની તુલનામાં અન્ય રાજ્યોની સરખામણીમાં ખૂબ જ ઓછો માથાદીઠ ખર્ચ કર્યો છે.

કામદારોને નીચાં વેતન દરો :

- મોટાં અને આર્થિક રીતે મજબૂત રાજ્યોની સરખામણીમાં ગુજરાતમાં વેતનના દરો ખૂબ નીચા છે. ઉદા. કર્ણાટકની GSDP ગુજરાત કરતા નીચી છે, પણ વેતનના દરો ગુજરાત કરતાં વધુ છે. રાજ્યમાં અસંગઠિત ક્ષેત્રે વધુ કામદારો રોકાયેલા હોવાથી આ સંબંધી નિયંત્રણ અને નિયમો બનાવવામાં સરકાર સામે અનેક મુશ્કેલીઓ આવે છે.

તકનીકી પ્રગતિનો અભાવ :

- રાજ્યમાં નવીનીકરણ અને સંશોધન પાછળ ઓછો ખર્ચ થતો હોવાથી રાજ્યમાં તકનીકી પ્રગતિ યોગ્ય પ્રમાણમાં થઈ શકી નથી. જેના કારણે આધુનિક ટેકનોલોજી સાથે સંલગ્ન ક્ષેત્રોનો પૂરતો વિકાસ પણ થઈ શક્યો નથી. ઉ.દા. સેમિકન્ડક્ટર મેન્યુફેક્ચરિંગ માટે આધુનિક ટેકનોલોજી ખૂબ આવશ્યક છે.

સ્ત્રી સશક્તિકરણ અને ભાગીદારી :

- ગુજરાતમાં જન્મ સમયે જાતિ ગુણોત્તરમાં છેલ્લા ઘણા વર્ષોથી કોઈ ખાસ પ્રગતિ થઈ નથી. આ સાથે મહિલાઓની વિવિધ ક્ષેત્રોમાં ભાગીદારી પણ ખૂબ ઓછી છે. જો મહિલાઓની ભાગીદારી વધારવામાં આવે તો રાજ્ય અને દેશના આર્થિક વિકાસને વેગ મળી શકે.

અસમાનતામાં વધારો :

- ગુજરાત દેશના અગ્રગણ્ય રાજ્યોમાંનું એક છે અને રાજ્યનો આર્થિક વિકાસ પણ ખૂબ સારો રહ્યો છે. પરંતુ સમય સાથે પૈસાદાર વધુ પૈસાદાર બન્યા છે અને ગરીબ વધુ ગરીબ થયા છે, જે સંસાધનોની અસમાન વહેંચણીનું ચિત્ર સ્પષ્ટ કરે છે.

ભંડોળ અને જાહેર ભાગીદારીનો અભાવ :

- ભવિષ્યલક્ષી આયોજનો માટે જરૂરી આંતરમાળખું વિકસાવવા માટે પર્યાપ્ત ભંડોળનો અભાવ તેમજ જાહેર ભાગીદારીનો અભાવ બાધારૂપ બને છે.

સંસાધનોના કાર્યક્ષમ ઉપયોગનો અભાવ :

- ગુજરાત રાજ્ય દેશમાં સૌથી લાંબા દરિયાકિનારો ધરાવે છે. ઉપરાંત ફળદ્રુપ જમીન, કાર્યામાલની ઉપલબ્ધતા, યોગ્ય આબોહવા વગેરે ગુજરાતને ધંધાકીય વિકાસ માટે શ્રેષ્ઠ સ્થળ બનાવે છે. પરંતુ દરિયાઈ સંસાધનો કે ફળદ્રુપ જમીન વગેરે સંસાધનોનો કાર્યક્ષમ ઉપયોગ યોગ્ય માત્રામાં થઈ શક્યો નથી.

નીતિઓના સમયસર અમલીકરણનો અભાવ :

- રાજ્ય સરકાર દ્વારા આર્થિક વિકાસને લગતી ઘણી બધી યોજનાઓ અને પહેલો ઘડવામાં આવે છે, પરંતુ સમયસર તેનું અમલીકરણ ન થઈ શકતું હોવાથી તેનો મૂળ હેતુ ક્યાંક ને ક્યાંક ચરિતાર્થ થઈ શકતો નથી. ઉદા. ઈલેક્ટ્રીક વાહનો અને આંતરમાળખાને લગતી જાહેરાતો અને યોજનાઓ જેનું યોગ્ય અમલીકરણ ન થતું હોવાથી ધાર્યા લક્ષ્યો સમયસર પ્રાપ્ત થવાં મુશ્કેલ લાગે છે.

1 આગળનાં પગલાં

- બહુઆયામી વિકાસ પર ધ્યાન :**
રાજ્યના અર્થતંત્રને વિસ્તૃત કરવા બદલાઈ રહેલ બજાર માંગના આધારે ઉત્પાદનમાં વૈવિધ્યીકરણ લાવવા પ્રયાસો કરવાની જરૂર છે.
- કૌશલ્ય વિકાસ પર વિશેષતા :**
વર્તમાન પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખી ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ 4.0માં રાજ્ય પાછળ ન રહી જાય તેના માટે લોકોને કાર્યકૃશળ બનાવવા અને નવીનીકરણને પ્રોત્સાહન મળી રહે તેવા પ્રયત્નો કરવાની જરૂર છે.
- રાષ્ટ્ર અને આંતરરાષ્ટ્રીય કક્ષાએ પ્રગતિશીલ કરારો :**
ગુજરાત રાજ્ય અને ઈઝરાયેલ સરકાર વચ્ચે કરારના આધારે જેમ i-Create સેન્ટર ઊભું કરવામાં આવ્યું છે, તેવી જ રીતે અન્ય રાજ્યો અને અન્ય રાષ્ટ્રો સાથે ઔદ્યોગિક વિકાસને બળ આપે તેવા કરારો કરી સહયોગથી કાર્ય કરવાની જરૂર છે.

- ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો મહત્તમ લાભ :**
ગુજરાત રાજ્ય દેશમાં સૌથી લાંબો દરિયાકિનારો ધરાવે છે, આ ઉપરાંત રાજ્યમાંથી લિગ્નાઈટ, બોક્સાઈટ, ફ્લોરસ્પાર વગેરે મહત્વની ખનીજ ધાતુઓ પણ મળી આવે છે. આ ઉપરાંત હરિત ઊર્જા ક્ષેત્રે પણ ગુજરાત સામે વિશાળ તકો રહેલી છે. આ તમામ સંસાધનોનો મહત્તમ ફાયદો મેળવી રાજ્ય પ્રગતિ કરી શકે.
- સર્વસમાવેશી વિકાસ પર ભાર આપવો :**
રાજ્યમાં માનવમૂડીના વિકાસને પ્રાધાન્ય આપી રાજ્યની પ્રગતિનો લાભ દરેક વ્યક્તિ સુધી પહોંચે અને રાજ્યના વિકાસમાં દરેકને સહભાગી થવા સમાન તકો મળે તે ખૂબ જરૂરી છે.
- નવીનીકરણને પ્રોત્સાહન :**
આજના આધુનિક યુગમાં તકનીકી પ્રગતિ અને વૈશ્વિક સ્પર્ધામાં ટકી રહેવા નવીનીકરણ ખૂબ આવશ્યક છે. રાજ્યએ નવીનીકરણને પ્રોત્સાહન આપવું અને ઔદ્યોગિક વિકાસનો માર્ગ મોકળો થાય તે માટે વ્યવસાયમાં સરળતા માટેનાં પગલાં લેવાં જોઈએ.

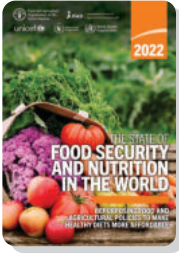
7 ભવિષ્યલક્ષી ઔદ્યોગિક વિકાસ :
આઈ.ટી., ફૂડ પ્રોસેસિંગ, સજીવ ખેતી, ઈલેક્ટ્રીક વાહન, સોલાર પાવર, વિન્ડપાવર વગેરે ક્ષેત્રોમાં પ્રગતિ કરી ભવિષ્યમાં માંગ આધારિત ઔદ્યોગિક વિકાસ કરવાની જરૂર છે.

8 ફાળવાયેલ સબસિડી અને પ્રોત્સાહનોનું નિયમન અને નિયંત્રણ : સરકારી નીતિ, નિયમો અને પ્રોત્સાહનોના પરિણામો ચકાસવા હેતુ એકીકૃત નિયામનકારી સંસ્થાનું ગઠન કરવાની જરૂર છે.

9 ટકાઉ વપરાશ અને વૃદ્ધિ :
પર્યાવરણ પરની નકારાત્મક અસરોના કારણે તેની માઠી અસરો પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રીતે માનવજીવન પર પડી રહી છે. ત્યારે ટકાઉ વિકાસ માળખું ઘડવું જરૂરી છે. લોકોને સંસાધનોના ટકાઉ વપરાશ માટે જાગૃત કરવાની જરૂર છે. મહત્વપૂર્ણ પગલાં લેવાની શરૂઆત વિવિધ ઔદ્યોગિક એકમોથી કરવાની જરૂર છે.

ગુજરાત અર્થતંત્રના પ્રથમિક, દ્વિતીય અને તૃતીય ક્ષેત્રોમાં બહેતર પ્રગતિના કારણે આજે દેશમાં પોતાનું નામ અને સ્થાન ઉચું કરી રહ્યું છે. ગુજરાત આત્મનિર્ભર ભારત અને સાતત્યપૂર્ણ લક્ષ્યોને પૂર્ણ કરવા માટે પોતાનું પૂરતું યોગદાન આપી રહ્યું છે.

The state of food security and nutrition in the world Report

ચર્ચામાં કેમ?

તાજેતરમાં સંયુક્ત રાષ્ટ્રની ખાદ્ય અને કૃષિ સંસ્થા (FAO), ઈન્ટરનેશનલ ફંડ ફોર એગ્રીકલ્ચર ડેવલોપમેન્ટ (IFAD), યુનિસેફ (The United Nations Children's Fund), વિશ્વ ખાદ્ય કાર્યક્રમ (WFP) અને વિશ્વ સ્વાસ્થ્ય સંગઠન (WHO) દ્વારા સંયુક્ત રીતે 'The state of food security and nutrition in the world' અહેવાલ પ્રકાશિત કરાયો છે.

- આ અહેવાલ વિશ્વમાં ભૂખમરો નાબૂદ કરવા, ખાદ્ય સુરક્ષાની પ્રાપ્તિ અને સાતત્યપૂર્ણ લક્ષ્ય 2030માં 'ઝીરો હંગર' (Zero Hunger) સામેના પડકારોનું ઊંડાણપૂર્વક વિશ્લેષણ કરે છે.
- અહેવાલના માધ્યમથી વિશ્વમાં હાલની કૂપોષણ, ભૂખમરા, સ્થૂળતા, એનિમિયા, બાળકો અને મહિલાઓની સ્થિતિનું માનચિત્ર તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

રિપોર્ટની મુખ્ય બાબતો

- વિશ્વમાં વર્ષ 2014 થી ભૂખમરીના આંકડામાં વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. આજે વિશ્વભરમાં લગભગ 828 મિલિયન લોકો (82.8 કરોડ) ભૂખમરાથી પીડાઈ રહ્યા છે. આ આંકડામાં કોરોના મહામારી બાદ 150 મિલિયન લોકોનો વધારો ઝીંકાયો છે.
- વર્ષ 2015 સુધી સ્થિર સ્થિતિમાં રહેલ કૂપોષણનો વ્યાપ (Prevalence of under nourishment) વર્ષ 2019માં 8 % ઉછળ્યો હતો, જ્યારે વર્ષ 2020માં 9.3% ના દરથી ઉછળ્યો છે.
- વર્ષ 2021માં વિશ્વભરમાં લગભગ 2.3 અબજ લોકો (કુલ જનસંખ્યાના 29.3 ટકા લોકો) સાધારણ અથવા ગંભીર સ્તરે ખાદ્ય અસુરક્ષિત રહ્યાં હતાં. આ આંકડામાં કોરોના મહામારી બાદ લગભગ 350 મિલિયન લોકોનો વધારો થયો છે.
- લગભગ 924 મિલિયન લોકો (વૈશ્વિક જનસંખ્યાના 11.7 ટકા) ગંભીર સ્તરે (Severe level) ખાદ્ય અસુરક્ષિત રહ્યાં હતાં. જેમાં કોરોના બાદ 207 મિલિયન લોકોનો વધારો થયો હતો.
- ખાદ્ય સુરક્ષા અંગે જાતિ તફાવત (Gender Gap) વર્ષ 2021 માં વધ્યો છે. વિશ્વમાં 31.9 % મહિલાઓ સાધારણ અથવા ગંભીર સ્તરે ખાદ્ય અસુરક્ષિત રહી હતી.
- અહેવાલમાં ખાદ્ય ભાવવૃદ્ધિ (Food inflation) ઉપર પણ ચિંતા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. કોરોના મહામારી અને રશિયા - યુક્રેન યુદ્ધ બાદ ખાદ્ય ભાવ વૃદ્ધિમાં તોતિંગ વધારો થયો છે.
- અહેવાલ મુજબ, વિશ્વભરમાં 3.1 અબજ લોકો સંતુલિત અને પોષ્ટિક આહારથી વંચિત રહ્યા છે. જેમાં મોંઘા ખાદ્ય પદાર્થો અને સપ્લાય ચેઈન વિખેરાઈ જવી વગેરે કારણો જવાબદાર છે.

પ્રદેશો	કુપોષણ ધરાવતા લોકો		ગંભીર ખાદ્ય અસુરક્ષિત લોકો		બાળકોમાં વેસ્ટીંગ (5 વર્ષ થી નાના)	ઠીંગણાપણું ધરાવતાં બાળકો (5 વર્ષ થી નાના)
	2004	2021	2014-16	2019-21	2020	2020
વિશ્વ	798.9	702.7	569.3	830.2	45.4	149.2
એશિયા	542.61	387.5	295.3	439.2	31.9	79
ભારત	247.8	224.3	-	-	20.1	36.1
પાકિસ્તાન	28.2	37.2	1.8	19.2	1.9	10.3
બાંગ્લાદેશ	19.7	18.8	20.7	17.5	1.4	4.3

(આંકડો મિલિયનમાં)

પ્રદેશો	વધારે વજન	એનિમિયાગ્રસ્ત મહિલાઓ (ઉંમર 15 થી 49)	જન્મ સમયે વજન	વિશિષ્ટ રીતે સ્તનપાન
વર્ષ	2020	2019	2015	2020
વિશ્વ	38.9	570.4	120.5	59.4
એશિયા	18.7	381.9	12.8	32.3
ભારત	2.2	187.3	-	14
પાકિસ્તાન	-	22.4	-	-
બાંગ્લાદેશ	0.3	16.8	0.9	1.8

(આંકડો મિલિયનમાં)

ભારતની સ્થિતિ

ભારતમાં કુપોષિત વ્યક્તિઓની સંખ્યામાં પાછલા 15 વર્ષમાં ઘટાડો નોંધાયો છે. ભારતમાં વર્ષ 2019-2021 દરમિયાન કુપોષિત વ્યક્તિઓની સંખ્યા 224.3 મિલિયન જેટલી હતી.

ભારતમાં પાંચ વર્ષ કરતાં ઓછી ઉંમરનાં બાળકોમાં ઠીંગણાપણું (Stunting) વર્ષ 2012 માં 52.3 મિલિયન થી વર્ષ 2020 36.1 મિલિયન જેટલું ઘટ્યું છે.

ભારતમાં કુપોષિત વ્યક્તિઓની સંખ્યામાં ઘટાડા સાથે યુવાનોમાં સ્થૂળતા (obesity) વધતી જાય છે. જેના પાછળ બિનઆરોગ્યપ્રદ આહાર, ઝડપી જીવનશૈલી, શારીરિક કાર્યની કમી વગેરે સમસ્યાઓ જવાબદાર છે. સ્થૂળ વ્યક્તિઓની સંખ્યા ભારતમાં વર્ષ 2016માં 34.2 મિલિયન જેટલી હતી.

ભારતની મહિલાઓમાં (15 વર્ષથી 49 વર્ષ સુધી)માં એનિમિયા ઝડપથી વધી રહ્યો છે. ભારતમાં કુલ 197.3 મિલિયન મહિલાઓ એનિમિયાગ્રસ્ત છે.

ભારતમાં 70 % જેટલી જનસંખ્યાને (973.3 મિલિયન લોકો) સંતુલિત અને પોષણયુક્ત આહાર પરવડી (Affordable) શકતો નથી. આ આંકડામાં કોરોના મહામારી બાદ વૃદ્ધિ જોવા મળી છે.

I ભારત પોષણક્ષેત્રે કેમ પાછળ રહી ગયું ?

ભારત વિશ્વનો દ્વિતીય ક્રમાંકનો સૌથી વધારે વસ્તી ધરાવતો દેશ છે. ભારતમાં આશરે 140 કરોડ લોકો વસવાટ કરે છે, જેથી ભારતમાં પોષણ બાબતનો પ્રશ્ન બહુ વિશાળ બની રહે છે.

ભારતમાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની 250 વર્ષથી વધારે અધિકૃતતાના કારણે ભારતમાં ગરીબી, કુપોષણ, સામાજિક-આર્થિક અસમાનતા વગેરે જેવી સમસ્યાઓ વધતી ગઈ. જ્યારે ભારત આઝાદ થયું, ત્યારે ભારત પાસે પોતાની તમામ પ્રજાને પોષણયોક્ત આહાર આપવાના સંસાધનોની પણ કમી હતી. જેના કારણે ભારતમાં કુપોષણની અસર વધતી ગઈ હતી. ભારતે હરિત ક્રાંતિ, સહેદ ક્રાંતિ દ્વારા ભારતને પોષણ ક્ષેત્રે પ્રગતિ કરાવી છે.

તાજેતરના અહેવાલ મુજબ ભારતમાં ખાદ્ય સુરક્ષા પોષણ, પોષણ સાથેના પડકારોમાં એકંદરે તો સુધારો આવ્યો છે, તેમ છતાં, ભારત પોષણ ક્ષેત્ર અને ખાદ્ય સુરક્ષામાં હજુ પણ પાડોશી દેશો તેમજ વિશ્વના અન્ય દેશો કરતા પછાત છે.

ભારત કરતાં તેના પડોશી દેશોની પરિસ્થિતિ પોષણ બાબતે થોડી સારી છે.

ભારતનું પોષણક્ષેત્રે અને ખાદ્ય સુરક્ષા ક્ષેત્રે પાછળ રહી જવાનાં મુખ્ય કારણો :

- 1 **સ્થિરકૃષિ ઉત્પાદન :**
દેશના નાના અને સીમાંત ખેડૂતોની સંખ્યા મોટા પ્રમાણમાં હોવાથી, કૃષિ ઉત્પાદનની વૃદ્ધિ સ્થિર બની ગઈ છે. જેથી જરૂરી પોષકતત્વોવાળાં ધાન્યો, દાળો અને અન્ય પેદાશોની કમી વર્તાય છે.
- 2 **ગરીબી :**
કુપોષણમાં વૃદ્ધિ માટે ગરીબી મોટા પ્રમાણમાં જવાબદાર છે. ગરીબીના લીધે લોકો યોગ્ય પોષણવાળું ભોજન મેળવી શકતા નથી.
- 3 **સ્થળાંતર :**
સામાજિક-આર્થિક-પર્યાવરણીય કારણોથી દેશમાં સ્થળાંતર વધ્યું છે. જે દેશમાં કુપોષણ અને ખાદ્ય અસુરક્ષામાં વધારો કરે છે.
- 4 **જાતિ અસમાનતા :**
સ્ત્રીઓના વહેલા લગ્ન થવાના કારણે અને વહેલા માતા બનવાને કારણે પુરુષોની સરખામણીમાં કુપોષણ વધારે જોવા મળે છે. તે દેશના કુપોષણમાં જાતિ તફાવત (Gender Gap) માં વધારો કરે છે.
- 5 **વૈવિધ્યયુક્ત આહારની કમી :**
પોષણયુક્ત આહારમાં ફળ, કઠોળ, ધાન્ય, દૂધ, શાકભાજી, તેલીબિયાં વગેરેનો સમતોલ આહાર તરીકે સમાવેશ થાય છે. આવા આહારની કમીને કારણે લોકોમાં કુપોષણ અને ગંભીર ખાદ્ય અસુરક્ષા જોવા મળે છે.
- 6 **ઓછી આવક :**
કોરોના મહામારી દરમિયાન ઉદ્યોગ-ધંધામાં મંદીના કારણે મોટી સંખ્યામાં લોકો બેરોજગાર બન્યાં અને તેમની આવક પણ ઘટી છે. જેથી તેઓની આરોગ્યપ્રદ આહારની સામગ્રી ખરીદવાની ક્ષમતા પણ ઘટી છે. જે અનેમિયા, ઠીંગણાપણું વગેરે જેવા કુપોષણ માટે જવાબદાર છે.
- 7 **જળવાયુ પરિવર્તન :**
કૃષિની પેટર્નમાં બદલાવ, આબોહવામાં તીવ્ર બદલાવ, સ્થળાંતર વગેરે જેવી સમસ્યાથી પાક ઉત્પાદન ઘટ્યું છે. પરિણામે, કુપોષણની સમસ્યા વધે છે.
- 8 **પ્રશાસનિક કમીઓ :**
કુપોષણ નિયંત્રણ માટે લાગુ પાડવામાં આવેલી નીતિઓ અને યોજનાઓના યોગ્ય અમલીકરણમાં કમીને કારણે કુપોષણ દેશમાં ઘટ્યું નથી. ઉપરાંત જાહેર વિતરણ વ્યવસ્થાનું રાજ્ય અને જિલ્લા પ્રશાસન દ્વારા અયોગ્ય અમલીકરણ, ભ્રષ્ટાચાર અને ગેરવહીવટને લીધે ખાદ્ય સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરી શકાય નહીં.
- 9 **સ્વચ્છતાની કમી :**
કુપોષણના વધારામાં સ્વચ્છતાની કમી મોટી જવાબદાર છે. દૂષિત પાણી, નિમ્ન સ્વચ્છતા અને ઓછી આરોગ્યતાને કારણે પાણીજન્ય રોગોમાં વધારો થાય છે.
- 10 **ફાસ્ટ ફૂડ :**
ફાસ્ટ ફૂડ કેવી રીતે કુપોષણનું કારણ બની શકે છે તેના ઘણા કારણો છે. ફાસ્ટફૂડનું વધતું ચલણ પણ જવાબદાર છે.

4 રાષ્ટ્રીય પોષણ મિશન :
બાળકો, કિશોરીઓ, ગર્ભવતી મહિલાઓ અને ધાત્રી માતાઓમાં પોષણ વધારવા માટે સંકલિત મિશન શરૂ કરાયું છે. આ મિશન હેઠળ બાળકોમાં દર વર્ષે ઠીંગણાપણામાં 2% ઘટાડો, એનીમિયામાં 3% નો ઘટાડો અને વેસ્ટિંગમાં 2% નો ઘટાડો કરવાનો ઉદ્દેશ્ય છે.

5 રાષ્ટ્રીય પોષણ વ્યૂહરચના :
ટકાઉ વિકાસના લક્ષ્યાંકોને પ્રાપ્ત કરવા માટે વર્ષ 2030 સુધીમાં તમામ પ્રકારના કુપોષણમાં ઘટાડો કરવામાં આવશે. આ વ્યૂહરચના હેઠળ સૌથી વિચલિત અને કુપોષિત બાળકો ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરાશે.

6 રાષ્ટ્રીય ખાદ્ય સુરક્ષા અધિનિયમ, 2013 :
દેશમાં દરેક જરૂરિયાતમંદ નાગરિકને સસ્તા દરે અનાજ, તેલ, કઠોળ વગેરે પ્રાપ્ત થાય તે માટે અધિનિયમ ઘડવામાં આવ્યો છે. અધિનિયમ હેઠળ જાહેર વિતરણ વ્યવસ્થાના માળખાને સુવ્યવસ્થિત રીતે દેશમાં વિસ્તાર્યું છે. જેથી દરેકને સસ્તા દરે અનાજ પ્રાપ્ત કરાવી શકાય.

7 પ્રધાનમંત્રી ગરીબ કલ્યાણ યોજના :
કોરોના મહામારીમાં દરેકને પોષણયુક્ત અને મફત આહાર મળી રહે માટે આ યોજનાની શરૂઆત કરવામાં આવી. જેમાં લોકોને જાહેર વિતરણ વ્યવસ્થા દ્વારા મહામારીમાં સસ્તા દરે પોષણયુક્ત ખાદ્ય સુરક્ષા પૂરી પાડી શકાય.

8 મધ્યાહ્ન ભોજન યોજના :
શાળાએ જતા બાળકો કુપોષણની સમસ્યાથી ન પીડાય તે માટે મધ્યાહ્ન ભોજન દ્વારા આરોગ્યપ્રદ અને પૌષ્ટિક આહાર દરરોજ વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવે છે. જેમાં કેન્દ્ર-રાજ્યનો ફાળો 60:40 ટકા છે.

ભારતમાં સામાજિક-આર્થિક-પર્યાવરણીય પડકારોને કારણે કુપોષણનું પ્રમાણ વધારે છે. પરંતુ પાછલા બે દશકથી ઝડપી આર્થિક વિકાસ અને સામાજિક ઉત્થાનને કારણે કુપોષણના દરમાં ઘટાડો નોંધાઈ રહ્યો છે. ભારત સાતત્યપૂર્ણ વિકાસ લક્ષ્યો હેઠળ વર્ષ 2030 સુધીમાં કુપોષણમાંથી સંપૂર્ણ મુક્ત થવા પ્રયાસ કરશે. જેથી ભારતનો વિકાસ વધુ ઝડપી બની શકે.

રિપોર્ટના સૂચકો (Report's Indicators)

કુપોષણનો વ્યાપ (Prevalence of malnutrition)
કુપોષણ એવી સ્થિતિને વ્યાખ્યાયિત કરે છે, જેમાં કોઈ વ્યક્તિનો આહાર તેને સામાન્ય, સક્રિય અને સ્વાસ્થ્યપૂર્ણ જીવન જીવવાની ઊર્જા પૂરું પાડવામાં અસમર્થ હોય.

ઠીંગણાપણું (stunting)
ઉંમરના પ્રમાણમાં ઓછી ઊંચાઈ (Height) ઠીંગણાપણાને દર્શાવે છે.

વેસ્ટિંગ (Wasting)
ઊંચાઈ (Height) ના પ્રમાણમાં ઓછું વજન દર્શાવે છે.

સ્થૂળતા (Overweight)
ઊંચાઈ (Height)ના પ્રમાણમાં વધારે વજન

વિશિષ્ટ સ્તનપાન (Exclusive Breastfeeding)
છ મહિનાથી નાનું બાળક માત્ર માતાનું દૂધનું જ સેવન કરે, અન્ય કોઈ પદાર્થ ન લે. બાળકના પોષણ માટે વિશિષ્ટ સ્તનપાન અતિ જરૂરી છે.

જન્મ સમયે નિમ્ન વજન (Low birth weight)
કોઈ બાળકનું વજન જન્મ સમયે 2.5 કિ.ગ્રા કરતાં ઓછું હોય. જન્મ સમયે વજન માતા અને બાળકના સ્વાસ્થ્ય માટે જરૂરી છે.

મહિલાઓમાં એનિમિયા (Anemia)
15 થી 49 વર્ષની ગર્ભ ન ધરાવતી મહિલાઓ અને ધાત્રી માતાઓમાં 120 ગ્રામ/લીટર કરતાં ઓછું હિમોગ્લોબિનનું પ્રમાણ હોય તે એનિમિયા ગ્રસ્ત હોય છે.

ગર્ભવતી મહિલાઓમાં 110 ગ્રામ / લિટર હિમોગ્લોબિન કરતાં ઓછું પ્રમાણ હોય તે એનિમિયાગ્રસ્ત હોય છે.

કુપોષણની અસરો

- ભારતમાં 5 વર્ષથી નાના બાળકોનાં મૃત્યુના કારણમાં કુપોષણનો મોટો ફાળો છે.
- ભારતમાં એનિમિયા, વધારે વજન, સ્થૂળતા, ઠીંગણાપણું, વેસ્ટીંગ વગેરે સમસ્યાઓ મોટા પ્રમાણમાં જોવા મળે છે, જે આપણા આંકાંક્ષી વિકાસ (Aspirational Development) ને અવરોધે છે.
- કુપોષણથી ભારતમાં જાતિ અસમાનતાનું પ્રમાણ વધે છે. મહિલાઓ રોજગારી અને ઉદ્યોગોમાં સાહસિકતામાં પુરુષોની સરખામણીમાં પાછળ રહી જાય છે.

ભારતની સ્થિતિ સુધારવા જરૂરી પગલાં

સંકલિત પોષણ નીતિ :

- પોષણક્ષમ આયોજનના તમામ પાસાંને સંકલિત કરવાની અને તેનું માળખું અને રૂપરેખા યોગ્ય રીતે અમલ કરવાની જરૂર છે. જેથી પ્રશાસન, નાણાકીય ભંડોળ વગેરેનો ઉપયોગ યોગ્ય રીતે કરી શકાય.

ગરીબીમાં ઘટાડો :

- કુપોષણને અટકાવવા માટે ગરીબીને ઘટાડવી અત્યંત જરૂરી છે. પાછલા એક દાયકામાં ભારતમાં ગરીબી દરમાં ઘટાડો નોંધાયો છે, જેની સીધી અસર કુપોષણ દરના ઘટાડા ઉપર થઈ છે. ઉપરાંત, સ્વચ્છતા અને શુદ્ધ પાણીની આવશ્યકતામાં વધારો કરવો.

વિકેન્દ્રીકરણ :

- કુપોષણ અટકાવવામાં માત્ર કેન્દ્રીય સ્તરે કાર્યો કરવાને બદલે સ્થાનિક અને જિલ્લાસ્તરે જવાબદારી વધારવી જોઈએ. જિલ્લા પંચાયત અને ગ્રામ પંચાયત સ્તરે ખાદ્ય સુરક્ષા અને પોષણ વૃદ્ધિના પગલાં લેવા જોઈએ.

- દેશમાં વસ્તીવિષયક લાભાંશ (Demographic Dividend)નો પૂર્ણ ઉપયોગ આર્થિક વિકાસમાં કરી શકતો નથી.
- કુપોષણથી પીડાતાં લોકો ગંભીર બીમારીઓથી જેવી હૃદયરોગ, મેલેરિયા, ડાયાબિટીસ વગેરેથી પીડાય છે.
- દેશમાં મહિલાઓમાં માતૃત્વ આરોગ્ય નિર્ભળ બને છે, જેથી માતૃત્વ મૃત્યુ અને બાળમૃત્યુમાં વધારો થાય છે.

વૈવિધ્યપૂર્ણ આહાર :

- મહિલાઓ, બાળકો અને કુપોષિત લોકોના આહારને જરૂરી વિટામિન અને મિનરલથી ભરપૂર બનાવવો જોઈએ. જેથી તેમના આરોગ્યને વધુ મજબૂત નિખારી શકાય.

આર્થિક સશક્તિકરણ :

- આવકમાં વધારો, રોજગારીમાં મહિલાઓનો ફાળો, ઉદ્યોગ અને ધંધામાં વૃદ્ધિ વગેરે આર્થિક બળોને કારણે લોકોની ખરીદ શક્તિ વધતાં ખાદ્યાનુ સુરક્ષા વધારી શકાય.

જાગૃતિ :

- લોકોને પોષણક્ષમ આહારની માહિતી આપવી તથા અયોગ્ય ખાદ્યાખોરાકી વેચનાર પર કાર્યવાહી કરવી જોઈએ.

ડેટા સંકલન :

- દર વર્ષે ડેટા એનાલિટિક્સ, કૃત્રિમ બુદ્ધિમત્તાના માધ્યમથી કુપોષણ સંબંધિત ડેટા એકત્રિત કરી કુપોષણ અટકાવવાની નીતિઓ અને યોજનાઓને મજબૂત કરવી જોઈએ.

સરકારની પહેલો

1

મિશન પોષણ 2.0 :

મિશન પોષણ 2.0 એ સંકલિત પોષણ વૃદ્ધિ પ્રોગ્રામ છે. જેના અંતર્ગત બાળકો, કિશોરીઓ, સગર્ભા સ્ત્રીઓ અને ધાત્રી માતાઓમાં કુપોષણના પડકારને ઘટાડવા વ્યૂહાત્મક પરિવર્તન લાવવું. મિશન પોષણ 2.0 દ્વારા આરોગ્ય, સુખાકારી અને રોગપ્રતિકારક શક્તિના નિર્માણના પોષણની ઈકો-સિસ્ટમ વિકસાવવી. મિશન પોષણ હેઠળ ખોરાકની ગુણવત્તા શ્રેષ્ઠ બનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે.

2

દૂધ સંજોવની યોજના :

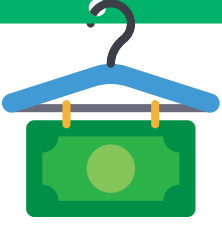
ગુજરાત સરકારે રાજ્યમાં બાળકોમાં દૂધનું પોષણ પૂરું પાડવા માટે દૂધ સંજોવની યોજના શરૂ કરી છે. જેમાં શાળાએ જતા બાળકોને 200 મિલિલિટર ફોર્ટિફાઈડ દૂધ આપવામાં આવશે.

3

આહારનું ફોર્ટિફિકેશન (F+) :

સરકાર દ્વારા આહારમાં પોષણવૃદ્ધિ કરવા માટે ફોર્ટિફિકેશનનો વિકલ્પ અપનાવ્યો છે. જેના કારણે કુપોષિત લોકોમાં પોષણ પ્રાપ્તિ આહારના સ્ત્રોતથી જ કરી શકાય.

પ્રિવેન્શન ઓફ મની લોન્ડરિંગ એક્ટ

ચર્ચામાં કેમ?

હાલમાં જ સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયે વિજય ચૌધરી વિ. ભારત સરકાર ચુકાદામાં પ્રિવેન્શન ઓફ મની લોન્ડરિંગ એક્ટ (PMLA)ની જોગવાઈઓને બંધારણીય માન્યતા આપી છે.

- સુપ્રીમ કોર્ટે પ્રિવેન્શન ઓફ મની લોન્ડરિંગ એક્ટ (PMLA)માં કરવામાં આવેલા મુખ્ય સુધારાઓને સમર્થન આપ્યું હતું. જે સરકારની અને એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટોરેટને (ED) સમન્સ, ધરપકડ અને દરોડા પાડવાની સત્તાને મંજૂરી આપે છે. આ ઉપરાંત નિર્દોષતાના પુરાવાનો બોજ ફરિયાદી પક્ષને બદલે આરોપીઓ પર હોવાથી જામીન મેળવવામાં મુશ્કેલીઓ વધશે.

1 ચુકાદાની મુખ્ય બાબતો

- 1 સુપ્રીમ કોર્ટે (SC) PMLA હેઠળ ધરપકડ, સંપત્તિ જપ્ત કરવી, શોધ અને જપ્ત કરવા સંબંધિત EDની સત્તાઓને સમર્થન આપ્યું હતું.
- 2 સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે, ગુનાની આવક સાથે જોડાયેલી મિલકતને છૂપાવવી, કબજો, સંપાદન અથવા તો તેને પ્રોજેક્ટ કરવું વગેરે મની લોન્ડરિંગ વિરોધી કાયદા હેઠળ ગુનો બને છે.
- 3 કાયદાની કલમ 3 મની લોન્ડરિંગના ગુના સાથે સંબંધિત છે. SC એ કહ્યું કે PMLAની કલમ 3 માં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખિત ભાષાથી સ્પષ્ટતા થાય છે કે, મની લોન્ડરિંગ એ ગુનાની આવક સાથે સંકળાયેલ પ્રક્રિયા અથવા પ્રવૃત્તિ સંબંધિત સ્વતંત્ર ગુનો છે. જે નિર્ધારિત ગુનાને લગતી ગુનાહિત પ્રવૃત્તિના પરિણામે મેળવવામાં આવેલી સંપત્તિનો સમાવેશ કરે છે.
- 4 કોર્ટે PMLAની કલમ 5, 8(4), 15, 17 અને 19 ની જોગવાઈઓની બંધારણીયતાને સમર્થન આપ્યું હતું. જે ધરપકડ, જોડાણ અને શોધ અને જપ્તની EDની સત્તા સાથે સંબંધિત છે.
- 5 EDના અધિકારીઓ CRPC હેઠળ પોલીસ અધિકારીઓ નથી. ED અધિકારીઓ સમક્ષ નોંધાયેલ નિવેદનો પુરાવા તરીકે માન્ય છે. SC એ ચુકાદામાં નોંધ્યું હતું કે ED, ગંભીર છેતરપિંડી તપાસ કાર્યાલય (SFIO) અને ડિરેક્ટોરેટ ઓફ રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ (DRI) જેવી તપાસ એજન્સીઓ 'પોલીસ' નથી અને તેથી પૂછપરછ દરમિયાન તેમના દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદનો માન્ય પુરાવા છે.
- 6 મની લોન્ડરિંગ કેસમાં આરોપીની અટકાયત કરતી વખતે ED અધિકારીઓ માટે ધરપકડનું કારણ જાહેર કરવું ફરજિયાત નથી. આરોપીને ECIR (ફરિયાદની નકલ) આપવી જરૂરી નથી અને ECIR અને FRI એ એક સમાન નથી.
- 7 PMLA કાયદા હેઠળ જામીનની જોગવાઈઓ મનસ્વી નથી. તે કાયદેસર છે એવું SC એ ચુકાદામાં જણાવ્યું છે.

1 મની લોન્ડરિંગ શું છે?

- અપરાધિક પ્રવૃત્તિઓથી કમાયેલા ગેરકાયદેસર પૈસાને કાયદેસર બનાવવાની પ્રક્રિયાને મની લોન્ડરિંગ કહે છે. ભારત જેવા દેશમાં ભ્રષ્ટાચાર, ધાકધમકી, ગેરકાયદેસર વસ્તુનાં વેચાણ, સ્મગલિંગ દ્વારા કમાયેલા પૈસાનું મની લોન્ડરિંગ કરવામાં આવે છે.

મની લોન્ડરિંગ 3 પ્રક્રિયામાં કરવામાં આવે છે :

- 1 પ્લેસમેન્ટ : ગેરકાયદેસર પૈસાને કાયદાકીય નાણાકીય વ્યવસ્થામાં પ્રવેશ કરાવવાની પ્રક્રિયા.
- 2 લેયરિંગ : સામાન્ય નાણાકીય વ્યવસ્થામાં એકથી વધુ સ્તરો ગોઠવીને પૈસાનો સ્રોત છૂપાવવામાં આવે છે.
- 3 સંકલન : અયોગ્ય રીતે કમાયેલા પૈસા કાયદેસર બનાવીને પૈસાનો ફાયદો મેળવવામાં આવે છે.

I મની લોન્ડરિંગ વિરૂદ્ધ કાયદેસર માળખું

- વર્ષ 1988માં નાર્કોટિક્સ દવાઓ અને નશીલા પદાર્થોની ગેરકાયદેસર હેરફેર વિરૂદ્ધ સંયુક્ત રાષ્ટ્રનું સંમેલન યોજાયું હતું, જે “વિયેના ડિક્લેરેશન” તરીકે ઓળખાયું. જેના અંતર્ગત સભ્ય દેશો દ્વારા ડ્રગ્સ ટ્રાફિકિંગ રોકવા કાયદો બનાવવાની બાધ્યતા સુનિશ્ચિત કરવામાં આવી.
- ટ્રાન્સ-નેશનલ ઓર્ગનાઈઝ્ડ ક્રાઈમ વિરૂદ્ધ સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંમેલન, 2000 અનુસાર મની લોન્ડરિંગ રોકવા કાયદા બનાવવાનું નક્કી કરાયું.
- ભારતે 2002માં પ્રિવેન્શન ઓફ મની લોન્ડરિંગ કાયદો (PMLA) બનાવીને મની લોન્ડરિંગ સામે લડાઈ શરૂ કરી.

I પ્રિવેન્શન ઓફ મની લોન્ડરિંગ કાયદો, 2002ની જોગવાઈઓ

અયોગ્ય રીતે કમાયેલા પૈસાનું રૂપાંતરણ કરવું કે ખોટી રીતે રજૂ કરવું એટલે જ મની લોન્ડરિંગ.

મની લોન્ડરિંગ વિરૂદ્ધ તપાસ કરવાની સત્તા એન્ફોર્સમેન્ટ ડાયરેક્ટોરેટ (ED) પાસે છે.

કાયદો પ્રત્યેક નાણા સંસ્થાન જેમ કે બેંક, વીમા કંપની, મ્યુચ્યુઅલ ફંડ વગેરેને લાગુ પડે છે.

કાયદા અંતર્ગત 3 થી 7 વર્ષની જેલ તથા 5 લાખ સુધીના દંડની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

I PMLAમાં સંશોધન

- મની લોન્ડરિંગની વ્યાખ્યા બદલવામાં આવી છે. મની લોન્ડરિંગને હવેથી સ્વતંત્ર અપરાધને બદલે અન્ય અપરાધને આધીન અપરાધ ગણવામાં આવ્યો છે.
- PMLAની કલમ-3 હેઠળ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે કરેલા અપરાધને (જેવા કે સ્રોત છૂપાવવા, સંપત્તિ કબજે કરવી, બિનજરૂરી મિલકતનો દાવો) પણ મની લોન્ડરિંગ ગુના ગણવામાં આવશે.
- કાયદા હેઠળ સૂચિત ગુના અને અન્ય અસૂચિત ગુના દ્વારા કમાયેલાં ધનને પણ મની લોન્ડરિંગમાં સમાવાયાં છે.

I PMLAમાં સંશોધનની નકારાત્મક બાજુ

સત્તાનો દુરુપયોગ :

- PMLAનો ઉપયોગ રાજકીય વિરોધીઓ અને અસંમતિ બતાવનાર વિરૂદ્ધ કરવામાં આવે તેવી સંભાવના છે તથા PMLA અંતર્ગત કરવામાં આવતી કાર્યવાહી ખૂબ જ જટિલ, ઢીલી અને સજાકારક છે.

આરોપી જ સાક્ષી :

- કથિત આરોપીને પોતે કરેલા ગુનાની માહિતી આપવી પડે છે. માહિતી ન આપવાને કે ખોટી માહિતી આપવાને પણ અપરાધ ગણાય છે. આમ, પોતાના ગુનાના સાક્ષ્ય પોતે જ ન આપવાની બંધારણીય અનુચ્છેદ 20ની જોગવાઈઓને અવગણવામાં આવી છે.

ન્યાયના સિદ્ધાંતનું હનન :

- સામાન્ય અપરાધ કાયદામાં સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી વ્યક્તિ આરોપી નથી ગણાતી. પરંતુ PMLAમાં તો પહેલેથી સંદિગ્ધ વ્યક્તિને ‘આરોપી’ ગણી લેવામાં આવે છે.

માહિતીની પહોંચ નહીં :

- PMLA હેઠળ ફર્સ્ટ ઈન્ફોર્મેશન રિપોર્ટ (FIR)ની જેમ એન્ફોર્સમેન્ટ કેસ ઈન્ફોર્મેશન રિપોર્ટ (ECIR) તૈયાર કરવામાં આવે છે. પરંતુ, આ રિપોર્ટ (ECIR) આરોપીને આપવામાં આવતો ન હોવાથી આરોપીને પોતે કયા ગુના હેઠળ પકડવામાં આવ્યો છે તેની જાણ થતી નથી.

I સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયનો PMLA અંગે વર્તમાન ચુકાદો

- સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયે PMLAને ‘અલગ અને વિશેષ કાયદો’ ગણીને બંધારણીય રીતે યોગ્ય ગણાવ્યો છે.
- તેના મતે PMLAની સરખામણી અન્ય કાયદા સાથે ન થઈ શકે. આથી, આરોપીને પુરાવા આપવાની અને અન્ય જોગવાઈઓ યોગ્ય છે.
- FIR અને ECIR રિપોર્ટ અલગ અલગ બાબત છે. ECIR એ EDનો આંતરિક અહેવાલ છે. તે આરોપીને આપવો જરૂરી નથી.
- PMLAની કલમ 5, 8(4), 17, 19 હેઠળ EDને અપાયેલ આરોપીની સંપત્તિ જપ્તીની, તપાસની સત્તાઓ યોગ્ય છે તથા કાયદા હેઠળ દુરુપયોગ રોકવા યોગ્ય સાવચેતીઓ સુનિશ્ચિત કરવામાં આવેલી જ છે.
- PMLA કલમ-45 હેઠળની દ્વિ-જામીન શરતોને સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયે માન્ય રાખી છે. આ હેઠળ આરોપીને જામીન આપતાં સમયે અદાલત બે શરતો ચકાસે છે. એક, આરોપી નિર્દોષ હોય; બીજી, જામીન દરમિયાન આરોપી દ્વારા અન્ય અપરાધ કરવાની સંભાવના ન હોય.

સર્વોચ્ચ ન્યાયાલયના ચુકાદાની ટીકા

- સર્વોચ્ચ અદાલતે 2017માં નિકેશ શાહ વિ. ભારત સરકાર (2017) ચુકાદામાં PMLA હેઠળની દ્વિ-જમીન વ્યવસ્થાને ગેરબંધારણીય ગણી હતી, જ્યારે હવે માન્યતા આપી દેવાતાં ચુકાદામાં અનિશ્ચિતતા પેદા થઈ છે.
- ધણીવાર આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘિઓનું પાલન કરવા જતાં ઘરેલુ અધિકારો જોખમાય છે. આવું જ PMLA સાથે થઈ રહ્યું છે.
- PMLA કાયદા હેઠળ સમાવેલા અપરાધોમાં અન્ય CrPCના અપરાધો પણ સમાવાયા છે. આથી, CrPC હેઠળના અપરાધ વિરૂદ્ધ સામાન્ય કાર્યવાહીને બદલે PMLA હેઠળની કાર્યવાહીનો રસ્તો ખુલી ગયો છે.

What is ED (Enforcement Directorate)

ડિરેક્ટોરેટ ઓફ એન્ફોર્સમેન્ટ અથવા ED એ આર્થિક ગુનાઓ અને વિદેશી વિનિમય કાયદાના ઉલ્લંઘનની તપાસ સાથે સંકળાયેલી સંસ્થા છે.

આર્થિક ઉદારીકરણની પ્રક્રિયાની શરૂઆત સાથે FERA 1973 જે એક નિયમનકારી કાયદો હતો, તેને રદ કરવામાં આવ્યો અને તેના સ્થાને ફોરેન એક્સચેન્જ મેનેજમેન્ટ એક્ટ, 1999 (FEMA) અમલમાં આવ્યો.

આ સંસ્થાની સ્થાપના 1 મે, 1956ના રોજ થઈ. જ્યારે ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન એક્ટ, 1947 (FERA-1947) હેઠળ વિનિમય નિયંત્રણ કાયદાના ઉલ્લંઘનને 'એન્ફોર્સમેન્ટ યુનિટ' ની રચના કરવામાં આવી હતી.

તાજેતરમાં, વિદેશી દેશોમાં આશ્રય લેતા આર્થિક અપરાધીઓને લગતા કેસોની સંખ્યામાં વધારો થતાં, સરકારે ભાગેડુ આર્થિક અપરાધી અધિનિયમ, 2018 (Fugitive Economic Offenders Act - 2018) પસાર કર્યો છે અને ED ને તેના અમલીકરણની જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે.

EDનાં મુખ્ય કાર્યો

ધ પ્રિવેન્શન ઓફ મની લોન્ડરિંગ એક્ટ - 2002 :
PMLA (Prevention ઓફ Money Laundering Act) ની વિવિધ જોગવાઈઓને અમલમાં મૂકવાનું કાર્ય ED ને સોંપવામાં આવ્યું છે. ED દ્વારા ગુનાની આવકમાંથી મેળવેલી સંપત્તિને શોધી કાઢવા માટે તપાસ હાથ ધરવામાં આવે અને વિશેષ અદાલત દ્વારા મિલકત જપ્ત કરવામાં આવે છે.

ભાગેડુ આર્થિક અપરાધી અધિનિયમ - 2018 (FEOA) :
જો કોઈ આર્થિક અપરાધી તેની આર્થિક જવાબદારીઓથી બચી દેશ છોડીને ભાગી ગયેલ હોય. તેવા સંજોગોમાં ED ભાગેડુ આર્થિક અપરાધીઓની મિલકતો જપ્ત કરવાનું કાર્ય કરે છે.

ફોરેન એક્સચેન્જ મેનેજમેન્ટ એક્ટ - 1999 :
ED એ વિદેશી વિનિમય કાયદાઓ અને નિયમોના શંકાસ્પદ ઉલ્લંઘનોની તપાસ કરે છે, આવા કાયદાના ઉલ્લંઘન બદલ યોગ્ય કાયદાકીય પગલાં લેવા અને દંડ લાદવાની જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે.

COFEPOSA હેઠળ પ્રાયોજક એજન્સી :
કન્ઝર્વેશન ઓફ ફોરેન એક્સચેન્જ એન્ડ પ્રિવેન્શન ઓફ સ્મગલિંગ એક્ટિવિટીઝ એક્ટ, 1974 (COFEPOSA) હેઠળ, ડિરેક્ટોરેટને ફેમાના ઉલ્લંઘનના સંદર્ભમાં નિવારક અટકાયતના કેસોના ઉકેલ માટેની સત્તા આપવામાં આવી છે.

આગળનો માર્ગ

ED દ્વારા સત્તાનો દુરુપયોગ ન થાય તે હેતુ આંતરિક તપાસ અને સંતુલનની વ્યવસ્થા મજબૂત કરવાની જરૂર છે.

EDનો અપરાધ સાબિતી દર માત્ર 0.5% જ છે. આમ, ED દ્વારા PMLA હેઠળ કાર્યવાહી અને ધરપકડ થાય છે, તે ફળદાયી રહેતી નથી. આથી EDએ પોતાની કાર્યપ્રણાલી મજબૂત કરવી પડશે.

કરચોરી અને મની લોન્ડરિંગ રોકવા માટે 'ડિરેક્ટોરેટ ઓફ ક્રિમિનલ ઈન્વેસ્ટિગેશન શેલ' જેવાં નવાં સંસ્થાનો બનાવવાની જરૂર છે.

ચીન - તાઈવાન સંકટ

અર્થમાં કેમ?

અમેરિકી હાઉસ ઓફ રિપ્રેઝેન્ટેટિવનાં અધ્યક્ષ નેન્સી પેલોસીની તાઈવાન યાત્રાથી ચીન અને તાઈવાન વચ્ચેનાં સંબંધોમાં તણાવ ઉચ્ચ સ્તરે પહોંચી ગયો છે.

1 ચીન-તાઈવાન વિવાદનો ઇતિહાસ :

1911 માં ચીનમાં ક્રાંતિ આવ્યા બાદ મુખ્ય બે પક્ષો કુમિંગટાંગ રાષ્ટ્રવાદી અને કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી ઓફ ચીન વચ્ચે સત્તા સંઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો હતો.

1927 માં શાંઘાઈ નરસંહાર પછી બંને પક્ષ વચ્ચેનો સંઘર્ષ ગૃહયુદ્ધમાં પરિણમ્યો હતો. પરંતુ, દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ અને જાપાની આક્રમણ સમયે બંને વચ્ચેનો ટકરાવ શાંત થઈ ગયો.

દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધની સમાપ્તિ પછી સંઘર્ષ ફરી શરૂ થયો અને માઓ ઝેદોંગના નેતૃત્વમાં કમ્યુનિસ્ટોએ ચીન પર કબજો મેળવી લીધો. આ દરમિયાન કુમિંગટાંગ પક્ષના નેતાઓ નજીકનાં ટાપુ તાઈવાન ચાલ્યા ગયા અને ત્યાં ચીન પ્રજાસત્તાતંત્ર સ્થાપિત કર્યું. આમ, ચીન પર કમ્યુનિસ્ટનું તો તાઈવાન પર કુમિંગટાંગનું શાસન આવ્યું.

કમ્યુનિસ્ટ દ્વારા તાઈવાન ચીનનો અભિન્ન અંગ હોવાનો દાવો કરાયો, જ્યારે તાઈવાનના શાસકોએ તાઈવાન ચીનનો હિસ્સો ક્યારેય ન હોવાનું કહ્યું. આમ, વિવાદ પેદા થયો.

1980 ના દાયકામાં બંને પક્ષો વચ્ચે સંબંધો સુધરવાની શરૂઆત થઈ. બંને પક્ષોએ ચીન અને તાઈવાન અંગેની માન્યતા સ્વીકારવા માટે કરાર કર્યો.

પરંતુ, 1995 માં તાઈવાનના રાષ્ટ્રપતિએ “એક ચીન” ને બદલે ચીન અને તાઈવાન અલગ અલગ રાષ્ટ્ર હોવાનું કહી નવી વિદેશનીતિ ઘડી. પરિણામે બંને વચ્ચે સૈન્ય સંગ્રામ ખેલાયો. અંતે, કુમિંગટાંગે ચીનના “એક ચીન” સિદ્ધાંત તરફ ઝૂકવું પડ્યું.

2016 માં ચીની રાષ્ટ્રપતિ શી ઝીનપિંગના નેતૃત્વ હેઠળ ચીને “એક ચીન” અંગે આક્રમક નીતિ અપનાવી. હવે અમેરિકી સર્વોચ્ચ નેતૃત્વની તાઈવાન મુલાકાતથી તણાવ ચરમ સીમાએ પહોંચ્યો છે.

1 ચીન - તાઈવાન વચ્ચેના વર્તમાન તણાવ અંગેનાં કારણો

1. તાઈવાનમાં લોકશાહી શાસન તથા ખૂબ જ સમૃદ્ધિ અને સ્વતંત્રતા છે. તેથી તાઈવાનનાં લોકો ચીનમાં જોડાવા માંગતાં નથી. પરંતુ, તાઈવાન વિધિવત રીતે ચીનથી અલગ ના થઈ શકે. જો તે આવું કરશે તો ચીનના 2005 નાં કાયદા મુજબ ચીની સૈન્ય આક્રમણનો સામનો કરવો પડશે.

2. ચીન અને તાઈવાનના સર્વોચ્ચ નેતૃત્વના “એક ચીન” સિદ્ધાંત પ્રત્યે નિવેદનમાં વિરોધાભાસ જોવા મળ્યો છે. ચીન તાઈવાનને ફરીથી એકીકૃત કરવા પ્રયાસરત છે. જ્યારે તાઈવાન ચીનની “એક દેશ, બે વ્યવસ્થા” સ્વીકારવા તૈયાર નથી.

3. તાઈવાનનો “દેશ” તરીકે માન્યતાનો દરજ્જો સંપૂર્ણપણે સ્વીકારાયો કે નકારાયો નથી. આમ, તેની માન્યતા અનિશ્ચિત છે. પરંતુ, 15 દેશોએ તાઈવાનને દેશ તરીકે માન્યતા આપી દીધી હોવાથી ચીનને અન્ય દેશો પણ ભવિષ્યમાં માન્યતા આપશે તેવો ડર છે. પરિણામે, તે ઝડપથી ચીન અને તાઈવાનનું એકીકરણ કરવા માંગે છે.

4. તાઈવાન અને અમેરિકાના ઘનિષ્ટ સંબંધો ચીન માટે માથાના દુખાવા સમાન છે. અમેરિકા હવે ખુલીને તાઈવાનના પક્ષમાં ઊભું રહેવા લાગ્યું છે. આથી, ચીનની તાઈવાન પ્રત્યે આક્રમતા વધી ગઈ છે.

તાઈવાનની માન્યતા અંગેની સ્થિતિ

અમેરિકા 1980 સુધી તાઈવાનને જ મુખ્ય ચીન ગણતું હતું. પરંતુ 1980 બાદ કમ્યુનિસ્ટ ચીનને મુખ્ય ગણીને તાઈવાનની માન્યતા અંગે મૌન ધારણ કરી લીધું.

કુલ 15 દેશો તાઈવાનને દેશ તરીકે માન્ય ગણે છે.

ભારતે કમ્યુનિસ્ટ ચીનની “એક દેશ, બે વ્યવસ્થા” ને માન્યતા આપી તાઈવાનને માન્યતા આપી નથી.

અમેરિકાના નીચલા ગૃહનાં અધ્યક્ષની મુલાકાતનો નિહિતાર્થ

- ચીનની ધમકી છતાં નેન્સી પેલોસીની મુલાકાત સૂચવે છે કે, અમેરિકા તાઈવાનની મદદ માટે ગમે તે હદે જઈ શકે છે તથા તાઈવાન ચીન માટે હજુ પણ સ્વપ્ન સમાન છે.
- તાઈવાનના આત્મવિશ્વાસમાં વધારો થયો છે. ચીનની ધમકીઓથી તાઈવાનનું વાતાવરણ ડરથી ઘેરાયેલું હતું. અમેરિકી સમર્થનથી તાઈવાનમાં નવો વિશ્વાસ પેદા થયો છે.
- યુક્રેન અને અફઘાનિસ્તાન સંકટે અમેરિકાની છબી ખરડી હતી. તાઈવાન અંગે અમેરિકાનાં પગલાંથી મિત્ર રાષ્ટ્રોનો અમેરિકામાં વિશ્વાસ પુનઃ સ્થાપિત થયો છે.

ચીન-તાઈવાન સંકટની અસરો

- તાઈવાન સેમીકંડક્ટર ચિપનું વૈશ્વિક હબ છે. દુનિયાની 90% ચિપ ત્યાં જ બને છે. સંકટના લીધે સેમીકંડક્ટર સપ્લાય ચેઇનમાં અવરોધ પેદા થઈ શકે છે, જે ઈલેક્ટ્રોનિક્સ, કોમ્પ્યુટર, ઓટો-મોબાઇલ ક્ષેત્રને ગંભીર ક્ષતિ પહોંચાડશે.
- ચીન જો રશિયાના પગલે ચાલશે, તો સમગ્ર દુનિયામાં આર્થિક અસરો પેદા થશે અને મંદીના પડઘાં સંભળાશે.
- હિંદ-પ્રશાંત ક્ષેત્રનું “સૈન્યીકરણ” થશે. ચીન અને અમેરિકા ત્યાં પોતાનું સૈન્ય વધારી રહ્યાં છે. તણાવ વધશે તેમ અન્ય દેશો જેવા કે, જાપાન, દ. કોરિયાએ પણ સૈન્ય વધારવું પડશે.

આગળનો માર્ગ

- ચીન દ્વારા તાઈવાન પર આક્રમણ કરાય તો પશ્ચિમી દેશો તેમાં ઝંપલાવશે તેવી પૂરેપૂરી સંભાવના છે. આ સ્થિતિમાં પશ્ચિમી દેશો કડક આર્થિક-રાજકીય-સામાજિક પ્રતિબંધો લગાવીને નબળી પડી રહેલી ચીનની અર્થવ્યવસ્થાની કમર તોડી શકે છે.
- ભારતે સંકટ ઉગ્ર બનતાં પહેલાં જ કેટલાંક સાવચેતીનાં પગલાં લેવા જરૂરી છે. ભારતે તાઈવાન સાથે આર્થિક સંબંધો મજબૂત કરીને ઘરેલું ઉત્પાદન મજબૂત કરવા, સ્થાનિક સેમીકંડક્ટર ક્ષમતા વિકસાવવા ધ્યાન આપવું જોઈએ.
- ભારતે તાઈવાન પાસેથી શીખવાની જરૂર છે. તાઈવાન જેવો નાનો દેશ ચીનના ભારે દબાણ સામે આક્રમકતાથી ઊભો છે. જ્યારે ભારત દ્વારા ચીનની સરહદી ઘૂસણખોરી અંગે વૈશ્વિકસ્તરે આક્રમણ નીતિ અપનાવાતી નથી. આર્થિક સંબંધો તૂટવાના ડરે ભારત ચીન સાથેના સરહદી તણાવને વૈશ્વિક મંચો પર નકારે છે. પરંતુ, આર્થિક સંબંધ તૂટવાથી ભારત કરતાં ચીનને જ વધુ નુકસાન પહોંચશે. આથી, ભારતે તાઈવાનની જેમ રાષ્ટ્રની સંપ્રભુતા માટે ઊભું થવું પડશે.

GPSC દ્વારા લેવાતી વર્ગ 1 & 2ની પ્રાથમિક પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમ મુજબ તૈયાર કરેલ ત્રણ પુસ્તકો

☎ 77 77 99 13 48

Calendar Special

07 ઓગસ્ટ
રાષ્ટ્રીય
હાથશાળ દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Handloom, an
Indian legacy

07 ઓગસ્ટ
બરછી
ફેક દિવસ

01 07 ઓગસ્ટ
થી
વિશ્વ સ્તનપાન સમાહ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Step up for Breastfeeding :
Educate and Support

09 ઓગસ્ટ
વિશ્વ આદિવાસી દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
The role of Indigenous
women In the Preservation
and Transmission of
Traditional knowledge

10 ઓગસ્ટ
વિશ્વ
સિંહ દિવસ

10 ઓગસ્ટ
વિશ્વ જૈવ
ઇંધણ દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Biofuels towards a
Carbon Neutral World

12 ઓગસ્ટ
વિશ્વ
હાથી દિવસ

12 ઓગસ્ટ
આંતરરાષ્ટ્રીય
યુવા દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
International Solidarity :
Creating a world
for all ages

14 ઓગસ્ટ
વિલાજન
વિલીષિકા
દિવસ

19 ઓગસ્ટ
વિશ્વ ફોટોગ્રાફી
દિવસ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Pandemic lockdown
Through the lens

20 ઓગસ્ટ
ભારતીય
અક્ષય
ઉર્જા
દિવસ

23 01 ઓગસ્ટ
થી
વિશ્વ જળ સમાહ
વર્ષ 2022 ની થીમ :
Seeing the unseen :
The value of Water

24 ઓગસ્ટ
વિશ્વ ગુજરાતી
ભાષા દિવસ

29 ઓગસ્ટ
રાષ્ટ્રીય
રમત
દિવસ

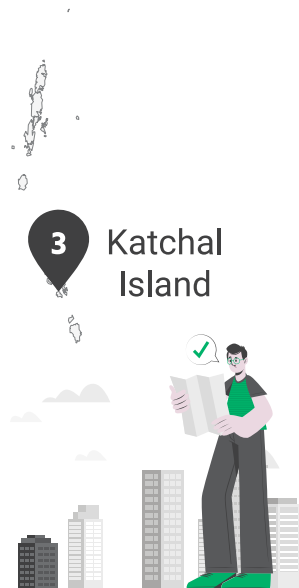
29 ઓગસ્ટ
પરમાણુ પરીક્ષણો
સામે આંતરરાષ્ટ્રીય
દિવસ

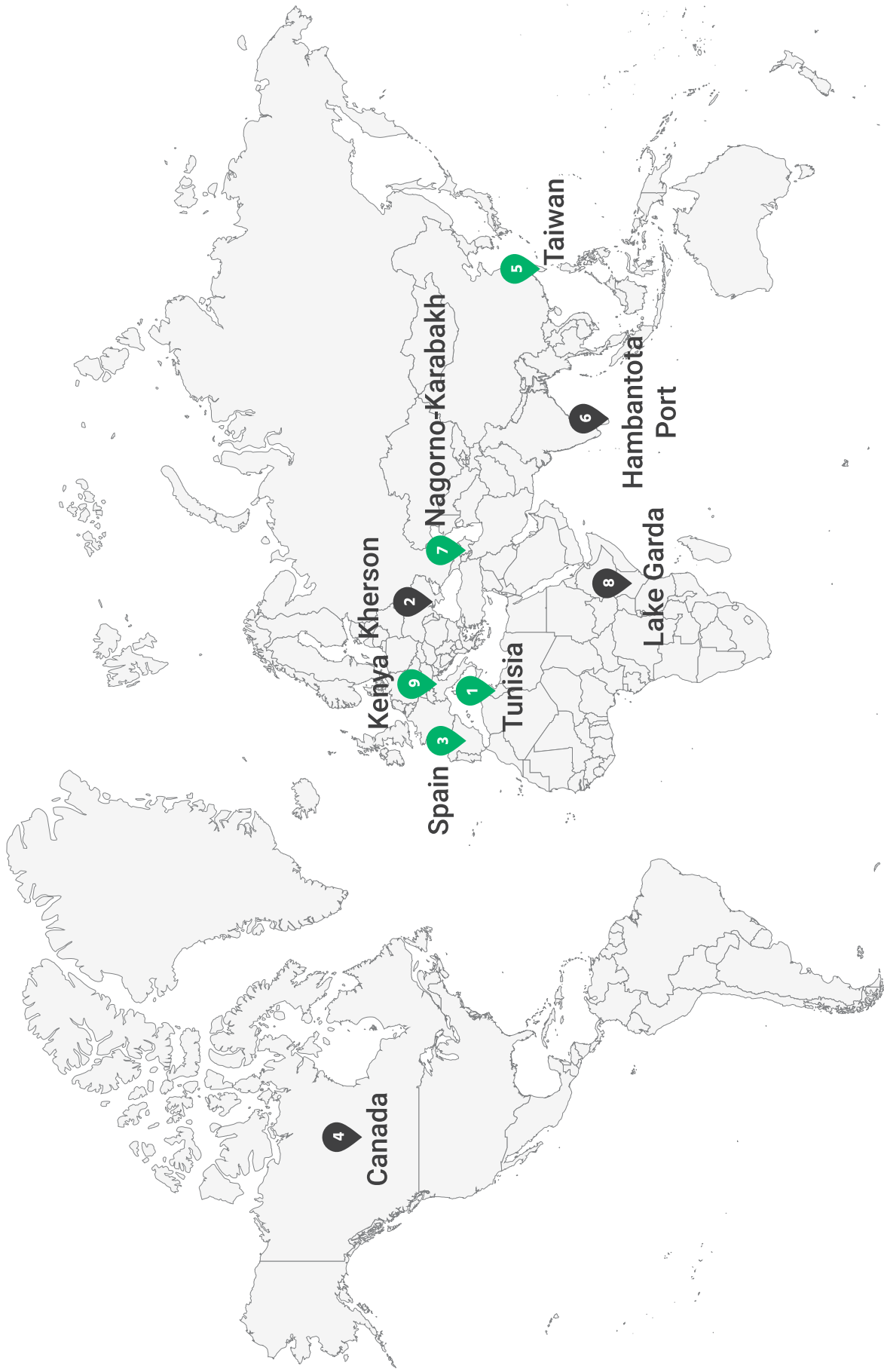
30 ઓગસ્ટ
રાષ્ટ્રીય લઘુ
ઉદ્યોગ દિવસ

નોલેજ જંકશન : MAP

For More Info on
Map Locations
Scan QR Code

For More Info on
Map Locations
Scan QR Code

GANDHINAGAR

306, Capital Icon, Infront Of Aashka Hospital, Sarghasan, Gandhinagar
6353999188, 7575087561

3rd Floor, 1533, Umaplus Building Above Patanjli Store, Opp. Iscon Gathiya, Sector 6/A, Gandhinagar
9726698525

3rd Floor, Radhe Square, Nr. Reliance Cross Road, Kudasan, Gandhinagar
7990562373

FIA Bhavan, Green city, Beside D-Mart, Sector 26, Gandhinagar
9724388788

301, 3rd Floor, Above Rajwadi Bhojanalay Sector 6/A, Gandhinagar
9714630112

21, Shalin Galleria Complex, Nr. G-1 Circle Opp. Gandhinagar RTO, Gandhinagar
9327830287

159/2, Above Kabir World, Sector 21 Gandhinagar
9316103341, 6353999188

26, Ground Floor Shalin Galleria Complex, Opp. Modern Nasta House, Nr. G-1 Circle, Gandhinagar
7567597898

104, First Floor, Above Patel Parlour Pramukhnagar, B/h Sarthak Mall, Sarghasan Cross road, Gandhinagar
9601747246

117, FIRST FLOOR, SAUNDARYA 444, Kh ROAD, SARGASAN, GANDHINAGAR
8128547772

309, Second Floor, Shiv Complex, ICICI Bank, Above Shraddhadip, Blood Sector 16, Gandhinagar
7433843443

4th Floor, Jalaram Square, Apna Bazar Nr. GH-02, Opp. Russian Bakery SECTOR 6/A, Gandhinagar
9638215151

AHMEDABAD

Celler, Shree Vardhman Complex Vijay Cross Road, Navrangpura, Ahmedabad
8000056636

305, 3rd floor, APM Mall Above OM children & dental hospital, Sattadhar cross road, Thaltej, Ahmedabad
9925847262

3rd Floor, Gitanjli Shopping Center, Darpan Six Road, Navrangpura, Ahmedabad
9427677773

35, Shalin Compelx, Opp. Paldi Post Office, Fatehpura, Paldi, Ahmedabad
9427318277

BHAVNAGAR

Shop no. 109, Shyam Arcade,
Opp. Bhangli Gate, Sanskar Mandal to
Rammantra Road, Bhavnagar
8238928061, 7405252578

Ground Floor, K. K. Piazza, Opp. Ram
Mantr Mandir, Azadnagar, Bhavnagar
9157522121

B/h B.N.Virani School, Nr. Virani Circle,
Jagdeep Virani Marg,
KALIYABID, Bhavnagar
8154000951

Second Floor, Shop No. 203, Shree Alekh
Complex, Nr. Leela Circle, Bhavnagar
8140733928, 9106801030

3rd Floor, Ashok Arcade, Above PHD Mall,
Kuberbag, Mahuva, Bhavnagar
6351712515

102, First Floor, Rushikesh Complex,
Above Pandya Mithai Shop, Matresh
Circle, Gogha Road, Bhavnagar
9601474146

PALANPUR

Shilp Arcade, Beside Hotal Lila Grand,
Opp. Bihari Bag, Abu road Highway,
Palanpur
9429291414

F-9 Laxmi Vishnu Complex, Above SBI
Bank, Nr. Mount Way Hotel,
Ahmedabad - Palanpur Highway Rd,
Palanpur, Gujarat 385001
9409322693

ANAND

2nd Floor, Shreeji Darshan Complex,
Nr. Iskcon Temple, Opp. Pratap Pavbhaji,
V. V. Nagar
9625346337

206, Sigma Prime Complex, Nr. Sardar
Statue above Patanjali Mega Stores,
Janta Road, VallabhVidhyanagar
9702158189, 8779030378

MODASA

3rd Floor, Parshvnath Arcade,
Opp. Bank Of Baroda, Meghraj Road,
Modasa, Arvalli
7984005372, 9558101838

MAHESANA

S/1, 2 Vimal Arcade, Asopalav Market,
Nr. Vimal Party Plot, Above Dr. Navnitbhai
ni Hospital, Modhera Char rasta, Mahesana
9724305349

KUTCH

Above Mahila Mandal, Nr. Divine Life Hospital, Gurumandir, Post Office Road Adipur, Kutch
9601647480

PATAN

T-1/2, Sarsawati library, Shivalika complex, T. b. 3 Rasta, Patan
7600515274, 9662331235

RAJKOT

On Bus Station, 3rd Floor, Shop no. 8 to 15, Dhebar Road, Rajkot
9173275078, 9173375078

LUNAVADA

205, 2nd Floor, Nandan Arcade, F Building, Nr. Shubhecha Hospital. Modasa Road
9537743379, 7990746468

SURENDRANAGAR

2nd Floor, Planate Square 1, Nr. Gokul Hotel, 80 feet Ring Road, Surendranagar
9016698788

HIMATNAGAR

1st Floor, Above Nagrik Bank, Opp. Anteshwer Mahadev Mandir, Chapariya Sahkari jin Road, Himatnagar, Sabarkatha
9979620688, 9427059688

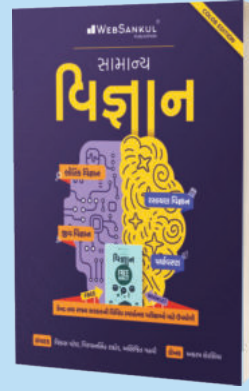

1008 ટેબલ્સ

- સામાન્ય જ્ઞાન સાથે અંગ્રેજી, ગુજરાતી વ્યાકરણ અને ગણિત જેવા વિષયોની કોષ્ટકરૂપે સરળ રજૂઆત
- કેન્દ્ર તથા રાજ્ય સરકારની વિવિધ સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી

Scan to
Download
Demo Copy

સામાન્ય વિજ્ઞાન

- GPSC (Class 1-2), Dy. So, નાયબ મામલતદાર, STI, GSSSB, પોલીસ ભરતી બોર્ડ (PSI-કોન્સ્ટેબલ) તથા ગુજરાત સરકાર દ્વારા યોજાતી દરેક સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષા માટે ઉપયોગી

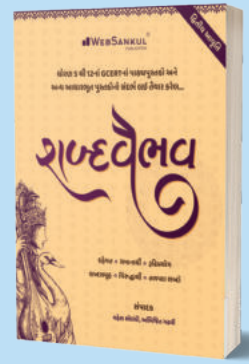
Scan to
Download
Demo Copy

ગુજરાતના જિલ્લા

- ગુજરાતનો ઇતિહાસ, સાંસ્કૃતિક વારસો, આર્થિક અને પ્રાદેશિક ભૂગોળ, જિલ્લાઓનો રાજકીય ઇતિહાસ વગેરે મુદ્દાઓનું રસસભર વર્ણન

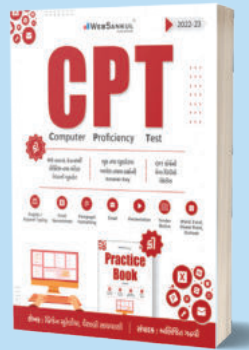
Scan to
Download
Demo Copy

શબ્દવૈભવ - દ્વિતીય આવૃત્તિ

- બિનસચિવાલય, તલાટી-કમ-મંત્રી, PSI/ASI મુખ્ય પરીક્ષા, જુનિયર ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, ફોરેસ્ટ ગાર્ડ, મહા નગરપાલિકા ક્લાર્કની પરીક્ષા, TET/TATની પરીક્ષા, GPSCની મુખ્ય પરીક્ષાના ગુજરાતી વિષય માટે ઉપયોગી પુસ્તક

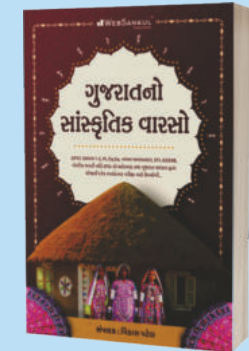
Scan to
Download
Demo Copy

CPT

- GSSSB દ્વારા લેવામાં આવતી બીજા તબક્કાની કમ્પ્યુટરની પરીક્ષાઓ જેવી કે બિન સચિવાલય ક્લાર્ક, ATDO, સિનિયર ક્લાર્ક જેવી વર્ગ 3 ની સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષા માટે ઉપયોગી

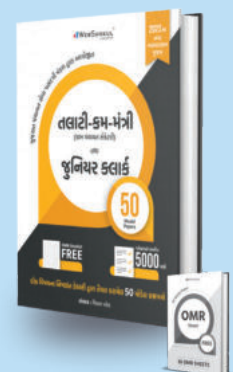
Scan to
Download
Demo Copy

ગુજરાતનો સાંસ્કૃતિક વારસો

- ગુજરાતની લોકસંસ્કૃતિ, કળા-કસબ, શિલ્પ અને સ્થાપત્યકળા, નાટ્યકળા, રંગમંચ, ચિત્રકળા, આદિવાસી સંસ્કૃતિ અને પરંપરાઓનું શબ્દરૂપે તલસ્પર્શી ચિત્રણ.

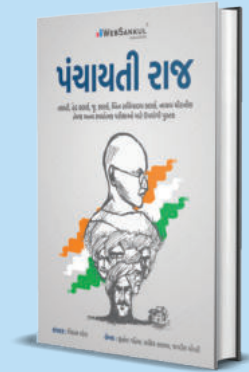
Scan to
Download
Demo Copy

તલાટી કમ મંત્રી તથા જુ. ક્લાર્ક

- તલાટી-કમ-મંત્રી અને જુનિયર ક્લાર્કની પરીક્ષાને ધ્યાનમાં રાખીને તૈયાર કરેલ પ્રશ્નપત્રોનું પુસ્તક
- નવા અભ્યાસક્રમ મુજબ તૈયાર થયેલ 50 પ્રશ્નપત્રો

Scan to
Download
Demo Copy

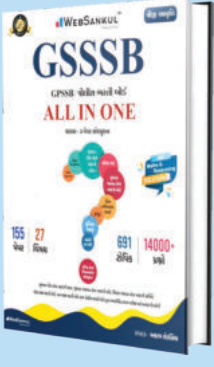

પંચાયતી રાજ

- NCERT, GCERT, સરકારી વેબસાઇટોનો સંદર્ભ લઈને તૈયાર કરાયેલ પુસ્તક. નવી પદ્ધતિ અનુસાર તથ્યાત્મક માહિતીનો સમાવેશ.

Scan to
Download
Demo Copy

GSSSB

- 2011 થી 2021 સુધીના પ્રશ્નોપત્રો નું વિષયવાદસ, તેમજ ટોપિક વાદસ સોલ્યુશન
- બિન સચિવાલય, તલાટી-કમ-મંત્રી, કોન્સ્ટેબલ, PSI / ASI, જુનિયર ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, ફોરેસ્ટ ગાર્ડ વગેરે માટે ઉપયોગી પુસ્તક

Scan to
Download
Demo Copy

કમ્પ્યુટર

- GSSSB+GPSSB+પોલીસ ભરતી બોર્ડમાં પૂછાયેલા 800+ પ્રશ્નોનો ચેપ્ટરવાઈઝ સમાવેશ
- બિનસચિવાલય, જુનિયર ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, કોન્સ્ટેબલ, PSI / ASI માટે ઉપયોગી પુસ્તક

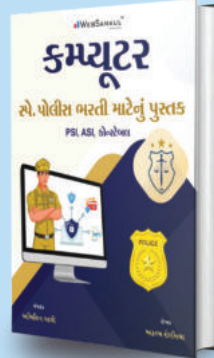
Scan to
Download
Demo Copy

કાયદો

- PSI / ASI ની મુખ્ય પરીક્ષા તથા કોન્સ્ટેબલની પરીક્ષા માટે કાયદાની વિસ્તૃત તૈયારી કરવામાં અતિ ઉપયોગી એવું પુસ્તક

Scan to
Download
Demo Copy

કમ્પ્યુટર

(સ્પે. પોલીસ ભરતી માટે)

- કોન્સ્ટેબલ અને PSI/ASI ની પરીક્ષાઓના અભ્યાસક્રમને ધ્યાનમાં લઈને સંક્ષિપ્તમાં અને મહત્વની બાબતો સમાવીને તૈયાર કરેલું પુસ્તક

Scan to
Download
Demo Copy

ભારતીય બંધારણ અને રાજ્ય વ્યવસ્થા

- પ્રાથમિક અને મુખ્ય પરીક્ષાના સમગ્ર અભ્યાસક્રમને આવરી લેતું પુસ્તક
- 100 થી વધુ ટેબલ અને ચાર્ટના ઉપયોગ દ્વારા માહિતીની સરળ સમજૂતી

Scan to
Download
Demo Copy

પર્યાવરણ

- UPSC, GPSC, RFO, ACF, PI, Dy.SO., STI અને GSSSB જેવી સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષા માટે અતિમહત્વપૂર્ણ પુસ્તક

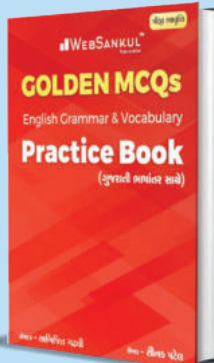
Scan to
Download
Demo Copy

All in One પેપર સેટ

- વર્ષ 2016થી અત્યાર સુધીમાં GPSC દ્વારા લેવાયેલ સિવિલ સેવાની પ્રાથમિક પરીક્ષાઓના 5500+ પ્રશ્નો
- GPSC Class 1/2, P.I., S.T.I., Dy.SO વગેરે પરીક્ષા માટે અત્યંત ઉપયોગી

Scan to
Download
Demo Copy

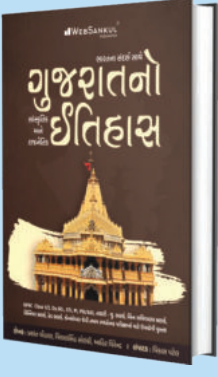

English Golden MCQ

- બિન સચિવાલય, તલાટી-કમ-મંત્રી, PSI/ASI, કોન્સ્ટેબલ, જુનિયર ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, મહા નગરપાલિકાની પરીક્ષા વગેરે માટે English Grammarની પ્રેક્ટિસ કરવા માટે ખૂબ જ ઉપયોગી પુસ્તક

Scan to
Download
Demo Copy

ગુજરાત ઇતિહાસ

- ગુજરાતના ઇતિહાસની ભારતીય ઇતિહાસના સંદર્ભ સાથે સુવ્યવસ્થિત રજૂઆત
- GPSC Class 1/2, Dy. So, PI, PSI/ASI, તલાટી, જુ. ક્લાર્ક, બિન સચિવાલય ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, કોન્સ્ટેબલ માટે ઉપયોગી

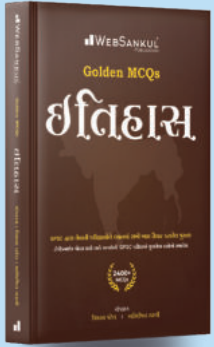
Scan to Download Demo Copy

ભૂગોળ (Golden MCQ)

- GPSC ની 2017 થી અત્યાર સુધી 2021 લેવાયેલ, Class 1-2, DySO, STI, PI, RFO વગેરેના ભૂગોળ વિષયના પ્રશ્નોનું ટોપીકવાઈઝ/વિષયાનુસાર સોલ્યુશન

Scan to Download Demo Copy

ઇતિહાસ(Golden MCQ)

- GPSC ની 2017 થી અત્યાર સુધી 2021લેવાયેલ, Class 1-2, DySO, STI, PI, RFO વગેરેના ઇતિહાસ વિષયના પ્રશ્નોનું ટોપીકવાઈઝ/વિષયાનુસાર સોલ્યુશન

Scan to Download Demo Copy

ભારતીય બંધારણ અને રાજ્ય વ્યવસ્થા (Golden MCQ)

- GPSC ની 2017 થી અત્યાર સુધી 2021 લેવાયેલ, Class 1-2, DySO, STI, PI, RFO વગેરેના બંધારણ વિષયના પ્રશ્નોનું ટોપીકવાઈઝ/વિષયાનુસાર સોલ્યુશન

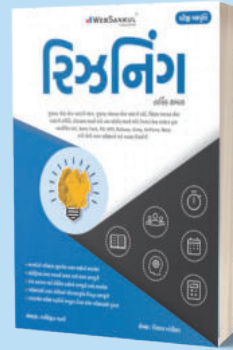
Scan to Download Demo Copy

Maths

- ગુજરાતમાં પ્રથમ વખત સૌથી વધુ (60+) પ્રકરણનો સમાવેશ કરતું સંપૂર્ણ પુસ્તક
- 3200+ પ્રેક્ટિસ પ્રશ્નોનો સોલ્યુશન સાથે સમાવેશ

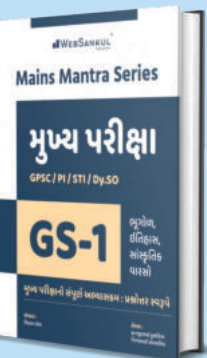
Scan to Download Demo Copy

રિઝનિંગ

- બિન સચિવાલય, તલાટી-કમ-મંત્રી, PSI/ASI, કોન્સ્ટેબલ, જુનિયર ક્લાર્ક, સિનિયર ક્લાર્ક, હેડ ક્લાર્ક, મહાનગરપાલિકાની વિવિધ પરીક્ષા, ફોરેસ્ટ ગાર્ડ, GPSC દ્વારા લેવાતી વિવિધ પ્રાથમિક પરીક્ષાઓ માટે

Scan to Download Demo Copy

GS 1

- GS-1 ના સમગ્ર અભ્યાસક્રમને આવરી લેતું પુસ્તક.
- GPSC દ્વારા લેવામાં આવતી DySO, STI, ચીફ ઓફિસર, ક્લાસ 1 & 2 ની પરીક્ષા તથા તકનીકી પોસ્ટના મુખ્ય પરીક્ષાના સામાન્ય અભ્યાસ વિષયની તૈયારી માટે ઉપયોગી પુસ્તક

Scan to Download Demo Copy

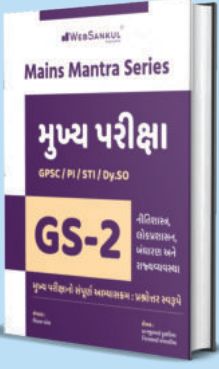

GS 3

- GS - 3 ના સમગ્ર અભ્યાસક્રમને આવરી લેતું પુસ્તક.
- GPSC દ્વારા લેવામાં આવતી DySO, STI, ચીફ ઓફિસર, ક્લાસ 1 & 2 તથા તકનીકી પોસ્ટની મુખ્ય પરીક્ષા માટે ઉપયોગી પુસ્તક

Scan to Download Demo Copy

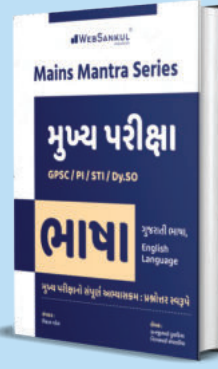

GS 2

- GS - 2 ના સમગ્ર અભ્યાસક્રમને આવરી લેતું પુસ્તક.
- ભારતીય રાજ્યવ્યવસ્થા અને બંધારણના અગત્યના મુદ્દાઓ જેમ કે, સંઘવાદ, મૂળભૂત અધિકાર, DPSP, રાષ્ટ્રપતિ, રાજ્યપાલ, કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારો, વિવિધ સંસ્થાઓ વગેરેનો સમાવેશ.

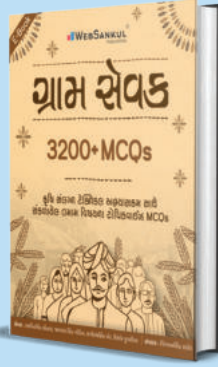
Scan to
Download
Demo Copy

મુખ્ય પરીક્ષા ભાષા

- GPSC દ્વારા લેવાતી DySO, STI, ચીફ ઓફિસર, ક્લાસ 1 & 2 તથા તકનીકી પોસ્ટની મુખ્ય પરીક્ષાઓમાં ગુજરાતી અને English વિષયોની તૈયારી કરતાં ઉમેદવારોને ઉપયોગી થાય તેવું પુસ્તક

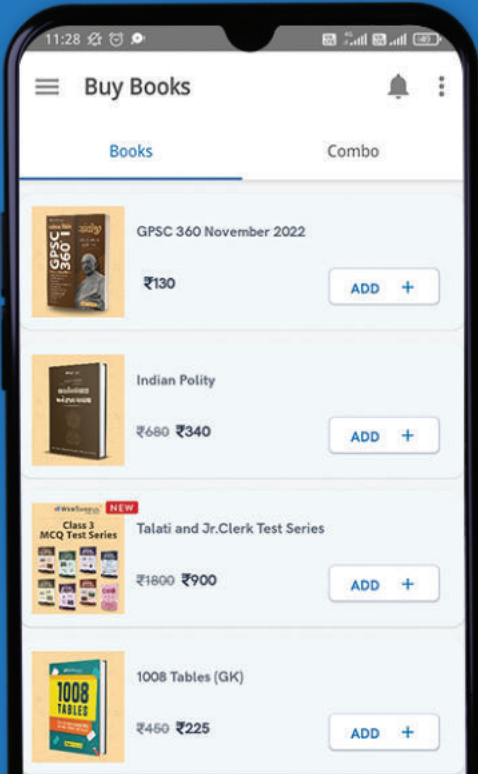
Scan to
Download
Demo Copy

ગ્રામ સેવક (E-Book)

- કૃષિ નિષ્ણાંતો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ અતિ મહત્વના 3000+ MCQ
- ખેતી, બાગાયત અને પશુપાલન વિષયના અગત્યના તમામ પ્રશ્નોનું સંકલન

Scan to
Download
Demo Copy

બુક ઓર્ડર કરવા
આજે જ ડાઉનલોડ કરો
વેબસંકુલ એપ્લિકેશન

વર્તમાન વિશેષ નવેમ્બર

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન ભારતીય સંસ્કૃતિ (ચાર્ટ ફી)

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ ઓક્ટોબર

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન Dy.so / ACF 555 આદર્શ પ્રશ્નો (બુકલેટ ફી)

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ સપ્ટેમ્બર

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન આઝાદીના લડવૈયા ભાગ-2 (ફી બુકલેટ)

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ ઓગસ્ટ

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન આઝાદીના લડવૈયા ભાગ - 1 (બુકલેટ ફી)

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ જુલાઈ

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન પર્યાવરણ વિશેષ બુકલેટ ફી

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ જૂન

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન ભારતનું બંધારણ : એક નજર

Scan to
Download
Demo Copy

વર્તમાન વિશેષ મે

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન કરંટ સુપરફાસ્ટ (છેલ્લા 3 મહિનાનું)

Scan to
Download
Demo Copy

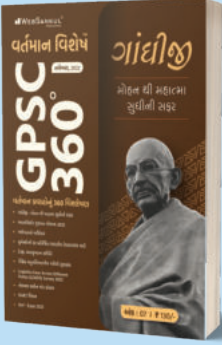

વર્તમાન વિશેષ એપ્રિલ

વર્ગ 3 અને GPSC ની તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી એવું મલ્ટિકલર મેગેઝિન વિશેષ મુદ્દો - ગુજરાતનું વાવસ્થાપત્ય

Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° નવેમ્બર

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

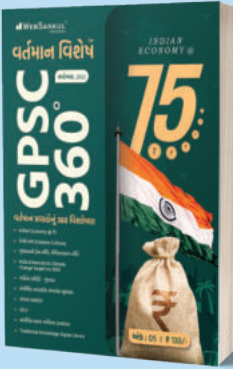
Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° ઓક્ટોબર

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° સપ્ટેમ્બર

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

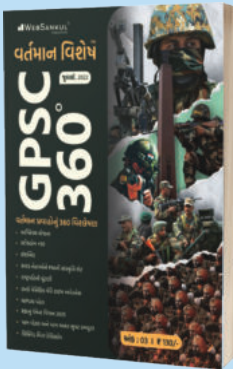
Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° ઓગસ્ટ

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

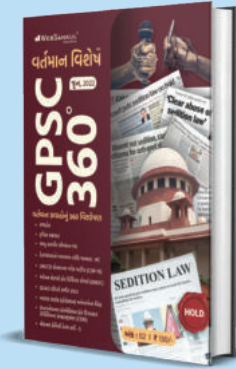
Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° જુલાઈ

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° જૂન

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

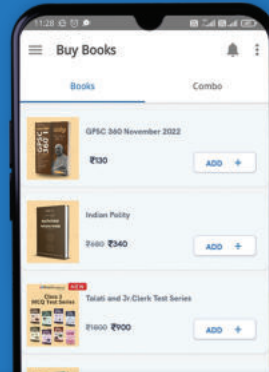
Scan to
Download
Demo Copy

GPSC 360° મે

GPSC દ્વારા લેવાતી તમામ પરીક્ષાઓ માટે ઉપયોગી વર્તમાન પ્રવાહોનું 360°એનાલિસિસ

Scan to
Download
Demo Copy

બુક ઓર્ડર કરવા
આજે જ ડાઉનલોડ કરો
વેબસંકુલ એપ્લિકેશન

Scan QR